

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

NEDL TRANSFER

HN 46C7 -

Educ R 2230.1.3

NIEUWE
BIJDRAGEN,
TER
BEVORDERING
VAN HET
ONDERWIJS EN DE OPVOEDING,
VOORNAMELIJK MET BETREKKING TOT DE
LAGERE SCHOLEN
IN HET
Koningrijk der Nederlanden,
VOOR HET JAAR
1867.

TE 'S GRAVENHAGE, BIJ
DE GEBROEDERS VAN CLEEF.
1867.

Educ R 2230.1.3

HARVARD COLLEGE LIBRARY
FROM THE
CHARLES WILLIAM ELIOT
FUND

Dec 19, 1980

B L A D W I J Z E R.

BOEKBEOORDEELINGEN.

B.

BAARSCHERS, (H.) Nieuwe schrijfmethode voor de lagere scholen en inrichtingen van middelbaar onderwijs. Bl. 171

D.

DAM, (B. L. VAN) Schrijfboek ten dienste der scholen. 277

G.

GOEVERNEUR, (J. J. A.) Oom Willem en zijne buurkindertjes. 904

H.

H. A. B., Nederland en zijne bezittingen buiten Europa. 791

HEER, (ABR. DE) Werkboekje, of opgaven voor zoogenoemde stille werkzaamheden in school en huis. 357

Het volksonderwijs in de XIXde eeuw. Naar het Fransch van EMILE DE LAVELEIJE. Met aantekeningen en een voorbericht van J. W. REGT. 537

HEUSDEN, (DR. A. A. VAN) Handboek der aardrijkskunde, staatsinrigting, staathuishouding en statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden. 179

HOLST, (A. A.) Leeringen en voorbeelden. 3

J.

JAGER, (DR. A. DE) Mijne toetreding tot de spelling van het Woordenboek der nederlandsche taal. 89

K.

KANTERS, (W. A.) Leesoefeningen voor de hoogste klasse der lagere scholen. 1

Kinderkost. Door den schrijver van: Leer de dieren kennen. 790

KOLFF, (A. VAN DER) Hoofdpersonen en hoofdgebeurtenissen uit de geschiedenis ONZES vaderlands.	Bl. 897
KORNFELD, (B. C.) Leesleerboekje.	789
M.	
MIEG, (J.) Nieuw volledig Nederlandsch-Hoogduitsch en Hoogduitsch-Nederlandsch zakwoordenboek.	359
O.	
OESER'S (CHR.) Handleiding tot de kennis der algemeene geschiedenis.	265
R.	
REIJENGA, (J.) Stille werkzaamheden.	790
S.	
Schetsen uit de vaderlandsche geschiedenis.	790
SCHLEZ, (J. F.) Leesboek ter bevordering van den natuurlijken leestoon. Geheel herzien door B. BRUGSMA.	789
STEGEER, (C. A.) Handleiding tot de nederlandsche stenographie.	1077.
V.	
VLETTER, (A. DE) Richard Whittington.	785
W.	
WIJMA, (J.) Onze spreekwoorden.	906

B L A D W I J Z E R.

M E N G E L W E R K.

A.

ADOLF DIESTERWEG. Een herinnering van Dr. HIBEAU, Inspecteur aan het Louisa-gesticht te Berlijn.	Bl. 16
ALBADA, (B. L. VAN) Paedagogie.	907

B.

B., De leermiddelen.	1093
B., Het godsdienstig onderwijs.	1083
BRUIJN, (R. VAN DER) Aan de nagedachtenis van wijlen den Heer W. KONING, onderwijzer te 's Gravenhage.	1098

D.

De Alexandrina-school voor Hindoe-meisjes, te Bombay.	317
---	-----

G.

GELUK, (J.) Lessen over voorwerpen. Oefening van het waarnemings- en denkvermogen.	222
Gevoelens en herinneringen van een onderwijzer.	
XVII. Aan het hoofd eener school.	113
XVIII. Pastorie en kosterie.	280
XIX. Kerk en school.	543

H.

H. G., De strijd, dien de onderwijzer te voeren heeft.	793
Het gebed in de school.	129

I.

Iets over de verschillende leervakken.	186
--	-----

J.	
JANSEN, (J. F.) Den Heer Dr. A. CORONEL.	Bl. 950
JONG, (H. DE) Het taalonderwijs in de volksschool. Een voorlezing.	92
K.	
Kinderlectuur.	405
Kinderspelen.	406
M.	
MEIJER, (D. H.) Kijkjes in de onderwijzerswereld. I.	928
N.	
NEURDENBURG, (J. C.) Den Heer J. GELUK, te Dinteloord.	321
O.	
Op het overlijden van Mr. HENRICUS WIJNBEEK.	12
Over het vergrooten en verkleinen van kaarten.	1088
R.	
ROTHFUSZ (J. F.) en H. VAN BERGEN, Overlijden van den Heer A. DEMMENIE.	954
RIJCKEVORSEL VAN RIJSENBURG, (P. VAN) Deskundigen bij vergelijkende examens. — Stukken van sollicitanten.	49
S.	
SWILDENS, (J. H.) Opleiding van onderwijzeressen te Amsterdam.	945
U.	
Uit mijn dagboek.	302
Idem, vervolg.	362
V.	
Vergelijking van ons schoolwezen met dat van vroeger tijd; door een gepensioneerd onderwijzer.	372
Idem, vervolg.	568
W	
Wie mogen onderwijzers worden?	411
Z.	
Zielkunde.	943

B L A D W I J Z E R

S C H O O L N I E U W S.

A.

- Akersloot.* Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer
D. v. D. MARKT. Bl. 616
- Alkmaar.* Zie Schoolgebouwen.
- Amsterdam.* Zie Schoolgebouwen.

B.

- Borculo.* Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer H. PUNT. 141
- Bos, (J. H. VAN DEN) te *Roosendaal*, viert zijne vijftigjarige school-
dienst. 1108
- BURG, (P. VAN DER) op zijn verzoek, eervol ontslagen als Schoolop-
ziener in het tiende schooldistrict der provincie *Gelderland*. 957

C.

- Contract tusschen Noordbrabantsche onderwijzers, om, bij hun over-
lijden, hunne naaste betrekkingen of bloedverwanten te verzeke-
ren van eene toelage of nitkeering in eens. 146 en 872.
- Contract tusschen Zuidhollandsche onderwijzers en onderwijzeressen
om den deelhebbers bij hun overlijden te verzekeren eene toelage
in eens, ten behoeve van hunne weduwen, kinderen of andere
wettige erven. 243 en 421

D.

- Delft.* Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer G. VER-
BOON. 615
- Delft.* Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer J. WALTMAN. 964
- Doesborgh.* Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer F. H.
RENSSEN. 613

E.

Echten, gemeente *Lemsterland*. Zie *Schoolgebouwen*.

Examens.

Lijst der school- en huisonderwijzers en onderwijzeressen, die in het voorjaar 1867 examen afgelegd en de acten van bekwaamheid verkregen hebben. Bl. 454

_____ in het najaar van 1867. 991

F.

Fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers in de provincie *Gelderland*. 514

Friesland. Herbenoeming van den Schoolopziener in het derde school-district dezer provincie. 1103

G.

Gelderland. Ontslag van den Heer C. A. L. Baron van HUGENPOTH tot AERTH als- en benoeming van den Heer C. W. Graaf van LIMBURG STIRUM tot Schoolopziener in het zesde schooldistrict dezer provincie, 56. Ontslag van den Heer P. van DER BURG als- en benoeming van den Heer F. KUIJPERS tot Schoolopziener in het tiende schooldistrict. 957

_____ Zie Fonds, enz.

Gymnastiek. Zie Toelichting van het programma.

Gilze. Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer G. SCHRAUWEN. 1045

Grathem. Zie Schoolgebouwen.

Groet, gemeente *Schoorl*. Zie Schoolgebouwen.

Groningen. Herbenoeming van den Schoolopziener in het derde school-district dezer provincie. 1103

Groot-Schermer. Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer J. van MARLE. 1111

H.

HAGDORN, (H. A. L.) aangesteld tot hoofdonderwijzer der Rijks Lagere school te *Maastricht*. 1044

HAMERS, (H.) te *Hoogland*, viert zijne vijftwintigjarige school-dienst. 143

Harmelen. Vijftwintigjarige schooldienst van den onderwijzer J. J. KERSBERGEN. 66

HARTLAND, (A.) te <i>Koedijk</i> , viert zijne vijftwintigjarige schooldienst.	Bl. 870
<i>Heemstede</i> . Vijftwintigjarige schooldienst van den onderwijzer J. VAN TERM.	419
<i>Hoogland</i> . Vijftwintigjarige schooldienst van den onderwijzer H. HAMERS.	143
HORSTMANSHOFF, (H.) te <i>Jisp</i> , viert zijne vijftwintigjarige schooldienst.	966
HUGENPOTH TOT AERTH, (C. A. L. Baron van) op zijn verzoek eervol ontslagen als Schoolopziener in het zesde schooldistrict der provincie <i>Gelderland</i> .	56

I.

Inspecteurs-vergadering 1867.	813
-------------------------------	-----

J.

JÄGER, (Mr. J.) benoemd tot Schoolopziener in het eerste schooldistrict der provincie <i>Noordholland</i> .	957
<i>Jisp</i> . Vijftwintigjarige schooldienst van den onderwijzer H. HORSTMANSHOFF.	966

K.

KERSBERGEN, (J. J.) te <i>Harmelen</i> , viert zijne vijftwintigjarige schooldienst.	66
<i>Koedijk</i> . Vijftwintigjarige schooldienst van den onderwijzer A. HARTLAND.	870
KOK, (S.) te <i>Waver</i> , gemeente <i>Ouder Amstel</i> , verliest de bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs.	329
KUIJPERS, (F.) benoemd tot Schoolopziener in het tiende schooldistrict van <i>Gelderland</i> .	957
Kweekscholen (Rijks-) te <i>'s Hertogenbosch</i> , <i>Haarlem</i> en <i>Groningen</i> . Benoeming van kweekelingen.	608

L.

<i>Leiden</i> . Ontneming aan J. DEKKER zijner bevoegdheid tot het geven van onderwijs.	138
LIMBURG STIRUM, (C. W. Graaf van) benoemd tot Schoolopziener in het zesde schooldistrict der provincie <i>Gelderland</i> .	56
LIT, (G. J.) te <i>Veenendaal</i> , viert zijne veertigjarige schooldienst.	326

M.

- Maastricht*. Tot hoofdonderwijzer der Rijks Lagere school aangesteld
 H. A. L. HAGDORN. Bl. 1044
- MARKE, (D. v. D.) te *Akersloot*, viert zijne vijfentwintigjarige school-
 dienst. 616
- MARLE, (J. VAN) te *Groot-Schermer*, viert zijne vijftigjarige school-
 dienst. 1111
- Meppel*. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer H.
 MULDER. 1114
- Middelie*. Zie Schoolgebouwen.
- Minister van Binnenlandsche Zaken. Verslag van den staat der lagere
 scholen in het Koninkrijk der Nederlanden over 1865. 643
- MULDER, (H.) te *Meppel*, viert zijne vijfentwintigjarige schooldienst. 1114

N.

- Noordbrabant*. Herbenoeming van de Schoolopzieners in het derde,
 vijfde en zesde schooldistrict dezer provincie. 1103
- Zie Contract, enz.
- Noordholland*. Herbenoeming van den Schoolopziener in het vijfde
 schooldistrict dezer provincie, 760. Ontslag van den Heer Dr. J.
 PENN als- en benoeming van den Heer Mr. J. JÄGER tot School-
 opziener in het eerste schooldistrict dezer provincie. 957
- Zie Ondersteuningsfonds, enz.
- Normaallessen in *Noordbrabant*. 57, 1044
- " in *Gelderland*. 1045
- " in *Zuidholland*. 137, 610, 1104
- " in *Noordholland*. 57, 761
- " in *Zeeland*. 239
- " in *Utrecht*. 57, 1104
- " in *Friesland*. 610, 761
- " in *Groningen*. 1105
- " in *Drenthe*. 762
- " in *Limburg*. 1045, 1105

O.

- Oldenzaal*. Zie Schoolgebouwen.
- Ondersteuningsfonds voor nagelatene betrekkingen van onderwijzers
 in *Noordholland*. 873

Overijssel. Vijftewintigjarige dienst van den Heer T. DE VOOGT als Schoolopziener in het vierde schooldistrict dezer provincie, 65. Herbenoeming van den Schoolopziener in het tweede district. Bl. 325

P.

PENN, (Dr. J.) op zijn verzoek eervol ontslagen als Schoolopziener in het eerste schooldistrict der provincie *Noordholland*. 957
 Pensioenen. 56, 137, 239, 326, 449, 608, 761, 863, 958, 991, 1104
 PUNT, (H.) te *Borculo*, viert zijne vijftigjarige schooldienst. 141
Purmerland, gemeente *Ipendam* c. a. Zie Schoolgebouwen.

R.

RENSEN, (F. H.) te *Doesborgh*, viert zijne vijftigjarige schooldienst. 613
 ROELAND, (Th.) te *Maastricht*, overleden. 1044
 Roosendaal. Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer J. H. VAN DEN BOS. 1108

S.

Sassenheim. Zie Schoolgebouwen.

SCHERMER, (J. P. W.) benoemd tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict der provincie *Zuidholland*. 325
 Schoolgebouwen, enz.

In gebruikstelling der Hoogere Burgerschool, enz. te *Alkmaar*. 240
 Opening van het nieuwe schoollocaal in het Wale-weeshuis te *Amsterdam*. 617

Inwijding der nieuw gestichte Openbare school en onderwijzerswoning te *Echten*, gemeente *Lemsterland*. 1115

Inwijding der nieuwe school te *Grathem*. 1048

Inwijding van het nieuwe schoolgebouw te *Groet*, gemeente *Schoorl*. 1047

Inwijding der nieuwe school en onderwijzerswoning te *Middelie*. 241

Inwijding der nieuw gebouwde school te *Oldenzaal*. 967

Inwijding der nieuwe school en onderwijzerswoning te *Purmerland*, gemeente *Ipendam* c. a. 143

Inwijding van het schoolgebouw te *Sassenheim*. 143

Inwijding van dat te *Westwoud*. 68

Schoolonderwijzers-gezelschappen.

Verdeeling der som voor dezelve toegestaan over het jaar 1867. Bl.	863
Bijeenkomst der onderwijzers in het tweede schooldistrict van <i>Gelderland.</i>	958
Zesde algemeene jaarlijksche vergadering der onderwijzers in het vijfde district van <i>Gelderland.</i>	611
Viering van het 50jarig bestaan van het onderwijzers-gezelschap in het tiende district van <i>Gelderland.</i>	865
Gewone wintervergadering der onderwijzers-vereeniging in het tweede district van <i>Zuidholland.</i>	138
Zomervergadering der onderwijzers in het tweede district van <i>Zuidholland.</i>	960
Algemeene vergadering van het Duinkants-gezelschap, zesde district van <i>Noordholland.</i>	867
Jaarlijksche vergadering van onderwijzers in het achtste district van <i>Noordholland.</i>	962
Algemeene vergadering der onderwijzers in het tiende district van <i>Noordholland.</i>	964
Vereenigde vergadering der beide onderwijzers-gezelschappen van het tweede district in de provincie <i>Utrecht.</i>	450
Twaalfde bijeenkomst der Twentsche onderwijzers, vierde district van <i>Overijssel.</i>	868
Vijftigjarig bestaan van het gezelschap Carelshaven, vierde district van <i>Overijssel.</i>	1107
Eerste vergadering der gezelschappen uit alle districten der provincie <i>Groningen.</i>	58
SCHRAUWEN, (G.) te <i>Gilze</i> , viert zijne vijftigjarige schooldienst.	1045

T.

TERM, (J. VAN) te <i>Heemstede</i> , viert zijne vijftwintigjarige school- dienst.	419
Toelichting van het in 1865 vastgestelde programma betrekkelijk de gymnastiek.	861

V.

<i>Veenendaal.</i> Veertigjarige schooldienst van den onderwijzer G. J. LIT.	326
---	-----

VERBOON, (G.) te *Delft*, viert zijne vijftwintigjarige school-
dienst. Bl. 615

Verslag nopens het uitkeeringscontract tusschen Zeeuwsche onder-
wijzers en onderwijzeressen over het jaar 1866/67. 1050

VOOET, (T. DE) viert zijne vijftwintigjarige dienst als Schoolop-
ziener in het vierde schooldistrict van *Overijssel*. 65

W.

WALTMAN, (J) te *Delft*, viert zijne vijftigjarige schooldienst. 964
Westwoud. Zie Schoolgebouwen.

Z.

Zeeland. Zie Verslag, enz.

Zuidholland. Benoeming van den Heer J. P. W. SCHERMER tot
Schoolopziener in het vierde schooldistrict dezer provincie, 325.
Herbenoeming van den Schoolopziener in het zevende school-
district. 760

————— Zie Contract, enz.

B L A D W I J Z E R.
S C H O O L B E R I G T E N.

A.

- Aalsmeer.* Tot onderwijzer der Openbare school in wijk III aangesteld
L. A. BRAAT. Bl. 936
- Abbega*, gemeente *Wijmbritseradeel*. De Openbare school vacant. 83
- Achtmaal*, gemeente *Zundert* en *Wernhout*. Oproeping van sollicitanten
naar de Openbare school, 877. Tot onderwijzer aangesteld H. C. VAN
OERS, 1054. Bedankt, en in zijne plaats aangesteld P. VERHEUGT. 1119
- Aismann*, (P. L.) aangesteld te *Pauluspolder*, gemeente *Stoppeldijk*. 529
- Almelo*. Verslag van het examen naar de Openbare school, 85. Tot onder-
wijzer aangesteld J. HOOGENKAMP en tot onderwijzer der Bijzondere
school van het Departement der Maatschappij: tot Nut van 't Alge-
meen toegelaten A. L. ROEST. 164
- Ammerzoden*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 336.
Tot onderwijzer aangesteld J. T. FROMMINK. 625
- Amstel*, D.J.Zn., (E. VAN) te *Arnhem*, overleden. 248
- Amsterdam*. Oproeping van sollicitanten naar eene der Openbare tus-
schenscholen, 77. Tot onderwijzer aangesteld CH. MONTIJN, 341.
Oproeping van sollicitanten naar eene Openbare burgerschool der
eerste of laagste klasse, 340. Tot onderwijzer aangesteld C. PFFRI, 629.
Oproeping van sollicitanten naar eene Openbare armenschool, 773, 884.
- Andelst*, gemeente *Valburg*. De Openbare school vacant, 74. Tot onder-
wijzer aangesteld G. GAASBEEK, 250. Oprigting eener Bijzondere
school. 250
- Anna Paulowna-Polder*, gemeente *Zijpe*. Oproeping van sollicitanten
naar de Openbare school. 1065
- Annen*, gemeente *Anlo*. De Openbare school vacant, 86. Tot onderwijzer
benoemd D. ARKEMA. 165

<i>Ansen</i> , gemeente <i>Ruinen</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 352. Tot onderwijzer aangesteld W. ENGELS.	Bl. 533
<i>Appel</i> , gemeente <i>Nijkerk</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 431. Tot onderwijzer aangesteld J. G. HIDDINK.	879
ARKEMA, (D.) aangesteld te <i>Annen</i> , gemeente <i>Anlo</i> .	165
<i>Arnhem</i> . De Openbare tusschenschool vacant, 248. Tot onderwijzer aangesteld W. G. BORRIAS, 522. Oprigting eener Bijzondere dag- en kostschool voor jongens.	766
ASSELT, (P. G. VAN) te <i>Toldijk</i> , gemeente <i>Steenderen</i> , op zijn verzoek eervol ontslagen.	1057
<i>Assen</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs, 351. Tot onderwijzer aangesteld A. SCHUTTEN.	533

B.

<i>Baak</i> en <i>Toldijk</i> , gemeente <i>Steenderen</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 973. Tot onderwijzer aangesteld TH. PUTMAN.	1120
BAAS, (S.) aangesteld te <i>Spaarndam</i> ,	1064
<i>Baazem</i> . De Openbare school vacant, 86. Tot onderwijzer aangesteld J. G. CRASBORN.	1074
BAKKER, (C. A.) te <i>Sprang</i> , op zijn verzoek eervol ontslagen.	333
BAKX, (W.) aangesteld te <i>Spoordonk</i> , gemeente <i>Oirschot</i> .	970
<i>Balk</i> , gemeente <i>Gaasterland</i> . Oproeping van sollicitanten naar eene op te rigten school voor meer uitgebreid lager onderwijs.	1068
BANEMAN, (H.) aangesteld te <i>Kerspelgoor</i> , gemeente <i>Markelo</i> .	781
BANEMAN, (H. J.) aangesteld te <i>Hengevelde</i> , gemeente <i>ambt Delden</i> .	983
BEELEN, (H.) aangesteld te <i>Garderen</i> , gemeente <i>Barneveld</i> .	334
BEELEN, (J.) aangesteld te <i>Leuvenum</i> , gemeente <i>Ermelo</i> .	152
<i>Beemster</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld H. C. VAN DER HELJDE.	255
't <i>Beijersche</i> , gemeente <i>Stolwijk</i> . De Openbare school vacant, 338. Tot onderwijzer aangesteld J. HARTOGSVELD.	771
BEIJL, (K. DE) te <i>Garderen</i> , gemeente <i>Barneveld</i> , op zijn verzoek, eervol ontslagen.	72
<i>Belfeld</i> . De Openbare school vacant, 86. Tot onderwijzer aangesteld H. BLOEMERS.	167

<i>Bemmel</i> . Oprigting eener Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs.	Bl. 74
BERG, (J. VAN DEN) aangesteld te <i>Beusichem</i> .	1057
<i>Bergen</i> . De Openbare school vacant, 78. Tot onderwijzer aangesteld J. FRANCKEN, AZN.	253
BERGEN, (H. VAN) aangesteld te <i>Genderen</i> , gemeente <i>Heesbeen</i> .	1117
BERGSMA, (B.) aangesteld te <i>Rauwerd</i> , gemeente <i>Rauwerderhem</i> .	778
BERKHOF, (A.) aangesteld te <i>Zwartsluis</i> .	779
<i>Beusichem</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. VAN DEN BERG.	1058
BIERMASZ, (P.) aangesteld te <i>Doesborgh</i> .	974
BIJL, (W.) aangesteld te <i>Zoelmond</i> , gemeente <i>Beusichem</i> .	1060
<i>de Bilt</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. LEUSDEN.	80
BILT, (W. J. VAN DER) aangesteld te <i>Zaandam</i> .	342
<i>Bladel</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, 332. Verslag van het examen, 520. Tot onderwijzer aangesteld P. J. Loos.	764
BLOEMERS, (H.) aangesteld te <i>Belfeld</i> .	167
BLOEMHOFF, (H. W.) aangesteld te <i>de Mussel</i> , gemeente <i>Onstwedde</i> .	1072
BOES, (W.) aangesteld in <i>de Woude</i> , gemeente <i>Akersloot</i> .	254
BOOGAARD, (P. J. VAN DEN) aangesteld te <i>Nijmegen</i> .	433
BOORSMA, (P. A.) aangesteld te <i>Vianen</i> .	883
<i>Bornerbroek</i> , gemeente <i>Borne</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 84. Nadere oproeping, 891. Tot onderwijzer aangesteld M. WOOLS.	1130
<i>Borgsweer</i> , gemeente <i>Termunten</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school.	1071
BORRIAS, (W. G.) aangesteld te <i>Arnhem</i> .	522
BORSTEN, (P. A.) aangesteld te <i>Esch</i> .	69
BOSCH, (A. V. D.) aangesteld te <i>Moercapele</i> .	75
BOUHUIJS, (G. B.) te <i>Haarlo</i> , gemeente <i>Borculo</i> , overleden.	432
BOUMA, (J.) aangesteld te <i>Kalkwijk</i> , gemeente <i>Hoogezand</i> .	350
BRAAM, (H. VAN) aangesteld te <i>Enschede</i> .	983
BRAAT, (L. A.) aangesteld te <i>Aalsmeer</i> .	436
<i>Breda</i> . Oproeping van sollicitanten naar de opgerigte tweede Armen-school, 70. Verslag van het examen, 246. Tot onderwijzer aangesteld M. S. VAN GEMERT.	333

<i>Brenkelen</i> . Opheffing en oprigting eener Bijzondere school.	Bl. 632
BROEKMAN, (H. C.) aangesteld te <i>Houten</i> .	81
<i>Bronkhorst</i> , gemeente <i>Steenderen</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 623. Tot onderwijzer aangesteld J. A. VAN HEUVEN.	973
BRUINS, (A.) aangesteld te <i>Hellendoorn</i> .	985
BRUNSMAN, (F.) te <i>Egede</i> , gemeente <i>Hellendoorn</i> , overleden.	350
<i>Buchten</i> , gemeente <i>Born</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school.	1132

C.

CAMMINGA JELTES, (F.) aangesteld te <i>Oude Schans</i> , gemeente <i>Bellingwolde</i> .	638
<i>Capelle a/d IJssel</i> . Oproeping van sollicitanten naar de tweede Openbare school, 525. Verslag van het examen, 771. Tot onderwijzer aangesteld H. H. HARTMAN.	883
CATE, (Mejufvrouw S. D. TEN) toegelaten te <i>Harderwijk</i> .	152
CATTENBURCH, (Mejufvrouw O. J. C. VAN) te <i>Delfshaven</i> , op haar verzoek, eervol ontslagen.	75
<i>Charlois</i> . Tot onderwijzer der Openbare school in den Oosthoek aangesteld R. C. LAAN.	1062
<i>Coevorden</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs.	782
<i>Collendoorn</i> , gemeente <i>ambt Hardenbergh</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school.	891
CORNET, (H. J.) aangesteld te <i>Diepenveen</i> .	84
CRABBORN, (J. G.) aangesteld te <i>Baexem</i> .	1074
<i>Cubaard</i> , gemeente <i>Hennaarderadeel</i> . De benoemde onderwijzer der Openbare school in functie getreden.	259
<i>Culenburg</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare armenschool, 769. Tot onderwijzer aangesteld J. C. H. NIEGEMAN, 1058. Oproeping van sollicitanten naar de gesubsidieerde Bijzondere meisjesschool,	523, 625

D.

<i>Dalfsen</i> . Oproeping van sollicitanten naar de zevende Openbare school, 889. Tot onderwijzer aangesteld J. NOORMAN.	1128
DALMEIJER, (J. J.) aangesteld te <i>Vierlingsbeek</i> .	150
DAUTZENBERG, (J. W.) aangesteld te <i>Tubbergen</i> .	891

<i>Dedemsvaart</i> , gemeente <i>Avereest</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 84. Tot onderwijzer aangesteld K. WESTRA. Bl. 443	
<i>Delfshaven</i> . Oproeping van sollicitanten naar de meisjesschool voor meer uitgebreid lager onderwijs. 75. Verslag van het examen, 337. Tot onderwijzer aangesteld Mejufvrouw W. G. GARDIEN.	626
<i>Delft</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school op de Molslaan voor kosteloos onderwijs aan kinderen van bedeeden en minvermogens, 975. Tijdsbepaling van het vergelijkend examen.	1061
DERKS, (G.) te <i>Haps</i> , eervol ontslagen.	331
DIBBETS, (B.) te <i>Heesselt</i> , gemeente <i>Varik</i> , overleden.	769
<i>Diepenveen</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld H. J. CORNET.	83
<i>Dieren</i> , gemeente <i>Rheden</i> . Oprigting eener Bijzondere school.	766
DIJKERMAN, (G. J.) aangesteld te <i>Rhenen</i> .	344
DOEDENS, (H.) te <i>Oude Schans</i> , gemeente <i>Bellingwolde</i> , eervol ontslagen.	351
<i>Doesborgh</i> . Oproeping van sollicitanten naar de nieuw opgerigte gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, 73. Tot onderwijzer benoemd D. B. MANS, 768. Verslag van het examen naar de Openbare school voor niet betalenden, 880. Tot onderwijzer aangesteld P. BIEMASZ.	974
<i>Doorn</i> . Oprigting eener Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes.	81
DRIESSEN, (H. L. C.) aangesteld te <i>Nieuwkuijk</i> .	620
DUIVEWAARDT, (D.) aangesteld te 's <i>Heerarendskerke</i> (<i>Nieuwedorp</i>).	438
<i>Dussen</i> . Oproeping van sollicitanten naar de derde Openbare school, 518. Tot onderwijzer aangesteld L. M. M. DE VLAM.	875

E.

<i>Echt</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. H. VAN KEMPEN.	262
<i>Edens</i> , gemeente <i>Hennaarderadeel</i> . De Openbare school vacant.	888
ECKHOUDT, (A. C. VAN DEN) aangesteld te <i>Stoppeldijk</i> .	529
<i>Egede</i> , gemeente <i>Hellendoorn</i> . De Openbare school vacant, 350. Oproeping van sollicitanten, 444. Tot onderwijzer aangesteld H. A. W. H. STREITHORST.	780

<i>Eindhoven</i> . Oproeping van sollicitanten naar de gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs.	Bl. 246
<i>Einighausen</i> , gemeente <i>Limbricht</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 166. Tot onderwijzer aangesteld R. RUTTEN.	1073
ELHORST, (W. F. G. L.) te <i>Varsseveld</i> , gemeente <i>Wisch</i> , op zijn verzoek, eervol ontslagen.	880
ENGELS, (W.) aangesteld te <i>Ansen</i> , gemeente <i>Ruinen</i> .	533
<i>Engwierum</i> , gemeente <i>Oostdongeradeel</i> . De Openbare school vacant, 162. Tot onderwijzer aangesteld W. LAUTENBACH.	257
<i>Enkhuizen</i> . Tot hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs benoemd C. WIJNANDS.	886
ENNEMA, (W. J.) te <i>Hitzum</i> , gemeente <i>Franekeradeel</i> , op zijn verzoek, eervol ontslagen.	888
<i>Enschede</i> . Opheffing van eene en oprigting van twee Bijzondere scholen, 259. Eene der Openbare scholen vacant, 532. Tot onderwijzer benoemd H. VAN BRAAM.	983
ENT, (A. VAN DEN) aangesteld te <i>Wageningen</i> .	766
<i>Erichem</i> , gemeente <i>Buren</i> . De Openbare school vacant, 74. Tot onderwijzer aangesteld G. A. OVERBEEK.	154
<i>Esch</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld P. A. BOSTEN.	69
ESHUIS, (W. H.) te <i>Zaandam</i> , overleden.	79
ESSEN, (L. VAN) te <i>Wijnjeterp</i> , gemeente <i>Opsterland</i> , eervol ontslagen.	777

F.

<i>Ferdgum</i> , gemeente <i>Barradeel</i> . Tot onderwijzer der nieuw opgerigte Openbare school aangesteld P. SMIDTS.	776
FRANCKEN, AZN., (J.) aangesteld te <i>Bergen</i> .	253
FROMMINK, (J. T.) aangesteld te <i>Ammerzoden</i> .	625

G.

GAASBEEK, (G.) aangesteld te <i>Andelst</i> , gemeente <i>Valburg</i> .	250
<i>Garderen</i> , gemeente <i>Barneveld</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 72. Tot onderwijzer aangesteld H. BEELEN.	334
GARDIEN, (Mejufvrouw W. G) aangesteld te <i>Delfshaven</i> .	626
GEENE, (W. J.) aangesteld te <i>Heugem</i> , gemeente <i>Gronsveld</i> .	166
GEERTS, (G.) aangesteld te <i>Goor</i> .	1071

<i>Geesteren</i> , gemeente <i>Borculo</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld A. J. ROTMAN.	Bl. 767
<i>Geesteren</i> , gemeente <i>Tubbergen</i> . De Openbare school vacant, 84. Nadere oproeping van sollicitanten, 349. Verslag van het examen, 638. Nadere oproeping van sollicitanten.	891
<i>Gelselaar</i> , gemeente <i>Borculo</i> . De Openbare school vacant, 768. Tot onderwijzer aangesteld J. H. SCHEURER.	1057
GEMERT, (M. S. VAN) aangesteld te <i>Breda</i> .	333
<i>Genderen</i> , gemeente <i>Heesbeen</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbareschool, 763. Tot onderwijzer aangesteld H. VAN BERGEN.	1117
<i>Gersloot</i> , gemeente <i>Aengwirden</i> . De Openbare school vacant, 258. Oproeping van sollicitanten, 633. Tot onderwijzer aangesteld S. GOSSES.	1067
GEURTS, (G. P.) te <i>Kessel</i> , op zijn verzoek, eervol ontslagen.	352
GIESEN, (N. J.) te <i>Wamel</i> , vertrekt naar elders.	336
<i>Giessen-Nieuwkerk</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 339. Verslag van het examen, 525. Tot onderwijzer benoemd A. VAN DER HEIDEN.	883
GIJLSTRA, (J.) aangesteld te <i>Hitzum</i> , gemeente <i>Franekeradeel</i> .	1069
<i>Goes</i> . Tot onderwijzer der Openbare school van de tweede klasse aangesteld C. J. WITTE.	630
GOOR, (G. VAN) te <i>Ootmarssum</i> , overleden.	260
<i>Goor</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 892. Verslag van het vergelijkend examen, 984. Tot onderwijzer aangesteld G. GEERTS.	1071
GOOT, (J. VAN DER) aangesteld te <i>Huinen</i> , gemeente <i>Putten</i> .	622
GORTZAK, (G.) te <i>Aalsmeer</i> , op zijn verzoek, eervol ontslagen.	436
GOSSES, (S.) aangesteld te <i>Gersloot</i> , gemeente <i>Aengwirden</i> .	1067
's <i>Gravenpolder</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 256. Tot onderwijzer aangesteld W. VAN KAMER.	631
GRIJP, (A. C. VAN DER) aangesteld te <i>Oud-Loosdrecht</i> .	440
GRIMMELIUS, (B. J.) aangesteld te <i>Weespercarspel</i> .	97
GROENEVELD, (G.) aangesteld te <i>Stolwijk</i> .	338
GROL, (D. VAN) aangesteld te <i>Renkum</i> .	72
<i>Groningen</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school buiten de <i>Oosterpoort</i> , 261. Tot onderwijzer aangesteld P. WINTERWERP.	444

- Grosthuisen*, gemeente *Avenhorn*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld H. ZEILMAKER, Hz. Bl. 341
- Guttekoven*, gemeente *Limbricht*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 445. Tot onderwijzer aangesteld J. P. A. KNOPS. 1073
- H.
- Haarlem*. Opheffing eener dag- en kostschool voor meisjes, 77. Oprigting eener dergelijke school. 77 en 774.
- Haarlo*, gemeente *Borculo*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 432. Tot onderwijzer aangesteld K. DE NEKKER. 768
- Haps*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 331. Tot onderwijzer aangesteld H. A. VERSCHUREN. 621
- Hardenberg (ambt)*. De Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs der Christelijke afgescheidene gemeente, te *Lutten*, aan de *Dedemsvaart*, vacant, 85
- HARDENBERG, (S. J.) te *Edens*, gemeente *Hennaarderadsel*, eervol ontslagen, 888
- Harderwijk*. De gesubsidieerde Bijzondere school van uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant, 73. Tot onderwijzeres toegelaten MEJUFVROUW S. D. TEN CATE, 152. Oprigting eener Bijzondere school voor volwassenen. 385
- Hardinxveld*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. D. VAN NOPPEN. 76
- HARTMAN, (H. H.) aangesteld te *Cappelle a/d IJssel*. 883
- HARTOGSVELD, (J.) aangesteld in 't *Beijersche*, gemeente *Stokwijk*. 771
- Hasselt*. Oproeping van sollicitanten naar de gesubsidieerde dag- en kostschool voor meisjes, 442. Nadere oproeping, 531. Tot onderwijzeres aangesteld MEJUFVROUW D. C. W. KOPPELAAR. 779
- HEEMSTRA, (J.) aangesteld te *Lemmer*, gemeente *Lemsterland*. 1128
- 's *Heerarendskerke*. Tot onderwijzer aangesteld: te *Oudedorp* M. PLEUNE, te *Nieuwedorp* D. DUIVEWAARDT. 438
- Heerle*, gemeente *Wouw*. De Openbare school vacant; verhooging der jaarwedde, 71. Tot onderwijzer aangesteld A. IMANS. 248
- Heesselt*, gemeente *Varik*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 769. Tot onderwijzer aangesteld W. VERHAGE. 1059
- HEIDEN, (A. VAN DER) aangesteld te *Giessen-Nieuwkerk*. 883
- HEIJDE, (H. C. VAN DER) aangesteld te *Beemster*. 255

HEIJKOOP, (H. L.) te <i>Loenen</i> , op zijn verzoek eervol ontslagen. Bl.	343
<i>Heinkenszand</i> . Tot onderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs aangesteld G. H. KEIJ.	438
<i>Hellendoorn</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school,	781.
Verslag van het vergelijkend examen, 892. Tot onderwijzer aangesteld A. BRUINS.	985
<i>Hellouw</i> , gemeente <i>Haaften</i> . De Openbare school vacant, 74. Tot onderwijzer benoemd H. E. WULLINGS.	250
<i>Hendrik Ido Ambacht</i> . Verslag van het examen naar de tweede Openbare school, 626. Tot onderwijzer aangesteld J. WUIJSTER.	770
<i>Hengelo</i> . Oprigting eener Bijzondere school.	443
<i>Hengevelde</i> , gemeente <i>ambt Delden</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 780. Tot onderwijzer aangesteld H. J. BANEMAN.	983
HERMANS, (J. H. J.) aangesteld te <i>Jabeek</i> .	893
HERMANS, (J. W.) aangesteld te <i>Munstergeleen</i> , ter vervanging van J. P. HERMANS, op zijn verzoek eervol ontslagen.	166 en 446
's <i>Hertogenbosch</i> . Opheffing eener Bijzondere school.	874
<i>Heugen</i> , gemeente <i>Gronsveld</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld W. J. GEENE.	166
HEUVEN, (J. A. VAN) aangesteld te <i>Bronkhorst</i> , gem. <i>Steenderen</i> .	973
HIDDINK, (J. G.) aangesteld te <i>Appel</i> , gemeente <i>Nijkerk</i> .	879
HIELE, (P. VAN) te <i>Goes</i> , overleden.	630
<i>Hitzum</i> , gemeente <i>Franekeradeel</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 888. Tot onderwijzer aangesteld J. GIJLSTRA.	1069
<i>Hoevelaken</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 972. Tot onderwijzer aangesteld J. B. NIJHOFF.	1120
HOMMEMA, (R.) aangesteld te <i>Siegerswoude</i> , gemeente <i>Opsterland</i> .	1067
HOOGENKAMP, (J.) aangesteld te <i>Almelo</i> .	164
HORNSTRA, (P. J.) te <i>Sloten</i> , overleden.	258
<i>Horssen</i> . De Openbare school vacant, 74. Tot onderwijzer aangesteld M. H. RIDDER, 155. Oproeping van sollicitanten ten gevolge van het vertrek van RIDDER, 625. Tot onderwijzer aangesteld J. S. VELDHUIS.	974
<i>Houten</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld H. C. BROEKMAN.	81
<i>Huinen</i> , gemeente <i>Putten</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 335. Tot onderwijzer aangesteld J. VAN DER GOOT.	622
HUISMAN, (L.) aangesteld te <i>Wilsum</i> .	1129

Huisen. Oprigting eener Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes. Bl. 154

I.

IKINK, (H. F.) aangesteld te <i>Ootmarssum.</i>	638
IMANS, (A.) aangesteld te <i>Heerle</i> , gemeente <i>Wouw.</i>	248
<i>Iitteren.</i> De Openbare school vacant, 985. Tot onderwijzer aangesteld J. WIJNEN.	1073

J.

<i>Jabeek.</i> De Openbare school vacant, 86. Tot onderwijzer aangesteld J. H. J. HERMANS.	893
JANSEN, (P. H.) te <i>Mill</i> , overleden.	1052
JANSSEN, (F.) te <i>Dedemsvaart</i> , gemeente <i>Avereest</i> , overleden.	84
JENNES, (D. W.) te <i>Enschede</i> , overleden.	532
JILLE, (J.) te <i>'s Heerarendskerke</i> , overleden.	438

K.

<i>Kalkwijk</i> , gemeente <i>Hoogezand.</i> Verslag van het vergelijkend examen naar de Openbare school, 164. Tot onderwijzer aangesteld J. BOUMA.	350
KAMER, (W. VAN) aangesteld te <i>'s Gravenpolder.</i>	331
<i>Kapel Avesaath</i> , gemeente <i>Zoelen.</i> Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school.	1121
KAPPENBURG, (G.) aangesteld te <i>Wijnjeterp</i> , gemeente <i>Opsterland.</i>	1067
KASSEL, (P. H. VAN) aangesteld te <i>Purmerend.</i>	255
KEERIS, (A.) te <i>Spoordonk</i> , gemeente <i>Oorschot</i> , eervol ontslagen.	430
KEIJ, (G. H.) aangesteld te <i>Heinkenszand.</i>	438
KEMPEN, (J. H. VAN) aangesteld te <i>Echt.</i>	262
<i>Kerspelgoor</i> , gemeente <i>Markelo.</i> Oproeping van sollicitanten naar de nieuw opgerigte Openbare school, 444. Tot onderwijzer aangesteld H. BANEMAN.	781
<i>Kessel.</i> Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 352. Tot onderwijzer aangesteld A. H. MOSTART.	534
KLOESMAN, (J. E.) te <i>Nieuwerkerk a/d IJssel</i> , overleden.	976
<i>Kloetinge.</i> Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 632. Tot onderwijzer aangesteld D. MOOIJEN.	775
KLOKKE, (C. F.) aangesteld te <i>Polsbroekerdam</i> , gemeente <i>Benschop.</i>	387
KNOPS, (J. P. A.) aangesteld te <i>Guttekoven</i> , gemeente <i>Limbricht.</i>	1073

**

KOEBRUGGE, (A.) te <i>Appel</i> , gemeente <i>Nijkerk</i> , eervol ontslagen. Bl. 431	
KOPPELAAR, (Mejufvrouw D. C. W.) aangesteld te <i>Hasselt</i> .	779
KORFF, (J. J.) aangesteld te <i>Nederwetten</i> , gemeente <i>Nuenen</i> , c. a.	150
KRUIJDER, (A. C. A.) aangesteld te <i>Zwolle</i> .	778
KUIJPERS, (G.) te <i>Wons</i> , gemeente <i>Wonseradeel</i> , op zijn verzoek eervol ontslagen.	161
KUSTERS, (J. K.) te <i>Einighausen</i> , gemeente <i>Limbricht</i> , overleden.	166

L.

LAAN, (R. C.) aangesteld te <i>Charlois</i> (Oosthoek);	1062
<i>Langedijke</i> , gemeente <i>Ooststellingwerf</i> . De Openbare school vacant.	82
LANGHOUT, (G. A.) te <i>Schraard</i> , gemeente <i>Wonseradeel</i> , op zijn verzoek eervol ontslagen.	161
LAUTENBACH, (W.) aangesteld te <i>Engwierum</i> , gemeente <i>Oostdongeradeel</i> .	257
<i>Leerdam</i> . Oproeping van sollicitanten naar de gesubsidiëerde Bijzondere meisjesschool voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, 339.	
Tot onderwijzeres toegelaten Mejufvrouw C. R. ROLDANUS.	526
<i>Leermens</i> , gemeente <i>Zandt</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld W. WILDEMAN.	261
<i>Lemmer</i> , gem. <i>Lemsterland</i> . Verslag van het examen naar de Openbare burgerschool, 1068. Tot onderwijzer aangesteld J. HEEMSTRA.	1128
LEUSDEN, (J.) aangesteld te <i>de Bildt</i> .	80
<i>Leuvenum</i> , gemeente <i>Ermelo</i> . De Openbare school vacant, 73. Tot onderwijzer aangesteld J. BEELEN.	152
<i>de Lier</i> . Verslag van het vergelijkend examen naar de Openbare school, 770. Tot onderwijzer aangesteld J. VAN TERTOOLEN.	882
LIER, (J. P. H. VAN) te <i>Wilsum</i> , op zijn verzoek eervol ontslagen.	890
<i>Loenen</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld L. W. RUINEN, 343. Oprigting eener Bijzondere school.	886
LOOS, (P. J.) aangesteld te <i>Bladel</i> .	764
<i>Loosdrecht</i> (oud). Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 160. Tot onderwijzer aangesteld A. C. VAN DER GRIJP.	439
LUTS, (J.) aangesteld te <i>Vinkeveen</i> .	80
<i>Luttenberg</i> , gemeente <i>Raalte</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 348. Tot onderwijzer aangesteld H. T. VAN DE WETTING.	532

M.

<i>Maasbommel</i> , gemeente <i>Appeltern</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 881, 975. Tot onderwijzer aangesteld A. W. STELLWAGEN.	Bl. 1122
MANS, (D. B.) aangesteld te <i>Doësborgh</i> .	708
MEIJER, (A.) aangesteld te <i>Zuidlaren</i> .	86
MEIJER, (H.) aangesteld te <i>Oudkerk</i> , gemeente <i>Tietjerksteradeel</i> .	258
MES, (A.) aangesteld te <i>Tongereren</i> , gemeente <i>Boxtel</i> .	1054
<i>Middelbeers</i> , gemeente <i>Oostelbeers</i> c. a. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 246. Nadere oproeping, 765. Verlenging van den termijn tot aangifte, 970. Verhooging der jaarwedde en nadere termijn tot aangifte.	1053
<i>Middelharnis</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld H. J. VAN DER WOLDE, 339. Oprigting eener Bijzondere school voor jongens en meisjes.	884
<i>Milk</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school.	1052
<i>Moercapele</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld A. v. D. BOSCH.	75
MONTIJN, (CH.) aangesteld te <i>Amsterdam</i> .	341
MOOIJ, (F. A.) aangesteld te <i>Uitwijk</i> , gemeente <i>Almkerk</i> .	620
MOOIJEN, (D.) aangesteld te <i>Kloetinge</i> .	775
<i>Monster</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld A. VERHOEFF.	337
MOSTART, (A. H.) aangesteld te <i>Kessel</i> .	534
MULDER, (A. B.) te <i>Cubaard</i> , gemeente <i>Hennaarderadeel</i> , in functie getreden.	259
<i>Munnekeziyl</i> , gemeente <i>Kollumerland</i> , c. a. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld F. DE VRIES.	441
<i>Munstergeleen</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, 166. Tot onderwijzer aangesteld J. W. HERMANS.	446
<i>de Mussel</i> , gemeente <i>Onstwedde</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld R. VEGTER, 351. Ter zijner vervanging aangesteld H. W. BLOEMHOFF.	1072
<i>Musselkanaal</i> , gemeente <i>Onstwedde</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld R. VEGTER.	1072

N.

- Nedervetten*, gemeente *Nuenen*, c. a. De Openbare school vacant, 70.
Tot onderwijzer aangesteld J. KORFF. Bl. 150
- Neerbosch*, gemeente *Nijmegen*. Oprigting eener Bijzondere school. 975
- NEIJN VAN HOOGWERFF, (D. A. A. DE) aangesteld te *IJsselsteijn*. 161
- NEKKER, (K. DE) aangesteld te *Haarle*, gemeente *Borculo*. 768
- NIEGEMAN, (J. C. H.) aangesteld te *Culemborg*. 1058
- Nieuwerkerk a/d IJssel*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 976
- Nieuwkuik*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 330.
Tot onderwijzer aangesteld H. L. C. DRIESSEN. 620
- Nieuw Schoonebeek*, westeinde, gemeente *Dalen*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1072
- NIJHOF, (F.) aangesteld te *Oene*, gemeente *Epe*, in de plaats van B. F. NIJHOF, overleden 153, 623
- NIJHOFF, (J. B.) aangesteld te *Hoewelaken*. 1119
- Nijmegen*. Oproeping van sollicitanten naar de school in het R. K. weeshuis, 156. Tot onderwijzer aangesteld P. J. VAN DEN BOOGAARD, 433. Opheffing en oprigting van Bijzondere scholen, 626. Oprigting eener Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, 882. Opheffing eener Bijzondere school, 1122. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de Bijzondere school der paters Dominicanen vacant. 1122
- Noetsele en Nijverdal*, gemeente *Hellendoorn*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1071
- Noordwolde*, gemeente *Bedum*. De Openbare school vacant, 86.
Tot onderwijzer aangesteld E. WESTERHOF. 350
- NOORMAN, (J.) aangesteld te *Dalmsholte*, gemeente *Dalfsen*. 1128
- NOPPEN, (J. D. VAN) aangesteld te *Hardinxveld*. 76
- Norgervaart*, gemeente *Norg*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld D. J. OOSTERGO. 892

O.

- Obdam*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld A. STAAL. 630
- Oene*, gemeente *Epe*. De Openbare school vacant, 163. Oproeping van sollicitanten, 249. Tot onderwijzer aangesteld F. NIJHOFF. 623
- OERS, (H. C.) aangesteld te *Achtmaal*, gemeente *Zundert en Wernhout*, 1054. Bedankt. 1119

<i>Oldenzaal</i> . Oprigting eener Bijzondere school voor meisjes, in de fabrieken werkzaam, 163. Oprigting eener dergelijke school voor jongens en meisjes, 260. Oproeping van sollicitanten naar eene Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs te geven aan kinderen, die in eene fabriek werken.	Bl. 163
OLINGA, (H.) te <i>Borgsweer</i> , gemeente <i>Termunten</i> , overleden.	1071
<i>Olst</i> . Oprigting eener Bijzondere school.	532
<i>Ommen</i> . Opheffing en oprigting eener Bijzondere school.	261
OOSTENDORP, (T.) te <i>Baak</i> en <i>Toldijk</i> , gemeente <i>Steenderen</i> , op zijn verzoek eervol ontslagen.	973
OOSTERGO, (D. J.) aangesteld te <i>Norgervaart</i> , gemeente <i>Norg</i> .	892
<i>Oostzaan</i> . Tot onderwijzer in de Openbare Zuider-bijschool aangesteld P. H. SCHREUDER.	437
<i>Ootmarssum</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 260. Tot onderwijzer aangesteld H. F. IKINK.	638
<i>Orthen</i> , gemeente <i>'s Hertogenbosch</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school.	874
<i>Oude Schans</i> , gemeente <i>Bellingwolde</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 350. Tot onderwijzer aangesteld F. CAMMINGA JELTES.	638
<i>Oudkerk</i> , gemeente <i>Tietjerksteradeel</i> . De Openbare school vacant, 82. Tot onderwijzer aangesteld H. MEIJER.	258
OVERBEEK, (G. A.) aangesteld te <i>Erichem</i> , gemeente <i>Buren</i> .	154

P.

<i>Pauluspolder</i> , gemeente <i>Stoppeldijk</i> . De Openbare school vacant, 80. Tot onderwijzer aangesteld P. L. AHSMANN.	529
PETRI, (C.) aangesteld te <i>Amsterdam</i> .	629
<i>St. Philipsland</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 979. Tot onderwijzer aangesteld J. VERHAGE.	1126
PIERON, (B.) te <i>Goor</i> , overleden.	892
PISO, (J.) aangesteld te <i>Tjalleberd</i> , gemeente <i>Aengwirden</i> .	258
PLEUNE, (M.) aangesteld te <i>'s Heerarendskerke (Oudedorp)</i> .	438
<i>Polbroekerdam</i> , gemeente <i>Benschop</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 530. Tot onderwijzer aangesteld C. F. KLOKKE.	887
POTHAST, (F. A.) aangesteld te <i>Wamel</i> .	1060

<i>Purmerend.</i> Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld P. H. VAN KASSEL.	Bl. 255
PUTMAN, (TH.) aangesteld te <i>Baak en Toldijk</i> , gemeente <i>Steenderen</i> .	1120
R.	
<i>Raalte.</i> Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld H. A. H. SLUITER.	348
<i>Rauwerd</i> , gemeente <i>Rauwerderhem</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld B. BERGSMAN.	778
RAVENHORST, (W. VAN) te <i>Deutichem</i> , op zijn verzoek, eervol ontslagen.	1058
<i>Renkum.</i> Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld D. VAN GROEL, 72. Oprigting eener gesubsidieerde Bijzondere dag- en kostschool voor meisjes.	72
<i>Rhenen.</i> Oproeping van sollicitanten naar de gesubsidieerde Bijzondere dag- en kostschool voor jonge heeren, 81. Tot onderwijzer aangesteld G. J. DIJKERMAN.	344
RIDDER, (M. H.) aangesteld te <i>Horszen</i> .	155
RIDDER, (M. H.) aangesteld te <i>Zwolle</i> .	636
<i>Riethoven.</i> De Openbare school vacant, 70. Nadere oproeping van sollicitanten.	876
ROELOFSEN, (S.) aangesteld te <i>Valk</i> , gemeente <i>Ede</i> .	522
ROLDANUS, (Mejufvrouw C. R.) aangesteld te <i>Leerdam</i> .	526
ROOST, (A.) te <i>Renkum</i> , op zijn verzoek, eervol ontslagen.	72
ROTMAN, (A. J.) aangesteld te <i>Geesteren</i> , gemeente <i>Borculo</i> .	767
RUINEN, (L. W.) aangesteld te <i>Loenen</i> .	343
RUTTEN, (R.) aangesteld te <i>Einighausen</i> , gemeente <i>Limbricht</i> .	1073
S.	
SANDER, (J. C.) aangesteld te <i>Schiedam</i> .	627
SANTEN, (C. B.) aangesteld te <i>Sprang</i> .	1055
SCHEER, (A.) te <i>Giessen Nieuwkerk</i> , op zijn verzoek, eervol ontslagen.	339
SCHEURER, (J. H.) aangesteld te <i>Gelselaar</i> , gemeente <i>Borculo</i> .	1057
<i>Schiedam.</i> Oproeping van sollicitanten naar de Openbare tusschen-school, 338. Tot onderwijzer aangesteld J. C. SANDER.	627
SCHRAM, (D.) aangesteld te <i>Venlo</i> .	446
SCHREUDER, (P. H.) aangesteld te <i>Oostzaan</i> .	437
SCHUTTEN, (A.) aangesteld te <i>Assen</i> .	533

SESINK, (D. H.) te <i>Broekhorst</i> , gemeente <i>Steenderen</i> , op zijn verzoek, eervol ontslagen.	Bl. 623
<i>Siegerswoude</i> , gemeente <i>Opsterland</i> . De Openbare school vacant, 777.	
Tot onderwijzer aangesteld R. HOMMEMA.	1067
<i>Sloten</i> . Verslag van het examen naar de Openbare school, 258. Tot onderwijzer aangesteld J. STERKEN, 345. De Bijzondere school opgeheven.	345
SLUITER, (H. A. H.) aangesteld te <i>Raalte</i> .	349
SMIDTS, (P.) aangesteld te <i>Firdgum</i> , gemeente <i>Barradeel</i> .	776
SMIT, (n) te <i>Grosthuisen</i> , gemeente <i>Avenhorn</i> , op zijn verzoek, eervol ontslagen.	341
SMITS, (G.) te <i>Uitwijk</i> , gemeente <i>Almkerk</i> , vertrekt naar elders.	149
<i>Spaarndam</i> . De Openbare school vacant, 885. Tot onderwijzer aangesteld S. BAAS.	1064
<i>Spoordonk</i> , gemeente <i>Oirschot</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 430. Tot onderwijzer aangesteld W. BAKX.	970
<i>Sprang</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 333.	
Tot onderwijzer aangesteld C. B. VAN SANTEN.	1056
STAAL, (A.) aangesteld te <i>Obdam</i> .	630
STAD, (K. VAN DER) te <i>Uitgeest</i> , overleden.	1125
<i>Steenbergen</i> . De Bijzondere school voor meisjes opgeheven.	1056
<i>Steensel</i> , gemeente <i>Duizel</i> c. a. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school.	1054
<i>Steenwijk</i> . Tot onderwijzer der gesubsidieerde Bijzondere school toegelaten J. KIEWIET DE JONGE, 85. Opheffing van de Bijzondere school der Christelijke afgescheidene gemeente.	85
<i>Steijl</i> , gemeente <i>Tegelen</i> . Oproeping van sollicitanten naar de nieuw opgerigte Openbare school.	640
STEL, (L.) aangesteld te <i>Veendijk</i> , gemeente <i>Slochteren</i> .	781
STELLWAGEN, (A. W.) aangesteld te <i>Maasbommel</i> , gemeente <i>Appeltern</i> .	1122
STERKEN, (J.) aangesteld te <i>Sloten</i> .	345
<i>Stolwijk</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld G. GROE-NEVELD.	338
STREITHORST, (H. A. W. H.) aangesteld te <i>Egede</i> , gemeente <i>Hellendoorn</i> .	780

T.

- Ter Heijde*, gemeente *Monster*. Tot onderwijzer aangesteld H. VIS-
SCHER. Bl. 337
- TERTOOLEN**, (J. VAN) aangesteld te *de Lier*. 882
- Tholen*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school voor
gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, 437. Tot onderwijzer
aangesteld A. W. WESTRA. 775
- Tiel*. Oprigting eener Bijzondere school voor gewoon én meer uitge-
breid lager onderwijs voor R. K. kinderen. 881
- TIJHOFF**, (R.) te *Raalte*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 348
- Tilburg*. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer
uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. 69
- Tjalleberd*, gemeente *Aengwirden*. De Openbare school vacant, 162.
Tot onderwijzer aangesteld J. PISO. 258
- Tongeren*, gemeente *Bortel*. Oproeping van sollicitanten naar de Open-
bare school, 151. Nadere oproeping, 764. Verlenging van den ter-
mijn tot aangifte, 971. Tot onderwijzer aangesteld A. MES. 1054
- Tubbergen*. De Openbare school vacant, 84. Nadere oproeping van
sollicitanten, 349. Verslag van het examen, 638. Tot onderwijzer
aangesteld J. W. DAUTZENBERG. 891
- TUMMERS**, (G. J.) te *Guttekoven*, gemeente *Limbricht*, op zijn ver-
zoek, eervol ontslagen. 445
- TUMMERS**, (J. C.) aangesteld te *Zijtaart*, gemeente *Veghel*. 519

U.

- Uitgeest*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1125
- Uitwijk*, gemeente *Almkerk*. Oproeping van sollicitanten naar de Open-
bare school, 149. Nadere oproeping, 381. Tot onderwijzer aange-
steld F. A. MOOLJ. 620

V.

- Valk*, gemeente *Ede*. De Openbare school vacant, 73. Nadere oproe-
ping van sollicitanten, 335. Tot onderwijzer aangesteld S. ROX-
LOFSEN. 522
- Varseveld*, gemeente *Wisch*. De Openbare school vacant. 880
- Veen*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1118
- Veendijk*, gemeente *Slochteren*. Tot onderwijzer der Openbare school
benoemd L. STEL. 781

VEGTER, (R.) aangesteld te <i>de Mussel</i> , gemeente <i>Onstwedde</i> , 351. Aangesteld te <i>Musselkanaal</i> .	Bl. 1072
VELDHUIS, (J. S.) aangesteld te <i>Horssen</i> .	974
VELDMAN, (N) te <i>Engwierum</i> , gemeente <i>Oostdongeradeel</i> , overleden. 162	
<i>Velp</i> , gemeente <i>Rheden</i> . Opheffing eener Bijzondere school.	152
<i>Velsen</i> . Oprigting eener Bijzondere school.	1064
VELSING, (N) te <i>Tjalleberd</i> , gemeente <i>Aengwirden</i> , overleden. 162	
VEN, (P. L. VAN DE) te <i>Middelbeers</i> , gemeente <i>Oostelbeers</i> c. a., overleden.	246
<i>Venlo</i> . Oproeping van sollicitanten naar de nieuw opgerigte Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, 167. Tot onderwijzer aangesteld D. SCHRAM, 446. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school.	535
VERHAGE, (J.) aangesteld te <i>St. Philipsland</i> .	1126
VERHAGE, (W.) aangesteld te <i>Heersfelt</i> , gemeente <i>Varik</i> .	1059
VERHEUGT, (D.) aangesteld te <i>Achtmaal</i> , gemeente <i>Zundert</i> en <i>Wernhout</i> .	1119
VERHOEFF, (A.) aangesteld te <i>Monster</i> .	887
VERSCHUREN, (H. A.) aangesteld te <i>Haps</i> .	621
VERSTELLE, (M.) te <i>'s Gravenpolder</i> , overleden.	256
VERSTER, (J. M.) aangesteld te <i>IJsselstein</i> .	530
<i>Vianen</i> . De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant, 157. Verslag van het vergelijkend examen, 772. Tot onderwijzer aangesteld P. A. BOORSMA, 883. Tot onderwijzer der gesubsidieerde Bijzondere school voor jongens aangesteld F. PRIKKEN, in de plaats van J. F. LANDOLT, 628. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school voor kosteloos onderwijs. 977	
<i>Vierlingsbeek</i> . De Openbare school vacant, 70. Tot onderwijzer aan- gesteld J. J. DALMEIJER.	150
VIERSEN, (A.) te <i>Zwartsluis</i> , overleden.	259
<i>Vinkeveen</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. LUTS. 80	
VISSCHER, (H.) aangesteld te <i>Ter Heijde</i> , gemeente <i>Monster</i> .	337
VLAM, (L. M. M. DE) aangesteld te <i>Dussen</i> .	875
<i>Vlierden</i> . De Openbare school vacant.	70
<i>Vlissingen</i> . Opheffing eener Bijzondere school.	527
VRIES, (F. DE) aangesteld te <i>Munnekezijl</i> , gemeente <i>Kollumer- land</i> c. a.	441

W.

WAAL, AZ., (J. DE) te <i>Ammerzoden</i> , eervol ontslagen.	Bl. 336
<i>Wadenoijen</i> . Oproeping van sollicitanten voor de Openbare school.	1059
WAGENAAR, (W.) te <i>Oud-Loosdrecht</i> , op zijn verzoek, eervol ontslagen.	160
<i>Wageningen</i> . Tot onderwijzer der Openbare burgerschool benoemd	
A. VAN DEN ENT, 766. Oprigting eener Bijzondere school voor meisjes.	992
WALTMAN, (J.) te <i>Delft</i> , overleden.	975
<i>Wamel</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 336, 433.	
Tot onderwijzer aangesteld F. A. POTHAAS, 1060. Oprigting eener Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs.	882
<i>Weespercarspel</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld	
B. J. GRIMMELIUS.	77
WEL, (A. R. VAN) te <i>Bladel</i> , overleden.	332
WESTERHOF, (E.) aangesteld te <i>Noordwolde</i> , gemeente <i>Bedum</i> .	350
WESTERHOFF, (H. J.) te <i>Dalfsen</i> , wegens ligchaamgebreken ongeschikt verklaard voor de betrekking van onderwijzer, 1069. Eervol ontslagen.	1129
WESTRA, (A. W.) aangesteld te <i>Tholen</i> .	775
WESTRA, (K.) aangesteld te <i>Dedemsvaart</i> , gemeente <i>Avereest</i> .	433
WETERING, (H. T.) aangesteld te <i>Luttenberg</i> , gemeente <i>Raalte</i> .	532
<i>Wijk bij Duurstede</i> . De Openbare school vacant, 82. Oproeping van sollicitanten.	980
WIJNANDS, (C.) aangesteld te <i>Enkhuizen</i> .	885
WIJNEN, (J.) aangesteld te <i>IJtteren</i> .	1073
<i>Wijnjeterp</i> , gemeente <i>Opsterland</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 777. Tot onderwijzer aangesteld G. KAPPENBURG.	1067
WIKMAN, (A. A.) aangesteld te <i>Zwolle</i> .	981
WILDEMAN, (W.) aangesteld te <i>Leermens</i> , gemeente <i>Zandt</i> .	261
<i>St. Willebrord</i> , gemeente <i>Rucphen</i> en <i>Sprundel</i> . De Openbare school vacant, 431. Toepassing van art. 20 der wet, 765. Tot onderwijzer aangesteld M. IJZERMAN.	878
<i>Wilsum</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school,	890.
Tot onderwijzer aangesteld L. HUISMAN.	1129
WINTERWERP, (P.) aangesteld te <i>Groningen</i> .	444

WITTE, (C. J.) aangesteld te <i>Goes</i> .	Bl. 630
WOLDE, (H. J. VAN DER) aangesteld te <i>Middelharnis</i> .	339
<i>Wons</i> , gemeente <i>Wonseradeel</i> . De Openbare school vacant.	161
WOOLS, (M.) aangesteld te <i>Bornerbroek</i> , gemeente <i>Borne</i> .	1130
<i>De Woude</i> , gemeente <i>Akersloot</i> . De Openbare school vacant, 78. Tot onderwijzer aangesteld W. BOES.	254
WULSTER, (J.) aangesteld te <i>Hendrik Ido Ambacht</i> .	771
WULLINGS, (H. E.) aangesteld te <i>Hellouw</i> , gemeente <i>Haafden</i> .	250

IJ.

<i>IJsselstein</i> . De Openbare school vacant, 82. Tot onderwijzer aangesteld D. A. A. DE NEIJN VAN HOOGERFF, 161. Oproeping van sollicitanten naar de Bijzondere kost- en dagschool voor meer uitgebreid lager onderwijs, 344. Tot onderwijzer aangesteld J. M. VERSTER.	530
IJZERMAN, (M.) aangesteld te <i>St. Willebrord</i> , gemeente <i>Rucphen</i> en <i>Sprundel</i> .	878

Z.

<i>Zaandam</i> . Opheffing der gesubsidieerde Bijzondere jongensschool met meer uitgebreid lager onderwijs, 78. De Openbare school aan den Zuidijk vacant, 79. Tot onderwijzer aangesteld W. J. VAN DER BILT.	342
<i>Zaandijk</i> . Opheffing eener Bijzondere meisjesschool met meer uitgebreid lager onderwijs, 79. Oprigting eener dergelijke school.	159
ZALSMAN, (PH.) te <i>Geesteren</i> , gemeente <i>Borculo</i> , eervol ontslagen.	767
ZEILMAKER, (H.) aangesteld te <i>Grosthuisen</i> , gemeente <i>Avenhorn</i> .	341
<i>Zes gehuchten</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school.	519
<i>Zijtaart</i> , gemeente <i>Veghel</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. C. TUMMERS.	519
<i>Zoelen</i> . Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school.	1121
<i>Zoelmond</i> , gemeente <i>Beusichem</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld W. BIJL.	1060
<i>Zuidlaren</i> . Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld A. MEIJER.	86
<i>Zwartsluis</i> . Eene Openbare school vacant, 259. Deze school van A tot B overgebracht, 637. Tot onderwijzer aangesteld A. BERKHOF, 779. Opheffing en oprigting eener Bijzondere school.	83
<i>Zwolle</i> . Tot onderwijzer der Bijzondere Protestantsche christelijke school voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs toegelaten D. WIJNBEEK,	

in de plaats van C. MULDER, naar *Kampen* vertrokken, 83 en 163. Oproeping van sollicitanten naar eene Openbare school voor gewoon en gedeeltelijk ook voor meer uitgebreid lager onderwijs, 345. Verslag van het examen, 634. Tot onderwijzer aangesteld A. C. A. KRUIDER, 778. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school buiten de Diezerpoort, 778. Tot onderwijzer aangesteld A. A. WIKMAN. 981. De school in het R. K. gesticht van Liefde vacant, 347. Tot onderwijzer aangesteld M. H. RIDDER. 636. Opheffing en oprigting van Bijzondere scholen. Bl. 637

BOEKBEOORDEELINGEN.

Leesoefeningen voor de hoogste klasse der lagere scholen,
door W. A. KANTERS, hoofdonderwijzer te Gendringen.
Zutfen, W. J. THIEME en Cie, 1866. — f 0.30.

Ik ben uitgenoodigd het boekje, waarvan de titel hierboven is afgeschreven, met een enkel woord aan te kondigen. Ik voldoe gaarne aan dat verzoek, omdat ik met genoegen kennis heb gemaakt met den inhoud. Aan schrijvers van kinderwerkjes kan niet genoeg toegeroepen worden: zorgt toch dat gij zooveel mogelijk een zuiveren en gekuischten stijl en de grootste eenvoudigheid in het oog houdt. De heer KANTERS heeft dien eisch begrepen, en zijn arbeid draagt het bewijs dat hij zich daarop heeft toegelegd; de wijze van bewerking getuigt van een goeden smaak; de verhalen zijn boeiend, en er heerscht eene aangename verscheidenheid in. Indien ik mij eene aanmerking zou mogen veroorloven, dan zou het zijn, dat hetgeen op blz. 4 tot 7 staat minder in een kinderboek te huis behoort. Maar dit is van te weinig belang, om er lang bij stil te staan. Over het algemeen kan ik het werkje gerust aanbevelen; ik twijfel niet, of het zal, ook zonder mijne aankondiging, uit zich zelf zijn weg vinden in de schoolwereld.

Ik hoop, dat de geëerde schrijver moed en lust — maar vooral tijd zal vinden, om op die wijze voort te gaan nuttig te zijn. Om mijn gevoelens met een voorbeeld te staven, wil ik hier één enkel opstel afschrijven.

Bijdr. Jan. 1867.

Het onweder.

Het was een heete dag in Juli. Reeds 'smorgens te vijf ure, wanneer gewoonlijk de lucht nog koel en frisch is, was het buiten zóó drukkend heet, dat de ademhaling daardoor bemoeielijkt werd. Op het midden van den dag werd de lucht voortdurend drukkender, de ademhaling moeilijker, en menige landman moest zijn werk staken. Nog altijd was het kalm en stil in de natuur; geen zachte wind bewoog de toppen der boomen. Allengskens werden enkele wolkjes zichtbaar; de wolkjes werden wolken, die de zon bedekten en al zwarter en zwarter zich vertoonden. Het heldere daglicht maakte plaats voor eene zorgwekkende duisternis. Er kwam beweging in de bovenlucht, ja er kwam eene schrikbarende beweging, die zich weldra aan de onderste luchtlagen mededeelde, zoodat de wind begon op te steken. Inderdaad, het was alsof in één oogenblik de krachten der natuur werden losgelaten: de wind huilde, de vogelen zochten eene schuilplaats, en blad en stof werden rondgeslingerd. In de verte hoorde men reeds de doffe stem van den donder; men zag het weerlicht. Eensklaps scheen het gewelf des hemels te scheuren, en een verschrikkelijk kraken vervulde het luchtruim. Welk een geweldig gedreun van den grond! De aarde sidderde onder onze voeten, de glasruiten rammelden, en de mensch staarde met stommen blik in 't ronde en riep smeekend: Heer! bewaar ons voor ongelukken!

Maar nog hield het onweder aan. Nauwelijks zag men den vlammenen bliksemstraal, of onmiddellijk hoorde men het gekraak van den donder.

Men hoorde iets tegen het venster kletteren. Ha! het regende. Goddank! die regen was nuttig, was weldadig. Maar het regenen begon al heviger en heviger te worden. — Helaas! men had zich bedrogen. Geen regen, maar zware

en verpletterende hagelsteen en vielen neêr, en kletterden tegen het venster en verbrijzelden de glasruiten.

Welk eene ontzettende ramp!

Toen de bui voorbij was, zag men de geheele uitgestrekte vernieling, door den hagel aangebracht. De te velde staande vruchten waren verpletterd, en de koeien hadden de weide verlaten en kwamen loeiende en met bebloede ruggen huiswaarts loopen. Het was een schrikverwekkende toestand! Daar buiten op het veld had de hagel de hoop van den landman vernietigd.

De landman had gezaaid, maar behoefde niet te maaien; want het koren was door den hagelslag gedorscht en door den adem van den stormwind verstrooid. Treurig zag het er op veld en akker uit.

Zutfen,
Dec. 1866.

LENTING.

Leeringen en voorbeelden. Leesboek voor de scholen, door A. A. HOLST, hoofdonderwijzer aan de Openbare Armescholen te Amsterdam. Te Amsterdam, bij C. L. BRINKMAN, 1866. Prijs *f* 0.35.

Leeringen wekken;
Voorbeelden trekken.

Er gaat schier geen maand voorbij, waarin hier te lande niet het een of ander leer- of leesboek ten dienste van het Lager Onderwijs in het licht verschijnt. Vooral is dit in het oog loopend toegenomen sedert de invoering der wet van 13 Augustus 1857. Wie zal zich daarover verwonderen? Door vermeerdering van leervakken toch, en door de eenigszins andere rigting die het onderwijs genomen heeft, heeft menig onderwijzer behoefte gevoeld aan andere leer- en lees-

boeken, dan hij tot hiertoe gewoon was te gebruiken. Het is intusschen ligt denkbaar, dat een onderwijzer bij het zoeken van geschikte leer- of leesboeken niet zoodanige vindt die geheel en al aan de behoefte van zijn school of van zijn leerlingen voldoen, waarom hij tot het besluit komt zelf de pen op te vatten, en te beproeven of het hem gelukken moge, datgene te leveren wat naar zijne inzigten bruikbaar is, en beter aan de behoefte voldoet die hij voor zijn leerlingen gevoelt. Het kan zijn, dat zulk een onderwijzer in gemoede zich overtuigd houdt, dat zijn lettervrucht niet enkel voor zijn leerlingen, maar ook voor die zijner standgenooten nuttig kan zijn, en hij besluit — zoo althans kan men zich de geschiedenis der uitgave van menig schoolboek denken — haar aan de pers af te staan. Of ook, een onderwijzer, het oog gevestigd hebbende op de eischen die onze tijd aan de maatschappij doet, heeft hier of daar in het een of ander leervak een leemte ontdekt, hij wil daarin voorzien, zet zich aan den arbeid, en het resultaat daarvan geeft hij door den druk ten beste voor het algemeen.

De omstandigheid, dat de wet van 13 Augustus 1857 vermeerdering van leervakken voorschrijft en aan het onderwijs eenigszins andere eischen dan haar voorgangster van 1806 doet, heeft intusschen aanleiding gegeven, dat in de laatste jaren bijna uitsluitend en alleen schoolboeken zijn geschreven en uitgegeven, die met die vakken regtstreeks of zijdelings in verband staan. Hoe goed dit ook zij, is het echter niet te ontkennen dat daardoor leesboekenn, die een meer zedelijke strekking hebben, wel wat op den achtergrond zijn geraakt; en toch, wij zeggen het den Heer HOLST, in de voorrede van het door hem uitgegeven leesboek, na: „op één ding hebben wij vooral toe te zien, op dit namelijk: dat we ter wille van de stoffelijke zaken de zedelijke

niet uit het oog verliezen. Ware dit het geval, dan zouden we, ja aan den eenen kant veel en aanmerkelijk gewonnen hebben; maar daar tegenover stond een groot en onherstelbaar verlies. Neen: wetenschap en pligtbetrachting moeten niet tegenover elkander gesteld worden, maar in goede verhouding te zamen gaan. Kennis en deugd, weten en doen, verstandelijk en zedelijk leven moeten innig en onafscheidelijk verbonden blijven, elkander ondersteunen, uitbreiden, versterken en volmaken."

Wij behoeven slechts te herinneren aan het voorschrift der wet op het lager onderwijs, in het 1ste lid van art. 23, om tot bewijs te verstrekken, dat de Heer HOLST met regt in de voorrede van zijn Leesboek de aangehaalde woorden ter neder mogt schrijven. In dat voorschrift der wet toch heet het: „het schoolonderwijs wordt, onder het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden, dienstbaar gemaakt aan de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens der kinderen, en aan *hunne opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden.*” Opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden, dit is niet te ontkennen, is dus een hoofdzaak bij het schoolonderwijs. Die opleiding, ja, ze kan geschieden door het houden van opzettelijke zedlessen, door het behandelen, op gezette tijden, van het een of ander zedekundig onderwerp, maar ze kan ook geschieden, en naar ons inzien op de geschiktste en voor de jeugd aanlokkelijkste wijze, naar aanleiding van een gepaste leesles, waarin op aanschouwelijke wijze de deugd in haar verhevene en eenige grootheid, en de ondeugd in hare afschuwelijkheid en rampzaligheid wordt voor oogen gesteld, want het motto, door den Heer HOLST aan zijn leesboek gegeven: „leeringen wekken, voorbeelden trekken,” zal wel altijd waarheid blijven. Onze schoollitteratuur is intusschen van leesboeken, die tot het genoemde doel geschikte stof ople-

veren, juist niet zeer ruim voorzien; wel te verstaan, zulke leesboeken die bruikbaar zijn op de openbare of gemengde school, waarom, onzes bedunkens, de Heer HOLST een goed werk heeft verrigt, genoemde litteratuur met het door hem geschreven Leesboek te verrijken. Laat ons zien hoe de schrijver zich van zijn taak heeft gekweten.

Wij slaan nog eens de voorrede van het Leesboek op, om te weten wat de schrijver ons belooft. „Wij hebben gebruik gemaakt,” schrijft hij, „van *leeringen* en *voorbeelden*. Het zijn geen droge vertoogen, geen lange redeneeringen; neen: korte lessen, spreuken, dichtregelen. De voorbeelden zijn genomen uit het dagelijksche leven; zij behelzen, op enkele gemakkelijk te herkennen uitzonderingen na, werkelijk gebeurde zaken. Dat er personen uit de vaderlandsche en bijbelsche geschiedenis in voorkomen, zal de waarde van het boek toch wel niet verminderen. Hier konden ze met te meer gerustheid een plaats vinden, omdat men — bij al de uiteenlopende begrippen ten aanzien van sommige personen en zaken — over de praktijk van het leven, over het betrachten van onzen plicht zoo tamelijk eenstemmig denkt; en om de praktijk was het ons juist te doen.” Door deze woorden van den schrijver wordt men al dadelijk op de hoogte gebracht van hetgeen men in dit Leesboek kan vinden, en de goede naam dien zich de Heer HOLST al sinds lang op het gebied der schoollitteratuur heeft verworven, — wie kent, om slechts iets te noemen, niet zijn met regt herhaalde malen herdrukte *eerste* en *tweede Reeks Schetsen en Verhalen uit de geschiedenis van ons Vaderland?* — mag ons doen verwachten, dat vorm en inkleeding der *Leeringen* en *voorbeelden* die geleverd worden goed, en dat de verhaaltrant boeiend en aanschouwelijk zal zijn.

Wij moeten volmondig erkennen, dat onze verwachting van dit een en ander niet is beschaamd geworden. De schrijver

geeft, na als inleiding in twee verhalen, in *Abigail en David*, de kracht van een goed woord, en in *Gellert en de koopman te Leipzig*, de kracht van een goed voorbeeld, te hebben voorgesteld, in vier rubrieken niet minder dan 55 verhalen, en even zooveel lessen, wordende elke les besloten met eenige kernachtige spreuken of eenige toepasselijke, gemakkelijk in het geheugen te prenten dichtregelen. De vier rubrieken dragen tot opschrift: I. Het ouderlijk huis en de school; II. Het leven in de wereld; III. Onze medemenschen; IV. Onze godsdienstige zin.

In de 1ste afdeeling wordt den kinderen voorgesteld: wat hunne ouders al voor hen zijn en doen, en hoe zij daarom verplicht zijn hun te gehoorzamen, en gedrongen worden hen lief te hebben met hun gansche ziel; hoe broeders en zusters, hoe schoolmakers met elkander moeten omgaan; welke reden tot dankbaarheid leerlingen jegens hunne onderwijzers hebben, enz.

De 2de afdeeling moet dienen om wèl te leeren leven, om de beoefening der deugd aan te prijzen, om afkeer voor de ondeugd in te boezemen. Waarheidszin, zelfbeheersching, **arbeidzaamheid**, bedachtzaamheid, een goed gebruik maken van den tijd, voorzigtigheid en meer andere goede hoedanigheden worden in treffende tafereelen aangeprezen.

In de 3de afdeeling geldt het de maatschappelijke deugden. Zij worden aanschouwelijk voorgesteld in verhalen, waarin de noodzakelijkheid van eendragtig samenwerken tot een goed doel, van den zegen dien de goeden om zich verspreiden, van de deugd der getrouwheid, der eerlijkheid, van het houden zijner belofte, van vriendelijkheid, van verdraagzaamheid, van vergevensgezindheid, van liefde tot den naaste, zelfs al is hij onze vijand, van weldadigheid, van nederigheid, enz., worden voorgedragen.

De 4de afdeeling, eindelijk, doet vooral uitkomen hoedanig

de mensch gezind moet zijn ten opzichte van God, en hoe de gedachte aan dien Alwetende hem op al zijn wegen moet vergezellen, hoe hij Zijn wijsheid moet leeren eerbiedigen, Zijn liefde waardeeren, op Hem vertrouwen en in alle omstandigheden des levens, zelfs in het aangezicht des doods zich gerust, als aan den besten Vader, aan Hem zich overgeven.

Als slotsom geeft de schrijver aan het einde zijns boeks nog dit levensparool mede:

„Vreest God en houdt Zijn geboden; want dat is der menschen eerste en laatste plicht.”

„Want God zal ieders arbeid oordeelen, ook wat verborgen was, hetzij goed, hetzij kwaad.”

Ziet daar wat in dit Leesboek is te vinden. Voorwaar een rijke inhoud, bij velerlei verscheidenheid en éénheid van doel. Om nu nog nader bekend te worden met hetgeen dit Leesboek bevat, meenen wij niet beter te kunnen doen, dan uit eene enkele les hier een gedeelte af te schrijven. Wij staan daarbij schier verlegen wat wij zullen kiezen; want, ofschoon natuurlijk de eene les meer aantrekkelijks heeft, zoowel wat den vorm als wat de belangrijkheid van het verhaal betreft, dan de andere, zoo moeten wij toch onbewimpeld verklaren, dat er niet ééne enkele in het gansche werkje gevonden wordt, waarvan kan gezegd worden: deze is er in misplaatst of die had niet verdiend opgenomen te zijn. Wij slaan het Leesboek open, terwijl wij dit schrijven, en ons oog valt op blz. 174, les 53. Wij nemen voor een deel dan deze les over:

„Van God onze wijsheid.
Salomo's droom.

Het was feest te Gibeon. Daar stond wel sedert lang de tabernakel, daar vond men de priesterschare, die elken dag de dienst in het heiligdom verrichtte; daar vierde men de

feesten, door MOZES voorgeschreven; maar thans was er feest, een feest, zoo als men tot nog toe niet gevierd had. Het was ter gelegenheid van de huldiging van Koning SALOMO. Reeds bij het leven zijns vaders was hij tot Mederegent aangesteld, en dadelijk na DAVIDS dood algemeen als Koning erkend. Hij had besloten zijne komst tot den troon op plechtige wijze te vieren, en ten aanzien van het geheele volk openlijk te verklaren, dat hij God als zijn Heer en Koning erkende, en van Hem heil en zegen in de regeering verwachtte. De aanzienlijke mannen uit het volk, de hoofden der stammen en de bevelhebbers van het leger waren te Jeruzalem bijeengeroepen. In hun midden had SALOMO zich in statelijken optocht naar Gibeon begeven, en nu werd er feest gevierd, zoo als in het Oosten alleen een groot Koning kon vieren. Offers werden op de altaren gebracht, gebeden en dankzeggingen tot God gezonden, vele en rijkelijke maaltijden voor aanzienlijken en geringen aangericht, lofliederen van alom aangeheven. Zoo ging het dagen achtereen, en aller mond en hart stemde in met de bede: „geef, o God! den Koning Uwe rechten; dat hij Uw volk regeere met rechtvaardigheid, dat hij den verdrukte recht doe, en den behoeftige tot verlosser zij!”

Bij gelegenheid van deze feestviering had SALOMO op zekeren nacht een zeer merkwaardigen droom. Het was hem, alsof hij door een schoonen, heerlijken, hemelschen glans omstraald was, en alsof de stem van Johova tot hem sprak: „begeer wat ik u geven zal, en het zal u geworden.” — En SALOMO gaf een antwoord, zoo als zeker maar weinigen in zulk een geval zouden gegeven hebben. „Mijn vader DAVID is een verstandig en rechtvaardig en godvreezend Koning geweest, en nu ben ik in zijne plaats gekomen om Uw volk te regeeren. Geef of onthoud mij wat U behagen zal; maar dit bid ik: schenk mij kennis, verstand en wijs-

heid om mijn koninklijken plicht tot heil van mijn volk te betrachten." — En wederom klonk Jehova's antwoord: „gij hebt niet begeerd wat anderen begeeren: lang leven, rijkdom of oorlogsroem; gij hebt alleen wijsheid begeerd om het goede te doen; — zie, wat gij begeerd hebt, zal ik u geven; wijsheid en verstand zullen u in de ruimste mate geworden. Eu wat gij niet begeerd hebt, zal u tevens in overvloed gegeven worden: rijkdom en eer zal uw deel zijn, en, zoo gij Mij standvastig dient, ook eene langdurige en gelukkige regeering.”

SALOMO ontwaakte; het was een droom geweest. Maar die droom was de openbaring van hetgeen er in zijn gemoed omging, van hetgeen waarvan zijn hart vol was: den wensch, het verlangen, de bede om wijsheid, ten einde zijn koninklijken plicht te doen. Die wensch werd vervuld, aan dat verlangen werd voldaan, dat gebed werd verhoord, en SALOMO was in waarheid een vorst, wiens wijze regeering tot zegen voor zijn volk was, wiens heerlijke spreuken voor volgende geslachten tot leering en vermaning zijn, en wiens naam in Oosten en Westen met lof en eer vermeld wordt.

Die de wijsheid lief heeft, heeft het leven lief, en die haar met ijver zoeken, worden met vreugde verzadigd.

Indien iemand wijsheid behoeft, dat hij ze van God begeere, die aan allen gaarne geeft.

Behoeven wij na dit medegedeelde wel meer woorden om het Leesboek, waarvan hier sprake is, aan te bevelen? Verdient het niet algemeen op de scholen te worden ingevoerd? Vraagt men of er geen gebreken aan te wijzen zijn? Of wij onvoorwaardelijk met den schrijver in alles overeenstemden? Dan antwoorden wij: dat geen menschelijk

werk volmaakt is, en dus dit werk ook feilen heeft; maar waar zooveel goeds aan te wijzen is, moet, naar ons oordeel, het min goede op den achtergrond treden, en mag op kleine gebreken niet gelet worden, vooral niet, omdat de schrijver verzekert — en voor zijn goede trouw durven wij instaan, dewijl wij hem als een rond en opregt man kennen — „dat dit boek welgemeend en met goede bedoeling voor het gebruik bij het onderwijs wordt aangeboden,” waarbij hij den wensch voegt, „dat het even welgemeend en met even goeden zin ontvangen worde; niet met vooroordeel, ook niet met vooringenomenheid.” En mogt al iemand, het boekje inziende, niet met alles onvoorwaardelijk instemmen, de schrijver vertrouwt toch — en hij mag dit inderdaad met het volste recht — dat zoodanig een er veel, hij durft zelfs verwachten, er zeer veel bruikbaar in vinden zal.

Tot lof van de uitvoering zullen wij wel niets behoeven te zeggen. Alles wat bij den Heer BRINKMAN wordt uitgegeven — dit is genoeg bekend — beveelt zich steeds door uiterlijken vorm en goede typografische uitvoering aan. Ook dit Leesboek is op goed papier met een flinke letter gedrukt en van een stevigen omslag voorzien. Wanneer wij hier nog bijvoegen, dat men voor 35 cents 190 bladzijden druks in gewoon schoolformaat heeft, dan zal ook in dit opzigt wel alle andere aanbeveling overbodig zijn.

Wij eindigen deze recensie met nogmaals de eigen woorden des schrijvers tot de onzen te maken: „Wij hopen voor allen, dat, waar dit schoolboek gelezen wordt, het ook met genoeg gelezen worde, en een indruk achterlate, die niet verdwijnt, maar die blijft en heilzame vruchten draagt voor den volgenden leeftijd.”

J. H. SWILDENS.

MENGELWERK.

Op het overlijden van *Mr. Henricus Wijnbeek*,

Emeritus Adviseur voor de zaken van lager en middelbaar onderwijs, overleden te 's Gravenhage 11 December 1866, in den ouderdom van 94 jaren.

Mijnheer de Redacteur.

Hoogst aangenaam zal het mij, en gewis zeer velen met mij, zijn, zoo gij aan onderstaande regelen een plaats wilt vergunnen in uw veelgelezen tijdschrift. Onder de lezers daarvan zullen zekerlijk velen zijn, die den verdienstelijken WIJNBEEK persoonlijk hebben leeren kennen, beminnen en hoogachten in den tijd van zijn veeljarig en ijverig streven voor den bloei van ons toenmalig onderwijs en het welzijn der onderwijzers van Nederland. Zij zullen gewis deelen in het hier door mij geuite dankbare gevoel omtrent den waardigen man. Door dat gevoel werd ik gedrongen, dit geringe bewijs van erkentelijkheid en hoogachting aan zijn nagedachtenis te wijden.

Intusschen gevoel ik, dat het mij aan de krachten faalt, zulks naar waarde te doen. Het ontbreekt mij aan de bronnen om een geregelde levensschets te geven van den braven en ijverigen WIJNBEEK, en eenigszins naar eisch op te geven, wat hij voor de zaak van onderwijs en opvoeding heeft gedaan; hoe onnoemelijk groot de zegeningen waren, door hem te weeg gebragt, en hoe groot zijn verdiensten in

onderscheiden en vele opzigten zijn geweest. Gaarne laat ik dit aan bekwamer hand over, voorzien van de noodige bouwstoffen daarvoor; en reeds hunker ik er naar, dat men dit verlangen, zeer zeker ook dat van anderen, zoo volledig mogelijk en spoedig moge bevredigen.

Beschouw dus het hier geleverde alleen als eene ontboezeming van mijne innige hoogachting voor den dierbaren afgestorvene, wien ik slechts ten deele heb leeren kennen en waardeeren, van wien mij alleen het een en ander bekend is, die ook in de jaren zijner welverdiende rust nog altijd gaarne ijverde voor het welzijn van onderwijzers en onderwijzers, en met onwankelbare trouw hun welmeenende, offerende vriend, ja zelfs sommiger boezemvriend was.

Zulk een hooggeplaatst persoon de vriend, de boezemvriend van onderwijzers? Ja, niet alleen van die der middelbare, ook en evenzeer van lagere schoolonderwijzers. Met voorbeelden zou ik dit kunnen bevestigen, zoo de bescheidenheid het niet verbood, met voorbeelden die den aanschouwer bewondering zouden afpersen en met verrukking vervullen. Afstand in rang stond bij den edelen WIJNBEEK geheel op den achtergrond. Op den voorgrond stond bij hem de bevordering van algemeen en bijzonder menschenheil, al moest hij zelf daarvoor veel opleveren. Al moest het hem de gunst van wereldgrooten kosten, hij beschermde den vergeten dorps-
onderwijzer, zoowel als den hooger geplaatste, wanneer hij dien had leeren kennen als een opvoeder, bij wien het hart op de rechte plaats zat. Hij wist de parel uit het slijk op te delven: want kwam hij in een school waar alles vernist was, dan doorzag hij dit, en liet zich geen floers voor de oogen hangen. Maar bezocht hij een school waar alles een minder opgesierd voorkomen had, maar waar degelijke vruchten aan den boom hingen om te rijpen, dan ontdekte zijn scherpziende praktische blik weldra, wat daar onder

den ruwen bolster verborgen lag. Uren lang kon hij dan daar vertoeven, om toch al het goede te leeren kennen dat er was te vinden, en dit in andere scholen over te brengen of aan te bevelen.

Hij liet zich dan niet alleen proeven geven in de onderscheiden leervakken, maar durfde daarbij zeer goed handen aan den ploeg slaan om zelf proeven te nemen of den onderwijzer aan te toonen hoe men het werk elders verrigtte, en hoe het nog kon veranderd of verbeterd worden, zoo men in zijn zienswijze kon deelen. Immers, nooit drong hij den onderwijzer iets van dien aard op; nimmer matigde hij zich aan op hoogen of beslissenden toon iets aan te wijzen, al verbood zijn rang dit geenszins, en al vorderden de omstandigheden zulks somtijds eigenlijk wel. Daartoe was hij te nederig, en bovendien was hij te voorzigtig om zich een woord te laten ontvallen in 't bijzijn der leerlingen, waardoor hun vertrouwen op den onderwijzer zou kunnen verminderen.

Zag hij bij zijn schoolbezoeken in het een of ander vak buitengewoon schoone resultaten, dan liet hij zich nederig onderrigten, op welke wijze men dezen had verkregen, welken gang men in de methode had gevolgd, en toonde de hoogste belangstelling om dat goede zoo door en door te leeren kennen, dat hij het elders kon overplanten.

Om den onderwijzer des te vrijer te laten werken, verborg hij meermalen bij schoolbezoek zijn kwaliteit, zoo dit mogelijk was, opdat men hem slechts voor een ambtgenoot, schoolopziener of anderen gewonen in onderwijs belangstellende zou houden. De onderwijzer, meestal te bescheiden om meer te vragen dan hem werd gezegd, hoorde eindelijk eerst bij het afscheid de verklaring, wie hij was die zijn school had bezocht. Dit had een goede uitwerking: menig onderwijzer verhaalde mij later, dat die onkunde hem voordeelig was geweest, en hij minder

vrijmoedig, opregt en openhartig zou hebben kunnen handelen, zoo hij vooraf had geweten wie zijn school kwam bezoeken. De onderwijzer had op die wijze minder reden om iets te verbergen, en de hooge bezoeker meer gelegenheid om algemeen en bijzonder welzijn in alle opzigten beter te beoordeelen.

Had hij den onderwijzer iets onder het oog te brengen ter aanwijzing van opgemerkte gebreken, dan deed hij dit na den schooltijd onder vier oogen, op een minzame en vertrouwelijke wijze, terwijl hij tevens onderzocht of hij in eenig opzigt het genoegen of de welvaart des onderwijzers kon bevorderen. Was dit in zijn magt, dan kon men er staat op maken dat hij het deed.

Was hij voldaan over het werk van den onderwijzer, dan beteekende zwijgen zijn goedkeuring. Van openlijk prijzen was hij even afkeerig als van openlijk berispen. Hij vergat intusschen niet, in stilte te doen, wat hij rekende nuttig en verplicht te zijn. Op zekeren tijd had hij de school bezocht van een onderwijzer, die met regt meende te mogen hopen, dat hij over zijn werk voldaan zou zijn. Dezen liet hij evenwel geheel onbekend daarmede. Eerst later hoorde deze van anderen, dat de edele WIJNBEEK hem hoog geroemd had bij personen, die in staat waren zijn lot te verbeteren en hem welverdiende aanmoediging te verschaffen. Zoo werkte hij zonder grooten ophef, maar met des te schooner gevolg ter bevordering van bijzonder en algemeen welzijn. Op alle mogelijke wijzen ijverde hij voor den bloei van het onderwijs en de belangen der onderwijzers. Wie hem daartoe het best medehielpen, waren zijn dierbaarste vrienden, het zij dit onderwijzers of hooger geplaatste personen waren.

Tot aan zijn dood toe bleven zij dit, ook in de jaren zijner welverdiende rust. Al was hij toen niet meer ambtshalve er toe verplicht, hij liet zich uit echte belangstelling nog al-

tijd gaarne veel gelegen liggen aan de zaak van onderwijs en opvoeding en het lot der onderwijzers. Zijn helder hoofd en zijn edel hart werkten daartoe krachtig mede. Tot in hoogen ouderdom hield hij briefwisseling met hen, die hij als welmeenende, opregte vrienden der jeugd had leeren kennen, moedigde hen aan om onderwijs en opvoeding ook buiten de school door hun geschriften of in tijdschriften te bevorderen, en ijverde gaarne voor hun welzijn waar zijn invloed nuttig kon zijn.

Niet alleen van zijn getrouwe vriendschap en genegenheid; maar ook van zijn zedelijkheid en godsvrucht gaf de edele man meermalen en aan velen de schoonste proeven.

Een voorregt voor Nederland mag men het dus noemen, dat het zulk een man tot een zoo gezegenden ouderdom heeft mogen bezitten. Ook zij die hem niet mogten leeren kennen, zullen uit het bovenstaande aanleiding kunnen nemen om zijn deugden na te volgen en te deelen in de gevoelens van hoogachting der vrienden van den edelen man, wiens nagedachtenis lang in zegenend aandenken verdient te blijven.

In die hoop noem ik mij hoogachtend

U WEds. dw. dienaar,
X.

Adolf Diesterweg.

**Een herinnering van Dr. Hibeau,
Inspecteur aan het Louisagesticht te Berlijn.**

„Hij is niet meer!” Met deze woorden trad mijn vriend ontroerd en ter neder geslagen binnen. Mijn geest bevond zich echter op het tooneel des oorlogs; want ik had kort te voren de courant in handen genomen en vroeg, zonder in het minst ontroerd te zijn, bijna zonder mij te bekom-

meren, van wien hij sprak. „Hij is dood — DIESTERWEG!” Ik moest mij nederzetten, want deze treurmare had ik niet verwacht. Onze Mentor in de paedagogie is dus niet meer! Op den 7den Julij had hij het tijdelijke met het eeuwige verwisseld. Wat wij onderwijzers van Berlijn, wat alle duitsche onderwijzers, wat allen die hem gekend en ter zijde gestaan hebben, in hem verliezen, dat kan voorwaar alleen hij beseffen, die weet, wat de volksontwikkeling aan hem te danken heeft; en nog steeds klinken mij de woorden van mijn vriend in het oor: „Hij is niet meer!”

Binnen weinige uren reeds was deze smartelijke tijding doorgedrongen tot alles wat te Berlijn met het onderwijs in betrekking staat. Waar vrienden en collega's elkander ontmoeten, sprak men slechts van het afsterven van den trouwen leermeester. Zoo had dan plaats gehad, wat de vereeuwigde weinige dagen vóór zijn dood met profetischen geest en eene in het oog vallende zekerheid jegens mij geuit had: „Ik zal den dood mijner vrouw niet lang overleven.” (Zijn gade was, zoo als men weet, eenige dagen vóór hem aan de cholera gestorven). Ik wilde het hem uit het hoofd praten; maar hij wees mij af, en de beweging zijner handen belette mij te beproeven, mijn twijfel aan zijn profetie nog eens in woorden uit te drukken. Het was een ernstig oogenblik voor mij; ik had hem, den steeds hartelijken leermeester, nooit zoo gezien. Nog zie ik hem zitten tegen de kussens van die sofa geleund, waarin men hem plagt aan te treffen als hij juist niet met schriftelijken arbeid, maar slechts met de lezing van nieuwe geschriften bezig was, die steeds in groote massa's op zijn tafel lagen opgestapeld. Hoe zat hij echter toen daar! Nimmer zal dit beeld uit mijn ziel gewischt worden. De man, die mij anders zoo hartelijk te gemoet kwam en mij uitnoodigde plaats te nemen, al zat hij nog zóó druk in het werk, stil en in zich zelve gekeerd

zat hij daar, zijn voeten bijna krampachtig op de sofa onder zich teruggetrokken, zijn hoofd ondersteund door zijn hand. Dat anders zoo helder stralende oog, het was als gebroken en zijn stem, in goede dagen vast en krachtig, klonk heden dof, naauwelijks hoorbaar.

Maar ik moest plaats nemen, hij drong daarop aan, en trok zelfs mijn stoel dicht in zijn nabijheid. De man, die in vroolijke en droevige dagen in alle aangelegenheden mijner familie steeds het warmste en innigste aandeel had genomen, zat nu met een gebroken hart voor mij; ik wilde troosten en vond geen woorden daartoe. Hij scheen mij grooter en eerbiedwaardiger dan anders; ik waagde het niet zijne diepe smart te storen. Het was mij, alsof ik juist in dezen toestand al de heerlijke eigenschappen van zijn geest voor de eerste maal in haar geheel en volkomen overzag; den opvoeder, den onderwijzer, den schrijver, den vriend. De leerling zweeg, en had geen enkel woord van troost voor den diep getroffen leermeester. Een korte mededeeling van zijn zijde over het gevoelvolle gemoed en de voortreffelijke hoedanigheden zijner vóór weinige dagen overleden gade scheen toch zijn hart goed te doen. „Twee en vijftig jaren gelukkig geleefd,” zeide hij, streek met de hand over de vochtige oogen, en voegde er toen snel bij: „Maar lieve HIBEAU, ik overleef het niet.” Na weinige dagen volgde hij de trouwe levensgezellin in de eeuwigheid.

Op den 12den Julij opende de president van den gemeenteraad van Berlijn, KOCHHANN, de zitting met de volgende woorden: „Mijne Heeren! de Nestor onzer paedagogiek, de vormer onzer duitsche jeugd, de dapperste onder de dapperen in den strijd voor geestesvrijheid, voor regt en waarheid, de vijand aller lafaards en lage zielen, de man des volks, welks welzijn en vorming bij hem als het hoogste gold, ADOLF DIESTERWEG, is dood. Zijn naam zal onder

de opvoeders der duitsche natie naast zijn tijdgenooten PESTALOZZI, SALZMANN en JAHN eene eereplaats innemen. De bevolking van Berlijn heeft hem door de hoogste onderscheiding geëerd, daar zij hem tot afgevaardigde en lid van den raad koos. Laten wij hem gedenken met dankbare herinnering en met de hoop, dat zijn streven voor de grootheid van het vaderland niet te vergeefs is geweest, en dat zijn leerlingen hun pligt zullen gevoelen om trouw te volharden in zijn geest en voort te gaan op het door hem aangewezen voetspoor. Tot teeken, dat gij met mij instemt, verzoek ik u van uw zitplaatsen op te staan."

De 10de Julij was de dag, waarop de trouwe leermeester naast zijn gade in de groeve der vertering zou rusten; een dag van rouw voor velen. Reeds met het kriecken van den dag bewogen zich tallooze schären geestverwanten, vrienden en leerlingen van den afgestorvene deels te voet in groepen of alleen, deels in koetsen naar het nabij Berlijn gelegen dorp Schöneberg, in welks nabijheid de rijk met bloemen versierde kapel de baar van den ontslapene vroeger had opgenomen. Het was inderdaad een voor het algemeen verheven schouwspel, al die mannen in rouwgewaad door de rechte populierenlaan daarheen te zien trekken. Het was mij, als bevond ik mij te midden van eene eenvoudige, onopgesmukte, maar daarom niet minder plegtige bedevaart. Te raden wat in de ziel van al de stil en ernstig daarheen trekkenden omging, was niet moeilijk; het was het gemeenschappelijk gevoel der verlatenheid, dat zich in woord en blik van allen onverholen te kennen gaf. Hoe kon het ook anders zijn? De eenige steunpilaar, die met onwankelbare trouw en met opoffering zijner persoonlijke belangen optrad voor den duitschen onderwijzer, de man, die het hoogste doel van al zijn streven en zijn geheele leven in deze weinige woorden zamenvatte: „Steeds meer

beschaving onder het volk, zoo het beter zal worden," werd immers heden ter laatste rustplaats geleid.

Ten 10 ure begon de treurige plegtigheid. Bijna alle standen waren onder de deelnemers vertegenwoordigd. Afgevaardigden van het bestuur en van den gemeenteraad in ambts-gewaad, onder hen ook de voorzitter KOCHHANN, de afgevaardigden Dr. LÖWE-KALBE, DUNKER en Dr. LETTE, eenige leden van het bestuur van de duitsche Pestalozzi-stichting te Pankow bij Berlijn, o. a. de onmiddellijke leerling van PESTALOZZI, Professor KALISCH, de predikant RICHTER, de trouwe kampgenoot van den ontslapene in de Commissie van onderwijs van het huis der afgevaardigden, de familieleden van den vereeuwigde, en onder hen zijn zoon, Dr. JULIUS DIESTERWEG, en zijn schoonzoon de Seminarium-directeur THILO en vele vereerders van kunst en wetenschap. Al deze mannen hadden zich om de baar verzameld, om de plegtigheid bij te wonen en den afgestorven meester de laatste eer te bewijzen. Twee frissche lauwerkransen tooiden de lijkbaar; de een van het opvoedkundig genootschap te Kassel, de ander van het zich hier bevindend onderwijzers-gezelschap, als teekenen van de vereering die men den doode beweest.

De predikant MÜLLENSIEFEN, met wien de ontslapene in vriendschapsbetrekking had gestaan en die pas eenige dagen geleden woorden van troost tot den achtergeblevene had gericht, ving zijn rede aan met te zeggen, dat het plotselinge verlies der trouwe vriendin en levensgezellin hem het hart gebroken en zijn dood verhaast had. Hem, den spreker, is het meermalen vergund geworden, diepe blikken in de ziel van den vereeuwigde te slaan en ofschoon hij niet in alle stukken op godsdienstig gebied met hem kon overeenstemmen, zoo had hij hem toch hartelijk lief gehad. Van de taak, hem als opvoeder te schetsen, moest men hem ver-

schoonen, wyl hij zich daartoe niet bevoegd achtte, en zijn rijke werkzaamheid als paedagogisch schrijver zou in de daarvoor bestemde kringen ten volle gewaardeerd worden. Een heerlijk getuigenis, hoe lief hij de onderwijzers en hun kinderen had gehad, is de vestiging van het duitsche Pestalozzi-gesticht, aan welks vooruitgang hij vroeg en laat rusteloos en met ijver zijn krachten heeft toegewijd. Wat zijn karakter betreft, zoo zijn twee hoofdtrekken daarvan vooral te noemen: de onwankelbare waarachtigheid en de zuiverheid zijner bedoelingen. Wanneer de vereeuwigde ook al menigen strijd te strijden had op het gebied van kerk en school, zoo vindt dit droevige verschijnsel alleen zijn grond in zijne opvatting van het christendom. Echter kan men toch zeggen, dat hij met zijn hart nader bij het christendom stond, dan hij zulks wel met zijn woorden uitsprak, enz.

Nadat de redenaar nog een bijzondere toespraak tot de treurende familieleden had gericht, zette de trein zich in beweging naar het graf. De oudere gewezen leerlingen van den afgestorvene droegen de baar naar de hoogte, op welker top hij zelf de plaats had uitgekozen, waar hij eens wilde rusten: „Hier boven zou ik gaarne rusten; ik moet Berlijn kunnen overzien.” Zoo had hij onlangs bij een bezoek op den godsakker tot een zijner vrienden gezegd. In zachte harmonie klonken de ernstige tonen van het koraalgezag: „Jezus mijn toevorzigt,” den dragers van het lijk te gemoet. Een heilige stilte heerschte ver in het rond, en vol eerbied naderde de stoet de gewijde plaats, waar de ontslapene zou uitrusten van den strijd voor geestesvrijheid, regt en waarheid. Op gebruikelijke wijze sprak de geestelijke den zegen der wijding uit, en de doodsbaar zonk in de groeve. Terwijl de zangers het veelstemmige verhevene lied: „Mag ook de liefde weenen,” uitvoerde, trad ieder bewogen naar de opene

groeve en bragt den geliefden doode de laatste schatting — een handvol aarde. Hoe groot ook het aantal treurenden was, niet een verliet de plaats, zonder naar den dierbare nog eens voor het laatst om te zien en hem den laatsten groet toe te roepen: „Vaarwel, geliefde leermeester, trouwe vriend, vaarwel! Uwe asch ruste in vrede!” De laatste tonen van den lijkzang waren reeds weggestorven, maar niemand verliet de plaats; een diep zwijgen had zich van allen meester gemaakt. Eerst toen de groeve gesloten was, wendde zich de lijkstoet naar den uitgang der rustplaats, aan welker poort de blik nog eenmaal naar de hoogte werd geslagen, waar nu de beroemde meester toeft tot het eeuwige licht aanbreekt.

FRIEDRICH ADOLF WILHELM DIESTERWEG werd te Siegen 29 October 1790 geboren. Zijn vader was daar justitieraad en zijn moeder, te Dresden geboren, stamde af van eene oude patricische familie. De moeder van onzen ADOLF DIESTERWEG stierf echter, toen de knaap eerst weinige jaren telde; toch viel hem van de zijde eener oude tante eenige vergoeding voor de vrouwelijke verpleging ten deel. De justitieraad DIESTERWEG had 7 kinderen, 4 zonen en 3 dochters. De oudste der zonen, KAREL, stierf dadelijk na het afleggen van zijn examen in de regtsgeleerdheid en eveneens de oudste dochter reeds in het eerste jaar van haar huwelijk met den justitieraad SEEL te Siegen. De drie overige zonen droegen dezelfde namen FRIEDRICH ADOLF WILHELM; maar de oudste hunner, de professor in de wis-kunde aan de Universiteit te Bonn, werd WILHELM, de tweede, justitieraad aldaar, FRIEDRICH en onze DIESTERWEG, ADOLF genoemd. Van de beide zusters bleef de jongste ongehuwd, de oudste werd de vrouw van den bezitter eener smelterij KREUTZ; een zoon uit dit huwelijk is tegenwoordig lid van het huis der afgevaardigden. Van de vier

zonen was onze ADOLF de jongste, die zonder moederliefde groot zou worden; daarvoor viel hem echter ook de teederheid van zijn vader ten deel. ADOLF week ook niet van zijn zijde, op alle reizen in den omtrek was de „zevenjarige slaapkameraad” zijn bestendige makker. Op deze togten, die meestal te paard werden afgelegd, hadden vader en zoon menig avontuur met zigeuners en gespuis van allerlei aard te doorleven; want de naburige wouden van Siegen verborgen dergelijken in menigte; maar zij hadden allen ook voor den gestrengen ambtenaar DIESTERWEG den noodigen eerbied. Het kon niet missen, dat ADOLF, door zijn vroege bekendheid met de natuur, deze innig leerde beminnen en in hoogen graad verstaan. Hij kende spoedig de verschillende leefwijzen der dieren van het woud en het veld, wist de namen van vele planten uit de flora van zijn geboortegrond op te noemen en was met de inrigting der bergwerken en smelterijen van den omtrek naauwkeurig bekend; het verkrijgen en bewerken van verscheidene steenen metaalsoorten, de leefwijze der bergwerkers en de kunstbenamingen bij hun werk, niets ontging zijn blik en overal verlangde hij verklaring en onderrigting. Deze liefde tot de natuur, die den knaap de reinste vreugde verschafte, is hem tot in den hoogsten ouderdom de beste bron gebleven, waaruit hij ontspanning en genot putte na ingespannen arbeid. Nog in den nacht vóór zijn afsterven, als aanhoudende smart hem niet toeliet te slapen, wist hij aan zijn geliefden niet genoeg te vertellen, hoe hij den loop der sterren had gevolgd, hoe heerlijk de zon was opgegaan, enz. Hoe vaak heb ik hem niet in zijn hoogen ouderdom zijverig bezig gezien met zijne microscopische praeparaten, waarvan hij er een aantal bezat. De school daarentegen schijnt den knaap niet vele vorderingen te hebben doen maken.

„Tot andere bezigheden,” zoo zegt hij zelf, „gaven mij

de weinige schoolwerkzaamheden volledig tijd, zelfs meer dan goed was. Duizenden uren heb ik in mijn geboorteplaats bij touwslagers, hoef- en huissmeden doorgebracht. Ik hielp gaarne een touwslager hennep hekelen en zijn wiel draaijen. Onder het werk vertelde hij mij van zijn reizen naar Oostenrijk en Hongarije. Niet altijd was zulks even kiesch. Ik bragt ons paard naar een hoefsmid, ik hield den poot bij het beslaan vast en een huissmid maakte mij gelukkig, als hij mij toestond hem of zijn knechts te helpen, den blaasbalg te trekken, het vuur op te poken en ook in de smidse werkzaam te zijn. De omgang van kinderen met volwassen menschen van dat soort is niet altijd goed. Want de gewone duitsche handwerkslieden zingen liederen en verhalen geschiedenissen, die op het hart van een argeloozen knaap slechts nadeelig werken. De smid echter, met wien ik omging, had een edel, goed-aardig gemoed. Zijn omgang werkte op mij op de aange naamste, edelste wijze. Zijn vroegtijdige dood deed mij in ware zwaarmoedigheid vervallen. Ik stortte tranen om hem, alsof hij met mij verwant was. In onze handwerkslieden vindt men nog dikwijls een waarachtige duitsche gezindheid en die zal zich zelfs niet in het buitenland verloochenen.

Ten gevolge van de naauwe aansluiting aan zijn vader, was ADOLFS liefde voor hem grenzeloos. Overal en ten allen tijde stond hij hem ter zijde, zijne opmerkzaamheid voor alles wat den beminden vader betrof, was roerend. Als de gezamenlijke leden van het huisgezin al lang ter rust waren, zou de kleine ADOLF om niets ter wereld naar bed zijn gegaan; veeleer wachtte hij des avonds in zijn eenzaam, koud kamertje zóó lang, tot het trappelen en het hinneken van het paard voor het huis hem de aankomst van zijn vader meldden. Deze grenzeloze liefde is hem bijgebleven tot in zijn hoogsten ouderdom en heeft zich in

zijn mededeelingen en vertellingen uit het ouderlijke huis op een schoone wijze geopenbaard. Ik weet niet meer in welk jaar het was, toen hij zich met mij over zijn toen nog levenden vader onderhield; echter was het in allen geval na het nederleggen van zijn ambt, dus na 1847. „Raad eens, lieve HIBEAU,” zoo zeide hij tot mij, „wat mij heden bejegend is.” Ik was in gespannen aandacht, want hij sprak met verheffing van stem en bijna op plegtigen toon. „Ik dacht gisteren veel aan mijn vader, en enkele dingen, die ik met hem ondervonden heb in vroeger dagen, traden mij levendig voor den geest. Het gevolg hiervan was, dat ik den ganschen nacht veel van hem droomde. Wilt gij het gelooven? Toen ik dezen morgen ontwaakte, stond mijn vader in levenden lijve aan mijn bed en glimlachte vriendelijk.” Ik wilde het doen voorkomen, alsof deze verschijning wel een voortzetting van den droom en dus bedrog kon zijn; daarvan wilde hij evenwel bepaald niets weten. „De gedachte,” zoo ging hij voort, „dat er t’huis iets moest gebeurd zijn, verliet mij niet. En het was zoo. Nog dezen zelfden ochtend, ongeveer om 10 uur, geeft de postbode mij een met zwart lak verzegelden brief. Ik open hem en mijn vader was — dood.”

Toen hij ongeveer twintig jaar oud was, bezocht DIESTERWEG eerst de hoogeschool te Herborn, toen Tübingen en bestudeerde mathesis, philosophie en geschiedenis (dus geen theologie, zooals dikwijls beweerd wordt); in Tübingen behaalde hij den doctoralen graad. Hij studeerde met lust en grooten ijver en maakte goede vorderingen; met zijn kunde heeft hij nooit willen pralen. Integendeel. „Van mijne onwetendheid,” zeide hij nog in later jaren, „hebt gij geen voorstelling.” Wie echter wist het niet, welk een mate van kennis hij zich op het gebied van algemeene wetenschappen verworven had! Wij laten ons zulk eene onwetendheid

tegenover de voorname schijngelerdheid van hen, die op hem als op den „redeneerenden schoolmeester” met gering-schatting nederzien, gaarne welgevallen. Wel is waar heeft hij eenmaal als student in schertsenden overmoed gezegd, dat hij zou spotten, als hij seminaristen, die „gemeene philisters” ontmoette. Maar in den grooten raad was het echter besloten, dat hij schoolmeester, dat hij een echt volksonderwijzer zou worden.

Na een korten tijd als huisonderwijzer te Frankfort a/d Main werkzaam te zijn geweest, werd hij als tweede leeraar aan de école secondaire te Worms beroepen, waarop reeds in 1813 het beroep naar de modelschool te Frankfort a/d Main volgde. Hier legde hij in 1814 den grondslag van zijn huiselijken tempel, daar hij de dochter van den onderwijzer der prinsessen van BRAUNFELS, SABINE ENSLIN uit Wetzlar, huwde, wier afsterven hem nu het hart heeft gebroken. Zij bezat in hooge mate de gave des gezangs en was in het pianospel niet van vaardigheid en talent ontbloot. Nog in zijn hoogsten ouderdom had DIESTERWEG geen grooter vreugde, dan wanneer de bejaarde gade zich voor de piano plaatste en hem een of ander lied voorzong waardoor zij in vroeger jaren zijn hart had gewonnen. Van 10 kinderen, 5 zonen en 5 dochters, hebben 3 zonen en 4 dochters hunne ouders overleefd. De oudste zoon is dokter te Berlijn en bezit, behalve een gevestigden naam, een zeer uitgebreide praktijk. Hier in Frankfort ook erkende men het eerst in onzen ADOLF DIESTERWEG den verstandigen, praktischen schoolman, die in zijn klasse een buitengewone mate van bedrevenheid en geschiktheid bij het onderwijs toonde.

„In gelooven, niet in aanschouwen draagt het werk des onderwijzers vruchten. Maar somtijds komt men ook hier reeds tot aanschouwen. Dat is een zaligend, versterkend oogen-

blik." Zoo plagt hij te spreken, als hij met zijn collega's over het moeilijke der opvoeding sprak.

Van 1818—1820 zien wij DIESTERWEG werkzaam als leeraar aan de latijnsche school te Elberfeld, waar hij met WILBERG in voortdurend vriendschappelijke betrekking leefde. Zijn vereering voor dezen vriend drukt hij uit in de opdracht vóór den derden druk zijns „*Wegwijzers*”: „Aan WILBERG. Mijn vereering houdt, evenals die van duizenden uwer leerlingen, slechts met den laatsten ademtogt op.”

De onderwijzers-vergaderingen, waarvan WILBERG president was en waarin ook DIESTERWEG voor de jongere onderwijzers over sterrekunde, natuurkunde enz. menige voordragt hield, bezocht hij Zaturdags in den namiddag regelmatig. Zij duurden gewoonlijk 2—3 volle uren. „Het waren voor mij,” zegt hij, „als ik op de latijnsche school door 30 uren onderwijs geheel afgewerkt was, uren van uit- en ontspanning des geestes.” Het was onmogelijk daar met gekromden rug of in een lijdelyken toestand bij te zitten.

Geen der jongeren was een oogenblik zeker van niet op de proef gesteld te worden. Hier kon men het leeren, hoe een meester onder gezellen en leerlingen moet en kan werken. Dat ik mij zijn leerwijze in de school eigen zocht te maken, spreekt van zelf.

Met het jaar 1820 begint DIESTERWEG's werkzaamheid als directeur van het seminarium te Mörs. Zijn onmiddellijke bestuurder was de kerkvoogd en schoolopziener Dr. GRASHOF, van wien DIESTERWEG zegt, dat deze hem eigenlijk „op het veld van het volksonderwijs” gevoerd heeft. Toch noemt hij den tijd van zijn betrekking te Mörs „drie zware bittere jaren.” De grond tot deze klagt geeft hij in 't kort aan: „De geestelijken tegen de inrigting, de onderwijzers tegen hen, de opperste bestuurders weder tegen

dezen." Toen hij met een zeker voorgevoel zijn lateren strijd in Berlijn voorspelde, zeide hij reeds hier: „Driewerf gelukkig eene inrigting, waar het schooltoezigt den ijver en de werkzaamheid der onderwijzers naar niets anders dan naar de resultaten beoordeelt.

Daarom echter ook driemaal wee eene inrigting, waarin het werken van de onderwijzers naar de letter wordt afgemeten, waar men methoden en instructiën wil voorschrijven. Slechts de geest maakt levend, maar hij doet het ook *zeker* en slechts *hij* doet het. Zijn bestuurder Dr. GRASHOFF vereerde hij als een scholier zijn leermeester, terwijl hij zegt: „Onder zijn leiding, en wat ik met vreugdevollen dank erken, door veelvuldige, onderwijzende aansporingen van zijn zijde heb ik het seminarium voór onderwijzers te Mörs bestuurd. Buitendien ben ik hem, den humanen en vrijzinnigen man, als censor mijner geschriften een aantal nuttige opmerkingen en vriendschappelijke wenken verschuldigd. Daarom zullen hoogachting en dankbaarheid nimmer uit mijn hart verdwijnen. Beiden behooren tot de zoetste pligten.”

Over zijn streven te Mörs zegt DIESTERWEG: „Wat ik wilde en wil? De jongelieden tot een levendig streven opwekken, in hen de grondslagen leggen van beschaving, hen met liefde voor hun ambt en voor de kinderen vervullen, als kern zedelijk-godsdienstigen zin en beginselen te voorschijn roepen, hen tot wekkers der volkskracht vormen, en verstandig ontwikkelen. Ik wilde hen, naar een diepzinnige uitdrukking van Schleiermacher leeren, wel is waar alles *met*, maar niet *uit* godsdienst te doen, in één woord: Ik wilde pestalozzisch werken.”

Hoe velen ook de verwijten mogen zijn, die men hem in zijn leven gedaan heeft, nooit heeft hij zich afgewend van hen, die zijn leer niet waren toegedaan; nooit heeft hij

den degelijken man zijne achting ontzegd, wjl deze op godsdienstig gebied misschien anders dacht, denken moest. „Ik zou mijzelfen veracht hebben,” zegt hij, „als ik zoo gedaan had. De hoogste eigenschap van een christen is de liefde en zij blijft in alle eeuwigheid.” Zoo werkte **DIESTERWEG** in **PESTALOZZI**'s geest met rusteloozen ijver onder zijn leerlingen voort, en ofschoon **C. en F. KRUM-MACHER** in zijne onmiddellijke nabijheid op hun wijze werkzaam waren en er aan een geestelijke gemeenschap tusschen hem en hen niet te denken viel, zoo lieten zij hem toch met rust; hij werd niet aangevallen. Hij zelf betuigt dit, als hij zegt: „In de eerste klassen te Mörs waren protestantsche en katholieke kweekelingen vereenigd. Zij bezochten verschillende kerken, genoten afzonderlijk godsdienstig onderwijs, waren echter één in den geest en gloëijend in hun streven naar ontwikkeling. Verstandige jongelingen kiezen hun vrienden niet naar den maatstaf eener belijdenis. Met vreugde en dankbaarheid denk ik aan de vriendschap, die mij van een katholieken Inspecteur Michels te Kloster-Kamp (een echt vriend van onderwijzers) en den overleden Domheer **GRIMMBERG** te Starkrath, ten deel viel. De gemeenschappelijke werkzaamheid voor de verheffing van het volksonderwijs vereenigde ons.”

Bij eene andere gelegenheid zegt **DIESTERWEG** met betrekking tot zijn werkzaamheid als directeur van het seminarium te Mörs: „Niets stuit mij meer tegen de borst, dan de planmatige eenheid der menschen, de waanwijsheid en koppigheid der pedanten, de doode napraterij van vormen, het stelsel van afrigters, enz.” Zij maken het leven niet alleen vervelend en onuitstaanbaar, maar zij vernietigen ook door het despotisme, dat zij willens of onwillens op de levenslustige, vrij handelende jeugd uitoefenen, de frissche en vrije natuurlijke ontwikkeling en eigenaardigheid

en dragen daardoor er toe bij, dat wij zoo weinig individueel gevormde en in hun lievelingsvak uitstekende menschen hebben. Mijn streven had individueele vorming ten doel. Ik dacht aan SCHILLER: „Niemand zij gelijk den ander. Hoe daartoe te komen? Ieder worde in zichzelf voleindigd.” Wie het doel wil, moet de middelen willen. Aan gemakzucht mag niet worden toegegeven; flinke frischheid laat die niet toe. Ten laatste verheugt men zich zelfs over de overtredingen, daar men in dezen de ontwikkelende kracht ziet. Ik wilde mijn jongens verstandig maken. Er kwamen kweekelingen aan de inrigting die, vol van mystiekerij, in de bijeenkomsten daaraan lucht gaven, zooals zij meenden door den geest gedreven jongelieden, die het ijzer, dat men hun in de hand gaf, wel is waar niet voor zilver, het water, dat zij proefden, niet voor wijn hielden, die echter toch aan zilverachtig ijzer, dat vroeger voorhanden was geweest, geloofden en het geloof daaraan als een heiligdom beschouwden; menschen, die alle onmiddellijke flinkheid en gezonde aanschouwingskracht misten; jongelingen, die geleerd hadden slechts in anderen, nooit in zich zelve te gelooven en nauwelijks durfden beweren, dat de hemel blaauw en de weide werkelijk groen was, en als het niet vooraf door een vermeend gezag bevestigd was geworden, hun zinnen, hun verstand en oordeel ten volle gevangen gaven. Ach zij, dat is: de aanbidders van dien valschen afgodsdrom, meenen en zullen meenen, als zij dit lezen, dat hier een afgetrokken verklarend verstand of wel een van al wat goed is afgewende hoogmoed, die alleen het bereikbare, het grof materiële vereert, heerscht en werkt. Wij moeten hen laten begaan, want het woord geneest hen niet en wij laten hen daarom ook hier voor hetgeen zij zijn.

Mogen zij op hun donkeren weg voorthollen; wij ver-

volgen ons pad. O, ik weet het wel, dat men zich door zulk eene openhartigheid naauwelijks van hen, die toch over de bekrompenheid en de tucht der seminariën klagen, eenigen dank verwerft; en ook anderen weten het zoo goed als ik, dat ik door vroomen onzin en schijnheilig weeklagen meer vrienden had kunnen krijgen, dan door de jongelieden tot idealen op te voeren, dan door hun sluimerende krachten op te wekken.

Met zijn bijzonderen schoolopziener, den lateren bisschop Ross, stond DIESTERWEG op den besten voet. Van hem zegt hij, dat deze „als geestelijke en als vriend der volksbeschaving in het seminarium te huis was. Met evenveel voldoening noemt hij GRASHOF, LANGE, KORTUM, onder wier oogen hij geleefd en gewerkt heeft.

„De voet waarop ik met mijn collega's, mijn leerlingen, de onderwijzers van het district gestaan heb,” vertelt DIESTERWEG, „maakt een deel uit van den kern van mijn bestaan en zal nimmer in mij verdooven.”

Twaalf jaar, van 1820—1832 heeft hij in Mörs als directeur van het seminarium met goed gevolg gearbeid. De schoonste vrije uren van ontspanning genoot hij gemeenschappelijk met den rector van het zich daar bevindend progymnasium, Dr. HOFFMEISTER. Beide mannen hadden elkander innig lief en daar de laatste het leven van SCHILLER, den dichter, schreef, wien DIESTERWEG naast den scherpen criticus LESSING het meest beminde, zoo is het te verklaren, dat het denken en dichten van beide vrienden in de hoogste ideën en menschelijke belangen moesten overeenstemmen, en dat hun harten zich vriendschappelijk moesten verbinden. „SCHILLER voor altijd!” plagt DIESTERWEG te zeggen, zoo vaak er van dezen duitschen lievelingsdichter sprake was.

Bij het eindigen zijner werkzaamheid te Mörs laten wij

nog het oordeel van een man volgen, uit wien de geest van zijn werken in het seminarium te Mörs duidelijk wordt. Het is de gewigtige stem van SMITHENNER. In zijn werken over de beschaving zegt hij: „Pruisen heeft aan den Rijn, in Koblenz, Keulen en Wezel drie geduchte vestingen gebouwd tot bescherming tegen de naburen en tot veiligheid van het rijk. Maar het heeft nog eene andere opgetrokken, die nog hechter en vaster is, n. l. de beschaving van het volk. Daaraan heeft ook de Heer DIESTERWEG helpen bouwen en flinke diensten bewezen aan het algemeene welzijn, zoodat hij dan ook een tamelijk meester is in licht en vuurwerk. Daarom houdt de Staat hem in eer.”

En de Staat wilde hem in eere houden; want toen Koning FREDERIK WILHELM III in het jaar 1832 tot de oprigting van een seminarium voor stadsscholen besloten had, kreeg de Minister ALTENSTEIN, door Bisschop Ross op den knappen directeur van Mörs opmerkzaam gemaakt, terstond den last onzen DIESTERWEG aan de nieuwe inrigting te beroepen.

De 18de April was de afscheidsdag van Mörs. „Twaalf jaren,” zegt hij, „heb ik aan het hoofd dezer inrigting gestaan, van den eersten dag van haar bestaan tot heden; mijn beste levensjaren heb ik er in doorgebracht; alles wat hier geschiedde en ontstond, is deels door mij, deels onder mijne oogen en mijn leiding ontstaan; ieder hoek van dit huis is mij bekend door herinneringen en ondervinding; er is bijna geen spijker in den muur, die niet iets in mijn herinnering terugroept. De levenlooze dingen om ons heen worden daardoor levende gedenkteekenen van ons bestaan.

Ongeveer 200 jongelingen heb ik in dit huis opgenomen en grootendeels weder daaruit ontslagen. Ik ken ze allen naauwkeurig, zij mij. Duizenden leeruren heb ik hier gegeven in de verschillende vakken van onderwijs. Hoe vele schoone,

verheffende oogenblikken doen zich aan mijn herinnering voor, als ik al deze jongelingen, al deze voorwerpen in mijn geest voorbij laat gaan."

Zelfs het vriendelijke stadje met zijn hem hartelijk toegenegene inwoners gedenkt hij bij zijn afscheid: „Hoe dikwerf heb ik uw stille streken begroet, hoe vaak mij over het gezang der lentevogels verheugd, hoe menigmaal in uw landouwen gewandeld. Gij gaaft mij kracht tot den arbeid en verkwikking na dezen, en gij hebt mijn ligchaam en mijn geest verkwikt in uw wateren. Onvergetelijk zijn mij deze stille landelijke beemden, en menig boschje en menige plaats is mij heilig door liefelijke herinneringen. Menig schoon uur heeft hier voor mij gebloeid en menig schoon bloempje zijn geuren verspreid, en in den vriendenkring heb ik menig kostelijk oogenblik genoten. Hier heb ik een tweede vaderland gevonden, en van hier gaande geloof ik die geliefde plek mijner geboorte te verlaten. — En gij goede menschen en vrienden, geniet de zegeningen des hemels. Tot u allen, gij onderwijzers dezer stad, af- of aanwezig, met wie ik door den band van eendragt was verbonden — u mijn geestverwant en verheven vriend *** — u liefdevollen dokter ** — en u vrienden en vriendinnen in den dagelijkschen omgang, roep ik het vaarwel toe. Vergeet den scheidenden vriend niet! — God zegene de gansche stad, en allen die aan haar geluk arbeiden." Met het vaste vertrouwen, dat God ieder goed doel zegent, aanvaardde DIESTERWEG met zijn familie de reis naar Berlijn.

Het was op den morgen van den 5den Mei, dat DIESTERWEG met de zijnen de hoofdstad van den pruisischen staat binnentrok. Wie had het kunnen gelooven, dat een oude uitgediende postwagen, die bij het inrijden van de Oranjestraat werkelijk ineenstortte, den later zoo hooggevierden meester in de paedagogiek met zijn gade en acht kinderen in zich verborg? De voormalige kraamzaal

tot zijne eerste werkplaats aan het seminarium ingerigt, nam de familie op. Geen begroeting van de bestuurders, geen feest tot de ontvangst van hem, die geroepen was ook hier een vesting te bouwen en een bolwerk op te werpen tegen achteruitgang en verstomping van het arme volk, die ook hier in de stad een bewijs zou geven van zijn meesterschap in „het licht en vuurwerk.” Niets van dit alles! Maar de hemel zelf gaf een teeken. Want juist toen de meester de straat inreed, ging Mercurius voorbij de zonneschijf.

Op den 15den aanvaardde DIESTERWEG zijn ambt. „Het zal mij,” zegt hij in zijne intreêrede, „in den nieuwen evenals in den vroegeren werkkring, een regt ernstig streven zijn, deze inrigting en haar kweekelingen met de pogingen der waardige onderwijzers dezer stad naauw te verbinden, opdat het aan de bezielende en vervroolijkende wederkeerige werking tusschen de openbare scholen en deze inrigting niet ontbreke, en opdat wij, leeraars der lagere en middelbare scholen, tot ontwikkeling van deze onze algemeene zaak onze krachten in eenheid des geestes vereenigen, enz. Den bloei van deze inrigting te bevorderen, haar mijn krachten te wijden, is het eigenlijke doel van mijn leven in deze stad. Als zulks mij niet gelukt, dan bloeit er voor mij aan de oevers van de Spree geen bloempje, en ik zal slechts gelukkig zijn naarmate dit doel wordt bereikt.

God de Alheilige zie met genade en gunst op ons neder en zegene onzen arbeid, opdat ook in deze inrigting zijn roem worde verbreid, en Hij van eeuwigheid tot eeuwigheid geprezen worde. Amen!”

Wij seminaristen kwamen spoedig tot het inzicht, dat het nieuwe parool was *werken*, zonder ophouden degelijk werken; steeds werd er „met scherp geschoten.” Wie niet mede kon, was te beklagen. De doorgaande methode van den meester was de heuretische, wij moesten leeren zoeken en vinden;

van voor- en nadoen was geen spraak. Zien, hooren, denken — dit drietal maakte den eigenlijken kern van onze dagelijksche bezigheid uit. 's Morgens om 7 uur, ook bij de felste winterkoude, begon ons onderwijs. Wee hem, die te laat kwam! „Naauwgezette stiptheid,” zegt DIESTERWEG, „is een hoofddeugd, een hoofdsieraad van het onderwijs.” Het onderwijs begon telkens met een kort morgengebed, dat DIESTERWEG in den regel zelf deed; het was natuurlijk vrij van alle ziekelijkheid en vond daardoor beter den weg tot ons hart, als het in den vorm des gebeds het streven naar reinheid van hart en zin, het haken naar de hoogste doeleinden van een waarachtig godsdienstig leven, den rusteloozen ijver in het vervullen van onze pligten, de opofferende liefde voor de aan onderwijs behoefte hebbende jeugd enz. tot inhoud had. Velen met mij erkennen nog heden, dat deze oogenblikken in het vroege, stille morgenuur ons waarlijk opgebouwd en plechtig gestemd hebben om onzen arbeid met lust en liefde aan te grijpen, die onmiddellijk na het gebed begon. Nog altijd zie ik hem daar voor mij staan; zijn scherpe, doordringende blik trof allen, en waar het met betrekking tot de voorbereiding van deze of die les nog schemerde in het hoofd van dezen of genen, riep een enkele blik van zijn stralend oog dadelijk licht te voorschijn en wat nog duister was werd helder. „Blaas het licht uit,” riep dan de meester, en de lampen werden uitgeblazen. Het is winter, 7 uur 's morgens, de vensters met ijs bedekt, nacht om ons heen, zoodat de een den ander niet zag. „Begin” was gewoonlijk het tweede kommando tot den eersten den besten en dan ging het er op los, alsof er klein geweervuur in de zaal losbrandde. In den regel stond hij op eene en dezelfde plaats voor ons. Zoo zijn rok openstond, rustten eenige vingers van zijn linkerhand in den vestzak, terwijl hij met de regter af en toe over het voorhoofd streek, hetwelk

hij vooral plagt te doen, als de antwoorden hem niet voldeden; was de rok dichtgeknoopt dan sloeg hij de eene pand een weinig over de andere. Zoo zie ik hem heden nog voor mij staan, rustig, kalm, onbewegelijk. Zamengestelde constructiën van wiskunstige stellingen moesten in het donker zonder bord door het woord worden voorgesteld, en de stellingen zelf bewezen worden, een werk, waartoe al onze krachten vereischt werden; maar wij leerden spreken en werden vlug in het trekken van besluiten. De wiskunst was naar zijn meening de slijpsteen van het hoofd. Wij moesten ons niet zelden op 2 of 3 hoofdstukken uit de natuurkunde voorbereiden; van een of ander geheim hulpmiddeltje in de duisternis kon natuurlijk geen sprake zijn, wij moesten alles goed kennen. Wie ha-perde, haalde zich zijn ongenoegen op den hals, dat bijna altijd slechts uit een enkel woord bestond, maar dat echter nooit zijn volle werking miste. „Daar zit HIBEAU weêr voor den mast,” zeide hij eens in zoo'n vroeg morgenuur tot mij, „het is toch wat te zeggen.” Hij sprak niet verder; dit zou ook nutteloos geweest zijn, daar ieder er naar streefde zijn volle tevredenheid te verdienen; want wij beminden hem allen innig en wisten, dat hij geen ander doel had, dan onze geestvermogens op te wekken en zelfstandigheid in ons te ontwikkelen, opdat wij later op het gebied van onderwijs ons zelve zouden kunnen helpen. Verontschuldigungen, dat wij de zaak wel begrepen hadden en dat slechts de noodige vormen en woorden ontbraken, om ons helder en logisch uit te drukken, nam hij nooit aan.

„Wie een zaak begrijpt,” zeide hij, „kan ze ook goed uitdrukken.” Duidelijkheid en een helder doorzicht verlangde hij overal; niets stond hem meer tegen dan onbepaaldheid en langdradigheid in de voorstelling, van omhaal wilde hij niets weten. Flink onderwijzen en flink leeren was zijn parool in de school, in het leven, in het huisgezin.

„Eigenlijk was zijn nabijheid,” zegt een zijner dochters, „opvoedend.” Wij moesten hem 's middags en 's avonds aan tafel herhalen, wat wij over dag geleerd en opgemerkt hadden. Ieder zijner woorden was een les; ieder vraag wekte tot denken, want met oppervlakkigheden hield hij zich niet op; kon men hem het gezegde niet aanschouwelijk maken, niet bewijzen, zoo rustte hij niet voordat alles in orde was gebracht. Voor nietigheden liet hij ons geen tijd, want buiten het vele en veelomvattende schriftelijke werk vroeg de meester ons van tijd tot tijd om onze zakboekjes, en wee hem die iets oppervlakkigs, iets slechts inleverde. Alle 14 dagen moest er een opstel geleverd worden, dat mij ten minste telkens een nacht kostte; dikwijls had ik geen tijd mijn kleeding in orde te brengen. Het lot van den onderwijzer is arbeid, voortdurende, zure arbeid — onder hem hebben wij geleerd voor geen arbeid op het veld der opvoeding en van het onderwijs terug te deinzen. Dank zij daarvoor den meester.

In het jaar 1832 werd ook in hetzelfde gebouw de school van het Seminarium geopend; hem hier te zien onderwijzen was voor ons steeds een waar genot. Men moet daarbij geweest zijn, om te zien hoe de knapen in voortdurende spanning bleven en geen tijd hadden hun oog maar een oogenblik van hem af te wenden. Slag op slag vallen vragen en antwoorden, de arme jongens komen nauwelijks tot zitten, zij blijven bestendig leunen op de banken, want allen willen antwoorden; werkeloosheid van den geest is niet denkbaar, de vraag is tot allen gerigt, en wie den vinger niet opsteekt tot teeken dat hij het antwoord heeft, laadt de verdenking van onopmerkzaamheid op zich. Maar men zag het ook na den afloop van zulk een les iederen leerling aan, dat hij zich ingespannen had; op hun gelaatstrekken stond te lezen: „Dat was een les, wij hebben ons

dapper gehouden, de directeur was over ons tevreden."

Met den eersten leeraar dezer school, KAREL EDUARD GABRIEL, een der voortreffelijkste schoolmannen (gest. 22 April 1832) heeft D. acht en een half jaar in volle vriendschap geleefd. „Den bloei en het algemeene vertrouwen," zegt hij van hem, „die de school zoo snel verwierf, hebben wij voornamelijk hem te danken. Weinige dagen des jaars gingen om, zonder dat wij elkander zagen. Met dankbaarheid zie ik er op terug. Een gemoed als dat van GABRIEL te leeren kennen, daartoe had ik geen acht jaar, nauwelijks zoo veel weken noodig."

Beide inrigtingen bloeiden onder de leiding des meesters snel. Hij zegt zelf daarover: „tot het jaar 1840 werkte ik zonder wezenlijke vermaningen van het ministerie voort. In tegendeel ik kan verscheidene direct goedkeurende brieven toonen, en men gaf mij, als den overigen leeraars de tevredenheid te kennen door het lastige *nervus rerum*. De school van het Seminarium ging namelijk zoo goed vooruit, dat de schoolgelden van 2600 thalers, waarop ten hoogste gerekend was, tot 4400 thalers stegen, zoodat door het met hard werken verkregen saldo mijn geheele traktement gedekt werd.

En over het Seminarium zegt SPILLEKE, wiens stem als die van een oud beproefd paedagoog zeker van gewigt is, het volgende:

„De seminariën voor geleerde scholen kunnen gemakkelijk *mutatis mutandis* een dergelijke organisatie ondergaan, als het seminarium alhier voor stadsscholen. Als men nagaat, hoe aan dit instituut jonge lieden, die bij hun komst slechts een matige kennis en weinig algemeene ontwikkeling hadden, na een cursus van 3 jaren voor hun kring ten deele een waar meesterschap in de didaktiek verkregen hebben, welke resultaten zou men dan mogen hopen, als kundige,

door en door ontwikkelde jongelieden aan een dergelijk instituut tot praktische schoolmannen voor gymnasiën werden gevormd! Waarlijk dan zou men kunnen gelooven, dat de gouden tijd voor Pruisens universiteiten was aangebroken."

Tot het jaar 1840 bleef hij, zoo als hij boven zegt, zonder kommer. Van toen af echter veranderde zijn toestand. Koning FREDERIK WILHELM III was tot zijn vaderen verzameld, en in plaats van den minister von ALTENSTEIN trad de minister van eeredienst EICHHORN op. DIESTERWEG's vrijer inzicht over kerkelijke rigting, zijne overal open uitgesproken meening over het vrijmaken der school van het toezigt der geestelijken, de eisch om bedreven praktische schoolmannen als eerste bestuurders der school aan het hoofd te stellen, de onverholen deelneming in het lot der onderwijzers, hen beter te plaatsen, hun vorming te verhoogen en hun stand zoo te verheffen, dat zij regt kregen een waardiger stelling in de menschelijke maatschappij in te nemen; dit alles was regelregt in strijd met den door EICHHORN ingeslagen weg, die streng kerkelijk was. Men vroeg voortaan niet meer naar de bekwaamheden en de resultaten van den directeur van het Seminarium en zijne in de verschillende inrigtingen van opvoeding en onderwijs, realscholen en gymnasia met goed gevolg werkzame leerlingen; maar men zocht zijn godsdienstige gezindheid uit te vorschén, waarin het daarmede belaste bestuur eenig en alleen óf het wel óf het wee in de leiding van het Seminarium en in de ontwikkeling der kweekelingen meende te vinden. LESSING zegt — maar gij, arme onderwijzers, wie is LESSING? De klassieken benadeelen immers uw vorming, brengen uwen eenvoudigen, vroomen zin in gevaar — LESSING zegt ergens: „Er zal een tijd komen, waarin men niet vragen zal: wat gelooft gij, maar wat doet gij?” En ofschoon men den boom aan zijn vruchten kent, van 1840 af gold dit voor

DIESTERWEG niet meer; kerk en school waren door den invloed van een anderen luchtstroom van kleur veranderd. Hoe het den meester ook moest smarten zich, wegens een onschuldig gesprek over de verhouding tusschen kerk en school bij gelegenheid van zijn geboortedag, door een ministeriëelen geheimraad daarover ondervraagd te zien, of het waar was, dat hij in tegenwoordigheid zijner seminaristen de kerk vernederd had, zoo drukte het hem echter geheel neder, toen hij zich door onderwijzers te Emmerik, en onder hen vroegere leerlingen, op de snoodste wijze gelasterd en zwart gemaakt zag. Wel is waar werd de wond, hem door dezen diep in zijn hart gedrukten dolk toegebracht verzacht door eene in het jaar 1840 naar den Rijn in het geliefde Mörs ondernomen reis, waar hij overal als de hoogverdienstelijke meester met geestdrift en gejubel ontvangen werd; maar toch de wond in zijn hart, zij was eenmaal geslagen en bleef. Zijn reis naar die streek geleeft echter inderdaad een triomftogt. Ieder wilde hem zien, spreken. Allen wilden hem bij zich hebben, en aan de vreugde was geen einde. Het volgende adres, voorzien van 465 handteekeningen van onderwijzers uit den omtrek, was voor zijn bloedend hart een verkwikkende heilende balsem:

„*Den Heer Dr. DIESTERWEG, Directeur van het Seminarium te Berlijn.*”

Na de bekende gebeurtenissen, vermeld in de dagbladen, gevoelen wij ondergeteekenden ons gedrongen, u hoogvereerden Heer Directeur hiermede te verzekeren, dat niets in staat is onze hoogachting en liefde voor u, ook in het minste, aan het wankelen te brengen, en dat wij het ons voortdurend tot eene eer zullen rekenen, het aandenken van een man in waarde te houden, die tot de eerste paedagogen van Duitschland behoort, en onophoudelijk met warme,

opofferende liefde zijn krachten gewijd heeft aan de beschaving en den bloei van den onderwijzersstand.

Moge het bewustzijn van de algemeene liefde en van de diepgevoelde erkenning uwer verdiensten uw volgende levensdagen vervroolijken en veraangenamen.

Mei 1843.

Onveranderlijk de Uwen.

(Handteekeningen.)

In het jaar 1827 begon D. zijn *Rheinische Blätter* voor opvoeding en onderwijs; in 1832 riep hij het Paedagogisch gezelschap te Berlijn in het leven; in 1835 verschenen de *Lebensfragen der Civilisation* in 3 afdeelingen: a. Over de opvoeding der lagere klassen der maatschappij. b. Zullen wij van den 3den Augustus van dit jaar niets leeren? c. Over het bederf op de duitsche hoogeschoolen. In 1840 stichtte hij het gezelschap voor jeugdige onderwijzers te Berlijn, en in 1851 verscheen het eerste „Leerboek voor onderwijzers.” Neemt men nu nog de talrijke door hem vervaardigde schoolboeken, waarvan eenigen 18—20 oplagen beleefd hebben, zoo begrijpt men naauwelijks, waar de meester den tijd vond, om dat alles te voorschijn te brengen.

Wat zijn werkzaamheden als schrijver betreft, zoo kon hij reeds sedert 1820 geen afstand doen van dit groote en heerlijke middel tot verdere ontwikkeling en opwekking. „De toepassing er van,” zegt hij, „was mij ontspanning na den arbeid, een noodwendige verfrissing na de lessen, en na de acten-schrijverij was zij mij innige behoefte. Had ik mij het gebruik van dit middel tot aansporing van anderen en tot zelfontwikkeling, had ik mij van het „schrijven” onthouden, zoo bekleedde ik nog mijn ambt. Zeker en gewis, en ook dan wanneer ik zoo had kunnen schrijven, als men het wenschte, zooals ik het echter niet kon.”

Ja, gij edele, reine geest, dat zij u wij allen, die aan uw voeten gezeten hebben, bereid te betuigen, dat gij niet anders kondt, dat het zelfs de waarachtigheid van uw gansche wezen was, die ons bezielde om opregt en vol aandacht naar uw woorden te luisteren! En al geloofde de gansche wereld, dat de taal uitgevonden is om de gedachten daarachter te verbergen, zoo was dit bij u het geval niet; het woord beantwoordde aan de gedachte, zooals gij dacht en gevoeldet, zoo spraakt gij ook. Maar de grond was niet geschikt om de vruchten van de zuiverste waarheid, die gij gezaaid hebt, tot volkomen rijpheid te brengen,

Over de uitgave van zijn *Rheinische Blätter*, zegt hij: „In deze mijne bladen heb ik overeenkomstig uw bestemming en, naar ik geloof, ook overeenkomstig mijn plicht, geschreven wat mijn nadenken en ondervinding tot heil der opvoeding en van het onderwijs en tot bestwil der scholen en onderwijzers aan de hand gaven. Ik heb nooit mijn meening verzwegen, ik heb het nooit kunnen doen.”

DIESTERWEG's wakkere deelneming aan onderwijzervereenigingen, waarvan hij meestal president was; zijne onderscheidene geschriften, die niet onmiddellijk leerboeken waren; in 't bijzonder de levensvraag der beschaving, zijn persoonlijke verhouding, in den beginne tot enkele opzieners, naderhand tot zijne onmiddellijke bestuurders, dat alles bragt hem geenszins erkenning en lof op, maar veelvuldige berisping en bittere aanmerkingen; ja, men neemt aan, dat zelfs zijne onbegrensde liefde en vereering voor PESTALOZZI, zooals hij die ook vooral zonder terughouding beaamd en later door de daad, door de oprigting van het PESTALOZZI-gesticht, bewezen heeft, hem de gunst en genegenheid heeft doen verliezen van menig invloedrijk man. Genoeg, de moeilijkheden namen een begin, tot hij

eindelijk na vele tot niets leidende verhooren en mondelinge en schriftelijke regtvaardigingen van zijn kant, in het jaar 1847 van zijn post ontslagen werd.

Het zou de grenzen van deze bladen verre overschrijden, en dit opstel eene uitgebreide biographie worden, zoo ik hier de geschiedenis van zijn paedagogische werkzaamheid, zijn streven voor onderwijs en opvoeding, zoowel als al de gronden en omstandigheden van zijne afzetting in den ganschen omvang schilderde; daartoe is eensdeels de gegeven ruimte niet voldoende en anderdeels hopen wij, dat er een waardiger pen gevonden worde, om voor den grooten meester in de paedagogie een gedenkteeken op te rigten, zoo als hij het verdient. Maar laat ons tot slot nog in weinige woorden den meester als mensch herdenken.

Wie DIESTERWEG voor de eerste maal zag, kon naauwelijks zich verbeelden in dezen eenvoudigen man den geweldigen en moedigen kâmpvechter te zien, die, tegen alles wat dogmatiek en ijdele vorm was, bezielde door zijn ideaal voor volksbeschaving en volksmagt, tot zijn laatsten ademtogt geworsteld heeft. Integendeel, zijn geheele wezen, zijn voorkomen, zijn gedrag in gezelschap als anderen spraken, zijn hoogsteenvoudige kleeding, die slechts uit de noodzakelijkste stukken bestond!, zijn zwijgen bij geschillen om daardoor de zaak, waarover gehandeld werd, van alle zijden te bevatten en zijn oordeel daarover voor te bereiden, zijn heldere opmerkzaamheid op de kleinste voorwerpen uit het dagelijksche leven, al was het nog zoo vreemd aan zijn bemoeijingen, met één woord, hij maakte den indruk van een eenvoudig burger, die wel alles hoort en op alles acht slaat, maar die echter oogenschijnlijk niets daartegen kan inbrengen. Wierp hij echter een vraag op, op de zaak betrekking hebbende, of twee, of drie, dan veranderden plotseling beeld en kleur als door

een tooverslag. Zijn oordeel was vaardig, de geest begro te werken en in de plaats van den eenvoudigen man tradadelijk de denkende en schrandere paedagoog, die te in de diepste diepte der zaak moest doordringen om dez in alle opzigten te begrijpen. Dan voorwaar ontdekte ook het ongeoeffende oog wat dat voor een man was met het hoog gewelfde voorhoofd en het heldere oog, waarmede hij vroeger schijnbaar rustig, bijna onverschillig voor zich had gezien. „Vertel het toch!” Hoe vaak heb ik deze woorden uit zijn mond vernomen, als het mij in het gesprek gebeurde eene onbeduidende aanmerking over het hoofd te zien, die voor mij zelf van geen belang was. Hij rustte dan niet voor dat de zaak ten einde gebracht was, want hij moest ze geheel weten en wel met alle daarbij behoorende omstandigheden. Toen op 1 Maart 1854 F. E. BENECKE te Berlijn plotseling verdwenen was, ontmoette ik D. reeds vroeg in den morgen in de diergaarde. Ik verwonderde mij daarover. „Ik zoek BENECKE,” zeide hij, en toonde mij zijn wandelstok, waarmede hij overal in de dichtste boschjes iederen verdachten hoop aarde onderzocht had. BENECKE was echter een der professoren, die, uithoofde der „Vraag over de Hoogeschool,” tegen hem opgetreden waren. Maar zijn verdwijnen verontrustte hem, hij wilde weten hoe en waar hij gebleven was. Wie eenmaal in zijn nabijheid was, moest niet zonder iets gekomen zijn; het was onmogelijk zich tegenover hem lijdelijk te houden en daarvan ongeschonden af te komen; men moest ferm in zijn schoenen staan, want bij hem gold het woord: „Uit half en half zal nooit een geheel worden.”

DIESTERWEG was ten allen tijde en voor ieder toegankelijk en iedereen hoorde hij aan; zoo hij kon helpen, hielp hij met vreugde en volkomen. En toch was bij hem de tijd het kostbaarste goed; men vond hem nooit ledig. Ja,

Ik herinner mij, dat vrouwen hem met dagelijksche dingen, meer dan betamelijk was, lastig gevallen zijn; hij legde de pen ter zijde, luisterde deelnemend en beloofde den gewenschten bijstand. Veel woorden gebruikte hij bij die gelegenheid niet, zooals men over 't algemeen uit zijn mond nooit vernam, hoe en wien hij goed gedaan had. Als vijand van alle overgevoeligheid, kon hij niet uitstaan, dat er eenig lid zijner familie klaagde of den moed liet zinken, en hij bleef zich zelve geheel gelijk in goede en in lange uren.

Maar oor en hart waren steeds open voor het leed van vreemden, en zoo den zijnen eenig ongeval getroffen had, dan teekende zich de innigste deelneming om zijn pijn besneden lippen" en daarin lag „voor zijn kinderen meer troost, dan wanneer een ander een geheele preek gehouden had," want zij kenden zijn edel hart en zijn vasten wil om hen te helpen.

Zijn zeden waren van de strengste zuiverheid en spartaansche eenvoudigheid; al wat laag, ruw en gemeen was, verafschuwde hij. Daarom zegt hij ook in zijn verhandeling over de „levensvragen der beschaving": „De aanblik der lagere volksklassen, vooral in de groote steden, overtuigt ons bij nadere kennismaking van hare aesthetische, verstandelijke en zedelijke ruwheid, dus haar ruwheid door en door. Zij worden door hartstogten geregeerd. Het onbeschaafde huisgezin is de inwendige vijand van den staat. Ik zie in den afgrond van eene omwenteling, die op onzen grond wordt voorbereid. Laat er nog vijftien jaar verlopen zijn en gij zult de gevolgen zien. Men handele eer het te laat is."

Zijn godsdienstig leven was zonder vertooning, maar ernstig en waar; hij ging gaarne bij die geestelijken ter kerk, die het meest aan zijn begrippen over „de hoogste be-

langen van den menschelijken geest" beantwoordden. „Een goede preek," zeide hij eenmaal tot mij, „werkt altijd opwekkend en bezielend op mijn geest." Hoe hij over het algemeen over godsdienst en het godsdienstige leven dacht, heeft hij in weinige woorden duidelijk uitgesproken: „Het was een tijdlang te vreezen, dat het woord „vroom," in dien beperkten zin werd opgevat, dien hem diegenen wilden geven, die in eenigen kerkelijken vorm de eenige heiliging van den geest meenden gepacht te hebben. Ook dat heeft zich er doorgeworsteld. Wij laten ons dat woord niet ontnemen, hoe vrij wij ons van alle stijve dogmatiek gelooven; want vroomheid is het zuiver bewaren van zijn eigen wezen voor zich zelve in de waarheid, en het vrijwaren van het geheele wezen van alle slaafsheid en liefdeloosheid; zij is de erkenning, dat ieder mensch voor zich zelve vrij, sterk en door het bewustzijn van eigenwaarde opgeruimd moet worden, en, wij nemen hier het woord „oetmoed" in zijn eigenlijken zin, zij voert terug tot de oetmoedige belijdenis, dat de mensch alleen toch nog geen geheel is; grooter dan ieder op zich zelf staande geest, is de geest van allen, die des volks."

Even als in zijn betrekking, zoo beminde DIESTERWEG ook in zijn ledige uren een zekere stiptheid en orde, zonder die kon hij niet leven, zij waren hem aangeboren. „Ik bemin een vast, bepaald plan," zegt hij, „bepaalde doeleinden. Zoo ik mij bevredigd wil gevoelen, zoo moet ik weten, waarom ik doe, wat ik doe. Zelfs natuur- en kunstgenot op zich zelf, genoeg en vermaak zooals de menschen het noemen, is mij niet genoeg. Ik moet het nut er van voor mijn ambt, of voor het ligchaam of den geest inzien, begrijpen, als ik tevreden zal zijn.

In de eerste rij van zaken, die hij het meest liefhad, stond de mensch. Ieder, die met hem in aanraking kwam,

was voor hem in zoo ver een merkwaardigheid, als hij hem gelegenheid bood, nieuwe punten en nieuwe eigenaardigheden van zijn bestaan te ontdekken, wat hem steeds gelukte. Hoe verheugde hij zich, als zijn scherpe blik iets van zijne ontwikkeling, zijn stand en zijn levenslot uitgevorscht had, om te kunnen vaststellen, waarom die mensch juist zóó geworden is, wat hij is geworden. En al was het slechts een kennis, dien hij in den postwagen had ontmoet, zoo trachtte hij toch nog naar „uitbreiding van menschenkennis,” ja de verscheidenheid der volkeren, volksstammen, standen enz. na te gaan.

Maar ook werken van menschenhanden, zooals ons dagelijks en overal omgeven: wegen, bruggen en kanalen, de verschillende bouw der woningen, dorpen en steden, vestingen, kerken en steden, openbare inrigtingen, stoomwagens enz. wekten bij hem belangstelling op; niets was hem te klein of te groot, zijn vorschende geest vond in dergelijke verschijnselen iets, dat hem tot dusver onbekend en dus nieuw voor hem was. Niets in de wereld kon weêrstand bieden aan zijn zucht tot weten.

In weêr en wind zien wij daarom den grijsaard naar de zalen der hoogeschool ijlen, om aan de voeten van jongere docenten nog altijd te leeren.

Naar zijn inzicht moest ieder onderwijzer een „natuuronderzoeker” zijn; hem zelf bood de natuur veel vreugde en ontspanning aan, zij was voor zijn „afgewerkten geest,” de reinste bron van verfrissing en nieuwe bezieling. „De natuur,” zegt hij, „blijft eeuwig jong, eeuwig nieuw en frisch. Zij biedt aan het kranke gemoed volop lafenis, het wond en de weide, het gras zoowel als de boom, de beek, de stroom en de zee, de aarde en de hemel, zon, maan en sterren. Als het niet te materiëel klonk, zoo zou ik zeggen: men kan God met de handen grijpen. Wie het woord des

meesters mag begrijpen, ontvangt daardoor den geest des meesters, d. i. zijn wezen.

De schepping is een reine spiegel des scheppers. Daarin ligt de wonderbare inwendige geneeskracht der natuur, haar geheimvol werken op kranke gemoederen, dat is de diepe grond, waardoor de natuur de menschen veredelt en adelt." Op een reis naar Eckernförde zegt hij: „Ook ditmaal heeft de natuur tot hertoe mij wonderbaar gesterkt, en ik gevoel mij reeds een ander mensch. Niet zonder ontroering heb ik de ontlukende zaadjes beschouwd, niet zonder verkwikking des geestes de heerlijke lucht ingeademd en mij over het bestaan, de gedachte van een mensch te zijn, verheugd, mij verheugd, dat ik denken, gevoelen en willen kan. God is een wijs, een goed wezen.”

Ofschoon DIESTERWEG'S geheele leven, zijn denken en doen meer geneigd scheen tot het praktische, zoo bleef de kunst toch niet door hem onopgemerkt, ja, hij beminde haar in een zekere rigting. Hij wist de beeldhouw- en schilderkunst even als het gemak des levens hoog te schatten. De muziek echter gaf hem het meeste genot, zij was hem bijna in alle studiën een steeds welkome vriendin ter ontspanning. Van de muziek zegt hij: „Hier vlieten bronnen der reinste vreugde voor vatbaarheid en opwekking. Daarentegen laat hij zich over het vergoden van de kunst uit als volgt: „Men kan het vele spreken over kunst, kunstakademiën en dergelijken, ja misschien het zeer hoogdravende gepoeh op kunst van harte haten; maar van de eigenlijk ware kunst kan men niet te hoog denken, van haar, zooals zij zich in groote bouwwerken en domkerken of in voltooide standbeelden en schilderijen vertoont.”

Vatten wij het streven van den meester op het gebied der paedagogiek kort te zamen. Vrije ontwikkeling van den aanleg onder de heerschappij van het verstand en de rede:

hooger beschaving der onderwijzers en een plaats in het leven, die beantwoordt aan hun verheven beroep; bevordering der volksbeschaving door toenemende ontwikkeling en kennis; gewetensvrijheid en onbeperkte werkzaamheid; vrij onderzoek naar de waarheid, diepe eerbied voor de natuur des menschen, zelfstandigheid rustende op eigen overtuiging; onophoudelijke strijd tegen doode, ongeschikte vormen en tegen het werktuigelijke in de opvoeding en in het onderwijs; wie weet het niet, dat dit de hoofdtrekken zijn, het ideaal zijner rustelooze werkzaamheid! Doordrongen van bewondering en dankbaarheid spreken wij het onverholen uit: Wat de volksschool is, zij is het door hem geworden, den onvergetelijken DIESTERWEG!

**Deskundigen bij vergelijkende examens. —
Stukken van sollicitanten.**

„Elk hopman neme een hulp: veel oogen zien veel verder.

. Want één man gaat één mans gang.”

VONDEL, *Euripides' Fenic. of gebr. v. Thebe.*

Zij, die de beraadslagingen der Staten-Generaal over de wet op 't lager onderwijs gelezen hebben, zullen zich herinneren, dat de woorden: *onder zijn toezigt*, in art. 22, al. 1, dier wet voorkomende, beteekenen, dat aan den Schoolopziener de bevoegdheid door de wet is toegekend, om zich bij 't afnemen van een vergelijkend examen door een *deskundige* te doen bijstaan, even als zulks in art. 41 aan de commissie is verleend, die met het examen voor de acten van bekwaamheid belast is. Zij zullen ook gelezen hebben, dat men toen heeft overwogen, dat „*betweterij* of *valsehe schaamte*” den Schoolopziener kunnen weêrhouden van 't inroepen van een deskundige, maar dat men de

goede gevolgen heeft gezien van den bijstand van deskundigen. Uit deze overweging blijkt dus m. i., dat de Schoolopziener, die de hulp van een deskundige inroept, geheel en al naar den geest van den wetgever handelt, en veeleer 't bewijs levert, dat hij zijne eigenliefde weet te beheerschen, dan dat hij door gebrek aan kennis of door ongeschiktheid genoodzaakt wordt vreemde hulp te gebruiken. Ik heb wel eens gelezen, dat er vroeger menschen geleefd hebben, die voorgaven, dat zij over alle zaken wisten mede te spreken, en daarenboven ook nog met eenige andere zaken bekend waren; doch ik ben verheugd, dat zij thans niet meer gevonden worden, en toch vrees ik, dat zulk eene allesomvattende bekwaamheid, naar veler schatting, in een Schoolopziener gevorderd wordt. Vroeger althans waren er, die er aldus over dachten, hetzij ze tot de Schoolopzieners behoorden of daar buiten waren; gelukkig echter behoeven wij dit thans niet meer te onderzoeken. Neen, ik hoop, dat men thans met den wetgever van 1857 zal erkennen, dat er in een Schoolopziener niet meer gevorderd behoeft te worden, dan dat hij met algemeene ontwikkeling eenige kennis pare. Doch daarmede hebben wij ons thans niet bezig te houden, maar veeleer stel ik mij voor, het een en ander te bespreken, waardoor het karakter van den deskundige, die den Schoolopziener bijstaat, nader worde beschreven. Indien men punten tot vergelijking zoekt, dan zoude men die eenigermate in de bepalingen van de wetboeken van burgerlijke regtsvordering en van strafvordering kunnen vinden. Men mag toch den Schoolopziener, die een vergelijkend examen afneemt, niet zonder grond met den regter vergelijken. De regter moet zelfstandig oordeelen, maar mag ook door de kennis van anderen worden ingelicht; ook hij behoeft niet alles door eigen studie te weten. Men denke b.v. aan gevallen van *moord* of *kindermoord*,

waarin door geneesheeren, tot deskundigen benoemd, dikwijls zeer geleerde verslagen worden opgemaakt, zooals welligt geen regter ter wereld ze kan zamenstellen, en niettemin is de regter in 't algemeen in staat om die verslagen te beoordeelen, zoodat ze werkelijk te zijner inlichting strekken. Wordt nu 's regters zelfstandigheid in iemands schatting hierom in twijfel getrokken? Immers neen, en daarom behoort men den Schoolopziener evenmin van gebrek aan zelfstandigheid te verdenken, wanneer hij, evenals de regter, op grond der wet de hulp van een deskundige inroept. Zal het nu eenig verschil maken, dat de deskundigen in regten beëdigd worden, terwijl de wet op 't lager onderwijs van geene beëdiging melding maakt? Ik meen deze vraag ontkennend te mogen beantwoorden, omdat men ook, wat dit punt betreft, in de wijsheid van den wetgever moet berusten. Had de wetgever de beëdiging noodig geacht, dan zoude hij ze voorgeschreven hebben. Doch hierom verliest de deskundige bij 't vergelijkend examen zijn karakter van deskundige niet. Hij blijft een man, wiens hulp door een ambtenaar op grond der wet wordt ingeroepen, en die, wanneer hij den last, welke hem wordt opgedragen, aanneemt, daardoor de verplichting op zich neemt, om er naar zijn geweten, zooals in 't wetboek van strafvordering staat, en, zoude men er kunnen bijvoegen, naar zijn beste weten aan te voldoen. Alles komt dus neder op de keuze van een braaf en bekwaam man. Nu zal het van den Schoolopziener afhangen, dat hij den deskundige niet alleen met zijne roeping, maar ook met zijne betrekking naar de wet bekend make. De deskundige heeft dus ook zeker wettelijk karakter, en kan in allen gevalle niet met een ambtelooos burger worden gelijk gesteld. Het is ook om deze reden, dat in het proces-verbaal van het vergelijkend examen van zijn bijstand wordt melding gemaakt, en dat

dit ook in 't berigt in de *N. Bijdragen* geschiedt. Eindelijk zouden wij nog kunnen onderzoeken, tot welken werkkring de deskundige door den Schoolopziener kan geroepen worden. In art. 41 leest men: dat de commissie, welke het examen tot het bekomen van de acten van bekwaamheid afneemt, bevoegd is, zich door deskundigen te doen bijstaan. Zij kan dus in hare verrigtingen dien bijstand inroepen. Daar nu, zooals wij hebben aangetoond, in art. 22 de uitdrukking *onder zijn toezigt* de bevoegdheid van den Schoolopziener aanwijst tot het inroepen van de hulp van een of meer deskundigen, en hieraan geen beperking is gesteld, meenen wij, dat ook de Schoolopziener de hulp van den deskundige, tot al wat het examen betreft, kan inroepen. Het komt ons echter voor, dat de Schoolopziener steeds moet in het oog houden, dat hij de verantwoordelijke ambtenaar is, en dus, dat de deskundige nooit zelfstandig mag handelen, maar altijd onder het toezigt van den Schoolopziener moet staan, en dat deze dus de leiding van 't examen en de beoordeeling van het werk der candidaten moet op zich nemen, hoewel het hem vrijstaat, zich met het gevoelen van den deskundige te vereenigen. Wij meenen hier ten slotte nog te mogen bijvoegen, dat de bijstand van deskundigen bij vergelijkende examens ook voor de candidaten een waarborg oplevert, dat de beoordeeling van hun werk met naauwkeurigheid en onpartijdigheid zal plaats hebben, dewijl de deskundige niet slechts een bekwaam man maar ook een man uit hun midden is, die, evenals zij, aan dergelijken wedstrijd zal hebben deelgenomen, en daarom allezins in staat is alle minder juiste beoordeeling van hun werk te voorkomen.

Welligt zal menigeen, na 't bovenstaande gelezen te hebben, de vraag opperen, of wij niet tot het besluit moeten komen, dat het wenschelijk is, dat de Regeering bij 't aan-

stellen van Schoolopzieners hare keuze voortaan uitsluitend op onderwijzers vestige? Wie H. M. TIP, vroeger Schoolopziener, later Inspecteur van 't lager onderwijs in de provincie Utrecht, heeft gekend, zal gewis erkennen, dat er onder de onderwijzers uitmuntende Schoolopzieners en Inspecteurs te vinden zijn. Wij schroomen echter niet het gevoelen te uiten, dat het, in 't belang van 't lager onderwijs in 't algemeen, beter is, dat er in de bestaande zienswijze der Regeering geen verandering kome. Welligt dat zij, die meer van nabij met den aard van het regterambt bekend zijn, met ons zullen erkennen, dat in bovenstaande regelen eenige gronden voor dit gevoelen kunnen gevonden worden.

Om onze beschouwingen over de vergelijkende examens voort te zetten, meenen wij nog hier te mogen vermelden, dat de candidaten gewoonlijk zeer achteloos zijn in het indienen van de door de wet gevorderde stukken. Dikwijls zenden zij aan den Schoolopziener alle stukken welke zij bezitten, zoo als: acten van geboorte, acten van bekwaamheid als hulponderwijzer, en allerlei getuigschriften, waarop geen acht kan worden geslagen. Veelal zijn de getuigschriften van goed gedrag niet voldoende, of wel bevatten zij geen tijdvak van twee jaren, of wel is het laatste getuigschrift eenige maanden vóór de aangifte afgegeven, en dus ontoereikend. Doch de zucht om voor verscheiden betrekkingen binnen een klein tijdperk mede te dingen, maakt dikwijls het overleggen van de acte van bekwaamheid onmogelijk. Vandaar het indienen van afschriften, welke, *als gelijkloidend* met de oorspronkelijke acte, door een Schoolopziener ondertekend worden. Doch deze afschriften zijn ten eenenmale krachteloos en moeten dus evenzeer ter zijde worden gelegd. Wij merken in de eerste plaats aan, dat ze gewoonlijk op ongezegeld papier worden gesteld,

terwijl daartoe gezegeld papier schijnt vereischt te worden; althans nu de Regeering aan de commissiën voor de examens tot het bekomen van de acten van bekwaamheid heeft bevolen, dat zij alle acten moeten doen zegelen. Mag men nu vermoeden, dat de Regeering de afschriften van die acten van het zegel heeft willen vrijstellen? Doch in de tweede plaats mag men vragen, of de Schoolopzieners bevoegd zijn tot het maken van deze afschriften? Waar is de wet, waardoor hun deze bevoegdheid is toegekend? Blijkt niet integendeel, dat zij niet aan de Schoolopzieners, maar aan de notarissen is gegeven, in art. 40 der wet van 9 Julij 1842 op het Notarisambt (*Staatsbl.* n°. 20). Aldaar toch lezen wij: „de notarissen mogen ook afschriften en uittreksels maken van *alle acten en stukken*, welke te dien einde aan hen vertoond, en, na met het afschrift of uittreksel vergeleken te zijn, teruggegeven worden.” Het is bekend, dat overigens afschriften slechts gemaakt worden door den ambtenaar, voor wien de oorspronkelijke acte verleden is, en die de minute in bewaring heeft. En ook deze vereischten vindt men niet in den Schoolopziener, want de commissiën van examen, telkens voor één examen benoemd, verleenen de acten, en maken de tabellen of registers op, waaruit ze getrokken of opgemaakt worden. Deze registers nu worden in dubbel opgemaakt, waarvan één exemplaar onder de bewaring van den Inspecteur, voorzitter der commissie, blijft berusten; zie art. 41 der wet. Wij vreezen niet, dat men ons zal tegenwerpen, dat deze regels voor 't wettelijk bewijs in regten gelden, en dus ten deze niet van toepassing zijn. Ze zijn toch algemeen en in den aard der zaak gelegen. Daar nu het onderzoek van de stukken der candidaten aan den Schoolopziener, die het vergelijkend examen moet afnemen, is opgedragen, en hij dus daarvoor verantwoordelijk is, zal hij niet ligtvaardig

stukken aannemen, welke niet *in orde zijn*. Zie de aanschrijving van den 3 Mei 1858.

Uit dit alles nu blijkt, dat de kennis van de wet en dus de opvolging van hare voorschriften meer behartiging verdient, dan thans schijnt te geschieden.

Wij hebben gemeend, dat wij deze opmerkingen, welke ons niet van belang ontbloot voorkwamen, aan de aandacht van Schoolopzieners en onderwijzers mogten onderwerpen, omdat wij vertrouwen, dat zij ze zullen toeschrijven aan de zucht om althans de onderwijzers voor menige teleurstelling te behoeden.

Utrecht, December 1866.

P. VAN RIJCKEVORSEL VAN RIJSENBURG.

SCHOOLNIEUWS.

Ontslag van den Heer C. A. L. Baron VAN HUGENPOTH TOT AERDT als- en benoeming van den Heer C. W. Graaf VAN LIMBURG STIRUM tot Schoolopziener in het zesde schooldistrict van Gelderland.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van 9 Januarij 1867, n°. 50, 1°. den Heer C. A. L. Baron VAN HUGENPOTH TOT AERDT, op zijn verzoek, met den 15 dier maand, eervol ontslagen als Schoolopziener in het zesde schooldistrict der provincie *Gelderland*, en 2°. met ingang van den 16 daaraanvolgende, tot Schoolopziener in dat district benoemd den Heer C. W. Graaf VAN LIMBURG STIRUM, te *Westervoort*.

P E N S I O E N E N

door den Koning, krachtens de wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad n°. 103), verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.

(Vervolg der opgave op bladz. 1051 van den vorigen jaargang.)

Bij Kon. besluit van den 5 Januarij 1867, n°. 55, is pensioen verleend:

aan J. JANSSEN of JANSSEN, gewezen hoofdonderwijzer te *Andelst*, gemeente *Valburg*, ten bedrage van *f* 104;
aan H. L. VERSTRALEN of VERSTRAELEN, gewezen hoofdonderwijzer te *Baexem*, *f* 192.

N O R M A A L L E S S E N .

E I N D H O V E N .

Op 17 November j. l. had te *Eindhoven* het vergelijkend examen plaats tusschen 12 jongelieden, die verzocht hadden voor eene der beide opengevallen Rijkstoelagen van *f* 200 'sjaars bij de normaallessen in die gemeente in aanmerking te komen.

Naar aanleiding daarvan zijn bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister, van 30 November j. l., P. H. BUSKENS en J. M. CLARDIE met ingang van 1 December 1866 in het genot der bovengemelde Rijkstoelagen gesteld.

H E L D E R .

Met ingang van 1 Januarij 1867 zijn twee Rijkstoelagen van *f* 250 'sjaars aan de normaallessen te *Helder* opengevallen. Zes sollicitanten hadden zich voor het ter vervulling daarvan gehouden vergelijkend examen aangemeld, 't welk is afgenomen door den Inspecteur van het lager onderwijs in *Noordholland*, den Schoolopziener in het zevende district dier provincie en twee der hoofdonderwijzers te *Amsterdam*.

De meeste punten zijn behaald door F. BAREMAN en W. JACOBS, die bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister, van 31 December j. l., in het genot van gemelde toelagen zijn gesteld.

U T R E C H T .

Voor twee met ingang van 1 December 1866 opengevallen Rijkstoelagen bij de normaallessen te *Utrecht* hadden zich zeven sollicitanten aangemeld, die op 17 November j. l. vergelijkend onderzocht zijn.

Overeenkomstig den uitslag van het examen zijn bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister, van 27 November j. l., E. J. LAFÈBRE en E. BAKKER ieder in het genot eener Rijkstoelage van f 250 'sjaars gesteld.

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

G R O N I N G E N.

Den 28 December j. l. werd te *Groningen* de eerste provinciale vergadering gehouden van de onderwijzers-gezelschappen uit alle districten, ter vervanging van de vergaderingen enkel uit vier districten. Niettegenstaande het zeer ongunstige weder was de opkomst uit alle oorden van de provincie bijzonder talrijk. Tegenwoordig waren de gezamenlijke Schoolopzieners, uitgenomen twee, waarvan de een door ongesteldheid en de ander door ambtsbezigheden was verhinderd; voorts ruim een honderdtal hoofd- en hulponderwijzers, eenige leden van Plaatselijke School-Commissiën, kweekelingen enz.

De Inspecteur van 't lager onderwijs in deze provincie opende de vergadering met eene toespraak. Hij ontvouwde de redenen, waarom en op welke wijze deze provinciale vergadering driemaal 'sjaars de vroegere vergadering van vier districten vervangen zou. Vervolgens gaf hij een kort overzicht van het merkwaardigste, tijdens 1866 in deze provincie voorgevallen, wat lager onderwijs en onderwijzers betreft.

Hiertoe behoort eene telkens vermeerderende belangstelling van vele Gemeentebesturen, blijkbaar in de verhooging, die zij de jaarwedden der onderwijzers doen ondergaan, en dat geheel uit eigen beweging, alleen omdat zij de bestaande jaarwedden niet voldoende achten. Hij maakte voorts melding

van de vermeerdering van het getal der openbare lagere scholen; nl. te *Groningen*, *Uithuizen*, *Veendam*, *Stadskanaal* (gemeente *Onstwedde*), terwijl HH. Gedeputeerde Staten bevolen hebben, dat getal ook te *Zuidbroek* nog met eene te vermeerderen.

Hij verheugde zich in den betrekkelijk gunstigen afloop der acte-examens; herinnerde, dat de HH. D. DE GROOT, LEOPOLD, RIJKENS en BOUMAN (te *Beerta*) de leerboeken en hulpmiddelen met nieuwe wezenlijk hebben verrijkt en dat de onderwijzers BOOIJ te *Groningen* en SIKKEMA te *Adward*, na 50jarige en weinig kortere dienst, van Rijkswegen de eerste eene zilveren medaille en de ander een prachtig boekgeschenk mogt ontvangen. Hij eindigde met het uitspreken van ieders dankbaar gevoel, dat het onderwijzers-personeel tijdens een jaar, waarin eene gevreesde ziekte zoo vele slagtoffers eischte, zoo bijzonder is gespaard gebleven, met de opwekking tot moed, hoop en vertrouwen voor den volgenden jaarkring en tot het vaststaan in 't besluit, om ijverig te werken op onzen post, zoo lang het dag voor ons is, eer de nacht komt, dat wij niet meer werken kunnen.

De Heeren T. HOFKAMP en H. SUIDINGH ontvingen uit zijne hand fraaije boekgeschenken namens de vier districten wegens bijzondere diensten, vroeger door hen bij de vergaderingen van die districten bewezen.

Hierop ging men over tot het behandelen van de opgegevene punten.

Aan de discussiën daarover namen de Inspecteur, Schoolopzieners, vele onderwijzers en ook leden van Schoolcommissien deel. Het eerste punt was: Bespreking van *herhaling en aanvulling van onderwijs op avondschoolen*, naar aanleiding van de Inspecteurs-notulen (zie *Nieuwe Bijdragen* voor September 1866) en van een besluit van Gedeputeerde Staten van *Groningen*, van den 31 Augustus 1866, n°. 27 (zie

Provinciaal blad, n°. 65). Met hooge belangstelling werd inzonderheid dit punt behandeld.

Ook in die gemeenten, waar, behalve de gewone avondscholen, afzonderlijke herhalingscholen voor volwassenen en meer bejaarden bestonden, zoo als onder anderen in de gemeenten *Groningen*, *Oostwold* in 't *Oldambt*, *Hoogezand* en *Murum* was de gunstige werking van die scholen blijkbaar. In 't algemeen werken die afzonderlijke herhalingscholen echter niet genoeg uit; zij bestaan te platten lande slechts hier en daar.

Eene enkele opmerking omtrent die te *Groningen* moge hier kortelijk eene plaats vinden. Hier hadden zich in den vorigen winter een paar polderwerkers, die bij het aanleggen van den spoorweg aldaar arbeidden, aangemeld, om van het onderwijs in de herhalingschool gebruik te maken en deze hadden vervolgens meer anderen aangemoedigd, om hetzelfde te doen; waardoor het getal spoedig tot vier en twintig klom, alle volwassenen, meest vaders van huisgezinnen, uit onderscheidene oorden onzes vaderlands herkomstig, die gedurende den geheelen winter met belangstelling en met vrucht, getrouw en ijverig de lessen bleven bijwonen, en bij hun vertrek naar elders met dankzegging betuigden, dat het hun speet, deze school te moeten verlaten, waar zij zooveel goeds en nuttigs geleerd hadden en van zooveel kwaads waren teruggehouden.

In onderscheidene gemeenten, waar wegens plaatselijke of andere omstandigheden hinderpalen bleven bestaan om afzonderlijke herhalingscholen op te rigten, dienden de avondscholen zoowel voor de leerlingen der dagscholen als voor volwassenen, die in het onderwijs wenschten te deelen; waarom men van oordeel was, dat de dagscholen althans te platten lande moesten blijven dienen voor jongere kinderen, die aan twee schooltijden genoeg hebben en het

onderwijs in de avondschool uitsluitend voor meergevorderden en volwassenen moest ingerigt worden.

Men achtte dus eene *scheiding van dag- en avondschool* te platten lande noodzakelijk.

Onderscheidene vragen werden in verband met dit onderwerp gedaan. Eindelijk kwam men tot het volgende resultaat:

1°. Er wordt algemeen door de vergadering aangenomen, dat er behoefte bestaat tot *aanvulling* van gebrekkig genoten onderwijs, hoofdzakelijk veroorzaakt door het ongeregeld bezoeken of te vroeg verlaten der lagere school.

2°. Er moet in vele plattelands gemeenten ook gelegenheid gegeven worden om *uitgebreid lager onderwijs* te ontvangen voor hen, die voldoende gewoon lager onderwijs genoten hebben.

3°. De avondscholen kunnen vooral tot aanvulling, maar ook tot uitbreiding van genoten onderwijs dienstbaar gemaakt worden, wanneer het den onderwijzers niet aan het noodig hulppersoneel ontbreekt.

4°. 't Is over 't algemeen voor gemeenten te platten lande wenschelijk, *dat de dagschool worde afgescheiden van de avondschool*, maar dat beide *van wege de gemeente* worden gehouden.

5°. De dagschool diene voor de jongere kinderen boven de vijf of zes jaren en worden tot twee schooltijden beperkt.

6°. De avondschool diene uitsluitend:

a. tot *aanvulling* van het in jongeren leeftijd te kort gekomen onderwijs;

b. tot *uitbreiding* van het geleerde op de dagscholen. Alle plaatselijke of gemeentelijke reglementen die den leeftijd voor schoolgaande kinderen tot 12, 14 of andere jaren bepalen, moeten, althans wat de avondscholen betreft, te platten lande worden gewijzigd en de schooljaren moeten niet langer worden beperkt.

Men ging nu over tot de bespreking van het tweede opgegeven punt:

Over de zaak der schoolbibliotheken, waarover ook onderscheiden sprekers van gedachten wisselden. De goede resultaten, die men uit die bibliotheken, waar ze gevonden werden, zoowel voor de ter school gaande kinderen als voor die, welke de scholen reeds hadden verlaten, benevens voor ouders en overige huisgenooten had zien geboren worden, waren menigvuldig; vooral omdat de kinderen de schoolboeken niet meer zoo als vroeger mede naar huis mogen nemen.

Hier en daar was eene goede schoolbibliotheek de kern geworden van eene goede volksbibliotheek, waarna het *wenschelijke en noodzakelijke der schoolbibliotheken* bij acclamatie door de vergadering werd aangenomen.

Nu werd in de derde plaats de vraag overwogen :

Op welke wijze kunnen de onderwijzers-gezelschappen het meest doeltreffend gehouden worden?

Het bleek uit de discussiën, dat enkele gezelschappen niet ten volle aan het doel, dat de Regering daarmede beoogt, beantwoorden, 't welk sommigen wilden toegeschreven hebben aan de min getrouwe opkomst der leden, terwijl anderen het er voor hielden, dat de minder goede werking meer moest gezocht worden in de minder goede inrigting dier gezelschappen.

Wanneer de punten die men er behandelt meer belangrijk en nuttig gemaakt werden, zoude de geregelde opkomst en daarmede de belangstelling wel van zelve toenemen.

Eenige verandering en verbetering moest hier plaats vinden, dat ook gemakkelijk zal geschieden, wanneer die enkele gezelschappen zich de mededeelingen van het meeren-deel der gezelschappen ten nutte gemaakt hebben, waar de vergaderingen zeer goed bezocht worden, waar men genoe-

gelijk en nuttig met elkander werkt, al de vakken van 't schoolwezen beoefent, waar het schoolhouden besproken wordt, voorkomende zwarigheden worden overwogen en opgelost en waar men van tijd tot tijd elkanders scholen bezoekt.

Op enkele plaatsen is men op de gedachte gekomen om twee afzonderlijke gezelschappen van tijd tot tijd gezamenlijk te doen vergaderen, 't geen zeer goed voldoet en de lust en opgewektheid verlevendigt en vermeerdert.

Als antwoord op de voorgestelde belangrijke vraag werden door de vergadering de volgende punten aangenomen:

A. De onderwijzers-gezelschappen worden niet doeltreffend gehouden:

1°. Wanneer de onderwijzers eenvoudig te zamen komen tot gezelligheid en niet met het doel om het een of ander belangrijk punt over onderwijs of opvoeding te bespreken; wijl zoo doende die zamenkomsten in zoogenoemde koffij-gezelschappen ontaarden.

2°. Zij missen ook het doel en doen geen nut, waar men altijd iets heeft te klagen of te berispen omtrent Schoolcommissiën, Schoolopzieners, Burgemeesters of anderen.

3°. Eene of andere wetenschap au fond te behandelen, hoe nuttig op zich zelve, is verkeerd, wanneer men de behoeften der school uit het oog verliest.

B. De onderwijzers-gezelschappen kunnen doeltreffend gehouden worden:

1°. Wanneer er een practische zin in heerscht, wanneer al datgene er beoefend wordt, wat men in zijn beroep gebruiken kan, aanbevelenswaardige methoden worden aangewezen, voor valsche rigtingen wordt gewaarschuwd en alles zooveel mogelijk aanschouwelijk en duidelijk wordt voorgesteld, waartoe ook wederkeurig schoolbezoek veel kan bijdragen.

2°. In plaats van breede verhandelingen voor te dragen, die meer in den kring van geleerden voegen, dient men er van korte stellingen, die in de school in beoefening kunnen gebragt worden, gebruik te maken.

3°. Er moet een broederlijke geest heerschen, de versterkte moet gaarne zijne talenten ten beste geven, de minstgevoerde en zwakke broeder moet vrijuit zijne bezwaren voordragen en met liefde moeten deze opgelost en dwalenden teregt gewezen worden; hunne wederzijdsche achting moeten zij weten op te houden; zoo zullen de gezelschappen de onderling bestaande vriendschap en broederzin al meer en meer aankweeken, de onderwijzers zullen in kennis en beschaving toenemen en ze zullen zodoende een krachtigen invloed op het volk uitoefenen.

Eindelijk werd nog over het *onderling schoolbezoek der onderwijzers* gesproken, waarbij men het volgende resultaat verkreeg:

Aanbevelenswaardig is het, wanneer de schoolonderwijzers elkanders scholen bezoeken, waar hun het goede tot voorbeeld, het kwade tot waarschuwing kan strekken.

Hoeveel is hierbij toch niet op te merken! het voorkomen, de vragen en antwoorden van onderwijzers en leerlingen, de vorderingen van deze, de zindelijkheid van het schoollocaal en de schoolmeubelen, de orde en stilte in de school, hoe de meester spreekt (bevattelijk, vlug, duidelijk, hard), of hij de kinderen opmerkt, of de klassen werkzaam zijn.

Wanneer hierbij later, b. v. op de eerstvolgende vergadering aan hem, die onderwees, door de andere leden eenige opmerkingen in liefderijken geest en op vriendelijken toon medegedeeld worden, om hierover ophelderingen te geven of verontschuldigungen in te brengen, gelijk zulks in een der gezelschappen reeds sedert jaren in gebruik is, dan kan

het niet anders of alzoo ingerigt moeten de schoolbezoeken voor onderwijzers en leerlingen, voor tegenwoordige en volgende geslachten de heilzaamste vruchten opleveren.

Een vijfde punt, 't welk ter behandeling aan de orde was gesteld, kon, wegens het ver gevorderde uur, niet aan de beurt komen, waarom *het natuurkundig onderwijs op de lagere scholen* in eene volgende vergadering met de alsdan daarbij gevoegde punten zal besproken worden.

Allen, die tegenwoordig waren, verlieten, hoogst voldaan over hetgeen er verhandeld en besproken was, de vergadering, met verlangen eene volgende te gemoet ziende.

De beide andere provinciale vergaderingen zullen worden gehouden in de paaschweek en in de week van den 28 Augustus.

O V E R I J S S E L.

Vijfentwintigjarige dienst van den Heer T. DE VOOGT als Schoolopziener in het vierde schooldistrict dezer provincie.

Oldenzaal, 1 Januarij 1867. Heden vierde de Heer T. DE VOOGT zijne vijfentwintigjarige dienst als Schoolopziener in het vierde district van *Overijssel*. Namens al de hoofd- en hulponderwijzers uit het district kwam eene commissie den jubilaris geluk wenschen, hem dankzeggende voor zijne belangstelling in het onderwijs, in de onderwijzers en in hunne bijeenkomsten, met aanbieding van prachtige geschenken, als eene herinnering aan zijne vele diensten; hem werd toegewenscht, dat hij nog vele jaren tot nut der jeugd en ten goede der onderwijzers moge werkzaam zijn. Met eene hartelijke toespraak werd door ZEd. dank gezegd voor de vele bewijzen van genegenheid en achting, in al die

jaren van de onderwijzers ondervonden; hij wees er op, hoe steeds harmonie had bestaan tusschen Schoolopziener en onderwijzers, zoo noodig voor een goeden gang van het onderwijs.

Ook de Inspecteur en Schoolopzieners van *Overijssel* deden hunne belangstelling blijken door het aanbieden van een album met hunne photographiën, waarvoor dien Heeren door de onderwijzers dank wordt toegebracht, als een bewijs van vriendschap en achting, hunnen Schoolopziener bewezen.

Burgemeester en Schoolcommissie dezer gemeente, benevens vele particulieren, bragten mede den jubilaris hunne gelukwenschen, en van onderscheidene plaatsen buiten het district kwamen nog vele bewijzen van deelneming en hoogachting.

Aan een eenvoudigen maar smaakvollen disch, den onderwijzers door den Schoolopziener aangeboden, werd menige hartelijke toast uitgebragt; en de feestdag werd zoo geëindigd, dat hij voorzeker bij allen dankbare en aangename herinnering zal achterlaten.

U T R E C H T.

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer
J. J. KERSBERGEN.

Harmelen. Donderdag, 6 December j. l., was voor deze gemeente een treffende feestdag. De algemeen geachte en beminde hoofdonderwijzer vierde het feest van zijne onafgebrokene ambtsvervulling gedurende het vierde eener eeuw. In feestgewaad verzamelden zich de kinderen des morgens ten 10 ure in het schoolgebouw, terwijl de autoriteiten en commissien in het gemeentehuis bijeenkwamen. Nadat de jubilaris plegtig de school was binnengeleid nam de Bur-

gemeester het woord en wenschte hem op eene treffende wijze geluk met dezen merkwaardigen feestdag. Vervolgens spraken de Heeren DE DOOREN VAN ROOJEN, namens de ouders, M. VAN GEIJTENBEEK uit naam der oudleerlingen, de leerling BEDIJS voor de tegenwoordige scholieren den hoofdonderwijzer in hartelijke en dankbare bewoordingen toe, waarna de onderwijzer J. J. VAN DER LINDEN, uit *Rhenen*, zijnen vroegeren patroon en warmen vriend in eenige verzen zijne hartelijke belangstelling in diens geluk betuigde. Elk dezer toespraken ging vergezeld van een herinneringsgeschenk aan dezen heugelijken dag; een prachtige zilveren inktkoker, een kostbaar gouden cilinderhorologie, een sierlijke sofa, fraaije tafellamp en gemakkelijke fauteuil werden den jubilaris achtereenvolgens aangeboden, terwijl zijn neef en hulponderwijzer en een vriend uit *Utrecht* hem een fraaijen bijbelstandaard en lezenaar vereerden. Ook de geachte Schoolopziener Jhr. Mr. BOSCH VAN DRAKESTEIN, tot zijn leedwezen verhinderd bij het feest tegenwoordig te zijn, deed zijne woorden van gelukwensching van eene kostbare lamp vergezeld gaan.

Roerend waren de woorden van herinnering en dankzegging door den beminden feestvierder gesproken, zoodat velen der aanwezigen hunne aandoening niet konden bedwingen. Ten slotte van dit eerste gedeelte van het feest werden de schoolkinderen gul onthaald en deden in vrolijke zangen hunne deelneming in de algemeene feestvreugde blijken.

Intusschen waren ook Heeren kerkvoogden en notabelen ten huize des onderwijzers vergaderd, en werd hem daar door den Heer President kerkvoogd A. DE JONCHEERE, van *Harmelen*, onder aanbidding van een keurig gebonden prachtbijbel, een treffend woord van gelukwensching toegesproken over het hooge gewigt van dezen dag, waarop de jubilaris ook vóór het vierde eener eeuw zijne kerkelijke betrek-

kingen had aangevangen. Deze toespraak werd door de hartroerende woorden van den geachten leeraar DS. VAN RIJSWIJCK, die meer dan vijf en twintig jaren lief en leed met hem deelde, achtervolgd, en met eenige hartelijke toonen van dankbaarheid door den Heer KERSBERGEN besloten.

Vriendschappelijk in het schoollocaal vereenigd, dat door de zorgen der commissien en eenige jonge dames prachtig was opgesierd, bragt men het overige gedeelte van den dag in gulle vrolijkheid door; eene vrolijkheid nog verlevendigd door het schoone pianospel van den Heer NEU, en keerde men huiswaarts onder de genoegelijke herinneringen aan een feest, dat allen den jubilaris bij herhaling nog eenmaal toewenschten.

S C H O O L G E B O U W E N .

N O O R D H O L L A N D .

Achtste schooldistrict.

Westwoud, 18 December 1866. Heden werd alhier het nieuwe schoolgebouw ingewijd. Zoo ergens eene nieuwe school werd vereischt, dan was het zeker hier. Groot was dan ook de belangstelling in het feest van den dag. Nadat de schooljeugd, die zich in de oude school had verzameld, in de nieuwe had plaats genomen, en een welkomstlied had aangeheven, hield de Schoolopziener eene toespraak. Daarna voerden de Burgemeester en de hoofdonderwijzer het woord. Toepasselijke liederen wisselden de toespraken af. De kinderen werden, na afloop der plegtigheden, in de school onthaald, terwijl de Schoolopziener, de Plaatselijke Schoolcommissie en de Raad zich naar het raadhuis begaven, waar hun eenige ververschingen werden aangeboden.

SCHOOLBERIGTEN.

Januarij 1867.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. C. R. Hermans, te 's Hertogenbosch.

ESCH. Den 6 December j. l. had, in tegenwoordigheid van den Gemeenteraad, het vergelijkend examen plaats voor de vervulling der Openbare school, waartoe waren opgekomen P. A. BORSTEN, hoofdonderwijzer te *Tongeren*, gemeente *Boxtel*; J. TUMMERS en J. W. VAN DER BIJL, beiden hulponderwijzers, de eerste te *St. Michiels-Gestel*, de andere te *Gouda*. Allen gaven zeer goede proeven van bekwaamheid en geschiktheid tot het geven van onderwijs. In overleg met den Districts-Schoolopziener door Burgemeester en Wethouders voorgedragen, is door den Gemeenteraad de eerstgenoemde tot hoofdonderwijzer aangesteld.

'S HERTOGENBOSCH. Aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs de tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1866.

II Distr. J. H. A. Diepen, te *Tilburg*.

GILZE en REIJEN. Aan de Openbare school te *Gilze* eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1866.

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

UDENHOUT. De plaats van hulponderwijzer aan de Openbare school is vacant. Aan de betrekking is verbonden eene jaarwedde van *f* 225 en een veranderlijk inkomen van p. m. *f* 40. Sollicitanten worden uitgenoodigd zich, onder

overlegging der vereischte stukken, zoo spoedig doenlijk, in persoon aan te melden bij den Burgemeester der gemeente.

V Distr. Dr. J. A. W. Boerkamp, te *Grave*.

VIERLINGSBEEK. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VII Distr. Mr. P. van den Heuvel,
te *Eindhoven*.

VLIERDEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VIII Distr. Mr. P. J. A. Smits, te *Eindhoven*.

NEDERWETTEN, gemeente *Nuenen* c. a. De Openbare school vacant. *Oct.* 1866.

RIETHOVEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1866.

X Distr. Mr. F. J. A. Fles, te *Tilburg*.

BAVEL, gemeente *Ginneken* en *Bavel*. De betrekking van hulponderwijzer in de Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

BEEK, gemeente *Princenhage*. De betrekking van hulponderwijzer vacant. *Mei* 1866.

BREDA. Binnen deze gemeente zal op 1 Mei 1867 eene tweede armenschool opgericht worden; de bezoldiging van den aan te stellen hoofdonderwijzer is, onder nadere goedkeuring van Gedeputeerde Staten, vastgesteld op eene jaarwedde van *f* 800 en daarenboven een veranderlijk inkomen van *f* 2 voor iederen leerling boven het getal van 150, onverminderd het genot van vrije woning. De bezitters van eene hoofdonderwijzers-acte, die deel willen nemen aan het vergelijkend examen, dat in het laatst van Februarij e. k. gehouden zal worden, kunnen zich tot uiterlijk 10 dier maand mondeling of met vrachtvrije brieven aanmelden bij den Burgemeester der gemeente.

CHAAM. De betrekking van hulponderwijzer in de Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

PRINCENHAGE. De betrekking van hulponderwijzer

der Openbare school in de kom der gemeente, sinds September j. l. vacant, is vervuld.

XII Distr. Mr. J. J. Loke, te Breda.

OOSTERHOUT. Tot hulponderwijzers in de Openbare scholen in *Middelwijk* en op het gehucht *den Hout* zijn respectievelijk benoemd JOHANNES CORNELIS VAN GASTEL en WILHELMUS PETRUS ANTONIUS VAN DEN HURCK, laatst werkzaam te *Terheijden* en te *'s Hertogenbosch*.

OOSTERHOUT. Voor de Openbare school in *Middelwijk* wordt gevraagd een eerste hulponderwijzer, bevoegd tot het geven van onderwijs in de Fransche taal. Kennis van meer talen zal tot aanbeveling strekken. De jaarwedde bedraagt f 400. Brieven en stukken vrachtvrij in te zenden bij den Burgemeester der gemeente.

RAAMSDONK. Tot hulponderwijzer in de Openbare school in het dorp is benoemd ABRAHAM TEUNIS SLUIJMERS.

RAAMSDONK. Voor de Openbare school aan het Veer wordt gevraagd een hulponderwijzer, op eene jaarwedde van f 325. Belanghebbenden gelieven zich, onder overlegging der noodige bescheiden, met vrachtvrije brieven aan te melden bij den Burgemeester der gemeente.

XIII Distr. A. J. L. de Roock, te Bergen op Zoom.

HEERLE, gemeente *Wouw*. De Openbare school vacant. De Gemeenteraad heeft besloten de vaste jaarwedde te verhoogen op f 600.

ROOSENDAAL. Aan de Openbare school, in de kom der gemeente, de eerste hulponderwijzersplaats vacant. Jaarwedde f 450 en f 50 toelage voor de Zondagsschool.

G E L D E R L A N D.

I Distr. J. C. Vethake, te Arnhem.

ARNHEM. De betrekking van hulponderwijzeres der derde klasse aan de Openbare school voor meisjes vacant. Dec. 1866.

RENKUM. Ten gevolge van het eervol ontslag aan A. ROOST, als hoofdonderwijzer der Openbare school, op zijn verzoek, verleend, was door het Gemeentebestuur eene oproeping gedaan van sollicitanten naar genoemde betrekking. Van de zestien, die zich hadden aangemeld, verschenen er slechts acht op het vergelijkend examen, dat op den 18 December j. l. plaats had. Het werd afgenomen door den Districts-Schoolopziener, bijgestaan door den Heer L. A. F. H. BARON VAN HEECKEREN, Schoolopziener in het vierde district van dit gewest, en van het begin tot het einde bijgewoond door Burgemeester en Wethouders, eenige leden van den Raad der gemeente en van de Plaatselijke Schoolcommissie.

Nadat den candidaten gedurende den voormiddag gelegenheid was gegeven van hunne praktische bekwaamheid te doen blijken, door over zeer eenvoudige onderwerpen met een 15tal leerlingen te spreken, werd het examen, zoo mondeling als schriftelijk, voortgezet tot 5 uur des namiddags.

Op de voordragt werden geplaatst de hulponderwijzers D. VAN GROL, te *Arnhem*; F. H. LANDEMAN, te *Gouda*; G. A. OVERBEEK, te *Tiel* en H. H. POTHOVEN, te *Barneveld*. Door den Gemeenteraad is daarop benoemd D. VAN GROL.

Slechts één der afwezige sollicitanten had de reden van zijn wegblijven opgegeven.

RENKUM. Door Mejufvrouw A. M. M. BROUWERS is alhier geopend eene gesubsidiëerde Bijzondere dag- en kostschool voor meisjes.

II Distr. Dr. F. G. B. van Bleeck van Rijsewijk, te Harderwijk.

GARDEREN, gemeente *Barneveld*. Aan den onderwijzer der Openbare school te *Garderen*, K. DE BEIJL, is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend. Sollicitanten naar deze betrekking worden uitgenoodigd, hunne stukken vóór 1 Maart

a. s. vrachtvrij in te zenden aan Burgemeester en Wethouders van *Barneveld*.

De voordeelen, aan de betrekking verbonden, zijn: eene jaarwedde van *f* 430 en het gebruik van woning en tuin.

HARDERWIJK. De gesubsidieerde Bijzondere school van uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Dec.* 1866.

LEUVENUM, gemeente *Ermelo*. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

NIJKERK. Tot hulponderwijzer in de Openbare armen-school is benoemd **HENDRIK JAN VELTHUIS**.

VALK, gemeente *Ede*. De Openbare school in de buurtschap *Valk* en *Wekerom* vacant. *Dec.* 1866.

III Distr. J. Goedhart, te Elburg.

APELDOORN. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs eene hulponderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1866.

V Distr. Dr. L. Lasonder, te Groenlo.

AALTEN. Door den Raad dezer gemeente zijn tot hulponderwijzers aan de Openbare school in het dorp aangesteld **ARNOLD THEODOOR KRIENEN** en **JAN BEREND KOBUS**, laatstelijk hulponderwijzers te *Keppel* en *Ede*. Beiden zijn reeds in functie getreden.

BORCULO. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Dec.* 1866.

VI Distr. C. W. Graaf van Limburg Stirum, te Westervoort.

DINXPERLO. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Oct.* 1866.

DOESBORGH. Alhier wordt verlangd de vestiging eener inrigting (instituut) voor gewoon en meer uitgebreid lager
Bijdr. *Jan.* 1867.

onderwijs, door de gemeente te subsidiëren met f1600 's jaars.

Belanghebbenden vervoegen zich tot kennisneming der voorwaarden en tot bekoming van verdere inlichtingen, in persoon of schriftelijk, bij Burgemeester en Wethouders der gemeente voornoemd.

VII Distr. Dr. P. H. Tydeman, te Tiel.

ANDELST, gemeente *Valburg*. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

BEMMEL. NICOLAAS WILHELMUS POSTHUMUS heeft den 14 Januarij j. l. alhier eene Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs geopend, nadat hem het bewijs, bedoeld bij art. 37, litt. c, der wet op het lager onderwijs, was uitgereikt.

VIII Distr. Mr. W. van de Poll, te Tiel.

ERICHEM, gemeente *Buren*. De Openbare school vacant. *Oct.* 1866.

HELLOUW, gemeente *Haafden*. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

IX Distr. Mr. W. J. Triebels, te Nijmegen.

HORSSEN. De Openbare school vacant. *Oct.* 1866.

X Distr. P. van der Burg, te Nijmegen.

NIJMEGEN. Op den 22 November j. l. is door HH. regenten der beide weeshuizen als hoofdonderwijzer in het R. K. weeshuis benoemd M. H. RIDDER, die onmiddellijk in functie is getreden.

Z U I D H O L L A N D.

IV Distr. Dr. M. J. de Soeje, te Leiden
(tijdelijk).

WOERDEN. Aan eene der Openbare lagere scholen eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1866.

V Distr. Dr. M. C. Mensing, te Rotterdam.

DELFHAVEN. Ten gevolge van het eervol ontslag door den Gemeenteraad met 31 December j. l. op haar verzoek aan Mejufvrouw O. J. C. VAN CATTENBURCH als hoofdonderwijzeres aan de meisjesschool voor meer uitgebreid lager onderwijs verleend, worden sollicitanten naar deze betrekking uitgenoodigd zich, onder overlegging der vereischte bescheiden, in persoon of met vrachtvrije brieven, aan te melden bij Burgemeester en Wethouders dezer gemeente, vóór of uiterlijk op 28 Februarij e. k. De aan deze betrekking verbonden voordeelen zijn: eene jaarwedde van f 800, mitsgaders 10 pct. der schoolgelden en vergoeding voor vrije woning. Dag en plaats van het vergelijkend examen zullen later worden bekend gemaakt aan sollicitanten wier stukken in orde zijn bevonden.

VI Distr. Dr. C. J. Vaillant, te Schiedam.

BOLNES, gemeente *Ridderkerk*. Aan de Openbare school wordt een hulponderwijzer gevraagd op een tractement van f 375. Sollicitaties worden tot 15 Februarij a. s. met overlegging van de vereischte stukken ingewacht bij den Burgemeester der gemeente.

VII Distr. J. Broedelet, te Gouda.

MOERCAPELLE. Op den 27 en 28 December j. l. had het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school. Er waren 13 sollicitanten opgekomen. De Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer KLUITMAN, hoofdonderwijzer te Gouda. Na den afloop werden op de voordragt geplaatst E. VAN GENT, A. v. D. BOSCH, A. v. D. HEIDEN, H. J. v. D. WOLDE, H. v. BERGEN en W. C. PRINS. Bij besluit van den Raad

dezer gemeente is de Heer A. v. D. BOSCH tot hoofdonderwijzer benoemd.

IX Distr. Mr. J. R. Hoolboom, te *Leerdam*.

HARDINXVELD. Op 28 en 29 December 1866 werd het vergelijkend examen gehouden voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school n°. 1, in de plaats van den hoofdonderwijzer N. W. POSTHUMUS. De Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer G. BLOKHUIS, kostschoolhouder te *Leerdam*. Van de 22 personen, die zich als sollicitanten hadden aangemeld, kwamen er 12 op om aan het examen deel te nemen. Op het zestal, dat aan den Raad der gemeente is voorgedragen, zijn geplaatst de Heeren H. C. VAN DER HEIJDE, te *Willemstad*, met 44 punten; J. D. VAN NOPPEN, te *Goes*, met $33\frac{1}{4}$; L. SCHENK, te *Brielle*, met 33; J. P. ZUIJDAM, te *Rotterdam*, met 30; C. DE MOOR, te *Dronghelen*, met $29\frac{1}{2}$; F. P. B. DE LONGTE, te *Rotterdam*, met $29\frac{1}{2}$; terwijl de Heer P. L. BACKER, hoofdonderwijzer te *Everdingen*, insgelijks $29\frac{1}{2}$ punten heeft behaald. Bij besluit van den Raad der gemeente, dd. 11 Januarij j. l., is tot hoofdonderwijzer benoemd de Heer J. D. VAN NOPPEN, met het lot tegen den Heer L. SCHENK.

X Distr. B. Boers, te *Middelharnis*.

BRIELLE. Aan de Burgerschool, waar de inrigting van het onderwijs genoegzame gelegenheid geeft tot de beoefening van wiskunde en talen, wordt verlangd een hulponderwijzer, op eene jaarwedde van f 550. Zij, die bovendien zijn toegelaten tot het geven van onderwijs in de Engelsche taal, zullen het meest in aanmerking komen, in welk geval het tractement f 50 meer zal bedragen. Sollicitanten worden uitgenoodigd om zich ten spoedigste, met vrachtvrije brieven, doch bij voorkeur in persoon, bij den Burgemeester, onder overlegging der vereischte stukken, aan te melden.

ROCKANJE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1866.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. Aan de Openbare tusschenscholen wordt verlangd een hoofdonderwijzer. Het tractement bestaat uit: *a.* eene jaarwedde van *f* 1400; *b.* teruggave van de eerste drie tegenwoordige grondslagen der personele belasting, voor zoover de onderwijzer eene vrije woning bewoont, of eene vergoeding in verhouding tot die, hem voor huishuur verstrekt. Sollicitanten worden verzocht zich, met overlegging der vereischte stukken: hoofdonderwijzersacte en bewijs van goed gedrag over de laatste twee jaren, schriftelijk en vrachtvrij aan te melden ter Stedelijke Secretarie, afd. Onderwijs, vóór of op 9 Februarij 1867.

AMSTERDAM. De Gemeenteraad heeft, in zijne zitting van den 19 December 1866, benoemd tot derden hulponderwijzer aan de Openbare armenscholen H. MEEWIS, en tot derden hulponderwijzer aan de Openbare tusschenscholen T. A. VAN VUUREN.

I Distr. *Dr. J. Penn*, te *Amsterdam*.

NIEUWERAMSTEL. Eene hulponderwijzersplaats vacant in de Openbare school aan den Overtoom. *Nov.* 1866.

II Distr. *Mr. A. van Eijk Bijleveld*, te *Amsterdam*.

WEESPERCARSPHEL. Na gehouden vergelijkend examen is benoemd tot hoofdonderwijzer der Openbare school de Heer B. J. GRIMMELIUS, laatst hulponderwijzer te 's *Graveland*.

V Distr. *Dr. A. L. Gastmann*, te *Haarlem*.

HAARLEM. De Heer J. DE WILDE, vroeger te *Bloemendaal*, sedert 1 April 1857 te *Haarlem* houder eener

dag- en kostschool voor meisjes, waarvan vele door hem voor het vak van onderwijs zijn opgeleid, heeft onlangs bij aankondiging in de *Haarlemsche Courant* te kennen gegeven, dat hij wegens uitputting van krachten zijne school met 1 Februarij 1867 zou opheffen. De ziekte, die hem hiertoe had doen besluiten, nam inmiddels zoo zeer in hevigheid toe, dat hij reeds op den 4 Januarij overleed. Bij allen, die hem van nabij gekend hebben, laat hij de gedachtenis na van een nuttig en werkzaam leven.

HAARLEM. Nadat aan Mejufvrouw L. F. HOLM het bewijs is uitgereikt, bedoeld bij art. 37, litt. c, der wet, heeft zij op den 14 Januarij alhier eene niet gesubsidiëerde Bijzondere dag- en kostschool voor meisjes geopend: Van 12 November 1861 tot 20 December 1866 stoud zij aan het hoofd eener soortgelijke inrigting te *Zaandijk*.

ZANDVOORT. Aan den hulponderwijzer der Openbare lagere school J. VAN WEEL is, op zijn verzoek, eervol ontslag uit zijne betrekking verleend, en in diens plaats benoemd de hulponderwijzer C. VAN DER WERFF.

VI Distr. M. Luijmes, te Alkmaar.

BERGEN. De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

DE WOUDE, gemeente *Akersloot.* De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

XI Distr. P. H. Bruijn, te Amsterdam.

ILPENDAM. Eene hulponderwijzersplaats aan de Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

XII Distr. R. Oldeman, te Wormerveer.

ZAANDAM. Ingevolge de benoeming van den Heer A. P. FORTANIER tot leeraar aan de hogere Burgerschool alhier is de gesubsidiëerde Bijzondere jongensschool met meer uitgebreid lager onderwijs opgeheven.

ZAANDAM. Den 1 Januarij j. l. overleed alhier de algemeen geachte, hoogst verdienstelijke en zeer bekwame hoofdonderwijzer der Openbare school **W. H. ESHUIS**, in den ouderdom van 60 jaren, na eene ongesteldheid van weinige dagen. Zijn afsterven is een zwaar verlies voor de gemeente waar hij 35 jaren met vrucht werkzaam was, voor zijne talrijke leerlingen die hem innig lief hadden, maar vooral voor zijne echtgenooten en 7 kinderen die hij in behoeftige omstandigheid achterlaat.

De school wordt tijdelijk door de hulponderwijzers waargenomen.

ZAANDIJK. Door het vertrek van Mejufvrouw **L. F. HOLM** naar *Haarlem* is de Bijzondere meisjesschool met meer uitgebreid lager onderwijs vacant.

Z E E L A N D.

II Distr. Dr. P. J. Andreae, te *Zierikzee*.

DREISCHOR. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

ZIERIKZEE. Volgens besluit van den Gemeenteraad zal aan de Openbare school voor onvermogenen (Armen-school) een 4de hulponderwijzer aangesteld worden. Die derhalve naar deze betrekking wenschen te dingen, waaraan eene jaarwedde van *f* 250 verbonden is, worden verzocht zich zoodra mogelijk met vrachtvrije brieven bij den Burgemeester der gemeente aan te melden.

III Distr. Mr. C. J. Pické, te *Middelburg*.

THOLEN. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens eene hulp-onderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1866.

VI Distr. H. Q. Janssen, te St. Anna ter Muiden.
(tijdelijk.)

PAULUSPOLDER, gemeente *Stoppeldijk*. De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

UTRECHT.

I Distr. Mr. W. J. van Hoijlema, te Utrecht.

DE BILT. Den 7 en 8 September j. l. is door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer E. VAN RHEDEN, hoofdonderwijzer te *Utrecht*, het vergelijkend examen afgenomen voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs in deze gemeente. Van de 75 sollicitanten waren 31 opgekomen, terwijl drie zich van het examen hebben verwijderd. Burgemeester en Wethouders hebben, na overleg met den Schoolopziener, op de voordragt geplaatst: G. G. VAN GOOR, hulponderwijzer te *Voorthuizen*; L. HOVENKAMP, hulponderwijzer te *Epe*; J. P. VAN WOERKOM, hulponderwijzer te *Matenese*; J. LEUSDEN, hoofdonderwijzer te *Schoonhoven*.

De Gemeenteraad heeft uit die voordragt tot hoofdonderwijzer benoemd den Heer J. LEUSDEN, die zijne betrekking heeft aanvaard.

II Distr. Mr. P. A. M. V. O. Baron van Rijkevorsel van Rijsenburg, te Utrecht.

VINKEVEEN. Den 20 December 1866 heeft alhier het vergelijkend examen plaats gehad ter vervulling van de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, welke opengevallen is door het eervol ontslag, dat aan HENDRIK GAVEEL verleend is. Het werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer J. E. VAN RHEDEN,

hoofdonderwijzer te *Utrecht*, als deskundige daartoe uitgenoodigd. Er hadden zich 32 sollicitanten aangemeld; van deze zijn er 18 opgeroepen, en hebben er 13 deel aan het examen genomen. Op de voordragt zijn geplaatst: 1°. A. C. VAN DER GRIJP, 2°. L. VAN DIJL, 3°. D. A. A. DE NEIJN VAN HOOGWERFF en H. F. J. LUTS, 4°. D. SNUIF en 5°. D. SMIT. Bij besluit van den 24 December j. l. heeft de Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer benoemd H. F. J. LUTS, hulponderwijzer te *Roosendaal*.

IV Distr. Dr. G. Leignes Bakhoven,
te *Utrecht*.

DOORN. Mevrouw de weduwe A. J. G. VAN NOUHUIJS, geb. WIJNANDTS, heeft in deze gemeente eene Bijzondere school van gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes geopend, nadat zij in het bezit was van het bewijs vermeld in art. 37, litt. c, van de wet op het lager onderwijs.

HOUTEN. Den 27 December j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school van lager onderwijs in deze gemeente. Van de opgeroepene sollicitanten waren er dertien aanwezig. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer J. VAN DIJK, hoofdonderwijzer. Op de voordragt zijn geplaatst H. C. BROEKMAN, hulponderwijzer te *Utrecht*; J. VAN DER GOOT, hulponderwijzer te *Oldebroek*; H. VISSER, hulponderwijzer te *Monster*. Den 31 daaraanvolgende heeft de Raad der gemeente tot hoofdonderwijzer benoemd H. C. BROEKMAN.

RHENEN. De Heer G. J. J. DE JONGH, kost- en dag-schoolhouder te *Rhenen*, eerstdaags zullende vertrekken naar *Dieren*, zoo noodigen Burgemeester en Wethouders dezer gemeente de zoodanigen uit die genegen mogten zijn

de betrekking van hoofdonderwijzer aan het instituut voor jonge heeren op zich te nemen, om zich daartoe, in persoon of met vrachtvrije brieven, vóór den 15 Februarij a. s. te vervoegen tot den Burgemeester. De algemeene voorwaarden zijn: vrijdom van huur van het alleraangenaamst gelegen gebouw, ingerigt tot huisvesting van ruim 30 kostleerlingen, benevens annexe bergplaats en speeltuin; jaarwedde is aan de betrekking niet verbonden. Voor de aanschaffing van ameublement en verdere benoodigdheden ten dienste der inrigting moet door den onderwijzer voor eigene rekening worden zorg gedragen. Onderwijs behoort gegeven te worden in de vakken behoorende tot het gewoon lager onderwijs en bovendien in de levende talen, de wiskunde en wat verder tot eene beschaafde opvoeding vereischt wordt.

WIJK BIJ DUURSTEDÉ. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

V Distr. Jhr. Mr. J. G. Bosch van Drakestein,
te *Utrecht.*

IJSSELSTEIN. De Openbare school vacant. *Oct.* 1866.

F R I E S L A N D.

II Distr. Dr. C. J. de Lussanet de la Sablonière, te *Harlingen.*

HARLINGEN. De betrekking van eerste hulponderwijzeres aan de tweede Openbare meisjesschool vacant. *April* 1866.

IV Distr. Dr. Th. Sprée, te *Veenwouden.*

OUDKERK, gemeente *Tietjerksteradeel.* De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

VI Distr. Jhr. Mr. F. H. van Beyma thoe Kingma, te *Heerenveen.*

LANGEDIJKE, gemeente *Ooststellingwerf.* Ten gevolge

het bedanken van den onderwijzer B. F. HUIS is de onlangs vervulde betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school weder opengevallen.

VIII Distr. Mr. J. J. Bolman, te Sneek.

ABBEGA, gemeente *Wijmbritseradeel*. De Openbare school vacant. *Junij* 1864.

IX Distr. Mr. K. Banga, te Harlingen.

CUBAARD, gemeente *Hennaarderadeel*. De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

OVERIJSEL.

I Distr. Mr. H. E. C. van Kerckhoff,
te Zwolle.

ZWOLLE. C. MULDER, hoofdonderwijzer eener Bijzondere school, heeft zijne betrekking neergelegd. De school wordt tijdelijk waargenomen.

II Distr. Mr. A. van Naamen van Eennes,
te Zwolle.

ZWARTSLUIS. H. FRUGTE, hoofdonderwijzer eener Bijzondere school, is naar elders vertrokken, en vervangen door G. Bos.

III Distr. Mr. R. C. Nieuwenhuijs,
te Deventer.

DIEPENVEEN. Den 15 December 1866 had het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, vacant door het overlijden van A. TE WECHEL. Burgemeester en Wethouders, de meeste leden van den Gemeenteraad en van de Schoolcommissie woonden met de meeste belangstelling het

III Distr. J. W. van Roijen, te *Kantens*.

NOORDWOLDE, gemeente *Bedum*. De Openbare school vacant. *Julij* 1866.

D R E N T H E.

I Distr. H. Boom, te *Assen*.

ANNEN, gemeente *Anlo*. De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

ZUIDLAREN. Voor de deelneming aan 't vergelijkend examen waren 39 aangiften gedaan; aan 27 is gevolg gegeven. Den 7 en 8 December j. l. is 't examen gehouden, en de uitslag is geweest, dat op de voordragt zijn geplaatst, als de eersten, W. HOUWING, hoofdonderwijzer te *Kloosterveen*, gemeente *Assen*, en A. MEIJER, in gelijke betrekking te *Kalkwijk*, provincie *Groningen*. De vier volgende waren: W. J. BORGHARDT, H. VRIND, E. B. MULDER en H. RUZIUS, in betrekking te *Annerveensch-Kanaal*, *Ezinge*, *Middelstum*, *Zevenhuizen*. ALBERT MEIJER is door den Gemeenteraad den 11 Januarij j. l. benoemd.

L I M B U R G.

IV Distr. Mr. P. G. E. H. Baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky, te *Roermond*.

JABEEK. De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

VI Distr. L. F. H. Beerenbroek, te *Roermond*.

BAEXEM. De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

VII Distr. Dr. J. P. H. van de Loo, te *Venlo*.

BELFELD. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VIII Distr. Mr. F. P. J. de Sain, te *Horst*.

WELL, gemeente *Bergen*. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

I N H O U D.

BOEKBEOORDEELINGEN.

- W. A. KANTERS, *Leesoefeningen voor de hoogste klasse der lagere scholen* Bl. 1
- A. A. HOLST, *Leeringen en voorbeelden* — 3

MENGELWERK.

- Op het overlijden van Mr. HENRICUS WIJNBEEK.* — 12
- ADOLF DIESTERWEG. *Een herinnering van Dr. HIBEAU, Inspecteur aan het Louisagesticht te Berlijn.* . . — 16
- Deskundigen bij vergelijkende examens. — Stukken van sollicitanten; door P. v. RIJCKEVORSEL v. RIJSENBURG.* — 49

SCHOOLNIEUWS.

- Ontslag van den Heer C. A. L. BARON VAN HUGENPOTH TOT AERDT als- en benoeming van den Heer C. W. Graaf VAN LIMBURG STIRUM tot Schoolopziener in het zesde schooldistrict van Gelderland.* — 56
- Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad n°. 103), verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen;* — 56
- ORMAALLESSEN. Eindhoven — 57
- „ Helder. — 57
- „ Utrecht — 57

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

Groningen Bl. 58

OVERIJSEL.

Vijfentwintigjarige dienst van den Heer T. DE VOOGT als Schoolopziener in het vierde schooldistrict dezer provincie — 65

UTRECHT.

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer J. J. KERSBERGEN, te Harmelen — 66

SCHOOLGEBOUWEN.

NOORDHOLLAND. *Achtste schooldistrict* — 68

SCHOOLBERIGTEN *van Jan. 1867* — 69

Nieuwe uitgaven betreffende het onderwijs.

- Ahn, F., Nieuwe en gemakkelijke leerwijze, om de Hoogduitsche taal te leeren. Bergen op Zoom, J. Steenmeijer. Eerste cursus *f* 0.50; tweede cursus *f* 0.60
- Beoefenaar (De) der wiskunde. Tijdschrift voor reken-, stel- en meetkunde. Jaarg. 1867. N°. 1. Post 8°. Schoonhoven, S. E. van Nooten. Per jaarg. van 4 N^os. *f* 2.50
- Boek, Het, der uitvindingen, ambachten en fabrieken. 3de druk. Af. 25—28. br. 12°. Leiden, A. W. Sijthoff. Per aflevering . . . *f* 0.35
- Bösch en Ekama, v. d., Wetenschappelijke zaken van algemeen nut, eenvoudig verklaard en opgehelderd in hare werking en toepassing in het dagelijksche leven. Een vraagboek voor oningewijden. Gr. 8°. Amsterdam, Gebr. Kraay. *f* 5.60
- Brill, Dr. W. G., Voorlezingen over de geschiedenis der Nederlanden. 5de stuk. Gr. 8°. Leiden, E. J. Brill. *f* 1.50
- Fokkens, G., Eerste honderdtal rekenvoorstellen, opgegeven op examens, verzameld en met antwoorden voorzien. Kl. 8°. Bolsward, B. Cuperus Az. *f* 0.10
- Geertsema's Teerling, waarmede op zeer eenvoudige wijze de samenstelling en indeeling van het metriek stelsel kan verklaard worden, ten dienste van het lager en middelbaar onderwijs. Groningen, H. Geertsema Jr. Ongekleurd *f* 1.30, gekleurd *f* 1.50
- Grothe, D., Mechanische technologic, ten dienste van het middelbaar onderwijs, een leerboek voor fabrikanten en industrieelen en een leesboek voor beschaafden. Gr. 8°. Gorinchem, J. Noorduyt en Zoon. *f* 6.75
- Jaarboekje voor rederijkers en beminnaars der poëzij, onder hoofdredactie van D.F. van Heijst, 11de jaargang. Post 8°. Amsterdam, L.F.J. Hassels. *f* 2.25
- Jager, Dr. A. de, Mijne toetreding tot de spelling van het Woordenboek der Nederl. taal. Gr. 8°. Deventer, A. ter Gunne *f* 0.25
- Kaarten der provincien van het Koninkrijk der Nederlanden. Vervaardigd naar de groote topographische en militaire kaart van het Ministerie van Oorlog en naar schetsen der gemeenten van P. H. Witkamp, door J. Smulders en C^o. te 's Gravenhage. Met bijvoeging van uitvoerige statistieke opgaven van P. H. Witkamp. Gr. fol. 's Bosch en 's Gravenhage, Henri Bogaerts en J. Smulders en C^o. . . . *f* 8.00
- Kan, Mr. J. B., Historisch-geographische atlas, ten gebruike bij Streckfuss, geschiedenis der wereld. Af. 8. Gr. 8°. Leiden, v. d. Heuvel en v. Santen *f* 0.25
- N. Bijdr. Ond. Jan. 1867.*

- Kuijper, J., Gemeente-atlas van Nederland, 17de—20ste aflevering, inhoudende 83 kaarten. Leeuwarden, Hugo Suringar . . . f 4.15
- Lauts, G., Geschiedenis van de Nederlandsche regering in Indië, gedurende 1816—1858. 2de deel. Gr. 8°. Amsterdam, Fred. Muller. f 3.50
- Mellink, Pz., F. G., Nederlandsche spraakkunst, ten dienste der lagere scholen. Kl. 8°. Amsterdam, G. L. Funke f 0.15
- Muze, Onze, Album van gemengde zangen onzer vaderlandsche dichters der negentiende eeuw. Afl. 1. Post 8°. Schiedam, H. A. M. Roelants. f 0.25
Compleet in 12 afleveringen.
- Peschier, A., Esprit de la conversation française. Recueil de Gallicismes. Avec la traduction Hollandaise en regard, par Johan Gram. Ce recueil, rédigé sur un plan entièrement neuf, est suivi d'un petit vocabulaire des excentricités du langage moderne. Post 8°. Leide, D. Noothoven van Goor. f 1.25
- Reijenga, J., Stille werkzaamheden. Taalkundige oefeningen voor de lagere school, tot herhaling en toepassing van het geleerde. 2de druk. Nieuwe spelling. Kl. 8°. Culemborg, A. J. Blom f 0.10
- Sander, J. C., Onze omgeving. Leesboekje voor de laagste klasse. 2de stukje. Kl. 8°. Rotterdam, W. N. C. Roldanus f 0.15
- De kleine Humboldt. Leesboekje voor de lagere scholen over de oppervlakte der aarde. 2de druk. Kl. 8°. Aldaar f 0.20
- Schick, E., Algemeene warenkunde. Voor Nederland bewerkt door Corstiaan de Jong. 1ste afl. Waren uit het dierenrijk. Post 8°. Utrecht, Kemink en Zoon f 0,90
- Schrant, J. M., Regelen betrekkelijk de voordragt des redenaars. 2de druk. 16°. Amsterdam, J. H. Gebhard en C°. f 0.25
- Sicherer, Dr. C. A. X. G. F., en A. C. Akveld, Hoogduitsch-Nederlandsch en Nederlandsch-Hoogduitsch woordenboek. 3de afl. Roy. 8°. Leiden, D. Noothoven van Goor. f 0.40
- Stuivers-editie. Lectuur voor de jeugd. Vertellingen, gedichtjes, vaderlandsche geschiedenis, aardrijkskunde, levensbeschrijvingen, volkenkunde, rekenkundige voorstellen, raadsels, enz. 1867. N°. 1. Schiedam H. A. M. Roelants. Per jaarg. van 12 Nummers f 3.00
- Tuininga, F. J., Doet het goede. Een leesboekje voor jonge kinderen. Kl. 8°. Bolsward, B. Cuperus Az. f 0.15
- Valk, T. A. F. v. d., Het inlandsch onderwijs. Naar aanleiding van het werk van S. E. Harthoorn: De toestand en de behoeften van het onderwijs bij de volken van Neêrlands Oost-Indië. Post 8°. Amsterdam F. Günst f 0.7
- Winkler, Dr. T. C., Op en in de aarde. Met 32 groote platen en kaarten en een groot aantal kleinere houtgravuren. 4de afl. Gr. 8°. Rotterdam en Leiden, H. Nijgh en v. d. Heuvel en van Santen. f 0.7

Bij T. HOOIBERG & ZOON, te Leiden, zijn heden
verschenen :

T. TATE, **Onze Planeet**, eene Handleiding bij het beoefenen der wiskundige aardrijksbeschrijving en bij het gebruik van de globe, met een voorberigt van Dr. E. VAN DER VEN en 3 uitslaande platen. Tweede herziene druk. f 0.70.

Ch. BRAY, **Ons ligchaam** en zijne verrigtingen met betrekking tot onze gezondheid, naar het Engelsch, met 2 uitslaande gekleurde platen. f 0.70.

Atlas ten gebruike bij het onderwijs in de geographie van Nederland, aan hoogere burgerscholen (12 kaarten in omtrek en voorwoord van H. C. ROGGE). Derde duizend. f 0.40.

G. N. DU RIEU Romae veteris ichonographia. f 1.25.

[323]

Bij J. KUIKEN, Jz., te St. Anna-Parochie wordt uitgegeven:

ONS ZIJN EN ONS MOETEN.

Iets over het wezen en de waarde der **VERBEELDINGSKRACHT** in zake van Onderwijs, Opvoeding, Godsdienst en Evangelie-verkondiging, door

H. UDEN MASMAN, Jr.

Evangelisch Predikant te Wier.

De Inhoud van dit voor onzen tijd hoogst belangrijk en bijzonder eigenaardig werk, is als volgt:

I. Over de beoefening der geschiedenis als middel ter volksontwikkeling. II. De verbeeldingskracht en ons karakter. III. Onderwijs. IV. Opvoeding. V. Godsdienst. VI. Wat is Evangelie? VII. Waarheid en volkomenheid van het Evangelie. VIII. Zaligmakende kracht van het Evangelie. IX. De Evangelieverkondiging en onze dagen. X. De wetenschap, haar wezen en waarde. XI. Theologie. XII. Zullen wij nog theologie studeeren? XIII. Geloovige en ongeloovige theologie. XIV. Wat wij te vreezen en te hopen hebben. XV. Ons zijn en ons moeten.

PRIJS f 2.40.

[324]

Door S. E. VAN NOOTEN, te Schoonhoven, is heden uitgegeven en verzonden:

BEGINSELEN

DER

DIFFERENTIAAL- EN INTEGRAAL-REKENING.

ZOODANIG BEHANDELD,

DAT SLECHTS DE KENNIS DER ELEMENTAIRE WISKUNDE TOT HET VOLGEN DEZER HANDLEIDING BENODIGD IS.

VRIJ NAAR HET ENGELSCHE, DOOR

G. L. K E P P E R,

1ste Luitenant-Ingenieur.

168 Bladz. Prijs f 1.25.

BEKNOPTTE HANDLEIDING

TOT DE BEOEFENING VAN DE BEGINSELEN DER

NEDERLANDSCHE

FIGUURLIJKE TAAL- EN STIJLLEER,

MET VOORBEELDEN OPGEHELDERD,

DOOR

T. K N U I V E R S.

168 bladz. Prijs f 1.—.

[325]

Bij SCHALEKAMP, VAN DE GRAMPSEL en BAKKER, te Amsterdam, is verschenen:

Beknopt Schoolwoordenboekje voor de *Nederlandsche taal*, volgens de spelling, aangenomen voor het „*Woordenboek der Nederlandsche taal*”; samengesteld door D. W. BOSCH, Dz.

Vroeger verscheen van denzelfden Schrijver:

Beknopt, en zooveel mogelijk, *volledig Zakwoordenboekje* voor de *Nederlandsche taal*, volgens de spelling aangenomen voor het „*Woordenboek der Nederlandsche taal*” *Vierde druk*. Vermeerderd met de meest gebruikelijke bastaardwoorden en kunsttermen en nauwkeurige aanduiding van den klemtoon dier woorden. f 0.90

NB. Exemplaren van den *derden druk* zijn nog te bekomen à 80 cents.

[326]

Het nieuw Engelsch Woordenboek,

getiteld:

CAMPAGNE'S Schoolwoordenboek der Engelsche
en Nederlandsche talen,

bevattende

1. de meest gebruikelijke woorden en eigenaardigheden van beide talen; 2. de uitspraak der Engelsche woorden; 3. eene naauwkeurige aanwijzing van het gebruik der Engelsche voorzetsels en 4. eene uitvoerige lijst van eigen namen, naar de beste bronnen bewerkt door TIELEMAN PAK; ruim 700 compres gedrukte bladzijden in linnen band, prijs *f* 1.50, is in alle boekwinkels verkrijgbaar.

Volgens de eenparige verklaring van deskundigen verdient dit **SCHOOLWOORDENBOEK**, dat tevens onbegrijpelijk *laag* in prijs gesteld is, **verreweg** de voorkeur boven *al* de bestaande Schoolwoordenboeken.

[327]

THIEME'S Nieuwe Schoolschriften. Nederlandsche schrijfwijze. Volledige cursus, in 12 Nommers, à 7 cts.

Bovenstaande worden ten sterkste aanbevolen! Op verscheidene scholen is deze Leerwijze reeds ingevoerd; en de uitgever is verzekerd dat dezelve weldra alom zal beproefd en met de gunstigste gevolgen gebruikt worden. Dezelve kunnen bij elken Boekhandelaar *ter inzage* gevraagd worden even als de onlangs verschenen:

THIEME'S Rekencahiers. Oefeningen in het werktuiglijk rekenen. 5 cahiers à 5 cents per stuk.

NB. Depôthouder is A. HOOGENBOOM, te Amsterdam.

[328]

EERSTE GRONDEN DER NEDERDUITSCH E TAAL,

ten dienste der scholen,

door **A. HAGOORT.**

NEG ENDE DRUK. Prijs 20 cents,

is verschenen bij A. HOOGENBOOM, te Amsterdam.

NB. *Present-Exemplaren* zijn op franco aanvraag te bekomen.

[329]

Bij W. E. J. TJEENK WILLINK, te Zwolle, verscheen zoo even:

NIEUWE SCHRIJFMETHODE**Voor de Lagere Scholen en Inrichtingen
van Middelbaar Onderwijs;***opgedragen aan den Heer***Dr. J. J. KREENEN,***Inspecteur voor het Lager Onderwijs in Overijssel.*DOOR **H. BAARSCHERS.**

Onderwijzer te Hardenberg.

Prijs f 1.80.

Deze **SCHRIJFMETHODE** bestaat uit **80 Voorschriften** benevens **Inleiding**, terwijl bij elk ex. de Schrijfboeken n°. 1—3 worden afgeleverd zoo als die tegen 7½ Cent per stuk te bekomen zijn.

De Heer Dr. J. J. KREENEN, *Inspecteur van het Lager Onderwijs in de Provincie Overijssel*, toonde veel belangstelling in het plan en zag alle proeven na.

De praktische doelmatigheid dezer methode werd voor het afdrukken der **Voorbeelden** beproefd aan de Departementsschool der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, door de Heeren **MUIJDERMAN**, *Hoofdonderwijzer* en **POSTEL**, geëxamineerd volgens de Wet op het Middelbaar Onderwijs, voor het Schoonschrijven. Beiden verklaarden zich zeer ingenomen met deze volgens hun gevoelen zeer practische en weinig kostbare **SCHRIJFMETHODE**.

Om de invoering op de scholen zoo gemakkelijk mogelijk te maken, zijn van de voorbeelden te bekomen:

N ^o . 1—13	behoorende bij het eerste Schrijfboek	voor	f	0.78
" 14—18	" " " tweede	" " "	"	0.30
" 19—30	" " " derde	" " "	"	0.72

[330]

TIJDELIJKE PRIJSVERMINDERING.

F. H. C. SCHWARZ,

GESCHIEDENIS DER OPVOEDING VAN DEN VROEGSTEN
TIJD TOT OP ONZE DAGEN,

MET EENE VOORREDE VAN

Mr. A. VAN GOUDOEVEB,

in leven Hoogleraar te Utrecht.

2 zware boekdeelen van ruim 1200 bladz. Vroeger f 11.20.
Thans voor slechts f 3.00.

Van dit belangrijk werk zijn nog maar enkele Exemplaren te bekomen.

Voorts debiteren de onderstaanden met goed succes:

J. Mars, Jz., De Natuur. Een leesboek voor de schooljeugd. f 0.30

— Honderdtal der wetenswaardige zaken uit de drie Rijken der
Natuur. Een leesboek voor de schooljeugd. f 0.30

F. H. Repelius, Korte inhoud der leere en pligten van den
Godsdienst. 10de druk. f 0.20

Gedichtjes voor de Nederlandsche jeugd. 5de druk . . - 0.40

Idem in het Fransch - 0.40

en de welbekende

Gedichtjes voor kinderen van Mr. HIERONYMUS v. ALPHEN.

Bovenstaande werkjes zijn ter inzage te bekomen bij de Uitgevers
J. G. VAN TERVEEN EN ZOON, te Utrecht, en verder bij alle
soliede Boekhandelaren, terwijl dezelve HH. onderwijzers en onder-
wijzeressen bijzonder worden aanbevolen.

Tevens berigten zij door aankoop Eigenaars
geworden te zijn van de

**Korte geographische oefeningen voor het eerste
onderwijs in de kennis der geheele aarde,**

TEN DIENSTE DER LAGERE SCHOLEN,

DOOP **P. J. PRINSEN,**

*in leven Directeur en Onderwijzer van 's Rijks Kweekschool voor
Schoolonderwijzers te Haarlem.*

Met 8 uitslaande kaarten Prijs 60 cents.

De naam des schrijvers maakt het overbodig dit boekje aan te prijzen.
Hetzelve is eene onmisbare handleiding bij het eerste onderwijs in de
aardrijkskunde. [331]

Bij G. G. BRUGMAN, te Weesp, is van de pers gekomen:

DE AARDE

Aardrijkskundig leerboek voor de lagere scholen,

door **A. L. BOESER**. Prijs 30 Cts.

Dit schoolboek is ingericht volgens de nieuwste staatkundige verdeeling en met het oog op de omstandigheden die in den laatsten tijd hebben plaats gehad. — Het is een vervolg op:

NEDERLAND. Aardrijkskundig leerboekje.

Prijs 15 Cts., waarvan heden de 2de druk is verschenen.

Voorts debiteert hij met succes:

A. L. Boeser.

}	Nieuw Rekenboek voor de lagere scholen. 1ste Stukje. Prijs 15 Cts. (waarvan heden de 2de druk is verschenen.)
	" " 2de Stukje. Prijs 15 Cts.
	" " 3de " " 15 Cts.
	" " 4de " " 20 Cts.
	" " 5de " (<i>is ter perse</i>).

Allerlei. Leesboek voor de lagere scholen. Prijs 25 Cts.

L. RIJNENBERG. Voorlooper van alle in Nederland gebruikte wordende Leerboeken der Fransche taal. Prijs 25 Cts.

J. H. HOFLAND. Verstandsoefeningen. Prijs 20 Cts.

 Voor Heeren Onderwijzers zijn present-exemplaren beschikbaar

(33)

Bij den Boekhandelaar **T. TELENGA**, te Franeker, is verschenen

W. A D A M ' S

GEOMETRISCHE CONSTRUCTIE-LEER,

bevattende meer dan 300 opgaven van de vlakke Meetkunde opgelost volgens de Synthetische-, Analytische- en Algebraïsche methode, door

B. VAN BRUGGEN,

Hoofdonderwijzer aan de Normalschool te Franeker.

f 1.50.

Hand- en Leerboekjes.

Bij TEN BRINK & DE VRIES, te Amsterdam, wordt uitgegeven:

Handboekje

VOOR DE LEERLINGEN DER LAGERE SCHOLEN.

Zcade, verbeterde druk. Met 26 afbeeldingen. Prijs 30 cents.

LEERBOEKJE VOOR DE LAGERE SCHOLEN.

Tweede, verbeterde druk. Prijs 20 cents.

W. G. MEULEVELT,

Beknopt chronologisch overzicht

DER

ALGEMEENE GESCHIEDENIS,

ten gebruike van **BURGERSCHOLEN** en **NORMAALLESSEN**.

- Inhoud.* 1°. Inleiding. Tijdvakken, voornaamste geschiedschrijvers der oudheid, verschillende voordragt der geschiedenis, jaartellingen, staatsbesturen, enz., pag. 3—8.
2°. Chronologisch overzicht: Oude geschiedenis, pag. 9—15; Middelgeschiedenis, pag. 16—24; Nieuwe geschiedenis, pag. 25—43.
3°. Opvolgingsstaten der Vorsten van Europa van het Romeinsche rijk af aan, pag. 44—60.

Prijs 25 cents.

W. G. MEULEVELT,

HANDBOEKJE DER SPELLING EN SPRAAKKUNST

VOOR DE LEERLINGEN DER LAGERE SCHOLEN.

(Stelsel van Dr. **TE WINKEL**).

Prijs 12 cents.

C. H. M. VIERHOUT,

NATUURKUNDIG HANDBOEKJE

VOOR DE LEERLINGEN DER LAGERE SCHOLEN.

Tweede, verbeterde druk. Met 26 Afbeeldingen. Prijs 12 cents.

[334]

Uitgave van J. B. WOLTERS, te Groningen.

INLEIDING TOT DE BEOEFENING
DER
NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.
BLOEMLEZING

UIT DE
VOORNAAMSTE SCHRIJVERS DER
16e, 17e en 18e EEUW,
met ophelderingen en aantekeningen,

DOOR

D. DE GROOT, L. LEOPOLD en R. R. RIJKENS,
leeraren aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Groningen.

Eerste deel. Prijs f 1.25.

Met nog één deel is dit werk compleet.

[335]

**Hoe ziet het er op de
Maan uit?**

EENE VRAAG VOOR DE MEER GEVORDERDE JEUGD,

BEANTWOORD DOOR

EUGENIUS NETOLIOZKA,

Professor te Weenen.

Uitgave van H. NIJGH. Prijs 60 cts. Alom te bekomen.

[336]

Door DE ERVEN F. BOHN, te Haarlem, is uitgegeven
en alom verkrijgbaar gesteld:

HANDBOEK

DER

AARDRIJKSKUNDE, STAATSINRICHTING, STAATS- HUISHOUDING EN STATISTIEK

VAN HET

Koningrijk der Nederlanden;

DOOR

DR. A. A. VAN HEUSDEN,
Hoogleraar aan de Militaire Akademie te Breda.

Eerste stuk. Prijs f 2.50.

Dit 1ste stuk is ook afzonderlijk te verkrijgen. — Het 2de en
laatste stuk is ter perse. [337]

Leer- en Leesboeken volgens de spelling van het
woordenboek der Nederlandsche taal.

- J. A. VAN DIJK, Nederlandsche spraakkunst** voor inrichtingen van Middelbaar en Lager onderwijs, naar de Hand-
leiding van Dr. H. KERN 35 cents.
- J. A. VAN DIJK, Beknopte Nederlandsche spraak-
kunst** voor lagere scholen. 12 cents.
- L. BRUINS, Lees, zoo als gij spreekt.** Leesboek voor
de middelste klasse ter bevordering van een' goeden leestoon. 20 cents.
- **De Spiegel.** Leesboekje voor kinderen. 2de druk. 17½ cts.
- **De beste vrienden.** Leesboek. 3de druk. . . 15 cts.
- H. HEMKES Kz., Onze woonplaats.** Leesboek voor de
middelste klasse. 7de druk. 20 cts.
- Krommenie.* I. DE HAAN.

[338]

Bij den Boekhandelaar M. SMIT, te Groningen, zijn uitgegeven de navolgende

Rekenboekjes van H. HEMKES, KZ.

I. De kleine Rekenaar.	11de druk à	10 cents.
II. De kleine Rekenvriend	8ste druk à	10 cents.
III. De kleine Rekenmeester	7de druk à	10 cents.
IV. De Beminnaar van het Rekenen	6de druk à	10 cents.
V. De Liefhebber van het Rekenen	6de druk à	15 cents.
VI. Rekenboek voor Jongens van den landelijken stand. 1ste stuk.	6de druk à	30 cents.
VII. Vervolg op het 1ste stuk. Rekenb. voor Jongens van den landel. stand.	1ste druk à	25 cents.
VIII. Rekenboek voor Jongens van den landelijken stand. 2de stuk	5de druk à	40 cents.
IX. Rekenboek voor Jongens van den landelijken stand. 3de stuk	1ste druk à	40 cents.

INHOUD.

I. Geheele getallen. II. Tiendeelige breuken. III. Munten, Maten en Gewigten. IV. Regel van drieën. V. Gewone breuken. VI. Verdere toepassing van den regel van drieën. VII. Vervolg. (Herhaling en uitbreiding van het 6de stukje). VIII. Meekunde. IX. Algemeene Rekenkunde.

Vele *duizendtallen* zijn reeds van deze nitnutende Rekenboekjes verspreid. De oplagen (drukken) bedroegen van de meeste telkens *twintig- of dertigduizend* Exemplaren, van enkele werden zelfs *veertig-duizend* opgelegd.

Zulk een debiet bewijst meer dan iets anders de praktische deugdelijkheid der Reken-leerwijze door den Heer HEMKES in deze boekjes gevolgd. Heeren Onderwijzers kunnen op regstreeksche *transco aanvraag* één present-Ex. van bovenstaande boekjes bekomen. [339]

De vierde druk

VAN

W. A. ELBERTS**KLEINE AARDRIJKSKUNDE**

VAN HET

Koningrijk der Nederlanden.

MET KAART VAN NEDERLAND.

Volgens de spelling van DE VRIES en TE WINKEL,
is thans alom verkrijgbaar.

In de SCHOOLBIBLIOTHEEK zijn vroeger verschenen:

- N°. 2—4. **J. van Loghem.** Beginselen der cijferkunst, benevens voorbeelden tot oefening in het practisch cijferen. Drie deeltjes.
- „ 5. **Lucas van Dorp.** Cacographie voor meergevorderde leerlingen.
- „ 6—7. **W. A. Elberts.** Wegwijzer bij het onderwijs der algemeene geschiedenis, ten behoeve van diegenen, welke zich tot eenig examen willen voorbereiden. Tweede, verbeterde druk.
- „ 8—9. **C. A. Heintz.** Gronden der engelsche spraakkunst, met oefeningen ter toepassing der regels, voor eenigzins gevorderden, vrij bewerkt naar „W. LENNIE. Principles of english grammar.”
- „ 10—14. **H. K. van der Woerd.** Verzameling van oefeningen in de Fransche taal, ingerigt naar de bevattelijkheid van jeugdige leerlingen. Drie stukjes.
- „ 15—16. **W. van Ravenhorst.** De afleiding. Fransch leesen vertaalboek, ingerigt om de leerlingen de woordvormen te doen opmerken.

Per nommer *ingenaaid* f 0.30; *gebonden* f 0.35.

De vijf leesboekjes met schrijffletters door A. J. ALLAN zijn onlangs verschenen, de prijs dier 5 stukjes (die ieder afzonderlijk te bekomen zijn) is 46 cents.

Leiden.

P. ENGELS.

[340]

Bij den Boekhandelaar W. N. C. ROLDANUS, te Rotterdam,
en verder alom, is te bekomen:

H. Hemkes, Kz.
HANDLEIDING VOOR KWEEKELINGEN,
aankomende en jeugdige
ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.

PRIJS

VIERDE,
naar de wet op het Lager Onder-
wijs van 13 Augustus 1957
gewijzigde en vermeerderde
druk.

f 1.80.

Zie de uitvoerige, zeer gunstige beoordeeling van dit Werk
in de *N. Bijdr.* 1863, n°. 2. [341]

A. HOOGENBOOM te Amsterdam debiteert met toenemend succes:

- A. L. BOESER, **Eerste** rekenboekje. Veertiende druk.
- A. L. BOESER, **Tweede** rekenboekje. Dertiende druk.
- A. L. BOESER, **Derde** rekenboekje. Negende druk.
- A. L. BOESER, **Vierde** rekenboekje. Zesde druk.
- A. L. BOESER, **Vijfde** rekenboekje. Vijfde druk.
- A. L. BOESER, **Eerste** verzameling. Zevende druk.
- A. L. BOESER, **Tweede** verzameling. Zesde druk.
- A. L. BOESER, **Derde** verzameling. Derde druk.
- A. L. BOESER, **Rekenen uit 't hoofd**, 1e st. Vijfde druk.
- A. L. BOESER, **Rokenen uit 't hoofd**, 2e st. Vierde druk.

NB. Van deze alom gezochte en met de beste resultaten gebruikt
wordende Rekenboekjes zijn voor hen, die er mede bekend
wensen te worden, *present-exemplaren* op franco aanvraag
te verkrijgen. [342]

Onderwijs.

Bij TEN BRINK & DE VRIES, te Amsterdam, is van de
pers gekomen en alom verkrijgbaar:

REPETITIEBOEK

voor aankomende onderwijzers en
inrichtingen van onderwijs.

BEWERKT DOOR

A. A. HOLST,

Hoofdonderwijzer te Amsterdam.

Bij de studie van elke wetenschap is het noodzakelijk, het geleerde *zich duidelijk voor te stellen* en zooveel mogelijk *te bewaren*. Daartoe is het gereedste middel, den hoofdinhoud er van op te teekenen, welke aantekeningen, behoorlijk geregeld en tot een zeker geheel verbonden, tevens kunnen dienen tot LEIDDRAAD en HANDBOEK voor *verdere Studie*, en een schat van *Onderwerpen* aan de hand geven tot het vervaardigen van uitgebreide *Opstellen*.

Een zoodanig REPETITIEBOEK of VADEMECUM, waarin men de bedoelde korte Aantekeningen als het ware reeds geheel gereed bijeen vindt, zal zeker, zoowel door ONDERWIJZERS als LEERLINGEN, met welwillendheid worden ontvangen.

Het REPETITIEBOEK bevat: Aantekeningen over de Kennis der Natuur, Aardrijkskunde, Mythologie, Geschiedenis, Taalkunde (*nieuwe spelling*), Rekenkunde, Muziek.

370 pag. compressen doch duidelijken druk.

Prijs *f* 1.90. In linnen band met vergulde stempels *f* 2.30.

[343]

**Dr. L. A. TE WINKEL, De grondbeginselen der
Nederlandsche spelling.** Regeling der spelling van het
Woordenboek der Nederlandsche taal. 2de druk. 282 pag. druks. *f* 2.75

— **Leerboek der Nederlandsche spelling.** 4de
druk. *f* 1.00.

— **Oefeningen in de kennis en toepassing der
spelregels.** Een vraagboekje ten gebruike bij het „Leerboek
der Nederlandsche spelling.” 2de druk. *f* 0.50. [344]

Algemeene Rekenkunde en Algebra.

Bij TEN BRINK & DE VRIES, te Amsterdam, is van de pers gekomen en alom verkrijgbaar:

Antwoorden

op den Tweeden, veel vermeerderden druk van

E. H E I S,

VERZAMELING VAN BEPALINGEN, REGELS EN VOORSTELLEN

uit de algemeene Rekenkunde en Algebra.

Vrij bewerkt door **R. VAN DE WEERD.**

EERSTE STUK. Prijs 35 cents.

Dit werkje is reeds op verscheidene inrigtingen van onderwijs ingevoerd; ook werd deze tweede druk reeds bijzonder gunstig beoordeeld. [345]

DE GEBROEDERS VAN CLEEF, te 's Gravenhage, debiteren met goed succes:

Bemmelen, A. van, Lessen over de Algebra of Stelkunst ten gebruike der Latijnsche scholen en Gymnasiën, door G. ten Brummeler Wz. 2 deelen, 8vo. f 3.60

Elk deel is ook afzonderlijk verkrijgbaar.

Croix, S. F. La, Beginselen der Goniometrie en Trigonometrie, vrij gevolgd naar het Fransch, door J. R. Schmidt; met platen, 4de druk. 8vo. f 1.50

Gelder, J. de, Allereerste gronden der Stelkunst, ten gebruike der Latijnsche scholen en andere kollegiën, 3de druk. Kl. 8vo. f 1.80

Loghem, J. van, Theorie der Harmonisch-evenredige getallen, Harmonische snijding der lijnen en der Transversalen. Handboek ten gebruike van Gymnasiën, Instituten en tot zelfonderrigt, met 295 houtsnede-figures. Kl. 8vo. f 2.50

Maury's natuurkundige aardrijkskunde, vertaald door M. J. van Nieuwkuijk, onder toezicht en met eene voorrede van Dr. L. J. Burgersdijk. Post 8vo. Met 2 platen f 1.25

Strabbe, A. B., Vernieuwd licht des koopmans, of grondig onderwijs in de koopmans-rekenkunst, geheel omgewerkt en naar het tegenwoordig gebruik ingerigt, door H. G. Witlage. 8vo. f 3.60

— Grondig onderwijs in de koopmans-rekenkunst, door H. G. Witlage. 8vo. f 1.00

— Grondig onderwijs in de Wisselkunst, enz. door H. G. Witlage. f 2.30

BOEKBEOORDEELINGEN.

Mijne toetreding tot de spelling van het Woordenboek der nederlandsche taal, door Dr. A. DE JAGER. Deventer, A. TER GUNNE. 1867. Prijs f 0.25.

Het is aan ieder die de spelling kwestie, welke in den laatsten tijd zoo veel pennen in beweging bragt en zoo menigen onbloedigen strijd heeft doen leveren, heeft nagegaan, genoegzaam bekend, dat ook Dr. DE JAGER zich niet buiten „het krijt” heeft gehouden. Trouwens, van den ijverigen taalgeleerde had ook niemand dit verwacht. Zijn vele verdiensten en zijn trouwe werkzaamheid sedert meer dan dertig jaren op het gebied der taalkennis, en de goede klank dien zijn naam in ons vaderland op dat gebied zich heeft verworven, mogten regt geven tot de verwachting, dat ook hij niet achterlijk zou blijven met het mededeelen zijner zienswijjs omtrent de spelling, door de redactie van „het Woordenboek” als de hare geproclameerd. Zijne „Bezwaren” tegen de spelregeling enz.” zijn algemeen bekend, en hoezeer hij hulde doet aan het vele voortreffelijke in de „Grondbeginselen” van Dr. TE WINKEL neêrgelegd, bleken er enkele punten waarin Dr. DE JAGER volstrekt het met de Redactie niet eens kon worden. De pennestrijd tusschen hem en Dr. TE WINKEL ontstaan dreigde zelfs nu en dan ietwat scherp te worden, en aan een geheel toegeven door den schrijver der „Bezwaren” dacht zeker niemand. Daar verschijnt het hierboven aangekondigd geschrift, en wie op den titel afgaat verbeeldt zich zeker, dat toch werkelijk de zoo weinig verwachte,

Bijdr. Febr. 1867.

zullen wij het *bekeering* noemen? heeft plaats gehad, en dat daarmede de volledige overgave aan de spelling van het Woordenboek een schrede nader door zijn toetreding is gekomen. Wie zich dit mogt voorstellen, dien moeten wij al aanstonds zijne illusie benemen. De toetreding is geheel onder voorbehoud, en op een paar kleine uitzonderingen na van minder gewigt, blijft de Heer DE JAGER geheel aan zich zelf gelijk, en geldt zijn toetreding alleen die veranderingen in de Siegenbecksche spelling, die door hem ook vroeger wensche-lijk werden geacht. *Lagchen*, *ligchaam*, *kagchel* worden voortdurend met *gch* door hem geschreven; *moeijelijk*, *verfoeijelijk* zullen bij hem niet in *moeielijk*, *verfoeilijk* worden veranderd; *Januarij*, *Junij*, *hemelling* behouden hun ouden vorm, *grijsaard* wordt *grijaard*. De bijvoegelijke naamwoorden, van eigennamen afgeleid, en geen deel van namen of titels uitmakende, nemen geen hoofdletter bij hem aan. Behoudens nog enkele andere kleine afwijkingen is overigens de toetreding van den Heer DE JAGER volkomen.

Wat gaf den schrijver aanleiding tot de openbaarmaking van zijn besluit? Het is bekend, dat de nieuwe bijbelvertalers weldra een deel van hun arbeid in het licht zullen geven. Aan een commissie van eindrevisie is de taak opgedragen, de reeds afgewerkte vertalingen van het Nieuwe Testament te herzien, en Dr. DE JAGER staat die commissie als taalrevisor ter zijde. Bij die commissie moest de spellingkwestie natuurlijk ter spraak komen; en zij besloot de spelling van het Woordenboek te volgen, „met uitzondering echter van enkele punten, tegen welke door haren taalrevisor en andere deskundigen bezwaar was ingebracht.”

Zoo zal er dus voortaan ook spraak wezen van de „spelling volgens de nieuwe bijbelvertaling,” en wij twijfelen er niet aan of velen, die om der eenparigheid wil reeds begonnen waren in alles die van het Woordenboek te volgen,

zullen hun *lachen*, *zaaien*, *bemoeiing*, op den voorgang der bijbelvertalers, weêr in *lagchen*, *zaaijen*, *bemoeijing* veranderen. Of de zoo gewenschte eenparigheid door dit besluit van Dr. DE JAGER en van de commissie een stap nader is gekomen? wij durven het niet voorspellen; maar voor den eisch eener eigene overtuiging, vooral als die gekoesterd wordt door een man als Dr. DE JAGER, mag de zucht tot eenparigheid zwichten. Gelukkig is de spelling geen levenskwestie, hoe gewichtig zij wezen moge. Zij is het gelukkig vooral voor den onderwijzer niet. En ofschoon geen onzer nalaten zal partij te kiezen, er is voor ons taalonderwijs nog iets hoogers en belangrijkers, dan het schrijven met *ck* of *gch*, het is: onze leerlingen de taal te leeren gebruiken en toepassen, goede gedachten in eenvoudigen verstaanbaren vorm uit te drukken; dat zal voor het leven hun van heel wat meer waarde zijn, dan alle lessen over de „*nieuwe spelling*.”

MENGELWERK.

Het taalonderwijs in de volksschool.

*Een voorlezing, door H. DE JONG, te
St. Jacobi-parochie.*

Wanneer wij aan onzen tijd een kenmerkenden naam moesten geven, wij zouden hem den tijd der Vereenigingen noemen. Er is bijna geen tak van nijverheid of kunst of wetenschap, bijna geen stand in de zamenleving, waarvan niet de beoefenaars of leden zich tot Vereenigingen of Maatschappijen hebben verbonden. Openbare bijeenkomsten zijn daarvan het gevolg, en congressen van allerlei aard wisselen in de groote steden van ons kleine vaderland elkander af.

Ook de onderwijzers hebben zich door dien geest van vereeniging laten leiden. Naast de oude, eerwaardige onderwijzers-gezelschappen zijn afdeulings-, districts- en provinciale vereenigingen ontstaan, en het Nederlandsch onderwijzers-genootschap verbindt ons met onze ambtgenooten van de Wadde tot de Schelde, ja, zelfs met hen, die in onze overzeesche bezittingen werken aan het onderwijs en de opvoeding der jeugd.

Wij hebben vele redenen om die zucht naar vereeniging, dien trek naar verbroedering, heilzaam te noemen voor de goede zaak. Wie een oog heeft voor het goede, dat de onderwijzers-gezelschappen voor het schoolwezen in Nederland hebben te weeg gebragt, hij kan het niet anders dan goed keuren, dan toejuichen, dat de onderwijzers ook in ruimer

king dan met hunne naastbijwonende ambtgenooten zich onderling verbinden en vereenigen.

Eigen vorming en ontwikkeling, volmaking van leervorm en leergang in de scholen, onderzoek en bespreking van nieuwe leermiddelen en oude leervakken, vergelijking en toetsing van de verschillende uitkomsten door verschillende personen verkregen, en daardoor voortgaande verbetering van het onderwijs en den toestand der onderwijzers; ziedaar wat, naast het genoeg en gezellig verkeer en vriendschappelijk zamenzijn, de vrucht kan wezen van den geest van vereeniging, die onder de onderwijzers heerschende is.

Hiervan ten volle doordrongen, heb ik dan ook niet geaarzeld u heden eenige gedachten over een belangrijk vak van onderwijs mede te deelen, van uw diepere studie en meerdere ervaring verwachtende, dat gij mij, waar ik dwalen mogt, niet zult laten dwalen, maar teregt helpen.

Ik stel mij voor tot u te spreken *over het taalonderwijs in onze scholen.*

Zoolang het mijn pligt is geweest, leerwijze en leergang voor een school aan te geven, zoo lang ben ik ook, wat het taalonderwijs betreft, hinkende geweest op twee, ja, wel eens op meer dan twee gedachten.

Verskillende wegen heb ik ingeslagen, die mij echter altijd bij het bewandelen bleken niet tot het doel te voeren. Dat doel toch, zoo stel ik mij voor, was niet het bezit eener bloote kennis van dorre taalregels, van bepalingen, van vormen; maar ik geloof met ieder denkend onderwijzer, dat het onderwijs in de taal moet strekken om den leerlingen de moedertaal wèl te leeren verstaan en wel te leeren gebruiken.

Dat was altijd de groote vraag.

Vele collega's, die ik daarover raadpleegde, waren er

even zoo aan toe als ik, en niet zelden kreeg ik op mijn vraag: „hoe onderwijst ge toch de taal in uw school?” ten antwoord: „ja, niet waar, het taalonderwijs is wel een moeilijke zaak, daar ben ik zelf ook zoo'n beetje meê verlegen.”

Anderen gaven mij een antwoord, dat heel boekachtig klonk, en dat ik ook werkelijk soms in het een of ander gedrukt werk over opvoeding en onderwijs terug vond. Het was mij evenwel niet te doen, om te weten wat de boeken er van zeiden, dat men zou *kunnen* doen; ik wilde weten wat men *deed*, werkelijk *deed*, om te voldoen aan het wetsvoorschrift: „het gewoon lager onderwijs omvat het onderwijs in . . . de beginselen der nederlandsche taal.”

Want al schrijft men in boeken ook sierlijk mooi over taal- en ander onderwijs; al wordt daarin ook stap voor stap aangewezen, hoe men het gebouw der kennis moet optrekken, steen voor steen, zoodat het sluit zonder dat men de naden zien kan; de meesten van die theorieën passen slechts voor enkele, althans niet voor *onze* scholen.

Onze scholen!

Gaarne wil ik gelooven, dat men in een school, waar de kinderen geregeld en lang genoeg gaan leeren, en waar men voldoende hulp bij het onderwijs heeft, veel, magtig veel kan doen.

Maar in *onze* scholen!

Scholen, waar het personeel der onderwijzers dikwijls in eene ongunstige verhouding staat tot het getal der leerlingen; waar de leerlingen met hun zesde jaar aanvangen, en tot hun twaalfde — was het nog maar altijd tot hun twaalfde! — jaar ter school gaan, en waar zij in die zes schooljaren gemiddeld $\frac{1}{3}$, zegge: *een derde*, van de schooltijden verzuimen; en dat niet aaneengeschakeld, zoodat ze eigenlijk $\frac{1}{3} \times 6 = 4$ jaar de school bezoeken, maar zoo nu en dan eens, bij af-

wisseling, zoodat de onderwijzers, even als het publiek in een schouwburg, in bijna geen enkel tooneel geheel en al dezelfde personen op de planken zien, maar waar het ongeveer toegaat als in sommige voorstellen uit de gezelschaps-rekening: A., B. en C. leggen in zóóveel, B., C. en D. zóóveel enz. . . .

Een geregelde cursus, die in een bepaalden tijd afloopt, is bij het onderwijs een begeerlijke zaak. Maar wie zal bij zulke leerlingen, in zulk een school, een maand, een week vooruit kunnen rekenen?

En toch, de wet verplicht ons, de beginselen der nederlandsche taal te onderwijzen.

Maar ook, al ware die verplichting ons niet door den wetgever opgelegd, wij zouden nogtans het onmisbare van dit gedeelte onzer taak helder genoeg inzien, om, naar ons vermogen, onze leerlingen meer bekend te maken met het voertuig, dat zij elken dag noodig hebben om hun gedachten en gewaarwordingen aan anderen te openbaren.

Dech niet alleen dáártoe.

Ook tot het verstaan van hetgeen anderen, hetzij mondeling, hetzij in geschrifte, ons willen bekend maken, is een zekere mate van taalkennis noodig.

Vanwaar toch, om een voorbeeld te geven, vanwaar toch komt het, dat vele hoorders bij de openbare godsdienst-oefeningen zooveel van het gesprokene óf in het geheel niet óf zeer verkeerd begripen? Vanwaar die verwarde, duistere, zwevende voorstellingen, die scheeve gevolgtrekkingen aangaande zaken en onderwerpen, die de hoogste belangen van den mensch en de menschheid betreffen?

Immers vooral dáárvan, dat zij de taal niet verstaan waar in gesproken wordt; dat zij de ware beteekenis niet vatten van zoovele woorden, uitdrukkingen en spraakwendigen, die in de taal des dagelijkschen levens ten eenenmale onbekend zijn.

Vanwaar komt het, dat vele wél geschreven werken, dat

de heerlijkste voortbrengselen onzer letterkunde, in proza en poëzie, bij het gros der natie zoo weinig ingang vinden?

Immers, vooral vandaar, dat de boekentaal zoo hemelsbreed verschilt vande spreektaal, vooral in de niet-Hollandsche provinciën, met name in de onze. Ja, is niet voor vele kinderen in de friesche dorpen het Nederlandsch een vreemde taal, bijna evenzeer als het zulks is voor het kind van den Maleier op Java?

Daarom is het onderwijs in de beginselen, de eerste gronden, de elementen onzer nederlandsche taal nuttig, noodig, onmisbaar, en de onderwijzer, die dit gedeelte zijner taak moedwillig of uit onverschilligheid verwaarloost, vergrijpt zich aan de regten zijner discipelen, die voor hun verstandelijke en zedelijke ontwikkeling en vorming een zintuig minder krijgen dan de wet hun toekent.

En daar staan wij weder voor de poort, die geopend moet worden; maar hoe?

Er zijn er, die het beproeven met een gedrukte handleiding voor de spraakkunst. Zoodanige werkjes worden in ons land gevonden in menigte als het zand aan den oever der zee, waarmede sommigen er van ook zeer veel overeenkomst hebben, als het zand namelijk droog is. Of als de sterren des hemels, zou ik er bijgevoegd hebben; maar men telt aan den hemel der school-literatuur onder de taalboekjes slechts zeer weinige sterren, althans niet veel vaste, zelflichtende, wel een aantal dwaalsterren, kometen en vallende sterren.

Op gezette tijden nu wordt uit zoodanige leerboekjes — laat het dan een ster van de eerste grootte zijn, — een les behandeld en aan het geheugen der kinderen toevertrouwd.

Aan 't oordeel, meent gij, dat ik had moeten zeggen.

Maar wat heeft het oordeel er b. v. mede te maken, dat de uitgang *heid* een kenmerk is van het vrouwelijke geslacht

en *sel* een dito van het onzijdige? Men late bij het eerste *formelijke* taalonderwijs het oordeel werken zooveel men wil of kan, het geheugen zal toch aanvankelijk de meeste lasten moeten dragen.

Het geheugen heeft dan nu in eenige weken of maanden opgenomen de regels en bepalingen, die door geleerde mannen opgespoord en voorgeschreven, en in het gebruikte leerboek neêrgelegd zijn. En op de vragen: welke zelfstandige naamwoorden zijn mannelijk? Hoeveel soorten van ongelijkvloeiende werkwoorden heeft men? enz., zullen de leerlingen zeer naauwkeurig kunnen opzeggen, wat de geleerde heer A. of B., of wie anders het boekje geschreven heeft, daarvan zegt. Kan ik het helpen, dat mijn gedachten van het taalboekje eensklaps op een papegaai overspringen?

Ik zeide daar zoo even, dat *de* leerlingen die vragen nu kunnen beantwoorden. Ik heb mij daar echter niet juist uitgedrukt, en haast mij, de fout te herstellen. Niet *de* leerlingen kunnen dit nu doen, maar eenige, sommige, weinige, *enkele* leerlingen weten nu van die dingen meê te praten.

Velen immers zijn gedurende den cursus afgedropen, deze voor ééne les, die voor meer, gene voor de helft of drie kwart van den leertijd. Toen de naamvallen behandeld werden, hoorde A. vreemd op, dat er over enkel- en meervoud werd gesproken, omdat hij, toen die zaken geleerd werden, met zijn vader aardappelen had moeten pooten. En toen men hem nu op de hoogte van de zaak zocht te brengen, wist B. weêr niet, wat een zelfstandig naamwoord is: zijn vader was al twee weken met den aardappelbouw bezig geweest, en *hij* had daarbij moeten helpen.

Zoo is de meester bezig met de onuitvoerbare goocheltoer, om een ketting te smeden die samenhangt, en toch hier en daar één, twee of meer schakels mist.

Alle leerlingen weten er nu iets van, de een dit, de ander

weêr wat anders; maar niet een van allen, die het geheel heeft opgenomen. De bodem van het vat der Danaïden is alleen maar nat geworden.

Ja, denkt ligt deze of gene, en trekt den neus heel wijs en verstandig over mijne onnoozelheid op; ja, maar gij vergeet dat ééne kostelijke woordje, waar het hier vooral op aankomt: *herhalen*, vriend! herhalen moeten we, gedurig herhalen, al weêr herhalen; dan komt het er in; dat is de eenige zekere weg om tot het doel te geraken!

Wel degelijk denk ik aan herhalen, en ik geloof, dat wij het altijd nog te weinig doen. Maar zonder op de noodzakelijkheid daarvan in het algemeen ook maar het geringste af te dingen, geloof ik toch, dat het met één woord eene onmogelijkheid is in onze scholen, om een gansche klasse of afdeeling binnen een bepaald tijdsbestek zoover te krijgen, dat men zeggen kan: nu kennen ze 't allen en ze kennen het goed ook!

Doch, ondersteld dat het mogelijk ware, om een geheele klasse bekend te maken met een spraakkunst, b. v. die van DE JAGER, MULDER of VAN DIJK, dan nog zou ik durven vragen: „Dat hebben de kinderen nu, maar wat zullen ze er meê aanvangen? wat zal hun nu die kennis baten?”

Laat ons eerlijk en rond zijn, ambtsbroeders! en bekennen wij het gulweg, wat onze ondervinding ons daaromtrent geleerd heeft.

Ik herinner mij, als kweekeling, de spraakkunst van WEILAND (de kleine n. l.), destijds de gewone, onder de leiding van mijn bekwamen leermeester te hebben doorgewerkt, bij herhaling doorgewerkt. Maar of ik toen in staat was de regels toe te passen?

Later gaf ik zelf onderrigt aan kweekelingen en aan zoodanige leerlingen, die tot voortgezet onderwijs moesten voorbereid worden. Allen moesten natuurlijk de taal wetenschap-

pelijk leeren beoefenen, en, om niet in het eerst te veel hooi op de vork te nemen, ving ik met een korte, beknopte handleiding aan, die ik niet alleen in hun geheugen zocht te prenten, maar ook — ik had oudere leerlingen voor mij — zooveel mogelijk door hun oordeel te doen verwerken. En als ik dan meende, dat zij alles nu heel goed begrepen hadden, als zij op de *waarom's*, naar mijn inzien, zeer goede *daarom's* wisten te geven, en ik vertrouwde, dat zij nu de taal vrij zuiver zouden schrijven, dan ontdekte ik menigmaal, dat zij juist die fouten maakten, welke zij, naar mijn meening, nu het zorgvuldigste zouden vermijden. *Natuur* had voor *kunst* de plaats geruimd.

Eerst dan, wanneer ik op de gelegde grondslagen begon voort te bouwen, wanneer ik den kring hunner taalkunde begon uit te breiden, en het geraamte met vleesch aan te vullen; eerst dan bleek het, dat het gebouw bewoonbaar konde worden; dat de leerlingen zich in dien kring gemakkelijk bewogen; dat er leven kwam in dat geraamte; — dat mijn taalonderwijs vruchten begon te dragen.

En om die vruchten was het mij te doen.

Maar nu zal het toch wel in niemand, die met onze scholen ook slechts eenigermate bekend is, opkomen, om mij toe te voegen: bewandel dan ook dien weg in uw school! Die weg zou immers veel te lang en te vermoeijend zijn.

Aanvankelijk zou men met het volle gezelschap van wal steken. Om de nakomers en wegblijvers zou men gedurig weér van meet af moeten beginnen, ten eerste herhalen, ten tweede herhalen, ten derde herhalen; en er zoo altoos van voren af wandelende, zou men langzamerhand het pad der allereerste beginselen doorworstelen, en er aan denken, om het ruimere veld op het gebied der taalkennis te betreden.

Maar — een blik op ons reisgezelschap doet ons schrikken en van verbazing de handen ineenslaan.

Wij staan aan den oever van de Jordaan, het beloofde land is in het gezigt, de muren van Jericho zullen nu omvallen. Maar van het gansche geslacht, dat met ons de woestijn intrad, zien wij een enkelen JOZUA en KALEB aan onze zijde staan. Al de anderen zijn in de woestijn geboren, en weten niet, dat de reis aan gene zijde van de Roode zee is aangevangen.

En ik houd mij in gemoede overtuigd, dat wij niet ter wille van die enkele JOZUA's en KALEB's mogen voortgaan, alweêr van vorenaf diezelfde woestijureis te ondernemen. Duidelijker gesproken, het is bij mij aan geen twijfel onderhevig, dat een wetenschappelijk taalonderwijs voor onze scholen onraadzaam, onuitvoerbaar is.

Wat dan?

Ziedaar de groote vraag!

Beproeven wij een weg te vinden, die beter, veiliger op het doel afgaat, en in korter tijd tot dat doel henenvoert.

Het schijnt mij toe, dat men aan den eenen kant dikwijls te veel, aan den anderen kant soms te weinig van het taalonderwijs in onze scholen vordert.

Te veel, in zooverre men een zuivere kennis van de taal als een kunstig zamenstel van regelen en vormen zoekt aan te brengen. De verbuigingen der naamwoorden, bijvoorbeeld, eischen een grondige kennis der geslachten, getallen en naamvallen. Maar hoe zal een leerling zich hoeden voor feilen in de verbuiging, zonder woordenboek?

Men zoekt in onze dagen de schrijftaal meer in overeenstemming te brengen met de spreektaal. Men gaat daarin wel eens wat ver, 't geen met meer dingen het geval is. Uitdrukkingen als: *zakketem zegge? wikkemis hale?* zullen wel altijd als overdreven pogingen in dezen beschouwd worden. Maar al is nu de toepassing niet altijd onberispelijk, het beginsel noem ik goed, en voor de volksschool bij uitnemendheid bruikbaar.

Wat baat het den toekomstigen landbouwer of handwerksman, zoo hij een juist onderscheid weet te maken tusschen *zijn, zijne* en *zijn*, tusschen *een, eene* en *eenen*? Welk na-deel zal er uit voortspruiten, zoo hij *huiselijk* met eene enkele of dubbele *s* schrijft, waar de heeren taalgeleerden het nu eens juist andersom willen? Wie kan er wezenlijk bezwaar in vinden, wanneer hij verneemt, dat *Jan met zijn ouders naar zijn oom en tante denkt te gaan*, in plaats van, *met zijne ouders naar zijn oom en zijne tante*?

Waarlijk, ik kan er niet toe komen, om het den leerlingen als een fout aan te rekenen, wanneer zij in zoodanig geval een woord van zijn staart berooven, die toch waarlijk geen paauwestaart is.

In dit opzigt kan men dus ligtelijk klagen over het *te veel*; maar aan den anderen kant ook vordert men soms *te weinig*. En dat vooral in de kennis der woorden en woordvormen.

Men heeft de zaken omgekeerd; men heeft het wetsvoorschrift averegts bij de horens gevat, de paarden achter den wagen gespannen.

De wet wil onderwijs in de *beginselen* der taal. Die *beginselen* nu zijn geen vormen, geen regels, dor en droog, maar *de bestanddeelen, de elementen*; het is de stof zelve, niet de naam of namen, die men aan de stof gelieft te geven.

De kennis der natuur behoort ook al tot de vakken van het lager onderwijs. Wat zou men nu zeggen van een onderwijzer, die, om b. v. de jeugd met de plantenwereld bekend te maken, met een groote tabel voor den dag kwam, waarop de planten in hoofdsoorten en onderdeelen, als in een afgerond stelsel waren voorgesteld? Als hij zijn leerlingen nu wilde veroordeelen, om die tabel in het hoofd te hebben, voordat zij eenige plant te zien kregen? Als hij dan, na een legio van namen,

kunstnamen, te hebben ingepompt, met de onderscheidene beschrijving van al die soorten begon?

Neen, zou er gezegd worden; liever geen onderwijs in de natuur dan een zoodanig. Eerst de zaak, dan de naam; geen namen zonder voorstellingen. Zoo ook op het gebied der taal. En het is vooral door aan deze voorwaarde te voldoen, dat het taalboekje van den Heer VAN DIJK zich zoo gunstig van de meeste werkjes van dien aard onderscheidt, en het zoo geschikt is om gebruikt te worden in die scholen, waar de omstandigheden een *geregeld* taalonderwijs mogelijk maken.

De taal, de woorden zelve, ziedaar de handleiding voor den onderwijzer in *onze* scholen, ziedaar de stof voor zijn onderrigt. Niet wat deze of gene taalkundige heeft gezegd, maar wat de taal zelve van zich zelve spreekt, dat is het wat onzen leerlingen past te weten. Alles, wat naar papegaaiwerk zweemt, wordt daardoor vermeden; de kennis, die daardoor bij de kinderen wordt aangekweekt, is waarlijk bruikbaar en zij vervloeit niet na het verlaten der school; want zij is *in* den leerling, zij is zijn eigendom, geen geleend goed dat van buiten is aangeplakt. Klatergoud is wel mooi voor 't oog, maar massief goud alleen is van waarde op den duur.

Reeds bij hun komst ter school moeten de kinderen met dit taalonderwijs aanvangen. Door een vrije uiting hunner denkbeelden en gedachten wordt hunne armoede aan voorstellingen openbaar. De onderwijzer spreekt, neen, *praat* met hen, ongedwongen, als huns gelijke, en leidt het ongevoelig daarheen, dat hun begrippen verhelderen, dat de kring van hun denken uitgebreid, hun bewustheid levendig wordt.

Het leeren lezen is een uitnemend middel om dat doel te bevorderen. Gaat dit onderwijs met het schrijven gepaard, en dit kan zeer goed tot groot voordeel van beide geschie-

den, dan is daar reeds de gelegenheid aanwezig, om den grond te leggen tot het zuiver schrijven der woorden. Dat lees-onderwijs moet zoo gegeven worden, dat de kinderen ieder woord, 't welk zij spreken, of duidelijk door een ander hooren uitspreken, ook kunnen schrijven. Het spreekt van zelf, dat zij in het gebruik der enkele en dubbele *e* en *o* en dergelijke onderscheidingen meer, nog dikwijls zullen struikelen; maar dit zijn zaken die een grootere mate van ontwikkeling vereischen, dan men van een kind in zijne eerste leerjaren verwachten kan. Maar is het kind zoover gevorderd, dat het woorden met zamengestelde medeklinkers voor en achteraan vlot kan lezen, dan moet het ook, zoo het onderwijs goed geweest is, de woorden *spreekt*, *proeft*, enz. zonder fout kunnen schrijven.

Reeds bij dat lees-onderrigt, zoodra de eerste volzin op het bord wordt geleerd, zoodra het kind al lezende twee denkbeelden vereenigt, moet ook het woord, de volzin volkomen verstaan worden. Geen woord wordt er nu gebruikt, of de beteekenis er van moet het kind helder voor den geest staan of gebragt worden.

De eerste leesboekjes zijn dan tevens de eerste gedrukte handleidingen voor der kinderen taalkennis. Mogt iemand meenen, dat dezen over het algemeen zoo duidelijk zijn, dat het kind daarin ieder woord, elke uitdrukking voldoende begrijpt, hij zou daardoor toonen, een te hoogen dunk van de woord- en zaakkennis zijner leerlingen te hebben.

Ik prijs mij zelven niet, wanneer ik betuig, dat ik in mijn jeugd een deugdelijk onderwijs heb genoten. Ik geloof niet, dat ik op de school een der minst vatbare leerlingen ben geweest. En toch herinner ik mij nog uit de schoolboekjes, die ik als kind gebruikt heb, menige uitdrukking die ik zeer verkeerd, vreemd zelfs heb verstaan.

In *de Kleine Kindervriend* wordt verhaald, hoe het

KLAARTJE ging, die graag een mooi juffertje wilde worden. Zij liep een koets achterna, waarin zoo'n juffertje zat. *Anna, haar speelkameraadje, liep haar achterna en ging naast haar staan.* In mijn kinderlijke eenvoudigheid begreep ik niet, wat een *speelkameraadje* was. Wel vormde ik er mij een zekere „onbestemde” voorstelling van; maar ge zult misschien lagchen, als ik u verzeker, dat ik het voor een soort van speelgoed, een wagentje, hield, dat haar achterna liep, zonder dat het werd getrokken. Ik had echter toen zeker van geen spoorwagens nog gehoord.

Het versje: „*Ik Katootje weltevreden,*” met uitdrukkingen als:

„Die zich naar zijn staat kan voegen,
„Wat hij heeft, naar eisch waardeert,
enz.”

vond ik leelijk, omdat ik, trots al de moeite die de ondermeester zich gaf om het te verklaren, er toch zoo goed als niets van kon begrijpen.

Dat, toen ELSJE een inktpot had omgeworpen, ieder haar *tegenviel*, vond ik eene ongehoorde zaak, daar ik mij voorstelde, dat al de kinderen op haar aanvielen, haar bestormden, terwijl wij in de school niet eens ongevyraagd onze plaats mochten verlaten. Wat de *duizend angsten* waren, te midden van welke de bevreesde jongen in de donkere kast zat, was mij een raadsel, en met onzen FRANS, die *zijn hoofdje met beide handjes vasthield*, gevoelde ik een innig medelijden, daar ik geloofde, dat zijn hoofdje als een knikker zou weggrollen, wanneer hij 't bij ongeluk eens mogt loslaten.

In de *Duitsche Kindervriend* van WILLEMSSEN komt een verhaal voor van een jongen, die van zijne ouders wegliep. *Hij begaf zich met zijn kleinen schat op weg.* De schrijver

bedoelde met dien *kleinen schat* eenig geld; ik verstond, dat hij een klein zusje met zich mede nam, en 't verwonderde mij daarvan naderhand niets meer te vernemen.

Zoo zoude ik meer staaltjes uit mijn kindertijd kunnen bijbrengen, om u te doen zien, hoe gebrek aan goede, zuivere begrippen ook bij kinderen tot dwaalbegrippen voert. Doch genoeg. Die herinneringen uit vroeger tijd leeren mij, dat men van het kind niet te veel moet verwachten, niet te veel als bekend mag onderstellen, dat er, ook in het eenvoudigste verhaaltje, of wat de leesles anders aanbiedt, veel, zeer veel te vragen, te verklaren valt.

Langzamerhand wordt de stof zoowel als de inkleeding nu meer ingewikkeld en moeilijker, en de vermeerdering van woord- en zaakkennis moet daarmee gelijken tred houden. De moeite, daaraan besteed, wordt dubbel beloond: het gelezene wordt zodoende spoediger begrepen, en de leerlingen leeren hun taal kennen. Het behoeft geen betoog, dat de onderwijzer bij zoodanig leesonderrigt met zijn geheele ziel tegenwoordig moet zijn, en dat het weinig baat, zoo de kinderen op de rij af een volzin lezen, terwijl de meester ondertusschen zich met andere zaken bezig houdt.

De uitbreiding, die de volzinnen nu ondergaan, geeft aanleiding om over het onderling verband daarvan en van hunne zamenstellende deelen te spreken, zonder dat men echter *daarbij* de gewone kunsttermen *onderwerp*, *gezegde*, enz. behoeft te gebruiken. Verder kunnen de zinnen omgezet of *in andere woorden* overgebracht worden, zinverwante woorden kunnen aangegeven worden, enz. Het zou te veel van uw *geduld* gevergd, en een herinnering van bekende zaken zijn, wilde ik al de taal oefeningen opgeven, die bij de leesles kunnen plaats hebben. Geen rijker bron, geen beter middel voor taalonderwijs dan het leesboek. Onuitputtelijk is de stof, te *koorlijk* door afwisseling voor onderwijzer en leerling

beide, en ik zou er bijna toe kunnen komen, om dit taalonderwijs het ééne noodige te noemen.

Maar ook meer opzettelijke taal oefeningen zijn er noodig. Ook van het vormelijke der taalkennis moet den leerlingen het een en ander worden medegedeeld, niet bij wijze van voorpraterij, maar het moet uit de woorden, uit de taal zelve geput worden. En tot dat einde kan een reeks van taal oefeningen dienen, die de stof opleveren om over de voornaamste bijzonderheden der taal duidelijke denkbeelden bij de kinderen te verwekken.

Voor eigen gebruik heb ik eens zulk een verzameling van taal oefeningen bijeen gebragt, waaruit ik, om u mijn bedoeling duidelijk te maken, hier en daar een enkelen greep wil doen (1). Zij zijn deels voor de middelste of de hoogste klasse, deels voor beide klassen bestemd en van drieërlei aard.

De eersten hebben betrekking op de woorden in hun samenstelling en beteekenis; die der tweede soort betreffen de veranderingen welke de woorden ondergaan, en die van de derde soort bevatten de voornaamste zaken uit de spelling.

Deze verschillende soorten volgen echter niet geregeld op elkander, maar wisselen bestendig af, om alle eentonigheid te vermijden, terwijl iedere oefening meer of minder dikwijls voorkomt, naarmate van het nut dat ik mij van haar heb voorgesteld.

Eerste soort.

1. Geef den wortel of het zakelijke deel op van de volgende woorden: *slotbepaling*, *kalkbranderij*, *ondoorgegrondelijk*, *bestendig*, enz.; op deze wijze: *slotbepaling*, *slot* — *bepaling*,

(1) Deze „*Taal oefeningen*” zijn thans verkrijgbaar bij den boekhandelaar J. KUIKEN, Jz. te St. Anna-parochie.

bepaling, bepalen, palen, paal. Slot = einde; bepaling van het slot of einde van een stuk; bepaling van bepalen = met palen afzetten, begrenzen, afzonderlijk voorstellen, duidelijk in het oog doen vallen. Voorbeelden.

2. Maak afleidingen en zamenstellingen met de woorden: *goed, weet, lang, enz., b. v. lang, langer, verlangen, lengte, langdurig, enz.* Uit de beteekenis van het grondwoord wordt dan weder die van het afgeleide gevonden.

3. Verklaar deze uitdrukkingen:

„De brave man

Reeds wit besneeuwd van haren,

Betaalde aan vrouw Natuur den tol.”

—

„Zijn voorhoofd is verstaald.”

—

„De wal komt nader: 't land verrijst met dom en toren.”

—

„De dood steekt de armen uit de golven naar u op!”

—

„Hij bestrooit mijn pad met rozen.”

enz.

b. v. de laatste:

rozen = aangenaamheden; pad = leven; hij veraangenaamt mijn leven.

4. Welke verschillende beteekenissen hebben de volgende woorden?

Bescheiden, geregt, gevallen, bleek, enz. b. v. bescheiden: bepalen, minzaam.

Maak zinnen, waarin die woorden zoodanig voorkomen.

5. Verklaring van opgegeven woorden of van aangeteekende woorden uit de leesles, b. v. *barmhartig, derwaarts, elpenbeen, filomeel, grinniken, heraut, innen, jubelen, kleurling, losbandig, enz.*

6. Welke woorden hebben ongeveer dezelfde beteekenis als: *kracht, grond, vroom, aalmoes, stelen*, enz. b. v. *kracht, vermogen, sterkte, magt*.

Bij het zoeken van synoniemen heeft men dan tevens aanleiding, om daar, waar het verschil van beteekenis onder de bevatting der leerlingen gelegen is, hun dit aan te wijzen.

7. Verklaring van spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen, als: *zijn kaars brandt in de pijp; de kaars is dan spoedig ten einde gebrand; kaars = leven; hij sterft spoedig*.

8. Plaatsing van verschillende voorzetsels vóór een werkwoord, met opgaaf van de beteekenis, als: *begaan, vergaan, ontgaan, voorgaan*, enz.

Tweede soort.

1. Vervoeging van de werkwoorden *lezen, hooren*, enz. op deze wijze:

Ik lees, gij leest, ik las, gij laast, ik heb gelezen.

Ik hoor, gij hoort, ik hoorde, gij hoordet, ik heb gehoord.

Wie dit gedeelte van de vervoeging eens werkwoords zuiver kan maken, zal ook bij de overige vormen er van niet verlegen staan.

2. Verandering van mannelijke zelfstandige naamwoorden in vrouwelijke: *boer, boerin; helper, helpster*, enz.

3. Opgaaf van werkwoorden, die in 't verleden deelwoord op *d*, op *t*, of op *en* uitgaan: *hooren*, gehoord; *maken*, gemaakt; *schrijven*, geschreven, enz.

4. Verandering van enkelvoudige zelfstandige naamwoorden in meervoudige, waarbij gezorgd wordt, dat de verschillende soorten onderengemengd voorkomen: *hoofd*, hoofden; *gans* ganzen; *kleed*, kleeden en kleederen; *koffie*,; enz.

5. Opgaaf van meervoudige woorden met den bepaalden meervouds-vorm, b. v. die op *s*, op *n*, op *en* of op *eren* eindigen.

6. Trappen van beteekenis der bijvoegelijke naamwoorden: *groot*, *grooter*, *grootst*; *goed*, *beter*, *best*; *houten*,; *dood*,; *koolzwart*,; enz.

7. Opgaaf van werkwoorden, die in den „verleden” tijd een dubbele *d* of *t* hebben: *wieden*, ik *wiedde*; *haten*, ik *haatte*, enz.

8. Aanvulling van een opstel, waarin de woorden *hen*, *hun* en *zich*, of *als* en *dan*, of *kennen* en *kunnen* gedurig moeten voorkomen, doch telkens zijn weggelaten.

9. Vorming van verkleinwoorden, als: *zon*, *zonnetje*; *boom*, *boompje*, enz.

Derde soort.

1. Schrijf woorden die op *gt*, en dezulken die op *cht* uitgaan.

2. Geef het onderscheid op tusschen *wild* en *wilt*; *lag* en *lach*; tusschen *lijden* en *leiden*; *poten* en *pooten*; *weken* en *weeken*; enz.

3. Schrijf de volgende woorden in hun oorspronkelijken vorm: *blaân*, *geboón*; *bladen*, *geboden*, enz.

4. Geef de beteekenis op van deze verkortingen: a. s., t. w., Z. M., c. a., enz.

5. Geef zamengestelde woorden op, in welke de scheiding der lettergrepen tusschen gelijke letters valt, als: *zoolleér*, *gouddorst*, *drinkkan*, enz.

Deze oefeningen worden eerst mondeling en daarna schriftelijk behandeld.

Tot toepassing er van dienen de opstellen met fouten tegen taal en stijl, waartoe men de meest geschikte stof in de schriftelijke opstellen der kinderen aantreft. De klassikale behandeling van de fouten, die de kinderen zelven gemaakt hebben, acht ik van veel belang te zijn, al schaar ik mij ook aan de zijde van hen, die in het verbeteren van zogenoemde *foutieve opstellen* minder voordeel zien.

Eene andere werkzaamheid, die als een herhaling van het geheele taalonderwijs kan aangewend worden, is het *dicteeren*. Omdat dit werk bij velen in een kwaden reuk staat, en dikwijls beschouwd wordt als een middel om de kinderen enkel *bezig te houden*, wil ik, om wèl begrepen te worden, met een voorbeeld ophelderen, op welke wijze ik gewoon ben dit werk te verrigten.

Ik kies, om te dicteeren, een stuk, beurtelings proza en poëzie, van een goed schrijver, een stuk dat door inhoud en vorm aanleiding geeft tot nuttig gesprek. Langzaam lees ik het voor, en laat de woorden door de leerlingen overluid spellen. Wat verkeerd wordt gespeld, moet verbeterd worden, altijd, waar zulks mogelijk is, met opgaaf van de redenen.

De Friezen en Batavieren bouwden hare woningen op hoogten (terpen, wierden), omdat er toen nog geen dijken waren en het water bij elken hoogen vloed de lage streken overstroomde.

De — Hoofdletter. Waarom?

Friezen — Hoofdletter: volksnaam.

Thans slaan wij een woord over.

Batavieren — Afleiding — *Batouwers* — Verwantschap met *Betuwe*, *Bataven*, *Batavia*, *Batenburg*.

Welk woord is overgeslagen? — Waarom niet *in*? *Kan of* ook niet? — Waartoe dient nu *en*? — Daarom noemt men 't ook een *bind-*, of *voegwoord*. Kent gij er meer?

Wat drukken die uit?

bouwden — Ik zal het eens spellen: b..o...u...d...e...n.

Waarom deugt dit niet? — De *w* is een deel van den *stam*. *hare* — Foutief opgegeven.

hare moet zijn *hunne*. — Waarom? — 't Waren niet enkel *vrouwen*.

woningen. Hoe is 't enkelvoud? — *Woning* is afgeleid van . . . ? —

Waarom schrijft men dit met ééne *o*? — In sommige

streken zegt men *weunen*. — Geef meer zulke woorden op. — *Koning*, *goten*, *zonen*, enz.

op — Is *op* en *boven* hetzelfde? — Zweeft de vogel *op* of *boven* het huis? — Staat hij er *op* of er *boven*? — Wat is nu het onderscheid?

hoogten — 't Enkelvoud? *Hoogte*. — Afgeleid van...?

hoog. — Zoo maakt men van *lang*? *Lengte*. — Van *groot*? — *Grootte*. — Is *grootte* niet voldoende?

terpen —

Wierden — Waarom plaats men deze woorden tusschen twee haakjes? — Hoe behoort men zulke woorden te lezen? —

Plaatsnamen op *terp* en *werd*, uitgaande. — Hoe zijn die plaatsen gelegen?

omdat — Een ander woord er voor? — *Dewijl*.

er —

toen — Wanneer? — Een ander woord? — *Destijds*.

nog. — Waarom niet *noch*?

enz.

De vragen zijn hier slechts zeer kort opgegeven. Ieder begrijpt echter, dat de antwoorden der kinderen dikwijls *veer* nieuwe stof aanbieden. Ook behoeft men het gesprek *alstrek* niet te verhaasten, daar het niet om de veelheid van woorden te doen is die afgehandeld worden, maar om de taal-lesse die er uit te halen zijn. Zoodra een volzin *beëindigd* is, geven de leerlingen op, welke leestekens *daarin* geplaatst moeten worden. Elke volzin wordt dan nog *afzonderlijk*, en eindelijk het geheele opstel voorgelezen. *Daar* worden de hoofd- en nevenzinnen opgezocht, en wordt hunne *betrekking* betrekking aangewezen; vervolgens worden de *betrekkingen* verwisseld, de fouten aangeteekend, en eindelijk wordt het *geheel* geheel in 't net afgeschreven.

Mijne leerlingen verrigten dit werk gaarne en met *plezier*; het is ook daarom vooral zoo geschikt, dewijl er

kost voor allen wordt opgedischt, en niemand van hen boven of beneden het onderrigt staat.

En ik wil het gaarne bekennen, dat mijne eigen kennis van de taal door dit werk soms niet weinig wordt verhelderd en uitgebreid, zoodat ook hier weder de school een leerplaats voor den onderwijzer zelve is.

Wat voorts de gewone taal oefeningen betreft, als: het opschrijven van woorden van bepaalde soorten (namen, hoedanigheden, werkingen, enz.), het vormen van volzinnen, het beantwoorden van vragen, het maken van schriftelijke opstellen, het zuiver afschrijven, enz., over deze middelen tot bevordering van taalkennis in de school acht ik het niet noodig in bijzonderheden uit te weiden.

Met het aangevoerde meen ik mijn taak ten einde te hebben gebragt.

Heb ik soms den schijn op mij geladen, alsof ik, door eigenwaan gedreven, u zou willen leeren, hoe men nu eigenlijk in de school de taal moet onderwijzen, dat is dan ook niets meer dan schijn: het heeft in mijn bedoeling althans niet gelegen. Mijn doel was enkel, de zaak van het taalonderwijs hier eens op het tapijt te brengen, door de mededeeling van mijn zienswijze anderen tot gelijke mededeeling uit te lokken, en zoo door wrijving van denkbeelden tot een waardige behandeling van dit schoone leervak te geraken.

De taal toch is het middel, waardoor tijdgenoot en voorgeslacht met ons in verbinding treden; waardoor de belangrijkste ervaringen op stoffelijk en geestelijk gebied tot een eigendom van het algemeen gemaakt worden; waardoor de mensch zich de schatkamers ziet ontsloten, die hem een onvervreembaren rijkdom, de ontwikkeling van zijn geest, de voortgaande veredeling van zijn gemoed aanbieden.

Er wordt soms geklaagd over ophooping van leervakken

in de lagere school. Wat daarvan zij, het onderwijs in de beginselen der nederlandsche taal blijve een der hoofdzaken, en ieder onzer verleene het in zijne school een waardige plaats.

Maar dat geschiedt geenszins door het instampen van dorre taalregels, die even spoedig vergeten als langzaam aangeleerd zijn; die in het oog van den oningewijde wat groots mogen schijnen, maar bij de jeugd niets achterlaten dan de herinnering aan een nuttelooze, vervelende en geestdoodende plagerij.

Er moet een heldere, levenwekkende geest het onderwijs doorstroomen; ook het taalonderwijs moet van dien geest doortrokken zijn.

Mijne pogingen, ik weet het, zijn nog enkel stukwerk; maar toch heb ik niet geschroomd u bloot te leggen, wat ik omtrent dit vak van onderwijs gedacht heb en gedaan. Heb ik door mijn spreken slechts uw belangstelling in een voornaam gedeelte van het onderwijs verlevendigd; wordt een nadere bespreking van dat leervak door mannen van meerder kennis en rijpere ervaring daarvan het gevolg; dan zal ik niet te vergeefs het woord hebben gevoerd, maar overeenkomstig de roeping van deze vergadering: de bloei van het volksonderwijs, het heil der jeugd.

Gevoelens en herinneringen van een onderwijzer.

XVII.

AAN HET HOOFD EENER SCHOOL.

Wanneer men een betrekking aanvaardt, zal het altijd goed zijn te overwegen, dat „wie aan den weg timmert, veel bekijks heeft,” en dat het daarom het best is „wel doen zonder om te zien.” Wie zich bij het aanvaarden

Bijdr. Febr. 1867.

eener betrekking te veel door de meening van het publiek laat leiden, zal zeer spoedig ondervinden, dat de publieke meening zich meer met hem en zijn zaak bemoeit, dan voor hem en zijn zaak wel dienstig is. Zich voor te stellen, dat hij ontzien zal worden door het publiek, is even dwaas, als het publiek schroomvallig te ontzien. Wie in staat is in zichzelf spoedig den martelaar eener goede zaak te zien, is op den gevaarlijken weg om medelijden met zich zelven te krijgen, en wee den man, met wien het zóó geschapen staat; het publiek zal hem niet ontzien, — integendeel, het zal beginnen met hem te minachten, en eindigen met hem te vergeten.

Wil men weten, hoe weinig op „publiek” te rekenen valt bij het aanvaarden eener nieuwe betrekking?

1°. De plaats waar ik werkzaam ben, heeft den naam van krachtig voor te staan al wat inheemsch is, zoodat een vreemdeling er zich nooit zal te huis gevoelen, al heeft hij er ook twintig jaar gewoond.

2°. De plaats mijner inwoning heeft den naam van zich dadelijk te laten inpakken door vreemden, en de profeten van verre te eeren.

3°. In de plaats mijner inwoning, zoo zegt men, geldt in hooge mate het spreekwoord: onbekend maakt onbemind.

4°. Men beweert, dat in diezelfde mijne woonplaats het volgende spreekwoord opgeld doet: nieuwe bezems vegen schoon.

Hoogst vermoedelijk zal menig collega, dit lezende, bij zich zelven denken: *Tout comme chez nous!* Maar indien dit zoo is, dan spreekt het van zelf, dat „publiek” in de schatting niet meer waard is, dan waarvoor het zich uitgeeft, dat is: onmeêdoogend in het oordeelen, scherp in het vonnissen, regtvaardig, ongepast meêwarig, al naar mate de omstandigheden of de luim van het

oogenblik, al naar mate ook de toonaangevers het willen.

„En hoe in 's hemels naam moet zich dan de man, die eene openbare, een veel besproken betrekking waarneemt, gedragen, zal hij niet ieder oogenblik in het gedrang komen?”

Wel, ik zou denken, hij moet zich trachten zóó te gedragen, dat hij het publiek achting afdwingt, zonder ooit bij iemand of ergens om gunst te bedelen.

Zeker engelsch schrijver (ik weet niet juist meer wie) zegt, dat de mensch is als een stuk papier, bestemd om er een bankbiljet van te maken. Dat papier is noch grooter, noch van andere stof, dan ieder ander papier tot hetzelfde einde bestemd; maar eerst wanneer het gestempeld is met het merk zijner toekomstige waarde, heeft het, in onderscheiding van bankbiljetten van hoogere of lagere waarde, een bepaalden koers; zoo ook, zegt bedoelde Engelschman, is het onder de menschen: altemaal menschen, maar zeer verschillend in waarde, en zij zelve hebben het maar te weten, hoe zij zich willen gestempeld hebben.

De plaats mijner inwoning stond er niet voor bekend, dat zij de onderwijzers met een hoog cijfer stempelde; maar ongelukkig lieten de onderwijzers dat stempelen aan „publiek” over, — gaven naauwkeurig acht op het welbehagen van „publiek,” — gedroegen zich zeer devoot tegenover ieder die het regt had zonder wedergroet zijn evenmensch te passeeren, — waren doordrongen van de meening, dat zij volstrekt niet pasten in gezellige kringen waar het *sois-disant* beschaafde publiek zich vertoonde, en, ja, ze werden de dupes van hunne Uriah-Heep-achtige nederigheid: „publiek” gebruikte de Heeren onderwijzers als onderdanige kapstokken, om er zijn vooroordeelen aan op te hangen. Het werd op koffiekranjsjes en heerepartijtjes eene aangename bezigheid de schoolmeesters te hekelen en zich

onderling te versterken in de liefde tot eigen gebreken.

Al deze dingen wist ik, toen ik mijn betrekking aanvaardde. Ik moest mijn positie kiezen, en ik koos. Tegen mijn superieuren was ik vriendelijk en bescheiden (althans ik weet niet beter, of ik was het); tegenover de ouders mijner leerlingen voorkomend, zelfs in die mate, dat ik met de grootste lijdzaamheid de langwijlige verhalen van bezorgde vaders en moeders aanhoorde, wanneer ze de vrees uitten, dat een strenge schooltucht nadeelig voor hun lievelingen kon zijn.

Maar...

Waar menschen, die boven mij in maatschappelijke positie geplaatst waren, zich aanmatigende handelingen vooroorloofden, nam ik de meest mogelijke officiële houding aan, en scheen mijn gansche doen de vraag uit te drukken: „Mijnheer, wie is u, en wat regtigt u tot al zulke dingen?”

En waar de ouders mijner leerlingen de schoolorde wilden regelen, gelijk sommigen hunner werkelijk schenen te willen doen, daar nam ik al mijn welbespraaktheid te baat om hun aan te toonen, dat hun regten ophielden, daar waar de drempel der schooldeur was gelegd.

Mijn voorganger had de gewoonte ieder, die hem wilde spreken, in het schoolvertrek af te wachten, en daar werden dan ook dikwijls gesprekken gehouden, die meer in verband stonden met het ministerie van de keuken dan met het onderwijs der jeugd, en aan deze gesprekken werd soms een goed gedeelte van een schooltijd besteed. Sommigen van die goede vrienden mijns voorgangers schenen zich ook met mij op een goeden voet te willen plaatsen, en kwamen onder den schooltijd, met het air van onverdenkbare gulheid, mij begroeten en schudden mij trouwhartig de hand. Even gul en trouwhartig ontving ik de menschen, maar brak al heel spoedig het discours af met de woorden! „Neem mij

niet kwalijk, — ik ben wat druk met bezigheden bezet, gelijk u ziet, — maar als gij iets bijzonders hadt, ik woon in de straat,” en, zonder bepaald voor het hoofd te zijn gestooten, gingen de bezoekers heen en begrepen al ras, dat ze niet zoo zeer overtollig, als wel er over en te veel waren.

Zonderling was het mij te moede, toen vóór en na sommige ouders der scholieren mij half vertrouwelijk, half arrogant, verzochten JAN of KLAAS of HEIN wat veel te laten rekenen, te laten schrijven of lezen, al naar het onderlijk scherpziend oog ontdekt had, dat ze in het een of ander leervak naar hun meening te kort schoten, of hun vermoedelijke maatschappelijke werkking het een of ander meer bepaald zou vereischen.

Ook werd er dikwijls aanmerking gemaakt op de wijze van straffen, en wilden mij de goede menschen met hun raad voorlichten.

Het lust mij niet te vertellen, hoe ik al die aanvallen afpareerde; het zij genoeg, dat ik er later volstrekt geen last meer van heb gehad. Te zeggen: doe zus en zoo in dit of dat geval, — het gaat niet in zaken van opvoeding en onderwijs; in een keukenboek is zulk een voorschrift beter op zijn plaats. In het algemeen kan men alleen zeggen: de onderwijzer zorge, dat hij nooit zijn „prérogative” prijs geeft, en voor het overige zal hij wel doen zich geheel natuurlijk te gedragen.

In een mijner vorige woonplaatsen was eens een gezellige bijeenkomst, — ik geloof een nutsvergadering. Hoezeer bij die zamenkomsten (vooral onder de dames! Ik kan geen excuus vragen, als ik hier eene onbeleefdheid bega, want het was zoo) een scherpe lijn was getrokken tusschen porselein en aardewerk, en zelfs het blaauwe laken der boerenbuizen maar noode in aanraking kwam met het zwarte

laken der fijne heerenrokken — op dezen avond kwam toevallig de dochter van den stalhouder naast de eenige dochter des burgemeesters te zitten. Menig oog wendde zich met bezorgdheid naar de rij, waar beide meisjes zaten, blijkbaar vragende: „hoe zal dat afloopen?” Maar het liep best af. De dochter van den stalhouder was een bloeiende jonge deern, maar zoo fijn van trekken en zoo ongedwongen beschaafd van manieren, dat ze voor des burgemeesters dochter in geen enkel opzigt onderdeed, en daarbij kleeedde ze zich, zonder opschik, zoo smaakvol en toch zoo netjes, dat ze volstrekt niet achterstond bij de erfdochter van baron van D. Haar houding was echter dien avond tegenover de dochter van den burgemeester zoo natuurlijk, zoo ongedwongen, zoo vrij van dat bijkruipen, dat men meermalen bij menschen van lager stand ziet, en toch ook zoo vrij van inbeelding, dat ze op die plaats in het gezelschap der freule zich evenzeer te huis gevoelde als overal elders. Het was, alsof haar geheele doen wilde uitdrukken: „Hé, bij u ben ik evenzeer mij zelve gelijk als bij ieder ander; ik weet wel, dat er geen verdienste, maar ook geene oneer in steekt, zich goed te kleeden, en ik weet wel, dat men mij schoon noemt; maar ik kan mijn leden niet in den zak steken of thuis laten.” De natuurlijke houding van dit meisje ontwapende geheel de affectatie der freule van D., — zoo ze al voornemens geweest mogt zijn dat harnas dien avond aan te trekken, en iedereen had er schik in, dat beide meisjes, van zoo geheel verschillenden maatschappelijken stand, met elkander omgingen, als waren ze zusters geweest.

Meermalen kwam mij die avond te binnen, als ik later menschen ontmoette, die zich moeite gaven voor hun meerderen door laffe en geheel ongepaste onderdanigheid zich aangenaam te maken, en evenzeer heb ik niet zonder eene on-

deugende zelfvoldoening gezien, hoe ze door hun meerderen niet geteld werden: ze kregen loon naar werk, want in de meening zich aangenaam te maken, gaven ze zich zonder noodzaak gevangen.

Natuurlijk te zijn, zonder aanmatiging, — zijne eigen regten te handhaven zonder in die van anderen te treden, schijnt voor velen zoo moeilijk te zijn; en toch is niets gemakkelijker.

Mijn school telde ruim 200 leerlingen, welk getal alras steeg tot 250, waarboven de bevolking der school niet mogt klimmen. Dat getal was mij volstrekt niet te groot; maar in mijn woonplaats had men, naar 't schijnt, geen het minste begrip van wat onderwijzen is, althans niet van wat klassikaal, volgens een geregelde methode, onderwijzen is.

In mijn school van 250 leerlingen vond ik één hulp-onderwijzer ('t was vóór 1857), die de school gedurende de vacature had waargenomen. In de armenschool werkte de hoofdonderwijzer met zijn beide zoons-hulponderwijzers, die te zamen f 300 traktement genoten. In de burgerschool wurdte de hoofdonderwijzer voor drie klassen zonder hulp, want het getal zijner leerlingen was zeer gezakt en, daar hij de bevoegdheid had een hulp voor eigen guldens zich aan te schaffen, maakte hij van die bevoegdheid geen gebruik, aangezien hij voor zich meende de zaak alleen wel te kunnen regeeren en besturen. Nog bestond in de gemeente een bijzondere burgerschool, opgericht door malcontenten; en ofschoon de onderwijzer in die school aan 70 à 120 leerlingen onderwijs gaf, stond hij alleen voor alles wat er geschiedde, en alles ging er perfect. De school was een model uit de modellen wat orde en regelmaat aangaat, en de vorderingen der kinderen waren opmerkelijk en merkbaar. Door dat merkbaar wil ik te kennen geven, dat die vorderingen zeer in het ooglopend waren, doordien al het onderwijs eene in

het oogvallende kleur droeg. Het lezen was perfect in den vaudeville-toon; opmerkelijk dat men op het commando, volgens aanwijzing van punt en comma, de keel en het verhemelte zóó kan doen spreken wat men wil! 't Is opmerkelijk en verbazend! De schrijfmethode was zeer, zeer karakteristiek; volgens de methode in die school werd ieder kind den aanleg ontnomen tot eene eigene schrijfhand, als een hatelijke inmenging der natuur op het welgeordend schoolleven. Zoo ging het in alles.

Als ik juist van deze school het eigenaardige aanstip, is het, omdat alles wat ik daar zag mij onweêrstaanbaar aantrok. Er lag een waas van onberispelijkheid, van oppervlakkige volmaaktheid over alles wat men hoorde en zag, waardoor de bezoeker dezer school met bewondering en sympathie werd geslagen. Die uitdrukking moge vreemd schijnen, zij is de eenige, welke ik na rijp beraad als voegzaam durf aannemen. De onderwijzer van genoemde school, gelijk ik zeide, stond alleen voor 70 à 120 leerlingen, en alles ging perfect! Ieder kind kreeg onderwijs, maakte vorderingen en de orde was de groote hefboom, waardoor hier wonderen uitgewerkt werden. Orde en netheid remplaceerden hier een menigte andere dingen, waarvoor zich een ander afslooft. Orde was karakter, orde was deugd, orde was opvoeding, orde was kinderlijke liefde; want daar de handhaving der orde zooveel tijd roofde, kon men natuurlijk niet te veel op die beuzelingen, zoo als karakter, schoolopvoeding, deugd en aankweeking van wederzijdsche genegenheid tusschen onderwijzer en leerling werken. De groote geest, die hier wonderen werkte, was de geest die orde houdt onder de krijgsgevangen Polen, als ze aan den grooten Baikal-weg steenen bikken onder het toezigt van russische speerdragers.

Voor mijn collega's wil ik hier belijden, dat ik één dag, doch ook maar één dag (God vergeve mij de zonde!) in

verzoeking ben geweest om in mijn school denzelfden geest van onverbiddelijke gestrengheid, denzelfden geest van verplettering der eigen wilskracht bij de kinderen in te voeren. Overal toch waar ik kwam, hoorde ik mij de bedoelde school als een uitstekend model aanbevelen, en iedereen meende het regt te hebben zulks te doen, ongetwijfeld omdat bij een persoonlijke ontmoeting mijn figuur geheel in de schaduw gesteld werd door die van mijn collega, en ik dan werd bestempeld als iemand, die in alle opzigten een voorbeeld, een voortreffelijk voorbeeld als dat van mijn collega volstrekt behoefde. Zelfs de leden der schoolcommissie, één voor één, wezen mij op die modelschool. Wat moest ik, jongmensch van 26 jaar, doen? Moest ik hooggevoelende en niet vreezende zijn? Één dag ben ik in gevaar geweest van te bezwijken, maar God lof! ik heb mij niet door den verkeerden geest laten overvleugelen: ik ben staande gebleven, heb mijn geloof aan de zelfstandigheid van den mensch ook in het kind behouden, ik heb de verpligting om opvoedend te werken in eere gehouden.

Maar wat heb ik dan gedaan? Ik schrijf daar neder en bestem voor de pers, wat eigenlijk eerst, even als de gedenkschriften van TALLEYRAND, dertig jaar na mijn dood moest gedrukt worden. Doch, vooruit maar! Ga ook gij de wereld maar in, gedachte! Doe voordeel bij het levende geslacht, bouw zoo mogelijk aan menschenheil, en wat er van komen moge, ik zet er den kop voor: ook deze gedachte behoort tot mijne *Confessions*; en mogt zij strekken, om enkelen de belangen der jeugd boven de renommée hunner affaire in de oogen eener oppervlakkig oordeelende wereld te leeren stellen, ik zou mij niet beklagen hier eene openhartigheid gepleegd te hebben, die, ter wille van de goede bedoeling, goede gevolgen moet opleveren. Bij al wat het menschedom heilig moge zijn, ik bedoel met mijne openhar-

tigheid niets dan goeds; een iegelijk beproeve zichzelven en kome openhartig voor zijn meening uit, zelfs al moet hij daarvoor last dragen: de wereld zal er beter door worden.

't Is volstrekt noodig, naar mijn inzien, dat hij, die een betrekking als onderwijzer aanvaardt, een geloofsbelijdenis heeft voor zichzelven en in naam dier belijdenis zijn werk opvat. Een geloofsbelijdenis? Wel zeker, waarom niet even zoo goed een confessie voor de vervulling dezer in mijn oog veelbeteekenende betrekking, als voor het lidmaatschap van een kerkgenootschap of als burger van den staat? Ja, de onderwijzer is veel meer verplicht zich van zijn doen en laten op goede gronden rekenschap te geven, dan in beide genoemde kwaliteiten: als lid der kerk en als burger is hij meer lijdelijk, *hier* treedt hij op als handelend en regeerend persoon. Wij leven onder een wet, en volgens die wet zullen wij (des noodig) geoordeeld worden; maar er is geen wet te maken voor de *gezindheden*, welke den schoolleeraar betamen, en 't is juist hierom, dat hij zichzelven in een confessie rekenschap moet weten te geven van zijn daden. Of die confessie nu juist als op steenen of koperen tafelen, ja zelfs of zij onder juiste bewoordingen en in scherpe omtrekken behoeft geschreven te worden, is iets waaraan ik meenen zou te mogen twijfelen: als ze maar geschreven is op de tafel zijns harten; als zijn goede wil, zijn helder inzicht in de wetten der paedagogie maar uitmaken de hoofdgedachten zijner constitutie voor de school.

Werd mij eens een confessie afgevraagd, ik zou die mischien op volgende of soortgelijke wijze inrigten:

Art. 1.

Ik geloof in de magt der ontwikkeling op het gebied des menschelijken levens.

Art. 2.

Ik geloof in de kinderlijke naïviteit, als hoog waardeerbaar aanknooppingspunt tot ontwikkeling.

Art. 3.

Ik geloof in de waardij der kleine dingen, en acht in het kind niets gering genoeg om er niet op te letten.

Art. 4.

Ik geloof in den goeden wil der kinderen, als de magtige hefboom tot zedelijk goed, zonder welken men niets vermag en waarop de opvoeder moet werken.

Art. 5.

Ik geloof in de kracht des woords.

Art. 6.

Ik geloof in de sympathie tusschen kind en opvoeder.

Art. 7.

Ik geloof in de heiligende kracht der godsdienst, die wonderen werkt, wanneer de sympathie tusschen kind en opvoeder bestaat.

Art. 8.

Ik geloof in een godsdienst, niet alleen boven christelijke geloofsverdeeldheid, maar zelfs boven den geloofshaat staande tusschen de hoofdsecten in verschillende oorden der wereld.

Art. 9.

Ik geloof in de zedelijke kracht eener algemeene openbare school, gebaseerd op ontwikkeling en opvoeding.

Art. 10.

Ik geloof in de gemeenschap van de ware vrienden des volks, als waarborg voor de bescherming der openbare school.

Art. 11.

Ik geloof in de wederopstanding van den gezonden zin der nederlandsche natie, en in de toekomstige afschudding van het juk der bekrompenheid, wat betreft de schoolwetagitatie.

Art. 12.

Ik geloof in mijzelf.

't Is reeds een en andermaal gebeurd, dat mijne woorden, in deze „Gevoelens en herinneringen” of elders geschreven, door bereidvaardige antagonisten zijn overgenomen. Dit geschiedde meestal niet met de door mij gewenschte eerlijkheid. Men nam eene uitdrukking, liet mijn verklaring weg en voegde er zelf eene bij. Ik twijfel ook niet of dit art. 12, misschien ook de drie vorigen, zal men in het een of ander twist-orgaan overdrukken met de noodige aardigheden er bij. Daarop zal ik voorbereid wezen. Wie evenwel mijn bedoeling met art. 12 wenscht te weten, dien zij het volgende gezegd: Er is eertijds gezegd: Vertrouw niet op uzelf; mijn meening is: vertrouw wèl op uzelf, mits, heb goeden grond voor uw zaak. Te veel onderwijzers vertrouwen niet op zichzelf, maar op anderen, en alzoo hebben ze een smakeloos geloof, daar hun het zout ontbreekt. Wie geloof heeft in zichzelf, dus in zichzelf geloofd, hij zal niet door allerlei wind van leering worden omgevoerd, maar een redelijk geloof hebben (zoo als PAULUS dat noemt), hij zal in de school staan als de man, die weet wat hij wil, die weet dat hij ten deele verantwoordelijk is voor de toekomst zijner leerlingen. Kortom, hij moet eene *overtuiging* hebben, als de vrucht van eigen nadenken en eigen doorzigt. Ware 't niet te aanmatigend geweest, ik had art. 12 vooropgezet. Wie toch niet in zich geloofd, wie zichzelf wantrouwt, zal zwak wezen, zal niet voor zijn zaak staan als een man, zal misschien bezwijken onder allerlei aanvallen die er op hem gedaan worden. Zelfs met een geloofsbelydenis, als de vrucht van eigen nadenken, is men dikwijls zwak genoeg, en als mensch blijft altijd de menschelijke onvolmaaktheid aan ons kleven; wat zou hij dan zijn zonder een goed zelfbewust ideaal van zijn streven en werken?

Ik heb, onder struikelen en opstaan, in zwakheid en zeer onvolkomen, getracht het ideaal, dat in de opvoeding bij benadering volgens het bovenstaande programma kan bereikt worden, nagejaagd en wensch het steeds te doen. Als ideaal zal dat doel onbereikbaar zijn, en de opvoeding zal bij den eenen leerling beter gelukken dan bij den ander; maar de ondervinding leerde mij, dat het goed is aan zulk een programma vast te houden.

En wat is het oordeel des publieks over een schoolopvoeding, die naar zulke grondstellingen zich regelt?

Ik weet het niet! Wel weet ik, dat er in den loop van tien jaren naast mijn school drie andere scholen zijn verzezen in mijn gemeente en dat ik nog altijd mijn lokalen gevuld zie met leerlingen.

Het hardste moest mij natuurlijk vallen de oprigting eener secteschool, in den geest der gereformeerd orthodoxen; of liever, de oprigting van de beide andere scholen heeft mij volstrekt geen leed gedaan, aangezien deze inrigtingen noodig gekeurd werden door den gemeenteraad, en er alzoo daardoor voorzien werd in de behoefte aan onderwijs voor een stand hooger en een stand lager dan die, welke hun kinderen bij mij ter school zonden.

Maar de oprigting der secteschool deed mij zeer. Waarom? Niet omdat er menschen in de gemeente waren, die de kinderen volgens speciale geloofsbegrippen, volgen hunne begrippen wenschten te doen onderwijzen, maar dewijl men er wille van de nieuwe school den geest der mijne smaadeid aandeed.

Ik wilde toch den kinderen geene al te vaste spijs geven, niet en stijf als de dogma's, in stede van melk; integendeel, ik wilde de kinderen naar den eisch huns wegs leeren, opdat ze oud geworden daarvan niet zouden afwijken. Voedende met tekst bij tekst, die geen waarde voor die

schapen van kinderen kunnen hebben, zullen ze wel afwijken, omdat hun steenen voor brood, slangen voor visschen gegeven worden. Nog onlangs kreeg ik een paar kinderen van de secteschool, knaapjes van zeven jaar; ze kenden geen kinderversjes van GOEVERNEUR, VAN ALPHEN en anderen, maar wel een paar psalmen. Geachte hemel! dat heet maar den eisch huns wegs! Ben ik dan naar den geest stekeblind? Heeft God mij zoo slecht geschapen, dat ik, wat groot is, als klein zie, en geen groen van rood kan onderscheiden? Ben ik stekeblind aan de oogen mijner ziel? Ik vraag niet of de psalmen goed zijn of niet, dat weet ik wel; ik vraag maar, of ze voor kinderen verteerbare kost zijn; antwoord: neen of neen!

Neen, ik zal nooit beweren, dat het bestaan van godsdienstige sectescholen niet goed is. Ze zijn goed, omdat er ouders zijn, die ze voor hun kinderen begeeren; maar men make zichzelf noch anderen wijs, dat het deze scholen bij uitnemendheid zijn, waar de kinderlijke ziel ontvangt wat zij behoeft. Ware dit zoo, ik zou door eigen waarneming en uit de vruchten moeten kunnen ontdekken, dat die scholen beter zijn dan de openbare, en ik kan plechtig verzekeren, dat ik dit nog niet heb kunnen zien.

Als een school den naam van „godsdienstige” wil dragen, dan moet ik in haar ontdekken een rigting die meer het gemoed reinigt en heiligt, het gedrag meer regelt volgens de waarschuwingen van de godsdienst, dan zulks door het onderrigt op de openbare scholen geschiedt, anders is mij dat onderwijs niets meer waard. „Werkheiligheid dus?” In allen gevalle werkzaamheid des geestes om tot heiligmaking meer te naderen.

Waar op de sectescholen (en dat noem ik al dezulken, waar men zich reeds van de jeugd meester maakt, om ze volgens de begrippen van een secte te vormen) geknutseld

wordt, waar men de geijkte leerstellingen versuikert en ze alzoo tracht binnen te smokkelen bij de jeugd, daar komt mij de gehalte dier leerstellingen niet al te zuiver voor, daar... maar ik heb er ook niet mede te maken! Van eigenlijk gezegde leerstellingen wil ik niet weten, ze raken hun nog niet, althans niet zoolang ze op de banken der school zitten, en ik zal mij nooit bezondigen tegen de gelofte die ik, voor zoo verre *mijne* kinderen betreft, eenmaal bij den doop heb afgelegd, namelijk deze gelofte: „dat ik die kinderen, *wanneer ze tot hun verstand zullen gekomen zijn*, in voorzeide leer zal laten onderwijzen of doen onderwijzen.” Vóór ze tot hun verstand gekomen zijn, zal ik ze dus aan geen stelsel verkrachten.

Ik ken een school, waar liefdezusters de kinderen der R. C. onderwijzen. Willen de menschen die school *prefereeren* boven de andere bewaarscholen, 't is mij zeer goed: ik zal nooit iets ten nadeele van zulke scholen zeggen. Wel geloof ik, dat men in Noordbrabant wel eens onbedacht jongedochters met het onderwijs van kinderen belast, meisjes die geen het minste verstand hebben van de opleiding van kinderen, en daar moest tegen gewaakt worden in het belang van het algemeen. Ik heb liefdezusters gekend van wie ik, op betrouwbaar getuigenis van anderen, durf gelooven, dat ze zeer heldere begrippen hebben omtrent „den isch des wegs” van het kind. Maar dat de school die ik edoel, tijdens het mij gegeven was daarmede kennis te maken, alles behalve een modelschool was, dit wilde ik *instateeren*. Nooit waren de kinderen op de speelplaats, of *was* een gedruisch, dat hooren en zien iemand zou *veran*, gelijk men zegt. Allerlei vulgaire liedjes werden er *gedreund*, en onder de liederen welke de kinderen van *der zusters* hadden geleerd, was er een waarin de regels *orkwamen*:

„Lieve moeder Gods, ja ja!
Heil'ge Maria, tralala.”

Kijk, dat is den spot drijven met wat men voor zichzelf heilig acht. Zulke dingen moesten nergens gebeuren! Zal een secteschool het karakter van godsdienstige school dragen, dan moet zij hare eerbiedwaardigheid blijven bewaren.

Bovengenoemde aanhaling herinnert mij eene andere omstandigheid, in verband staande met hetgeen op een secteschool was voorgevallen. Twee knapen hadden verschil van gevoelen omtrent de naamsafleiding van Engeland. De eene, behorende tot de R. C. gemeente, had van de zusters geleerd, dat Engeland zijn naam had bekomen van engelen, die in overoude tijden daar langs de straten zweefden van wege de vroomheid der inwoners, en thans was het een land waar de ergste verdorvenheid en ketterij heerschten. De andere knaap lachte om die explicatie en vroeg de beslissing aan den meester. Deze herinnerde, hoe een deel van Engeland was bevolkt geworden door de Saksers, Jutten, Friezen en Angelen, en deelde den jongen mede, dat van laatstgenoemden volksstam de naam des lands afkomstig was. Daaraan deed hij ongetwijfeld geen zonde, daardoor vergreep hij zich toch zeker niet aan art. 23 *b* van de schoolwet. Maar nu rijst bij mij de vraag, hoe moet het gaan bij de jeugd, wanneer men ze door allerlei aardigheden en versuikerde stellingjes zoekt te conserveeren tegen den invloed van buiten? Wat zal het gevolg zijn, wanneer ze later tot hun verstand zullen gekomen zijn? Zal dan het vertrouwen op hun geestelijke leidlieden niet verzwakt worden? Ik vrees, ik vrees!

Neen, wanneer men de jeugd in een bepaalde godsdienstige rigting verkiest op te leiden, men doe het altijd met waardigheid, niet zóó, dat het publiek er den spot mede drijft en de geloofsgenooten er de oogen voor moeten neerslaan.

Maar ik merk, dit hoofdstuk is ongevoelig al lang genoeg geworden; wij willen hier afbreken om over een en ander, dat in dit chapitre is aangeroord, later nog iets te zeggen.

Het gebed in de school.

In vroeger jaren, vóór en na de invoering der schoolwet van 1806, was men vrij algemeen gewoon, den schooltijd met gebed te beginnen en te eindigen. Men bezigde in het eerst daartoe meestal een formuliergebed, dat door de leerlingen van buiten geleerd werd, en dat zij steeds moesten onthouden, opdat zij het konden opzeggen, wanneer zij door den onderwijzer daartoe beurtelings werden uitgekozen. Soms tijds gebeurde het wel, dat zij daarin haperden, hetzij omdat zij het niet goed meer kenden, hetzij dat zij te onaandachtig waren. Dan moest de onderwijzer hen helpen of het werk moest door een anderen leerling hervat worden, terwijl hij, die zoo in zijn táak te kort was gekomen, als strafbaar werd beschouwd, opdat anderen des te meer op hun hoede mogten zijn tegen zoodanige verstoring der aandacht bij het gebed, zoo geheel in strijd met den daarbij passenden eerbied.

Al was dergelijke verstoring zelden het geval, toch werden de gebeden meestal inderdaad slechts *opgezegd*, en geenszins op langzamen, eerbiedigen, biddenden toon voorgedragen. De daarvoor uitgekozen leerling was gewoonlijk te zeer gejaagd door vrees van zich te zullen vergissen, zoodat hij niet langzaam en ernstig het gebed uitsprak, weinig dacht aan Hem tot wien men in dit geval spreekt, en zonder gevoel dit formulierwerk met spoed afmaakte. Bovendien was het meestal nog boven zijn bereik, in den juisten, biddenden toon dit werk te verrigten. Geen wonder dat het veelal ontaardde in een gedachteloos gerabbel, onverstaanbaar en

onduidelijk, in overhaasting opgedreund, en geheel ongeschikt om naar behooren indruk op anderen te maken.

Toch bleef zulk bidden lang in gebruik ter lagere school. Na de schoolverbetering van 1806 begonnen sommige onderwijzers allengs in te zien, dat dit gewigtige werk niet op een zoo onwaardige en gebrekkige wijze mogt verrigt worden, en alzoo niet aan het doel kon beantwoorden. De onderwijzer nam daarom veelal zelf die taak op zich, en dit was inderdaad een belangrijke verbetering, een schrede voorwaarts, welke aanleiding gaf tot verdere veredeling. Mogt de onderwijzer aanvankelijk al zich vergenoegen het formuliergebed, vroeger door zijn leerlingen opgezegd, ook te gebruiken, bij sommige gelegenheden vond hij alligt aanleiding om er van af te wijken en meer gepast, overeenkomstig de omstandigheden te bidden. Daardoor op den weg om zijn krachten te gevoelen, en in het besef van de mindere waarde van formuliergebeden, deed de onderwijzer allengs meer afstand daarvan, en bad hij dagelijks op meer vrije wijze naar mate van het gevoel des harten en de belangen zijner leerlingen. Zoodanig slechts kort gebed, door hem op regt biddenden toon uitgesproken, kon heilzamen indruk op zijn leerlingen maken. Was er b. v. een der leerlingen overleden, gevaarlijk ziek of hersteld, werd er een vaderlandsche gedenkdag, een verjaarafeest van den Koning of van anderen gevierd, dan werd ook in het gebed daarvan melding gemaakt, en de indruk hiervan verhoogd.

Bij het gebed voegde men meermalen het gezang. Vaderlandsche volksliederen werden dan door de leerlingen met des te meer geestdrift aangeheven, levendiger begrepen en gevoeld. Wij zijn er getuigen van geweest, dat het gezang door overstelpt gevoel der kinderen soms haperde, wanneer er, b. v. na het gebed, bij het overlijden eens medeleerlings, verzocht werd, een op den dood toepasselijk lied te

zingen. Door deze middelen kon ook het gevoel verhoogd worden bij de behandeling der geschiedenis van beroemde mannen en de aanprijzing om hun deugden na te volgen, bij gelegenheid van volksrampen, enz.

Het spreekt van zelf, dat de onderwijzer in zijn gebeden en toespraken moest zorgen, geen aanstoot aan andersdenkenden te geven, gelijk de wet van hem eischte bij alle godsdienstig onderwijs. Over het algemeen werd dit zoo goed in het oog gehouden, dat er zelden of nooit klagten daarover werden gehoord.

Niet alle onderwijzers dachten eveneens over het gebed ter school. Zij verklaarden zich echter allengs meer algemeen tegen een formuliergebed, dat bij het begin en einde van elken schooltijd werd gebezigd. Men hield het teregt daarvoor, dat dit weldra sleurwerk werd, en op den duur weinig of geen indruk kon maken.

Sommige onderwijzers waren er bovendien tegen om *op gezette tijden* te bidden, en beweerden, dat ook dit, zoo het al geen sleurwerk werd, den indruk allengs meer zou verliezen. Zij hielden er meer van, alleen *bij gepaste gelegenheden* van het gebed gebruik te maken, en overigens den schooltijd naar goedvinden met of zonder gebed te beginnen of te eindigen. Daarbij waren ook dezen afkeerig van formuliergebeden, maar voorstanders van toepasselijk gebed en gezang bij elke geschikte gelegenheid. Zij meenden den indruk daarvan op het gemoed der leerlingen te verhoogen door er geen te veelvuldig gebruik van te maken en het niet op gezette tijden te doen.

Wij zagen zelfs onderwijzers in die dagen gebruik maken van het gebed bij de eerstbeginnenden. Nadat zij dezen b. v., naar aanleiding hunner leeslesjes, bekend hadden gemaakt met God als aller en dus ook hun Hemelvader, met hun verplichting om uit dankbare wederliefde jegens Hem de deugd

te beminnen en het kwaad te haten, met onze geneigdheid om goede voornemens te dikwijls te vergeten, en onze verplichting om Gods hulp en zegen af te smeeken, eindigden zij deze les met een kort, eenvoudig en kinderlijk gebed. Zoo leerden de kinderen reeds vroeg, dat het gedachteloos nitspreken van een vooraf van buiten geleerd gebed eigenlijk geen bidden is, maar dat dit moet zijn: spreken tot God, gelijk een kind tot zijn vader spreekt en zoo als zijn hart gevoelt. Het werd hun geleerd, dat men zonder woorden, alleen door gedachten ook tot God kan bidden, omdat Hij alles weet, en dus ook onze gedachten Hem bekend zijn. Op die wijze leerden de kinderen reeds vroeg, zich tot hun Hemelvader te verheffen, biddenden omgang met Hem te onderhouden en, ook zonder handen te vouwen en oogen te sluiten, veel en dikwijls aan God te denken, Hem te bidden, te danken en zich altijd als in Zijn nabijheid te gevoelen.

Dat kinderen reeds zoo vroeg vatbaar zijn voor zulke indrukken en voor het levendig besef hunner betrekking tot hun Hemelvader, daarvan heb ik meermalen de schoonste proeven gezien. Zij beminnen het wonderbare en onbesefbare, terwijl hun levendige verbeelding hun geloof in dezen versterkt. Als de onderwijzer hun op de regte wijze verhaalt wie God is en wat zij van Hem moeten weten, dan hooren zij dit gaarne, stellen er groot belang in, en twijfelen geenszins aan de waarheid daarvan. Gaarne toonen zij door daden dit geloof. Op zekeren tijd had ik hun verklaard, dat God overalteenwoordig is, zoowel in als om ons, en wij dus ook daardoor van het kwade moeten worden teruggehouden. Ik vroeg hun, of zij dan nu wel zeer stil en vlijtig aan hun werk konden blijven, zoo ik mij eenigen tijd buiten de school begaf. Nadat zij dit beloofd hadden, ging ik buiten, maar toch genoegzaam nabij om alles te kunnen hooren. Ik

bleef er langer dan ik voornemens was, omdat ik volstrekt niemand hoorde, en toen ik terug kwam, waren allen volkomen stil en vlijtig aan hun werk, ofschoon er zich velen onder bevonden, die anders veel te woelig waren om zoo te handelen, en zelfs in mijn tegenwoordigheid zulks moeilijk volhielden. Naderhand heb ik hen meermalen aan deze les herinnerd, en er op die wijze de proef van genomen of zij den indruk daarvan nog levendig gevoelden, en telkens gaven zij daarvan de schoonste bewijzen.

Zooals wij tot hiertoe beschreven, was het vrij algemeen met het gebed ter school onder de schoolwet van 1806. Hoe is het thans? In sommige scholen maakt men daarvan nog gebruik op de bovengenoemde wijze; maar er zijn ook scholen, waar men geen of althans weinig gebruik er van maakt. De reden daarvan is misschien, dat men onder de schoolwet van 1857 meent, zich minder met godsdienstig onderwijs te moeten inlaten, en dit aan de godsdienstleeraars der onderscheiden gezindten te moeten overlaten. Dit is waarheid, in zooverre het zich bepaalt tot stelselmatig godsdienst-onderrigt. Maar zou het bidden ook daartoe behooren? Onzes inziens niet. Al wil of mag men nu den bijbel niet meer ter school gebruiken, al gevoelt men zich meer dan voorheen beperkt in het onderwijs van bijbelsche- en andere geschiedenissen, opdat men aan andersdenkenden geen aanstoot moge geven, — het bidden behoort daartoe niet, geeft niet ligt aanstoot.

De wet verbiedt den onderwijzer geen godsdienstig onderwijs; integendeel beveelt zij opleiding tot maatschappelijke en christelijke deugden. Maakt men het kind ter school vroeg en op de regte wijze bekend met God, den Hemel-vader, wat ergernis zou dit geven? Gewis in geen deele, ook aan Joden en immers zelfs aan Mohammedanen niet.

Wat zal die kennis baten ter zedelijke en godsdienstige

vorming, zoo men haar niet in toepassing brengt? Is het genoeg, dat het kind weet wie God is, hoe groot zijn liefde, almacht en wijsheid zijn, zonder daarvan nuttig gebruik door toepassing te maken? Als het kind weet, dat God overal bij hem is, moet dit hem niet verblijden als daardoor veilig tegen gevaar en nood? Moet het hem niet aansporen om dien Hemelvader zijn nooden en behoeften op te dragen? Moet het hem niet als in bestendigen omgang met God brengen, en hem afkeerig van het kwade doen zijn? Zou er ter aankweeking van gehoorzaamheid en vlijt, ter bewaring van orde en tucht beter fundament kunnen gelegd worden, dan deze eerste en onmisbare kennis van den Hemelvader? Neen, dit fundament is verre boven alle andere te verkiezen. Zulks behoeft geen betoog. De onderwijzer, die zijn leerlingen opregt bemint, hen wenscht op te voeden tot waar geluk overeenkomstig hun verhevene bestemming; die gevoelt, dat hij werkt als in een boomgaard des Allerhoogsten, wien hij voor al zijn doen verantwoording schuldig blijft; zou zoodanig onderwijzer nog aansporing behoeven om dat fundament te leggen en bestendig te onderhouden? Gewis niet.

Zeer zijn dus die onderwijzers te beklagen, welke in dit opzigt dwalen, en andere fondamenten trachten te leggen voor de vorming van de harten hunner leerlingen. Evenzeer zijn de laatsten te beklagen: want op waarlijk goed gevolg kan men bij hen niet rekenen. Men heeft te vreezen, dat men slechts schijnvruchten zal bekomen, die op den duur geen kracht behouden en alle wezenlijke waarde zullen missen. Mogten dus alle onderwijzers een gepast en getrouw gebruik maken van gebed en gezang als eerste en krachtigste middelen ter veredeling van het gemoed en ter vorming van het hart.

Die wensch bepale zich niet alleen tot de lagere scholen,

maar tot alle andere. Verwonderd zullen velen dit laatste misschien vernemen. Immers, wie heeft er ooit van gehoord, dat men op middelbare en andere scholen, waar ouder leerlingen aangetroffen worden, nog gebruik maakt van gezang en gebed? De kleine kinderen op bewaarscholen en lagere scholen rekent men geschikt om eerbiedig te zingen en te bidden; maar men vreest misschien, dat de leerlingen van andere inrigtingen, gymnasiën, latijnsche scholen en hogere burgerscholen er mede zouden spotten. Die vrees is niet ongegrond. Misschien zouden zij er mede spotten: want zij zijn het meestal niet gewoon. In dat opzigt zouden zij dus grootendeels onschuldig zijn. Evenwel, is het goed dat zij daaraan niet gewoon zijn? Mag dit op den duur zoo blijven?

Het antwoord op deze vragen is niet moeilijk te vinden. Zijn gezang en gebed nuttig en noodig voor jonge kinderen, waarom dan niet evenzeer voor grootere? Zouden zij voor allen niet levenslang behoefte blijven? Keurt men gezang en ebed niet nuttig en noodig voor meerbejaarden, wanneer ezen bij de openbare godsdienst, in den huiselijken kring en elders daarvan gebruik maken om elkander te stichten, hun harten te verheffen en hun gemoed te roeren? Waarom oet tusschen de kinderjaren en den volwassen leeftijd een dperk bestaan, waarin die zielverheffende middelen ongeuikt blijven? Wil men daardoor aanleiding geven om op en leeftijd den vrijen teugel te doen vieren aan jeugdige bezonnenheid en over te slaan tot lichtzinnigheid en losdigheid? Moeten de knaap en de jongeling allen kinder-, alle gemoedelijkheid afleggen, om slechts ruwe kracht te nemen, en later weder getemperd te worden tot het r den verheyen mensch betamende?

De antwoorden op deze vragen zullen gewis eenstemmig allen en tot de erkenning leiden, dat het een verkeerde geante is, in de jongelingsjaren te doen vervloeijen of af te

breken, wat in de kinderjaren aangekweekt of opgebouwd is, om er later met des te meer moeite een gebrekkig gebruik van te maken. Zien de jongelieden, dat men in dat opzigt tot verandering besluit, dan zullen zij er niet lang meer mede spotten, maar begrijpen en gelooven dat dit een wezenlijke verbetering voor hen is. Zij zullen er zich over verheugen, voortdurend genot van de schoone zangkunst te hebben, die hen ter lagere school zoo dikwijls streefde, tot vroolijkheid opwekte, tot ernst en eerbied stemde en het leven veraangenaamde. Het gebed zal hun met de jaren steeds dierbaarder worden als middel van gemeenschapsoefening met hunnen Hemelvader, wiens liefdezorg zij op elken leeftijd, gedurende geheel hun leven, tot aan en over het graf altijd evenzeer volstrekt behoeven, om waarlijk gelukkig te zijn en te blijven.

SCHOOLNIEUWS.

P E N S I O E N E N

door den Koning, krachtens de wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad n°. 103), verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.

(Vervolg der opgave op bladz. 56.)

Bij Kon. besluit van den 2 Februarij 1867, n°. 62, is pensioen verleend:

aan A. A. HAGE, gewezen hoofdonderwijzer te *Kruisland*, gemeente *Steenbergen*, ten bedrage van *f* 462;

aan G. J. NAGELVOORT, gewezen hoofdonderwijzer te *Est*, gemeente *Est en Opijnen*, *f* 266;

aan G. NAS of NASS, gewezen hoofdonderwijzer te *Kekerdorn*, gemeente *Ubbergen*, *f* 146;

aan J. SMIT, gewezen hoofdonderwijzer te *Avenhorn*, *f* 346;

aan W. METZ, gewezen hoofdonderwijzer in *de Woude*, gemeente *Akersloot*, *f* 256.

N O R M A A L L E S S E N.

D O R D R E C H T.

Bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, dd. 21 Januarij 1867, n°. 323, 5de afd., zijn met ingang van 1 Februarij daaraanvolgende voor het geven van onderwijs in het hand- en regtlijnig teekenen bij de normaallessen te *Dordrecht* aangewezen de onderwijzers L. DE KONINGH en H. VAN DER KAA, onder

Bijdr. Febr. 1867.

toekenning van eene jaarlijksche Rijkstoelage bedragende voor ieder in 't bijzonder *f* 125 en *f* 75.

Z U I D H O L L A N D.

Bij resolutie van $\frac{31 \text{ December } 1866,}{8 \text{ Januarij } 1867,}$ n°. 7925 (1ste afd.) is door HH. Gedeputeerde Staten der provincie *Zuidholland*, wegens *zedelooze en ergerlijke gedragingen*, aan JAN DEKKER, gewezen hulponderwijzer aan eene Openbare school te *Leiden*, de *bevoegdheid ontnomen tot het geven van onderwijs*, hem laatstelijk verleend bij de acte van hoofdonderwijzer, afgegeven te 's *Gravenhage*, den 24 April 1862.

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCAPPEN.

Z U I D H O L L A N D.

Tweede schooldistrict.

Den 19 Januarij j. l. werd te *Delft* de gewone wintervergadering van de in het tweede district van *Zuidholland* bestaande onderwijzers-vereeniging gehouden.

Na het voorlezen der agenda en de goedkeuring der notulen van de jongste zomerbijeenkomst besloot men, na eenige discussie, voor de openbare lessen de volgende regels aan te bevelen:

1°. De openbare lessen worden gehouden als de school het drukst bezocht is en men de meeste kans heeft op haar talrijke bijwoning. De uitnoodiging er toe gaat uit van de Plaatselijke Schoolcommissie, waar die afzonderlijk bestaat; anders van Burgemeester en Wethouders; zij is althans gerigt tot de ouders der werkelijke leerlingen en de hoofden van gezinnen.

2°. Tot bevordering van een gepaste afwisseling worden zij gegeven naar een telkens zooveel mogelijk gewijzigd

programma, waarbij, overeenkomstig het beginsel om het doel der school, *onder het geven van onderwijs*, in helder daglicht te stellen, de aandacht het meest op de verstgevoerde leerlingen gevestigd wordt.

3°. Ofschoon van de leervakken op den voorgrond behooren te komen:

- a. het lezen, zoo van proza als van poëzij;
 - b. het rekenen uit het hoofd en op het bord;
 - c. het maken en bespreken van schriftelijke opstellen;
- moeten èn de leesstof èn de onderwerpen der opstellen gereede aanleiding kunnen geven om van het onderwijs in de spraakkunst, de aardrijkskunde, de geschiedenis en de kennis der natuur te doen blijken, voor zoover de opzettelijke behandeling daarvan op het programma niet vermeld is.

Om de vruchten van het schrijfonderwijs te doen kennen, worden de gewone schriften en de bij het afschrijven gezigde ter bezigtiging aangeboden; de vermleer wordt bij het rekenen ter spraak gebracht.

4°. Omtrent het feestelijk aanzien, waaronder de les gegeven wordt, heeft men te waken, dat de ernst, die alle onderwijs, zelfs het opwekkendste, behoort te verzellen, niet verbroken wordt door het wezen aan den vorm op te offeren.

De moeilijkheid om, op klassen of afdeelingen van 70 leerlingen en daarboven, de meest ontwikkelende leervormen zoo toe te passen, als voor ieder leerling noodzakelijk is, werd, reeds met het oog op den aard der leervormen, algemeen erkend. Een poging om haar met den gewonen bij de wet bepaalden bijstand te boven te komen, achtte men, dat te eer tot een teleurstelling zou leiden, naarmate op scholen, waar zoo talrijke klassen of afdeelingen gevonden worden, de hoofdonderwijzer verplicht is zich dagelijks met alle klassen of afdeelingen in te laten, en zoo geen eigen

klasse of afdeeling kan hebben. Men oordeelde, dat er het ongenoegzame van het minimum van den bijstand spoedig zou in het oog vallen, indien men ophield, met verzaking van den hoofdregel van het klassikaal onderwijs, leerlingen van te uiteenloopende kennis en ontwikkeling tot een zelfde klasse of afdeeling te brengen en gezamenlijk te laten onderwijzen, waartoe de inwendige inrigting der schoollocalen, door gebrek aan ruimte, soms noodzaakt. Tot slot trok men uit het besprokene nog de leering, dat het Nederlandsche volksschoolwezen onderwijzenden behoeft, die in het geven van een degelijk klassikaal onderwijs door en door geoefend zijn, en tevens doortrokken van het besef, dat zij daarbij zelfs met de gedachten met niets anders mogen bezig zijn.

Het lid W. H. B. VAN DEVENTER, hoofdonderwijzer te *Wateringen*, sprak over het zamenstellen van een leesboek in den geest van het Duitsche van WACKERNAGEL; op verzoek van den voorzitter bewilligde hij er in om zijn opstel aan de redactie der *Nieuwe Bijdragen*, ter plaatsing in het *Mengelwerk*, aan te bieden.

Na de bekrooning der overwinnaars in den wedstrijd van 1866, de leden J. DE PRIESTER en N. VAN RIË, hulp-
onderwijzers te *Voorburg* en te *Naaldwijk*, werd bepaald, dat die voor 1867 zou bestaan in:

1°. het schoonschrijven;

2°. het ontwikkelen van zamengestelde zinnen, naar den leiddraad daarvoor door het lid J. SCHMAL, hoofdonderwijzer te *Voorburg*, volgens het stelsel van Dr. KERN bewerkt en bij S. E. VAN NOOTEN, te *Schoonhoven*, in het licht gegeven;

3°. een onderwijskundig opstel over een der hoofdvakken van het gewoon lager onderwijs.

Van wege alle afdeelingen: *Stompwijk*, *Delft* en *Naaldwijk*,

werd verslag gegeven van haar toestand en werkzaamheden over 1866.

Nog werd bepaald op de eerstvolgende zomervergadering van gedachten te wisselen over de oorzaken, waardoor het schrijfonderwijs op de eene school zooveel beter slaagt, dan op de andere.

De vergadering werd afgewisseld door de goede voordragt van keurige zangstukken, en met den Districts-Schoolopzie-ner, als voorzitter, bijgewoond door 42 leden.

G E L D E R L A N D.

Vijfde schooldistrict.

Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer H. PUNT, te Boreulo.

Op den 4 Januarij j. l. had HENDRIK PUNT het voorregt, om, in 't genot der beste gezondheid, den dag te herdenken, waarop hij, vijftig jaar geleden, als openbaar onderwijzer in dienst trad. Tal van vrienden en ambtgenooten waren van elders opgekomen, om den nog krachtvollen grijsaard geluk te wenschen. Jong en oud, van welken rang en stand ook, namen op hartelijkste wijze deel aan de feestvreugde van den jubilaris, die, na eenige jaren te *Kamperveen* en te *Kampen* als onderwijzer werkzaam te zijn geweest, gedurende de laatstverloopene 43 jaren onafgebroken aan het hoofd der openbare lagere school in deze gemeente had gestaan.

Door eene commissie, bestaande uit een lid van het dagelijksch bestuur, een lid van den Gemeenteraad, een lid van de Plaatselijke Schoolcommissie en den oudste van de vijf hoofdonderwijzers der gemeente, uit zijne woning afgehaald, werd de jubilaris 'smorgens te tien uur het schoollocaal binnengeleid, 't welk, door de zorgen van den hulponder-

wijzer, met festoenen en vlaggen smaakvol versierd en voor de feestviering doeltreffend ingerigt was.

Terwijl de schooljeugd een voor deze gelegenheid opzettelijk vervaardigd lied ter eere van den geliefden onderwijzer aanhief, werd deze door de genoemde commissie naar de tribune geleid, waar de verschillende Plaatselijke autoriteiten, de Inspecteur van 't lager onderwijs in de provincie, de Districts-Schoolopziener en de ambtsbroeders van den feestvierende bereids plaats hadden genomen.

Na het eindigen van het feestlied stond de Inspecteur op en rigtte een hartelijk woord van gelukwensching tot den jubilaris, hem de groote voorregten herinnerende, welke hij gedurende zijne lange loopbaan als onderwijzer genoten had en nog genoot, en hem tevens, namens Z. M. den Koning, de zilveren medaille aanbiedende ter belooning voor zijne trouwe en ijverige vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer gedurende vijftig jaren. De toespraak van den Inspecteur werd gevolgd door die van den Districts-Schoolopziener, van den Burgemeester der gemeente, van den Voorzitter der Plaatselijke Schoolcommissie, den Heer W. KOBUS, van den ambtgenoot van den jubilaris, den Heer J. VAN DER VEEN, van de afgevaardigden uit de onderwijzers-gezelschappen in het 5de schooldistrict, van den hulponderwijzer en eindelijk van den broeder van den jubilaris, den Heer W. PUNT, hoofdonderwijzer en Directeur der normaallessen te *Zutphen*. Al deze toespraken, die door toepasselijk gezang werden afgewisseld, getuigden van de achting, de erkentelijkheid, de vriendschap, de liefde die men den hoog geschatten jubilaris toedroeg. Daarvan getuigden ook de kostbare en keurige geschenken, die hem door het Gemeentebestuur, zijne leerlingen, zijne ambtgenooten, zoo binnen als buiten de gemeente, en zijnen broeder werden aangeboden.

Aandoenlijk was het den diepgetroffen grijsaard op de meest gepaste wijze te hooren antwoorden op elke toespraak tot hem gerigt. Met jengdig vuur herdacht hij het lief en leed, dat hem was wedervaren, de bezwaren, waarmede hij soms te kampen had gehad, den zegen die hem dikwijls was geschonken, de genegenheid, die hem zijne leerlingen, de achting, die hem zijne medeburgers en ambtgenooten steeds hadden betoond. God dankende voor al het goede aan hem bewezen, hoopte hij dat het hem gegeven mogt worden, nog eenigen tijd zijne krachten te kunnen wijden aan het onderwijzersambt, dat hij van der jeugd af aan had liefgehad.

't Spreekt van zelf, dat het feest niet ten einde mogt loopen, zonder dat aan de schoolkinderen door den jubilaris gelegenheid werd gegeven, zich op betamelijke wijze te vermaken, onder 't genot der noodige versnaperingen. De overige belangstellenden werden ten zijnen huize op de meest gastvrije wijze door hem ontvangen en onthaald. In gulle vrolijkheid bleef men tot laat in den avond bijeen, terwijl de feestvreugde nog verhoogd werd, toen *Berkel's* mannenkoor met fakkellicht den jubilaris eene serenade bragt, en eene commissie uit de rederijkerskamer hem kwam complimenteren. Mogten alle feestvieringen geene mindere aangename herinnering achterlaten.

U T R E C H T.

: *Derde schooldistrict.*

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer
H. HAMERS, te Hoogland.

Hoogland, 16 Januarij 1867. Heden vierde de Heer H. HAMERS, geacht onderwijzer dezer gemeente, het feest

zijner 25jarige ambtsvervulling. Door de koude en sterke sneeuwjagt werden echter velen verhinderd daaraan een belangstellend deel te nemen. Zoo hadden de Burgemeester en de Schoolopziener beiden te vergeefs beproefd de school te bereiken en eenige leerlingen, die van verre moesten komen, waren niet tegenwoordig.

De jubilaris had echter het genoegen een nog groot aantal zijner leerlingen om zich heen te zien en dat de beide Wethouders, met eenige Raadsleden, de plegtigheid met hunne tegenwoordigheid vereerden, die hem namens de gemeente hartelijken dank betuigden voor de getrouwe vervulling zijner ambtspligten, waardoor hij, gedurende de verloopene 25 jaar, tot grooten zegen der gemeente werkzaam was. Als blijk hunner tevredenheid vereerden zij hem een spiegel en 4 schoone platen met lijsten; bovendien ontving hij van de schooljeugd nog enkele geschenken tot gedachtenis.

Op den daaraanvolgenden Zaterdag ontving HAMERS eenige hoofdonderwijzers uit *Amersfoort*, die hem namens 12 ambtsbroeders, leden van 't onderwijzers-gezelschap, in wier achting hij hoog staat aangeschreven, geluk wenschten en tot aandenken een lamp met 2 vazen gaven. Twee dagen later kreeg de jubilaris een bezoek van den Burgemeester en van de beide geestelijken der gemeente, die hem op de hartelijkste wijze toespraken. Bovendien ontving hij van eenige leden der gemeente bijzondere blijken van ingenomenheid met hunnen onderwijzer.

De waardige HAMERS worde nog lang door de Voorzienigheid gespaard en in staat gesteld om, naar den lust zijns harten, tot heil van *Hooglands* jeugd werkzaam te zijn.

S C H O O L G E B O U W E N .

Z U I D H O L L A N D .

Derde schooldistrict.

Sassenheim, 3 December 1866. Heden morgen ten 11 uur werd het nieuwe schoolgebouw ingewijd in tegenwoordigheid van het Gemeentebestuur, den Districts-Schoolopziener en eenige belangstellenden. Vele reeds van de school ontslagen leerlingen waren mede opgekomen om de plegtigheid bij te wonen en te deelen in het onthaal van ververschingen, die werden rondgediend nadat Burgemeester, Schoolopziener en onderwijzer beurtelings het woord hadden gevoerd en door de kinderen toepasselijke liederen waren gezongen. Hetzelfde wachtte de Heeren in de nieuwgebouwde onderwijzerswoning, die even als de school geheel aan de eischen van den tijd voldoet.

N O O R D H O L L A N D .

Elfde schooldistrict.

Purmerland, gemeente *Ipendam*, c. a. Den 23 April 1866 werd door CONSTANTIJN ALBERT LANTZENDORFFER, zontje des Burgemeesters, de eerste steen gelegd voor eene nieuwe school en onderwijzerswoning, welk gebouw door het Gemeentebestuur geheel uit eigene middelen werd bekostigd. Den 7 December j. l. werd het tot zijne bestemming ingewijd.

Reeds vroeg wapperde van bijna al de huizen de Nederlandsche driekleur, en kwam de schooljeugd in de oude school bijeen. Te 10 ure verliet zij deze onder het zingen van het volkslied en vereenigde zich in het fraaie nieuwe gebouw met den Burgemeester, eenige leden van het Bestuur, enz.

De Burgemeester hield eene toepasselijke feestrede, waarna de onderwijzer een woord van dank tot het Gemeentebestuur, den aannemer en den opzigter sprak de ouders opwekte, om den kinderen geregeld het onderwijs te doen bijwonen en hun de nadeelige gevolgen schetste van het te vroeg verlaten der school.

De eerw. Heer VAN SETTEN sprak vervolgens over het noodzakelijke voor vele kinderen, die te vroeg de school hadden verlaten, om gebruik te maken van de bestaande gelegenheid tot herhaling en uitbreiding van het geleerde en de Heer REUS, lid van het Bestuur, verzocht de aanwezigen om mede te werken, dat de kinderen der minvermogenden, die kosteloos onderwijs ontvangen, geregeld de school bezochten, en hen tot geen werk te gebruiken, waardoor zij de school zouden moeten verzuimen. Nadat door den onderwijzer uit den *Ilp* een heilwenschend woord gesproken was, droeg een der oudste leerlingen eenige dichtregelen voor, bevattende eene dankzegging der kinderen aan het Bestuur. De toespraken werden door toepasselijke kinderliederen afgewisseld. Bij mild onthaal werd de dag en de avond genoegelijk doorgebracht, door de kinderen in de oude school en door de overigen in de nette en gemakkelijk ingerigte onderwijzerswoning.

Menig woord werd daar gesproken dat bewijs gaf van de belangstelling der aanwezigen in het onderwijs en den onderwijzer.

Contract tusschen Noordbrabantsche onderwijzers, om, bij hun overlijden, hunne naaste betrekkingen of bloedverwanten te verzekeren van eene toelage of uitkeering in eens.

De directie maakt hiermede aan alle belangstellenden

bekend, dat zij, sedert haar laatste verslag in dit tijdschrift, het verlies van een der leden der 2de klasse te betreuren heeft, nl. den Heer W. G. J. VAN DOORN, in leven hoofdonderwijzer te *Gorinchem*, vroeger te *Genderen* (3de district van *Noordbrabant*), die op den 13 Junij j. l. in den jeugdigen leeftijd van ruim 29 jaren aan zijnen nuttigen werkkring, zijne geliefde betrekkingen en talrijke vrienden door den dood ontrukkt werd. Aan zijne jeugdige weduwe is de haar toekomende uitkeering van *f* 79 voldaan.

Het getal leden is nu bepaald, als volgt:

7	leden	der	1ste	klasse,
7	"	"	2de	"
13	"	"	3de	"
en 3	"	"	4de	"

De Heer G. G. ENTHOVEN, hoofdonderwijzer te *Meeuwen*, is van de 4de tot de 2de klasse overgegaan en de Heer H. SCHEFFELAAR KLOTS, vroeger hoofdonderwijzer te *Heusden*, thans instituteur te *Gouda*, aan zijne verplichting om *f* 2 donatie te voldoen niet beantwoord hebbende, is als donateur geroijeerd.

De directie heeft, in overleg met de deelgenooten, in October j. l. het reglement herzien, waarvan een nieuwe druk aan elken deelhebber is toegezonden.

Wegens den gunstigen toestand van het opgelegde fonds, heeft de directie bepaald, dat vooreerst de uitkeeringen aan de leden der 1ste, 2de, 3de en 4de klassen zullen verhoogd worden successievelijk met 8, 6, 4 en 2 gld., zoodat thans, zonder verdere deelneming of verandering, de uitkeeringsgelden zijn bepaald, a. v.

Voor een lid der 1ste klasse $6 \times 4 + 7 \times 3 + 13 \times 2 + 3 \times 1 + f 8$ verhooging = *f* 82.00.

Voor een lid der 2de klasse $7 \times 3 + 6 \times 3 + 13 \times 2 + 3 \times 1 + f 6$ verhooging = *f* 74.00.

Voor een lid der 3de klasse $7 \times 2 + 7 \times 2 + 12 \times 2 + 3 \times 1 + f4$ verhooging = $f59.00$.

Voor een lid der 4de klasse $7 \times 1 + 7 \times 1 + 13 \times 1 + 2 \times 1 + f2$ verhooging = $f31.00$.

De directie vestigt bij deze op nieuw de aandacht van hoofd-, hulp- en huisonderwijzers in dit gewest op deze nuttige instelling, waarvan men door slechts 4, 3, 2 of 1 gld. in te leggen, tot den leeftijd van 40 jaren, lid kan worden in de 1ste, 2de, 3de of 4de klasse. Het behoeft geen betoog, dat bij een eventueel overlijden van een lid, die uitkeeringsgelden gewoonlijk zeer te stade komen, en met wat ruimere deelneming zouden die aanmerkelijk stijgen, weshalve het wenschelijk ware, dat men in dit opzigt het contract van *Zuidholland* tot voorbeeld name, waar de deelneming vrij algemeen en de uitkeering alzo zeer aanzienlijk is.

Ten allen tijde is de directie bereid aan ieder, die nadere inlichtingen begeert, de noodige ophelderingen of aanwijzingen te verschaffen. Het vernieuwde reglement omvat alles wat men te dien opzigte verlangt te weten, en daarvan zijn steeds exemplaren op vrachtvrije aanvraag te bekomen bij den Heer J. RINGELING, Schoolopziener in het derde district van *Noordbrabant*, te 's *Hertogenbosch*, alsmede bij de navolgende leden der directie:

J. BLOK,	hoofdonderw. te <i>Werkendam</i> , Directeur.	
J. VAN DER BEEK,	" "	} Commissarissen.
B. HEIJSTEK,	" "	
J. P. HILLEN,	" "	
K. J. VAN TUSSENBROEK,	" "	
		Woudrichem, Secretaris-Penningmeester.

Woudrichem,
7 Januarij 1867.

Namens de directie bovengenoemd,
K. J. VAN TUSSENBROEK.

SCHOOLBERIGTEN.

Februarij 1867.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. C. R. Hermans, te 's Hertogenbosch.

'S HERTOGENBOSCH. Aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs de tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1866.

II Distr. J. H. A. Diepen, te Tilburg.

GILZE en REIJEN. De plaats van hulponderwijzer aan de Openbare school te *Gilze* is vervuld door de benoeming van C. VAN TILBURG.

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

UDENHOUT. Tot hulponderwijzer aan de Openbare school is benoemd J. TUERLINGS.

III Distr. J. Ringeling, te 's Hertogenbosch.

UITWIJK, gemeente *Almkerk*. Door vertrek van G. SMITS naar elders is de betrekking van Openbaar onderwijzer opengevallen. Sollicitanten worden uitgenoodigd zich, vóór of op 16 Maart e. k. onder overlegging der vereischte stukken, acte als hoofdonderwijzer en bewijs van goed gedrag, in persoon of met vrachtvrije brieven aan

te melden bij den Burgemeester. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn: eene vaste jaarwedde van *f* 478 en eene vrije woning met tuin.

V Distr. Dr. J. A. W. Boerkamp, te *Grave*.

VIERLINGSBEEK. Den 29 Januarij j. l. had het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, waaraan drie sollicitanten deel namen. Het examen is afgenomen door den Districts-Schoolopziener, bijgestaan door den Heer J. H. STEIN, hoofdonderwijzer der Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs te *Grave*. De meeste punten zijn behaald door J. T. FROMMINK, hoofdonderwijzer te *Maas-Bommel* en J. J. DALMEIJER, hoofdonderwijzer eener Bijzondere school te *Zwolle*. Bij besluit van den Raad dezer gemeente, dd. 1 Februarij is benoemd J. J. DALMEIJER, die zijne betrekking zal aanvaarden den 1 Maart.

VII Distr. Mr. P. van den Heuvel,
te *Eindhoven*.

VLIERDEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VIII Distr. Mr. P. J. A. Smits, te *Eindhoven*.

NEDERWETTEN, gemeente *Nuenen* c. a. Den 18 December j. l. heeft het vergelijkend examen plaats gehad voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school. Van de acht sollicitanten zijn er slechts vier opgekomen, namelijk de hulponderwijzers Th. J. M. ANTEN, te *Tongelré*, J. H. POULUSSE, te *Heeze*, J. KORFF, te *Esch* en M. VAN EERDT, te *Geldrop*. Het examen is in tegenwoordigheid van de leden van den Raad afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door zijnen ambtgenoot in het negende district. Bij besluit van den Raad van den 22 December

1866 is genoemde J. KORFF, wien de eerste plaats op de voordragt was toegekend, aangesteld tot hoofdonderwijzer der Openbare school.

RIETHOVEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1866.

IX Distr. Mr. J. P. van Blarckom,
te *Eindhoven.*

TONGEREN, gemeente *Bortel*. Door de benoeming van P. A. BORSTEN tot hoofdonderwijzer te *Esch* is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school te *Tongeren* opengevallen. De voordeelen, daaraan verbonden, zijn eene jaarwedde van *f* 400, een veranderlijk inkomen en het genot van vrije woning en tuin.

Bezitters der acte als hoofdonderwijzer worden uitgenoodigd, om zich, vóór 21 Maart e. k., in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging der vereischte stukken, bij den Burgemeester der gemeente *Bortel* aan te melden.

X Distr. Mr. F. J. A. Fles, te *Tilburg.*

BAVEL, gemeente *Ginneken* en *Bavel*. De betrekking van hulponderwijzer in de Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

BEEK, gemeente *Princenhage*. De betrekking van hulponderwijzer vacant. *Mei* 1866.

BREDA. De tweede armenschool vacant. *Jan.* 1867.

CHAAM. De betrekking van hulponderwijzer in de Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

XII Distr. Mr. J. J. Loke, te *Breda.*

OOSTERHOUT. Aan de Openbare school in *Middelwijk* eene eerste hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1867.

RAAMSDONK. Aan de Openbare school aan het Veer eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1867.

XIII Distr. A. J. L. de Roock, te Bergen op Zoom.

HEERLE, gemeente *Wouw*. De Openbare school vacant. *Jan. 1867.*

ROOSENDAAL. Aan de Openbare school, in de kom der gemeente, de eerste hulponderwijzersplaats vacant. *Jan. 1867.*

G E L D E R L A N D.

I Distr. J. C. Vethake, te Arnhem.

ARNHEM. Tot hulponderwijzeres aan de Openbare school voor meisjes is benoemd Mevrouw H. MALLINCKRODT.

VELP, gemeente *Rheden*. Ten gevolge van zijne benoeming tot waarnemend hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs te *Vianen*, heeft de Heer C. KUES zijne niet gesubsidieerde dag- en kostschool opgeheven.

II Distr. Dr. F. G. B. van Bleeck van Rijsewijk, te Harderwijk.

GARDEREN, gemeente *Barneveld*. De Openbare school vacant. *Jan. 1867.*

HARDERWIJK. De Raad dezer gemeente heeft aan Mevrouw SUSANNA DOROTHEA TEN CATE, thans hoofdonderwijzeres te *Dockum*, een subsidie toegezegd, onder voorwaarde, dat zij 1 Mei a. s. zou openen eene gesubsidieerde Bijzondere school van meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes. Mevrouw TEN CATE heeft de gestelde voorwaarde aangenomen.

LEUVENUM, gemeente *Ermelo*. Den 6 Februarij j. werd te *Ermelo* het vergelijkend examen gehouden voor vacante betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare scho

in deze buurtschap. Van de 10 sollicitanten waren 6 opgekomen. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener in tegenwoordigheid van Burgemeester, Wethouders en verscheidene leden van den Gemeenteraad en van de Plaatselijke Schoolcommissie. Door Burgemeester en Wethouders is, in overleg met den Districts-Schoolopziener, eene voordragt opgemaakt, waarop geplaatst waren GERRIT KOLDEWIJN, hulponderwijzer te *Zevenhuizen*, JOHANNES BEELEN, hulponderwijzer te *Nunspeet* en HENDRIK JAN PALSENBORG, hulponderwijzer te *Eibergen*. De Raad heeft benoemd J. BEELEN, die weldra zijne betrekking zal aanvaarden.

VALK, gemeente *Ede*. De Openbare school in de buurtschap *Valk* en *Wekerom* vacant. *Dec.* 1866.

III Distr. J. Goedhart, te *Elburg*.

APELDOORN. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs eene hulponderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1866.

OENE, gemeente *Epe*. Op den 30 Januarij j. l. is overleden BEERT FRANKE NIJHOF, hoofdonderwijzer der Openbare lagere school. Omtrent de vervulling der vacature zie men nadere berigten te gemoet.

IV Distr. L. A. F. H. Baron van Heeckeren, te *Zutphen*.

LOCHEM. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens (hoofdonderwijzer J. J. DE PLANQUE) wordt, door het aanstaand vertrek van G. A. C. VAN GOOR naar *Alkmaar*, de betrekking van hulponderwijzer, waaraan eene jaarwedde van f 450 verbonden is, vacant. Sollicitanten naar genoemde betrekking worden uitgenoodigd zich met vrachtvrije brieven en onder het overleggen der vereischte stukken, vóór 1 April e. k.

te wenden tot den Burgemeester van *Lochem*. Bevoegdheid tot het geven van onderwijs in de Fransche taal is een vereischte, die voor de Engelsche en Hoogduitsche en voor de wiskunde zal tot aanbeveling strekken.

V Distr. Dr. L. Lasonder, te *Groenlo*.

BORCULO. Tot hulponderwijzer aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs is benoemd WILLEM MELGERD, wonende te *Velzen*.

VI Distr. C. W. Graaf van Limburg Stirum, te *Westervoort*.

DINXPERLO. Tot hulponderwijzer aan de Openbare school is aangesteld H. J. KREULEN.

DOESBORGH. Eene gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Jan.* 1867.

VII Distr. Dr. P. H. Tydeman, te *Tiel*.

ANDELST, gemeente *Valburg*. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

HUISSEN. De jufvrouwen DOROTHEA BERENDINA GOSSELINK en JOHANNA ALDEGONDA COENDERS hebben alhier den 17 Januarij j. l. eene niet gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs geopend, nadat hare stukken, bedoeld bij art. 37, litt. c, der wet, door Burgemeester en Wethouders waren gezien en in orde bevonden.

VIII Distr. Mr. W. van de Poll, te *Tiel*.

ERICHEM; gemeente *Buren*. Op den 15 December j. l. had in het schoollocaal te *Buren* het vergelijkend examen plaats der sollicitanten naar de betrekking van hoofdonder-

wijzer aan de Openbare school. Vijf van de zeven sollicitanten, die waren opgekomen, namen deel aan het examen, dat werd afgenomen door den Districts-Schoolopziener, bijgestaan door de Heeren D. VAN DEN BERG en W. VAN DRONGELEN, hoofdonderwijzers te *Tiel* en te *Buren*. De uitslag van 't examen was, dat, naar aanleiding van de behaalde punten, op de voordragt werden geplaatst: 1°. H. E. WULINGS, hoofdonderwijzer te *Nieuw-Beijerland*; 2°. G. A. OVERBEEK, hulponderwijzer te *Tiel*; 3°. W. J. VAN DER BELT, hulponderwijzer te *Beverwijk*. De Gemeenteraad heeft, in zijne vergadering van 31 December j. l., zijne keuze gevestigd op G. A. OVERBEEK, hulponderwijzer te *Tiel*.

HELLOUW, gemeente *Haasten*. De Openbare school vacant. Nov. 1866.

IX Distr. Mr. W. J. Triebels, te Nijmegen.

HORSSSEN. Op den 20 December j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats ter vervulling van de vacature, ontstaan door de benoeming van den openbaren onderwijzer W. J. BUIJTENDORP, te *Clinge*. Drie sollicitanten namen aan het examen deel, nl. J. M. NIJLAND, openbaar onderwijzer te *Beers*, die 41½ punten, M. H. RIDDER, onderwijzer in het R. K. Weeshuis te *Nijmegen*, die 40½ punten en H. JANSSEN, openbaar onderwijzer te *Balgotj*, die 32 punten verkreeg. Nadat die drie sollicitanten, in de orde, waarin zij hierboven genoemd zijn, op de voordragt waren geplaatst, en nadat later de eerstgenoemde verzocht had niet in aanmerking te komen, heeft de Gemeenteraad, bij besluit van 15 Januarij j. l., met algemeene stemmen aangesteld M. H. RIDDER voornoemd. Het examen werd bijgewoond, behalve door de leden van het Gemeentebestuur, door de HH. geestelijken, de meeste onderwijzers in den omtrek en een groot aantal belangstellenden. De School-

opziener werd bijgestaan door den hoofdonderwijzer J. M. H. BOSMAN, te *Druten*.

X Distr. P. van der Burg, te *Nijmegen*.

NIJMEGEN. Door het vertrek van M. H. RIDDER naar *Horssen* is de betrekking van hoofdonderwijzer aan de school van het R. K. weeshuis opengevallen. Aan dien post is verbonden eene jaarwedde van *f* 300, benevens kost en inwoning in het gesticht en verder geheele verpleging. Sollicitanten naar deze vacature worden verzocht, om zich, onder overlegging der gevorderde stukken, vóór 1 April e. k., aan te melden bij den Heer RIVEAUX, voorzitter van het collegie van regenten der beide weeshuizen te *Nijmegen*.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. M. J. de Goeje, te *Leiden*.

NOORDWIJK AAN ZEE. Aan de Openbare school voor lager onderwijs wordt gevraagd een hulponderwijzer tegen eene jaarwedde van *f* 300. Adres met vrachtvrije brieven aan den Burgemeester der gemeente *Noordwijk*.

IV Distr. Dr. M. J. de Goeje, te *Leiden*
(tijdelijk).

WOERDEN. Aan eene der Openbare lagere scholen eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1866.

V Distr. Dr. M. C. Mensing, te *Rotterdam*.

DELSHAVEN. De Openbare meisjesschool voor meer nitgebreed lager onderwijs vacant. *Jan.* 1867.

VI Distr. Dr. C. J. Vaillant,
te *Schiedam*.

BOLNES, gemeente *Ridderkerk*. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1867.

MAASSLUIS. Tegen 1 April e. k. worden gevraagd twee hulponderwijzers, één aan de Openbare burgerschool; op eene jaarwedde van *f* 350, en één aan de Openbare armentusschenschool, tevens geëxamineerd in de gymnastiek, op een tractement van *f* 450 als vaste jaarwedde. De vereischte stukken vrachtvrij te zenden aan den Burgemeester.

IX Distr. Mr. J. R. Hoolboom, te *Leerdam*.

GROOT-AMMERS. Er wordt aan de Openbare school voor gewoon lager onderwijs ten spoedigste een hulponderwijzer verlangd, op eene jaarwedde van *f* 375, terwijl voor hem gelegenheid bestaat om, voor *f* 4.50 per week, bij een geschikt ingezet en huysvesting en voeding te bekomen. Sollicitanten worden verzocht de bij de wet gevordeerde stukken vrachtvrij in te zenden aan den Burgemeester, wonende te *Nieuwpoort*.

VIANEN. De betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant.

X Distr. B. Roers, te *Middelharnis*.

BRIELLE. Aan de Burgerschool eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1867.

ROCKANJE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1866.

XI Distr. Mr. A. M. de Cock, te *Rotterdam*.

ROTTERDAM. Aan eene der scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs wordt verlangd, op eene jaarwedde van *f* 500, een hulponderwijzer, voorzien van acten voor 2 van de nieuwe talen (Fransch, Engelsch, Hoogduitsch); het bezit eener acte voor de wiskunde zal tot aanbeveling strekken. Sollicitanten vervoegen zich ten spoedigste in

persoon of met vrachtvrije brieven bij den hoofdonderwijzer L. B. FIKKERT, 10—96, te *Rotterdam*.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. Eene der Openbare tusschenscholen vacant. *Jan.* 1867.

AMSTERDAM. Door den Gemeenteraad is, in zijne zitting van den 30 Januarij 1867, benoemd tot derden hulp-
onderwijzer aan de Openbare lagere burgerschool 4de klasse (hoofdonderwijzer W. LAAN), J. TIELEMAN, die met 1°.
Maart e. k. in functie zal treden.

I Distr. Dr. J. Penn, te Amsterdam.

NIEUWERAMSTEL. Eene hulp-
onderwijzersplaats vacant in de Openbare school aan den Overtoom. *Nov.* 1866.

VI Distr. M. Luijmes, te Alkmaar.

BERGEN. De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

DE WOUDE, gemeente *Akersloot*. De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

IX Distr. Mr. W. Bok, te Texel.

TEXEL, *Oude schild*. Door het overlijden van den hulp-
onderwijzer aan de Openbare school voor gewoon lager onder-
wijs is die betrekking opengevallen. Men verlangt die ten
spoedigste vervuld te zien, en worden alzoo sollicitanten
uitgenoodigd, zich deswegens, met overlegging der noodige
bewijsstukken, ten spoedigste te vervoegen, in persoon of
bij vrachtvrije brieven, bij den Burgemeester van *Texel*.
De jaarwedde bedraagt *f* 350.

XI Distr. P. H. Brasijn, te Amsterdam.

ILPENDAM. Eene hulponderwijzersplaats aan de Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

XII Distr. R. Oldeman, te Wormerveer.

ZAANDAM. De Openbare school vacant. *Jan.* 1867.

ZAANDIJK. Mejufvrouw A. E. HAAGSMA heeft den 4 Februarij j. l. in deze gemeente eene Bijzondere school van gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes geopend, nadat haar het bewijs, vermeld in art. 37, litt. c, van de wet op het lager onderwijs, door het Gemeentebestuur was uitgereikt.

Z E E L A N D.**II Distr. Dr. P. J. Andreae,
te Zierikzee.**

DREISCHOR. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school dezer gemeente is weder vervuld door de benoeming van J. Z. DE BUISONJÉ, die reeds in functie getreden is.

ZIERIKZEE. Aan de Openbare school voor onvermogens (Armenschool) eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1867.

ZONNEMAIRE. Tot hulponderwijzer aan de Openbare lagere school dezer gemeente is aangesteld J. E. DE KOK, van *Nieuwvliet*.

III Distr. Mr. C. J. Pické, te Middelburg.

THOLEN. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens eene hulponderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1866.

VI Distr. H. Q. Janssen, te *St. Anna ter Muiden*.
(tijdelijk.)

PAULUSPOLDER, gemeente *Stoppeldijk*. De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

UTRECHT.

II Distr. Mr. P. A. M. V. O. Baron van Rijkevorsel van Rijsenburg, te *Utrecht*.

LOOSDRECHT. De Gemeenteraad heeft tegen 1 Mei e. k. aan den hoofdonderwijzer W. WAGENAAR, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend, op grond van art. 26, al. 1, der wet. Sollicitanten naar de openvallende school te *Oud-Loosdrecht* worden daarom bij dezen opgeroepen om zich met vrachtvrije brieven, vóór of op den 20 Maart e. k., bij den Burgemeester der gemeente aan te melden. Men behoeft geene andere stukken over te leggen dan die, welke in art. 21 der wet zijn aangewezen. De hoofdonderwijzer zal eene vaste jaarwedde van *f* 550 en een veranderlijk inkomen van *f* 2 voor ieder schoolgaand kind ontvangen. Het getal der schoolgaande kinderen kan men op 150 stellen. Hij zal daarenboven vrije woning met een tuin hebben. De personele belasting, ten laste van den hoofdonderwijzer, bedraagt waarschijnlijk *f* 16.

IV Distr. Dr. G. Leignes Bakhoven,
te *Utrecht*.

RHENEN. De gesubsidieerde Bijzondere school vacant. *Jan.* 1867.

WIJK BIJ DUURSTEDÉ. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

V Distr. Jhr. Mr. J. G. Bosch van Drakestein,
te Utrecht.

IJSSELSTEIN. Na gehouden vergelijkend examen voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school, den 27 December j. l., zijn op de voordragt geplaatst L. HOVENKAMP, hulponderwijzer te *Epe*, D. A. A. DE NEIJN VAN HOOGWERFF, hulponderwijzer te *Amsterdam*; C. J. ECKHARDT, hulponderwijzer te *Amsterdam*; H. D. C. WINTER, hulponderwijzer te *Hellevoetsluis*; J. MEEWIS, hulponderwijzer te *Amsterdam* en J. P. ZUIJDAM, hulponderwijzer te *Rotterdam*. Bij besluit van den 17 Januarij j. l. is door den Gemeenteraad benoemd D. A. A. DE NEIJN VAN HOOGWERFF, hulponderwijzer te *Amsterdam*.

F R I E S L A N D.

II Distr. Dr. C. J. de Lussanet de la Sablonière, te Harlingen.

HARLINGEN. Voor de betrekking van eerste hulponderwijzeres aan de tweede Openbare meisjesschool heeft men niemand kunnen vinden, die aan de vereischten kon voldoen. Het Gemeentebestuur heeft daarom besloten deze betrekking tijdelijk onvervuld te laten, en het onderwijs in het zingen voorloopig opgedragen aan den hoofdonderwijzer H. KOSTER, alhier.

SCHRAARD, gemeente *Wonseradeel*. Aan den hoofdonderwijzer der Openbare school, G. A. LANGHOUT, is, op zijn verzoek, een eervol ontslag als zoodanig verleend. In de tijdelijke waarneming der school wordt voorzien.

WONS, gemeente *Wonseradeel*. Op den 1 Mei aanstaande zal de Openbare school vacant worden, daar de hoofdonderwijzer G. KUIJPERS, met ingang van dien datum, een eervol ontslag uit zijne betrekking verzocht en bekomen heeft.

III Distr. Dr. L. W. van Kleffens,
te Oenkerk.

ENGWIERUM, gemeente *Oostdongeradeel*. Ten gevolge van het overlijden van den onderwijzer VELDMAN is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school vacant.

MODDERGAT, gemeente *Westdongeradeel*. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school is vacant. Salaris *f* 300.

IV Distr. Dr. Th. Sprée, te Veenwouden.

OUDKERK, gemeente *Tietjerksteradeel*. De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

V Distr. Mr. Ph. van Blom, te Heerenveen.

TJALLEBERD, gemeente *Aengwirden*. De Openbare school is vacant ten gevolge van het overlijden van den hoofdonderwijzer VELSING, in de maand October 1866.

VI Distr. Jhr. Mr. F. H. van Beyma thoe Kingma, te Heerenveen.

LANGEDIJKE, gemeente *Ooststellingwerf*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1867.

VIII Distr. Mr. J. J. Bolman, te Sneek.

ABBEGA, gemeente *Wijmbritseradeel*. De Openbare school vacant. *Junij* 1864.

IX Distr. Mr. H. Bunga, te Harlingen.

CUBAARD, gemeente *Hennaarderadeel*. De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

OVERIJSEL.**I Distr. Mr. H. E. C. van Kerckhoff,
te Zwolle.**

DALFSEN. Wegens toenemend aantal van leerlingen op de school te *Ancum* heeft de Gemeenteraad besloten, daar een hulponderwijzer te benoemen, op eene jaarwedde van *f* 250. Uit twee sollicitanten is F. VAN DER HULST benoemd en terstond in functie getreden.

ZWOLLE. In de plaats van C. MULDER, naar *Kampen* vertrokken, is aan 't hoofd van de Bijzondere Protestantische Christelijke school voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs gekomen D. WIJNBEEK, hulponderwijzer te *Amsterdam*, die, na overlegging der vereischte bewijzen, zijne betrekking aanvaard heeft.

IV Distr. T. de Voogt, te Oldenzaal.

OLDENZAAL. Voor eene niet gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs, te geven aan kinderen die in eene fabriek werken, verlangt men een hoofdonderwijzer, op eene jaarwedde van *f* 600. Beyoegde sollicitanten worden verzocht zich met vrachtvrije brieven, onder overlegging der noodige bewijzen, te vervoegen tot den Schoolopziener in het vierde district, te *Oldenzaal*, bij wien nadere inlichtingen te verkrijgen zijn.

OLDENZAAL. Op 6 Januarij j. l. is alhier door Mevrouw G. GROOTHEDDE, na overlegging der vereischte bewijzen, eene niet gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs geopend, bestemd voor meisjes, die in de fabrieken werkzaam zijn.

V Distr. Mr. B. G. ten Pol, te Almelo.

BORNERBROEK, gemeente *Borne*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1867.

GEESTEREN, gemeente *Tubbergen*. De Openbare school vacant. *Oct.* 1866.

TUBBERGEN. De Openbare school vacant. *Oct.* 1866.

VI Distr. Mr. L. J. van Riemsdijk, te *Ommen*.

DEDEMSVAART, gemeente *Avereest*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1866.

HARDENBERG (ambt). De Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs der Christelijke afgescheidene gemeente te *Lutten*, aan de Dedemsvaart, vacant. *Aug.* 1866.

VIII Distr. Mr. J. Kalff, te *Almelo*.

ALMELO. Tot hoofdonderwijzer der Openbare school is, in plaats van R. H. VAN GRAFFHORST, benoemd J. HOOGENKAMP, tot dusverre hoofdonderwijzer aan de Bijzondere school van het Departement der Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen.

Tot hoofdonderwijzer aan laatstgemelde school is benoemd A. L. ROEST, laatst huisonderwijzer te *Ambt Delden*.

G R O N I N G E N.

I Distr. Jhr. Mr. H. J. Trip, te *Groningen*.

GRONINGEN. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare lagere school ter voorbereiding van middelbaar en hooger onderwijs is vervuld door de benoeming van den Heer REMEES FLORIS MODDERMAN.

III Distr. J. W. van Roijen, te *Kanteps*.

NOORDWOLDE, gemeente *Bedum*. De Openbare school vacant. *Julij* 1866.

V Distr. B. Brugsma, te *Groningen*.

KALKWIJK, gemeente *Hoogezand*. Aan den Heer A. MEIJER,

hoofdonderwijzer der Openbare lagere school is, op zijn verzoek, eervol ontslag gegeven ten gevolge zijner benoeming te *Zuidlaren*. Vijftien sollicitanten naar de daardoor openvallende betrekking hebben zich, na de gewone oproeping in de dagbladen, aangegeven, van welke veertien aan het vergelijkend examen op den 13 Februarij in het gemeentehuis te *Hoogezand* hebben deel genomen. Zes van hen, die op hun schriftelijk werk en bij het mondeling onderzoek de meeste punten van goedkeuring verwierven, zijn op de voordragt geplaatst, namelijk J. BOUMA, hulp-
onderwijzer te *Muntendam*, 35 punten; F. CAMMINGA JELTES, hoofdonderwijzer te *Veendijk*, 32½; R. STRAAT, hulponderwijzer te *Groningen*, 32½; J. VAN BELKUM, hulponderwijzer te *Delfzijl*, 30½; D. ARKEMA, hulponderwijzer te *Zuidhorn*, 28½ en R. VEGTER, hulponderwijzer te *Uithuizermeeden*, 27.

D R E N T H E.

I Distr. H. Boom, te Assen.

ANNEN, gemeente *Anlo*. Voor de betrekking van onderwijzer der Openbare school, naar art. 20, hadden zich twaalf mededingers aangegeven, van welke negen zijn opgekomen, en, 31 Januarij j. l., vergelijkend geëxamineerd. Op de voordragt zijn geplaatst: D. ARKEMA, met acte als hoofd-
onderwijzer; verder R. VENEMA, R. WEERTMAN, L. HOF, H. B. VAN VEEN en J. G. OOSTERBEEK, allen met acte als hulponderwijzer; de eerste van 't zestal in die betrekking te *Zuidhorn*, de tweede te *Noordhorn*, de derde en vierde aan 't hoofd der gehuchtscholen te *Norgeroort* en *Spier*, de beide laatsten te *Ruinen* en *Wildervank* werkzaam. Den 9 Februarij is D. ARKEMA door den Raad der gemeente benoemd.

L I M B U R G.**I Distr. Mr. A. Gordon, te Maastricht.**

GULPEN. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school opengevallen zijnde door de benoeming van M. LEMMENS tot hoofdonderwijzer te *Dieteren*, gemeente *Susteren*, is op 22 September 1866 tot hulponderwijzer benoemd HERMAN JOSEPH ARETZ, kweekeling aan die school, hebbende acte van bekwaamheid als hulponderwijzer.

HEUGEM, gemeente *Gronsveld*. Na op den 6 November 1866 door den Districts-Schoolopziener onder bijstand van den hoofdonderwijzer der Openbare school te *Gulpen*, J. M. NOTERMANS, gehouden vergelijkend examen, waartoe waren opgekomen W. J. GEENE en J. W. W. DAUTZENBERG, is eerstgemelde op den 5 December 1866 benoemd tot hoofdonderwijzer der nieuw opgerigte Openbare school binnen dit dorp. Die school is in de eerste dagen der maand Januarij 1867 geopend.

IV Distr. Mr. P. G. E. H. Baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky, te Roermond.

EINIGHAUSEN, gemeente *Limbricht*. Den 12 Januarij 1867 overleed de Heer JAN KAREL KUSTERS, hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs. De voordelen, aan deze betrekking verbonden, zijn: 1°. eene jaarwedde van *f* 200 en 2°. eene vergoeding van *f* 25 voor het gemis van eene vrije woning.

JABEEK. De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

MUNSTERGELEEN. Bij besluit van den Gemeenteraad van den 31 December 1866 is aan den Heer JAN PIETER HERMANS, hoofdonderwijzer der Openbare school voor ge-

woon en meer uitgebreid lager onderwijs, op het daartoe door hem gedaan verzoek, eervol ontslag verleend uit zijne gemelde betrekking, en zulks onder dankbetuiging voor de menigvuldige door hem aan de gemeente bewezen diensten. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn: 1°. eene jaarwedde van *f* 400; 2°. eene vergoeding van *f* 25 voor het gemis van eene vrije woning. De Heer JAN WILLEM HERMANS, bezitter eener acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer, is met de tijdelijke waarneming dier betrekking belast.

VI Eistr. L. F. H. Beerenbroek,
te Roermond.

BAEXEM. De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

VII Distr. Dr. J. P. H. van de Loo,
te Venlo.

BELFELD. Op den 1 Februarij j. l. had het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school, vacant door het eervol ontslag van A. HOEZEN, op zijn verzoek verleend. Er waren twee sollicitanten opgekomen: H. BLOEMERS, hulponderwijzer te *Tegelen* en J. J. WALTMANS, hoofdonderwijzer te *Dieteren*. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den hoofdonderwijzer D. SCHRAM in tegenwoordigheid van Burgemeester en Wethouders en eenige leden van den Gemeenteraad. H. BLOEMERS behaalde de meeste punten, werd door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, de eerste op de voordragt geplaatst en bij besluit van den 4 Februarij j. l. door den Raad tot hoofdonderwijzer benoemd.

VENLO. Aan de nieuw op te rigten Openbare school

voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs wordt een hoofdonderwijzer verlangd. Het tractement bestaat uit een jaarwedde van *f* 800, benevens *f* 100 voor vergoeding van woning. Sollicitanten die, behalve de acte als hoofdonderwijzer of van den tweeden rang, de bevoegdheid hebben tot het geven van onderwijs in de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen, worden uitgenoodigd, om zich, vóór den 7 Maart e. k., bij den Burgemeester aan te melden.

VIII Distr. Mr. F. P. J. de Sain, te Horst.

WELL, gemeente *Bergen*. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

I N H O U D.

BOEKBEOORDEELINGEN.

Dr. A. DE JAGER, *Mijne toetreding tot de spelling van het
Woordenboek der nederlandsche taal.* Bl. 89

MENGELWERK.

*Het taalonderwijs in de volksschool. Eene voorlezing door
H. DE JONG.* — 92
Gevoelens en herinneringen van een onderwijzer . — 113
Het gebed in de school — 129

SCHOOLNIEUWS.

*Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 Augustus
1857 (Staatsblad n°. 103), verleend aan eervol ontslagen
onderwijzers en onderwijzeressen.* — 137

NORMAALLESSEN. Dordrecht ? . — 137

Zuidholland. *Intrekking der bevoegdheid van J. DEKKER tot
het geven van onderwijs* — 138

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

ZUIDHOLLAND. *Tweede schooldistrict.* — 138

GELDERLAND. *Vijfde schooldistrict.*

*Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer H. PUNT, te
Borculo.* — 141

UTRECHT. *Derde schooldistrict.*

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer H. HANEES,
te Hoogland Bl. 143

SCHOOLGEBOUWEN.

ZUIDHOLLAND. *Derde schooldistrict — 145*

NOORDHOLLAND. *Elfde schooldistrict — 145*

Contract tusschen Noordbrabantsche onderwijzers, om, bij hun
overlijden, hunne naaste betrekkingen of bloedverwanten te
verzekeren van eene toelage of uitkeering in eens. — 146

SCHOOLBERIGTEN *van Febr. 1867. — 149*

Nieuwe uitgaven betreffende het onderwijs.

- Boeser, (A. L.) De Aarde. Aardrijkskundig leerboekje voor de lagere scholen. Weesp, G. G. Brugman. Kl. 8°. f 0.30
- Bruggen, (B. van) W. Adam's geometrische contractie-leer en algebraïsche geometrie; bevattende meer dan 300 opgaven van de vlakke meetkunst, opgelost volgens de synthetische, analytische en algebraïsche methode. Franeker, T. Telenga f 1.50
- Burgersdijk, (Prof. L. A. J.) De dieren, afgebeeld, beschreven en in hunne levenswijze geschetst. Afl. 1. Leiden, D. Noothoven van Goor. Roij. 8°. f 0.90
- Compleet in 20 à 24 afleveringen.
- Cate, (J. ten) Een woord over het middelbaar onderwijs. Sneek, van Druten en Bleeker. Gr. 8°. f 0.35
- Dozy, (R.) Oosterlingen. Verklarende lijst der Nederlandsche woorden, die uit het Arabisch, Hebreeuwsch, Chaldeeus, Perzisch en Turksch afkomstig zijn. 's Gravenhage, Leiden, Arnhem, N. Nijhoff, A. W. Sythoff, D. A. Thieme. Gr. 8°. f 1.25
- Es, (Dr. H. van den) Letterkunde der Grieken en Romeinen. Groningen, J. B. Wolters. Post 8°. f 1.90
- Eshuijs, (H.) Meisjes-gymnastiek. Een woord aan ouders, onderwijzers en onderwijzeressen. Rotterdam, Altmann en Roosenburg. Post. 8°. f 0.50
- Folker's nieuw practisch rekenboek voor kinderen van den landelijken stand. Brummen, S. Folkers. Kl. 8°. f 0.20
- Heusden, (Dr. A. A. v.) Handboek der aardrijkskunde, staatsinrigting, staathuishoudkunde en statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden. 2e deel. Haarlem, de Erven F. Bohn. Gr. 8°. f 3.60
- Compleet in 2 deelen f 6.10
- Hoeven, (A. v. d.) De beginselen der Fransche taal gemakkelijk gemaakt voor jonge kinderen. Amsterdam, J. M. E. Meijer. Kl. 8°. 1e stukje. 10e verbeterde druk. f 0.30; 4e stukje. 5e druk. f 0.70
- Inleiding tot de kennis der natuur, door Dr. J. H. v. d. Broek, Dr. D. J. Coster en Dr. D. Lubach. afl. 10. (Natuurkunde van Dr. J. H. van den Broek, afl. 5). Amsterdam, C. L. Brinkman, Gr. 8°. f 0.75
- Kreke, (Dr. F. W. C.) Handleiding tot de kennis der meteorologie. Voornamelijk voor zelfonderrigt. Met een aanhangsel bevattende inlichtingen en voorschriften tot het doen van Meteorologische waarnemingen en alle daartoe benodigde tafels. Haarlem, A. C. Kruseman, Gr. 8°. f 6.40
- Latinist, (De vlugge) Eene handleiding vooral ten dienste van hen, die door eigen oefening zich de eerste gronden der Latijnsche taal wenschen eigen te maken, door een Oud-docent. Nijmegen, H. C. A. Thieme. Post 8°. f 0.75
- N. Bijdr. Ond. Febr. 1867.*

- Lijst (Alphabetische) der gymnasiën, latijnsche scholen en hogere burgerscholen, met de namen der leeraren en de vakken, waarin zij onderwijs geven. Haarlem, Erven F. Bohn. Gr. 8°. . . f 0.40
- Mol, (J. D. R.) en H. Baarschers, Leeslesjes voor kinderen van 6—9 jaren. Schoonhoven, S. E. van Nooten. Kl. 8°. f 0.15
- Natuur (De) in de verschillende jaargetijden bijzonder met het oog op de planten. Schoolboekje. Schoonhoven, S. E. van Nooten. Kl. 8°. f 0.20
- Pestalozzi. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding, onder redactie van B. Brugsma, Dr. W. Gleuns Jr., T. Hofkamp, D. de Groot en R. R. Rijkens, en onder medewerking van een aantal onderwijs- en opvoedkundigen. Jaargang 1867. Afl. 1. Groningen, P. Noordhoff. Gr. 8°. Per jaargang van 6 afl. f 2.50
- Pijnappel, Gz. (Dr. J.) Ons onderwijs. Leiden. S. C. van Doesburgh. Post 8°. f 0.25
- Schat van kennis. (Een) De hoofdbegrippen der natuurkundige wetenschappen, eenvoudig verklaard en opgehelderd, in verband met hunne toepassing in het dagelijksche leven. Vrij bewerkt naar D. A. Well's science popularly explained, en andere bronnen, door D. van den Bosch, Dr. C. Ekama, Dr. R. S. Tjaden Modderman en Dr. T. C. Winkler. Amsterdam, Gebrs. Kraay. Gr. 8°. f 5.75; in linnen. f 6.25
(Vroeger uitgegeven in 8 afleveringen onder den titel van: Wetenschappelijke zaken van algemeen nut).
- Schmal, (J.) Leidraad voor de aanvankelijke beoefening van de ontleding der samengestelde volzinnen, naar Dr. H. Kern's Handleiding bij het onderwijs der Nederl. taal. Schoonhoven, S. E. van Nooten. Post. 8°. f 0.30
- Strootman, (H.) Beginselen der cijferkunst, bepaaldelijk ten dienste van hen, die zich verder op de wiskunde toeleggen. 1e gedeelte. 8e herziene druk. Breda, J. Hermans en Zoon. Kl. 8°. . f 0.90
- Iets over de logarithmen en hun gebruik. 3e verb. druk. Als boven. Kl. 8°. f 0.75
- Veenstra, (R.) De rekenaar. Practische handleiding bij 't eerste rekenonderwijs in de volksschool. 1e—5e stukje. Sneek, van Druten en Bleeker. Kl. 8°. 1e st. f 0.12¹/₂, 2e—4e elk. f 0.15
- Denkoefeningen. Verzameling van rekenkundige voorstellen voor volks- en burgerscholen. 3e en 4e stukje. Als boven. Post 8°. 3e st. f 0.35; 4e st. f 0.30.
- Westbroek, (G. H.) Verzameling van opstellen ter vertaling in het Hoogduitsch, 2e druk. Schoonhoven, S. E. van Nooten. Kl. 8°. f 0.50

Bij T. HOOIBERG & ZOON, te Leiden, zijn heden
verschenen :

T. TATE, Onze Planeet, eene Handleiding bij het beoefenen der wiskundige aardrijksbeschrijving en bij het gebruik van de globe, met een voorberigt van Dr. E. VAN DER VEN en 3 uitslaande platen. Tweede herziene druk. f 0.70.

Ch. BRAY, Ons ligchaam en zijne verrigtingen met betrekking tot onze gezondheid, naar het Engelsch, met 2 uitslaande gekleurde platen. f 0.70.

Atlas ten gebruike bij het onderwijs in de geographie van Nederland, aan hogere burgerscholen (12 kaarten in omtrek en voorwoord van H. C. ROGGE). Derde duizend. f 0.40.

G. N. DU RIEU Romae veteris ichonographia. f 1.25.

[346]

Bij J. KUIKEN, Jz., te St. Anna-Parochie wordt uitgegeven:

ONS ZIJN EN ONS MOETEN.

Iets over het wezen en de waarde der **VERBEELDINGSKRACHT** in zake van Onderwijs, Opvoeding, Godsdiens en Evangelie-verkondiging, door

H. UDEN MASMAN, Jr.

Evangelisch Predikant te Wier.

De Inhoud van dit voor onzen tijd hoogst belangrijk en bijzonder eigenaardig werk, is als volgt:

Over de beoefening der geschiedenis als middel ter volksontwikkeling. II. De verbeeldingskracht en ons karakter. III. Onderwijs. IV. Opvoeding. V. Godsdiens. VI. Wat is Evangelie? VII. Waarheid en volkomenheid van het Evangelie. VIII. Zaligmakende kracht van het Evangelie. IX. De Evangelieverkondiging en onze dagen. X. De wetenschap, haar wezen en waarde. XI. Theologie. XII. Zullen wij nog theologie studeeren? XIII. Geloovige en ongeloovige theologie. XIV. Wat wij te vreezen en te hopen hebben. XV. Ons zijn en ons moeten.

PRIJS f 2.40.

[347]

Door S. E. VAN NOOTEN, te Schoonhoven, is heden
uitgegeven en verzonden:

BEGINSELEN

DER

DIFFERENTIAAL- EN INTEGRAAL-REKENING.

ZOODANIG BEHANDELD,

DAT SLECHTS DE KENNIS DER ELEMENTAIRE WISKUNDE
TOT HET VOLGEN DEZER HANDLEIDING BENOODIGD IS.

VRIJ NAAR HET ENGELSCHE, DOOR

G. L. K E P P E R,

1ste *Luitenant-Ingenieur.*

168 Bladz. Prijs *f* 1.25.

BEKNOPTE HANDLEIDING

TOT DE BEOEFENING VAN DE BEGINSELEN DER

NEDERLANDSCHE

FIGUURLIJKE TAAL- EN STIJLLEER,

MET VOORBEELDEN OPGEHELDERD,

DOOR

T. K N U I V E R S.

168 bladz. Prijs *f* 1.—.

[348]

Wie beschaving en vooruitgang op prijs stelt, wie gaarne aesthetisch en verstandelijk genot smaakt: dien verzoeken wij inzage te nemen, van de 1ste afl. en het Prospectus, van het werk van Prof. L. A. J. BÜRGERSDIJK, «De Dieren, afgebeeld, beschreven en in hunne levenswijze geschetst,» waarvan bij alle boekhandelaren exemplaren ter inzage voorhanden zijn.

[349]

Het nieuw Engelsch Woordenboek,

getiteld:

CAMPAGNE'S Schoolwoordenboek der Engelsche
en Nederlandsche talen,

bevattende

1. de meest gebruikelijke woorden en eigenaardigheden van beide talen; 2. de uitspraak der Engelsche woorden; 3. eene naauwkeurige aanwijzing van het gebruik der Engelsche voorzetsels en 4. eene uitvoerige lijst van eigen namen, naar de beste bronnen bewerkt door **TIELEMAN PAK**; ruim 700 compres gedrukte bladzijden in linnen band, prijs *f* 1.50, is in alle boekwinkels verkrijgbaar.

Volgens de eenparige verklaring van deskundigen verdient dit **SCHOOLWOORDENBOEK**, dat tevens onbegrijpelijk *laag* in prijs gesteld is, **verreweg** de voorkeur boven *al* de bestaande Schoolwoordenboeken.

[350]

De Vragen en Opgaven van N°. 1 van het Tijdschrift voor Onderwijzers. 1867.

Uitgegeven van wege de Afd. *Deventer* van het Nederl. Onderwijzers
Genootschap, onder redactie der Heeren

P. J. EITES, J. D. R. MOLL en **W. TEN ENTEL Jr.**,

zijn bij de meeste Boekhandelaren gratis te bekomen. Alsmede van het

Tijdschrift voor Kweekelingen,

onder dezelfde Redactie.

Waarop Heeren onderwijzers verzocht worden belanghebbenden
tent te maken.

Deventer.

W. BRINGREVE.

[351]

De Schoolschrijfboeken

uit de fabriek van

J. C. NEISZEN en Co., Hoogstraat, 10—63, te Rotterdam,

zijn zeer aan te bevelen wegens de *goede kwaliteit* van het papier en de *zeer lage prijzen*. [352]

Bij W. E. J. TJEENK WILLINK, te Zwolle, verscheen zoo even:

NIEUWE SCHRIJFMETHODE

Voor de Lagere Scholen en Inrichtingen
van Middelbaar Onderwijs;

opgedragen aan den Heer

Dr. J. J. KREENEN,
Inspecteur voor het Lager Onderwijs in Overijssel.

DOOR **H. BAARSCHERS.**
Onderwijzer te Hardenberg.

Prijs f 1.90.

Deze SCHRIJFMETHODE bestaat uit **30 Voorschriften** benevens **Inleiding**, terwijl bij elk ex. de Schrijfboeken n°. 1—3 worden afgeleverd zoo als die tegen 7½ Cent per stuk te bekomen zijn.

De Heer Dr. J. J. KREENEN, *Inspecteur van het Lager Onderwijs in de Provincie Overijssel*, toonde veel belangstelling in het plan en zag alle proeven na.

De praktische doelmatigheid dezer methode werd voor het afdrukken der **Voorbeelden** beproefd aan de Departementsschool der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, door de Heeren MUIJDERMAN, *Hoofdonderwijzer* en POSTEL, geëxamineerd volgens de Wet op het Middelbaar Onderwijs, voor het Schoonschrijven. Beiden verklaarden zich zeer ingenomen met deze volgens hun gevoelen zeer praktische en weinig kostbare SCHRIJFMETHODE.

Om de invoering op de scholen zoo gemakkelijk mogelijk te maken, zijn van de voorbeelden te bekomen:

N ^o . 1—13	behoorende bij het eerste Schrijfboek	voor	f	0.78
" 14—18	" " " tweede	" " "	"	0.30
" 19—30	" " " derde	" " "	"	0.72

[353]

Bij G. PORTIELJE EN ZOON, te Amsterdam, ziet het licht :

G. N. Landré,

Verzameling van Brieven, om, met behulp der Nederduitsche taal, de jeugd door het vertalen van geschikte en nitgezochte voorbeelden tot de kennis van den **Franschen briefstijl** op te leiden. *Vijfde druk*. Op nieuw herzien, verbeterd, overeenkomstig de behoeften des tegenwoordigen tijds ingerigt en met **HANDELS-, BANKIERS- en WISSELBRIEVEN** enz. vermeerderd. Prijs *f* 1.15; bij het 12tal à *f* 1.10 per Ex.

J. C. F. Scherber,

Beknopte Handleiding tot de kennis der Hoogduitsche taalregelen, of Verzameling van opstellen, om vele moeilijkheden, op eene praktische wijze, spoedig te boven te komen en zich tevens den briefstijl eigen te maken. Naar de 3de verbeterde uitgave voor Nederlanders omgewerkt, aanmerkelijk vermeerderd en meerendeels naar **HEYSE's Spraakkunst** ingerigt, door S. J. MULDER, Doctor in de Wijsbegeerte. *f* 1.25.

D. Ouwersloot,

Nederlands dichters tot op de helft der 18de eeuw in herinnering gebragt. 2 deelen, 945 bladz. *f* 3.75.

Benevens een aantal werkjes geschikt voor het onderwijs in de **FRANSCHÉ, ENGELSCHÉ en HOOGDUITSCHÉ TALEN**, waarvan de Lijst op *franco* aanvraag *gratis* te bekomen is.

 Pas verschenen: de **ACHTSTE VERBETERDE DRUK** van:

Second Livre de lecture ou choix de plusieurs *Historettes, Anecdotes et Beaux traits Amusants et Moraux*, destinés a faciliter aux commençants l'étude de la langue Française, avec la version en Hollandais des Phrases et des mots par G. ENGELBERTS GERRITS. Prijs *f* 0.45. Bij het twaalftal *f* 0.42½.

[354]

TIJDELIJKE PRIJSVERMINDERING.

F. H. C. SCHWARZ,

GESCHIEDENIS DER OPVOEDING VAN DEN VROEGSTEN TIJD TOT OP ONZE DAGEN,

MET EENE VOORREDE VAN

Mr. A. VAN GOUDOEVER,

in leven Hoogleeraar te Utrecht.

2 zware boekdeelen van ruim 1200 bladz. Vroeger f 11.20.
Thans voor slechts f 3.00.

Van dit belangrijk werk zijn nog maar enkele Exemplaren te bekomen.

Voorts debiteren de onderstaanden met goed succes:

J. Mars, Jz., De Natuur. Een leesboek voor de schooljeugd. f 0.30

— Honderdtal der wetenswaardige zaken uit de drie Rijken der
Natuur. Een leesboek voor de schooljeugd. f 0.30

F. M. Repellus, Korte inhoud der leere en pligten van den
Godsdienst. 10de druk. f 0.20

Gedichtjes voor de Nederlandsche jeugd. 5de druk . . - 0.40

Idem in het Fransch - 0.40

en de welbekende

Gedichtjes voor kinderen van Mr. HIERONYMUS V. ALPHEN.

Bovenstaande werkjes zijn ter inzage te bekomen bij de Uitgevers
J. G. VAN TERVEEN EN ZOON, te Utrecht, en verder bij alle
soliede Boekhandelaren, terwijl dezelve HH. onderwijzers en onder-
wijzeressen bijzonder worden aanbevolen.

Tevens berigten zij door aankoop Eigenaars
geworden te zijn van de

Korte geographische oefeningen voor het eerste onderwijs in de kennis der geheele aarde,

TEN DIENSTE DER LAGERE SCHOLEN,

DOOP **P. J. PRINSEN,**

*in leven Directeur en Onderwijzer van 's Rijks Kweekschool voor
Schoolonderwijzers te Haarlem.*

Met 8 uitslaande kaarten. Prijs 60 cents.

De naam des schrijvers maakt het overbodig dit boekje aan te prijzen.
Hetzelve is eene onmisbare handleiding bij het eerste onderwijs in de
aardrijkskunde. [355]

Bij G. G. BRUGMAN, te Weesp, is van de pers gekomen:

DE AARDE.

Aardrijkskundig leerboek voor de lagere scholen,

door **A. L. BOESER**. Prijs 30 Cts.

Dit schoolboek is ingericht volgens de nieuwste staatkundige verdeeling en met het oog op de omstandigheden die in den laatsten tijd hebben plaats gehad. — Het is een vervolg op:

NEDERLAND. Aardrijkskundig leerboekje.

Prijs 15 Cts., waarvan heden de 2de druk is verschenen.

Voorts debiteert hij met succes:

A. L. Boeser.	{	Nieuw Rekenboek	voor de lagere scholen.
			1ste Stukje. Prijs 15 Cts. (waarvan heden de 2de druk is verschenen.)
		" "	2de Stukje. Prijs 15 Cts.
		" "	3de " " 15 Cts.
		" "	4de " " 20 Cts.
		" "	5de " (<i>is ter perse</i>).
		Allerlei. Leesboek voor de lagere scholen. Prijs 25 Cts.	

RIJNENBERG. Voorlooper van alle in Nederland gebruikt wordende Leerboeken der Fransche taal. Prijs 25 Cts.

H. HOFLAND. Verstandsoefeningen. Prijs 20 Cts.

☞ Voor Heeren Onderwijzers zijn present-exemplaren disponibel.

[356]

Bij den Boekhandelaar T. TELENGA, te Franeker, is verschenen:

W. A D A M'S

GEOMETRISCHE CONSTRUCTIE-LEER,

attende meer dan 300 opgaven van de vlakke Meetkunst, opgelost volgens de Synthetische-, Analytische-, en Algebraïsche methode, door

B. VAN BRUGGEN,

Hoofdonderwijzer aan de Normalschool te Franeker.

f 1.50.

[357]

Uitgave van J. B. WOLTERS, te Groningen.

INLEIDING TOT DE BEOEFENING
DER
NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.
BLOEMLEZING

UIT DE
VOORNAAMSTE SCHRIJVERS DER
16e, 17e en 18e EEUW,
met ophelderingen en aantekeningen,

DOOR
D. DE GROOT, L. LEOPOLD en R. R. RIJKENS,
leeraren aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Groningen.

Eerste deel. Prijs f 1.25.

Met nog één deel is dit werk compleet.

[358]

**Hoe ziet het er op de
Maan uit?**

EENE VRAAG VOOR DE MEER GEVORDERDE JEUGD,

BEANTWOORD DOOR

EUGENIUS NETOLIOZKA,

Professor te Weenen.

Uitgave van H. NIJGH. Prijs 60 cts. Alom te bekomen.

[359]

JOHN LOTHROP MOTLEY, DE OPKOMST VAN DE NEDERLANDSCHE REPUBLIEK,

(Onder WILLEM DEN EERSTE).

VERTAALD ONDER TOEZIGT VAN
Dr. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK.

Volks-uitgaaf.

Welhaast zal het derde Eeuwgetijde daár zijn van den eersten opstand tegen Spanje, en den aanvang van den tachtigjarigen worstelstrijd, om vrijheid en onafhankelijkheid voor tijdgenoot en nakomelingschap te verwerven. Wie zou dán niet gaarne zich bij vernieuwing verplaatsen in dien merkwaardigen tijd en onverdeelde hulde brengen aan de Nederlanders van de XVIIde eeuw, en aan hun met hen in leven en dood verbonden leidsman, WILLEM VAN ORANJE? — Drie eeuwen zijn sedert verlopen, en zijn er velen, die aan den roem onzer voorouders regt laten wedervaren, er zijn er ook, die hunne eer bezwalken. — Intusschen zijn de middelen en bronnen om de waarheid te kennen vermeerderd en gezuiverd; en zij, die een helderder kennis van den roem huns lands verlangen en onverdienden smaad wenschen afgekeerd te zien, kunnen hun weetlust in vele opzigten bevredigen.

Bovengenoemd werk van JOHN LOTHROP MOTLEY is ook in dit opzigt hoogst aanbevelingswaard. Hij toch heeft zijn Vaderland verlaten en onder ons volk geruimen tijd vertoefd, om met de oorkonden ook het volk zelf te bestuderen, opdat zijne Geschiedenis van de wording van onzen Staat een tafereel naar het leven en der waarheid getrouw zou zijn. Hij raadpleegde daartoe niet slechts gelijk-tijdige en latere historieschrijvers, hetzij Hollandsche, Vlaamsche, Fransche, Italiaansche, Spaansche of Hoogduitsche, maar spaarde tijd noch inspanning om behalve in ons Vaderland de Koninklijke archieven van Brussel en Dresden te doorzoeken, om er nieuwe belangrijke bouwstoffen te verzamelen, en daár de oplossing te vinden van wat nog verborgen, raadselachtig of onjuist was. — Op deze wijze is het den Schrijver mogen gelukken om in levendigen stijl eene nieuwe anschouwelijke voorstelling te geven van een der gewigtigste tijdperken onzer Geschiedenis; — alles leeft in zijne tafereelen en beweegt zich in geleidelijke ontwikkeling of ontrolt zich als in een panoram.

De Uitgever besloot daarom thans eene nieuwe oplaag van het werk te maken, en wel op het voetspoor des Engelschen uitgevers, eene **Volksuitgaaf tegen een lagen prijs**, opdat het boek voor iedereen, ook voor de minder gegoeden, zou verkrijgbaar zijn.

Deze goedkoope uitgaaf zal in 4 deelen van 400 bladzijden in post octavo verschijnen, à f 1.20 per deel, bij intekening. Drie deelen zijn in het licht. Na de uitgaaf van het vierde wordt de prijs verhoogd.

's Gravenhage 1867.

W. P. VAN STOCKUM.

[360]

Uitgaven van A. HOOGENBOOM te Amsterdam.

- Boeser**, Eerste Rekenboekje, 14e druk, 12^s cent.
 — Tweede Rekenboekje, 13e druk, 12^s cent.
 — Derde Rekenboekje, 9e druk, 12^s cent.
 — Vierde Rekenboekje, 6e druk, 12^s cent.
 — Vijfde Rekenboekje, 6e druk, 12^s cent.
 — Eerste Verzameling, 7e druk, 12^s cent.
 — Tweede Verzameling, 6e druk, 12^s cent.
 — Derde Verzameling, 3e druk, 15 cent.
 — Handleiding bij het rekenen uit het hoofd, 1e stukje.
 5e druk, 12^s cent. 2e Stukje, 4e druk, 12^s cent.
- Brandes**, Oefeningen met fouten (Fransche taal) 12^s cent.
- Hagoort**, Eerste Gronden der Ned. Taal, 9e druk, 20 cents.
- Hamer**, Rijmtafel van vermenigvuldiging, 3 cents.
- Iets** over de Schei- en Zintekens, 10 cents.
- Koning**, Leesstof voor Kinderen uit den Beschaafden Stand, 10 cents.
- Van Koten**, Rekenb. voor Meisjes, 2 stukjes à 12^s cents.
- Krom**, Leeroefeningen, 1e stukje 12^s cent, 2e stukje 20 cents,
 3e stukje 25 cents.
- Meijer**, Bloem en Blad. Leesboek ter bevordering van het Natuurlijk
 lezen, 25 cents.
- Begt**, Leesboekje voor eerstb. Leerl., 1e stukje, 4e druk à 5 ct.
 2e st. 4e dr. à 7^s cent, 3e st. 2e dr. à 10 cents.
- Rijkens**, Jezus de beste Kindervriend, 15 cents.
- Sluijter**, Fransche vertaal oefeningen, 2e druk, 30 cents.
- Sluifjers** Verz. van rekenk. Voorst., 5e 200tal, 30 cents.
 * — Oplossingen op bovenstaande, 65 cents.
- Stankart**, Handl. leeren Fransche taal, 2e druk, 20 cents.
- Swartwolt**, Vraagst. Vorml. hoogste kl., 2e druk, 15 cents.
 — Vraagst. Vorml. midd. kl. 2e druk, 10 cents.
- Tafel** van Munten, Maten en Gewichten, 3 cents.
- Veenendaal**, Aardrijksk. en Chron. van Nederland, 2e druk, 8 ct.
 — Aardrijksk. van Nederland, 2e druk, 5 cents.
- Vos**, Opgaven hoofdregelen der rekenk., 7e druk, 5 cents.
- Witkamp**, Nederl. Spraakkunst, 7^s cents.
 — Theorie der rekenkunst, 10 cents.
- Wolff**, Gemakkelijke Leeslesjes, 2e druk, 12^s cents.
 * **Het Kompas**, opgeplakt à 30 cents, onopgeplakt 20 cents.
 * **Onuitgewerkte** Tafel van vermenigv. *plano* à 20 cents.

NB. Met uitzondering van de met * geteekende, worden van
 bovenstaande, **present Ex.** ter kennismaking aangeboden.

De vierde druk

VAN

W. A. ELBERTS**KLEINE AARDRIJKSKUNDE**

VAN HET

Koningrijk der Nederlanden.

MET KAART VAN NEDERLAND.

Volgens de spelling van DE VRIES en TE WINKEL,
is thans alom verkrijgbaar.

In de SCHOOLBIBLIOTHEEK zijn vroeger verschenen:

- N°. 2—4. **J. van Loghem.** Beginselen der cijferkunst, benevens voorbeelden tot oefening in het practisch cijferen. Drie deeltjes.
- „ 5. **Lucas van Dorp.** Cacographie voor meergevorderde leerlingen.
- „ 6—7. **W. A. Elberts.** Wegwijzer bij het onderwijs der algemeene geschiedenis, ten behoeve van diegenen, welke zich tot eenig examen willen voorbereiden. Tweede, verbeterde druk.
- „ 8—9. **C. A. Heintz.** Gronden der engelsche spraakkunst, met oefeningen ter toepassing der regels, voor eenigzins gevorderden, vrij bewerkt naar „W. LENNIE. Principles of english grammar.”
- „ 10—14. **H. K. van der Woerd.** Verzameling van oefeningen in de Fransche taal, ingerigt naar de bevattelijkheid van jeugdige leerlingen. Drie stukjes.
- „ 15—16. **W. van Ravenhorst.** De afleiding. Fransch leesen vertaalboek, ingerigt om de leerlingen de woordvormen te doen opmerken.

Per nommer *ingenaaid* f 0.30; *gebonden* f 0.35.

De vijf leesboekjes met schrijffletters door A. J. ALLAN zijn onlangs verschenen, de prijs dier 5 stukjes (die ieder afzonderlijk te bekomen zijn) is 46 cents.

Leiden.

P. ENGELS.

[362]

DE GEBROEDERS VAN CLEEF, te 's Gravenhage,
debiteren met goed succes :

- Bemmelen, A. van**, Lessen over de Algebra of Stelkunst ten
gebruike der Latijnsche scholen en Gymnasiën, door G. ten Brum-
meler Wz. 2 deelen, 8vo. *f* 3.60
Elk deel is ook afzonderlijk verkrijgbaar.
- Comte, Dr. F. C. le**, Essai sur la flexion des verbes fran-
çais. 8vo. *f* 1.50
- Croix, S. F. La**, Beginselen der Goniometrie en Trigonometrie,
vrij gevolgd naar het Fransch, door J. R. Schmidt; met platen,
4de druk. 8vo. *f* 1.50
- Gelder, J. de**, Allereerste gronden der Stelkunst, ten gebruike
der Latijnsche scholen en andere kollegiën, 3de druk. Kl. 8vo. *f* 1.80
- Loghem, J. van**, Theorie der Harmonisch-evenredige getallen,
Harmonische snijding der lijnen en der Transversalen. Handboek ten
gebruike van Gymnasiën, Instituten en tot zelfonderrigt, met 295
houtsneë-figuren. Kl. 8vo. *f* 2.50
- Maury's** natuurkundige aardrijkskunde, vertaald door M. J. VAN
NIEUWKUIJK, onder toezicht en met eene voorrede van Dr. L. J.
BURGERSDIJK. Post 8vo. Met 2 platen *f* 1.25
- Reis, (de paedagogische)** van Prof. P. J. VETH, beschouwd
door de Algemeene onderwijzers-vereeniging, gevestigd te Rotterdam.
f 0.50
- Roorda van Eysinga, Dr. P. P.**, Noodzakelijk Handwoor-
denboek der Nederduitsch-Maleische taal. 12de veel vermeerderde en
verbeterde druk. Kl. 8vo. *f* 1.00
- Algemeen Nederduitsch-Maleisch Woordenboek, in de Hof-, Volks-
en Lage taal, met aanduiding der woorden, welke uit de Oostersche en
Westersche talen ontleend zijn. 8vo. Geb. in half led. band. *f* 12.70
- Strabbe, A. B.**, Vernieuwd licht des koophandels, of grondig onder-
wijs in de koopmans-rekenkunst, geheel omgewerkten naar het tegen-
woordig gebruik ingerigt, door H. G. WITLAGE. 8vo. *f* 3.60
- Grondig onderwijs in de koopmans-rekenkunst, door H. G. WIT-
LAGE. 8vo. *f* 1.00
- Grondig onderwijs in de Wisselkunst, enz. door H. G. WITLAGE.
f 2.30
- Sypestejn. Jhr J. W. van**, Nederland en Brandenburg in
1662 en 1673. 8vo. *f* 0.90
- Geschiedkundige Bijdragen. Uit onuitgegeven stukken bewerkt
en toegelicht. I en II, elke ad *f* 2.25
- — — — — III - 3.50

Heden komt van de pers:

Leidraad

VOOR DE AANVANKELIJKE BEOEFENING VAN DE ONTLEDING DER
SAMENGESTELDE VOLZINNEN,

naar Dr. H. KERN'S Handleiding bij het onderwijs
der Nederlandsche taal,

DOOR

J. SCHMAL,

Hoofdonderwijzer te Koorburg.

Prijs 30 Cents.

De Uitgever, S. E. VAN NOOTEN.

[363]

Nieuwe uitgaven van G. J. THIEME, te Arnhem.

- I. **Cahiers** voor de vervoeging der fransche werkwoorden in 5 nummers à 5 cts.
- II. **Rekencahiers** in 5 nummers à 5 cts.
- III. **Nieuwe Schoolschriften**, Nederlandsche schrijfleerwijze, in 12 nummers à 7 cents.

 Depôthouder is A. HOOGENBOOM, te Amsterdam.

[364]

Een nieuw practisch rekenboek

voor den

LANDELIJKEN STAND,

komt heden, à 20 cts., van de pers bij S. FOLKERS, te Brummen, welke met uitstekend succes debiteert de serie **Halfstuivers Rekenboekjes**, in 5 st. compleet, waarvan sedert 10. Nov. j.l. reeds meer dan *veertig duizend ex. zijn gedebiteerd.*

[365]

Nieuwe Schoolboeken voor het Lager onderwijs.

1. **LEESLESJES** voor Kinderen van 6—9 jaren, door J. D. R. MOLL en H. BAARSCHERS, Hoofdonderwijzers te Deventer en Hardenberg. Prijs 15 cents.
2. **DE NATUUR**, in de verschillende jaargetijden, bijzonder met het oog op de Planten. Prijs 20 cents.

Ter inzage te bekomen of te ontbieden bij alle Boekhande-
laren en bij den Uitgever S. E. VAN NOOTEN.

[366]

Nieuwe uitgave

van DE GEBROEDERS VAN CLEEF, te 's Gravenhage.

MAURY'S Natuurkundige aardrijkskunde, vertaald
door M. J. VAN NIEUWKUIJK, onder toezicht en met eene
voorrede van Dr. L. J. BURGERSDIJK. Post 80. met 2 platen.

Prijs *f* 1.25.

De Boekhandelaar W. N. C. ROLDANUS, te Rotterdam,
geeft uit:

J. C. Sander's Leesboekjes

VOOR DE LAGERE SCHOLEN,

getiteld:

ONZE OMGEVING. Leesboekje voor de laagste klasse.
Eerste stukje. Tweede druk. 60 bladz. Prijs 15 cents.

Dito. *Tweede stukje.* 1867. 64 bladz. Prijs 15 cents.

DE KLEINE HUMBOLDT. Leesboekje (voor de middelste
klasse) over de *oppervlakte der aarde.* *Tweede druk.* 1867. 84 bladz.
Prijs 20 cents.

DE GESCHIEDENIS VAN ONS VADERLAND,
ingerigt tot leesboek voor de hoogste klasse. 124 bladz. Prijs 30 cents.

[367]

Door P. ANDREÆ MENGER, te Barneveld, is verzonden:

PRACTISCH REKENBOEKJE.

HOOFDREGELN IN ONBENOEMDE EN BENOEMDE
GEHEELE GETALLEN,

DOOR

S. BISON,

Hoofdonderwijzer te Cillaarshoek.

Prijs 12 $\frac{1}{2}$ cent.

Dit werkje is bestemd om te dienen als inleiding tot de rekenboekjes van BOESER. Voor HH. onderwijzers is op franco aanvraag een present-ex. beschikbaar.

Vroeger verscheen bij denzelfden:

Beknopte aardrijkskunde van Nederland, voorafgegaan door eenige algemeene aardrijkskundige opgaven en gevolgd door een kort plaatselijk overzicht van Europa, door C. J. RUTGERS. 4de verbeterde druk. Prijs 25 cts.

Aardrijkskunde van Nederland voor eerstbeginnenden, benevens een beknopt overzicht van Europa. Door denzelfden. 2de druk. Prijs 5 cts.

Oefening in het stellen van brieven, door W. PLOKKER. 6de druk. Prijs 30 cts.

Leerboek der algemeene geschiedenis, door H. PETERSEN. Naar de 7de Hoogduitsche uitgave. Vrij bewerkt door P. VAN OS. Prijs f 1.60.

Oefening ter toepassing van de beginselen der Meetkunst, door G. J. KAPTEYN. 2de vermeerderde druk. Prijs 75 cts.

Oplossing der vraagstukken, voorkomende in het bovenstaande werkje, door wijlen Dr. P. H. KAPTEYN. Met 315 figuren. Prijs f 2.10.

[368]

K. M. Akademie te Breda.

- Badon Ghyben**, Beginselen der Stelkunst, 6de druk. *f* 2.00
 — Beginselen der hoogere Stelkunst, 3de druk - 1.34
 — Beginselen der Meetkunst, 5de druk - 5.20
 — Beginselen der hoogere Meetkunst, 3de druk - 2.00
 — Kort begrip der hoogere Meetkunst, 2de druk - 1.40
 — Gronden der beschrijvende Meetkunst, 2de druk - 2.60
 — Beginselen der Differentiaal- en Integr.-rekening, 2de dr. - 4.80
- Brand Eschauzier**, Manuel de langue et de littérature françaises, tome I, contenant la grammaire, et tableau historique de la littérature française, 2e éd. *f* 4.80
- Burgersdijk**, Handleiding tot de beoefening der plantenkunde, met atlas *f* 5.60
- Heusden, (van)** Handl. tot de Aardrijkskunde, 5de druk. - 4.48
 — Handl. tot de kennis der Nieuwe Geschiedenis, 3 dln. . - 12.44
- Hollander, (de)** Handleiding bij de beoefening der land- en volkenkunde van Ned. Oost-Indië, 2 dln. *f* 8.00
- Kempees**, Wiskundige constructiën tot oefening in het regtlijnig teekenen *f* 0.33
- Kuijper**, Handleiding tot de beoefening der Nederlandsche Taal- en Letterkunde, 5de druk. *f* 4.00
- Meursinge**, Handl. bij het onderwijs in de Scheikunde. . - 5.20
 — Handl. bij het onderwijs in de Natuurkunde - 3.40
- Sanders**, The rudiments of english grammar and a sketch of english literature, with extracts from approved authors. *f* 4.00
- Schlegel**, Handl. tot de beoefening der dierkunde, 2 dln. - 16.80
- Verzameling** van Wiskundige tafelen, 2de druk. - 2.00
- Weiffenbach**, Leitfaden zum Unterricht in der deutschen Sprache und Literatur, 1e Th. Sprach-lehre, 3e Auflage. *f* 3.00

Bovenstaande Akademie-uitgaven worden hoe langer zoo meer bekend en erkend goede en degelijke werken te zijn. Een ieder die dan ook nog met een of meer daarvan onbekend mogt zijn, worden ze dringend aanbevolen door de uitgevers

DE GEBROEDERS VAN CLEEF.
 te 's Gravenhage.

BOEKBEORDEELINGEN.

Nieuwe schrijfmethode voor de lagere scholen en inrichtingen van middelbaar onderwijs, door H. BAARSCHERS, onderwijzer te Hardenberg. Te Zwolle, bij W. E. J. TJEENK WILLINK.

Als ik vroeger wel eens het genoegen had in dit tijdschrift de eene of andere schrijfmethode te bespreken, heb ik het steeds goedgekeurd, dat de onderwijzers zooveel hulpmiddelen ontvingen bij een zoo belangrijk vak van onderwijs als het schrijven is.

Hoe meer handleidingen tot schrijven er het licht zullen zien, des te meer wegwijzers zal de onderzoeklievende kunnen vinden bij zijn pogen om een goeden weg te bewandelen.

Daarom acht ik het van den Heer BAARSCHERS een prijzenswaardig werk, dat ook hij zijn denkbeelden en onderzinding in de methode heeft nedergelegd, die hierboven is genoemd.

Een reeks van dertig schrijfvoorbeelden stelt die methode te zamen. De grootste letter is gelijk aan hetgeen men gewoonlijk middelsoort schrift noemt. Van lieverlede worden de letters kleiner, tot zij bij n°. 22 der schrijfvoorbeelden de grootte van gewoon loopend schrift hebben verkregen.

Het begin is eigenlijk staand schrift, ofschoon reeds spoedig eenige vormen zich vertoonen, die velen liever alleen in loopend schrift ontmoeten.

De Heer B. evenwel verklaart in de „Inleiding”, die bij zijn methode wordt uitgegeven, dat, van den beginne af, zijn doel is zijn leerlingen in het loopend schrift te oefenen.

Bijdr. Maart 1867.

Wij mogen hem dus niet moeilijk vallen met onzen smaak, door te zeggen, dat hij loopend en staand schrift vermengd heeft, en dat wij zoo iets niet fraai vinden.

Wij zijn het geheel eens met den Heer B. in hetgeen hij in zijne Inleiding aanvoert over het vervelende voorhalen, buiten de schooltijden, door de hulponderwijzers of kweekelingen.

Ik denk, dat de jongelui, die nog met dat werk en met het niet minder geestdoodende pennenvermaken gekweld worden, hem hartelijk dankbaar zullen zijn, dat hij een handje helpen wil, in vereeniging met referent, om hen van die kwelgeesten te bevrijden.

En dat zal goed zijn voor de leerlingen. Een stalen pen is ligt beter dan eene onder verdriet en hartkloppingen vermaakte ganzeveder, en een gesteendrukt voorbeeld kan het gemakkelijker in netheid winnen van het schrift, dat een ontevreden en morrend hulponderwijzer op het papier werpt.

De Heer B. heeft zijn methode mogen opdragen aan den Heer Inspecteur *voor* (zegt hij; het is immers *van?*) het lager onderwijs in Overijsel. De Heer Inspecteur KREBENEN schijnt dus ook van het gevoelen, dat de onderwijzers, hetzij jeugdige of andere, hun tijd wel beter kunnen besteden dan met „pennen punten, schrapjes zetten”, dan met voorhalen en „exempels” schrijven.

Als de methode van den Heer B. in ééne zaak niet overeenkwam met andere methodes, bij wier ontwerping het gezond verstand heeft voorgezeten, dan zou zijn werk onvoorwaardelijk afgekeurd moeten worden: de langzame opklimming der oefeningen namelijk. Doch daar heeft hij voor gezorgd.

Dat heeft *zijne* methode dus niet alleen. Maar iets eigenaardigs — eigendommelijks zegt men misschien in Overijsel, op de grenzen van het altijd bij *Eigenthümlichkeit* zwerende Deutschland — heeft zijn methode daarin, dat hij transpa-

ranten gebruikt zoo groot, dat zij het voorbeeld ook nog boven aan de beschreven wordende bladzijde doen uitsteken.

Dit geeft het nuttige van het overhalen, en vermijdt tevens het minder aanbevelenswaardige er van. Bij het overhalen is het voorbeeld dadelijk voor verder gebruik ongeschikt; de transparant kan veelmalen dienst doen.

De n°. 1—18 zijn zulke transparanten, van goed stevig papier, netjes en solide bewerkt. Het schrift bijv. van n°. 14—18 is evenwel niet naar mijn smaak, hoezeer ik anders in beginsel met den heer B. overeenstem; het is, altijd m. i., te steil en ineengedrongen. Ik zou er haast den lithograaf de schuld van geven, als ik deze nummers vergelijk met de n°. 24—27.

Bij nader inzien echter moet ik tot het besluit komen, dat het een gevolg is van des Heeren B. manier van vorming der *o* (zie voorb. 5). Daardoor zullen de letters, waarin de *o* voorkomt, niet, zoo als behoort, in het midden, maar meer aan den onderkant met de voorgaande letter verbonden zijn. Het spreekt van zelf, dat het schrift daardoor een ietwat gedrongen voorkomen verkrijgt, vooral bij de geringe schuinte, die de Heer B. aan zijn letters geeft.

Mij komt het voor, dat de *o* voor ons schrift, als 't ware, de eenheid der maat moet zijn. Als men nu den afstand tusschen de letters ten minste gelijk aan de breedte der *o* stelt, dan zal men zeker geen ineengedrongen schrift verkrijgen. Die afstand is echter, volgens dit begrip, in de voorbeelden 14—23 te gering.

Een ander bezwaar tegen de wijze van vorming der *o* volgens n°. 5 is gelegen in de moeijelijkheid om de pen te juister plaatse het papier weêr te doen ontmoeten. Wil men het er ver in brengen, dan zal er een groote reeks van oefeningen toe noodig zijn, en dan loopt men nog gevaar, dat

de *o* van *a*, *g* enz. een haakje in zich heeft of niet goed aan den stok sluit (zie voorb. 8 en 10); het eerste zal door niemand schoon genoemd worden, het laatste geeft aanleiding tot onduidelijkheid.

In n°. 3 vinden wij den grondvorm voor de *s*. Die vorm kon schooner zijn, doch wij ontmoeten hem ook in andere methodes. Ik begrijp echter niet, waarom men de hoofd-richting niet schuiner doet zijn; de sierlijkheid zou er door toenemen, en de regelmaat ook.

Op n°. 4 vindt men de verschillende deelen der *m*, *n* enz. niet in het midden, maar of van onder of van boven verbonden. Zou het niet beter zijn ze altijd in het midden, zooveel mogelijk, te vereenigen?

Zou het mede niet fraaijer staan, als men op n°. 6 den onder- en den bovenboog der *k* verbond juist aan hunne uiteinden? Ik zie wel, hoe de Heer B. er toe komt; doch ik ben overtuigd, dat de schoonheid der letter er door winnen zal, als die bogen niet door de veronderstelde hulp van zulk een groot oog verbonden worden.

De *z*, op dit voorbeeld gebruikt, is de langstaartige of duitsche. Hoe sommige calligraphen aan de voorkeur komen, die zij aan dezen vorm geven boven de gewone nederlandsche *z* (met 2 golflijnen), verklaar ik heusch niet te begrijpen. Den vorm acht ik leelijk, en daarenboven, wij hebben reeds letters genoeg met koppen en staarten. Ik zie ze niet graag toenemen.

Op n°. 7 vinden wij een *r* en ook op n°. 8. Aan die op n°. 7 kan men nog eenigszins een golflijn onderscheiden, ofschoon meer van een *i* dan van een golf hebbende. Maar welk een overgang in dien vorm, als de leerling van n°. 7 op n°. 8 wordt geplaatst. Die golflijn gaat daar geheel verloren en neemt een, voor mij althans, onbeschrijflijken vreemden vorm aan. Die vorm blijft verder bij alle oefeningen de heerschende. Ik acht

dat jammer voor de methode. Mij dunkt, zij zou er bepaald bij winnen, als de zuivere golflijn bij de r en z werd aangenomen.

Een f als op n°. 9 is voor kinderen van p. m. 8 jaar een zwaar werk; nog zwaarder is de f van n°. 10. Ik meende, dat de lange s (f) alleen gebruikt moest worden bij verdubbeling. In deze methode schijnt daaromtrent geen vaste regel aangenomen te zijn, zie bijv. n°. 16.

Is er onderscheid tusschen den staart der g , der ij en de j ? Ik dacht van neen. In deze methode wel. De staart der g (zie n°. 10) begint een weinig dik, wordt dan dunner, daarna weder dikker. Zoo is het verder in alle oefeningen, ook met de ij . De j daarentegen heeft die afwisseling van dikte niet. Op welken grond die bij g en ij aangenomen is, zie ik niet in. Het draagt, dunkt mij, ook niet tot de schoonheid bij. Daarenboven zijn die staarten gansch niet vrij te spreken van krom te zijn.

Eerstbeginnenden behooren, zegt de Heer B. in zijne inleiding, elk voorbeeld ten minste twaalfmaal na te schrijven. Moeten zij nu ten minste 24 schrijfflessen achter elkander niets dan hoofdletters schrijven (12 en 13)? Is dat niet overdreven? Die oefeningen konden meer verdeeld zijn.

Bij 14 en 15 zou ik wenschen te vragen, waarom de boog, die ter verbinding van r (oude vorm) aan andere letters dient, dik wordt genomen, terwijl die boog bij de o , v enz. steeds dun is.

Waartoe dient (zie n°. 16) de haal aan de slot w en slot s ? Die haal behoort toch niet bij den vorm en is alleen een middel ter verbinding. Doch verbinding is hier niet noodig, dus de haal evenmin. Of ik moest mij in den vorm dier letters vergissen.

Aan de hoofdletter D is minstens één dikte die er niet aan behoort. Als men die letter schrijft of trekt, moet men de pen óf op één óf op twee punten plaatsen; niet nu eens

op één, dan op twee: dat zou ongerijmd zijn. Maar plaats ik mijn pen op één punt, dan vallen de dikten aan den stok en aan de krul weg; plaats ik mijn pen op twee punten, dan is de dikte aan den voet der *D* onmogelijk. Die dikte bevindt zich echter aan de *D* van n°. 17 en verder, en moest daar, geloof ik, nergens gevonden worden.

Bij de slot *r* aan een paar woorden in n°. 18 past dezelfde opmerking, die ik gemaakt heb omtrent de slot *w* en slot *s* op n°. 16.

N°. 19 bevat veel schoone letters. Waren zij wat schuiner en enkelen van anderen vorm, ik zou dat nummer onberispelijk achten. Met dat „anderen vorm” bedoel ik, wat door mij tegen de *r*, *z* enz. is aangevoerd. Hetzelfde moet opgemerkt worden omtrent de n°s. 20—23; ofschoon daar het schrift meer gedrongen wordt.

Ten opzichte van dit laatste gebrek, als ik het zoo noemen mag, vindt men een groote verandering bij n°. 24, waar bepaald loopend schrift gevonden wordt. Daar, en ook bij de twee volgende n^os, ontmoet men een afstand tusschen de letters, van veel meer dan de breedte eener *o*. Van daar meer vlugheid in die oefeningen.

Nog twee voorbeelden voor loopend schrift volgen. In 't geheel dus vijf. De Heer B. zegt wel (Inleiding blz. 4), dat hij, om de kosten niet te groot te maken, niet meer voorbeelden heeft gegeven; maar zijn vijf voldoende, zelfs als ze twaalfmaal of meer worden geschreven? Ik twijfel er aan. Ik geloof, ja ik weet door ondervinding, dat de kinderen meer dan zestig maal goede voorbeelden van loopend schrift moeten naprenten, willen zij het eenigszins behoorlijk kunnen doen.

De n°s. 29 en 30 zijn oefeningen in het maken van drukletters. Ik zou niet, op logische gronden, durven of kunnen beweren, dat zulk eene oefening in het stelsel dezer methode

past, of liever er uit volgt. Men kan het eer beschouwen als een appendix, maar dat dan ook aan elke andere methode met gelijk regt kan toegevoegd worden. In den regel zou ik zulke voorbeelden, evenmin als rekeningen of staten, in de gewone schrijfboeken laten namaken. Losse stukken papier dienen daar beter toe, naar mijn gevoelen; een geheel schrijfboek wordt dikwijls ontsierd door één ongeluk bij een lijn of drukletter; vooral bij drukletters, zoo moeilijk en fraai als de tot voorbeeld gestelde.

De Heer B. raadt (Inleiding blz. 8), als deze schrijfcursus afgelopen is, tot het overschrijven van gedrukte stukken (over te gaan). En zal er dan geene opzettelijke oefening naar geschreven voorbeelden meer plaats hebben? Ik kan niet glooven, dat de Heer B. voortaan alleen gedrukt werk zou laten naschrijven en dus den leerling in zoo verre aan zijne eigen vorming zou overlaten. Maar toch uit zijn woorden blijkt niet, dat hij anders zou handelen. Ik stem overigens toe, dat die oefening in het overschrijven van gedrukte stukken bevorderlijk *kan* zijn aan het „zuiver taalkundig” (zouden wij niet moeten zeggen taalkundig zuiver?) schrijven. Maar dan moet er natuurlijk goed gewaakt worden.

Ééne oefening in het liniëeren zal, gelijk van zelf spreekt, niet voldoende zijn, al wierd n°. 28 meer dan 12 maal herhaald. Natuurlijk moeten de onderwijzers dan door andere oefeningen, op het bord of op papier geschreven, het ontbrekende aanvullen, gelijk ook door de volgers dezer methode wel zal gedaan worden, vermoed ik, bij de n°. 24—27. Ik zou er mij althans, zoo ik het werk van den Heer B. gebruikte, verplicht toe achten. Nu kan ik mij zelven nog niet overhalen des Heeren B. methode te volgen, hoeveel goeds ik er van moge gezegd hebben en er in moge zien. Ik verwacht, dat er wel, na verloop van niet te langen tijd, een tweede druk van dit werk zal komen. Mogten de

wenschen en opmerkingen van mij, onbekenden verslaggever, gehoor vinden en de bewijzen daarvan in den tweeden druk aanwezig zijn, dan hoop ik onder de bevorderaars dezer methode te zullen zijn.

Maar dan zou ik ook wenschen consequent of loopend of staand schrift, geen amalgama. Het moge vasthoudendheid of bekrompenheid zijn, ik kan geen vrede hebben met zulk een mengsel van vormen.

Noem het niet willekeurig. Wat zal de patroon der drukkerij tot den letterzetter zeggen, die, bij het zetten van een woord, nu eens een cursief- dan weder een latijnschen vorm (1) neemt? Ik denk, dat er geen goedkeurend woord zal volgen. Dus heeft de drukkunst haar wetten, natuurlijk op den smaak voor het schoone gegrond. Zou de schrijfkunst ze dan ook niet hebben?

Ik moet eindigen, anders loop ik gevaar, dat de Heer Redacteur de pen haalt door een groot deel van mijn geschrift. Zooveel woorden over een zaak, die men in sommige bladen of tijdschriften met een magtspreuk een, twee, in een regel drie, vier, afdoet!

Wat ik tot slot nog zeggen wou, is iets persoonlijks. Toen ik die methode ter beoordeeling ontving, was het avond en het lamplicht ontstoken. Het eerst kwamen mij de drie bij de methode behoorende schrijfboeken ter hand, het 1ste voor de n°. 1—13, het 2de voor n°. 14—18 en het 3de voor n°. 12—30. Ik ging ze eens naauwkeurig bezien, later vergelijken, om te ontdekken, waarom zij dus getiteld zijn. Ik hield de bladen tegen het licht, beproefde de dikte van het papier, telde hoeveel vel in ieder: ik moet den lezer mijne onbekwaamheid met schaamte erkennen, maar ik vond geen

(1) Als ik hier een bok schiet in plaats van een haas, zal de zetter wel zoo goed zijn mijn domheid te herstellen.

onderscheid noch in soort, noch in hoeveelheid van papier, noch in iets anders; in alles schenen de schrijfboeken mij juist gelijk aan elkander, behalve dat de omslag tot opschrift draagt: voor n^o. die en die. En nog weet ik niet, waarom het eene het 1ste, het andere het 2de enz. heet. Nog denk ik, dat het noodelooze moeite is geweest. Een ander lichte mij beter in! „Goedkoop zijn zij ook niet,” zeggen de jongens bij mij, „zeven en een halve cent voor louter vijf vel wit papier” — maar, jongens! het papier is goed, hoor! — „en geen eens een plaatje of kaartje op den omslag. Wat geven wij om dien gedrukten titel en die opdracht aan Mijnheer KREENEN. Wij zien liever een mooijen of aardigen omslag.”

Die jongens zeggen ook maar alles, wat hun voor den mond komt.

Handboek der aardrijkskunde, staatsinrigting, staatshuishouding en statistiek van het koninkrijk der Nederlanden, door Dr. A. A. VAN HEUSDEN, Hoogleeraar aan de koninklijke militaire akademie. Te Haarlem, bij DE ERVEN F. BOHN, Eerste stuk 1866. Tweede stuk 1867. Prijs compleet f 6.10.

Het werk dat wij hierboven aankondigen, hebben de uitgevers doen vervaardigen door den bekwamen schrijver, ter vervanging van VAN KAMPEN'S *Staat- en aardrijkskundige beschrijving van het koninkrijk der Nederlanden*, in 1816, en ten tweedenmale in 1827, door hen uitgegeven. Behalve dat dit werk „sedert de Belgische omwenteling niet meer aan zijne bestemming beantwoordde,” is het thans na veertig jaren ook wat Noord-Nederland aangaat „geheel verouderd en daardoor onbruikbaar geworden.” De *geschied- en aardrijkskundige beschrijving van het koninkrijk der Nederlanden*

door A. J. VAN DER AA, en de *Beschrijving der Nederlanden*, uitmakende het 3de deel van „de aardbol”, hoe voortreffelijk ook, dagteekenen reeds van 1841 en kunnen dus in zeer vele opzigten niet meer als vraagbaken dienen. Behalve dat in den regel een plaatsbeschrijving, die eenige jaren oud is, den tegenwoordigen toestand niet doet kennen en de grootste onnaauwkeurigheden moet bevatten, zoo behoeven wij slechts te wijzen op de groote verandering in onze staatsinstellingen door de Grondwet van 1848, en voor onderwijzers op de veranderde indeeling der school-districten ten gevolge der wet van 1857. Reden dus te over om de verschijning van een werk als dat van Dr. VAN HEUSDE van harte toe te juichen, en wij doen dit te meer, nu dat werk op zoo uitstekende wijs aan de behoefte voldoet.

In het eerste stuk wordt vooraf in 86 bladzijden een overzicht van de geschiedenis van ons land gegeven, terwijl de 29 volgende §§ behandelen: Ligging, grenzen, grootte, wapen, vlag en bestanddeelen. Zee, eilanden en kusten. Rivieren, kanalen. Grondgesteldheid. Luchtgesteldheid. Straaten en spoorwegen. Bevolking. Landbouw en veeteelt. Jagt en visscherij. Veenderijen en mijnwezen. Fabriek-nijverheid. Handel en scheepvaart. Maten, gewigten, munt. Brievenposterijen, telegrafie. Staatsregeling. Algemeen bestuur. Geldmiddelen. Regtswezen en politie. Gevangeniswezen. Onderwijs. Instellingen en verzamelingen ter bevordering van wetenschap, kunst en beschaving. Armwezen en instellingen van liefdadigheid. Medische politie. Ziekenhuizen, krankzinnigengestichten enz. Kerkregeling en godsdienstige genootschappen. Verdedigingsliniën en vestingen. Krijgswezen te lande. Koloniën.

In het tweede stuk wordt iedere provincie afzonderlijk beschreven. Het algemeen overzicht beschouwt van elk afzonderlijk tereenvolgens: Grenzen, grootte, wapen en bestanddeelen. Rivieren, kanalen en vaarten. Wegen. Grond en voortbreng-

seien. Bevolking en gemeenten. Vertegenwoordiging, militie- en schooldistricten en regterlijke verdeeling. Onderwijs en kerkgenootschappen. Daarop volgt de plaatsbeschrijving. Met een naauwkeurig alphabetisch register wordt het werk besloten.

Met zeer veel belangstelling hebben wij met dit werk kennis gemaakt. Uit het boven afgeschrevene kan de rijke inhoud blijken. Wanneer wij er bijvoegen, dat de statistieke opgaven doorgaans ontleend zijn aan de officiële bescheiden, die omtrent bevolking, landbouw enz. het licht zien, dan begrijpt men, dat men hier tevens met een veiligen gids te doen heeft.

Bij de plaatsbeschrijving heeft de Schrijver niet gevolgd de verdeeling in arrondissementen, maar de oude, immers in den regel meer natuurlijke, indeelingen, die nog dagelijks in den mond van het volk leven. Wij kunnen dit niet anders dan goedkeuren, al was het alleen, omdat men nu in dit werk vindt, wat men elders te vergeefs zoekt. Men hoort gedurig spreken van *de Graafschap, het Oldambt, Twenthe, de Meijerij*; maar de juiste grenzen van ieder dier afdeelingen zijn al weinig bekend in andere provinciën, dan die waar zij gelegen zijn. In afzonderlijke tabellen vinden wij van ieder arrondissement de grootte en bevolking, de verdeeling in kantons (insgelijks met grootte en bevolking); de gemeenten die tot ieder kanton behooren, en van ieder dezer laatsten, van welk kiesdistrict voor de tweede kamer, en welk voor de provinciale staten, van welk militie- en welk schooldistrict zij een deel uitmaken. In een der volgende §§ van iedere provincie wordt eene uitvoerige opgave gedaan van de kerke- en kerkgenootschappen der verschillende erkende kerkgenootschappen. Eer ons het tweede stuk ter hand kwam, hadden wij op het eerste stuk enkele aantekeningen gemaakt. Na het ontvragen van dat tweede konden wij velen er van weêr schrap-

pen, omdat er in de „Bijvoegselen en verbeteringen” van den Schrijver reeds aan was te gemoet gekomen. Om het bewijs te leveren, dat wij met zorg het werk hebben gelezen, en geen onvoorbereid oordeel uitspreken, zullen wij de weinige schrapjes die zijn blijven staan met een enkel woord bespreken.

pag. 115. Gemeente- en polderwegen. Iets over de verschillende soorten van kunstwegen (schelp-, Mac-Adam-, puin- en grindwegen) ware, bij de uitvoerigheid in andere opzigten, niet misplaatst geweest.

pag. 136. Bij „de groote verwoestingen die het konijn in de duinen aanrigt” hadden de maatregelen tot uitroeijing kunnen vermeld worden.

pag. 162. „Amsterdam heeft ook twee hypotheekbanken.” Zoo als dit hier staat, zal men er uit lezen, dat die de eenigen in Nederland zijn. Dit is echter niet zoo. Men vindt er ook twee te Rotterdam.

pag. 165. Bij de opgave en vergelijking met de ned. el der verschillende mijlen, der werst, der yard, en der fransche oostenrijksche en engelsche voeten, misten wij ongaarne de paal op Java = 1507 meter.

pag. 167. Bij de vermelding van het port voor drukwerken had wel mogen worden vermeld, dat bij het frankeeren van drukproeven ook de daarbij behoorende kopie onder kruisband mag worden verzonden.

pag. 204. Wat van de politie wordt vermeld, komt ons wel wat schraal voor, in verband met de uitvoerigheid van andere onderdeelen. De uitdrukking: „in de kleine gemeenten oefent de Burgemeester de politie uit,” is gelooven wij niet zeer juist; terwijl immers ook in de groote gemeenten de Burgemeester het hoofd der politie is. Over de wijze van benoeming en bezoldiging der commissarissen enz., had wel iets kunnen gezegd worden.

pag. 218. De inrigting voor blinden te Grave wordt vermeld, maar van die te Rotterdam gezwogen. Met de eerste zijn wij minder bekend; de laatste, die reeds sedert verscheidene jaren bestaat, en waarvoor thans een geheel nieuw ruim en doelmatig gesticht in aanbouw is, had de vermelding zeker verdiend.

pag. 240. Nevens de Nederlandsche GUSTAAF ADOLF vereeniging en de Nederlandsche evangelische protestantsche vereeniging, hadden de evangelische maatschappij en enkele anderen een plaatsje verdiend.

pag. 265. Het hoofdstuk over „Koloniën” hadden wij wel wat meer uitgebreid willen zien. Een overzicht van haar geschiedenis zou zeker velen zeer welkom zijn geweest, uitvoeriger dan uit den aard der zaak in het daarover verspreide in het algemeen geschiedkundig overzicht kon worden gegeven. Ook hadden wij omtrent de producten en uitvoerartikelen wat meer volledigheid gewacht. Aan statistische gegevens daarvoor ontbreekt het niet. Bij de kust van Guinea wordt zelfs de palmolie, die een zoo belangrijk uitvoerartikel is, niet genoemd.

Wat het tweede stuk aangaat, is het voor een beoordeelaar geen gemakkelijke taak, omtrent de juistheid en volledigheid der opgaven betreffende alle gemeenten in ons vaderland een gegrond oordeel uit te spreken. Hij zou daartoe in het bezit moeten zijn van al de bronnen, die den Schrijver ten dienst stonden. Er blijft dus niet anders overig, dan hier en daar een plaats op te slaan waarmede men van nabij bekend is. Dit hebben wij dan ook gedaan, en durven de verzekering geven, dat wij weinig aan te merken vonden. Als wij dus van het bekende tot het onbekende mogen besluiten, dan kunnen wij niet anders dan met lof ook van dat tweede stuk gewagen. Als opmerkingen stippen wij slechts aan, dat in de §§ over het onderwijs wel van normaallessen,

maar niet van de vormscholen wordt gesproken. Die tot opleiding van onderwijzeressen te Rotterdam had zoowel als die te Arnhem eenige vermelding verdiend. Wat de Schrijver pag. 435, van de *damiaatjes* zegt, is, gelooven wij, onjuist, en zeker is het niet waar, dat men „in een der gebouwen, tot het weeshuis (te Hoorn) behoorende, nog het vertrek aanwijst, waar de graaf van Bossu na dien slag (11 October 1573) gevangen werd gehouden.” Bij een verbouwing en gedeeltelijke vernieuwing van dat gesticht vóór eenige jaren is die gevangenkamer vervallen, en aan den buitenmuur van het gebouw een blaauwe steen ingemetseld, met een opschrift ter gedachtenis aan die gevangenschap.

Ook wat onder Enkhuizen van het zwaard van Bossu wordt verhaald, zal niet door ieder worden gebillijkt. De identiteit van het zwaard te Enkhuizen werd betwist door eene aanzienlijke familie te Hoorn, die beweerde in het bezit van het echte staatsiezwaard te zijn. Wij vermoeden dat dit andere thans zich te Alkmaar bevindt.

Met de verbetering van Oldeberkoop in Oudeberkoop kunnen wij ons niet vereenigen. Wij gelooven dat de eerste schrijfwijze de meest algemeene en ware is.

Tot bewijs, hoe spoedig een werk als het besprokene kan verouderen, diene, dat de onder Rotterdam vermelde klinische school, ook blijkens de discussiën in de Tweede kamer, reeds niet meer bestond, toen het boek van de pers kwam. Ook wat omtrent de betrekking van Limburg tot den Duitschen bond wordt verteld, behoort gelukkig reeds tot het verledene. Een hernieuwde uitgaaf na een niet zeer groot tijdsverloop, geheel herzien en bijgewerkt, is voor zulk een werk dus niet alleen wenschelijk, maar een bepaalde behoefte. Van harte wenschen wij, dat schrijver en uitgevers door een zeer ruim debiet in staat mogen worden gesteld, in die behoefte na korten tijd te voorzien. Ieder, die op de beschrijving van

eenige plaats aanmerkingen heeft , zal beiden zeker verpligten met de mededeeling.

Met de opmerking, dat het eerste stuk 272, en het tweede 654 bladzijden groot is, dat het eerste stuk ook afzonderlijk verkrijgbaar is gesteld, dat druk en correctie allen lof verdienen, en dat de prijs, ofschoon niet laag gesteld, voor een werk als dat van Dr. VAN HEUSDE niet *te* hoog is, besluiten wij onze aanprijzende beoordeeling.

MENGELWERK.

Iets over de verschillende leervakken.

In de *Nieuwe Bijdragen* voor October 1866 is op blz. 880 door ons beloofd, onze verdere opmerkingen mede te deelen over de verschillende leervakken, ten vervolge op het daar geleverde, onder den titel: *Hoe moeten kweekelingen, hulponderwijzers en hoofdonderwijzers zich voor hun vak bekwamen?*

Voor al voor hen die geen gebruik kunnen maken van kweekscholen en normaallessen, gaven wij in dat stuk eenige beknopte, algemeene wenken. Thans zullen wij elk leervak nog eens opzettelijk behandelen, niet om de leerwijze daarvan geheel te beschrijven, maar slechts om het een en ander te dien opzichte op te merken. ■

Uit tweederlei oogpunt zullen wij dit omtrent elk vak doen, en wel ten eerste, hoe het aan anderen moet worden onderwezen, en ten tweede, hoe men zichzelve daarin behoort te oefenen.

Wij beginnen met het lezen, als een der voornaamste hoofdvakken, niet alleen voor het onderrigt in andere kundigheden, maar ook als algemeene behoefte voor de zamenleving.

Een volkomen juiste en vlugge kennis der letters is ter beoefening der leeskunst een eerste vereischte. Voorheen bezigde men daartoe, bij de oude spelmethode, alleen het abéboek. Lang konden de leerlingen daarin dagelijks het alfabet opnoemen, eer zij het kenden. Zelfs heb ik onder-

vonden, dat sommigen alleen aan de *plaats* op het abéblaadje den naam der letter gaven, zonder haar *vorm* te hebben leeren onderscheiden. Dit ontdekte ik ook, toen een mijner kweekelingen mij verzocht eens te onderzoeken, of zeker leerling verhoogd mogt worden, omdat deze de letters kende: ik had de gewoonte zulks altijd zelf te beslissen. Daartoe nam ik, omdat ik de zaak vermoedde, een gelijkvormig blaadje, plaatste er even veel letters, maar in andere orde, in gelijke standen op, en de leerling gaf, toen ik hem dit voorhield, aan de plaatsen juist dezelfde namen als aan de letters van zijn abéblad. Mijn kweekeling hield dit voor een bewijs dat deze een domme leerling was; maar ik bragt hem onder het oog, dat dit kind een sterk voorstellingsvermogen had, en misschien een schrander leerling zou worden, meer dan anderen geschikt tot afgetrokken studie, terwijl bij die anderen aanschouwing meer het middel moet zijn om daartoe bekwaam te worden. Dit begreep mijn kweekeling slechts gebrekkig; hij had nog niet veel over zielkunde gelezen, en over aanschouwing en afgetrokken studie niet nagedacht. Even als vele aankomende onderwijzers, achtte hij dezen maar onuitvoerbare theoriën en herschenschimmen, die in de praktijk geen waarde hebben. Velen zijn om die reden afkeerig van alle onderwijs- en opvoedkundige theoriën. Zij meenen alleen door de praktijk den weg wèl en beter te kunnen vinden, en steunen, even als de zoogenoemde kwakzalvers, op de spreuk: „het werk leert zijn meester.”

Om mijn kweekeling verder te doen inzien, welk een proef van geschiktheid en zielskracht die leerling had gegeven, deed ik hem deze vraag: „Als ik heden avond tien gasten, allen u bekende personen, bij mij ontvang, en ik u opnoem in welke orde zij aan tafel zullen zitten, kunt gij het dan nazeggen als ik 't u eenmaal voorzeg?” Hij ant-

woordde ontkennd. „Maar zoo gij nu heden avond dat gezelschap eenige oogenblikken mogt zien aan tafel zitten, zoudt gij het dan later ook kunnen opnoemen?” vervolgde ik. Dit kwam hem gemakkelijker voor. Hij begreep nu de waarde van het aanschouwingsmiddel, en zeide: „Maar waarom heeft dat kind nu ook niet zichzelf de taak gemakkelijk gemaakt door acht te geven op den vorm der letters?” „Omdat het nog niet wijzer is, zijn eigen best niet weet, en gij het dit middel hadt moeten aanwijzen,” antwoordde ik. — „Wij zien hieruit,” vervolgde ik, „welk een zonderling en schadelijk gevolg het kan hebben, zoo men slechts werktuigelijk of machinaal onderwijst, en hoezeer het dan eigenlijk sleurwerk kan worden, zonder dat wij dit bedoelen. De leerling noemde slechts de plaatsen, en gij meendet dat hij den vorm der letters onthield. Gij dacht dat het kind wel uit zichzelf daarop zou letten, en toch deed het dit niet. Zoo gij het er op gewezen hadt, zou 't anders zijn. Veel, zeer veel moet er dus met de leerlingen gesproken worden, hoe jonger zij zijn, des te meer. Veelzijdig moet alles beschouwd, besproken, aangezien en behandeld worden: want zij moeten nog zoo veel leeren dat zij niet kennen, en waartoe zij uit zichzelf te zwak zijn. Omdat gij dit niet inzaagt, hebt gij eigenlijk dit kind zich laten afmartelen om iets te onthouden, dat inderdaad te moeilijk voor hem was. Geen wonder dat het eenige weken geduurd heeft. Hij zou het in eenige dagen hebben kunnen doen, zoo gij dezen leerling geholpen hadt acht te geven op den vorm der letters, en daarbij hadt gezorgd, dat hij begreep, dat de naam der letter alleen daarvan afhangt en niet van de plaats waar zij staat.”

Ten einde dien kweekeling nu den weg te wijzen, hem de kracht en beteekenis mijner woorden nog duidelijker te maken, nam ik een stuk krijt, schreef met zeer groote

letters het alphabeth op het zwarte bord, in dezelfde orde en stand als op het abéblaadje, en vroeg aan de leerlingen: Welke dezer letters gelijkt nu wel het meest op den hoepel, waarmede gij zoo gaarne speelt? Allen waren weldra gereed om de *o* aan te wijzen. Zij zochten, op mijn verzoek, die letter ook in hun leerboek. Ik vraagde: of zij nu tevens den naam van dien hoepel wisten, en wanneer zij in het spreken *O!* zeiden? Nu liet ik hen nog meer zulke hoepels in hun leesboek zoeken en op de lei een twintigtal maken, onder voorwaarde, dat zij den naam niet zouden vergeten, en wij dan meer speelgoed er uit zouden zoeken. Terwijl zij die maakten, was 't een lust te zien hoe zij bij elken hoepel, dien zij gereed hadden, hun mondje plooiden om den naam daarvan zacht fluisterend te noemen. Zoudt gij meenen, dat men dit werk niet spoedig gereed had, en dat men den naam met den vorm van die letter niet zou hebben onthouden? (Terwijl wij dat zoo aanzagen, vraagde mijn kweekeling mij: „waarom neemt gij slechts één letter? Mij dunkt, zij konden zoo wel twee hebben, ook ter afwisseling.” — Ik zei: „Laat wortel schieten, nooit moet gij overladen, dat bederft zoowel de ziel als de maag; men moet ziele- en ligchaamsspijs kunnen verteren; lijdt men een weinig honger, 't is later des te lekkerder, aangener en nuttiger.”) Nu vraagde ik, of men ook een letter er bij zag, gelijkende op het stokje waarmede men den hoepel voortslaat. Men wees mij de *l* aan. Sommigen wezen op de *i*, en ik noemde dit een korter stokje, dat aan een spijker hing, of een hangend liniaaltje. Ook deze letters werden op bovenvermelde wijze opgezocht, nage-maakt en behandeld. Vervolgens leerden zij alzoo, dat de *a* gelijkt op een haantje, de *g* op een bril, de *h* op een stoel, de *m* op den driebeen waarop de schoenmaker zit te werken, de *b*, *d* en *p* op lepels of kinders met den regter- of

linkerarm in de hoogte, of staande op één been, enz.

Toen mijn kweekeling vervolgens dit pad bewandelde, had hij slechts eenige dagen noodig in plaats van weken, om te zorgen, dat de leerlingen het alphabeth kenden.

Misschien zegt gij, lezers, hier: „als gij ons zoo lang ophoudt met het leeren der letters, hoe lang zal het dan wel duren; eer wij de geheele leeskunst behandeld hebben?” 't Is waar, ik was wijdloopig; maar als het belang der zaak zulks vordert; vraag ik niet of er tijd en ruimte voor is en of ik ook te veel en te lang afdwaal. Wat uit het hart als goeds opwelt, moet er uit, opdat het niet daarin op nieuw verzinke, met gevaar van niet weder op te wellen. Ik hoop, dat gij mij desniettemin uwe aandacht zult verleenen, want de zaak, die ons nu zoo lang bezig hield, zal ook bij andere vakken dikwijls te pas komen.

NIEUWOLD, de eerste ijsbreker voor de klankmethode, bezigde geen abéboek meer voor het leesonderrigt, maar hij hield wel met de kinderen zulke zamenspraken, om hun den vorm der letters te doen opmerken en onthouden (1). Al maakt men dus gebruik van zijn klankmethode of van die van PRINSEN, men volge zijn voorbeeld, spreke opzettelijk over den vorm der letters en helpe den leerling om naauwkeurig te zien en zelf het onderscheid te zoeken. Meermalen ondervond ik, dat de eerstbeginnende leerlingen verward waren in het onderscheiden, van de f en f, de b, d, p en q, de klanken ie ei, enz. Wij hadden de gewoonte, dikwijls een zekere oefening te houden, die wij *vergelijken en onderscheiden* noemden, en waartoe allerlei voorwerpen, twee aan twee werden uitgekozen. Liet ik de leerlingen alzoo opnoemen in welke opzigten bovenstaande letters gelijk waren, en waarin dezen verschilden, dan verdween terstond

(1) Zie zijn leerwijze, beschreven door VAN HAAST en REIDSMA.

die verwarring, en zij wisten ze in 't vervolg zeer goed te onderscheiden.

In het voorbijgaan merk ik hier nog aan, dat ook overigens dit vergelijken en onderscheiden eene oefening is, die boven vele andere aanbeveling verdient wegens haar veelzijdig nut. Voor de kleinen is het zoo gemakkelijk als vermakelijk het onderscheid en de overeenkomst op te noemen b. v. tusschen het bord en den lessenaar, een appel en een wortel, een huis en een school, een hond en een paard, enz. Zelfs de pas ter school gekomen nieuwe leerlingen kunnen er terstond deel aan nemen. Zij wedijveren zoo gaarne, wie het meest er van weet te bedenken. Zoo leeren zij spreken, opmerken, nadenken, oordeelen, enz., terwijl hun voorstellingsvermogen; hun oordeel, enz. er zeer door versterkt worden, tot groot nut voor andere vakken van onderwijs. Hunne opmerkingen bij dat werk zijn wel somtijds zonderling, onbegrijpelijk en verkeerd; maar zoo men hen nimmer daarom bespot, hen geduldig aanhoort, aanmoedigt en teregtwijst, zullen zij weldra onverwachte scherpzinnigheid en lust er bij toonen.

Zijn de leerlingen zoo ver gevorderd, dat zij eenlettergrepige woorden goed kunnen lezen, dan haperen zij toch meermalen in de veellettergrepige, omdat zij zich overhaasten, niet genoeg letten op elke afzonderlijke syllabe, en te weinig inzien, dat het geheele woord toch niet in eens kan worden uitgesproken. Daarom is het zeer goed, dat in sommige aanvankelijke leesboekjes de lettergrepen gescheiden zijn, ook omdat de kinderen niet altijd zeker zijn waar die scheiding moet plaats hebben. Om hen hiertoe te helpen, rade men aan, de woorden zeer langzaam uit te spreken: want de uitspraak wijst het meestal zeer' duidelijk aan. Een beter middel om deze zwaarigheid spoedig geheel weg te nemen, is daarin gelegen, dat men de aanvankelijke lezers

telkens ook hun leeslesjes van achteren af bij lettergrepen laat lezen. „Een droog, zieldoend, machinaal werk,” zegt men misschien. „Kan dat lezen heeten?” — Welnu lezer, laat het dan slechts opnoemen van syllaben heeten, want de leestoon en de beteekenis vervallen daarbij; maar ofschoon wij afkeerig moeten zijn van het louter werktuigelijke, deze oefening is geoorloofd, omdat de volzin ook van voren af gelezen en goed begrepen moet worden. Bovendien kunnen wij geheel zonder het werktuigelijke de leeskunst niet aankweken. Dit laatste schijnen de leerlingen te willen, en te meenen dat zij kunnen; want door hun vlug geheugen foppen zij ons somtijds meer dan wij weten, en meer dan zij bedoelen en goed voor hen is. Ik spreek uit ondervinding; want meermalen lazen zij de les zoo goed van voren af op de gewone wijze, dat ik meende te mogen gelooven dat zij haar goed kenden; maar bij proefneming bleek, dat zij haar slechts van buiten kenden, en als ik hun de woorden in eene andere orde afvraagde, ontdekte ik, dat zij er zeer weinig van wisten. Geen wonder: als zij die lesjes reeds zoo dikwerf vooraf door anderen dagelijks hooren lezen, dan kennen zij b. v. het 3de leesboekje reeds half van buiten, als zij nog in het 2de leeren. Zij kunnen 't niet helpen, dat ze zulk een vlug geheugen hebben. Zij bederven alzoo niet opzettelijk ons leerplan tot machinaal sleurwerk. Onschuldig verdwalen zij, en geraken op een zijpad, dat moest vermeden worden. Maar moet dan nu niet de oudste de wijste zijn? Moet de onderwijzer geen middelen aanwenden, om die afdwaling te herstellen? Kan hij dit beter doen, dan door telkens ook bij syllaben van achteren af te laten lezen? Kwaad kan 't nooit, want het praktische der leeskunst wint er zeer veel door, en 't is ook nog goed voor een ander gebrek, n. l. dit, dat leerlingen, die de veel-lettergrepige woorden goed lezen, somtijds te los over de

eensyllabige heengaan en zich daarin vergissen, ook omdat zij zich overhaasten. Om goed te lezen moet men ver genoeg vooruit zien, maar ook niet al te ver. Dit juist meenen wij, dat door bovenstaand middel op de beste wijze kan bevorderd worden.

Over het algemeen vervallen de leerlingen ligt in het zwak van te haastig te lezen. Misschien komt dit, omdat zij ook niet zelden te haastig spreken. Vele onderwijzers zijn te weinig daartegen op hun hoede, en wanneer zij iets voorlezen, vervallen zij meermalen in hetzelfde gebrek. Ontstaat zulks misschien uit de zucht om met den tijd te woekeren? Dan is het eenigszins te verontschuldigen, maar goed te keuren is het niet; want uit overhaasting ontstaan, behalve de opgenoemde, nog vele andere gebreken in het lezen.

Immers, om goed te lezen, moet men, zoo het mogelijk is, den geheelen volzin overzien of den gang daarvan uit het voorafgaande kunnen opmaken. Meermalen toch gebeurt het, dat de lezer b. v. te laat ziet, dat er een vraagteken aan het einde van den volzin staat. Hij kan dan wel aan de laatste woorden den vragenden toon geven; doch het voorgaande is dan reeds verkeerd gelezen. Zal een vraag goed gelezen worden, dan moet van het begin tot het einde alles in den vragenden toon worden voorgedragen. Men moet ook bij elken volzin den hoofd-klemtoon leggen op het hoofddenkbeeld. Moet men dan ook geen tijd hebben om vooraf te weten wat het hoofddenkbeeld van den zin is? Daartoe heeft men geen tijd, zoo men te haastig leest. Maakt men de leerlingen hierop niet opmerkzaam, dan geven zij er geen acht op, lezen zeer eentoonig en meestal werktuigelijk zonder klem of toon van gevoel. Juist daarom vragen wij na het voorlezen van een volzin, wat het hoofddenkbeeld is, en in welken toon men heeft hooren lezen. Na

zoodanige vraag wordt die volzin dan ook beter nagelezen dan zonder deze voorbereiding.

Hieruit volgt ook eenigszins hoe de onderwijzer de les moet voorlezen. Sommige onderwijzers lezen de geheele les voor, al is zij ook meer dan een bladzijde lang, en laten haar dan nalezen. Het spreekt van zelf, dat de leerlingen bijna niets daarvan onthouden, en alles grootendeels zijn vergeten eer zij het nadoen. Wijzer handelen dus zij die bij volzinnen, korte perioden of andere deelen voorlezen, er over spreken en het dan telkens laten nadoen.

Er over spreken, merkten wij zoo even aan. Wanneer moet dit geschieden? Het is immer noodig, volkomen te begrijpen wat men leest. Sommige onderwijzers vragen daarom na het lezen der les naar den inhoud van het gelezene. Dit zou goed zijn, wanneer men alleen had te onderzoeken of de leerlingen wel aandachtig hebben gelezen. Het is evenwel, als het ware, mosterd na den maaltijd, wanneer het zal dienen om den leerling vooraf in staat te stellen de les goed te lezen. Zal hij dit kunnen, dan moet hij vooraf den inhoud verstaan of er mede bekend gemaakt worden. Daarom volgen wij steeds dezen regel. De les wordt bij volzinnen of andere gedeelten voorgelezen, en door vraag en gesprek wordt elk deel terstond opgehelderd eer het wordt nagelezen, terwijl elke leerling bovendien de vrijheid heeft te vragen naar de beteekenis van hetgeen hij dan nog niet begrijpt; want al meent de onderwijzer alles te hebben verklaard wat noodig is, er blijft nog meermalen eenig woord over dat de leerling niet goed verstaat, omdat de gewone spreektaal meestal zeer veel van boekentaal of schrijftaal verschilt.

Sommige kinderen hebben een zeer onbuigzame stem, een stijven eentonigen spreektoon, zoodat zij er met moeite toe zijn te brengen, nadruk op het vereischte woord te leggen,

in vragenden toon te lezen, enz. De oorzaak daarvan kan liggen in den spreektoon te huis in gebruik, of in een natuurgebrek. Laat men dit zoo blijven, dan kan dit gebrek nog lang blijven bestaan, ja het zal zelfs meer en meer inwortelen. Hoe vroeger men het dus uitroeit, des te beter zal dit gelukken, en zoo men den moed niet te ras verliest, zal men meestal de zwaarigheid te boven komen. Een der beste middelen, die men hiertegen kan aanwenden, is het gezang. Kinderen uit huishoudingen, waar nooit gezongen wordt, hebben dikwerf een zeer onbuigzame stem, ook in het lezen. Komen zij ter school, dan kunnen zij somtijds niet met de anderen medezingen, of, zooals sommigen zeggen, geen wijs houden. Men beweert wel, dat de zoodanigen ongeschikt zijn om zingen te leeren, dewijl zij geen muzikaal gehoor hebben; maar dit is te betwijfelen. Ik heb meermalen ook zulke kinderen onder mijn leerlingen gehad; maar als ik bemerkte, dat zij niet konden medezingen, gaf ik hun den raad bijna geheel te zwijgen en naar de anderen te luisteren. Zij begonnen dan meestal allengs zacht mede te zingen, en overwonnen aldus hun gebrek, zoodat zij eindelijk toonden een zeer goed gehoor te hebben, en met de anderen konden zingen. De natuur had hen dus niet zoo erg misdeeld als sommigen meenen. Misschien had men die gave te zeer veronachtzaamd en verwaarloosd; want ik heb nimmer een leerling gehad, welke op die wijze niet eindelijk goed leerde medezingen; maar wel heb ik meer bejaarden leeren kennen, die het nooit hadden kunnen leeren. Ik houd het er dus voor, dat deze laatsten, zoo niet allen, dan toch grootendeels hunne ongeschiktheid voor den zang alleen aan verwaarloozing hadden te wijten.

Heeft men het zoo ver gebracht met zulke leerlingen, dat zij kunnen leeren zingen, dan zal de stem ook buigzaam-

heid verkrijgen om goed te leeren lezen. Daarom is het aan te raden reeds vroeg met den zang te beginnen. Er zijn scholen, waar alleen de tweede en derde klasse in die kunst worden onderwezen, terwijl de eerste klasse het slechts aanhoort en niet mag medezingen. Heeft men dit verbod niet ingesteld, dan zal men ondervinden, dat sommige leerlingen der laagste klasse uit eigen beweging, al is het dan ook alleen op het gehoor, medezingen hetgeen zij dikwerf aanhooren. Hieruit volgt, dat men ook die eerstbeginnenden gemakkelijk eenige kinderliederen op het gehoor kan leeren zingen, al wil men met het eigenlijke zangonderrigt zich alleen tot de hoogere klassen bepalen. Dit is zeer aan te raden: want op die wijze zal de stem der eerstbeginnenden des te meer in buigzaamheid winnen, en zij zullen het lezen daardoor beter leeren.

Men heeft ook somtijds leerlingen die, hetzij uit gewoonte, hetzij uit natuurgebrek, de stem bij spreken en lezen veel lager of hooger stellen, dan gewoonlijk door anderen wordt gedaan. Verkrijgt de stem door het zingen meer buigzaamheid en het kind beter begrip van hoogte en laagte der tonen, dan zal dit gebrek er meestal door worden weggenomen.

Nog een ander middel, waardoor de opgenoemde gebreken kunnen worden bestreden, is het lezen in koor. Slechts weinig onderwijzers maken daarvan gebruik, ofschoon het, goed aangewend, een zeer nuttig klassikaal leermiddel is, dat groote tijdwinst en spoedige vorderingen geeft. De reden waarom het aan velen niet bevalt is daarin gelegen, dat zij het niet volkomen goed aanwenden. Gemakkelijk is dit ook niet; en wanneer er gebreken in bestaan kan het niet bevallen, en moet het wel afkeer verwekken, *zoo* wel bij den onderwijzer en zijn leerlingen, als bij andere hoorders. Dit moest evenwel niemand afschrikken: want zoo men het

verstandig en geduldig aanlegt, zal men er zeer goed in slagen. Er is een spreekwoord dat door velen wordt toegestemd, n. l.: „wij kunnen wel te gelijk zingen, maar niet te gelijk spreken.” Deze spreuk wordt hier onwaarheid; want omdat men dezelfde woorden in gelijken toon en maat te zamen gelijktijdig kan zingen, juist daarom kan men ook zoo in gelijken toon en naar de maat dezelfde woorden te zamen spreken en lezen. Wel nu, — dit laatste is in koor lezen, — en gelijk het schoonste gezang door valsche tonen en gebrekkige maat geheel wordt bedorven tot walgelijken wanklank, zoo is dit ook het geval met het in koor lezen.

Om de leerlingen hiermede aan den gang te brengen, neme men eerst iets in dichtmaat, b. v. de woorden van een gezang. Men leze een couplet daarvan zeer langzaam voor, en late door allen te gelijk dit nadoen. Spreken zij daarbij niet in even hoogen toon, dan make men hen daarop opmerkzaam, en late hen dit verbeteren. Zoo ook wanneer zij de maat niet gelijk houden. Men kan de maat door open nederwaartsche beweging met de hand aanwijzen, en daardoor tevens den tijd van rust bij de leesteevens bepalen. Op deze wijze zullen de leerlingen er weldra in bedreven worden en zoo goed lezen, dat het is alsof men slechts een enkelen persoon hoort, en ook even duidelijk. Zij zullen dan ook gewone lessen in proza op die wijze kunnen lezen, zoo men telkens een volzin daarvan voorleest.

Wegens dien gelijken gang vervallen de leerlingen hierbij ligt in een stijven leestoon; hiertegen zij men daarom op zijn hoede, door te waarschuwen, te doen verbeteren en op nieuw langzaam op zeer levendigen toon voor te lezen. Altijd moet de onderwijzer bij dit werk scherp hooren en naauwkeurig toezien, opdat hij elk gebrek terstond herstelle, en zeker zij dat allen medelezen. Alleen die enkele leerlingen, wier stem te laag of te hoog staat, moeten den raad

ontvangen, te zwijgen en in gedachten mede te lezen, tot dat zij in staat zijn het met de overigen in gelijken toon te doen. Dit zal meestal spoedig het geval worden, zoodat deze oefening ook deswege aanbeveling verdient.

Niet te lang en te dikwijls make men gebruik van in koor lezen; men wissele het af met gewone lees oefening. Hebben de leerlingen een les in koor gelezen, dan late men deze daarna of later op de gewone wijze lezen, hetzij bij volzinnen, perioden of in haar geheel, naar gelang der omstandigheden, en men zal ondervinden, dat het in koor lezen groote voordeelen oplevert, terwijl het tevens zeer spoedig de afzonderlijke gebreken wegneemt. Immers dit werk gedooft geen gebreken. De leerlingen kunnen daarbij niet te haastig lezen, geen leestekens veronachtzamen, geen verkeerden nadruk geven, enz. zonder dat het terstond wordt opgemerkt. Zelfs den onderwijzer wordt door dit werk elk verzuim van zijn kant terstond aangewezen. Wordt het b. v. in het lezen van poëzie bedorven, dewijl op de smelting der vokalen of op de versmaat niet wordt gelet, dan is dit eene aanwijzing voor hem om ook te dien aanzien vooraf het noodige onderrigt te geven, iets dat hij anders zoo ligt zou kunnen verzuimen of onnoodig rekenen, als meer geschikt voor de verstgevorderden.

Wanneer wij nu dit alles te zamen nemen, zou het dan niet wenschelijk zijn, dat zulk in koor lezen in alle scholen plaats had? Ik heb ook wel als reden daartegen hooren aanmerken, dat het in strijd is met de stilte, die er ter school moet heerschen, dat men alzo reeds in de verte zou kunnen hooren dat er school wordt gehouden, enz. De verstandige zal zich gewis door zulke nietige redenen niet laten weerhouden. Moet het ter school zoo doodstil zijn, dan zou men er ook niet mogen zingen. En wanneer men zorgt, dat de leerlingen op een sprekenden, niet op een roependen

toon lezen, dan zal de stilte er niet zoo veel bij lijden, dat men zich deswege zou behoeven te schamen. Juist daar, waar overigens gebrek aan stilte is en een aanhoudend gedruisch bestaat, lezen de leerlingen bij gewone lees oefening te veel op een roependen toon, omdat het anders onverstaanbaar zou zijn. Over dit gebrek heeft men zich meer te schamen, en waar men deze verkeerdheid niet uitroeit, zal men niet op bovenbeschreven wijze in koor kunnen lezen, en ook door gewoon lezen niet slagen in zijn doel om de leerlingen *natuurlijk* te leeren lezen.

Een roepende toon in het lezen is even onnatuurlijk en afkeurenswaard, als schreeuwen bij het zingen. Waar de onderwijzer, wegens gebrek aan stilte, op roependen toon moet voorlezen, en de leerlingen alzoo moeten nalezen, kan onmogelijk op natuurlijken toon gelezen worden. Men hoort zulks niet alleen ver buiten de school, maar men verneemt het ook in de ouderlijke woning, zooals ik eenmaal onderzond, toen ik op zeker dorp een familiebezoek aflegde. Een der daar aanwezige kinderen zou iets voorlezen, om mij te laten hooren welke vorderingen hij ter school maakte. Hij las zoo roepend en luid, dat de vader zeide: „meent gij dat wij doof zijn?” „Zoo moeten wij in school ook lezen,” antwoordde de zoon. Er werd gezwogen, omdat men den onderwijzer niet wilde veroordeelen ten aanhooren van den leerling, maar elk begrijpt wat er werd gedacht. Zoo leert men aan de vruchten den boom kennen; en wat baat dan alle schijnvertoon?

Natuurlijk lezen is: lezen zooals men behoort te spreken. Wanneer de hoorder den lezer niet ziet, moet hij niet kunnen beslissen of er gelezen dan of er gesproken wordt. Is daarin onderscheid, dan is het geen natuurlijk lezen. Die regel is dood-eenvoudig. En toch schijnen sommigen dit niet te gelooven. Velen hebben een geheel anderen toon in het

lezen dan in het spreken: een hoogdravenden, galmenden, gemaakten of anderen kenmerkenden toon, waardoor zij schijnen te meenen indruk te zullen en te moeten maken. „Het eenvoudige is evenwel het kenmerk van het ware.” De verstandige zal zoodanigen leestoon nimmer goedkeuren, en zij die daarmede meenen te schitteren, bedriegen zichzelf het meest, ja meer dan zij verwachten. Jammer intusschen dat onderwijzers, die in dit zwak vervallen, ook hun leerlingen daartoe medeslepen. Menig anders zeer begaafd redenaar toont later, zonder het zelf in te zien, het gebrek waartoe hij alzoo in de lagere school is vervallen. Gelukkig zoo hij door gunstige omstandigheden, buiten de lagere school, dit gebrek leert kennen en afleggen.

Natuurlijk lezen alleen is nog niet genoeg. De lezer moet niet slechts zelf gevoelen wat hij leest, hij moet ook indruk op zijn hoorders weten te maken door zijn voordragt. Wanneer moet hij dit leeren? Sommige, ja vele onderwijzers schijnen te meenen, dat de leerling dit moet leeren, wanneer hij eerst genoegzaam bedreven is in het werktuigelijk of aanvankelijk lezen. Zoo lang hij met dit laatste bezig is, wordt er op den leestoon weinig gelet en somtijds zelfs niet op de leestekens. Zodoende wordt hij eerst een stijve lezer, die slechts machinaal uitspreekt wat hem onder de oogen komt, zonder er zelf veel van te gevoelen of indruk op zijn hoorders te maken. Die stijve, werktuigelijke leestoon wortelt allengs meer in, en wordt onbuigzaam, eer men begint den leerling natuurlijk lezen te leeren. Dan zullen zelfs de beste pogingen weinig of niets baten, wanneer dit kwaad reeds zoo tot een gewoonte is geworden. Hieruit volgt, dat men reeds van den beginne af den leerling moet leeren in den vereischten toon te lezen, zelfs bij de allereerste volzinnen en leeslesjes. Zoo men dit slechts vordert, zal de jonge lezer gaarne zijn blijdschap, droefheid, vrees, angst, ver-

wondering, enz. door toon en gebaren bij het lezen nitdrukken, en aldus invloed op den hoorder trachten te verwerven. Het ligt geheel in zijn aanleg dat te doen, en het is dus gemakkelijk hem daaraan bij aanvankelijk en voortgezet leesonderrigt steeds te gewinnen. Is hij het eenmaal gewoon, dan zal hij ongezocht daarin vorderen, zonder dat men er opzettelijke moeite aan besteedt, zoo men slechts zorgt, dat de leesstof er aanleiding toe geeft.

Dit laatste werd voorheen vrij algemeen gedaan door het gebruik van kunstmatige leesboeken, waarin stukken voor onderscheiden leestoon voorkwamen. De zedelijke verhalen of vertellingen van dien aard, welke men vroeger veel tot leesboeken bezigde, gaven tevens zeer veel aanleiding tot zoogenaamd kunstmatige lessoefeningen. Eenige leesboeken van vroeger tijd hadden den vorm van zamenspraken, vragen en antwoorden, enz. Voor het bevorderen van het natuurlijk lezen waren dezen zeer voordeelig, al heeft men om andere redenen gemeend dien vorm te moeten afschaffen. Onder deze soort van leesboeken zouden wij hier ook nog kunnen noemen die, welke in den briefstijl zijn gesteld: want ook dezen bevatten goede aanleiding tot oefening in het natuurlijk lezen.

Al de opgenoemde soorten van leesboeken zijn thans grootendeels van de scholen verdwenen, en hebben plaats gemaakt voor meer wetenschappelijke, in den gewonen betoogtrant gesteld. Dit moge voordeelig zijn voor het wetenschappelijk onderrigt in de vele leervakken, het is schadelijk voor de oefening in het lezen. Daarom raden wij aan toch zoo veel mogelijk iets van die thans afgeschafte nog weder toe te laten, en ook een weinig poëzie, al zijn het slechts de onnavolgbare gedichtjes van VAN ALPHEN; want ook zoodanige leesstof is noodig om te zorgen voor den natuurlijke leestoon, en er voor te waken dat die toon niet te stijf worde.

Eindelijk moeten wij hier nog waarschuwen tegen een gebrek, dat den lezers der hoogste klasse ter lagere school ligt eigen wordt, n. l. wanneer zij zoo geheel het werktuigelijke, het natuurlijke en kunstmatige der leeskunst kennen, dat zij dan als door leeswoede en jeugdige drift aangespoord, in overhaasting vervallen, waardoor zij het aangekweekte goede ontwennen, geen indruk op den hoorder maken en zichzelf de gelegenheid ontrooven, om alles goed te begrijpen wat zij lezen. Het behoeft gewis geen betoog, dat men ook hiertegen zooveel mogelijk moet waken.

Hebben de jongelieden onder inachtneming van al het bovenstaande de leeskunst beoefend, dan hebben zij nog te zorgen, steeds goede lezers te blijven. Dit geldt niet alleen voor allen die de lagere school verlaten, maar inzonderheid voor hen die er blijven, om opgekweekt te worden tot onderwijzers. Velen, die niet voor het onderwijs worden opgeleid, denken na het verlaten der school te weinig aan hetgeen zij daar geleerd hebben, vooral in de eerste jaren hunner vorming voor het een of ander beroep. Veel van het vroeger met zooveel vlijt aangekweekte vervloeit grootendeels, eer zij er behoefte aan hebben om het in de zamenleving toe te passen. Zulks is ook het geval met de leeskunst. Zoo zij al te huis nog iets voor zichzelf lezen, bestaat het meestal niet in voorlezen aan anderen. Vóór de invoering der nieuwe schoolwet waren zij nog altijd in het bezit der vroeger gebruikte schoolboeken, en vonden zij dus aanleiding om dezen in ledige uren nog eens te bezigen tot herinnering aan hetgeen zij daaruit geleerd hadden. Thans, nu de leermiddelen ter school blijven, omdat zij van wege de gemeente worden aangeschaft, verlaten de leerlingen meestal de school zonder in het bezit te zijn van hun voormalige leerboeken. Willen zij daarna iets lezen, dan vinden zij te huis voor hun jaren zelden geschikte lectuur;

meestal moeten zij zich vergenoegen met dat, wat voor rijper jaren alleen goed kan heeten. Niet zelden zijn zij genoodzaakt, zich grootendeels te vergenoegen met romantische werken; en wanneer zij dezen als doornvliegen om de opgewekte nieuwsgierigheid te bevredigen, dan is het ligt te begrijpen, dat de leeskunst er meer bij verliest dan wint. Beter zal het zijn, zoo zij in den huiselijken kring godsdienstige of zedelijke lectuur hebben voor te lezen, zich moeten voorbereiden tot catechesatiën of deel kunnen nemen aan rederijkers- of andere gezelschappen ter bevordering eener goede voordragt.

Misschien meent men dat zij, die tot onderwijzers worden opgeleid, te dien aanzien geen gevaar loopen. In eenige opzichten is dit waarheid; maar de vereischten zijn hier grooter en de omstandigheden kunnen veel verschillen. Wanneer deze kweekelingen dagelijks zich oefenen in het voorlezen der lessen aan de leerlingen der school, dan loopen zij minder gevaar het vroeger geleerde te zien vervloeijen. Doen zij dit, zoo als velerwege, alleen bij de laagste klasse, dan heeft zulks voor hen minder waarde, en kan het eigenlijk geene oefening heeten; zij blijven dan op gelijke hoogte. Meestal zijn zij alleen bij deze klasse werkzaam, terwijl de hogere klassen door den hoofdonderwijzer of den hulp-
onderwijzer worden onderwezen. Het zou evenwel wenschelijk zijn, dat hierin eenige afwisseling plaats had, zooals sommige onderwijzers reeds toonen in te zien. Immers, de stem van den kweekeling staat meestal een octaaf hooger dan die des onderwijzers of de mannestem. Het valt den leerlingen dus gemakkelijker het voorgelezene van den eerste dan van den laatste te volgen. Op die wijze zou de kweekeling meer gelegenheid vinden tot eigen oefening in het voorlezen aan anderen. Moet hij zulks doen uit leesboeken, vroeger door hem als leerling reeds gebruikt, dan zal het hem min-

der zwaar vallen dit goed te doen; maar de oefening heeft des te minder waarde voor hemzelve. Meer voordeel zal hij er van ondervinden, zoo er afwisseling en verandering in de leesboeken heeft plaats gehad; want hij moet niet alleen kunnen voorlezen wat hij reeds vroeger heeft gelezen, maar ook hetgeen hij niet vooraf heeft gezien. Zoo kan hij ter school de leeskunst bewaren en verder beoefenen voor zoo ver daartoe aanleiding bestaat. Zij dit tevens een spoorslag, om die oefening niet te verwaarloozen door verzuim van het voorlezen.

Wanneer de kweekeling buiten de schooluren zich toelegt op de onderscheiden vakken ter voorbereiding voor examens, dan leest hij daarover meestal alleen in gedachten, zonder aan anderen voor te lezen. Hij kan alzoo onder zijn studiën zeer achteruitgaan in het natuurlijk lezen; en wanneer hij later op een examen proeven hierin moet afleggen, valt het somtijds slecht uit, en bemerkt hij te laat, dat van die kunst veel is vervloeid, vooral zoo hij ook ter school weinig gelegenheid tot voorlezen heeft gezocht. Van groot belang is het, daartegen op zijn hoede te zijn, en gelegenheid te zoeken om die kunst te onderhouden en verder aan te kweeken of uit te breiden. Daartoe neme hij vroeg deel aan onderwijzersgezelschappen, rederijkersvereenigingen, enz., waar hij zoo vele verschillende gelegenheden zal vinden. Is de hoofdonderwijzer voorlezer in de kerk, dan vervulle de kweekeling gaarne van tijd tot tijd zijn plaats in dat werk: want ook dit zal voor hem een nuttige oefening kunnen zijn. Zelf een voorlezing te doen bij vergaderingen van onderwijzers, van de departementen der maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen en andere bijeenkomsten, daartoe is de kweekeling aanvankelijk nog te jong, en men zou het aanmatigend noemen zoo hij dit durfde ondernemen; maar er naar te hooren wanneer anderen het doen, en acht te

geven hoe zij dit verrigten, dit kan zeker tot zijn voordeel strekken. In rijper jaren zelf spreekbeurten te vervullen bij deze en gene bijeenkomsten, dit is aan te raden; en zoo men zich niet wil wagen aan redevoeringen op groote schaal, men beproeve dan eerst door het leveren van korte bijdragen, in hoe verre men bekwaam is in natuurlijk lezen of openlijke voordragt, om behoorlijk indruk te maken op anderen. Om evenwel niet te lang naar zulke gelegenheden te wachten is het raadzaam, in den huiselijken kring of in het onderling verkeer met jongelieden gelegenheid te zoeken tot zoodanige voordragt ter oefening in deze kunst.

Leest men, zoo als doorgaans, bij het beoefenen der wetenschappen meestal werken in ernstigen betoogtrant gesteld, dezen zijn minder geschikt ter oefening in onderscheiden stijl. Men kieze daartoe opzettelijk werken in proza en poëzie van zeer onderscheiden aard, opdat men de kunst, om in verschillenden toon goed te lezen, telkens uitbreide en bevestigte.

Vooraf zij men er ook op bedacht, de gebreken van het provinciaal dialect in het lezen zooveel mogelijk geheel uit te roeijen. Om daarin wel te slagen is het niet ondienstig, onderscheiden provinciën eenigen tijd te bezoeken of er langer of korter zijn verblijf te vestigen, opdat men het kenmerkend onderscheid dier dialecten genoegzaam leere kennen, en zich er op toelegge zich elk voor het zijne te wachten. Men heeft onderwijzers en anderen, die bij al hunne overigens groote bekwaamheid, toch altijd door hunne uitspraak in het lezen verraden uit welke provincie zij afkomstig zijn; maar er zijn er ook, die daarvan volstrekt niets laten blijken en omtrent wier afkomst men moeilijk iets zou kunnen gissen. Zoo als het met deze laatsten in dit opzigt is, moest het met allen het geval zijn, niet alleen met onderwijzers, maar ook met de gewone leerlingen der

school Een verplaatsing van hulponderwijzers en hoofdonderwijzers van de eene naar de andere provincie kan zeer veel goeds in dezen te weeg brengen; doch waar dit niet geschiedt kan men weinig op verbetering hopen; want zij, die steeds blijven in het gewest waarin zij geboren en opgevoed zijn, zullen zelden hun provincialisme in de uitspraak geheel leeren inzien en afleggen, tenzij ze omgang hebben met personen uit andere provinciën, in het bezit eener meer beschaafde uitspraak der nederlandsche taal. Onderwijzers, die deze zwaarigheid geheel te boven komen, zullen ook kunnen zorgen, dat hun leerlingen de gebreken in hun dialect in tijds afleggen en zoo zuiver lezen als wenschelijk mag gerekend worden. Ditzelfde geldt ook omtrent alle overige gebreken en hardheden of onwelluidendheden, waartoe sommigen in de taal vervallen, en waartegen de onderwijzers evenzeer voor zichzelf als voor hun leerlingen op hun hoede moeten zijn. Dit alles nader in bijzonderheden aan te wijzen, ligt buiten ons bestek. Men zal veel daarvan in taalkundige werken aantreffen, en bovendien veel voor zichzelf kunnen opmaken uit het aandachtig aanhooren van waarlijk welsprekende redenaars met een volkomen zuivere uitspraak. Welsprekende redenaars met een volkomen zuivere uitspraak? vraagt men hier misschien, en wij nemen die uitdrukking geenszins terug; wij hebben meermalen mannen met genoeg aangehoord, die in hooge mate welsprekend konden heeten, maar van welken wij het bejammerden, dat men zoo duidelijk kon hooren of zij uit Groninger, Friesland of eenige andere provincie afkomstig waren. Was dit laatste niet zoo geweest, men zou hun een hoogere mate van welsprekendheid hebben kunnen toerekenen. Hoe wenschelijk zou het dus zijn zoo dat dialect ter lagere school reeds was uitgeroeid; want in rijper jaren gelukt dit niet aan allen; omdat het gebrek

met de jaren inwortelt, en meer bejaarden het zelfs niet inzien, dus ook bezwaarlijk afleggen.

Wat nu de schrijfkunst betreft, dit leervak heeft in de laatste jaren groote veranderingen en wezenlijke verbeteringen ondergaan, zoo als wij reeds vroeger (zie *N. Bijdr.* October 1866) hebben aangewezen. In dit vak had vroeger te weinig een stelselmatige gang plaats. Daarom hing het grootendeels van het toeval af, of de leerling er veel of weinig vorderingen in maakte. Vaste regels werden niet gegeven. Omtrent de houding van pen, vingers, hand, ligchaam, enz. gaf men wel somtijds eenige aanwijzing, maar daarna liet men de opvolging daarvan over aan elks goeddunken: want de schrijfoefening behoorde toen onder de zoogenoemde stille werkzaamheden, waarbij de onderwijzer minder tegenwoordig was, en die dus afgemaakt werden terwijl hij zich bezig hield met het onderrigt eener andere schoolklasse. Van der leerlingen opmerkzaamheid en lust, van hun natuurlijken aanleg voor deze schoone kunst, hing het grootendeels af of zij gewenschte vorderingen daarin maakten. De resultaten waren dan ook zeer ongelijk. Sommigen werden, zoo het scheen zonder veel moeite, uitmuntende schrijvers, terwijl anderen beurtelings vooruit en achteruit gingen en toch altijd een gebrekkige schrijfhand behielden. Geen wonder, dat dit meermalen het geval was; want het welgelukken hing als 't ware af van het toeval. Had de leerling onwillekeurig een goede houding aangenomen, dan werd het werk tamelijk goed, zonder dat hij begreep wat de oorzaak daarvan was; doch zoo hij, zonder er erg in te hebben, een verkeerde houding had, viel zijn werk ongunstig uit, ondanks zijn moeite en vlijt om het goed te maken. Zoo en in vele andere opzigten hing het welslagen af van hem onbekende omstandigheden.

Eenige onderwijzers begonnen eindelijk in te zien, dat dit onderwijs meer naar vaste regels moest worden ingerigt, en er moest worden toegezien of dezen naar behooren werden in acht genomen. Zij hielden zich bij de schrijfoefeningen alleen met het opzigt daarover bezig, en dit hielp reeds veel om de leerlingen meer vast te gewennen aan een goede houding van pen, hand, arm, enz., waardoor de vorderingen meer bestendig vooruitgingen.

Men zag ook velerwege in, dat er vaster gang moest gevolgd worden in de schrijfvoorbeelden. In plaats van woorden, liet men eerst de bestanddeelen der letters en daarna letterregels en letterverbindingen in vaste orde naschrijven, totdat de leerlingen daarin genoeg vastheid bekwamen. Aanvankelijk leverde deze verbetering goede resultaten; maar men zag zich weldra voor goed gestuit op dien weg van vooruitgang; want vele ouders, niet aan zulk onderwijs gewoon, verhieven hun klagten daartegen, en gedoogden niet dat hun kinderen zoo lang met letterdeelen en letterregels werden bezig gehouden totdat zij daarin genoegzaam bedreven waren. Onderwijzers die het waagden zich daaraan niet te storen en de zaak standvastig door te zetten, verloren meermalen vele leerlingen en leden daardoor zooveel schade, dat zij een voornaam deel van hun bestaan er door zouden hebben moeten verliezen, zoo zij op dien beteren weg waren gebleven. Geen wonder, dat men vrij algemeen dezen weg verliet en aan het onverstand toegaf, omdat men er toe genoodzaakt was. De tijdgeest gedoogde deze verbetering nog niet, en de omstandigheden lieten haar niet toe: want de onderwijzer was nog te afhankelijk van hen, uit wier handen hij zijn loon als schoolgeld ontving. Gelukkig, dat hij onder de wet van 1857 genoegzaam onafhankelijk werd. De leercursussen van CALLEWAERT, THIEME en anderen, die vóór de nieuwe regeling van het onderwijs geen

opgang zouden hebben kunnen maken, bewijzen thans, hoezeer men genegen was dezen meer stelselmatigen gang in te voeren.

De gezegende vruchten dezer verbetering in het schrijf-onderrigt zijn aanmerkelijk, en vallen duidelijk in het oog, wanneer men ze vergelijkt met die van vroeger tijd.

Voor al ook aan de bemoeijingen der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen* heeft men deze verbetering der schrijf-leerwijze te danken. Door de bekrooning der leerwijze van BOONEKAMP gaf zij daaraan den eersten krachtigen stoot, en later nog meer door de wedstrijden, welke zij opende ter toepassing dezer handleiding. Vele onderwijzers namen aan die wedstrijden deel en zonden de daartoe noodige stellen van schoonschriften in. Al behaalden niet allen den uit-geloofden prijs, zij wonnen daardoor toch zeer aan in de schoone schrijfkunst, die vóór dien tijd te veel verwaarloosd werd.

Deze aanwinst in vorderingen plantte men over op de leerlingen, zoodat ook ter school allengs verbetering plaats had. Men begreep velerwege reeds, dat het niet genoeg was schoone schrijfvoorbeelden aan de leerlingen te geven en de beschouwing en nabootsing daarvan aan hen over te laten, maar, zooals wij boven bij het abéblad opmerkten, men leerde hen zien, wat zij uit zichzelf zouden voorbijzien. De wijdte, lengte, dikte, helling, afstand der letters en harer bestanddeelen, dit en nog veel meer werd hun naar vaste maat aangewezen en getoond, gelijk zulks in de handleiding van BOONEKAMP en andere dergelijke werd opgegeven; want na de verschijning dezer leerwijze hebben ook anderen hun schrijfregelen tot een handleiding voor beoefenaars dezer kunst het licht doen zien, zoo als o. a. de verdienstelijke RIJKENS, de baron VON PABST, enz. Het gouvernement heeft in der tijd de pogingen ondersteund van KEPPENNE, om deze kunst aan

te moedigen. De regeering heeft onderwijzers in alle provinciën, op haar kosten, door hem laten onderrigten. Velen dreven toen den spot daarmede, omdat hij in onze taal niet te huis was en zijn schorphoekig schrift, duitsch schoon, hun niet behaagde. Een mijner toenmalige vrienden, ook een zijner leerlingen, afgezonden om die lessen bij te wonen en ze over te brengen aan de onderwijzersgezelschappen in het district, maakte dit *ex tempore* bij deze gelegenheid:

„Ik heb een week vermoord
Om vreemden (1) na te schrijven;
Maar 'k leer dat krabb'lig schrift
Aan mijne kind'ren niet:
Ik wil ook in mijn schrift
Een Nederlander blijven,
En schuw het hong'rig schuim,
Dat mij zijn vodden biedt.”

Anderen, ofschoon niet geheel ingenomen met deze nieuwe leerwijze, stelden er genoeg belang in om er de proef van te nemen, en waardeerden er het goede van, vooral gelegen in de lange opstrepen, waarmede men begon, om pen en vingers in een goede houding te brengen. Overigens kon men zich niet vereenigen met de scherphoekige letters, waardoor ons schrift te veel op het duitsche geleek. Maar nadat de baron von PABST de leerwijze van KEPPELNE zoodanig gewijzigd had, dat men de ronde letter behield, werd er meer gebruik van gemaakt, en velerwege zag men er zeer schoone vruchten van.

Een der voornaamste voordeelen dezer leerwijze noemden wij zoo even de lange opstrepen, waarmede men bij bovengenoemde methode elk woord aanvangt. Gewoonlijk toch vervalt men bij het schrijven in dit gebrek, dat men de

(1) KEPPELNE was, naar ik meen, een Belg; en 't was kort na de afscheiding van België, toen hij hier alzoo werkzaam was.

pen te veel terugtrekt en de vingers te krom buigt om goed te schrijven. Dit doet men des te meer, naar mate men zich inspant om zeer fraai te schrijven, zoodat het dan dikwijls slechter uitvalt, dan wanneer men meer ongedwongen en onbezorgd schrijft. Tegen dit kwaad is men beveiligd door deze leerwijze getrouw te volgen, zoodat de onderwijzer er zoo voor zichzelf zoowel als voor zijn leerlingen de beste gevolgen van ondervindt. Buitendien munt de leerwijze van VON PABST uit door een zeer goeden stelselmatigen gang. De ondervinding heeft ons geleerd, dat men door haar zeer spoedig gebrekkige schrijfhanden verbetert, en fraaije, vaste, vlugge schrijvers vormt. Datzelfde gevolg zagen wij ook in vele andere scholen, waar men deze schrijfleeuwijze volgde, gelijk velerwege het geval was vóór de invoering der schrijfboeken van THIEME, CALLEWAERT, enz., waarin ook een zeer goede systematische gang wordt gevonden en in de daarin gegeven schrijfvoorbeelden der verschillende nummers. Van deze laatsten maakt men onder de nieuwe schoolwet in vele scholen gebruik, en met goed gevolg; want wegens vermeerdering van het onderwijzerspersoneel en door beter inzigten der onderwijzers, zijn de schrijf oefeningen thans niet meer als zoogenoemde stille werkzaamheden alleen aan de leerlingen overgelaten, maar zij hebben plaats onder bestendig en naauwkeurig toezigt van den onderwijzer.

Welke schrijfleeuwijze men ter school ook moge volgen, zoodanig toezigt is noodig om een goed resultaat er van te mogen verwachten. Op de ligging der schriften, de houding van pen, vingers, arm en ligchaam, den langzamen spoed der schrijvers, enz. moet naauwkeurig toegezien en tegen elke afwijking gewaarschuwd worden. Vooraf moeten de leerlingen met de regels omtrent dat alles bekend zijn gemaakt en dikwijls daaraan herinnerd worden; want anders vervallen zij ligt ongemerkt in het een of ander gebrek,

dat inwortelt tot gewoonte en de vorderingen tegenwerkt of de schrijfhand bederft.

Om den leerlingen te leeren de regels regt te schrijven, bedient men zich somtijds aanvankelijk van lijnen, die bij volgende oefeningen allengs worden weggelaten, opdat men ook zonder dezen regt leere schrijven. In de schrijfboeken van THIEME en anderen vindt men daartoe een netwerk, tevens tot aanwijzing der wijdte, grootte, dikte der letters, enz., dat ook langzamerhand wordt weggelaten. Het is zeer noodig die middelen allengs te leeren ontberen: want gewent men er te zeer aan, dan kan men zonder dezen niet regt schrijven. Een voornaam middel intusschen om zonder lijnen dit te leeren doen, is gelegen in de houding van den schrijver. Heeft hij het schrift vóór den regterschouder, steunt zijn ligchaam op den linkerarm, en beweegt de regterarm zich vrij draaijende op den onderarm, dan volgt de hand als van zelf een rechte rigting over het papier. Ligt het schrift te ver naar de linkerszijde, dan loopen de regels meestal opwaarts, omdat de hand zich alzoo beweegt. Plaatst men het schrift te ver naar den linkerkant, dan loopen, om dezelfde reden, de regels naar beneden. Hierbij hangt ook veel af van den stand van het hoofd. Buigt men dit regt voorover, zoodat beide oogen evenwijdig blijven met de regels van het schrift, dan zullen dezen regt worden; maar hangt het hoofd over de eene of andere zijde, dan zal er ligt zoodanig gezichtsbedrog plaats hebben, dat de regels dienovereenkomstig op- of nederwaarts gerigt zijn, al meent men regt te schrijven.

Over het algemeen geeft men aan de letters steeds dezelfde helling, en dit veroorzaakt vastheid in de schrijfhand. Verandert men die helling, dan worden de regels niet zelden krom, of zijn op- of nederwaarts gerigt. Het is daarom een nuttige oefening zich ook op het schrijven van regt-

standig, meer en minder schuin en achteroverliggend schrift toe te leggen met behoud van rechte horizontale regels. Dit geeft nog grooter vastheid en bedrevenheid. Hierbij is tevens noodig, den leerling te doen opmerken, dat hij de beenen der pen regt nevens elkander moet houden bij regtstandig schrift, en ze meer of minder schuin moet draaijen, wanneer hij eene andere helling aan de letters geeft. Door met een half droge pen den gang harer beenen aan te wijzen, zullen de leerlingen dit des te beter begrijpen en er een oordeelkundig gebruik van kunnen maken, om de dikten natuurlijk schoon aan de letters te doen worden. Zonder dit te weten en zonder daarop te letten brengt men de dikte der letters ligtelijk verkeerd aan, zoodat de hoeken te dik en de neêrstrepen te dun worden. Op grond hiervan zal men ook leeren inzien, dat men de pen anders dan gewoon moet draaijen bij het schrijven der *z* en sommige deelen van hoofdletters en cijfers, inzonderheid voor groot schrift.

Een voornaam vereischte bij het schrijven is, de woorden te vormen zonder de pen van het papier te nemen. Dit neemt alle stijfheid en gedwongenheid bij het schrijven weg, en bevordert natuurlijke losheid, vlugheid en een goede houding van pen, hand, arm, enz. Ter bevordering hiervan zijn vooral de oefeningen uit de leerwijze van VON PABST zeer aan te raden, waarbij niet alleen geheele letterregels, maar ook woorden, met groote afstanden tusschen de letters, op die wijze geschreven worden, dat de geheele regel ontstaat zonder de pen van het papier te nemen. Daarbij vervallen intusschen de leerlingen zeer ligt in de fout, dat zij de letters wijder maken naar mate er meer ruimte voor overschiet, en dit rukt, als 't ware, haar gedaante geheel uit haar verband, waardoor men bij deze oefeningen aan den eenen kant verliest, wat men aan den anderen kant wint. Hiertegen dient men dus te waarschuwen. Een bewijs

hoe noodig het is, bestendig toezigt te houden bij alle schrijfoefeningen, en ze nooit te beschouwen als zoogenoemde stille werkzaamheden waarbij geen toezigt noodig is; want al heeft men omtrent alle in acht te nemen regels en theoriën vooraf genoegzaam onderwijs gegeven, men zal telkens overvloedige gelegenheid vinden bij de schrijfoefeningen, om dat alles behoorlijk te leeren toepassen en tegen ieder verzuim te waken of te waarschuwen.

In vroeger jaren was men over het algemeen gewoon, de eerstbeginnenden met groot schrift te doen aanvangen. Teregt heeft men ingezien, dat hun kleine handen en korte vingers het werk niet naar behooren kunnen verrigten, waarom men later velerwege heeft goedgevonden hen met middelgroot of zoogenoemd middelsoort schrift te laten beginnen. Dit geeft beter resultaat dan te vroeg met kleinschrift te doen aanvangen; want de juiste vorm der letters valt bij kleinschrift minder goed in het oog, en de hand krijgt bij middelgroot meer oefening tot beweging, zonder welke het kleinschrijven te veel kan ontaarden in stijf prentwerk. De kinderen hellen bovendien dikwijls te zeer er toe over om zeer klein te schrijven; doch dit is nadeelig en geeft aanleiding tot verbastering van het schrift en tot eigenlijk krabbelschrift. Het is dus ook wenschelijk, dat de thans in gebruik zijnde stellen schrijfboeken zoo ingerigt zijn, dat de leerlingen met middelgroot aanvangen.

Groot schrift zou men ter school kunnen missen volgens het oordeel van sommigen, die beweren, dat het alleen noodig is ter verdere oefening in het schrijven of tot het eigenlijk kunstmatig schoonschrijven. Zij meenen, dat het zoogenoemd loopend schrift alleen tot taak voor de lagere school moet beschouwd worden, als algemeene behoefte der leerlingen voor de zamenleving. Dit steunt op goede gronden; want aan kunstmatig schoonschrift mogen enkelen behoefte hebben,

bij verreweg de meesten geraakt het geheel in onbruik en vergetelheid, zoo zij het al ter school beoefend hebben. Bovendien zou men schoonschrift tot de schoone kunsten kunnen rekenen, waartoe men aanleg moet bezitten, om in de beoefening daarvan naar wensch te slagen. Is dit zoo, dan kan men niet onderstellen, dat alle leerlingen de aangeboren geschiktheid in dezen bezitten, en het zou dus voor velen onmogelijk zijn, deze schoone kunst met goed gevolg aan te leeren. Zooveel is zeker, dat althans niet alle leerlingen even goed en gemakkelijk slagen in het beoefenen der schrijfkunst in het algemeen. Anderen beweren dat, al moeten zij dit laatste toestemmen, het kunstmatig middelgroot of groot schrift moet gebezigd worden tot grondslag voor het loopend schrift, zonder het opzettelijk op te voeren tot schoonschrift, dan alleen bij gunstigen aanleg of bijzondere behoefte van sommigen.

Zoo lang men bij examens van de onderwijzers vordert, in al de bovengenoemde soorten van schrift bedreven te zijn, zal het dus ook voor hen noodig zijn, zich op vastheid en schoonheid daarin toe te leggen. Het is niet genoeg, zich als kweekeling daarin te oefenen, maar ook voor hulp- en onderwijzers, ja zelfs voor hoofdonderwijzers is het raadzaam, die oefeningen geregeld aan den gang te houden en nimmer geheel stil te doen staan: want de kunst zou daardoor achteruitgaan, al bezit men er behoorlijke vastheid in; al ondervindt men van dien achteruitgang geen nadeel bij vergelijkende en andere examens, het zou dan toch schadelijk voor de school worden en bepaaldelijk voor het schrijfonderrigt.

Voor achteruitgang en verbastering dezer kunst bij de leerlingen moet men tevens op zijn hoede zijn. Dezen zijn gewoonlijk te ligt geneigd tot overhaasting, iets waardoor het schrift meestal zeer veel verliest. Men bezigt het schrijven ook veel als middel van onderrigt in andere leervakken.

Laat men de leerlingen daartoe veel schriftelijk werk maken, en gunt men hun geen genoegzamen tijd daarvoor, dan bederven zij hun schrift ligtelijk, en terwijl de kunst bij de eigenlijke schrijfoefeningen vooruit gaat, zal zij op die wijze bij deze schriftelijke werkzaamheden zoo veel achteruitgaan, dat er weinig vorderingen kunnen gemaakt worden. Zorgt men in het geheel niet ter voorkoming van dit kwaad, dan kunnen zij, zelfs bij het beste schrijfonderrigt, toch aan wezenlijk broddelschrift zich gewennen, dat na de schooljaren ontaardt in onleesbaar, gebrekkig schrift. Niet zelden ziet men ook de nadeelen van het veel en haastig schrijven, wanneer de leerlingen later bij de beoefening van vreemde talen en hooger onderwijs aan dit gevaar bloot staan.

Bij het veel en overhaast of langdurig schrijven heeft men somtijds hooren klagen over duimkramp. Sommigen hebben de schuld daarvan gegeven aan de invoering der stalen pennen. Intusschen geloof ik, dat de oorzaak in de schrijffleerwijze moet gezocht worden, en in een gebrek waartoe de meeste leerlingen vervallen, zoo men er niet tegen waakt, n. l. dit: dat zij de pen te stijf tusschen de vingers knijpen. Aan mijn onderwijzer heb ik het te danken, dat ik zulks niet doe. Hij waarschuwde ons daartegen, en vorderde van ons, de pen zoo los vast te houden, dat hij haar steeds met groot gemak er uit kon trekken, wanneer hij dit onverwacht onder het schrijven beproefde. Dagen achtereen heb ik geschreven, zoowel met stalen pennen als met schachten, en nooit heeft dit mij kramp in den duim of de vingers veroorzaakt. Deze voorzorg heb ik ook bij mijn leerlingen in acht genomen, en nimmer heb ik hen over duimkramp hooren klagen. Bovendien geloof ik, dat men hierdoor de stijfheid van de schrijfhand veel kan verminderen of wegnemen. Dat overigens juist de vlijtigste leerlingen ten gevolge hunner inspanning ligt vervallen tot het kwaad van de pen te stijf tusschen de

vingers te knijpen, dit heeft de ondervinding meermalen bevestigd. Onverschilligen en tragen loopen zoo weinig gevaar daarvoor, dat zij somtijds onder het schrijven de pen laten vallen en men er dus niet de proef van behoeft te nemen.

Wat de stalen pennen betreft, wanneer men geen te stijve soorten gebruikt, geven zij geene aanleiding tot dit kwaad, evenmin als de schachten, die toch ook te stijf kunnen vermaakt zijn, door te korte spleten te hebben. Met een pen die tot klein schrift dienstig is, zal men bezwaarlijk groot schrijven, zonder onnatuurlijk te drukken. Voor groot schrift moet de punt breeder en de pen slapper zijn, zoowel voor stalen pennen als voor schachten. Men bedient zich wel in sommige scholen van soorten die voor klein en groot schrift beiden goed heeten te zijn; maar beter is het, twee afzonderlijke soorten te kiezen, opdat men geene aanleiding geve tot bovengenoemde kramp in de vingers en te stijf drukken of knijpen der pen. Toen men voorheen nog maar alleen schachten bezigde, had men in vele scholen ook altijd twee soorten van pennen, namelijk voor groot en voor klein schrift, ieder afzonderlijk, — hetzij men de schachten ongelijk versneed of vermaakte voor elke soort van schrift, — hetzij men schachten voor klein en zoogenoemde bouten of slagpennen voor groot schrift gebruikte. Als dat toen noodig was, zou men dan voor stalen pennen ook niet dat onderscheid behoeven? Maar wil men dan nu, omdat de schachten en bouten in onbruik geraken, zoogenoemde middelsoort stalen pennen bezigen, dan late men ook het groot schrift varen, tegelijk met zeer klein schrift, en make tusschen klein en middelgroot geen grooter onderscheid, dan de pennen gedoogen zonder buitengewone drukking. Op die wijze komt men als van zelf tot afschaffing van het groot schrift. Intusschen, waartoe ook die onderscheiding in de grootte der letters? Is dit wel bepaald voor twee of drie soorten van

schrift noodig? Ik geloof het niet; want er zijn voorbeelden van dat men ook wel vier soorten heeft gebezigd, namelijk door er nog een voor dubbelgroot bij te voegen. Ik zelf heb zulk schrift als knaap leeren schrijven, tweemaal grooter dan gewoon groot schrift. Dat viel mij zwaar. De regel was, dat elke letter moest worden geschreven zonder de pen van 't papier te nemen, de lange of verlengde letters, de *f* en lange *f* zelfs, niet uitgezonderd; maar dat ik dien regel ontrouw werd, de pen van 't papier kwam, en ik het eene stuk aan het andere moest lappen, dit is ligt te begrijpen; want volwassen handen zelfs zijn daartoe moeilijk in staat. Men heeft thans veelal tot maatstaf, dat het middelgroot tweemaal de lengte van klein schrift, en groot tweemaal die van middelgroot moet hebben, terwijl dubbel groot nog tweemaal grooter zou moeten zijn. Voor klein schrift rekent men daarbij de lengte der korte letters op ongeveer twee strepen, maar ook hierin gedooft men eenig verschil.

Wanneer dan nu deze onderscheiding op zoo losse gronden rust, en de eene soort van schrift slechts dient ter bevordering der andere, dan zou men misschien met beter gevolg gebruik kunnen maken van het schrijven tusschen puntlijnen en kruislijnen, zoo als ik dezen noem wanneer mijn leerlingen daarvan gebruik maken. Omdat deze zaak nog niet algemeen bekend is, diene het volgende hier tot opheldering:

Puntlijnen loopen twee aan twee aan het einde der regels in één punt zamen, terwijl zij aan het andere einde zoo ver van elkander verwijderd zijn, dat er groot of middelsoort tusschen kan geschreven worden. De letters worden daartusschen dus opklimmend grooter of afdalend kleiner. Kruislijnen doorsnijden elkander in het midden der regels, terwijl zij aan de einden de wijdte van groot of middelgroot hebben. Hierbij is de opklimming en afdaling tot groot en klein tweemaal sterker dan bij puntlijnen. Bij deze oefeningen moet

wel de gedaante der letters gelijk blijven, doch in dikte, wijdte en grootte heeft een trapswijze verandering plaats, en om alles met dezelfde pen te kunnen verrigten, is het best niet tot zeer groot schrift op te klimmen of daarvan af te dalen.

Om te zorgen, dat de regte deelen der letters zuiver regt worden gemaakt en geen kromming hebben, zooals bij vele leerlingen meestal het geval is, lette men vooral er op, of zij in het schrijven ook de hand op- en nederwaarts schuiven, terwijl de vingers zich te weinig bewegen. Dit geeft niet alleen aanleiding tot evengenoemd gebrek, maar tevens tot stijfheid en gedwongenheid in het schrijven. De hand moet alleen een zijdelingsche beweging maken in de rigting der regels, maar de letters moeten evenzeer slechts geschreven worden door heen en weder trekking der vingers, terwijl de hand rust op de achterste vingers. Sommige onderwijzers hebben zich wel voor enkele leerlingen bediend van houten blokjes, waarin de hand past en kon liggen, ten einde hun daardoor het op- en nederschuiven der hand te beletten, maar zulke middelen geven stijfheid in de schrijfhand, en werken slechts kortstondig, omdat de leerlingen, na het wegnemen dezer middelen, meestal weder tot het vorige gebrek vervallen. Om de te groote kromming der voorste vingers te verhinderen, binden eenigen de pen met een touwtje daartegen vast, doch ook dit belet de vrije beweging der vingers, en werkt dus in andere opzigten nadeelig. Meer raadzaam is het, de leerlingen tegen deze gebreken te waarschuwen, en er nauwkeurig op toe te zien, dat zij de waarschuwing ter harte nemen.

Een ander en beter middel ter wegneming der kromming van de regte deelen der letters bestaat in het onderst boven leggen van sommige letters en verbindingen, die omgekeerd een anderen naam dragen, als: *u*, *n*, *ch*, *yp*, *chump*, enz. Beschouwt men deze teekens onderst boven gelegd, dan vallen de verkeerde bogten en andere gebreken terstond in het oog.

Niet alleen voor kinderen, maar ook voor kweekelingen verdient dit middel aanbeveling; want in menig schoonschrift vindt men op deze wijze meermalen fouten, die anders niet in het oog vallen en geheel onopgemerkt blijven.

Toen de schrijfboeken van THIEME en soortgelijken met daarin gedrukte voorbeelden nog niet in gebruik waren, en de leerlingen in gewone schrijfboeken of op losse vellen papier schreven, heb ik mij meermalen van potlood bediend om de leerlingen iets voor te schrijven, hetwelk zij dan met inkt zoo juist moesten overschrijven, dat het potlood niet zichtbaar bleef, terwijl men het vervolgens verder naschreef. Dit gaf uitmuntende resultaten, en diende tevens ter verbetering voor hen die anders gewoonlijk te haastig schreven of te onnauwkeurig toezagen, gebreken waartoe de aanvankelijke schrijvers zoo ligt vervallen.

Als een algemeen middel daartegen liet ik ook wel de leerlingen letters maken alleen uit ronde punten bestaande, dikker of dunner naar mate de lijnen moesten zijn, en zoo ver van elkander als die dikte bedraagt. Dit deed ik hun op het zwarte bord voor, terwijl zij het op papier namaakten. Hierbij hadden zij veel tijd om den juisten vorm der letters nauwkeurig op te merken. Omdat er veel geduld en tijd toe gevorderd werd, bepaalde deze oefening zich slechts tot een enkel woord of eenen letterregel, terwijl het overige van het schrift even juist op de gewone wijze werd geschreven.

Te haastig en te langzaam schrijven is beide verkeerd. Het eerste geeft aanleiding tot broddelwerk, het laatste tot stijf prentwerk, dat ook voor het gebruik in de zamenleving ongeschikt is, en daarom meestal later ontaardt in broddelwerk. Ik heb leerlingen gekend van een school waar over het algemeen sierlijk geprent werd, als ik het zoo mag noemen; want er werd dubbelen of driedubbelen tijd en moeite aan de schrijfoefeningen besteed. Zoodra deze leerlingen tot

de toen zoogenoemde fransche school overgingen, waar veel thema's moesten gemaakt worden, en men geen tijd tot zulk prentwerk kon geven, kwam er bederf in hun schrift, en na korten tijd waren deze schoonschrijvers veel grooter broddelaars dan leerlingen, die uit andere scholen gekomen, dagelijks aanwonen in hun meer ongedwongen schrift. De maat voor den tijd is dus ook hier kostelijk. Wie zal dit voor allen juist bepalen? Sommige onderwijzers hebben dit trachten te doen. Ik heb er gekend, die de leerlingen, terwijl zij door tellen de maat aangaven voor op en nederhalen der pen, lieten schrijven; maar dat zoodanige militaire discipline goed gevolg had, dit heb ik er niet van vernomen, en 't heeft ook geen opgang gemaakt. Waarom niet? Wel, dit is ligt te berekenen; want men kan niet bepalen, dat alle pennen gelijktijdig droog zijn, op denzelfden tijd een haartje bevatten, dat in het schrijven lastig wordt en er uit moet worden getrokken; men kan niet maken dat alle schrijvers even handig zijn, even goed begrijpen wat zij moeten doen, en juist evenveel hindernissen ontmoeten in het volgen der alzoo aangewezen maat. Terwijl dus de eene leerling tijd overhoudt bij het werk, zal de andere nog tijd te kort komen, en een gelijke tijdmaat is alzoo moeijelijk aan te geven.

Om het regt schrijven der letterregels en de gelijke helling der letters, benevens wijdte en afstand, te bepalen, zonder op het papier getrokken lijnen en netwerk, heeft men zich ook wel bediend van zoogenoemde onderleggers of doorblinkers. Dezen zijn zeer goed te gebruiken wanneer er niet te dik papier op ligt, dat de lijnen genoeg laat doorblinken. Naar aanleiding daarvan heb ik ook wel het voorschrift onder genoegzaam dun papier laten leggen, om alzoo doorblinkende door de leerlingen te worden nageschreven. Hiervan zag ik meermalen een goed gevolg.

Wat het gebruik van schrijfboeken betreft, het is raad-

zaam geen te dikke te bezigen; want de ondervinding bewijst, dat de lust der leerlingen gewoonlijk afneemt naar mate zij verder tot de laatste bladzijde naderen, terwijl de ijver telkens aangewakkerd wordt bij het beginnen in een nieuw schrijfboek. Op grond hiervan beweren sommigen, dat het beter is de leerlingen op losse vellen papier te laten schrijven, opdat men bij het ontvangen van ieder vel het voordeel der alzoo opgewekte lust zou genieten. Velen maakten in vroeger jaren dan ook gebruik daarvan. Om het schrift niet te bemorsen, hadden de leerlingen er een volgeschreven vel onder, terwijl zij het andere, wanneer zulks noodig was, telkens omvouwden. Wanneer het volgeschreven was, werd het nagezien of het ordelijk en zindelijk was afgewerkt. Anderen beweren, dat het gebruik van schrijfboeken ordelijker is; maar ook hierop valt iets af te dingen; want het is moeilijker te bemerken als er een paar bladen uitgescheurd zijn, en de vlekken vallen minder spoedig in het oog dan bij losse vellen. Intusschen hebben ook de bekende stellen, met voorbeelden er in gedrukt, ten gevolg, dat men thans grootendeels alleen schrijfboeken bezigt. Het ordelijk gebruik hangt evenwel vooral af van nauwkeurig en bestendig toezigt.

**Lessen over voorwerpen. Oefening van
het waarnemings- en denk-
vermogen.**

De beruchte ROBERT HOUDIN had onder vele kwade gewoonten ook één goede, n.l. die van bij zijn zoon het vermogen om op te merken te oefenen. Hij deed dit op de volgende wijze: Hij bragt zijn zoon voor een winkel, waar een menigte dingen ten toon gesteld waren. HOUDIN beval

nu zijn zoon om goed op te nemen wat hij daar zag, en na hem eenige oogenblikken daartoe den tijd gegeven te hebben, verwijderden vader en zoon zich, waarop zij zich nederzetten om op te schrijven en te beschrijven, wat ieder hunner had opgemerkt. De zoon bragt het door oefening daarin spoedig zóó ver, dat hij zijn vader voorbij streefde. Met een enkelen blik, in een winkel of kamer geworpen, merkte hij eene ongeloofelijke menigte dingen, en wist die daarenboven zeer maauwkeurig te beschrijven.

ROBERT HOUDIN maakte van de vaardigheid zijns zoons dit gebruik: hij zocht met hem als clairvoyant geld te verdienen. Dit gelukte hem dan ook. De jonge HOUDIN werd bij onderscheiden gelegenheden door zijn vader in een kamer gevoerd, waar een talrijk gezelschap aanwezig was. Onmiddellijk na zijn binnenkomst geblinddoekt wordende, kon hij terstond niet alleen een zeer volledige lijst geven van de personen, het huisraad, de schilderstukken, enz., die zich in de kamer bevonden, maar wist zelfs een beschrijving van elk voorwerp te geven. Dit deed natuurlijk vele ligtgeloovige toeschouwers op het denkbeeld komen, dat de jonge HOUDIN door zijn achterhoofd of door zijn zenuwen zag.

Zeker verdient het gebruik, dat HOUDIN zijn zoon van de verkregen vaardigheid liet maken, geene aanprijzing; het was niets meer dan een kunstje. Dat neemt echter niet weg, dat de oefening, die tot het verkrijgen der vaardigheid geleid had, goed en navolgenswaardig kan zijn. Immers zijn opmerken of aanschouwen en het combineeren van verkregen opmerkingen en aanschouwingen de bronnen van al onze kennis. Of zou het opmerkingsvermogen misschien eene aangeboren gave zijn, die voor geene oefening vatbaar is? Wij gelooven het niet. Genoegzaam alle menschen zijn, wel is waar, met de werktuigen ter waarneming zoowel van concrete als abstracte voorwerpen voorzien; maar even zeker

is het, dat velen als blinden en dooven door de wereld gaan, of liever, dat velen, ofschoon lichamelijk, werktuigelijk ziende, hoorende, enz., hun geest toch niet door hun waarnemen baten. Velen zijn als de plaat, waarop de photograaf zijn beelden aftrekt: zij nemen waar zonder bewustheid; en, ook weer niet als die plaat: zij behouden het waargenomene niet.

Vele menschen zien weinig, en dat weinige nog verkeerd. Er heeft een voorval plaats, waarvan onderscheiden menschen getuigen zijn. Die onderscheiden menschen geven u ieder een verslag van het gebeurde. Zal het in alles overeenstemmen? Volstrekt niet. Gij bekomt misschien tienderlei voorstellingen van het gebeurde, waarvan sommigen zeer uiteenlopend, ja welligt geheel tegenstrijdig zullen zijn. Evenzoo is dit het geval, wanneer onderscheiden menschen u een beschrijving zullen geven van een of ander natuurverschijnsel, dat zij waargenomen, van eenig landschap, dat zij bezigtigd hebben.

Wat kan van dat verschijnsel de oorzaak zijn? Niets anders dan slecht zien, gebrekkig waarnemen, en dit vindt weder zijne aanleiding in onoplettendheid, in vooroordeel, of in gebrekkige of geringe kennis. Ieder weet, dat er een soort van zien is, die men met den naam van *staren* het best aanduidt, en die vooral den krankzinnigen zoo eigen is. In dien toestand van zien worden wel de voorwerpen op het netvlies afgeteekend, maar de hersenen krijgen er geen indruk van. Dit heeft in zekere mate bij het onoplettend zien plaats.

Dat een bevooroordeelde vaak verkeerd ziet en opmerkt, is ieder zeker menigwerf gebleken. ABRAHAM LINCOLN zeide eens: „Bevooroordeelde menschen zien dikwijls als door een mist, waarom zij dan ook menigwerf een koe voor een olifant houden.” Men zou er bij kunnen voegen, dat zij

soms glazen voor de oogen schijnen te hebben, die de voorwerpen verkleind voorstellen.

Dat ook gebrek aan kennis veel verkeerd en over het hoofd doet zien, zal ieder gereedelijk erkennen. Elk ziet met oplettende en geofende oogen slechts zóóveel in een of ander voorwerp, als de mate zijner kennis hem veroorlooft. Eene opheldering hiervan geeft ons de geestige physioloog VON BAER. „Stel eens,” zegt hij, „dat een blad muziekpapier, met noten beschreven, in Zuid-Afrika verloren wordt, en dat het in handen komt van onderscheiden personen uit die streken. Een Boschjesman kan er geen naam aan geven. Misschien vergelijkt hij het met het een of ander plat, dun voorwerp, dat hem bekend is. Een Hottentot, die meer papier gezien heeft, houdt het voor een blad papier, dat met lijnen en zwarte stippen is bedekt. Een boer zal misschien weten, dat er muziek op dat blad staat, terwijl een bewoner der Kaapstad, die muziek verstaat, het erkent voor een compositie van dezen of *gé*nen meester.”

Men beweert wel eens, dat ondervinding zelfs dwazen wijs maakt. Wij antwoorden daarop: niet altijd. Het komt maar op één ding aan, en dat is: opmerken. Ondervinding maakte KAREL I van Engeland niet wijs; hij zou anders zijn hoofd en de drie koninkrijken niet verloren hebben. Ondervinding maakte de Bourbons niet wijs; zij zouden anders misschien nog regeeren. Zij hadden allen dezelfde les geleerd — dat de vrijheid den Bourbons noodlottig was — en daarom onderdrukten zij de vrijheid. Er wordt van hen gezegd, dat zij nooit iets leerden, noch vergaten; en waarlijk, daar is veel waarheid in. Ondervinding maakte de Israëlieten niet wijs; zij hadden weinig of niets gedurende hun veertigjarig omzwerven geleerd. In het dagelijksche leven zien wij dikwerf hetzelfde: vele menschen zijn beter in hun jeugd dan in hun ouderdom. Neen, ondervinding maakt niet allen wijs.

Zij moet vergezeld gaan met opmerken en waarnemen, zal zij vruchtbaar worden voor het leven. Wie kent niet het oude verhaal van een zeker groot vorst, die van zijn zucht tot veroveren genezen werd door de eenvoudige opmerking van een wijzen raadsman. „Ik zal *dat* koningrijk aanvallen,” zeide de vorst. „En als gij dat veroverd hebt, wat dan?” vroeg de wijsgeer. „Dan zal ik er nog *dat* gebied aan toevoegen,” antwoordde de koning. „En vervolgens?” hernam de wijsgeer. „Dan is mijn plan om *die* rivier over te trekken, en het geheele gebied, aan de overzijde liggende, bij mijn rijk in te lijven,” sprak de monarch. „En als dat plan is uitgevoerd?” ging de wijsgeer voort. „Wel, dan zal ik rustig te huis blijven!” zeide de vorst. „Maar,” voerde de wijsgeer den vorst te gemoet, „zoudt gij dat laatste niet reeds nu kunnen doen, zonder al die vermoeijenissen en al dat gevaar te verduren, met een toch altijd onzekeren uitslag?” „Hé!” zeide de koning, door de opmerking getroffen, „daar heb ik nooit aan gedacht!”

Zoo gaat het met velen onzer. Wij merken dikwijls het eenvoudigste, het meest voor de hand liggende niet op. Er is misschien niets, dat den wijsgeer meer van den dwaas onderscheidt, dan de oefening van het vermogen om op te merken.

Weinig menschen zijn goede opmerkers. Werden de vermogens, die ons ter opmerking en waarneming geschonken zijn, algemeen beter geoefend en gebruikt, dan moest er ook onder dezulken, die geen regtstreeksch onderwijs genoten hebben, veel meer kennis van de natuur en van alle menschelijke zaken zijn. Vele menschen brengen hun geheele leven te midden der natuur onder menschelijke bedrijvigheid door, en toonen toch weinig of geen kennis der hen omringende zaken te hebben, en dus weinig opmerkzaam rondom zich te hebben gezien. De dikwerf gebruikte uitdrukking: de

aandacht is daarop *gevallen* of *niet gevallen*, is zeer eigenaardig; men laat de aandacht *vallen*, het een of ander toeveel brengt de aandacht op deze of gene zaak; 't ware te wenschen, dat de aandacht wat minder *viel*, en wat meer *bepaald* wierd op de ons omringende zaken.

Zoo er iets is, dat de onderwijzer bij zijn onderwijs niet mag verzuimen, dan is het zeker de oefening van het waarnemingsvermogen zijner leerlingen. Maar wat spreken wij van verzuimen. Het geheele onderwijs is immers thans, dank zij de pestalozzische denkbeelden, op aanschouwing gegrond! Zou de bewering evenwel zoo bezijden de waarheid zijn, dat het aanschouwelijk onderwijs nog te weinig in beoefening gebracht wordt, dat het nog meer een klank is, waarvan alle onderwijzers den mond vol hebben, dan dat het in de werkelijkheid bestaat? Waarom anders vond de in het onderwijs vergrijsde BRUGSMA het nog onlangs noodig om een geheele rede aan dat oude thema te wijden? Zeker niet uit overtuiging van de algemeene waardeering en naleving van dat zooveel besproken en zoo hoog geprezen beginsel. En zien wij de scholen eens rond. Wat zien wij daar, dat bij dat beginsel noodzakelijk behoort? Een stel landkaarten, wat platen voor vaderlandsche historie, en, voor de lagere klassen: de platen van BRUGSMA of v. LUMMEL en een stel maten en gewigten. Ziedaar alles wat wij, en dan nog volstrekt niet algemeen, kunnen opmerken. Op zeer enkele scholen worden misschien ook nog eenige platen voor physica of natuurlijke historie gevonden, maar dat zal wel tot de uitzonderingen behooren. En hoeveel gebrekkigs kleeft die afbeeldingen dan nog aan! Nemen wij maar eens de kaarten. Zijn die inderdaad geschikt om de leerlingen een zuiver en helder denkbeeld te doen opvatten van het land, dat zij voorstellen? Zijn zij voor het grootste deel niet slechts platte gronden, zonder eenig denkbeeld te geven

van de ware geographische gesteldheid? De afbeeldingen van physische instrumenten zijn in ons oog al van zeer geringe beteekenis; vooreerst: omdat de meesten die ons bekend zijn, te onduidelijk zijn, en nog meer omdat het ons voorkomt, dat het eene onmogelijkheid is om een eenigszins zamengesteld werktuig door middel van eene afbeelding voor kinderen begrijpelijk te maken.

De afbeeldingen van voorwerpen uit de natuurlijke historie komen ons nog het doelmatigst voor, omdat zij meer bekende en minder zamengestelde voorwerpen ter beschouwing geven. De platen van BRUGSMA en v. LUMMEL zijn zeker bij gebrek aan iets beters zeer aan te bevelen; maar zij vervullen onzes inziens nog zeer onvolledig de behoefte, die de lagere school heeft aan voorwerpen ter oefening van het waarnemingsvermogen en ter aanbrenging van noodzakelijke kennis. Juist voor de lagere klassen der volkschool, die, althans op het platte land, de meest bevolkte, ja op vele plaatsen de eenig bevolkte zijn, bieden de genoemde collecties slechts zeer schrale stof aan.

En welke waarde hebben afbeeldingen over 't algemeen voor kinderen? Wij behoeven hier nog niet eens te wijzen op de zwakheid van het voorstellingsvermogen van kinderen, dat niet in staat is om in eenigszins zamengestelde afbeelding het voorwerp zelf te zien; wij hebben slechts na te gaan, hoe het in dit opigt met volwassenen, met ons zelve gesteld is. Zeker zal het menigeen gebeurd zijn, dat hij, eenmaal eene afbeelding van iets gezien hebbende, naderhand, toen hij het voorwerp zelf te zien kreeg, nog een zeer gebrekkige voorstelling er van bleek te hebben.

Zeker zal het dus verre de voorkeur verdienen, de voorwerpen zelve onder de aandacht der kinderen te brengen. Dan ook zal hun waarnemingsvermogen op het regte terrein gebragt worden; terwijl men geen gevaar zal loopen hun

geheel scheeve en gebrekkige begrippen bij te brengen, waarvoor ook de bekwaamste onderwijzer zijn leerlingen bij het beschouwen van afbeeldingen zelden zal kunnen vrijwaren.

Aan de voorkeur, die ook PESTALOZZI aan de voorwerpen zelven boven de afbeeldingen gaf, heeft de cursus over het menschenlijke ligchaam, te vinden in het *Boek der moeders*, haar ontstaan te danken.

De Heer MAIJO, een bezoeker van het instituut te IJverdun, verhaalt dienaangaande het volgende: „Op zekeren dag vertoonde de onderwijzer, die met het geven van lessen over voorwerpen belast was, aan de leerlingen de teekening van een ladder. Een levendige jongen zeide daarop: „Er staat een ladder op de plaats, waarom spreekt Meester daar niet over met ons, liever dan over deze teekening?” — „De teekening is hier vóór ons,” zeide de meester, „en als wij over de ladder wilden spreken, dan zouden we op de plaats moeten gaan.” Hiermede was de kleine opmerker voor ditmaal tot zwijgen gebragt. Kort daarop werd de afteekening van een venster tot voorwerp van beschouwing genomen. Dezelfde kleine zeide nu: „Maar waarom moeten we over deze teekening spreken, terwijl er een venster in de kamer is; daar behoeven we niet voor op de plaats te gaan?” Weder werd de kleine tot zwijgen gebragt, maar des avonds werden beide omstandigheden aan PESTALOZZI bekend. „De knaap heeft gelijk,” zeide hij, „de werkelijkheid is beter dan de afbeelding: doe de platen weg en geef onderwijs op de voorwerpen zelven.” Het plan werd aangenomen, maar men had met vele moeilijkheden te kampen. De voorwerpen, die de kamer en het gebouw bevatten, waren spoedig uitgeput; althans men hield het er voor. Nu werden de leerlingen naar buiten in het veld geleid. Het weder verhinderde dikwijls het uitgaan, de

groote verscheidenheid van voorwerpen verstrooide de opmerkzaamheid der leerlingen, en daar er geen merkbare vordering of waarneembaar einde was, verminderde de oplettendheid in plaats van aan te groeijen. Men kwam ook op het denkbeeld, dat zulk een groote verscheidenheid van voorwerpen, zonder systematische rangschikking, een gebrekkig middel tot intellectueele ontwikkeling was. Men stapte dus daarvan af, en in de plaats kwam een cursus over de deelen en de verrigtingen van het menschelijke lichaam. Deze cursus is vervat in het *Boek der moeders*.

Ofschoon nu niemand het in twijfel zal trekken, dat de voorwerpen zelve verkieslijk zijn boven afbeeldingen, komt toch dadelijk de bedenking op: hoe zal men die voorwerpen in de school krijgen?

Een belgisch schrijver over onderwijs wil, dat de onderwijzer met zijn leerlingen zal wandelen en reizen, ten einde al het merkwaardige, dat het vaderland op het gebied van natuur, nijverheid en kunst bezit, aan de voorwerpen zelve te doen zien en te verklaren.

Aan dit plan ontbreekt niets dan de uitvoerbaarheid. Wat dezelfde schrijver evenwel over de noodzakelijkheid van het aanwezig zijn van allerlei voorwerpen in de school zegt, is uitvoerbaar, zoo slechts de gemeentebesturen hun stalen gewoonte, om zooveel mogelijk de lade der gemeentekas voor de school gesloten te houden, afleggen.

Men heeft thans op vele scholen voorwerpen voor de vormleer. Zou men niet evenzoo, en met vrij wat meer uitzigt op een nuttig gebruik, een tal van dingen voor de lagere school kunnen vervaardigen en, door algemeene invoering, goedkoop verkrijgbaar kunnen stellen? Onze thans bestaande speelgoedwinkels in de groote steden zouden misschien reeds de gelegenheid tot een vrij goede collectie aan de hand geven. Hoeveel meer zou dat het geval kun-

nen zijn, zoo de industrie, voorgelicht door een onderwijskundige, zich eens meer bepaald met de vervaardiging van voorwerpen voor het onderwijs wilde belasten. Om daartoe te geraken, zou het evenwel noodig zijn, dat er bij de gemeentebesturen op wierd aangedrongen, om de scholen met een bepaalde collectie voorwerpen te voorzien, opdat de vervaardigers eenigermate van den afzet konden verzekerd zijn.

De Heer NEURDENBURG geeft in het „*Driemaandelijksch Tijdschrift voor onderwijs*”, in een naar het Engelsch bewerkt opstel, een lijst op van 't geen op de lagere scholen behoorde aanwezig te zijn. Hij zegt: „De lagere scholen behooren verzamelingen van voorwerpen te bezitten. Daarin moeten een aantal dagelijks voorkomende dingen worden opgenomen; voorts voorwerpen uit het delfstoffen-, het dieren- en plantenrijk; gereedschappen van verschillende handwerkslieden, en, zoo mogelijk, monsters van fabriekarbeid; modellen van machineriën, voorwerpen ter veraanschouwelijking van de zeden, gewoonten en beschaving van stammen en natiën; munten, gewigten en maten; blokken van verschillende gedaante; in 't kort alle voorwerpen, waarover een nuttige les te geven is.” Wat verder: „Behalve voorwerpen en afbeeldingen schijnen ook zekere toestellen noodig bij het onderwijs op de lagere school. Kinderen stellen groot belang in de wonderen van het microscoop. Een stereoscoop kan met goed gevolg gebruikt worden, en evenzeer een tooverlantaarn.”

Zeker zal het hier voorgestelde nog lang tot de vrome wenschen behooren. Het kan evenwel, zijn nut hebben er de aandacht op te vestigen. Misschien vindt deze of gene onderwijzer er eene aanleiding in, om, voor zoover zulks onder zijn bereik ligt, zijn school met eenige voorwerpen voor het onderwijs, buiten de thans algemeen bestaande, te voor-

zien, of bij het gemeentebestuur op de aanschaffing aan te dringen.

Voor al voor de lagere klasse der school kan de onderwijzer reeds veel zelf doen. De regel: bij alle onderwijs met het naastbijliggende te beginnen, zal ook zeker hier van toepassing zijn. Een kind, dat op zesjarigen leeftijd ter school komt, heeft reeds vele voorwerpen gezien; maar zeker heeft het ze niet goed, niet volkomen in hun deelen, eigenschappen en verrigtingen gezien; zijn waarnemingsvermogen is niet geoefend; en, vooral waar men met kinderen uit de geringere klasse te doen heeft en waar geen goede bewaarscholen zijn (en waar zijn die wel?) is er dus een groot, een nog bijna onontgonnen en een in de nabijheid liggend veld te bearbeiten. Daar bij alle elementair onderwijs het vormende het hoofdkarakter moet blijven, zal de onderwijzer niet angstvallig rond behoeven te zien, om juist alle voorwerpen uit de omgeving des kinds tot onderwerpen van bespreking te maken. Men kan die nemen, welke het gemakkelijkst voor het oog kunnen gebragt en het meest dienstbaar gemaakt worden aan het doel: vorming van het waarnemingsvermogen en bijbrengen van nuttige kennis.

Eene engelsche onderwijzeres, E. MAYO, heeft vóór ontrent veertig jaren een werkje in het licht gegeven, dat thans achttien uitgaven beleefd heeft, en tot titel voert: *Lessons on objects as given to children between the ages of six and eight, in a Pestalozzian school, at Cheam, Surrey.* Dit werkje, dat in Engeland zoo ruimen aftrek heeft gevonden, heeft, onzes inziens, verdiensten genoeg om de eerder overzetting waardig te zijn. Misschien zou een bekwame hand er hier en daar nog veel aan te wijzigen en te verbeteren hebben; het plan is echter goed en zeker zou onze schoollitteratuur niet noodeloos vermeerderd zijn met een werkje van deze soort, waarvan, voor zoover ons bekend

is, nog geen exemplaar bestaat. Het werkje bestaat uit vijf afdeelingen. De eerste afdeeling bestaat uit oefeningen ter ontwikkeling van het waarnemingsvermogen; daar in die oefeningen alleen de aandacht gevestigd wordt op hoedanigheden, die door de zinnen zijn waar te nemen.

De tweede en derde afdeeling dienen ter oefening van het vermogen dat begrippen vormt. Dit geschiedt door het terugroepen van vroeger verkregen indrukken van zinnelijke voorwerpen, wanneer die voorwerpen afwezig zijn.

In de vierde afdeeling worden de kinderen geoefend in het vergelijken en onderscheiden, waarbij tevens het vermogen van rangschikking en classificatie gevormd wordt.

In de vijfde afdeeling wordt het vermogen om oordeelen en besluiten te vormen geoefend door het opsporen van het verband tusschen oorzaak en gevolg, tusschen gebruik en geschiktheid daartoe, terwijl tevens de taal der kinderen geoefend wordt, daar van hen gevorderd wordt, dat zij van elk voorwerp dat besproken is, eene aaneengeschakelde beschrijving geven.

De voorwerpen, die de schrijfster ter beschouwing geeft, behoeven niet ver gezocht te worden. Zij liggen allen onder het bereik van iederen onderwijzer. Leder, broodsuiker, was, brood, kamfer, rijst, zout, hoorn, kalk, eikenschors, een sleutel, een oranjeappel, een koffieboon, een ei, mosterdzaad, een horlogieglas, een oester, een steen, een laurierblad, pikdraad, bont, specerijen, eenige vloeistoffen, papier, perkament, vlas, katoen, vilt, sago, spons, cacao-boonen, porselein, zijde, metalen en aardsoorten; ziedaar eenige voorwerpen, uit de verschillende afdeelingen genomen.

Bij elke afdeeling zijn eenige opmerkingen gevoegd, die betrekking hebben op de wijze van behandeling, nuttige wenken aan de hand geven en tegen voorkomende gebreken bij het onderwijzen waarschuwen.

Zoo vinden wij in de opmerkingen, die de eerste afdeeling voorafgaan, na aanwijzing van het doel dezer afdeeling, al aanstonds eenige wenken, die, ook voor andere takken van het onderwijs der behartiging overwaardig zijn. Wij lezen daar: „De vragen der leerlingen zullen gewoonlijk de beste wijze aan de hand doen, hoe een onderwerp te behandelen. Vaste, onveranderlijke regels kunnen voor werktuigelijken arbeid gegeven worden, maar alleen de eene geest kan werken op den anderen en dezen tot krachtsinspanning brengen; en alle onderwijs moet droog en afstootend zijn, dat geen blijken draagt van de persoonlijkheid van hem, die het geeft. Er zijn gebreken, waarin vele onderwijzers (vooral aankomende) vervallen. Een dier gebreken is, dat zij zelve te veel meêdeelen; want ofschoon de leerlingen de mededeelingen met genoeg ontvangen en er voordeel uit schijnen te trekken, hun geest blijft bijna geheel passief, en zij krijgen zoodoende de gewoonte om indrukken van anderen te ontvangen, op een tijd, dat zij door oefening hunner eigen vermogens geestkracht behoorden op te zamelen.”

Vervolgens wijst de schrijfster, bijzonder doelende op de lessen in de eerste afdeeling vervat, op de verkeerdheid om een term te geven, zoolang het kind er nog geen behoefte aan gevoelt. Eerst dan, wanneer het denkbeeld eener hoedanigheid in den geest des kinds oprijst, zonder dat het in staat is daaraan een naam te geven, moet die naam door den onderwijzer gegeven worden.

Wanneer b. v. een kind opmerkt, dat balein, na gebogen te zijn, tot zijn oorspronkelijken vorm terugkeert, en het weet aan de opgemerkte hoedanigheid geen naam te geven, dan eerst kan de onderwijzer zeggen, dat balein veerkrachtig is.

Uit het aangehaalde blijkt genoegzaam, dat het doel der schrijfster met haar lessen over voorwerpen vooral is, den

geest der kinderen tot zelfwerkzaamheid op te wekken. Zij wil den geest der leerlingen niet beschouwd hebben als een vat, dat volgepompt, maar als een kiem, die tot ontwikkeling en groei gebracht moet worden; niet als een magazijn, dat volgestapeld, maar als een knop, die tot ontluiking, tot bloei en vruchtzetting moet gebracht worden. Dat doel, ofschoon niet nieuw, kan niet te veel op den voorgrond geplaatst worden, daar het 't hoofdkenmerk van alle goed onderwijs is en toch nog maar al te veel bij het onderwijs gemist wordt.

Als een vervolg op de „*Lessons on objects*” heeft Miss MAYO haar „*Lessons on shells*” uitgegeven. Ik ken dit werkje niet. Toch moet ik zeggen, dat de leerstof daarvan, blijkende uit den titel, mij voor het doel waartoe de lessen over voorwerpen gegeven behooren te worden, niet zeer bevalt; want ofschoon het hoofddoel altijd blijft: oefening van het waarnemingsvermogen en gewenning aan geregeld denken, is het toch ook niet onverschillig, welke kundigheden men de leerlingen bij de oefeningen aanbrengt. Daarom zouden mij, als vervolg op zulke voorwerpen als Miss MAYO in haar eerstgenoemd werkje behandelt, geschikter voorkomen: lessen over dieren en planten. De lessen die over dieren kunnen gegeven worden, bieden in menig opzigt groote voordeelen aan tot het bereiken van de gestelde doeleinden. Zij trekken vooreerst het meest de aandacht van kinderen, geven menigvuldig gelegenheid om vergelijkingen te maken, oorzaken en uitwerkselen op te sporen en gevolgen en besluiten uit feiten te trekken.

De regelen, zegt de Heer FEGETMEIJER, die in lessen over dieren behooren gevolgd te worden, zijn de volgende: breng de kinderen tot het zien van de innige betrekking tusschen de gewoonten van een dier, zijn neigingen en den vorm van zijn ligchaam. Zij moeten opmerken, hoe een dier

zoo gevormd is, dat het zich gemakkelijk zijn voedsel kan verschaffen, en ook hoe Gods wijsheid daarin doorstraalt, dat de verschillende organen van het dier juist geschikt zijn voor zijn geheele leefwijze. Die beginselen kunnen op tweederlei wijze ten uitvoer worden gelegd.

Men brengt het dier of eene afbeelding daarvan voor de leerlingen, en men beziet allereerst met hen vorm en bouw van het dier, waarna men hen leidt tot de beschouwing van zijn gewoonten en leefwijze; of hunne aandacht kan eerst bepaald worden bij zijn gewoonten, leefwijze, voedsel en daarna bij zijn uitwendig aanzien en lichaamsbouw. Stel, dat de gewone huiskat het onderwerp der les zij. Volgens de eerste wijze zouden de kinderen dan eerst al de deelen van het dier moeten opmerken, als: zijn scherpe tanden en zijne in een scheede verborgen nagels, zijn zachten voet en buigzame leden, om hen daarna te leiden tot de beschouwing van zijn gewoonten, voedsel, enz.

Naar de tweede wijze zou de aandacht der kinderen eerst geleid worden tot de opmerking van de gewoonten der kat, van haar zachten, onhoorbaren tred en krachtige sprongen, van haar vraatzucht, haar voedsel, enz., om daarna oplettend gemaakt te worden op haar krachtige tanden en scherpe, voor intrekking en uitschieting vatbare nagels, haar veerkrachtige beweging en haar zachten voet, waarbij de kinderen gemakkelijk zouden opmerken, dat die deelen aan het dier gegeven zijn om de beschreven verrigtingen te kunnen uitvoeren en om zich van het voedsel, voor zijn onderhoud noodig, te kunnen meester maken. De tweede handelwijze is ongetwijfeld de beste.

De belangstellende aandacht wordt eerst opgewekt en geprikkeld door een beschrijving van het dier, of door vertellingen en anecdoten betreffende zijn leefwijze. Daardoor zijn de leerlingen begeerig te weten, door welke middelen

het dier deze verschillende verrigtingen uitvoert en hoe het zich zijn vereischt voedsel verschaft. Deze handelwijze is ook de natuurlijkste; want een kind komt van het bekende tot het onbekende; de gewoonten en de leefwijzen van ieder dier zijn aan een kind beter bekend dan zijn bouw.

Lessen over voorwerpen, op deze of dergelijke wijze gegeven, zijn ongetwijfeld van onberekenbaar voordeel voor de intellectuele ontwikkeling van den leerling. Er wordt zoodoende een aanzienlijke voorraad van stof opgelegd, die het denkvermogen vroeger of later kan verwerken; de gewoonte om waar te nemen en na te denken wordt den leerling als een tweede natuur, die hem op verder leeftijd steeds zal bijblijven.

Geen enkel feit, 't welk onder het bereik der zintuigelijke waarneming valt, staat geheel op zich zelf; allen staan weder tot anderen in betrekking. Enkelen dier betrekkingen vallen dadelijk in het oog, de meesten echter moeten door vergelijking, proefneming of andere onderzoekingen worden opgespoord. In lessen over voorwerpen moeten die zaken, die waarheden, die begrippen, welke met het beschouwde voorwerp in verband staan, geleidelijk worden afgeleid uit de voorhanden aanschouwingen. Deze handelwijze legt den grondslag tot de gewoonte om niet bij het oppervlakkige, het voor de handliggende te blijven staan, maar dieper door te dringen tot den aard der dingen en het verband der zaken op te sporen. Dit alleen vormt den denkenden mensch, dit alleen legt den grondslag tot ware ontwikkeling en maakt den jongen wereldburger geschikt om te beantwoorden aan het ware doel van alle opvoeding, dat is: *zijn eigen opvoeder en onderwijzer te worden.*

't Ware te wenschen, dat alle onderwijs in dien geest gegeven wierd, en dat juist die onderwijsstoffen, waarop de besproken methode het meest van toepassing is, wat meer

op de lagere school behandeld wierden: 't zou dan vrij wat beter geschapen staan met de algemeene volksontwikkeling.

De lagere school levert goede cijferaaars af, die echter, eenmaal in 't maatschappelijke leven getreden, niets of zeer weinig te becijferen zullen hebben. Zij levert goede spelkunstenaars op, die echter niet weten *wat* zij spellen zullen, en tot velen van wie de vraag van PHILIPPUS aan den kamerling te pas zou komen. Zij levert leerlingen, die duizendkunstenaars zijn in het vak van punten, lijnen, hoeken, enz., maar die niet weten, wat zij met die zwarte kunst zullen uitvoeren. Oneindig beter ware het, dat de lagere school voor het leven gevormde burgers gaf, die eenigszins op de hoogte waren van de wetenschap der zamenleving waarin zij worden opgenomen, en zich te huis gevoelden in de natuur, waarover zij geroepen zijn te heerschen.

Dinteloord.

J. GELUK.

SCHOOLNIEUWS.

P E N S I O E N E N

door den Koning, krachtens de wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad n°. 103), verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.

(*Vervolg der opgave op bladz. 137.*)

Bij Kon. besluit van den 5 Maart 1867, n°. 62, is pensioen verleend:

aan G. DERKS, gewezen hoofdonderwijzer te *Haps*, ten bedrage van *f* 266;

aan G. F. GIMBERG, gewezen hulponderwijzer te 's *Gravenhage*, *f* 124;

aan J. VISSCHER, gewezen hoofdonderwijzer te *Purmerend*, *f* 533;

aan H. GAVEEL, gewezen hoofdonderwijzer te *Vinkeveen* en *Waverveen*, *f* 545;

aan R. H. VAN GRAFHORST, gewezen hoofdonderwijzer te *Stad Almelo*, *f* 212.

N O R M A A L L E S S E N .

Z E E L A N D .

Op den 23 Februarij 1867 had te *Middelburg* het vergelijkend examen plaats tusschen de drie opgekomen sollicitanten voor de vacante Rijks-toelage van *f* 250 bij de normalessen aldaar. Het examen werd bijgewoond door

den Inspecteur van het lager onderwijs in *Zeeland* en den Schoolopziener in het eerste district. Dien ten gevolge is J. J. VERHORST, van *Wissekerke*, bij beschikking van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 5 Maart 1867, n°. 213, 5de afd., in het genot van genoemde toelage gesteld.

S C H O O L G E B O U W E N .

N O O R D H O L L A N D .

Zesde schooldistrict.

Alkmaar. De oprigting eener Hoogere Burgerschool met driejarigen cursus alhier, waarvan de opening in den loop van dit jaar wordt te gemoet gezien, heeft den Gemeenteraad in 1866 doen besluiten, om de tweede afdeeling van het gymnasium, bestemd voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs op te heffen, en die te vervangen door eene Openbare Burgerschool met de leervakken, art. 1 der wet van 13 Augustus 1857 (*Stbl.* n°. 103), litt. *a—i*, de Fransche taal en wiskunde, toegankelijk voor jongens en meisjes, op zesjarigen leeftijd.

De aanbouw der lokalen, in het begin dezes jaars voltooid zijnde, heeft de ingebruikstelling der inrigting den 15 Februarij j. l. plaats gehad.

Het schoolgebouw en de onderwijzerswoning, aan een der hoofdgrachten, in het midden der stad gelegen, zijn een sieraad der gemeente, uitmuntende door bouwtrant en doelmatige inrigting. De drie leervertrekken, die 84 tweepersoonstafels bevatten, naar het Amerikaansche stelsel, zijn ruim en vrolijk. Door de plaatsing der lichtramen, regts en links van de leerlingen, is de lichtval naar het behoort,

terwijl de zuiverheid der atmosfeer door de aangebragte ventilatietoestellen onderhouden wordt. Van deze lokalen is er een bestemd voor de laagste klasse, jongens en meisjes, een ander voor meisjes van de middelste en hoogste klasse, en het derde voor jongens der beide hoogere klassen, als voorbereidende school voor het middelbaar onderwijs.

De hoofdonderwijzer der voormalige tweede afdeeling van het gymnasium, als zoodanig tijdelijk overgeplaatst aan de Burgerschool, wordt aanvankelijk bijgestaan door twee hulponderwijzers, waarvan de eerste den hoofdonderwijzersrang bezit, met bevoegdheid voor het uitgebreid lager onderwijs.

N O O R D H O L L A N D.

Elfde schooldistrict.

Middelie. De dag van 4 Februarij j. l. was voor deze gemeente een ware feestdag. Door de onvermoeide pogingen van het Gemeentebestuur, krachtig gesteund door het Rijk en de provincie, mogten in deze gemeente eene nieuwe school, onderwijzerswoning en raadzaal verrijzen, die in waarheid een sieraad van het dorp mogen heeten, en welker doelmatige inrigting allezins te roemen is; deze werden op dien dag ingewijd en in gebruik gesteld.

Ten half tien ure des morgens had de schooljeugd met den onderwijzer en diens kweekeling in het oude schoolgebouw plaats genomen, waar eenige oogenblikken later de Heeren Burgemeester, Wethouders en leden van den Gemeenteraad, benevens de Eerw. Heeren predikanten der Hervormde en Doopsgezinde gemeenten, met hunne dames binnentraden. De onderwijzer J. VAN TONGEBEN sprak een woord van afscheid aan de school, welk spreken door de jeugd met een

afscheidslied gevolgd werd. Alstoen begaven de genoodigden, gevolgd door de kinderen, deze onder geleide van den onderwijzer, zich naar het nieuwe schoolgebouw, dat voor deze gelegenheid behoorlijk ingerigt en met eenige decoratiën versierd was. De Burgemeester nam nu het woord, en bragt in de eerste plaats hulde aan Z. M. den Koning, aan Z. E. den Heer Commissaris des Konings in dit gewest, benèvens den leden van Gedeputeerde en Provinciale Staten, voor hunne krachtige medewerking tot daargestelling dezer gebouwen. Vervolgens werd het schoolgebouw door den Burgemeester aan den onderwijzer opgedragen, en hem een woord van eere voor het verledene, en van opwekking en bemoediging voor het heden en de toekomst toegesproken, terwijl den Heeren predikanten door hem dank werd gezegd voor de aanwending van hunnen invloed en hunne medewerking om het maatschappelijk onderwijs te steunen, en in het algemeen met het Gemeentebestuur het goede in deze gemeente te bevorderen. Ook de ouders en kinderen werden toegesproken en opgewekt om mede te werken, dat dit schoolgebouw in alle opzichten aan het doel van deszelfs stichting moge beantwoorden. De onderwijzer, die alsnu het woord bekwam, sprak eenige woorden van dank, vooral tot den Burgemeester, Wethouders en leden van den Gemeenteraad, zonder evenwel het Hoofd van den Staat en het Bestuur der provincie te vergeten, voor de inderdaad prachtige inrigting zijner woning, en de ruime, doelmatige inrigting van het schoolgebouw. Ook de Heeren predikanten mogten van hem een woord van dank vernemen voor de ondersteuning en medewerking, die hij ten allen tijde in zijn werk van hen mogt ondervinden, terwijl hij ten slotte nog ouders en schoolkinderen in een opwekkend woord gedacht.

De predikant der Doopsgezinde gemeente sprak vervolgens het Gemeentebestuur toe en wenschte het geluk met de

voltoojing dezer gebouwen, den onderwijzer met zijne sierlijke woning en ruimer en doelmatiger schoolvertrek, terwijl hij ook ouders en kinderen opwekte en aanmoedigde, de eerste om hun kroost getrouw ter school te zenden, de anderen om door orde, vlijt en gchoorzaamheid zich het goede waardig te maken, dat men voor hun welzijn tot stand brengt.

Ten slotte verzocht nog de predikant der Hervormde gemeente het woord en bragt ook hulde en dank aan allen die medegewerkt hadden tot daarstelling van deze schoone gebouwen, terwijl hij den wensch uitte, dat èn de Heeren Bestuurders der gemeente èn de onderwijzer aan deze school veel zegen, de eerste op de stichting der school, de laatste op zijnen arbeid daarin mogen ondervinden. Al deze toespraken werden afgewisseld door het zingen van liederen door de schooljeugd, behalve het Volks- en Vlaggelied, voor deze gelegenheid bijzonder vervaardigd. Door de mildheid van het Gemeentebestuur werd de schooljeugd vervolgens onthaald, terwijl een keurige, eenvoudige disch den genoodigden door het Bestuur in de onderwijzerswoning was toe bereid, waar gulle vrolijkheid en ongedwongen scherts voorzaten en waar menige hartelijke dronk werd ingesteld.

Lang blijve deze dag in aangename herinnering.

Contract tusschen Zuidhollandsche onderwijzers en onderwijzeressen, om den deelhebbers bij hun overlijden te verzekeren eene toelage in ééns, ten behoeve van hunne weduwen, kinderen of andere wettige erven.

Ter voldoening aan den inhoud van art. 21 van het Reglement heeft de directie van bovengenoemd Contract de eer hiermede bekend te maken:

Bijdr. Maart 1867.

12

1°. dat sedert hare laatste opgave het Contract door overlijden heeft verloren:

op 30 Januarij, den Heer A. BUIJS, rustend onderwijzer van *Abbenbroek* en contractant der 3de klasse;

„ 7 Februarij, den Heer J. H. SIEBKES, onderwijzer te 's *Gravenhage* en contractant der 1ste klasse.

2°. dat aan de erven des eersten is uitbetaald *f* 403.00,
 „ „ „ „ tweeden - 510.50.

3°. dat het getal der sterfgevallen daardoor is geklommen tot 99 en het bedrag der uitkeeringen tot *f* 31264.35.

4°. dat daarentegen tot het Contract zijn toegetreden:
 in de 1ste klasse:

J. WIJMA, hoofdonderwijzer te *Oud- en Nieuw-Mathenesse*;
 in de 3de klasse:

G. C. VAN DER LAAN, hoofdonderwijzer te *Rotterdam*;
 in de 4de klasse:

A. H. VAN NOORDEN, hoofdonderwijzer te *Dordrecht*.

5°. dat wijlen de Heer J. H. SIEBKES, Agent te 's *Gravenhage*, als zoodanig vervangen is door den Heer R. VAN DER BRUIN, hoofdonderwijzer aldaar, en

6°. dat de 14de Algemeene Vergadering gehouden zal worden op Zaterdag, den 27 April e. k., des voormiddags te 11 uren, in het gebouw van het Departement *Leiden*, der Maatschappij: *Tot nut van 't algemeen*.

Leiden, Maart 1867.

Namens de Directie, enz.

J. P. LANCEL, *Secr.*

SCHOOLBERIGTEN.

Maart 1867.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. C. R. Hermans, te 's Hertogenbosch.

'S HERTOGENBOSCH. Aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs de tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1866.

II Distr. J. H. A. Diepen, te Tilburg.

HELVOIRT. Aan de Openbare school wordt gevraagd een hulponderwijzer. De jaarwedde bedraagt *f* 225. Sollicitanten worden uitgenoodigd zich zoo spoedig mogelijk te wenden tot den Burgemeester der gemeente.

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

III Distr. J. Ringeling, te 's Hertogenbosch.

UITWIJK, gemeente *Alinkerck*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

VII Distr. Mr. P. van den Heuvel,
te Eindhoven.

VLIERDEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VIII Distr. Mr. P. J. A. Smits , te Eindhoven.

EINDHOVEN. Onderwijzers , die genegen zijn te dingen naar de betrekking van Directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs , tevens kostschool , worden verzocht zich , ter bekoming van inlichtingen , ook wat betreft subsidie en localiteit , vóór den 10 April e. k. , in persoon of met vrachtvrije brieven aan te melden bij den Burgemeester der gemeente.

RIETHOVEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1866.

**IX Distr. Mr. J. P. van Blarckom ,
te Eindhoven.**

MIDDELBEERS , gemeente *Oostelbeers c. a.* Ten gevolge van het overlijden van P. L. VAN DE VEN is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school opengevallen. De voordeelen , daaraan verbonden , zijn eene jaarwedde van f 400 , een veranderlijk inkomen en het genot van vrije woning en tuin. Bezitters der acte als hoofdonderwijzer worden uitgenoodigd , om zich , vóór 21 April e. k. , in persoon of met vrachtvrije brieven , onder overlegging der vereischte stukken , bij den Burgemeester , te *Middelbeers* , aan te melden.

TONGEREN , gemeente *Bortel*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

X Distr. Mr. F. J. A. Fles , te Tilburg.

BAVEL , gemeente *Ginneken en Bavel*. De betrekking van hulponderwijzer in de Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

BEEK , gemeente *Princenhage*. De betrekking van hulponderwijzer vacant. *Mei* 1866.

BREDA. Naar aanleiding van een door den Raad dezer gemeente genomen besluit zal aldaar met 1°. Mei e. k. eene tweede Armenschool worden opgericht. Twaalf hoofdonder-

wijzers hadden zich aangemeld als te willen mededingen naar de betrekking van hoofdonderwijzer dier school, doch de helft daarvan nam slechts deel aan het vergelijkend examen, dat op 13 en 14 Maart j. l. theoretisch en praktisch is afgenomen door den Schoolopziener van het district, onder bijstand van zijn Ambtgenoot in het twaalfde district en den openbaren hoofdonderwijzer KOUWENBERGH, te *Breda*. De mededingende hoofdonderwijzers waren de Heeren: 1. J. J. H. BOKHOUT (*Leiden*); 2. M. S. VAN GEMERT (*Nieuwkuik*); 3. L. VAN DIJL (*Dordrecht*); 4. C. V. D. JAGT (*Leiden*); 5. F. DE WINTER (*Waspik*) en 6. J. H. VAN WILLIGEN (*'s Gravemoer*); van de 54½ behaalbare punten (het onderzoek liep over al de vakken van het gewoon lager onderwijs) erlangden zij respectievelijk 47, 45, 38½, 36, 34½ en 31 punten; dienovereenkomstig zijn de drie eerstgenoemde adspiranten in dezelfde volgorde op de voordragt geplaatst.

CHAAM. De betrekking van hulponderwijzer in de Openbare school, sinds November j. l. vacant, is vervuld door de benoeming van H. ROOBANT, hulponderwijzer te *'s Bosch*.

XII Distr. Mr. J. J. Loke, te Breda.

OOSTERHOUT. Voor de Openbare school in *Middelwijk* worden gevraagd twee hulponderwijzers, de een, met bevoegdheid tot het geven van onderwijs in de Fransche taal, op eene jaarwedde van *f* 400, de ander, op eene jaarwedde van *f* 350. Brieven en stukken vrachtvrij in te zenden bij den Burgemeester der gemeente.

RAAMSDONK. Tot hulponderwijzer der Openbare school aan *het Veer* is benoemd L. J. TABBERS, laatst werkzaam te *Loon op Zand*.

XIII Distr. A. J. L. de Roock, te Bergen op Zoom.

BERGEN OP ZOOM. Aan de Openbare school voor gewoon lager onderwijs eene hulponderwijzersplaats vacant.

HEERLE, gemeente *Wouwe*. Door den Gemeenteraad is, na gehouden vergelijkend examen, tot hoofdonderwijzer der Openbare school benoemd de Heer A. IMANS, hulponderwijzer te *Tilburg*.

G E L D E R L A N D.**I Distr. J. C. Vethake, te Arnhem.**

ARNHEM. Een noodlottige val maakte op den 3 Maart dezes jaars een einde aan het werkzaam leven van den Heer E. VAN AMSTEL, DJZN. Gedurende 40 jaren was de overledene hier als hoofdonderwijzer werkzaam aan de Tusschen-school, opgericht door het Dep. Arnhem der Maatschappij *tot Nut van 't Alg.*, die bij de regeling van het openbaar lager onderwijs in deze gemeente, na de invoering der wet van 13 Augustus 1857, onder de Openbare scholen werd opgenomen. Zoowel in deze betrekking, als in die van Directeur der normaallessen, aan deze school verbonden, gaf de overledene de schitterendste blijken van zijne uitgebreide kennis, die hij met bijna onvergelykelyk talent aan zijne leerlingen wist mede te deelen. Zijn dood mag als een treffend verlies voor deze gemeente aangemerkt worden.

De lijkwagen, die het zielloos overschot van den overledene bevatte, werd, behalve door bloedverwanten, gevolgd door de Schoolopzieneren in het 1ste en 6de district dezer provincie, al de hoofdonderwijzers van alhier gevestigde scholen, benevens eenige belangstellenden. Op de begraafplaats wachtte eene deputatie uit de Plaatselijke Schoolcommissie den stoet af. Nadat de lijk-kist in de groeve was nedergelaten, werd door eerstgenoemden Schoolopziener eene

rede gehouden, waarin de uitstekende verdiensten van den overledene werden geschetst; welke toespraak, namens de familie, beantwoord werd door den Heer G. K. TIMMER, hoofdonderwijzer aan de eerste Overgangsschool alhier.

In de voorloopige waarneming der betrekking is voorzien. Nopens de voorwaarden en het tijdstip van het vergelijkend examen wachte men nadere berigten.

**II Distr. Dr. F. G. B. van Bleek van
Rijsewijk, te Harderwijk.**

GARDEREN, gemeente *Barneveld*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1867.

VALK, gemeente *Ede*. De Openbare school in de buurtschap *Valk* en *Wekerom* vacant. *Dec.* 1866.

III Distr. J. Goedhart, te Elburg.

APELDOORN. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs eene hulponderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1866.

OENE, gemeente *Epe*. Voor de Openbare lagere school, vacant geworden door het overlijden van den verdienstelijken onderwijzer B. F. NIJHOF, worden opgeroepen sollicitanten, bezittende acte als hoofdonderwijzer of van den tweeden rang. De jaarwedde bedraagt *f* 580, met vrije woning of vergoeding van huishuur, ten bedrage van *f* 100. Zij die naar deze betrekking wenschen te dingen, moeten hunne stukken vrachtvrij inleveren bij den Burgemeester van *Epe*, vóór 1 Mei. In de waarneming is voorzien.

**IV Distr. L. A. F. H. Baron van Heeckeren,
te Zutphen.**

LOCHEM. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens de betrekking van hulponderwijzer vacant. *Febr.* 1867.

VI Distr. C. W. Graaf van Limburg Stirum,
te Westervoort.

DOESBORGH. Eene gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. Jan. 1867.

VII Distr. Dr. P. H. Tydeman, te Tiel.

ANDELST, gemeente *Valburg*. Op den 2 Maart had alhier het vergelijkend examen plaats. Van de zeven sollicitanten, die zich hadden aangegeven, waren vier tegenwoordig: G. GAASBEEK, L. ACHTERBERG, J. DEN BURGER en TH. TEUNISSEN, welke allen op de voordragt zijn geplaatst, die aan den Gemeenteraad is ingediend. Deze heeft den 8 Maart zijne keus gevestigd op GERRIT GAASBEEK, hulp-onderwijzer te *Echteld*.

ANDELST, gemeente *Valburg*. Door GOOSSEN ALBERTS LANKHORST is alhier, den 6 Maart, eene Bijzondere school geopend, nadat zijne stukken, bedoeld bij art. 37, litt. c, der wet, door Burgemeester en Wethouders waren gezien en in orde bevonden.

VIII Distr. Mr. W. van de Poll, te Tiel.

HELLOUW, gemeente *Haaften*. Op 2 Maart had het vergelijkend examen van de sollicitanten voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, in het schoollocaal te *Haaften*, plaats. Van de zeven sollicitanten, die zich hadden aangemeld, waren er slechts drie opgekomen. Het examen werd in bijzijn van al de leden van den Gemeenteraad afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door de hoofdonderwijzers D. VAN DEN BERG en VAN GAAL: den aspiranten werd gelegenheid gegeven van hunne praktische bekwaamheid in het geven van onderwijs te doen blijken, waartoe ook eenige van de meest ontwikkelde leer-

lingen van de school te *Haaften* in 't loaal aanwezig waren. Op de voordragt werden naar de door hen behaalde punten geplaatst: 1°. H. E. WULLINGS, hoofdonderwijzer te *Nieuw Beijerland*; 2°. J. J. DE VRIES, hoofdonderwijzer te *Gellicum*; 3°. E. WILLEMSSEN, hoofdonderwijzer te *Ederveen*. Door den Gemeenteraad werd, in zijne vergadering van 4 Maart, benoemd H. E. WULLINGS.

X Distr. P. van der Burg, te *Nijmegen*.

NIJMEGEN. De school van het R. K. weeshuis vacant. *Febr.* 1867.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. M. J. de Goeje, te *Leiden*.

NOORDWIJK AAN ZEE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Febr.* 1867.

IV Distr. Dr. M. J. de Goeje, te *Leiden*
(tijdelijk).

WOERDEN. Aan eene der Openbare lagere scholen eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1866.

V Distr. Dr. M. C. Mensing, te *Rotterdam*.

DELFHAVEN. De Openbare meisjesschool voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Jan.* 1867.

VI Distr. Dr. C. J. Vaillant,
te *Schiedam*.

BOLNES, gemeente *Ridderkerk*. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1867.

MAASSLUIS. Twee hulponderwijzersplaatsen, eene aan de Openbare burgerschool en eene aan de Openbare armen-school vacant. *Febr.* 1867.

IX Distr. Mr. J. R. Hoolboom, te *Leerdam*.

GORINCHEM. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens, tevens kostschool zijnde, wordt tegen 1 Mei e. k. verlangd een hulponderwijzer, op eene jaarwedde van *f* 350, en tegen 1 Julij e. k. een hulponderwijzer, op eene jaarwedde van *f* 250; benevens deze jaarwedden worden verleend kost, inwoning en gewone verpleging.

GROOT-AMMERS. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Febr.* 1867.

VIANEN. De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Febr.* 1867.

X Distr. B. Boers, te *Middelharnis*.

BRIELLE. Tot hulponderwijzer aan de Openbare burgerschool dezer gemeente is benoemd de Heer K. K. LEUPEN, thans te *Veere*. Met 1 April hoopt de benoemde zijne nieuwe betrekking te aanvaarden.

ROCKANJE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1866.

XI Distr. Mr. A. M. de Cock, te *Rotterdam*.

ROTTERDAM. Aan eene der scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs eene hulponderwijzersplaats vacant. *Febr.* 1867.

NOORDHOLLAND.**Distr. I—IV.**

AMSTERDAM. Eene der Openbare tusschenscholen vacant. *Jan.* 1867.

AMSTERDAM. Door den Gemeenteraad is, in zijne zitting van den 21 Februarij 1867, ontslag verleend, op zijn

verzoek, aan den hulponderwijzer der Openbare armenschoolen
B. J. FREEK.

AMSTERDAM. Aan de Openbare armen- en tusschen-
scholen worden eerste hulponderwijzers verlangd, op eene
jaarwedde van *f* 600, met verhooging van *f* 100, indien zij
ook op de avondschool werkzaam zijn. Sollicitanten worden
verzocht zich met overlegging der bij de wet vereischte
stukken schriftelijk en vrachtvrij aan te melden ter Stedelijke
Secretarie, afd. Onderwijs, vóór of op 13 April e. k.

I Distr. Dr. J. Penn, te Amsterdam.

NIEUWERAMSTEL. Eene hulponderwijzersplaats vacant
in de Openbare school aan den Overtoom. Nov. 1866.

VI Distr. H. Luijmes, te Alkmaar.

ALKMAAR. De Raad dezer gemeente heeft in zijne
vergadering van 7 Februarij j. l. benoemd tot eersten hulp-
onderwijzer aan de Openbare burgerschool, afd. uitgebreid
lager onderwijs, den Heer G. A. C. VAN GOOR, uit *Lochem*,
en op den 20 daaraanvolgende, tot tweeden hulponderwijzer,
afd. gewoon lager onderwijs, den Heer J. DE VRIES, hulp-
onderwijzer aan de Openbare armenschool der gemeente.

BERGEN. Ter voorziening in de vacante betrekking van
hoofdonderwijzer in deze gemeente werden den 27 Februarij
j. l. vergelijkend geëxamineerd dertien sollicitanten, die
hunnen hoofdonderwijzersrang op uitstekende wijze hebben
gehandhaafd. Den 1 Maart hebben Burgemeester en Wet-
houders, in overleg met den Schoolopziener, een zestal ter
voordragt opgemaakt, bestaande, naar het bedrag der be-
haalde punten geregeld, uit de Heeren: J. FRANKEN, Az.,
te *Westzaan*; W. A. DE JONGH, te *'s Gravenhage*; L. HO-
VENKAMP, te *Epe*; J. VAN DER WOUDE, te *Petten*; N. B.
ALBADA, te *Valkoog*, en A. DAARNHOUWER, te *Helder*.

De onderwijzers zijn door het Gemeentebestuur op de meest gastvrije en voorkomende wijze ontvangen. De leden van den Raad deden evenzeer van hunne prijsstelling op het onderwijs blijken door getrouwe en belangstellende bijwoning van het onderzoek. De Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer A. VAN DEN EELAART, hoofdonderwijzer te *Noord Scharwoude*.

In zijne zitting van den 6 Maart j. l. heeft de Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer benoemd J. FRANCKEN, Az. voormeld.

DE WOUDE, gemeente *Akersloot*. Op den 20 Februarij j. l. werd alhier vergelijkend examen gehouden, om te voorzien in de openstaande onderwijzersbetrekking aan *de Woude*. Vijf sollicitanten hebben er deel aan genomen. Burgemeester en Wethouders, een drietal ter voordragt verlangende, werden, in overleg met het Schooltoezigt, daarop geplaatst, naar volgorde der behaalde punten: P. H. SCHREUDER, te *Buiksloot*; B. F. HUIS, te *Ansen*, gemeente *Ruinen* en W. BOES, te *Hoogwoud*. De Gemeenteraad heeft hieruit benoemd W. BOES voormeld. De Raadsleden hebben het onderzoek met veel belangstelling onafgebroken bijgewoond. De hoofdonderwijzer van *Akersloot* stond den Schoolopziener bij het examen ter zijde.

VII Distr. P. J. Heijning, te Willemsoord, gemeente Helder.

WIERINGERWAARD. Aan de Openbare lagere school met meer uitgebreid onderwijs in de avondschool komt met 1 Mei e. k. eene hulponderwijzersplaats vacant, tegen eene jaarwedde van *f* 375. Sollicitanten, reeds in de dagbladen opgeroepen, kunnen zich tot het Bestuur der gemeente wenden.

IX Distr. Mr. W. Bok, te Texel.

TEXEL, *Oude schild*. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Febr.* 1867.

X Distr. Mr. J. G. A. Faber, te Amsterdam.

BEEMSTER. Op den 6 Februarij j. l. had hier het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer der nieuw opgerigte Openbare school. Twaalf sollicitanten waren opgekomen. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den hoofdonderwijzer in de *Midden-Beemster*, den Heer ABBRINK. In de Raadsvergadering van 22 Februarij daaropvolgende is, na gedane voordragt, H. C. VAN DER HEIJDE, hulponderwijzer te *Willemstad*, die de meeste punten behaald had, benoemd.

XI Distr. P. H. Bruijn, te Amsterdam.

ILPENDAM. Tot hulponderwijzer aan de Openbare school is benoemd J. ROOZENDAAL.

PURMEREND. Na gehouden vergelijkend examen ter vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare armenschool op den 11 en 12 Januarij j. l. is uit het aangewezen drietal, zijnde de Heeren H. H. HARTMAN, P. H. VAN KASSEL en R. WIERDEMAN, door den Raad der gemeente benoemd P. H. VAN KASSEL, die met 1 April aanstaande in dienst zal treden.

XII Distr. R. Oldeman, te Wormerveer.

ZAANDAM. De Openbare school vacant. *Jan. 1867.*

Z E E L A N D.**II Distr. Dr. P. J. Andreae**,
te Zierikzee.

ZIERIKZEE. Aan de Openbare school voor onvermogens (Armenschool) eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan. 1867.*

III Distr. Mr. C. J. Pické, te *Middelburg*.

THOLEN. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens eene hulponderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1866.

THOLEN. Eene hulponderwijzersplaats vacant bij de Openbare school voor gewoon lager onderwijs; jaarwedde *f* 350. Tijd der infunctietreding 1 Mei of vroeger. Men adressere zich met vrachtvrije brieven aan den Burgemeester der gemeente.

IV Distr. Mr. J. H. de Laat de Kanter, te *Goes*.

'S GRAVENPOLDER. Ten gevolge het overlijden van M. VERSTELLE is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school vacant. De voordeelen zijn: eene jaarwedde van *f* 650 benevens vrije woning. Sollicitanten gelieven zich vóór 22 April e. k. vrachtvrij aan te melden bij den Burgemeester der gemeente.

VI Distr. H. Q. Janssen, te *St. Anna ter Muiden*.
(tijdelijk.)

PAULUSPOLDER, gemeente *Stoppeldijk*. De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

UTRECHT.**II Distr. Mr. P. A. M. V. O. Baron van Rijkevorsel van Rijsenburg**, te *Utrecht*.

OUD-LOOSDRECHT. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

III Distr. Dr. A. A. H. Suijck, te *Utrecht*.

BUNSCHOTEN. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. De jaarwedde is *f* 325.

IV Distr. Dr. G. Leignes Bakhoven,
te Utrecht.

RHENEN. De gesubsidieerde Bijzondere school vacant.
Jan. 1867.

WIJK BIJ DUURSTEDEN. De Openbare school vacant.
Nov. 1866.

F R I E S L A N D.

II Distr. Dr. C. J. de Lussanet de la
Sablunière, te Harlingen.

SCHRAARD, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school
Febr. 1867.

WONS, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant.
Febr. 1867.

III Distr. Dr. L. W. van Kleffens,
te Oenkerk.

ENGWIERUM, gemeente *Oostdongeradeel*. Den 9 Maart werd te *Metslawier* vergelijkend examen gehouden van de sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school te *Engwierum*. Tien personen namen er aan deel. Op de voordragt zijn geplaatst: W. LAUTENBACH, hoofdonderwijzer te *Munnekezijl*; L. VAN DROOGE, hulp-
onderwijzer te *Harlingen*; FREEBK DE VRIES, hulp-
onderwijzer te *Hoogkerk*; O. DIJKSTRA, hoofdonderwijzer te *Westergeest*; G. KAPPENBURG, hulp-
onderwijzer te *Sneek* (de twee laatsten met een gelijk aantal punten), en P. J. GROUSTRAN, hoofdonderwijzer te *Hijdaard*. Uit dit zestal is den 14 Maart j. l. W. LAUTENBACH benoemd.

MODDERGAT, gemeente *Westdongeradeel*. De betrekking van hulp-
onderwijzer aan de Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

IV Distr. Dr. Th. Sprée, te Veenwouden.

OUDKERK, gemeente *Tietjerksteradeel*. Het vergelijkend examen voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school heeft den 19 Februarij j. l. te *Bergum* plaats gehad. Van de acht sollicitanten waren zes opgekomen en werden naar aanleiding der behaalde punten op de voordragt geplaatst: HENDRIK MEIJER, hulponderwijzer te *Harlingen*; CORNELIS S. GAL, hoofdonderwijzer te *Hantumhuizen*, en PIETER C. ZIJLSTRA, hoofdonderwijzer te *Haulerwijk*. Bij Raadsbesluit van den 2 Maart is de eerstgenoemde tot hoofdonderwijzer benoemd, die deze betrekking den 5 April e. k. zal aanvaarden.

V Distr. Mr. Ph. van Blom, te Heerenveen.

GERSLOOT, gemeente *Aengwirden*. Ten gevolge der verplaatsing van J. PISO naar *Tjalleberd* is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school opengevallen.

TJALLEBERD, gemeente *Aengwirden*. Tot hoofdonderwijzer der Openbare lagere school is benoemd J. PISO, die zijne betrekking reeds heeft aanvaard.

VI Distr. Jhr. Mr. F. H. van Beyma thoe Kingma, te Heerenveen.

LANGEDIJKE, gemeente *Ooststellingwerf*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1867.

VII Distr. M. L. van de Woestijne Voerman, te Joure.

SLOTEN. Den 7 Maart j. l. had het vergelijkend examen plaats van sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, vacant door het overlijden van P. J. HORNSTRA. Op de voordragt zijn, naar volgorde der verkregen punten, geplaatst: E. U. BLAAUW, hoofdonderwijzer te *Sijbrandaburen*; L. VAN DROOGE, hulponderwijzer

te *Harlingen*; S. BAAS, hulponderwijzer te *Bolsward*; A. DROST, hoofdonderwijzer te *Tjerkgaast*; J. STERKEN, waarnemend hoofdonderwijzer te *Sloten*; J. FERWERDA, hoofdonderwijzer te *Goingarip*; de drie laatstgenoemden met het lot tegen H. SCHIEVINK, hoofdonderwijzer te *Harich*, die gelijk aantal punten had verkregen.

VIII Distr. Mr. J. J. Bolman, te *Sneek*.

ABBEGA, gemeente *Wijmbritseradeel*. De Openbare school vacant. *Junij* 1864.

IX Distr. Mr. K. Banga, te *Harlingen*.

CUBAARD, gemeente *IJennaarderadeel*. A. B. MULDER, benoemd hoofdonderwijzer der Openbare school, is den 1 Januarij j. l. in functie getreden.

O V E R I J S S E L.

II Distr. Mr. A. van Naamen van Eennes, te *Zwolle*.

ZWARTSLUIS. Den 10 Maart 1867 overleed de verdienstelijke hoofdonderwijzer eener Openbare school, A. VIERSEN, in den ouderdom van 54 jaren.

IV Distr. T. de Voogt, te *Oldenzaal*.

ENSCHEDÉ. De niet gesubsidieerde Bijzondere school in de fabriek van de HH. VAN HEEK en Comp. is den 19 Januarij 1867 opgeheven.

Den 22 Januarij hebben de openbare hoofdonderwijzers D. W. JENNES en S. BLOEMENDAAL ieder eene gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs in hun openbaar schoollocaal geopend, bestemd tot het geven van onderwijs aan jeugdige fabriek-arbeiders. Voorloopig zal dit onderwijs vijfmaal per week gegeven worden, in de wintermaanden gedurende 1 uur, en in de zomermaanden gedurende 1½ uur.

OLDENZAAL. Door den hoofdonderwijzer der Openbare school, R. L. TH. WAANDERS, is in zijn schoollocaal eene gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs geopend ten behoeve van die kinderen, die om wettige redenen de dagschool niet kunnen bezoeken, of boven de gewone schooljaren zijn. Deze school wordt gehouden op Zondag namiddag van 1½ tot 3½ uur.

V Distr. Mr. B. G. ten Pol, te Almelo.

BORNERBROEK, gemeente *Borne*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1867.

GEESTEREN, gemeente *Tubbergen*. De Openbare school vacant. *Oct.* 1866.

OOTMARSSUM. Ten gevolge het overlijden van den algemeen geachten G. VAN GOOR, op den 14 Februarij j. l., is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school vacant. Sollicitanten worden uitgenoodigd om hunne bewijsstukken, vóór 24 April e. k., vrachtvrij aan den Burge-meester in te zenden. De jaarwedde bedraagt *f*725, buiten *f* 75 voor gemis van vrije woning. De onderwijzer is verplicht om avondschool te houden, die hem een voordeel van *f* 100 à *f* 200 kan opleveren. Eene acte voor de Engelsche taal en voor de wiskunde zal tot aanbeveling strekken.

TUBBERGEN. De Openbare school vacant. *Oct.* 1866.

VI Distr. Mr. L. J. van Riemsdijk, te Ommen.

DEDEMSVAART, gemeente *Avereest*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1866.

HARDENBERG (ambt). De Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs der Christelijke afgescheidene gemeente te *Lutten*, aan de Dedemsvaart, vacant. *Aug.* 1866.

OMMEN. Ten gevolge het overlijden van M. KNIJFF, hoofdonderwijzer der niet gesubsidieerde Bijzondere school, is in zijne plaats getreden K. HAVINGA, wien het bewijs, bedoeld bij art. 37 c, door Burgemeester en Wethouders is afgegeven.

G R O N I N G E N .

I Distr. Jhr. Mr. H. J. Trip, te *Groningen*.

GRONINGEN. De betrekking van hoofdonderwijzer der nieuw opgerigte Openbare lagere school der eerste klasse buiten de Oosterpoort zal met 1°. Mei e. k. vervuld worden. Burgemeester en Wethouders der gemeente roepen sollicitanten op, om zich, vóór 5 April, schriftelijk aan te melden ter secretarie der gemeente met overlegging der vereischte stukken. De onderwijzer heeft eene jaarwedde van *f* 600 en vrije woning. De tijd van het vergelijkend examen zal nader bekend worden gemaakt.

III Distr. J. W. van Roijen, te *Kantens*.

NOORDWOLDE, gemeente *Bedum*. De Openbare school vacant. *Julij* 1866.

IV Distr. Mr. E. van Loon, te *Solwerd*.

LEERMENS, gemeente *Zandt*. Op den 23 Februarij j. l. had te *Zandt* het vergelijkend examen plaats voor de hoofdonderwijzersbetrekking. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer J. W. PErTINGA, hoofdonderwijzer te *Zandt*. Van de 13 opgekomen mededingers hebben het meest uitgemunt en zijn diensvolgens op de voordragt geplaatst: 1°. J. BOUMA, hulponderwijzer te *Muntendam*, met 53 punten; 2°. W. WILDEMAN, hoofdonderwijzer te *Solwerd*, met 49½; 3°. H. KUIPERS, hoofdonderwijzer te *Oosternieland*, met 46½; 4°. J. VAN

BELKUM, hulponderwijzer te *Delfzijl*, met 43½; 5°. D.
 ARKEMA, hulponderwijzer te *Zuidhorn*, met 42½; 6°. F.
 CAMMINGA JELTES, hoofdonderwijzer te *Veendijk*, met 41½.
 Bij besluit van den Raad der gemeente *Zandt* van den 8
 Maart 1867 is uit deze voordragt benoemd W. WILDEMAN,
 hoofdonderwijzer te *Solwerd*, met bepaling, dat hij de onder-
 wijzersbetrekking te *Leermens* zal aanvaarden op den eersten
 April e. k.

V Distr. B. Brugsma, te Groningen.

KALKWIJK, gemeente *Hoogezand*. De Openbare school
 vacant. *Febr.* 1867.

L I M B U R G.

**IV Distr. Mr. P. G. E. H. Baron de Bieber-
 stein Rogalla Zawadsky, te Roermond.**

EINIGHAUSEN, gemeente *Limbricht*. De Openbare school
 vacant. *Febr.* 1867.

JABEEK. De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

MUNSTERGELEEN. De Openbare school voor gewo-
 en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Febr.* 1867.

**V Distr. Mr. A. J. J. H. Thissen,
 te Roermond.**

ECHT. Den 22 Februarij j. 1. had het vergelijkend
 men plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer
 Openbare school, opgevallen door de benoeming van
 Heer DRIESSEN tot eene andere betrekking. Van de
 sollicitanten zijn er twee opgekomen, HENRICUS BASTIAAN
 hulponderwijzer te *Veghel* en JACOBUS HUBERTUS
 KEMPEN, hulponderwijzer te *Echt*. Het examen, het
 over de verschillende vakken van het lager onderwijs

werd door beide sollicitanten met onderscheiding afgelegd en leverde het bewijs hunner bekwaamheid, en het was bijna niet mogelijk aan te wijzen, welke van beiden de bekwaamste was. Zij werden dan ook beiden in gelijken rang op de voordragt geplaatst. Bij besluit van 25 Februarij j. l. werd JACOBUS HUBERTUS VAN KEMPEN door den Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer benoemd, welke betrekking hij onmiddellijk heeft aanvaard.

VI Distr. L. F. H. Beerenbroek ,
te Roermond.

BAEXEM. De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

VII Distr. Dr. J. P. H. van de Loo ,
te Venlo.

VENLO. De nieuw opgerigte Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Febr.* 1867.

VIII Distr. Mr. F. P. J. de Sain, te Horst.

WELL, gemeente *Bergen.* De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

B E R I G T.

Vergadering der leden van het Fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers in *Gelderland*, op Zaterdag, den 25 Mei e. k., des middags ten één ure, in het loaal der verkooping, boven het koffijhuis „de Harmonie,” te *Arnhem.*

B. BLOKHUIS,
Secretaris.

I N H O U D.

BOEKBEOORDEELINGEN.

- H. BAARSCHERS, *Nieuwe schrijfmethode voor de lagere scholen en inrichtingen van middelbaar onderwijs* . . . Bl. 171
- Dr. A. A. VAN HEUSDEN, *Handboek der aardrijkskunde, staatsinrigting, staatshuishouding en statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden* — 179

MENGELWERK.

- Iets over de verschillende leertakken* — 186
- Lessen over voorwerpen. Oefening van het waarnemings- en denkvermogen; door J. GELUK* — 222

SCHOOLNIEUWS.

- Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad n°. 103), verleend aan eertol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen* — 239
- NORMAALLESSEN. Zeeland — 239

SCHOOLGEBOUWEN.

- NOORDHOLLAND. *Zesde schooldistrict* — 240
- „ *Elfde schooldistrict* — 241
- Contract tusschen Zuidhollandsche onderwijzers en onderwijzeressen, om den deelhebbers bij hun overlijden te verzekeren eene toelage in ééns, ten behoeve van hunne weduwen, kinderen of andere wettige erven* — 243
- SCHOOLBERIGTEN van Maart 1867 — 245
-

Nieuwe uitgaven betreffende het onderwijs.

- Arend, (J. P.) Algemeene geschiedenis des vaderlands van de vroegste tijden tot op heden. Voortgezet door Mr. O. van Rees en Dr. W. G. Brill. 3e deel, 4e stuk, 21e afl. Amsterdam, C. L. Schleijsen en Zoon. 4°. f 0.50
- Bruin, (D. C. de) Geschiedenis der Nederlanders in den Oost-Indischen Archipel, ingericht voor schoolgebruik. 3e druk. Batavia, G. Kolff en C^o. Samarang, de Groot, Kolff en C^o. Kl. 8°. 1e stukje, van 1594 tot 1723, f 0.40. 2e stukje, van 1723 tot op onzen tijd. f 0.50
- Fokkens, (G.) Eerste honderdtal rekenvoorstellen, opgegeven op examens. Bolsward, B. Cuperus, Az. Kl. 8°. f 0.10
- Kan, (Mr. J. B.) Historisch-geographische atlas, ten gebruike bij Streckfuss, Geschiedenis der wereld. Afl. 10 en 11. Leiden, van den Heuvel en van Santen. Gr. 8°. per afl. f 0.25. Compleet. f 2.75
- Leesboek voor meisjes over huishoudelijke onderwerpen. 1e stukje. 2e druk. Amsterdam, G. van Tijen en Zonen. Kl. 8°. f 0.20
- Leesboekje door een vriend der jeugd. Herzien door H. Baarschers. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. Kl. 8°. 1e stukje, 5e druk, f 0.05. 2e stukje, 4e druk, f 0.07 $\frac{1}{2}$. 3e stukje, 3e druk, f 0.07 $\frac{1}{2}$. 4e stukje, 3e druk, f 0.10
- Mentor, Raadgever voor de Nederlandsche jeugd in school en huis, ook voor opvoeders en onderwijzers. N°. 1. Tiel, D. Mijs. Kl. fol. Per jaargang van 52 nos. f 2.00. Franco per post f 2.60.
- Meurs, Rz. (J.) Vormleer. Verzameling van vragen en opgaven ter herhaling en toepassing, tot gebruik voor de lagere school. 3e stukje. Nieuwe Niedorp, J. Groot. Kl. 8°. f 0.15
- Nederland en zijne bezittingen buiten Europa, door H. A. B. Amsterdam, L. J. E. v. d. Bor. Kl. 8°. f 0.15
- Oeser's (Chr.) Handleiding tot de kennis der algemeene geschiedenis. Naar de 5e Hoogduitsche uitgave voor Nederland omgewerkt. Ten gebruike op de scholen voor meer uitgebreid lager en middelbaar onderwijs. Haarlem, de Erven Loosjes. Post 8°. f 2.25
- N. Bijdr. Ond. Maart 1867.*

- Opzomer, (Mr. C. W.) Het wezen der kennis. Een leesboek der logika. Tweede herziene en vermeerderde druk. Amsterdam, J. H. Gebhard en C^o. Gr. 8°. f 2.25
- Sach, Beschrijving van alle landen, staten en rijken der aarde. Aardrijkskundig handboek volgens de jongste toestanden. Met een voorbericht van Ds. J. J. v. Kreenen. 2e afl. Zwolle, van Hoogstraten en Gorter. Gr. 8°. f 0.40
- Schrön, (Dr. Ludwig) Gewone logaritmen met zeven decimalen der getallen van 1 tot 108000 en der sinussen, consinussen, tangenten en cotangenten van alle hoeken in het kwadraat van 10 tot 10 seconden, benevens eene interpolatietafel ter berekening van de evenredige deelen. Uit het hoogduitsch door Dr. D. Bierens de Haan. 3e stereotyp. uitgave. Het geheele werk in drie tafels. Amsterdam, J. C. A. Sulpke. Roij. 8°. f 3.15
- Tuininga. (F. J.) Doet het goede. Een leesboekje voor jonge kinderen. Bolsward, B. Cuperus, Az. Kl. 8°. f 0.15
- Vloten, (J. van) Eerlijke wenschen omtrent hooger en middelbaar onderwijs, Nederlandschen volkszin, en maatschappelijke oprechtheid. Rectorale redevoering. Deventer, Jac. v. d. Meer. Gr. 8°. f 0.30
- Witte, (H.) Praatjes van planten. Afl. 1—3. Groningen. J. B. Wolters. Post 8°. per afl. f 0.25.
-

Bij J. KUIKEN, Jz., te St. Anna-Parochie wordt uitgegeven:

ONS ZIJN EN ONS MOETEN.

Iets over het wezen en de waarde der **VERBEELDINGS-
KRACHT** in zake van Onderwijs, Opvoeding, Godsdiens-
t en Evangelie-verkondiging, door

H. UDEN MASMAN, Jr.

Evangelisch Predikant te Wier.

De Inhoud van dit voor onzen tijd hoogst belangrijk en bijzonder
eigenaardig werk, is als volgt:

- I. Over de beoefening der geschiedenis als middel ter
volksontwikkeling. II. De verbeeldingskracht en
ons karakter. III. Onderwijs. IV. Opvoeding.
V. Godsdiens- t. VI. Wat is Evangelie? VII. Waar-
heid en volkomenheid van het Evangelie. VIII. Zalig-
makende kracht van het Evangelie. IX. De Evangelie-
verkondiging en onze dagen. X. De wetenschap,
haar wezen en waarde. XI. Theologie. XII. Zullen
wij nog theologie studeeren? XIII. Geloovige en
ongeloovige theologie. XIV. Wat wij te vreezen en
te hopen hebben. XV. Ons zijn en ons moeten.

PRIJS f 2.40.

[369]

Geslachtlijst

VAN ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

Ten dienste der scholen.

(Volgens de spelling der HH. TE WINKEL en DE VRIES)

Prijs 25 cents.

Uitgaaf van A. HOOGENBOOM, te Amsterdam.

[370]

Bijdr. Maart 1867.

12*

Het nieuw Engelsch Woordenboek,

getiteld:

**CAMPAGNE'S Schoolwoordenboek der Engelsche
en Nederlandsche talen,**

bevattende

1. de meest gebruikelijke woorden en eigenaardigheden van beide talen; 2. de uitspraak der Engelsche woorden; 3. eene naauwkeurige aanwijzing van het gebruik der Engelsche voorzetsels en 4. eene uitvoerige lijst van eigen namen, naar de beste bronnen bewerkt door TIELEMAN PAK; ruim 700 compres gedrukte bladzijden in linnen band, prijs *f* 1.50, is in alle boekwinkels verkrijgbaar.

Volgens de eenparige verklaring van deskundigen verdient dit **SCHOOLWOORDENBOEK**, dat tevens onbegrijpelijk *laag* in prijs gesteld is, **verreweg** de voorkeur boven *al* de bestaande Schoolwoordenboeken.

[371]

Heden komt van de pers:

Leidraad

VOOR DE AANVANKELIJKE BEOEFENING VAN DE ONTLEDING DER
SAMENGESTELDE VOLZINNEN,

naar Dr. H. KERN'S Handleiding bij het onderwijs
der Nederlandsche taal,

DOOR

J. SCHMAL,

Hoofdonderwijzer te Voorburg.

Prijs 30 Cents.

De Uitgever, S. E. VAN NOOTEN.

[372]

De Schoolschrijfboeken

uit de fabriek van

J. C. NEISZEN en C^o., Hoogstraat, 10—63, te Rotterdam,

zijn zeer aan te bevelen wegens de *goede kwaliteit* van het papier en de zeer *lage prijzen*. [373]

Bij W. E. J. TJEENK WILLINK, te Zwolle, verscheen zoo even:

NIEUWE SCHRIJFMETHODE

Voor de Lagere Scholen en Inrichtingen
van Middelbaar Onderwijs;

opgedragen aan den Heer

Dr. J. J. KREENEN,

Inspecteur voor het Lager Onderwijs in Overijssel.

DOOR H. BAARSCHERS.

Onderwijzer te Hardenberg.

Prijs f 1.90.

Deze SCHRIJFMETHODE bestaat uit **30 Voorschriften** benevens **Inleiding**, terwijl bij elk ex. de Schrijfboeken n°. 1—3 worden afgeleverd zoo als die tegen 7½ Cent per stuk te bekomen zijn.

De Heer Dr. J. J. KREENEN, *Inspecteur van het Lager Onderwijs in de Provincie Overijssel*, toonde veel belangstelling in het plan en zag alle proeven na.

De praktische doelmatigheid dezer methode werd voor het afdrukken der **Voorbeelden** beproefd aan de Departementsschool der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, door de Heeren MUIJDERMAN, *Hoofdonderwijzer* en POSTEL, geëxamineerd volgens de Wet op het Middelbaar Onderwijs, voor het Schoonschrijven. Beiden verklaarden zich zeer ingenomen met deze volgens hun gevoelen zeer practische en weinig kostbare SCHRIJFMETHODE.

Om de invoering op de scholen zoo gemakkelijk mogelijk te maken, zijn van de voorbeelden te bekomen:

N ^o . 1—13	behoorende bij het eerste Schrijfboek	voor	f	0.78
" 14—18	" " " tweede	"	"	0.30
" 19—30	" " " derde	"	"	0.72

[374]

Bij G. PORTIELJE EN ZOON, te Amsterdam, ziet het licht :

G. N. Landré,

Verzameling van Brieven, om, met behulp der Nederduitsche taal, de jeugd door het vertalen van geschikte en uitgezochte voorbeelden tot de kennis van den Franschen briefstijl op te leiden. *Vijfde druk*. Op nieuw herzien, verbeterd, overeenkomstig de behoeften des tegenwoordigen tijds ingerigt en met **HANDELS-, BANKIERS- en WISSELBRIEVEN** enz. vermeerderd. Prijs f 1.15; bij het 12tal à f 1.10 per Ex.

J. C. F. Scherber,

Beknopte Handleiding tot de kennis der Hoogduitsche taalregelen, of Verzameling van opstellen, om vele moeilijkheden, op eene praktische wijze, spoedig te boven te komen en zich tevens den briefstijl eigen te maken. Naar de 3de verbeterde uitgave voor Nederlanders omgewerkt, aaumerkelyk vermeerderd en meerendeels naar HEYSE's *Spraakkunst* ingerigt, door S. J. MULDER, Doctor in de Wijsbegeerte. f 1.25.

D. Ouwersloot,

Nederlands dichters tot op de helft der 18de eeuw in herinnering gebragt. 2 deelen, 945 bladz. f 3.75.

Benevens een aantal werkjes geschikt voor het onderwijs in de **FRANSCHÉ, ENGELSCHÉ en HOOGDUITSCHÉ TALEN**, waarvan de Lijst op *franco* aanvraag *gratis* te bekomen is.

 Pas verschenen: de **ACHTSTE** VERBETERDE DRUK van:

Second Livre de lecture ou choix de plusieurs Historettes, Anecdotes et Beaux traits Amusants et Moraux, destinés a faciliter aux commençants l'étude de la langue Française, avec la version en Hollandais des Phrases et des mots par G. ENGELBERTS GERRITS. Prijs f 0.45. Bij het twaalftal f 0.42½.

[375]

TIJDELIJKE PRIJSVERMINDERING.

F. H. C. SCHWARZ,

GESCHIEDENIS DER OPVOEDING VAN DEN VROEGSTEN
TIJD TOT OP ONZE DAGEN,

MET EENE VOORREDE VAN

Mr. A. VAN GOUDOEVER,

in leven Hoogleraar te Utrecht.

2 zware boekdeelen van ruim 1200 bladz. Vroeger f 11.20.
Thans voor slechts f 3.00.

Van dit belangrijk werk zijn nog maar enkele Exemplaren te bekomen.

Voorts debiteren de onderstaanden met goed succes:

J. Mars, Jz., De Natuur. Een leesboek voor de schooljeugd. f 0.30

— Honderdtal der wetenswaardige zaken uit de drie Rijken der
Natuur. Een leesboek voor de schooljeugd. f 0.30

F. H. Repellus, Korte inhoud der leere en pligten van den
Godsdienst. 10de druk. f 0.20

Gedichtjes voor de Nederlandsche jeugd. 5de druk . . - 0.40

Idem in het Fransch - 0.40

en de welbekende

Gedichtjes voor kinderen van Mr. HIERONYMUS v. ALPHEN.

Bovenstaande werkjes zijn ter inzage te bekomen bij de Uitgevers
J. G. VAN TERVEEN EN ZOON, te Utrecht, en verder bij alle
soliede Boekhandelaren, terwijl dezelve HH. onderwijzers en onder-
wijzeressen bijzonder worden aanbevolen.

Tevens berigten zij door aankoop Eigenaars
geworden te zijn van de

**Korte geographische oefeningen voor het eerste
onderwijs in de kennis der geheele aarde,**

TEN DIENSTE DER LAGERE SCHOLEN,

DOOP **P. J. PRINSEN,**

*in leven Directeur en Onderwijzer van 's Rijks Kweekschool voor
Schoolonderwijzers te Haarlem.*

Met 8 uitslaande kaarten. Prijs 60 cents.

De naam des schrijvers maakt het overbodig dit boekje aan te prijzen.
Hetzelve is eene onmisbare handleiding bij het eerste onderwijs in de
aardrijkskunde. [376]

Uitgave van A. HOOGENBOOM, Boekhandelaar en Boekdrukker,
te Amsterdam.

PROSPECTUS

TER INTEEKENING OP EEN WERKJE, GETITELD :

NIET GETELD, TOCH IN WAARDE.

Eene ware geschiedenis.

Het doel dezer uitgave is geen ander, dan door de opbrengst, een paar brave, oude Lieden, die weldra hun GOUDEN BRUILOFT hopen te vieren, en wier omstandigheden treurig zijn, op dien dag de blijmare te verkondigen, dat zij hunne verdere levensdagen, zonder gebrek aan het hoogst noodige, zullen kunnen ten einde brengen.

Helpt, daarom, Edeldenkende Landgenooten! eene ruime inteeke-ning te verkrijgen. Uwe bemoeijingen zullen de oude, afgewerkte, brave lieden in hunne grijsheid ten weldaad zijn.

VERKLARINGEN.

De ondergeteekenden verklaren den schrijver van dit werkje van gunstige zijde te kennen, en zouden zich zeer verheugen, als de opbrengst van het boekje een GOUDEN GESCHENK op den GOUDEN BRUILOFT wezen mogt van het eerwaardige en zeer verdienstelijke Echtbaar.

H. W. T. TYDEMAN, *Predikant te Rosendaal.*
L. SLOTEMAKER, " " *Kruisland.*
W. JUTA, *Postdirecteur te Zaandam.*

De ondergeteekende beveelt zeer de inteekening aan op bovengenoemd werkje, vooral ook met het oog op het edele doel, dat de schrijver zich met de uitgave voorstelt.

M. E. v. D. MEULEN, *Predikant te Bolsward.*

Voorwaarden.

Het werk zal verschijnen in 3 à 4 afleveringen, en plus minus 200 bladzijden beslaan. Titel en omslag zal bij het geheel gevoegd worden.

De inteekenprijs is bepaald op f 1.65, doch ook een hooger bedrag zal in dank worden aangenomen. Over het inteekungeld wordt bij de eerste aflevering gedisponeerd.

Ons is dringend verzocht bij de plaatsing van het bovenstaande een woord van aanbeveling en aandrang te plaatsen, „niet alleen,

omdat het werk goed is, en voor den onderwijzer een schat van kennis zal bevatten, maar ook om het meer dan weldadige doel waarmede het werkje uitgegeven wordt."

Wij twijfelen er niet aan, of zulke betuiging zal wel weerklank bij vele onderwijzers vinden, hetwelk wij voor de „brave, oude lieden" van harte wenschen.

Wij voegen er alleen nog bij, dat hulponderwijzers of kweekelingen, die voor f 2.— of meer inteekenen, en dit bedrag franco per postwissel zenden aan den Heer A. STRAASHEIJM, te Rosendaal, bij Breda, daarvoor boven het werk „Niet geteld, toch in waarde," een boekgeschenk zullen ontvangen, hetwelk door eenige edeldenkenden welwillend wordt geschonken.

De Redactie der N. Bijdr.

[377]

Bij G. G. BRUGMAN, te Weesp, is van de pers gekomen:

DE AARDE.

Aardrijkskundig leerboek voor de lagere scholen,

door A. L. BOESER. Prijs 30 Cts.

Dit schoolboek is ingericht volgens de nieuwste staatkundige verdeeling en met het oog op de omstandigheden die in den laatsten tijd hebben plaats gehad. — Het is een vervolg op:

NEDERLAND. Aardrijkskundig leerboekje.

Prijs 15 Cts., waarvan heden de 2de druk is verschenen.

Voorts debiteert hij met succes:

A. L. Boeser.	{	Nieuw Rekenboek	voor de lagere scholen.
			1ste Stukje. Prijs 15 Cts. (waarvan heden de 2de druk is verschenen.)
		" "	2de Stukje. Prijs 15 Cts.
		" "	3de " " 15 Cts.
		" "	4de " " 20 Cts.
		" "	5de " (is ter perse).
		Allerlei. Leesboek voor de lagere scholen. Prijs 25 Cts.	

L. RIJNENBERG. **Voorlooper** van alle in Nederland gebruikt wordende Leerboeken der Fransche taal. Prijs 25 Cts.

J. H. HOFLAND. **Verstandsoefeningen.** Prijs 20 Cts.

 Voor Heeren Onderwijzers zijn present-exemplaren disponibel.

[378]

JOHN LOTHROP MOTLEY,
DE OPKOMST VAN DE NEDERLANDSCHE REPUBLIEK,
 (Onder WILLEM DEN EERSTE).

VERTAALD ONDER TOEZIGT VAN
 Dr. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK.

Volks-uitgaaf.

Welhaast zal het derde Eeuwgetijde dáár zijn van den eersten opstand tegen Spanje, en den aanvang van den tachtigjarigen worstelstrijd, om vrijheid en onafhankelijkheid voor tijdgenoot en nakomelingschap te verwerven. Wie zou dán niet gaarne zich bij vernieuwing verplaatsen in dien merkwaardigen tijd en onverdeelde hulde brengen aan de Nederlanders van de XVde eeuw, en aan hun met hen in leven en dood verbonden leidsman, WILLEM VAN ORANJE? — Drie eeuwen zijn sedert verlopen, en zijn er velen, die aan den roem onzer voorouders regt laten wedervaren, er zijn er ook, die hunne eer bezwalken. — Intusschen zijn de middelen en bronnen om de waarheid te kennen vermeerderd en gezuiverd; en zij, die een helderder kennis van den roem huns lands verlangen en onverdienden smaad wenschen afgekeerd te zien, kunnen hun weetlust in vele opzigten bevredigen.

Bovengenoemd werk van JOHN LOTHROP MOTLEY is ook in dit opzigt hoogst aanbevelingswaard. Hij toch heeft zijn Vaderland verlaten en onder ons volk geruimen tijd vertoefd, om met de oorkonden ook het volk zelf te bestuderen, opdat zijne Geschiedenis van de wording van onzen Staat een tafereel naar het leven en der waarheid getrouw zou zijn. Hij raadpleegde daartoe niet slechts gelijktijdige en latere historieschrijvers, hetzij Hollandsche, Vlaamsche, Fransche, Italiaansche, Spaansche of Hoogduitsche, maar spaarde tijd noch inspanning om behalve in ons Vaderland de Koninklijke archieven van Brussel en Dresden te doorzoeken, om er nieuwe belangrijke bouwstoffen te verzamelen, en dáár de oplossing te vinden van wat nog verborgen, raadselachtig of onjuist was. — Op deze wijze is het den Schrijver mogen gelukken om in levendigen stijl eene nieuwe anschouwelijke voorstelling te geven van een der gewigtigste tijdperken onzer Geschiedenis; — alles leeft in zijne tafereelen en beweegt zich in geleidelijke ontwikkeling of ontrolt zich als in een panorama.

De Uitgever besloot daarom thans eene nieuwe opslag van het werk te maken, en wel op het voetspoor des Engelschen uitgevers, eene **Volksuitgaaf tegen een lagen prijs**, opdat het boek voor iedereen, ook voor de minder gegoeden, zou verkrijgbaar zijn.

Deze goedkoope uitgaaf zal in 4 deelen van 400 bladzijden in post octavo verschijnen, à f 1.20 per deel, bij inteekening. Drie deelen zijn in het licht. Na de uitgaaf van het vierde wordt de prijs verhoogd.

's Gravenhage 1867.

W. P. VAN STOCKUM.

[379]

DE GEBROEDERS VAN 'CLEEF, te 's Gravenhage,
debiteren met goed succes:

- Bemmelen, A. van**, Lessen over de Algebra of Stelkunst ten
gebruike der Latijnsche scholen en Gymnasiën, door G. ten Brum-
meler Wz. 2 deelen, 8vo. f 3.60
Elk deel is ook afzonderlijk verkrijgbaar.
- Comte, Dr. F. C. le**, Essai sur la flexion des verbes fran-
çais. 8vo. f 1.50
- Croix, S. F. La**, Beginselen der Goniometrie en Trigonometrie,
vrij gevolgd naar het Fransch, door J. R. Schmidt; met platen,
4de druk. 8vo. f 1.50
- Gelder, J. de**, Allereerste gronden der Stelkunst, ten gebruike
der Latijnsche scholen en andere kollegiën, 3de druk. Kl. 8vo. f 1.80
- Loghem, J. van**, Theorie der Harmonisch-evenredige getallen,
Harmonische snijding der lijnen en der Transversalen. Handboek ten
gebruike van Gymnasiën, Instituten en tot zelfonderrigt, met 295
houtsneë-figures. Kl. 8vo. f 2.50
- Maury's** natuurkundige aardrijkskunde, vertaald door M. J. VAN
NIEUWKUIJK, onder toezicht en met eene voorrede van Dr. L. J.
BURGERSDIJK. Post 8vo. Met 2 platen f 1.25
- Reis, (de paedagogische)** van Prof. P. J. VETH, beschouwd
door de Algemeene onderwijzers-vereeniging, gevestigd te Rotterdam.
f 0.50
- Roorda van Eysinga, Dr. P. P.**, Noodzakelijk Handwoor-
denboek der Nederduitsch-Maleische taal. 12de veel vermeerderde en
verbeterde druk. Kl. 8vo. f 1.00
- Algemeen Nederduitsch-Maleisch Woordenboek, in de Hof-, Volks-
en Lage taal, met aanduiding der woorden, welke uit de Oostersche en
Westersche talen ontleend zijn. 8vo. Geb. in half led. band. f 12.70
- Strabbe, A. B.**, Vernieuwd licht des koophandels, of grondig onder-
wijs in de koopmans-rekenkunst, geheel omgewerkt en naar het tegen-
woordig gebruik ingerigt, door H. G. WITLAGE. 8vo. f 3.60
- Grondig onderwijs in de koopmans-rekenkunst, door H. G. WIT-
LAGE. 8vo. f 1.00
- Grondig onderwijs in de Wisselkunst, enz. door H. G. WITLAGE.
f 2.30
- Sypesteyn, Jhr J. W. van**, Nederland en Brandenburg in
1672 en 1673. 8vo. f 0.90
- Geschiedkundige Bijdragen. Uit onuitgegeven stukken bewerkt
en toegelicht. I en II, elke ad f 2.25
- III. - 3.50

Uitgaven van W. E. J. TJEENK WILLINK,
te Zwolle.

NIEUWE SCHRIJFMETHODE voor de Lagere scholen en Inrichtingen van middelbaar onderwijs; opgedragen aan den Heer Dr. J. J. KREENEN, *Inspecteur voor het Lager onderwijs in Overijssel*. Door H. BAARSCHERS, *Onderwijzer te Hardenberg*. Prijs f 1.80.

Deze **schrijfmethode** bestaat uit 30 *Voorschriften* benevens *Inleiding*, terwijl bij elk Exemplaar de Schrijfboeken N°. 1—3 worden afgeleverd, zoo als die tegen 7½ cent per stuk te bekomen zijn.

De Heer Dr. J. J. KREENEN, *Inspecteur van het Lager onderwijs in de provincie Overijssel*, toonde veel belangstelling in het plan en zag alle proeven na.

De praktische doelmatigheid dezer methode werd vóór het afdrukken der *Voorbeelden* beproefd aan de Departements-school der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, door de Heeren MULDERMAN, *Hoofdonderwijzer*, en POSTEL, geëxamineerd volgens de Wet op het middelbaar onderwijs, voor het Schoonschrijven. Beiden verklaarden zich zeer ingenomen met deze volgens hun gevoelen zeer praktische en weinig kostbare **schrijfmethode**.

Om de invoering op de scholen zoo gemakkelijk mogelijk te maken, zijn van de *Voorbeelden* te bekomen:

N°. 1—13, behorende bij het eerste Schrijfboek, voor 0.78.

" 14—18, " " " tweede " " " 0.30.

" 19—30, " " " derde " " " 0.72.

Zie de aanprijzende beoordeeling in het *Weekblad voor Lager, Middelbaar en Gymnasiaal onderwijs*, 1867, n°. 3.

EERSTE, TWEEDE, DERDE en VIERDE LEES-BOEKJE, van eenen Vriend der jeugd. Omgewerkt door H. BAARSCHERS, *Onderwijzer te Hardenberg*. Prijs 5, 7½, 7½ en 10 ct.

Van deze *Leesboekjes* wordt nu uitgegeven: van het eerste de **VIJFDE DRUK**, van het tweede de **VIERDE DRUK**, van het derde en vierde de **DERDE DRUK**, allen geheel omgewerkt door den Heer H. BAARSCHERS.

LEESBOEK voor de Lagere scholen en Normalessen; ter bevordering eener ongekunstelde, beschaafde uitspraak, door H. BAARSCHERS, *Onderwijzer te Hardenberg*. **DERDE DRUK**. Prijs 15 ct.

Door den algemeenen bijval en het invoeren op onderscheidene scholen werd deze **DERDE DRUK** noodig binnen het jaar na de uitgaaf van den eersten druk.

In de beoordeeling van dit boekje in de *Nieuwe Bijdragen voor onderwijs* leest men o. a.:

„Wil men *kinderen* leeren lezen in verschillende toonen, men dient dan een boek te hebben opzettelijk voor dat doel geschreven door

een bevoegde hand, en niet een dat fragmenten uit de beste schrijvers van vroegeren en lateren tijd geeft: de schoonheden dier auteurs zijn nog paalen voor de zwijnen geworpen.

Het werkje, dat wij hier aankondigen, schijnt ons bijzonder geschikt voor het meer genoemde doel: bevordering van eene ongekunstelde, beschaafde uitspraak en een goeden leestoon.

De inhoud der 64 lessen van het werkje ligt geheel onder de bevatting der kleine lezers; zij ontvangen deze leesstof met blijkbare voorliefde, gelijk ons bij ondervinding bleek."

Als proeve van behandeling worden door den recensent een paar Lesjes overgenomen, waarop hij laat volgen:

"Het is geen wonder, dat lessen in dien toon aan de jeugd bevallen en de leestoon door de voordragt van dergelijke stukjes meer natuurlijk en waar moet worden. Wij voorspellen auteur en uitgever van dit werkje een schitterend debiet."

TWEEDE LEESBOEK voor de hoogste klasse der Lagere scholen en Normaallessen; door H. BAARSCHERS. 72 bladz. TWEEDE DRUK. Prijs 20 cent.

Dit boekje is geheel bewerkt in den trant van het *Leesboek*.

De ruime bestellingen, die, al dadelijk na de uitgaaf, aan dit boekje ten deel vallen, strekken intusschen ten bewijze, dat de Heer B. ook in dezen gelukkig is geslaagd.

In de 4de aflevering van het *Ned. Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*, jaargang 1866, zegt de recensent bij eene gelijktijdige beoordeeling van *Natuurlijk lezen*, door G. VAN SANDWIJK, *Leeringen en Voorbeelden*, door A. A. HOLST en *Tweede Leesboek voor de hoogste klasse der Lagere scholen en Normaallessen*, door H. BAARSCHERS, van dit laatste:

"N°. 3 is een 2de stukje van een vroeger loffelijk aangekondigd 1ste. 't Boekje is met veel oordeel samengesteld en geeft veel aanleiding aan den verstandigen onderwijzer, om met de kinderen en kweekelingen — want voor deze acht ik het ook zeer geschikt — over de taal in al hare verscheidenheid te spreken. Het proza is eigen werk; de poëzie eene kleine keur uit onze dichters. 't Leste 't beste, is op N°. 3 van toepassing."

DE KINDEREN VAN DEN BUITENMAN; een Schoolboekje, bevattende korte lessen over Landhuishouding, en hontsneéplaatjes, door H. BAARSCHERS. DERDE DRUK. Prijs 20 cent.

In *Pestalozzi, Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*, 1867, eerste aflevering, komt voor:

De bekende hoofdredacteur der *Landbouw-Courant* Dr. L. MULDER zegt in zijn aanprijzend woord: "De Heer BAARSCHERS is er in

geslaagd, om op ongekunstelde wijze veel goeds te zeggen. Zijne korte lessen verdienen allezins door de kinderen van den buitenman gelezen en met zorg behartigd te worden." Wat zullen wij, ná dit woord, zeggen? Dat wij het volkomen met dien Heer eens zijn.

't Is een boekje van 64 bladzijden kl. 8vo. De schrijver heeft kinderen van 11 en 12jarigen ouderdom op het oog gehad. Over veel een weinig; maar dat over 't geheel zeer goed is. Wij wenschen schrijver en uitgever goed succes.

Binnen kort verschijnt het *Tweede stukje* van DE KINDEREN VAN DEN BUITENMAN, door H. BAARSCHERS, met houtsnedeplaatjes. Prijs f 0.25.

De Heer VRIESE, *Hoofdonderwijzer aan de Normalschool te Zwolle*, nam de bewerking op zich van den VIJFDEN DRUK van

VAN DER VEGT, *Keur van nuttige en aangename Verhalen voor de jeugd*, 110 bladzijden. Prijs 30 cent.

Over dit werkje vindt men de volgende aankondiging in het *Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*:

"Ik heb het boekje in zijn geheel zelf niet gelezen, maar het mijnen kinderen in handen gegeven, die aan den inhoud veel genoeg gehad hebben. Wat ik zelf gelezen heb, is mij wel bevallen. Het bevat, meest in proza, door een enkel liedje afgewisseld, bijna geheel vertellingen van allerlei inhoud, juist geen vertellingen, die de verbeelding hoog spannen. Ik geloof met den Heer VRIESE, dat een boek van meer aangename inhoud zijn nut heeft tusschen de behandeling van meer ernstige onderwerpen. Door den verschillenden leestoon, dien het vordert, werkt het ook voordeelig op het lezen. In alles moet men zich voor overdrijving wachten: had men vroeger in de schoolboeken alleen vertellingen en wordt dat tegenwoordig met grond afgekeurd, men behoeft daarom de kinderen niet altijd en altijd weêr met wetenschappelijke onderwerpen bezig te houden. Ik geloof daarom, dat dit boekje, hetwelk zich door goed papier aanbeveelt, nevens anderen met vrucht gebruikt kan worden."

REKENBOEK voor eerstbeginnende leerlingen, door H. KROEZE RAMAKER. 1ste stukje, 2de DRUK, 20 cent. 2de stukje, 25 cent. 3de stukje, 35 cent. De prijs der Antwoorden is $7\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$ en 10 cent.

H. DE BOER, *Oefeningen in de Vormleer*, voor de scholen, ten dienste der leerlingen. TWEDE DRUK, herzien door E. L. VEENSTRA, *Hoofdonderwijzer te Steenwijk*. Met platen 30 cent. Zonder platen 15 cent.

Proeve van een Leesboekje over den bereedeneerden Landbouw, ten gebruike der *Dorpsscholen*, door E. C. ENKLAAR. VIERDE DRUK. 30 cent.

De Landbouw zoo als hij zijn kan. Een Volksleesboek, door E. C. ENKLAAR. TWEDE DRUK. Prijs 30 cent.

De Moestuin, in maandelijksche Tuinoefeningen, vrij gevolgd naar den *Calendrier du bon Cultivateur*, par M. DE DOMBASLE, door E. C. ENKLAAR. Prijs 30 cent. Bij 25 of meer exempl. 25 cent.

HOOGDUITSCH SPEAKKUNST, of gemakkelijke wijze om de Hoogduitsche taal te leeren; door J. V. MEIDINGER, 13de druk. Herzien door W. A. ELBERTS. 520 bladz. Prijs f 1.80.

Dit Schoolboek, waarvan de Twaalfde en Dertiende druk herzien is door den Heer W. A. ELBERTS, is alom gunstig bekend en wordt voortdurend algemeen gebruikt.

ENGLISH READING LESSONS, Extracted from the works of eminent English writers, designed as an instructive amusement for young persons of both sexes, to improve their language, for schools and private learning. With a complete vocabulary. Prijs f 1.25.

Aan deze met zorg gekozen bloemlezing uit Engelsche schrijvers, voorzien van eene Woordenlijst, valt van elk, die er mede kennis maakt, eene gunstige ontvangst te beurt. — De opvolging der stukken is zeer geleidelijk.

VOORSTELLEN ter oefening in de allereerste beginselen der Algebra, door W. SMAASEN, in *leven Leeraar in de Wis- en Natuurkunde aan het Gymnasium te Kampen*, benevens Antwoorden. DERDE DRUK, herzien door Dr. BIERENS DE HAAN, *Hoogleeraar te Leiden*. 2 stukken. Prijs te zamen f 0.60.

Deze voorstellen worden op onderscheidene instellingen van Middelbaar onderwijs gebruikt.

Dr. W. C. H. STARING, VOORMAALS en THANS. Opstellen over Neêrlands grondgesteldheid. Prijs f 3.—

Deze Bundel bevat de volgende onderdeelen: De tijdperken der voorwereld van Nederland. *Met een kaartje.* — De veenen en de veenwording. *Met een kaartje.* — Uitputting der veenen. — De keijen der heidevelden of het Nederlandsch diluvium. *Met een kaartje.* Het zakken van den bodem. — Verlies en aanwinst van land. *Met twee kaartjes.* — Lijst der Nederlandsche inpolderingen. — De wateren van Nederland. — Verandering van den bodem door den mensch.

[380]

BLOEMLEZING

UIT DE NEDERLANDSCHE BERIJMING VAN DE

PSALMEN.

Ten dienste der jeugd in Scholen, Catechisiatiën
en Huisgezinnen;

DOOB

J. H. GERLACH, *Predikant te Middelburg.*

DERDE DRUK. 30 Cents.

Dit nuttige werkje wordt HH. Predikanten, Onderwijzers en Ouders op nieuw aanbevolen. Het is vooral geschikt voor Bijzondere scholen.

[381]

Lehr- und Uebungsbuch

DER

Deutschen Sprache

zum Schul-, Privat- und Selbstunterricht

mit Angabe der Aussprache und Betonung

VON

C. R. FROWEIN,

Erster Theil.

Wordt op heden uitgegeven door de Boekhandelaren C. L. SCHLEIJER
EN ZOON, te Amsterdam. Prijs f 1.15.

Bij alle Boekhandelaren zijn Ex. ter inzage te bekomen.

[382]

Uitgaven van A. HOOGENBOOM te Amsterdam.

- Boeser**, Eerste Rekenboekje, 15de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Tweede Rekenboekje, 13de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Derde Rekenboekje, 10de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Vierde Rekenboekje, 6de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Vijfde Rekenboekje, 6de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Eerste Verzameling, 7de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Tweede Verzameling, 6de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Derde Verzameling, 3de druk, 15 cent.
Boeser, Handleiding bij het rekenen uit het hoofd, 1e stukje.
 5de druk, 12⁵ cent. 2e stukje, 4de druk, 12⁵ cent.
Brandes, Oefeningen met fouten (Fransche taal) 12⁵ cent.
Hagoort, Eerste Gronden der Ned. Taal, 9de druk, 20 cents.
Hamer, Rijmtafel van vermenigvuldiging, 3 cents.
Iets over de Schei- en Zintteekens, 10 cents.
Koning, Leesstof voor Kinderen uit den Beschaafden Stand, 10 cents.
Van Koten, Rekenb. voor Meisjes, 2 stukjes à 12⁵ cents.
Krom, Leeroefeningen, 1e stukje 12⁵ cent, 2e stukje 20 cents,
 3e stukje 25 cents.
Meijer, Bloem en Blad. Leesboek ter bevordering van het Natuurlijk
 lezen, 25 cents.
Regt, Leesboekje voor eerstb. Leerl., 1e stukje, 4de druk à 5 ct.
 2e st. 4de druk à 7⁵ cent, 3e st. 2de druk à 10 cents.
Rijkens, Jezus de beste Kindervriend, 15 cents.
Sluifster, Fransche vertaal oefeningen, 2de druk, 30 cents.
Sluifsters Verz. van rekenk. Voorst., 5e 200tal, 30 cents.
 * **Sluifsters**, Oplossingen op bovenstaande, 65 cents.
Stamkart, Handl. leeren Fransche taal, 2de druk, 20 cents.
Swartwolt, Vraagst. Vorml. hoogste kl., 2de druk, 15 cents.
Swartwolt, Vraagst. Vorml. midd. kl. 2de druk, 10 cents.
Tafel van Munten, Maten en Gewichten, 3 cents.
Veenendaal, Aardrijksk. en Chron. van Nederland, 2de druk, 8 ct.
Veenendaal, Aardrijksk. van Nederland, 2de druk, 5 cents.
Vos, Opgaven hoofdregelen der rekenk., 7de druk, 5 cents.
Witkamp, Nederl. Spraakkunst, 7⁵ cents.
Witkamp, Theorie der rekenkunst, 10 cents.
Wolff, Gemakkelijke Leeslesjes, 2de druk, 12⁵ cents.
 * **Het Kompas**, opgeplakt à 30 cents, onopgeplakt 20 cents.
 * **Onuitgewerkte** Tafel van vermenigv. *piano* à 20 cents.

NB. Met uitzondering van de met * geteekende, worden van
 bovenstaande, **present Ex.** ter kennismaking aangeboden.

De vierde druk

VAN

W. A. ELBERTS**KLEINE AARDRIJKSKUNDE**

VAN HET

Koningrijk der Nederlanden.

MET KAART VAN NEDERLAND.

Volgens de spelling van DE VRIES en TE WINKEL,
is thans alom verkrijgbaar.

In de SCHOOLBIBLIOTHEEK zijn vroeger verschenen:

- N°. 2—4. **J. van Loghem.** Beginselen der cijferkunst, benevens voorbeelden tot oefening in het practisch cijferen. Drie deeltjes.
- " 5. **Lucas van Dorp.** Cacographie voor meergevorderde leerlingen.
- " 6—7. **W. A. Elberts.** Wegwijzer bij het onderwijs der algemeene geschiedenis, ten behoeve van diegenen, welke zich tot eenig examen willen voorbereiden. Tweede, verbeterde druk.
- " 8—9. **C. A. Heintz.** Gronden der engelsche spraakkunst, met oefeningen ter toepassing der regels, voor eenigzins gevorderden, vrij bewerkt naar „W. LENNIE. Principles of english grammar.”
- " 10—14. **H. K. van der Woerd.** Verzameling van oefeningen in de Fransche taal, ingerigt naar de bevattelijkheid van jeugdige leerlingen. Drie stukjes.
- " 15—16. **W. van Ravenhorst.** De afleiding. Fransch leesen vertaalboek, ingerigt om de leerlingen de woordvormen te doen opmerken.

Per nommer *ingenaaid f* 0.30; *gebonden f* 0.35.

De vijf leesboekjes met schrijffletters door A. J. ALLAN zijn onlangs verschenen, de prijs dier 5 stukjes (die ieder afzonderlijk te bekomen zijn) is 46 cents.

Leiden.

P. ENGELS.

[384]

K. M. Akademie te Breda.

Badon Ghyben , Beginselen der Stelkunst, 6de druk.	f 2.00
— Beginselen der hoogere Stelkunst, 3de druk	- 1.34
— Beginselen der Meetkunst, 5de druk	- 5.20
— Beginselen der hoogere Meetkunst, 3de druk	- 2.00
— Kort begrip der hoogere Meetkunst, 2de druk	- 1.40
— Gronden der beschrijvende Meetkunst, 2de druk	- 2.60
— Beginselen der Differentiaal- en Integr.-rekening, 2de dr.	- 4.80
Brand Eschauzier , Mannel de langue et de littérature fran- çaises, tome I, contenant la grammaire, et tableau historique de la littérature française, 2e éd.	f 4.80
Burgersdijk , Handleiding tot de beoefening der plantenkunde, met atlas	f 5.60
Heusden, (van) Handl. tot de Aardrijkskunde, 5de druk	- 4.48
— Handl. tot de kennis der Nieuwe Geschiedenis, 3 dln.	- 12.44
Hollander, (de) Handleiding bij de beoefening der land- en volken- kunde van Ned. Oost-Indië, 2 dln.	f 8.00
Kempees , Wiskundige constructiën tot oefening in het regtlijnig teekenen	f 0.33
Kuijper , Handleiding tot de beoefening der Nederlandsche Taal- en Letterkunde, 5de druk.	f 4.00
Meursinge , Handl. bij het onderwijs in de Scheikunde.	- 5.20
— Handl. bij het onderwijs in de Natuurkunde	- 3.40
Sanders , The rudiments of english grammar and a sketch of english litterature, with extracts from approved authors.	f 4.00
Schlegel , Handl. tot de beoefening der dierkunde, 2 dln.	- 16.80
Verzameling van Wiskundige tafelen, 2de druk.	- 2.00
Weiffenbach , Leitfaden zum Unterrichts in der deutschen Sprache und Literatur, 1e Th. Sprach-lehre, 3e Auflage.	f 3.00

Bovenstaande Akademie-uitgaven worden hoe langer
zoo meer bekend en erkend goede en degelijke
werken te zijn. Een ieder die dan ook nog met een
of meer daarvan onbekend mogt zijn, worden ze
dringend aanbevolen door de uitgevers

DE GEBROEDERS VAN CLEEF.
te 's Gravenhage.

MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Teekenkunst.

Bij P. N. VAN KAMPEN, te Amsterdam, wordt uitgegeven :

GRONDBEGINSELEN DER TEEKENKUNST,

Eene theoretische en practische Handleiding om het teekenen grondig te leeren.

DOOR **C. C. HUYSMANS,**

Leeraar aan de Kon. Milit. Academie en Directeur van de Teekenschool te Breda.

62 Platen in plano, met 16 bladen tekst f 15.50.

In portefeuille. „ 16.25.

De auteur van dit werk ontving van den Raad van Bestuur der Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten de volgende missive :

„Met U gelooft de Raad dat door de uitgave van dit werk in een wezentlijke behoefte is voorzien, welke bestond aan een werk, dat tot leiddraad konde dienen bij een *grondig* onderwijs in de Teekenkunst.

„De uitvoering heeft genoegzaam bewezen hoe volkomen hij, die zulk een taak op zich had genomen, daarvoor berekend was.

„Het beste bewijs van de ingenomenheid van het bestuur der Academie, meent het daardoor te geven, dat het zich dadelijk heeft aangeschaft 3 Exemplaren van Uw Handboek, om die te doen dienen ten gebruike bij de lessen van de leerlingen dier Inrigting.

„Aan u wordt volkomen vrijheid gegeven om dit gunstig gevoelen omtrent uw werk bekend te maken, daar en wanneer Gij zult goedvinden.

„Wenschende en vertrouwende het Bestuur dat dit Handboek zal bijdragen tot bevordering van den bloei der beeldende kunsten in ons Vaderland.”

*De Raad van Bestuur der
Koninkl. Academie van Beeldende Kunsten,*

D. D. BÜCHLER, Voorzitter.

C. P. VAN EEGHEN, Loco-Secretaris.

[385]

EEN SCHAT VAN KENNIS.

De Hoofdbegrippen der Natuurkundige Wetenschappen
verklaard en opgehelderd, in verband met de
toepassing in het dagelijksche leven.

VRIJ BEWERKT NAAR VERSCHILLENDE BRONNEN

DOOR

D. van den Bosch, Dr. C. Ekama,
Dr. R. S. Tjaden Modderman en Dr. T. C. Winkler.

Met 277 Houtsneëfiguren.

Dit boek kan uitstekende diensten bewijzen aan velen, die, te midden van veelvuldige dagelijksche bezigheden den tijd niet kunnen vinden tot gezette studie, zelfs van zaken, die hun nuttig kunnen zijn in de uitoefening van hun bedrijf. — De behoefte aan eenige bekendheid met de natuurwetenschappen is overal doorgedrongen; de fabrickant en de werkbaas, de onderwijzer en de leerling, de koopman en de winkelier, de ambachtsman en de landbouwer, — allen hebben ieder oogenblik vragen op de lippen naar oorzaken en gevolgen, die alleen door kennis der natuur, en wat daarmede in verband staat, kunnen worden verklaard. Zulke vragen nu, en 't antwoord daarop, vindt men in 't thans aangekondigde boek bij duizenden, en dit maakt het teregt tot **een schat van kennis** op velerlei gebied.

Het is tegen den prijs van f 6.25 op bestelling verkrijgbaar bij de meeste Boekverkoopers en bij de Uitgevers

GERBOEDERS KRAAY.

[386]

De ondergeteckenden

hebben de eer ter kennis van Heeren Onderwijzers te brengen, dat zij van af 1° Januarij dezes jaars, van het bedrag der tot hun fonds behoorende Schoolwerkjes, 5% afstaan, ten behoeve van het Weduwenfonds, waarvan de Onderwijzer, die de boekjes gebruikt, lid is, uit te keerem door den Boekhandelaar die ze levert.

Prijslijsten en Present-exemplaren voor Onderwijzersgezelschappen zijn op *franco* aanvraag verkrijgbaar.

's Hertogenbosch, Februarij 1867.

J J ARKESTEYN & ZON.

[387]

Bij den Boekhandelaar W. N. C. ROLDANUS, te Rotterdam,
en verder alom, is te bekomen:

H. Hemkes, Kz.
HANDLEIDING VOOR KWEKELINGEN,
aankomende en jeugdige
ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.

PRIJS

VIERDE,
naar de wet op het Lager Onder-
wijs van 13 Augustus 1857
gewijzigde en vermeerderde
druk.

f 1.80.

Zie de uitvoerige, zeer gunstige beoordeeling van dit Werk
in de *N. Bijdr.* 1863, n°. 2. [388]

Nieuwe uitgaven van G. J. THIEME, te Arnhem.

- I. **Cahiers** voor de vervoeging der fransche werkwoorden in
5 nummers à 5 cts.
- II. **Rekencahiers** in 5 nummers à 5 cts.
- III. **Nieuwe Schoolschriften**, Nederlandsche schrijffeer-
wijze, in 12 nummers à 7 cents.

 Depôthouder is A. HOOGENBOOM, te Amsterdam.

[389]

Nieuwe uitgave

van DE GEBROEDERS VAN CLEEF, te 's Gravenhage.

MAURY'S Natuurkundige aardrijkskunde, vertaald
door M. J. VAN NIEUWKUJJK, onder toezicht en met eene
voorrede van Dr. L. J. BURGERSDIJK. Post 80. met 2 platen.

Prijs f 1.25.

Door D. MIJS, te Tiel, is algemeen verzonden blad 1
met Prospectus van de

MENTOR,

RAADGEVER VOOR DE NEDERLANDSCHE JEUGD,

IN SCHOOL EN HUIS, OOK VOOR OPVOEDERS EN
ONDERWIJZERS.

Het doel van deze uitgave is om te strekken tot nut en genoegen voor de jeugd, — tot verbetering van kinderlectuur, — tot bevordering van opvoeding en onderwijs, nijverheid en volksgeluk, — tot het brengen van meer verband tusschen huis en school, — tot verbreiding van het goede — en tot ontwikkeling der edele vermogens van den mensch ter bereiking zijner verhevene bestemming.

Prijs per deel van 52 bladen, gewoon schrijfformaat f 2.—, franco per post f 2.60.

Aan de 2000 eerste inteekenaren wordt het regt toegekend om zich bij den Boekhandelaar, bij wien zij op de **MENTOR** ingeteekend hebben, voor rekening van den *Uitgever*, een CADEAUTJE te verschaffen ter waarde van 50 cent.

Binnen kort zal bij hem van de pers komen eene vertaling van

L'INSTRUCTION DU PEUPLE AU XIXe SIÈCLE.

Naar het Fransch van den zoo gunstig bekenden EMILE DE LAVELEYE.

Verrijkt met aantekeningen en een voorwoord door
J. W. REGT, *Hoofdonderwijzer te Waddinxveen.*

[390]

Nieuwe Schoolboeken voor het Lager onderwijs.

1. **LEESLESJES** voor Kinderen van 6—9 jaren, door J. D. R. MOLL en H. BAARSCHERS, Hoofdonderwijzers te Deventer en Hardenberg. Prijs 15 cents.
2. **DE NATUUR**, in de verschillende jaargetijden, bijzonder met het oog op de Planten. Prijs 20 cents.

Ter inzage te bekomen of te ontbieden bij alle Boekhandelaren en bij den Uitgever S. E. VAN NOOTEN.

[391]

Bij alle Boekhandelaren kan worden ingeteekend op

DE WET

OP HET

LAGER ONDERWIJS

(13 Augustus 1857, *Staatsblad* n°. 103)

NA HAAR TIENJARIG BESTAAN

UIT

Koninklijke besluiten, Ministerieele bescheiden, Regterlijke uitspraken, Inspecteursnotulen, Tijdschriften, Weekbladen, enz.

TOEGELICHT DOOR

S. BLAUPOT TEN CATE,

Inspecteur van het Lager onderwijs in de provincie Groningen.

De Wet op het Lager onderwijs had nog slechts kort bestaan, toen zij van onderscheidene zijden met handleidingen, aantekeningen en toelichtingen, waaronder zeer verdienstelijke, werd aangeboden. Maar sedert die jaren zijn er zoo vele officieele beslissingen en uitleggingen bij menig artikel aangebragt, dat eene nieuwe toelichting noodig is. Na een tienjarig bestaan van de Wet mag men rekenen, dat er wel weinig zal overblijven, wat niet duidelijk genoeg kan worden voorgesteld. Bovengenoemde Schrijver heeft getracht, in de bestaande behoefte te voorzien. Het werk zal, keurig gedrukt en uitgevoerd, in één groot 8vo boekdeel, tusschen de 250 en 275 bladzijden, tegen 1 cent de bladz., bij den ondergeteekende worden uitgegeven.

Groningen, Maart 1867.

J. B. WOLTERS.

[392]

Bij I. M. J. VAN NES, te Kampen, ziet het licht :

Leerlust.

LEERBOEKJES, in vier stukjes, naar de Lees-leerwijze van PRINSEN, en volgens de Spelling van het Woordenboek, door J. ALLIROL, *Hoofdonderwijzer te Kampen*. Met druk- en schrijffletters. Prijs: 1ste stukje 6 cts.; 2de stukje 8 cts.; 3de stukje 8 cts. en 4de stukje 10 cts.

Deze boekjes zijn reeds op verscheidene scholen ingevoerd.

[393]

Nieuwe uitgaven van DE GEBROEDERS VAN CLEEF, te 's Gravenhage.

Dr. F. C. LE COMTE, Essai sur la flexion des verbes Français f 1.50

Op het oogmerk, dat het onderwijzen der Fransche taal — door de regeling van het Middelbaar onderwijs — meer algemeen wordt in ons land, vestigen wij de bijzondere aandacht van allen, die eenig belang stellen in de kennis en het onderrigten dier taal op het werk, dat door bovenstaanden korten en eenvoudigen titel wordt aangeduid.

Worden er vele boeken uitgegeven, waarvan de titels meer beloven dan de inhoud werkelijk is, zulks zal althans niet kunnen gezegd worden van dit werk, waarin de schrijver eene geheel nieuwe beschouwing van het aangekondigd onderwerp heeft blootgelegd, die wij vrouwen, het bij kennismeming zal blijken, niet alleen volkomen juist op zich zelve en in hare gevolgen, maar vooral ook van groote waarde in hare toepassing te zullen zijn.

Dr. P. P. BOORDA VAN EYSINGA, Noodzakelijk Handwoordenboek der Nederduitsche en Laag-Maleische taal. TWAALFDE, GEHEEL OMGEWERKTE DRUK f 1.00

De overgang naar de Overzeesche bezittingen neemt zoodanig toe, dat de behoefte aan eene geschikte Handleiding tot de kennis der Laag-Maleische taal zich meer en meer uitbreidt en de uitgevers van bovenstaand Woordenboekje dan ook verplicht zijn geworden daarvan een *twaalfden druk* in 't licht te geven. Het is echter niet slechts een 12de druk die zij thans aanbieden, maar tevens eene als 't ware geheel *nieuw bewerkte uitgave* van dit zoo gezochte Woordenboekje, zoodat zij vrouwen dat deze twaalfté druk ook zal blijken den titel te blijven regtvaardigen van **Noodzakelijk Handwoordenboekje**.

Jhr. J. W. VAN SYPESTYX, Nederland en Brandenburg in 1672 en 1673 . . . f 0.90

De schrijver heeft door eene juiste uiteenzetting der betrekking tusschen NEDERLAND en BRANDENBURG in 1672 en 1673 eene belangrijke bijdrage geleverd voor de geschiedenis van ons vaderland, die dezer dagen vooral gebleken is ieder Nederlander dierbaar te zijn.

BOEKBEORDEELINGEN.

CHR. OESER's *Handleiding tot de kennis der algemeene geschiedenis*, naar de elfde hoogduitsche uitgave voor Nederland omgewerkt. Ten gebruike op de scholen voor meer uitgebreid lager en middelbaar onderwijs. Haarlem, DE ERVEN LOOSJES. Prijs *f* 2.25.

Sedert de invoering van de wet op het Middelbaar onderwijs en de daarop gevolgde oprigting van hogere burgerscholen, is meermalen in vergaderingen en geschriften de vraag geopperd, wat er nu van de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs moest worden. Die vraag is in zeer verschillenden zin beantwoord. Sommigen meenden, „dat de laatstgenoemde scholen langzamerhand moesten uitsterven en haar bevolking afstaan aan de hogere burgerscholen; of wel haar werkkring beperken tot een zeer zuiver voorbereidenden cursus voor gymasiaal en middelbaar onderwijs. Alleen in dezen laatsten zin hadden zij nog *raison d'être*; als inrigtingen van voorbereidend onderwijs voor het leven waren zij een *hors d'oeuvre* geworden. Immers het was onmogelijk, dat de onderwijzers aan die scholen in zooveel vakken, die zij moesten doceeren, een voldoende hoogte konden bereiken om ze met liefde en ingenomenheid, of wat op hetzelfde neêrkomt, met goed gevolg te onderwijzen. Met erkenning van de, soms meer dan gewone, bekwaamheid van het meerendeel der onderwijzers van meer uitgebreid lager onderwijs, gaf men toch te kennen, „dat het eene onmogelijkheid was dat één persoon voldoende bedreven konde

Bijdr. April 1867. 13

zijn in : nederlandsch , fransch , engelsch , hoogduitsch , wiskunde , natuurkennis , aardrijkskunde , geschiedenis , hier en daar ook italiaansch boekhouden en staathuishoudkunde .” Hiertegen werd van eene andere zijde aangevoerd , „dat de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs voortdurend zouden blijken noodig te zijn ; het was , wel is waar , eene onmogelijkheid , dat één persoon kon gezegd worden een *volledige* kennis te hebben van al die wetenschappen , waarvan enkelen uitgebreid genoeg zijn om een ingespannen werkzaam menschenleven tot aan het graf te vullen ; maar de noodzakelijkheid was ook nog nooit gebleken , dat een onderwijzer , om de beginselen van eenige wetenschap te doceeren , een professorale kennis van die wetenschap moest bezitten . Wie toch zal het noodig oordeelen , dat men , om leerlingen in wiskunde zoover te brengen dat zij de planimetrie en trigonometrie , de leer der vierkantsvergelijkingen , logarithmen en reeksen kennen , zelf bekend moet zijn met de hoogere meetkunst en algebra ? Wie , dat men voor het taalonderwijs aan leerlingen van ten hoogste 18 jaar , op zijn BRILL'sch of DE VRIES en TE WINKEL'sch de talen moet kennen ? Wie , dat men voor het onderwijs in natuurkennis een moderne BUFFON of LINNAEUS moet zijn ? De onderwijzers der lagere school zijn over het geheel *werkezels* (men houde ons dit woord ten goede) . Het is de vraag niet of deze eigenschap geheel in hun voordeel is ; maar zeer zeker is het , dat zij door ingespannen studie , door blokken veel in zich opnemen en ook *verwerken* . Verwerken , juist omdat zij , hetgene zij opnemen , dagelijks moeten bespreken , verklaren , vervormen . Weinig vrijen tijd hebben zij tot studie , dat is waar . Maar wat geene academische opleiding geven kan , hebben zij : gelegenheid tot mededeelen van kennis . Hebt gij wel eens een flink kweekeling hooren onderwijzen ? Ja ? Welnu , dan hebt gij menigmaal een *boek* van hem gehoord ; de leerlingen

deden ook vragen die niet in het boek beantwoord waren, en zeggen dat hij het niet weet, dat kan men van een flink kweekeling niet verwachten. Maar hebt gij niet tevens aan een ligte trilling in zijn gelaat gemerkt, dat hij gevoelde op glad ijs te staan? Laat hem maar begaan. Menigmaal zal hij nog struikelen, maar komen tot de kennis die hij gevoelt te missen, zal hij. En zoo gaat het verder en verder, en . . . de lagere onderwijzer blijft altijd eenigermate kweekeling, dat is te zeggen: hij zal altijd blijven gevoelen dat hem veel kennis ontbreekt; doch zoodra heeft hij dit niet gevoeld, of hij streeft er naar ze magtig te worden, tenzij hij ingeslapen is op zijn vaste betrekking. En juist omdat hij zóó studeert, weet hij zoo goed tot zijn leerlingen af te dalen. Want — en dit is een voornaam punt, waarom de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs *raison d'être* hebben — het is zoo noodig, dat men tot de leerlingen weet af te dalen, om ze uit hun laag standpunt mede te voeren naar hooger. Niet voor allen is dit noodig, maar voor velen, voor de meesten. Een knaap van vlugge bevatting moge kennis in zich opnemen zoodra zij hem medegedeeld wordt in eenvoudigen vorm; een knaap die niet zoo vlug van bevatting is, neemt ze niet terstond in zich op. En nu leert de ondervinding — gelukkig of ongelukkig, dit laten wij onbeslist — dat de meeste knapen geen knapen van vlugge bevatting zijn. *Kennis*, ja, die wil er bij hen in; maar *wetenschap* schijnt voorloopig heteroog te zijn met hun verstand, zoodat de agglomeratie van hun verstand met de wetenschap als product zou leveren: eene onverstandige wetenschap of een wetenschappelijk onverstand. Hun verstand zou met de wetenschap staan als de boer, die van een haas dien hij gevangen had, soep kookte, omdat hij niet wist hoe hem anders te gebruiken. Wilt gij dus niet, dat van de wetenschap een waterige hazensoep gemaakt worde, maak dan uw *wetenschap*

tot *kennis*. Doet men dit niet, dan is het te vreezen dat het gevolg zal zijn, dat enkele leerlingen verbazende vorderingen maken en verbazend knap worden, maar het meerendeel?... Maar het meerendeel zou ook vorderingen gemaakt hebben op de school van meer uitgebreid lager onderwijs, geen snelle vorderingen, maar soliede; het zou niet verbazend knap geworden zijn, maar bruikbaar voor de maatschappij. En waarom wel op de school van meer uitgebreid lager onderwijs en niet op de hogere burgerschool? Omdat er in het onderwijs aan die beide soorten van inrigtingen een wezenlijk verschil bestaat. Te veel nog worden zij als gelijksoortig beschouwd. Aan beiden worden dezelfde vakken onderwezen; beiden worden door leerlingen uit denzelfden stand bezocht; wel is het onderwijzend personeel aan de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs minder talrijk, minder wetenschappelijk gevormd, de leer- en hulpmiddelen minder uitgebreid, maar dit verschil kan alleen de hogere burgerschool ten goede komen. Het wezenlijke verschil dat wij bedoelen, bestaat in de *methode*. Op de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs heerscht bij alle vakken boven alles streven naar ontwikkeling. Dit moet zoo zijn, omdat zij een voortzetting zijn van het *lager* onderwijs. De vakken die er onderwezen worden, zijn niet het doel van 't onderwijs, maar middel ter ontwikkeling. Aan de hogere burgerschool daarentegen is wetenschap doel; middel ter ontwikkeling is zij alleen in zooverre alle wetenschap den geest ontwikkelt. Wij willen volstrekt niets te kort doen aan de paedagogische, zoowel als wetenschappelijke kennis van de leeraren aan de inrigtingen van middelbaar onderwijs; wij kennen er velen en vertrouwen het gaarne van de anderen, dat zij in alle opzigten aan de eischen voldoen. Maar wat hen belemmert is de *cursus*. Het programma voor het eerste jaar *eischt* dit; voor het tweede jaar dat, enz. De *cursus moet* af. Is hij

niet af, dan blijven zitten. En blijven zitten is onaangenaam voor de leerlingen der hoogere burgerschool, zoowel als voor de leeraren; voor de laatsten inzonderheid, wanneer de geheele klasse gecenseerd wordt niet te kunnen overgaan, omdat — de cursus niet af is. Vooruit dus, voortgezweept wat maar kan. Wie in den wedloop achterblijve of struikela of buitele, n'importe, vooruit! En zoo gaat het de vijf jaar door. Zijn er ook al enkele leeraren die tijd en lust over hebben om den minder vlugge buiten de schooluren nog afzonderlijke hulp te verleenen, het zullen er dan ook maar enkelen zijn. En in dezen is het zeer prijselijk, dat zij zoo veel belangstelling in het lot hunner leerlingen toonen; doch onbillijk zonde het zijn het van allen te eischen, of te verwachten zelfs. En dan voor ieder vak een ander leeraar; ieder leeraar zoo niet eene andere, dan toch eene eigenaardige methode; alles goed, uitstekend zelfs voor de enkele vluggen, maar de meesten? . . . Wij vreezen.

Doch wij vreezen misschien — en wij hopen het — zonder grond. Onze voorstelling is misschien te donker gekleurd. Wij erkennen zelfs gaarne, dat wij voor onze voorstelling nog niet anders dan zeer zwakke bewijzen zouden kunnen aanvoeren. Maar wij meenden regt te hebben een enkel woord in het midden te brengen tot handhaving van de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs.

Wij zouden misschien nog enkele zaken meer hebben kunnen aanvoeren om het bestaan dezer inrigtingen te verdedigen, zooals bij voorbeeld het verlangen van sommige ouders om hun zoons onder dezelfde leiding te hebben; het beweren van anderen, dat hun kinderen niet met al die zaken te maken hebben voor hun vak. Doch men zou kunnen vragen, of het verlangen en beweren van dergelijke, misschien onverstandige, ouders een bewijs is. Het meest afdoende bewijs, dat scholen van meer uitgebreid lager onderwijs noodig zijn, is voorzeker,

dat zij naast de hogere burgerschool bezocht worden. Zoolang zij bezocht worden, voldoen zij aan een behoefte in de maatschappij en zijn noodig. Worden zij niet meer bezocht, dan vervallen zij van zelf, en alle debatten kunnen boven het graf der dooden gesloten worden. In afwachting daarvan zouden wij alle tegenstanders van het meer uitgebreid lager onderwijs willen uitnoodigen het zijn rustig en vreedzaam leven te laten voortzetten, terwijl wij hun de verzekering geven, dat alle onderwijzers van meer uitgebreid lager onderwijs, terwijl zij ijveren voor het welvaren hunner inrigtingen, opregtelijk wenschen, dat het middelbaar onderwijs steeds in bloei en populariteit moge toenemen, omdat zij in het middelbaar onderwijs den krachtigsten hefboom zien tot ontwikkeling van de intelligentie des nederlandschen volks. En van deze ontwikkeling zal hun te zijner tijd hun eigen aandeel ten goede komen."

Bovenstaande opmerkingen vinden hare aanleiding in den titel van de *Handleiding tot de kennis der algemeene geschiedenis* van OESER. De nederlandsche bewerker oordeelt het geschikt ten gebruike op de scholen voor meer uitgebreid lager en middelbaar onderwijs. Oordeelt hij juist? Is het werk geschikt voor beiderlei inrigtingen? Ziedaar vragen, die wij ons voorstellen gedeeltelijk te beantwoorden. Wij willen alleen naar ons beste weten onderzoeken, of het werk geacht kan worden een goede handleiding te zijn bij het geschiedenis-onderwijs op de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs. Het middelbaar onderwijs ligt niet op onzen weg, noch meer bijzonder op dien van dit tijdschrift. Men verwachtte dus hier geen critiek. Als leek in de wetenschap zou het ons niet mogelijk zijn een beoordeeling van een wetenschappelijk standpunt te leveren. Wij bewegen ons op paedagogisch terrein.

De bewerker zegt in zijn voorberigt, „dat door het overbrengen in onze taal van dit boekje niet alleen een dienst zou worden bewezen aan de leerlingen der hoogste klasse van onze jongensscholen voor meer uitgebreid lager onderwijs, maar dat vooral daardoor zou worden voorzien in een behoefte van de hoogste klasse der meisjesscholen (waartoe dit?), om 't even of dezen tot het meer uitgebreid lager- of tot het middelbaar onderwijs worden gerekend te behooren;... dat het boekje op vele plaatsen eene omwerking noodig had om het voor *onze* schooljeugd geschikt te maken, en dat er hier en daar eene aanmerkelijke uitbreiding vereischt werd, indien het voor de leerlingen, wier onderwijs zich niet verder dan tot den kring van het uitgebreid lager onderwijs zou uitstrekken, en voor wie het laatstgebruikte geschiedkundige leerboek zoo vaak het eenige geschiedkundige boek blijft, dat zij nog van tijd tot tijd raadplegen, eenige blijvende waarde zoude hebben.” Hieruit blijkt, dat de bewerker *vooral* de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs op het oog heeft gehad, hetzij hij het als eene uitgemaakte zaak beschouwt, dat het boek voor het middelbaar onderwijs geschikt is, want van dit laatste wordt met geen enkel woord gesproken. Dat kan ons trouwens, op ons standpunt, niet anders dan onverschillig zijn. Minder onverschillig echter laat ons het volgende: „Dat het gedeelte, hetgeen (?) de oude geschiedenis behandelt, in uitvoerigheid de afdeelingen overtreft, welke aan de middeleeuwen en den nieuwen tijd gewijd zijn, zal door velen vreemd gevonden, door eenigen als een gebrek worden beschouwd. Ik (de bewerker) beschouw het, in een boekje als dit, als een voordeel. Over het belang van de kennis der oude geschiedenis behoeft ik hier niets te zeggen; ik geloof dat ieder, die meer dan oppervlakkig met de geschiedenis bekend is, mij zal toegeven, dat tot regt verstand

van de geschiedenis der middeleeuwen en daarom ook van den nieuwen tijd, en tot een goed inzicht in onze op de Grieksch-Romeinsche gegrondveste cultuur, eenige wat meer dan zeer algemeene kennis der oude geschiedenis en der oude toestanden een onmisbaar vereischte is De aanleiding om zich met de nieuwe geschiedenis en zelfs met de middelgeschiedenis bezig te houden, zijn voor de leerlingen (jongens en meisjes) der meer uitgebreid lagere school veel menigvuldiger dan die tot beoefening der oude. En daarom is het noodig dit groote tijdperk der geschiedenis met eenige uitvoerigheid te behandelen." Op gevaar af van geoordeeld te worden *niet meer dan oppervlakkig met de geschiedenis bekend* te zijn (wij beweren niet, dat zij die zoodanig oordeel over ons uitspreken, ongelijk hebben), geven wij dit den bewerker niet toe, althans niet met de gevolgtrekking die hij er uit maakt. Wel erkennen wij, dat de geschiedenis is één keten, waarvan de afzonderlijke gebeurtenissen de noodzakelijke schakels zijn; wel weten wij, dat „in 't verleden het heden, en in hetgeen is wat komen zal" ligt. Of het echter tot regt verstand van middeleeuwen en nieuweren tijd noodig is de oude geschiedenis met eene uitvoerigheid te behandelen, als hier geschied is, betwijfelen wij. Wat toch hebben Chineezen en Indiërs, Babyloniërs en oude Egyptenaren, ja zelfs de oude Grieken en Romeinen te maken met onzen hedendaagschen politieken en maatschappelijken toestand? Het komt misschien van onze oppervlakkige kennis; maar wij hebben dat nog nooit kunnen inzien. Wat dan? Die volken weglaten? Niet geheel en al. Maar wij zouden voor de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs van de oostersche oude volken niets anders verlangen, dan een beknopt maar duidelijk overzicht van den godsdienstigen en maatschappelijken toestand dier volken. Van de Grieken en Romeinen zouden wij alleen zooveel willen behandelen, als

noodig is om den ontwikkelingsgang dier volken eenigermate te kunnen volgen. Enkele punten zouden wij wenschen te releveeren, maar dan liefst mondeling, zoo als daar zijn de Grieken tegen de Perzen, de onbaatzuchtige eenvoudigheid van CINCINNATUS, de strijd der Romeinen tegen PYRRHUS en HANNIBAL, het edel pogen der Gracchen, als zoo-veel gepaste aanleidingen tot nuttig gesprek; maar voor het overige zouden wij alleen in het algemeen de betrekkingen willen aanwijzen waarin de volkeren tot elkander stonden, om zodoende door de groote volksverhuizing den overgang tot de middeleeuwen te vinden.

Nu heeft de bewerker van OESER wel alles gegeven wat wij verlangen, maar hij heeft het niet beknopt genoeg gegeven, en verbonden met veel zaken die wij zouden willen weglaten. Wat kan ons Sji-hoang-ti en Kublai, Sandrocothus en Vikramaditya, wat de dynastie der Amenemha en der Ethiopiërs, enz. schelen? Men zal toch niet beweren, dat de kennis dier bijzonderheden tot regt verstand van onze moderne maatschappij noodig is. Dat de onderwijzer het wete, goed, noodzakelijk misschien. Maar laat de tegenwoordige leerlingen vrij van de martelingen, waaraan zoovelen hunner vroegere collega's geleden hebben en bezweken zijn. De geschiedenis is lang genoeg op de scholen een *histoire-bataille*, een galerij van gekroonde en onttroonde despoten geweest. Goddank, wij zijn er van verlost, kunnen het althans zijn. Maar laat ons nu zorgen, dat zij niet ont-aarde in een *histoire antique* met een klein toevoegsel van *histoire moderne*, zoodat onze leerlingen per slot van rekening zouden weten te spreken over oude historiën, en onbekend zijn met wat den lateren tijd betreft. Toegegeven, dat het laatstgebruikte geschiedkundige leerboek, — voorondersteld dat zij een leerboek voor de geschiedenis gebruiken, wat nog niet zoo zeker is — het eenige geschiedkundige boek blijft,

dat de leerlingen der scholen van meer uitgebreid lager onderwijs nog van tijd tot tijd raadplegen — wat evenzeer nog niet bewezen is — dan zou daaruit volgen, dat juist die gedeelten van de geschiedenis, waarvan de kennis voor het levende geslacht het belangrijkste is, met de meeste uitvoerigheid daarin moesten behandeld zijn. Wij zouden de redeneering in het voorberigt omkeeren en zeggen: Geef den leerlingen een beetje oude geschiedenis, iets meer van de middeleeuwen, maar zooveel zij verdragen kunnen van den nieuwen tijd. Zijn zij dan door de Sandrocothussen en de Assaraddan-pols niet met afkeer van de geschiedenis vervuld, dan zullen zij van zelf aanleiding zoeken — wat nog iets beter is dan aanleiding vinden, in het tegenwoordige geval althans — om *vom Haus aus* geschiedenis te bestudeeren.

Of er aanleiding bestond — geen *gezochte*, maar een *gevondene* — om zoolang bij het voorberigt stil te staan? Wij meenden het. Immers het betreft een beginsel, en beginselen zijn waard uitvoerig besproken te worden. Bovendien, de lezer kan eenigszins oordeelen over den omvang van het gebrek waarover wij klagen, wanneer wij hem mededeelen, dat de oude geschiedenis in OESER's handleiding loopt van blz. 7—200; de geschiedenis der middeleeuwen van 203—268; de nieuwe geschiedenis van blz. 271—400.

En dat is jammer. Wij althans betreuren het, dat OESER's handleiding daardoor minder geschikt is voor de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs. Niet dat wij bepaald voorstander zijn van het gebruik van handleidingen bij het onderwijs in de geschiedenis. Maar er zijn er die dit zijn, en die handleidingen gebruiken. Voor de zoodanigen zouden wij wenschen, dat er een uitstekend werk, voor die scholen geschikt, was. Wij kennen er nog geen. Dit in het voorbijgaan. Wij gevoelen dan eenig leedwezen, dat aan de oude geschiedenis zulk eene onevenredige uitbreiding is ge-

geven, omdat er o. i. in dit werk zooveel schoons voorkomt. Naast de materiële elementen der geschiedenis — men vergunne ons personen en feiten zoo te noemen — vindt men hier ook de intellectuele en moreele bestanddeelen. Bij de behandeling van ieder volk is een overzicht gegeven van zijn godsdienstigen, maatschappelijken en zedelijken toestand, van wat men noemt *Cultur-Geschiedte*. Teregt is ook bij ieder volk, hetzij in het algemeen, hetzij in de verschillende stadiums van zijne ontwikkeling, een kort overzicht gegeven van den maatschappelijken stand der *vrouw*. Immers, de verhouding der vrouw tot de maatschappij staat met de wezenlijke ontwikkeling van een volk in het naauwste verband. Men zou bijna kunnen beweren, dat de erkenning van de regten der vrouw een maatstaf is voor de beoordeeling der menschelijke beschaving. Of het even goed is ook een overzicht te geven van de letterkunde van *ieder* volk, welk overzicht zich uit den aard der zaak moet bepalen tot eene opsomming van namen, durven wij niet beslissen. Wel achten wij het nuttig, van enkele sommiteiten op letterkundig gebied, die door hun geschriften een belangrijken invloed op maatschappelijke toestanden hebben uitgeoefend, melding te maken, zoo als daarvan o. a. op blz. 158, 159 en 339 en volg. enkele voorbeelden gegeven zijn. Maar wat beteekent het, vooral voor den leerling der school van meer uitgebreid lager onderwijs, dat hij de namen kent van ANAKREON, IBYKUS, SAPPHO, ERINNA, ESCHYLUS, SOPHOKLES, EURIPIDES, vooral van MNESIKLES, IKTINUS, KALLIKRATES, POLYKLETUS, MYRON, PRAXITELES, SKOPAS, enz., enz.? Wij zien er het nut niet van in.

Wij schrijven daar eenige eigennamen af. Wij geven ons zelf een brevet van incompetentie om uitspraak te doen in de spellingkwestie der grieksche namen, die afgescheiden van het Nederlandsch Woordenboek bestaat. In de hoog-

duitsche werken over geschiedenis is de gegermaniseerde spelling algemeen. Wij lezen daar van *Kyzikos*, *Kynoskephalü*, *Kyklopen*, *Kykladen*, enz. In de bewerking van OESER is dit eveneens het geval. Maar de spelling is niet consequent doorgevoerd. Zoo moest het, naar analogie, even goed zijn *Nikias* en *Alkibiadas* als *Kleon* en *Kimon*; *Dekel(e)ia* als *Koronea*. Wij releveeren dit punt hier alleen om er de aandacht op te vestigen, en den wensch te uiten, dat er eens spoedig van bevoegde hand pogingen worden in het werk gesteld om de spelling dezer zoo belangrijke kwestie te regelen. Misschien zou het een punt van behandeling kunnen zijn op de aanstaande of een latere vergadering van leeraren aan de inrigtingen van middelbaar onderwijs.

Uit al het voorafgaande zou men als gevolgtrekking kunnen en mogen afleiden, dat wij met deze handleiding niet zeer ingenomen zijn. Doch deze gevolgtrekking is alleen juist, in zooverre zij als leerboek op de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs zoude moeten dienen. Wij hebben het reeds te kennen gegeven, dat wij niet kunnen beoordeelen of zij voor de hooge burgerschool geschikt is. Maar naar het ons voorkomt, is het een aanbevelenswaardig boek voor kweekelingen en hulponderwijzers. Niet dat wij dezen gaarne zich zouden laten verdiepen in de oude tijden, maar omdat wij in de behandeling der middeleeuwen, en vooral in die der nieuwe geschiedenis, zooveel schoons aantreffen. Aan beknopte behandeling heeft de schrijver een flinken duidelijken stijl weten te paren, die zich in spijt van enkele taalkundige onnaauwkeurigheden aangenaam laat lezen. Wij zouden echter in bedenking geven, of het niet raadzaam is, bij de studie zich niet aan de volgorde der §§ te houden. Immers wij meenen, dat zulk een willekeurig verbreken van den draad der geschiedenis niet anders dan tot schade leiden kan. Men oordeele. Op blz. 281 vinden wij in § 9 behan-

deld de Scandinavische rijken; op blz. 282, in § 10, Engeland; op blz. 283, in § 11, Pruisen, Polen en Rusland en in § 12 Spanje en de Nederlanden; dan volgen twee §§ over Frankrijk, daarna weêr twee over Engeland, enz. enz. Zou het niet beter zijn elk land gedurende een geheel tijdperk achtereenvolgens te behandelen? Wij vragen dit slechts, zonder daarmede nog juist te kennen te geven, dat wij de geopperde behandeling als de meest wenschelijke beschouwen. Vrees voor te groote uitgebreidheid van dit stuk weêrhoudt ons, hier reeds onze opinie met betrekking tot het onderwijs in de geschiedenis op de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs uit te spreken. Misschien vinden wij later gelegenheid ons gevoelen daaromtrent te uiten.

Met een enkel woord van lof voor het nette uiterlijk en den duidelijken druk nemen wij thans afscheid van dit werk, niet zonder de hoop het eens eenigszins gewijzigd weder te ontmoeten.

Rotterdam, Maart. 1867.

L. B. FIKKERT.

Schrijfboek ten dienste der scholen. Uitgave van B. L. VAN DAM, te Kampen.

Mijnheer de Redacteur.

„Ik heb een vondst gedaan, — ik ben buiten mijzelf van blijdschap over dien schat. Driewerf gelukkig Nederland — driemaal driewerf gelukkig Leeuwarden met zulk een burger!!!” Met die woorden bestormde ik mijn vriend, den hoofdonderwijzer W., en hij vroeg me of ik gek was geworden en wat dat geraaskal beduidde. En daar vernam ik, hoe hij, hoofdonderwijzer, nog onbekend was met hetgeen ik had gezien — hij, lid van 't onderwijzersgenootschap

en wat niet al — hij kende de schrijfboek-omslagen van B. L. VAN DAM te Kampen, thans te Leeuwarden, nog niet. 't Is mogelijk, Mijnheer, dat er meer onderwijzers zijn die ze niet kennen, en daarom vraag ik u, plaats dit in uw tijdschrift, opdat allen ze leeren kennen en gebruiken. Wat al geld had er kunnen worden bespaard, indien men ze altijd zóó had bezeten. Neen, ik begrijp 't me volkomen, dat VAN DAM het privilegie ze te drukken voor zich wilde houden; want 't is ongeloofelijk, Mijnheer! maar je weet niet wat 'al vereenvoudiging in 't onderwijs er mogelijk is, als op de scholen de methode wordt ingevoerd waarover ik wensch te spreken.

Toen ik nog school ging — ach wat waren we stumpers bij heden vergeleken — hadden we ook schrijfboeken met omslagen — ik herinner mij, dat ik ze had met de tafel van vermenigvuldiging er op, dat waren de leerzaamste; de anderen bevatten een of meer prentjes, o. a. „wolven, elkaër verslindende” of „de warande van Brussel” en dergelijken. Maar wat nut hadden ze? Mijnheer! wat nut? dan dat de jongens, in plaats van thema's te maken, de menschen en dieren, de huizen en boomen kleurden met inkt en zoo zich oefenden in de kladschilderkunst.

Maar VAN DAM heeft het beter verzonnen: zijn „schrijfboeken ten ondiensste (1) der scholen zijn handboeken. Ze winnen den gemeentebesturen de kosten daarvan uit. Want thema's of opstellen moeten de jongens toch maken en als ze dan, in verveling of omdat m'sieu niet ter hulpe komt, het oog vestigen op het omslag van hun schrijfboek, leeren ze tevens — o sancta simplicita!

Ik heb er hier een met het opschrift „iets over de natuur”, een handleiding zoo goed als — neen beter dan er tot dus

(1) Dat *on* is eene fout van den zetter.

ver een verscheen. Alle rijken zijn vertegenwoordigd — en dat op één schrijfboek-omslag, het dierenrijk en plantenrijk, ja zelfs het delfstoffenrijk is niet vergeten. Wee u, BOSCH en DEGENHARDT! uw naam zal worden vergeten! Van uw schoone handleidingen is de laatste druk ter perse geweest, want de omslagen van VAN DAM overtreffen ze. Gij spreekt van systemen — weg er mede! weet ge dan niet, dat het keurslijven zijn, waarin de vrije wetenschap zich niet laat persen? weg er mede! Wel een enkel schema, maar vooral niet meer! waartoe dienen ze? Zijn er meer planten gegroeid sedert LINNAEUS? of zijn de leliën des velds fraaijer sinds SEUBERT ze op haar plaats zette?

De methode van VAN DAM is eenvoudiger. Hoor maar. In het „overzicht van het dierenrijk” vinden we twee afdeelingen: gewervelde dieren en ongewervelde. Dat is alles. De eerste is verdeeld in vier deelen, en in een bevallige wanorde worden voorbeelden opgegeven. De eerste afdeeling bevat de *viervoetige* of *zoogdieren*: paarden, ezels, runderen, schapen, olifanten, apen, vleermuizen, zeehonden, walvischen, enz. en met cursief schrift wordt er bij vermeld, dat zij vier pooten hebben. Dat wist ge niet, Mijnheer de redacteur, hoeveel ge ook gelezen hebt, dat er *apen*, *zeehonden* en *walvischen* bestonden met vier pooten.

De *tweede afdeeling*, eenvoudig gekenmerkt door een „b” zonder opschrift, geeft vogels, eveneens in een wanorde, die een tentoonstelling van schilderijen eer zoude aandoen, beginnende met hoenderen en eindigende met kakatoes, kolibrietjes en struisvogels. Deze leggen eijeren die zij uitbroeden en hebben vederen. O diepte van geleerdheid! die eijeren-uitbroedende struisvogels!! Jammer dat de kasuaris vergeten is, dan vernamen we tevens hoe die vederen had.

De *derde afdeeling*, „de amphibiën of tweeslachtige dieren,”

bevat eene opsomming van *negen* diersoorten, waaronder de *padden* tweemaal. Dezen vielen zeker bijzonder in v.D's.smaak, mogelijk wel om 't gif, dat ze braken tegen recensenten.

Van de *vierde soort*, de visschen, wordt berigt dat *meest* allen graten hebben. Wat dat *meest* er bij doet, begrijp ik niet; want de door hem genoemde hebben ze allen.

Nu komt het *plantenrijk*. Weder in drie groote afdeelingen, en hier staat het practisch beginsel op den voorgrond. Die afdeelingen zijn: A. *Boomen*, B. *Heesters* en C. *Kleinere gewassen*. Van A en B geen woord. Alle in- en uitheemsche boomen, die maar 't eerst voor den geest kwamen, zijn opgegeven, beginnende met de vruchtboomen, eindigende met woudboomen. Hoor maar! . . . vijgeboomen, koffieboomen, esschenboomen, berkenboomen enz. Dat *elzenboomen* „een stam hebben van boven in takken verdeeld” wist ik niet, evenmin als dat de *gouden regen* verscheidene houtachtige stammen op denzelfden wortel heeft. Ik althans heb er twee in den tuin die ieder wel degelijk één stam hebben. Maar die op zoo weinig ziet, is een kniesoor.

„Revenons à nos moutons,” 't is van C, van de kleinere gewassen, dat ik wilde spreken. Deze zijn gesystematiseerd, maar hoe? Mijnheer! 't is onbegrijpelijk hoe één menschenhoofd zooveel geleerdheid kan bevatten. De hoofdafdeeling bevat: 1. Tuingewassen. 2. Veldgewassen. 3. IN HET WILD GROEIJENDE GEWASSEN.

De *tuingewassen* zijn verdeeld in: a. *bloemen* en onder dezen de oleanders NB. en b. *keukengroenten*, weder verdeeld in *bladgroenten* (tuinkers, . . . peterselie, selderij), *vruchtgroenten*, „erwten, bonen, komkommers, augurken” (treffende combinatie niet waar?) en *knol- of wortelgewassen*. Van de laatsten zijn voorzeker de radijs en rammenas wel de zonderlingste om ze onder de keukengroenten te rangschikken.

Na nu de *veldgewassen* (o. a. het *gras* en het *koorn*, wat

daaronder te verstaan zij wordt niet gezegd) en in het *wild groeiende gewassen* te hebben genoemd (groeit gras niet in het wild?), krijgen we nog een toegift: de *vergiftige planten*. Waar die groeijen wordt niet gezegd.

Aan 't slot der kleinere gewassen wordt berigt dat dezen geen houtachtige maar week saprijke stammen hebben. Stel u die weeke stokrozen, die saprijke heide en brandnetels eens voor! vindt ge niet, Mijnheer de redacteur, een schat van opmerkingen, die ge nooit hadt gehoord?

Het rijk der *delfstoffen* bevat: A. *Metalen*. Dezen zijn nagenoeg opgegeven in de omgekeerde volgorde van een tafel van soortelijk gewigt, dus eenigszins ordelijk. B. **BRANDBARE DELFSTOFFEN**, onder welken de *barnsteen* en *diamant* nog al effect maken. — C. **ZOUTEN** (*engelsch zout, wonderzout* en NB. **VITRIOOL**), terwijl in D. de **AARDEN** en **STEENEN** worden opgegeven en daar worden genoemd — zand, klei, kalk, talkaarde — en **EDELGESTEENTEN** (behoort daartoe welligt ook de basalt enz.?).

Wat dunkt u, M. H.! zijt ge 't niet met mij eens, dat het jammer is, dat deze soort van schrijfboek-omslagen niet algemeen is ingevoerd? De hogere burgerscholen zouden gebaat zijn; want de jongens die er kwamen, kenden de gronden al van de natuurlijke historie — de gemeentebesturen evenzeer, want in plaats van voor handboeken en schrijfboeken te zorgen, was 't voldoende de laatsten te verschaffen, de eersten vervielen.

Daarom, Mijneheer! stel ik voor, dat het Nederlandsch onderwijzers-genootschap uitgeve: een serie schrijfboek-omslagen voor alle vakken van wetenschap, in den trant van dit bewerkt.

Voor aardrijkskunde bijv. geve men op: I. **STEDEN** (met een kleine bepaling van de stad aan 't slot).

A. *Groote*. Amsterdam, Utrecht, Groningen, Arnhem, Rotterdam enz.

B. *Middelsoort*. Amersfoort, Sneek, Zwolle, Leiden, Middelburg enz.

C. *Kleine*. Elburg, Vollenhove, Doesburg enz.

II. DORPEN.

A. *In de lengte* gebouwde: Pekel-A, Scharwoude, Staphorst enz.

B. *In een kring* gebouwde: Noordgouwe, Dwingelo, Heino enz.

C. *Verspreid* gebouwde. Mastenbroek, Haren enz.

Zie, Mijnheer de redacteur! op die wijze behandeld, zal het variatie en die aloude indeeling in provinciën mogt dan te loor gaan. Daar kon 't wel goed om gaan.

Alsnu het onderwijzers-genootschap alzo er toe overging die te laten vervaardigen door de meest onbekwamen (1), en dan aan VAN DAM de uitgave opdroeg (natuurlijk *gedeponeerd* konden school, gemeente, kinderen en *uitgever* worden gebaat en voorzeker zou 't strekken tot verbreiding van den naam van 't lager onderwijs hier te lande.

Mogt het er toe besluiten, dan houd ik mij aanbevolen tot het zamenstellen van zoodanige handleiding, onverschillig over welk vak, tegen een billijk honorarium.

In afwachting van uw gunstig antwoord blijf ik

Uw Dto.

PHILOMATHEIA.

(1) Even als boven, drukfout.

MENGELWERK.

Gevoelens en herinneringen van een onderwijzer.

XVIII.

PASTORIE EN KOSTERIE.

De verhouding tusschen den onderwijzer en de notabiliteiten in de gemeente is van grooten invloed op het wel slukken van zijn arbeid niet alleen, maar ook hangt daarvan af een belangrijk deel van de materiële ondersteuning, welke hij zoo hoog noodig heeft, zal zijn arbeid naar wenschen tegen.

Gij kent hem allen, waarde lezers! den onderwijzer, die geheel op zijn gemak bevindt in zijn gemeente, die vooral de welkome huisvriend is, die in vele huisgezinnen te pijp heeft, ofschoon hij zelden langer dan een paar tijes verwijlt, omdat hij geen plakker is, en veel te gereed van leefwijze om een ander tot last te zijn. Gij kent hem allen, den man die overal zich op zijn plaats voelt, met ieder over zijn vak weet te spreken, niet om met vermeende zaakkennis op hoogen toon over door te gaan, maar om er het zijne van te zeggen; en heeft hij kennis van dat vak, dan althans om er iets over te zeggen en er iets over te hooren. Gij kent hem, dien gelukkig, die met ieder moeder over haar kinderen, hetzij ze leerlingen zijn, hetzij ze dat geweest zijn of nog moe worden, een woordje weet te spreken, nu over hunnen, dan over hun geaardheid, dan weêr over hunne

ongesteldheden, misschien over hun toekomst, maar altijd nuttig, steeds als een SALZMAN goeden raad uitreikende, en dat brood des levens als op het water uitwerpende.

„Gij kent hem allen,” beweert ik met volle overtuiging, want overal vindt men exemplaren van dat geslacht. Zulk een onderwijzer is de grootste zegen voor een gemeente. Hij is de man tot wien zich menig huisvader wendt, om te spreken over een geval dat hij met den ontvanger heeft, over het verschil dat hij heeft met het dijkbestuur, over de verhuring van een stuk land, over het opnemen of aflossen eener hypotheek. Hij wordt geraadpleegd over den aankoop van graven, over de verhuring van kerkezitplaatsen, over nommerverruiling en remplaceering van zoons, over het gaan „dienen” van dochters, over het voordeelig bezit van een schuurtje, over het aanschaffen van nieuwe landbouwwerktuigen, over het verzetten van de dorpsklok, over de vertaling van een franschen brief rakende eene erfenis, over de vroegere geschiedenis van de gemeente. Hij schrijft voor den een, die wel niet geheel „onbekrabbeld,” maar toch ook niet erg „geleerd” is, brieven, voor den ander rekwesters voor den derde administratie-rekeningen, correspondeert voor een vierde met het bestuur eener assurantiezaak, met fabrikanten of leveranciers, kortom, is de vertrouwde van de halve gemeente, en weet meer van de particuliere zaken der ingezetenen dan de notaris, de predikant en de burgemeester, omdat hij zoo veler zaken in het particuliere kent.

Om het zoover te brengen, is het noodig dat de ~~na~~ even goed durft te zeggen: „Gij hebt ongelijk,” als: „Gij hebt gelijk!” Heeft hij er den slag van ieder te betalen, dat hij groot gelijk heeft, dan blijft hij niet lang ~~te~~ vraagbaak van de boeren”.

In den regel ziet men, dat de onderwijzer met den ~~de~~ ter, den notaris en den burgemeester zeer goed overv

kan, maar met den geestelijke, dat is een ander geval! Soms hokt het er tusschen die beiden vreeselijk, soms duren de kwestieën tusschen onderwijzer en predikant jaren achter elkander en heeft elk hunner zijn aanhang. Van waar dit verschijnsel? Op velerlei manieren komen de beide mannen met elkander in aanraking, telkens kruisen zich hun wegen, gedurig hebben ze te spreken over de hoogere belangen van de ingezetenen der gemeente. Toch zijn ze geen concurrenten; van waar dan, mogen wij nogmaals vragen, dat er tusschen den onderwijzer en den predikant zoo dikwijls onaangename tooneelen voorvallen? (Van een slechte verstandhouding tusschen den pastoor en den schoolmeester hoort men zeldzaam gewagen, dank zij het prestige dat de eerste in den regel weet te bewaren, wanneer de onderwijzer tot zijn gemeente behoort).

De meest voorkomende oorzaak is deze, dat de onderwijzer, als koster, door den pfarrer als zijn onderhoorig wordt beschouwd en (het zij met verlof gezegd!) behandeld wordt. Niet zelden had eene predikant de onwillevendheid om uit zijn residentie, de pastorie, vernederende boodschappen naar de kosterie te zenden, en kwam dan de hoog-oelende toon van den „geestelijke” als een kinnebakslag op een gevoelige plaats, zoo zag men niet zelden een uiting van de Kabeljauwsche en Hoeksche troebelen in de kerk: het burgerlijk gevoel van eigenwaarde in rechtvaardig verzet tegen het aristocratisch hoogmoedig magtsgevoel.

Is gebeurd in een gemeente, dat de predikant er op ains, dat de bijbel van den predikstoel buiten de kerk werd, bij hem in de pastorie berustte. De schoolmeester, koster, was (of althans werd) verpligt het „woord” te nemen vóór de dienst naar den tempel te dragen en na de dienst weder in de pastorie te bezorgen. Elken zondag

moest dit tweemaal geschieden, en als de meester de meening uitte: „De bijbel kon tusschen de beide kerktijden wel blijven liggen,” dan was dadelijk het antwoord: „Nee meester! het is altijd de gewoonte geweest, dat de koster den bijbel haalde en bragt, ook tusschen de kerktijden; dat moet zoo blijven.”

Verder zijn het brengen van het glaasje water op den predikstoel, schoonhouden van de consistoriekamer als catechisatielokaal, het zetten van stoven in de bank van dominé'sjufvrouw (sedert in vele streken reeds *mevrouw!*), het doen vertrekken van de schoolkinderen naar de catechisatie, op een dorp, waar men met zeer kleine aanleidingen tevreden is en zich behelpen moet met het vergallen van elkanders levensrust, zoovele vruchtbare en openbare oorzaken van oneenigheid tusschen predikant en onderwijzer. *Heimelijke* oorzaken zijn: de zwierige kleederdragt van des schoolmeester-vrouw, die dominé'sjufvrouw naar de kroon steekt, de aanmatiging van 'smeesters vrouw, die zich ook al *jufvrouw* laat noemen, terwijl zij voorheen slechts *matres* heette, de brutaliteit van den ondermeester, die, een weinig aangespoord door zijn chef, den dominé aandurft, omdat hij den niet heeft te ontzien, een kibbelpartij tusschen de kinderen van dominé en meester, die tot de ouders oversloeg omdat er in kinderlijken eenvoud en openhartigheid aankomelingen zijn gevallen over keuken of kleeding, „waarvande ondeugende kinderen zóó niet konden spreken, want ze het te huis niet gehoord hadden.”

Soms zijn plaatselijke gebruiken, die op de vorige plaats van dominé of meester niet bestonden, de onschuldige oorzaken van verwijdering tusschen die beiden.

Zoo was het op zekere plaats de gewoonte, dat bij begrafenissen een hoofdstuk uit den bijbel werd voorgedragen, waarvoor uit zeker legaat *f* 5 werd gegeven aan den

lezer. De predikant had dit baantje voor zich weten te bedingen, ter wille der twee rijksdaalders. Toen er een nieuwe onderwijzer kwam, maakte deze op dit officie aanspraak, aangezien hij voorlezer in de gemeente was, en er nergens bepaald stond geschreven, dat de predikant de lectuur moest verrigten. De laatste beweerde, dat hij, als *bedienaar van het „woord”*, de begrafenisgasten en de treurende familie behoorde te stichten en dus ook het bedoelde apittel moest lezen, terwijl de meester alleen voorlezer in de kerk was. Hoe het zij, beiden begeerden de voorlezing verrigten om de wille van het smeer, en toen bij zekere gelegenheid de bijbel niet uit de kerk was gehaald (want dat exemplaar moest de lezing plaats hebben), gingen de meester en de dominé beiden opstaan om het H. boek halen; alras ontstond er een wedloop tusschen hen beiden, toen de meester, als de vlugste, daar hij het minste schuld aan zijn corpus had, het gewenschte voorwerp het eerst in handen kreeg en de predikant het hem wilde ontkomen, kreeg de onfortuinlijke herder het onzacht tegenoverwaardig hoofd. Tableau! tot groote stichting der gemeente.

Vaar het in een gemeente zóó toegaat, kan het prestige van de beide voorgangers niet groot blijven.

De „*praerogatieven*” van den predikanten-stand, veeltijds de gemeente niet naar wensch op prijs gesteld, geven *maar al te dikwijls* aanleiding tot oneenigheid.

Gebeurt in zeker dorp steêvast op den nieuwejaarsdag, *de kerkeraad* zich naar de pastorie op weg begeeft om den predikant het beste te wenschen met den ingetreden *ring*. Dat wenschen mag niet geschieden als de eerste, van den predikstoel gekomen, den „broeders” de *reikt*, neen, dat zou *te* broederlijk wezen: de eerwaarde op den eersten dag des jaars onthalen. De genade-

giften, bij dat onthaal uitgereikt, zijn niet opmerkenswaardig, aangezien de predikantsvrouw gierig als de dood is, en onverplicht zoo weinig mogelijk geeft. Op zekeren morgen toen de ontvangst van het conclave bij den dorpspaus wede volgens den stijl des tijds moest plaats hebben, ging de eerwaarde kerkeraad naar de pastorie. Als naar oude gewoonte sloot de schoolmeester, in kwaliteit als kosteraar de deuren, en ging dan ook als heksluiters meê naar binnen.

De heeren worden door Hansje de meid in het sals gelaten, gelijk heel voornaam de zitkamer aan de straat genoemd werd, aangezien dat vertrek een gestucadoord plafond had. Toen de vergadering gezeten was, trad de predikant binnen met zijn deftigste gezigt. Zijn gezigt was altijd deftig, o ja! In huis en in den tuin, in de studeerkamer ja ongetwijfeld in de slaapkamer, overal was des pfarraar aangezigt buitengemeen deftig, ja de deftigheid was des braven man zoozeer (door ernstige oefening) tot een gewoone geworden, dat zij hem een tweede natuur was en in de natuurlijke den dominé nooit meer inhaalde. Maar hij was nog een heel deftig, een *volmaakt* deftig aangezigt; dat was vertoond, wen hij van de pastorie naar de kerk scheef (door het woord *gaan* willen wij 's predikants prachtige lichaamsverplaatsing niet ontwijden) om voor de gemeente te spreken in den preêktoon, waarvan de Heer het bedorven dorp, naar den gebede GENESTETS, nog niet verlost had. Dit zeer deftige gelaat werd ook vertoond, als de leermeester nieuwejaarsdag zich voor den kerkeraad plaatste, om de zegenwenschen van de goede lieden te ontvangen, gelijk de huisvaders gewoon zijn die te ontvangen van hun kinderen en de werkbazen van hun knechten; het was hetzelfde gezigt, dat de predikant wel aan den teekenaar had laten leenen ter vereeuwiging, en dat sedert in nikkerkostuum het silhouet-portret is uitgedrukt.

„Komen we haast, waar we moeten zijn?” Een weinig geduld! Mijn teuterige manier van beschrijving is in de meest volkomene overeenstemming met den toon van spreken, denken en leven aan de pastorie; ware er een andere toon van leven in de mode geweest, een van de drie personen, — dominé, jufvrouw of meid — had zich nog eens van tijdverveling in den regenbak gestort. Maar door over een zaak driemaal te veel woorden den nek te breken en driemaal langzamer te spreken dan anderen, besteedde men aan de pastorie voor een zelfde zaak negenmaal zoo veel tijd als een ander, en op die wijze wist men er de dagen te slijten.

De kerkeraad is gezeten, — dominé treedt binnen met zijn ernstigste gezigt. De eerwaarde broeders staan op. Dominé staat zich vlak tegenover het centrum van den halfcirkel in het salon, vis-à-vis den oudsten ouderling, die door de aflevering is aangewezen als de persoon, die het „Wees roet!” moet stamelen. Maar de oudste ouderling van dit huis is een regte MOZES, — niet in scherpzinnigheid, maar in dikongigheid, en deze MOZES had er te vast op gerekend — zonder zich daarvan te vergewissen — dat er wel een AÄRON zou opstaan om tot dezen PHARAO te spreken. De oudste ouderling zweeg, — allen zwegen; dominé zag rond de rij langs, als wenschte hij iets te vernemen, — bleven stil en stom, en zien elkand'ren aan.” Eindelijk tot de pfarrer: „Wat kwamen de broeders doen?” Geen woord. Met een *coup de main* zal nu de gekwetste deftig zich er uitredde; hij wendt zich tot den onderwijzer en zegt: „En meester, wat komt gij hier doen?” — „Dominé! ik zag al die menschen naar je toe loopen, want, daar hoor ik ook bij en zoo ben ik maar meêgegaan.” Blaauw en paarsch om het deftige aangezigt, zat de pfarrer zijn weleerwaarde niets anders op dan te zeggen: „Nu, broeders leden van den kerkeraad, en gij meester, *dr. April 1867.*

dan gevoel ik mij genoopt en gedrongen u bij den aanvang van dit jaar....” enz.

Men denke uit de houding van den meester s. v. p. geen kwaad van hem, — ik bedoel, men denke niet, dat hij een sul is; volstrekt niet. Integendeel was hij een leepert van 't eerste soort, die *à l'improviste* een speech zal houden waarover men wil, en zoo lang men verkiest, — breng maar een touwtje meê om de lengte te bepalen. Was het noodig, dan hield hij aanspraken op het Nut, in onderwijzersgezelschappen, op afschaffingsvergaderingen, in volksbijeenkomsten, — overal klaar, altijd met takt en *ad rem*, — en zoo had hij hier natuurlijk den dominé ook wel kunnen verpletteren door een geestigen, pikanten nieuwjaarsgroet. Maar er was iets gebeurd: de meester had dominé'sjufvrouw bij het uitgaan der kerk, in tegenwoordigheid der kerkvoogden, een welverdiende les gegeven over zekere aanmatigingen, die hij als koster niet door de vingers kon noch mogt zien, en welke zedelijke tuchtiging eigenlijk aan de dame verspild was, omdat haar geweten met haaijevel bekleed was.

Toen meester den dominé zoo onverschillig mogelijk had geantwoord met de woorden hierboven gemeld, zag de jufvrouw, die als een gemoedelijke slang achter man-lief was komen binnen schuifelen, den barren mensch met haar huichelachtigste smeeeking aan, als wilde ze zeggen: „Op *dezen* dag in 's hemels naam toch beter gezindheden!” Maar de meester was onverzettelijk. Hij bedankte voor een pijp, — kon niet over dien tabak, zou maar een sigaartje opsteken, — sloeg tondel en stak zijn sigaar aan, in stede van het vuur te nemen, dat op tafel stond, — bedankte voor koffie, en toen het hem nog eens en ten derden male door de jufvrouw zelve met aandrang werd gepresenteerd, kreeg ze ten antwoord: „Neen, heusch jufvrouw! ik zou het wel nemen,

als ik het lustte; maar ik lust geene andere dan tamelijk sterke koffie."

"Wat met zulk een mensch aan te vangen?" zoo klaagde de dominé aan den burgemeester-opperkerkvoogd. "Wel," zei deze, "gij moet wat minder onverstandig tegen den man handelen en uw vrouw moet niet meenen, dat zij ook al aanspraak heeft op onderscheiding, omdat gij uwe aanspraken hebt." En daarmee kon de man aftrekken.

En wanneer sommige collega's mij in hun gedachten toevoegen: "Maar waarom al deze dingen aan de groote klok gehangen?" dan zou ik willen antwoorden: "Om de geschiedenis der kleingeestigheden van volwassen menschen met eenige bijdragen te vermeerderen, ten einde daardoor anderen te leeren en af te schrikken."

"Wie zijn neus afsnijdt, schendt zijn aangezicht!" — zeer goed gezegd! En toch moeten de dwaasheden der menschenkinderen worden publiek gemaakt en getuchtigd, opdat een ander wijsheid leere: een schip op strand, een bakken in zee.

Vóór eenigen tijd aan het loquet van een spoorweg-station staande, nam iemand te gelijk met mij een biljet, "Naar L., tweede klasse!" — "Een gulden vijf cents." — "Een gulden en vijf cents?" — "Ja, bevreedt u dat? Hebt gij zooveel tegen die vijf cents?" — "Och neen, tegen kleinigheden appeleer ik nooit, — ik doe het liever tegen groote zaken; tegen de vijf cents heb ik niets, tegen den gulden wel." Dat woord is van groote toepasselijkheid in velerlei opzigten. Men kibbelt over de letter der schrift, over een leerstelling, die nog bewijs noodig heeft en behalve bewijs ook nog geloof, om onder de menschen gangbaar te zijn, — en de *vervulling* der wet, de *betrachting* van het beginsel der liefde wordt zóó gering geschat, dat men niet aan die allerbelangrijkste zaak denkt.

Maar inzonderheid is dat woord ook toepasselijk ten opzichte

van de materie, die wij hier behandelen. Hoogstbelangrijke zaken laat men over zijn kant gaan, en met zijn burens zoekt men ruzie over nietswaardige dingen. Men laat het toe, dat gemeentebesturen bij de regeling der traktementen de emolumenten binnen de grenzen van het vaste inkomen trekken, — men ziet het met opene oogen, hoezeer men wordt benadeeld, en zwijgt; „men moet zich het gemeentebestuur te vriend zoeken te houden,” en dat wordt gezegd, terwijl dat gemeentebestuur de meest vijandelijke daad begaat, die het ooit in staat is tegen den onderwijzer te plegen. Maar over een rijksdaalder, die men hem korten wil voor het tijdelijk niet verrigten van zekere kosterlijke bezigheid, maakt hij een drukte, dat er het geheele dorp bij te pas komt; niet alleen komt daardoor verwijdering, maar hij verwerft zich ook nog den naam van een gierigaard te zijn.

Over een enkel onbedacht woord, hem door een lompert naar het hoofd geworpen en met de bedoeling om hem persoonlijk te grieven, geeft menigeen heel wat drukte uit; en wanneer een in de hoogere kringen der maatschappij verkeerende pedante vlegel zijn geheelen stand smaadheid aandoet, houdt hij den mond! Mijn gewoonte is het kleinigheden niet te tellen, maar groote zaken meer *ad notam* te nemen; men komt er het verste meê. Slaat men u met opzet voor den kop, wees een man; trapt men u onbedacht op de teenen, laat het loopen.

De catechisatiën, gelijk wij een en andermaal reeds gelegenheid hadden op te merken, zijn steeds een rijke bron geweest voor oneenigheid tusschen de pastorie en de kosterie. Zijn de meester en de dominé van dezelfde rigting, — en dat is nog al dikwijls het geval, omdat de onderwijzer op de benoemingen van predikanten niet zelden een grooten invloed uitoefent (hij „werkt onzichtbaar, maar met kracht”) — dan loopt het nog zoo wat heen, hoewel er ook dan nog

aanleidingen tot oneenigheid genoeg overblijven, die met de komst van het godsrijk in de gemeente niets te maken hebben, maar toch heilloos genoeg werken om de komst van dat rijk tegen te werken.

In zekere gemeente verlangde de predikant, dat de meester steeds bij de catechisatiën zou tegenwoordig zijn, omdat de jongens, hoewel gezonden om in „de leering” heilbegeerende voornemens op te doen en toe te nemen in de kennis der waarheid, nogtans hun woelige gewoonten en kwājongensstreken meê ter catechisatie brengen en aldus duidelijk toonen, dat zij twee naturen in zich vereenigen. De dominé, niet gewapend met het ontzag van den onderwijzer, niet gesteund door zijn magt om te straffen, is niet zelden een verlegen man onder dien levenslustigen hoop, en een gansche preek te doen is hem dikwerf minder moeilijk, dan één uur catechisatie houden. Vooral wanneer hij geen kindervriend is en niet tot het gemoed der kinderen weet te spreken, dan is hem het catechiseeren een ware pijniging. De predikant, dien ik thans bedoel, had dien onwaardeerbaren takt niet; — daarom verlangde hij, dat de meester bij de catechisatiën aanwezig zou zijn. Maar daar de onderwijzer nog al een grooten tuin had, en hij het buiten zijn schooluren vrij druk had met wortelwieden, boonen aanbinden, koolplanten zetten, dunsel snijden, de leiboomen bevestigen, of zelfs met bemesten, omhakken en aanharken van den grond, zoo was de man niet heel zoet op het spelen voor gardiaan. De vorige predikant kon wel orde onder de knapen houden; die heer had een zeer harden steekhoed, en maakten de jongens het te bont, dan sloeg hij er onder met dat hoofddeksel, dat ze het duchtig voelden; „want,” zef de waardige herder dezer *lammeren*, „ik houd er van op het gevoel te werken.” — Dit zaakje betreffelijk het oppassen bij de catechisatie liep zoo hoog, dat de gansche kerkeraad, en bijna ook het klassi-

kaal bestuur, er bij te pas kwam. Eindelijk werd er een compromis getroffen: dominé zou de ondeugende knapen bij den meester aanbrengen en deze zou ze ambtshalve daarvoor bestraffen. Zoo geschiedde het, — dominé leerde zachtjes aan de zwijnen onder zijn kudde te hoeden, terwijl hij de lammeren weidde, en ten laatste ging het goed.

In eene andere gemeente deed zich een geval voor, waarbij juist het omgekeerde plaats greep van het zoo even verhaalde.

De meester en de dominé waren van dezelfde, ten minste van gelijksoortige rigting: beiden waren orthodox, de meester nog een graadje erger dan de leeraar. Vandaar, dat de onderwijzer het nuttig keurde op zijne eigen hand ook catechisatie te houden, en daar hij de jonge luf meer als vriend dan als onderwijzer ontving en de catechisatie geheel het voorkomen had van een vriendschappelijk zamenzijn, kon de dominé er wel tegen inleggen, maar er niets tegen doen. — Dominé geloofde wel aan *verzoening* en aan *erfzonde*, maar de meester kon zeggen: „meer dan de dominé is hier!” De schoolman geloofde òók in *verzoening*, maar tevens in *voldoening*, — niet alleen in *erfzonde*, maar ook in *predestinatieve condemnatie*, en hij wist dat geloof met zorg aan te kweken bij de zijnen, die hij wel kende.

De tijd kwam, dat de jongelieden belijdenis des geloofs zouden afleggen, en ieder deed dat naar de mate van het licht dat in hem was. Dominé zorgde, dat de jonge lieden geen vragen over betwiste punten kregen, en alles liep geleidelijk af. Nu schijnt het overal de gewoonte te zijn, den leeraar voor de vele moeite, welke hij in den vorm van zielenarbeid zich ten behoeve der aannemelingen getroost, een cadeau te vereeren, een gewoonte, die wij prijzen. De jonge lieden waren nu bij den meester gekomen om te raadplegen: „Wat wilt gij dat wij hem zullen geven?” De raad van den wijzen man was deze: „Gij hebt dus zóóveel geld, en wilt

dat vast besteden tot een voorbereiding voor zijn begrafenis? Welnu, volgens de schrift moet het dan den armen, der weduwen en den weezen geschonken worden. Intusschen zal het toch goed zijn, den dominé ook een aandenken te geven. Mijn vrouw heeft opgemerkt, dat de dominé'sjufvrouw bij gelegenheid der laatste predikantsvrouwen-visite stoven moest leenen, — geeft den leeraar zes bruine stoven, en geeft het overige geld den armen." Volgens dien ACHITOFELS raad werd gehandeld, en men kan denken, dat er nu een hevige strijd uitbrak. „Niet om de waarde van het geschenk," zeif dominé, — „wel neen," antwoordde meester, „het onderwijs dat gij geeft is van dien aard, dat ze de door u genomen moeite nooit kunnen vergelden, en al deden wij al onze pligten, zoo zouden wij nogtans onnutte dienstknechten zijn." Het eene woord haalde het andere uit. Dominé wist te bewerken, dat de burgemeester den onderwijzer dreigde met zijn levendig ongenoegen, wanneer hij nog voortging met catechiseeren, — toen posteerde zich meester in de school (waar met autorisatie van het gemeentebestuur de catechisatie gehouden werd) zoo dikwijls de predikant onderwijs gaf in de christelijke leer. Dat gaf al weêr woorden. Meester beweerde, de school was het eenige vertrek, waar hij ter voorbereiding voor zijn schoollessen kon studeeren, en bleef zitten. Dat ging zoo eenige weken. Eindelijk haalt dominé een bewijs van het gemeentebestuur voor den dag, dat aan ieder, ook aan den meester, de toegang tot het schoollokaal geweigerd werd, gedurende den tijd dat de leeraar daar zijn catechisatiën hield. Toen was het pleit beslist, en de beide heeren konden elkander voortaan alleen maar officieus bestrijden en heel geniepig judassen. Wat een pret, wat een pret!

Toch heeft niemand in het dorp ooit kunnen begrijpen, wat het godsrijk en de zedelijkheid hadden uit te staan met de hatelijkheden en veeten tusschen den meester en den dominé, —

en ik kan het ook nog maar niet vatten. Misschien ligt het hieraan, dat de Heer de oogden des verstands bij mij nog niet heeft geopend, terwijl beide brave heeren, hierboven bedoeld, duidelijk inzien de dingen die des geestes Gods zijn.

Dat catechiseeren weet wat op een dorp! Het is meestal zaak om niet naar resultaten te vragen, want dan komt men bedrogen uit. Was het catechiseeren er op toegelegd om het verstand der jongelieden waarlijk op te helderen en ze door ontwikkeling te doen toenemen in de kennis der waarheid, — het zou meer vrucht geven. Maar veelal is „de leering” een middel om onder de gemeentenaren begrippen in omloop te brengen, die met het zieleven der arme schapen van de kudde net zoo veel te maken hebben, als een ploegpaard met de integraal-rekening.

Ik herinner mij, dat op zeker dorp een paar bejaarde menschen door den ouderling werden aangespoord om ter leering te gaan, opdat ze lidmaten konden worden en dan van de rijke kerkefondsen bedeeing erlangen. JAN, de behoeftige huisvader, meende het zou op hun leeftijd niet meer gaan, „want,” zei hij, „ik ben zoo dom, o zoo dom! en mijn HEINTJE is nog driemaal zoo dom als ik.” De dominé werd echter op de oudjes afgezonden met de vermaning, om toch maar ter leering te komen. „Komaan,” zei dominé, „zóó erg zal het met jullie niet wezen; laten we eens een klein proefje nemen, geheel onbekend zult ge niet zijn met hetgeen men als lidmaat moet weten. Zeg mij bijv. eens, JAN! wie zijn de eerste menschen geweest?” — „Daar heb u 't gezanik al, dominé! ik weet niet eens, wie de eerste menschen van dit dorp waren, — hoe zou ik nu kunnen weten, wie de eerste menschen van de geheele wereld waren?”

Er hielp echter niet aan, — JAN en HEINTJE zouden en moesten lidmaten worden. Eindelijk kwam de tijd, dat ze benevens een zestal anderen moesten aangenomen worden.

De zwaarste vragen kwamen natuurlijk niet voor rekening van het echtpaar. HEINTJE zat gedurende de gansche plegtigheid met het kerkboek op den schoot in stille berusting vóór zich te kijken; JAN antwoordde nu en dan op een vraag, maar meestal was het mis. Eindelijk vroeg dominé: „Wel, JAN! hoeveel sacramenten zijn er?” — „Drie, dominé!” — „Zoo, en welke zijn ze?” — „ABRAHAM, IZAAK en JAKOB.” — Dominé wenkte den ouderling even ter zijde en vroeg hem zoo fluisterend: „Maar wat dunkt je, hoe moet dat met JAN?” — „Wel,” zei de ouderling, „hij voldoet mij fiks, — wát beste antwoorden, hoor!”

Ja, dat catechiseeren op een dorp weet wat, vooral wanneer de predikant met de manie bezeten is, om zijn kudde zoo groot mogelijk te maken, en hij er minder op let, of het gehalte, dan wel of het getal zijner lidmaten er op betert. Sommigen der preekheeren staan er vooral op, dat hun gezag, het gezag der kerk onaangerand heerscht, en dit verschijnsel wordt in verschillende kerkgenootschappen waargenomen. Ik ken een leeraar, die er volstrekt op gesteld is, dat ieder huwelijk kerkelijk wordt ingezegend, anders heeft het voor hem geen waarde. Wanneer de man nu nog eens heel warm en gemoedelijk de jongeluf van den kansel over hun pligten wist te onderhouden, en alzoo levensbrood op de reize des levens als teerkost mede gaf, ik zou het mij kunnen begrijpen, waarom hij zoo op de voltrekking van de plegtigheid gesteld is; maar hij geeft doodeenvoudig den jongen echtelingen het raauwe trouwformulier in de maag en doet daar geen woord bij. Er was toch eenmaal een jonge man die verkoos niet ingezegend te worden, en toen de predikant hem ging opzoeken, en naar de reden van dezen onwil onderzoek deed, gaf de bruidegom te kennen: „Ik zal MIETJE, als wij van het regthuis komen, zelvrs dat ding wel voorlezen, dat u ons anders

voorleest, en dan zal *ik* er haar nog wat bij vertellen; wij zullen het beiden ter harte nemen, naar ik hoop, maar ik ~~bedank~~ er voor den ganschen middag voor Jan en alleman te pronk te zitten, omdat u dat zoo verkiest."

Als aan de plegtigheden de impressie, de illusie, ontnomen wordt, dan blijft er slechts de vorm over, en een vorm zonder meer is iets, waarvoor de menschen in den regel weinig respect hebben.

Maar om nogmaals op de catechisatie te komen. Groote ergernissen kunnen er in die vergaderingen komen, wanneer „de natuur boven de leer” gaat, of liever de leer dingen verkondigt, die strijden met de kennis der natuur. Bij REINIER van den ontvanger is visite. De knapen hebben eerst buiten gespeeld; men gaat nu naar binnen om chocolade te drinken. Er zal nu ook nog wat gespeeld worden: pandverbeuren. Allerlei dingen laat men vliegen, en nadat het werk van oproeper door verschillende knapen is verrigt, moet JAN van den meester, een wijsneusje, dat doen. Nadat allerlei dingen hebben gevlogen en niet gevlogen, oojevaars en olifanten, musschen en ledikanten, noemt hij ook op: mieren en torren. Oppositie! Maar deze wordt door JAN, als natuurkenner, ontwapend. Eindelijk is het: „Alle engelen vliegen!” Verdeeldheid in de gelederen. Sommige knapen noemen dezen zet oneerbiedig, anderen valsch, omdat JAN beweert: „gesteld, wat ik nog lang niet aanneem, dat er ooit engelen bestaan hebben, wie bewijst mij dan nog dat ze vlerken gehad hebben? Waar lees ik dat? En hebben ze geen vlerken gehad, dan hebben ze niet gevlogen, maar gezweefd.” Er wordt besloten, de vraag: „Of er engelen bestaan hebben, en zoo ja, of ze dan werkelijk gevlogen hebben?” op de catechisatie aan de uitspraak van den predikant te onderwerpen.

En zoo geschiedt het. Arme leeraar, hoe redt gij u er

uit? Wel, hij redde er zich in het geheel niet uit, maar endosseerde het vraagstuk aan den meester, „daar JAN zulke praatjes zeker in huis hoorde.” Dat wierp brandstof in de vlam, die vlam van tweedragt tusschen meester en dominé.

Toch was de meester geheel onschuldig aan dit geval; maar op oud ijs vriest het ligt. Eenige weken geleden had men op de catechisatie de geschiedenis behandeld van JONAS en den „walvisch.” Dominé verhaalde, volgens de traditie, dat de kleine profeet drie dagen en drie nachten in den buik des vissches gezeten had; JAN van den meester beweerde, hij had er *op* gezeten, gelijk zijn vader hem zelf gezegd had, en toen de predikant nu verklaarde te gelooven, „dat JAN die praatjes in huis had gehoord,” doelde hij op de historie van den ninivéschen profeet.

Die catechisatie's, ze weten wat!

De moraal op dit hoofdstuk, dat tevens moet strekken om het vorige aan het later komende te verbinden, zal geleverd worden in het volgende kapittel: „Kerk en school.”

Doch zóó stomp te eindigen, dat gaat niét, vooral niet, omdat sommigen, die niet bekend zijn met de verhouding tusschen onderwijzers en predikanten, door de lectuur van dit hoofdstuk in de meening mogten verkeeren, dat het in den regel tusschen die heeren toegaat als onder honden en katten, en dat is op verre na niet het geval; integendeel, een min gunstige verhouding is de uitzondering. Wij kennen immers vele dorpen, waar de predikant afgemeten en de onderwijzer pedant is, en waar deze heeren niet alleen elkander goed verdragen, maar waar ze elkander in liefde ontzien en door hun voorbeeld bij de gemeente een prijselijke ingetogenheid weten aan te kweeken, die goede zeden als vrucht voortbrengt, ofschoon dan ook nog niet de regte opgewektheid onder de gemeentenaren is te bespeuren, die degelijkheid, ontwikkeling en geestelijk leven moet opleveren.

Die opgewektheid, die moeder der degelijkheid, ontwikkeling en geestelijk leven wordt dáár bespeurd, waar de onderwijzer en de predikant beiden tot dat gelukkige geslacht onzer medeopgeschrevenen ten doode behooren, welke overal zich op hun gemak gevoelen, die niet bemoeiziek, maar steeds belangstellend zijn; die nooit een ander noodeloos kwellen, maar ook altijd zich voor den verdrukten mensch of voor de gelasterde zaak in de bres durven stellen en wèl doen zonder om te zien. Er zijn gemeenten in menigte aan te wijzen, waar men beiden, in pastorie en kosterie, bewoners van dat allooi aantreft. Gelukkig de gemeente waar dat het geval is, daar vinden beschaving, wetenschappelijke kennis, menschenliefde, daar vindt al wat schoon is en wel luidt twee paar handen om te helpen, twee harten die harmonisch kloppen, twee paar oogen die naar alle kanten tot bewaking van de belangen der gemeente uitzien; daar bestaat reeds een trouw verbond tot aankweeking van edele gezindheden, tot den aanplant van kennis en deugd, tot de uitbreiding van het godsrijk.

In een der provinciën langs de Noordzee ken ik twee zulke nobele mannen op één dorp. Op zekeren zondagmorgen, nadat de kerk was geëindigd en de predikant met den kerkeraad nog in de consistoriekamer bijeen was, sprak de leeraar: „Broeders, ik heb u nog wat te zeggen. Onze meester is met veertien dagen juist vijf en twintig jaar hier geweest. Ieder onzer weet, geloof ik, wat het beteekent, zoo'n man in de gemeente te bezitten. Geen moeite is hem te veel om onze kinderen tot knappe en brave menschen te vormen; maar ik zal er niet veel van behoeven te zeggen: het is een kapitale vent, onze meester K.! Wij willen hem een cadeau geven, ja, vele cadeaux; wij willen hem een feestdag bereiden, zooals hij er nog geen in zijn leven gehad heeft. Ik geef tot dat doel *f* 25; ik reken: elk jaar

een gulden, dat heb ik er voor over. Wat doet gij, DE BOER? Van's gelijke? Knap zoo. En gij, HARM? Neen, zooveel als wij moogt gij niet geven, dat kan niet; tien gulden is overvloedig genoeg. En zoo ging het de rij rond, maar zoo ging het vervolgens de gemeente door, en zoo kwam er ruim f 500 bijeen.

Het was een pret op den feestdag in het schoolgebouw te zien. De meester moogt er niet komen, — dominé had het streng verboden, en daar werd nu door den tuin heen (zoodat meester het niet zien kon) een gansche uitstalling van geschenken neêrgezét. Toen alles binnen was, gingen de predikant en de president-kerkvoogd (de burgemeester) met een prachtige feauteuil voorop; diakenen volgden met twee moderateurlampen, de schoolcommissie met een prachtige pendule; volgden scholieren met allerlei noodige en onnoodige kostbaarheden, en wie geen eigenlijk geschenk had, droeg een ruiker. De gansche processie ging uit de school door den gang, maakte een kort compliment voor den jubilaris en zijn vrouw in de voorkamer (tot receptiezaal ingerigt) en ging eene andere deur uit. Kortom, 't was defileeren. De schoolkinderen volgden; alle geschenken werden nedergezét of op een tafel geplaatst, de ruikers in een groote platte mand gelegd, en daarmede was n°. 1 van het feestprogramma afgehoopen. Wij zullen het niet wagen een beschrijving van dat feest te geven, die beschrijving zou hier niet op haar plaats wezen. Ik wilde enkel maar een voorbeeld aanvoeren van een wenschelijke overeenstemming tusschen den onderwijzer en den predikant; van den goeden invloed, welken deze overeenstemming in de gemeente uitwerkt. Waar zij bestaat, zullen vreemde invloeden te vergeefs het gebouw van den algemeenen vrede en het gezamenlijk geluk der ingezetenen trachten te verwoesten.

Uit mijn dagboek.

Mei 1840. — Ik hield school in de hervormde kerk, met drie ondermeesters, — er werd een nieuwe school gesticht. — Ik had moeite het ongeregeld schoolgaan te bedwingen; nog eenige leerlingen verkozen halstarrig 's zaturdag morgens te huis te blijven. Het getal was klein; ik sprak er den burgemeester over, vooral omdat er een paar invloedrijke personen in betrokken waren. Wij kwamen overeen, dat ik vrijdag middags aan de leerlingen zou te kennen geven, dat ieder, die zonder mijn goedkeuring en zonder voldoende redenen den volgenden morgen te huis bleef en niet ter school kwam, maandag middag niet naar huis mocht en moest overblijven. Er bleven zes leerlingen absent, en onder die was een kleinzoon van een der beide assessoren, een knaap van 8 à 9 jaar. Ik bleef zelf toezigt houden en liet mij koffie en een boterham in de kerk brengen. Het duurde niet lang of de assessor kwam in persoon, om zijn kleinzoon te halen. Het werd hem geweigerd; hoe hij dreigde en wat hij deed, ik bleef standvastig. Er kwam gerucht op straat, doch ik hield vol. Inmiddels presenteerde ik van mijn koffie en boterham aan den knaap. De assessor begeeft zich onverwijld naar den burgemeester, ten einde zich te beklagen; doch de burgemeester antwoordt: „Mijn vriend, hier is op staanden voet niets aan te doen; gij noch ik hebben hier iets te zeggen. De hoofdonderwijzer is in zijn volle regt, de knaap wordt goed behandeld, daar sta ik borg voor. Gij kunt uw klagt tegen den man inbrengen; meer is er op het oogenblik niet aan te doen. De commissie van toezigt op het openbaar onderwijs en de districts-schoolopziener kunnen die klagt onderzoeken, en bevinden die dat de onderwijzer strafbaar is, dan zal hij gestraft worden. — Het geschiedde, doch dezen vonden niets strafbaars in de zaak.

Des avonds liet de burgemeester mij roepen, en deze maakte mij een compliment over mijn gehouden gedrag, en verzekerde mij, dat het ongeregeld schoolbezoek nu wel zou ophouden.

Het hield op. Alle leerlingen bezochten voortaan elfmaal per week de school, zoo zij niet door ziekte of gegronde redenen verhinderd waren; maar de familie vergat het feit nooit; dus was het duur gekocht, en had ik later wel wat berouw. Bij nadenken kon ik mij ook niet geheel vrij pleiten van het verzuimen der vereischte vormen.

Junij 1844. — Ik had grooten last van aanzoeken der leerlingen om nu en dan eens thuis te blijven. Soms kwamen er van de 300 à 320 leerlingen 'smorgens en 'smiddags wel vier of vijf om verlof te vragen; 'smaandag morgens was dit getal nog grooter en 'szaterdag morgens liep dit te erg. Dat aanhoudende schellen en vragen, zoo mondeling als schriftelijk, verveelde mij, ook in het belang van het onderwijs der kinderen en eindelijk om de financiëele schade welke ik er bij leed. Nu en dan weigerde ik, doch durfde het toch niet wagen allen af te wijzen. De leerlingen waren uit alle standen der maatschappij, van aanzienlijken en geringen, van rijken en armen, van beiderlei kunne. Sommigen kwamen bij weigering van verlof ter school, doch anderen bleven, in weerwil van de weigering, absent.

Ik sprak hierover den burgemeester. Deze gaf mij het volgende te kennen: Het treft zeer toevallig. Mijn beide meisjes wenschen morgen middag te huis te blijven, ten einde een verjaardag te vieren. Ik heb er tegen; doch er is besloten, dat zij u zullen vragen, en zoo gij permissie verleent, dan mag het geschieden. Aanvankelijk houden zij zich al verzekerd van dit verlof; maar nu verzoek ik in het belang van het onderwijs, dat gij haar het verlof wei-

gert ten aanhoore van al de leerlingen der school. Toen de klok half twee sloeg, kwamen de kinderen binnen; het verzoek werd gedaan en in de beleefdste termen geweigerd. Het kwam ter ooren van de gansche gemeente en de aanvragen om verlof verminderden niet alleen, maar ik kon ze dikwijls met goed succes weigeren en van de hand wijzen. Het bleef langen tijd van kracht.

November 1856. — Behalve uit één zeer liederlijk, slordig en armoedig gezin, bezochten alle kinderen der gemeente de openbare school, met uitzondering van enkele leerlingen van den aanzienlijksten stand, die de bijzondere scholen bezochten. Onder de geringste en armoedigste gezinnen waren er toch enkelen, met wie ik op den duur moeite had, eerstelijk dat hun kinderen geregeld ter school gingen en ten tweede, om ze zoo lang ter school te houden, dat ze behoorlijke vorderingen gemaakt hadden in het lezen, schrijven en rekenen. Met één talrijk gezin heb ik onophoudelijk gedurende 17 jaren te strijden gehad. Onderscheiden kinderen er van hadden opeenvolgend de school met gebrekkige en onvolledige kennis verlaten op 8 en 9 jarigen leeftijd. De beide jongste kinderen gingen nu nog ter school, gebrekkig en afgebroken; nu was ziekte, zoo zij zeiden, dan weder ongesteldheid der moeder, dan weder gebrek aan kleding, oorzaak dat zij weken achtereen te huis bleven. Ze van de school te verwijderen, waartoe alle termen bestonden, daartoe kon ik niet besluiten. — Wat te doen?

Het was November, de winter in aantogt, armoede in 't verschieft. Ik beloofde daarom aan ieder der kinderen, wanneer zij elf malen per week ter school kwamen, dit was het aantal lessen, dat zij dan 'szaturdags na afloop van de schoolles een dubbeltje bij mij konden halen — ik trok elf centen schoolgeld van ieder. — Het akkoord ging aan, zij kwamen geregeld ter school, waren niet meer ziek, de

moeder niet ongesteld, en van andere oorzaken tot verzuim geen spraak meer. Enkele keeren werd er wel de proef genomen door een les te verzuimen, doch dan werd de bijdrage niet gegeven. Ik bleef onverzettelijk en gestreng op dat punt.

Anderhalf jaar hield ik vol tot aan Mei 1858; de kinderen maakten goede vorderingen en konden zich zoo wat redden, en daarom besloot ik er mede uit te scheiden. Zij konden anders nog geruimen tijd school gaan. Ik verklaarde nu aan de ouders, dat ik ondervonden had, dat de kinderen geregeld de school konden bezoeken, indien zij maar wilden, en omdat de zomer aankwam en zij nu reeds in de volle verdiensten waren, ik gedurende den zomer de dubbeltjes voor hen zoude besparen, om er tegen den herfst wat bruikbaar voor den winter ten dienste der kinderen voor te koopen. Ik deed dit te meer, omdat ik de verzekering had ontvangen, dat die 20 cents iederen zaterdag morgen versnoept waren, en moeder en kinderen zich daarmede versnaperden.

Na de vacantie, die in de eerste 14 dagen van Mei inviel, kwamen de kinderen nu en dan nog eens ter school, doch bleven eindelijk geheel weg en liepen 'sdaags op straat. De moeder ontmoette ik eene enkele keer bij den weg, doch allen sloegen hunne oogen ter neder of ontweken mij. Van een feestelijke gelegenheid wenschten deze kinderen later nog gebruik te maken — zij beloofden beterschap — ik was zwak genoeg daaraan nog eenig geloof te slaan, liet hen toe, doch het feest was voorbij en de leerlingen verschenen niet meer.

Januarij 1845. — Het was soms bitter koud, en vele arme kinderen bleven gedurig te huis. Er werd armoede in menig gezin geleden, en bij onderzoek bleek het mij, dat er kinderen waren die den geheelen dag in huis en op bed

bleven, en ook dat velen, die nog ter school kwamen, 's morgens of 'smiddags geen eten kregen. Ik had in de gemeente een vermogend man, die anders niet bijzonder in de achting van de aanzienlijke standen deelde, bij wien ik mij maar had te vervoegen, als het slechts tot een nuttig en weldadig doel strekte, om een belangrijke bijdrage te ontvangen. Nooit klopte ik te vergeefs aan, en ook nu niet. Die bijdrage werd aangewend om die kinderen, welke ik wist dat dikwijls zonder iets ter school kwamen, met brood en kaas te voeden. Dan gingen ze niet eens naar huis en bleven bij de kagohel, tot dat het schooluur hen weder op de schoolbanken riep. Zoo kreeg ik velen getrouw ter school, en sommigen toonden later, dat ze dankbaar waren en de weldaden op prijs wisten te stellen.

Moeite kostte het evenwel, om ook hier werkelijke armoede van de schijnbare te onderscheiden. Ik trof er aan, die voor de ondersteuning bedankten, ofschoon ik wist, dat ze werkelijk gebrek leden; ik vond er ook, die door onze hulp den ouders de gelegenheid verschaften, om zich sterken drank te verschaffen.

1843—1861. — Jaarlijks, op den laatsten schooldag van April, verlieten die leerlingen, welke den ouderdom van 12 à 13 jaar bereikt hadden, de school, en aan hen, welke van goed gedrag waren, geregeld ter school hadden gegaan en goede vorderingen overeenkomstig hun vermogens gemaakt hadden, werden getuigschriften van wege de commissie van toezigt uitgereikt. Dit waren gewoonlijk allen die tot op den laatsten dag ter school gingen, zoo wat drie vijfden van de leerlingen welke de school verlieten. De overige twee vijfden hadden in den loop van het jaar, of reeds vroeger, de school verlaten en het onderwijs op elf- en twaalfjarigen leeftijd afgebroken. Het vooruitzicht een vereerend getuigschrift te ontvangen, werkte zeer gunstig

op het geregeld ter school gaan, zoo zelfs, dat vele leerlingen uit den geringen stand al in een betrekking waren, waarin zij eenig loon verdienden, maar toch nog de school bezochten, wel eens met horten en stooten, evenwel volhiielden tot den laatsten dag.

Dan namen de leerlingen plegtig afscheid van de onderwijzers, menig hartig woordje werd er gesproken, menige les op den levensweg werd nog gegeven, en dan bleek het in welke betrekking onderwijzers en leerlingen tot elkander stonden. Bij velen, zoo bleek later, ging de indruk verloren; bij anderen was hij blijvend; bij enkelen liet dat afscheid diepe sporen achter, bij één had het dien invloed, zoo bleek mij bij zijn sterfbed, dat hij nooit later sterken drank heeft willen proeven, ofschoon in een kroeg geboren en opgevoed.

Gewoonlijk liet de commissie van toezigt die zaak aan mij over, enkele malen deed zij het zelf; dan geschiedde het officiëel, en de band tusschen onderwijzers en leerlingen werd afgesneden en niet versterkt.

Januarij 1850. — Den 1sten Januarij trad er een andere burgemeester in functie, een zeer welwillend, voorkomend, beleefd persoon, doch geen bijzonder werkzaam man in de zaak van het openbaar lager onderwijs. Ik stond weldra op mij zelven, en had minder kracht. Al heel spoedig ontwaarde ik dit, ofschoon ik met hem nooit eene onaangenaamheid gehad heb. De school kwam hij nooit anders, dan uit noodzakelijkheid, bezoeken. Van het onderwijs nam hij weinig notitie. Zijn voorganger kwam 's weeks eenmaal, korter of langer, en zeer dikwijls in gezelschap van andere aanzienlijke personen.

Aan het volkomen geregeld schoolgaan kon ik met den besten wil de hand niet houden. Zoo ver ik mijzelven bewust ben, verflaauwde ik niet. Integendeel, ik werd werk-

zamer, op grond van verkregen ondervinding geschikter, en toch, ik bespeurde achteruitgang in de school, de zedelijk overwegende kracht was verbroken. Niemand bespeurde dit, geen enkel ingezeten heeft daarover ooit een woord gesproken, de school behield bij het publiek wel denzelfden goeden naam, de ouders waren steeds zeer tevreden, maar mij ontglipte het niet, en dat in weerwil aan al mijn verzoeken voldaan werd, ja in weerwil de man mij zelfs meermalen blijken gaf van bijzondere tevredenheid, en nooit eene aanmerking maakte. Ik gevoelde alleen, dat het openbaar onderwijs achteruit ging, dat mij zeer krenkte.

1843--1861. — Ik heb steeds een gebrek bij mij gevoeld, wat mijn betrekking tot mijn leerlingen betrof. Ik heb steeds gewenscht, dat mijn leerlingen mij meer zouden aanhangen, mij met één woord meer lief zouden hebben. Achting en genegenheid, dankbaarheid en erkentelijkheid verkreeg ik van hen, geene eigenlijk gezegde genegenheid, geen liefde. 't Is een hard woord, dat ik over mij zelve uitspreek, en toch is het waar; ofschoon vrienden, die ik vertrouwelijk over die zaak sprak, mij verzekerden, dat ik te hard over mijzelf oordeelde. Uit liefde en hartelijke genegenheid kwamen dus de leerlingen eigenlijk niet bij mij ter school; en toch stond ik er op, dat zij geregeld, onafgebroken, op den bepaalden tijd en met opgeruimden geest ter school kwamen. Wat te doen? Dit: dat mijn onderwijs door de gelijkheid uitmuntte, dat het zich door verstandsontwikkelende kracht onderscheidde, dat ik meer werken en mij inspannen moest dan mijn meer bevoorregte ambtgenooten, waaronder er waren die ik zeer benijdde, en ook anderen, die van die eigenschap misbruik maakten en al zeer weinig uitvoerden. Op die wijze hield ik den goeden naam der school staande, het geregeld schoolgaan werd gewoonte, en een vrij gevestigde overtuiging bij de groote massa.

1853. — Dikwijls had ik met mijn leerlingen een feest te vieren, en werden de kinderen op chocolade en krentebrood enz. getrakteerd. Nu was het een zilveren bruiloft, dan een huwelijk, dan een bezoek van een aanzienlijk persoon, die aanleiding gaven tot een schoolfeest. Ik heb er acht zoodanigen gehad, gedurende ruim 20 jaren. Onbekrompen en ruim moesten vooral de armen dan genieten. Werd ik een of twee maanden vooraf daarmede bekend gemaakt en kon ik het in tijds aankondigen, geen kind bleef te huis, dat vooral toen meer bijzonder in het oog viel, sedert de overwegend zedelijke kracht der school verbroken was. Zie, dat waren dan dagen van genot, en ik zag dan al de leerlingen weder voor en rondom mij. Er werden dan door sommige ouders en leerlingen beloften gedaan, dat dezen geregelder zouden ter school komen, en werkelijk enkelen hielden hun woord; doch ook anderen bleven op den ongeregelden voet voortgaan. De school te verbieden aan zulke leerlingen, 't kan op een dorp niet, het treft geen doel, otschoon het dan ook een afschrikkend voorbeeld aan anderen geeft, en dezen wel eens opwekt om meer geregeld de school te bezoeken.

28 April 1856. — Ik had schoolexamen. 't Was mij zoo wat acht dagen te voren aangekondigd, vroeger te dezer plaatse nooit door mij gehouden, en ook maar een paar maal bijgewoond. Het reglement en vigueur, dat ik reeds vergeten had, bevatte een artikel, dat er jaarlijks een schoolexamen zou gehouden worden met prijsuitdeeling. Het werd den leerlingen aangezegd, op het belang er van gewezen, en na eenige oefeningen wat de uitwendige regeling en de plaatsing der leerlingen betreft, kwam de dag. Tegen de prijsuitdeeling volgens het reglement, dat aan twee der verstgevorderde leerlingen van iedere afdeeling een boekgeschenk zou uitgereikt worden, verzette ik mij; en eindelijk kreeg ik het er door, dat aan ieder der leerlingen, die na welvolbragten

leertijd heden de school verlieten, een boekgeschenk zou uitgereikt worden. Alle schoolgaande kinderen verschenen; het bleek nu, dat er maar twee zieken waren. De burgemeester, de wethouders, eenige leden van den gemeenteraad, de pastoor, de predikant, de districts-schoolopziener, een paar notabelen en een stoet dames — van welke nu eenigen niet gaarne bij zulk een examen zouden verschijnen — allen speciaal uitgenoodigd. Publiek, ofschoon de toegang vrij was, verscheen er niet, behalve een buurvrouw en mijne echtgenoot.

Ik nam zelf het examen af, ofschoon de schoolopziener en de burgemeester uitgenoodigd werden het geheel of gedeeltelijk te doen. In geval zij die uitnoodiging aangenomen hadden, lag er een tabel te hunner beschikking, vermeldende den graad van vorderingen in iedere der zes afdelingen der school, met opgave van de vakken van onderrigt. Maar men liet het vragen en onderzoeken geheel aan mijzelven over. De ondermeesters hielden orde in de twee van de drie lokalen waarin de leerlingen bijeen gedrongen werden. Iedere afdeling verscheen beurtelings in het ledige doch met toeschouwers voorziene lokaal.

Ik lokte bij de leerlingen van iedere afdeling uit in welke vakken zij onderwijs ontvingen, en hoe ver zij gevorderd waren. Eene afdeling vergat één vak te noemen. 't Was de hoogste afdeling der laagste klasse — 't wilde niet voor den dag komen. Eindelijk zeide ik openlijk, dat zoo er niet meer onderwezen werd, en er niet meer gedaan werd, dat dan den ondermeester, welke aan het hoofd der laagste klasse stond, zijn betrekking wegens pligtverzuim zou moeten opgezegd worden. Het baarde opzien, wekte zeer de belangstelling en nieuwsgierigheid. Eindelijk kwam het: het betrof de verhalen uit de gewijde geschiedenis ('t was in den goeden ouden tijd (1), toen er nog geen argwaan bestond en er nog geen wan-

(1) Het was immers 1856?

tronwen was verwekt, onder de werking der wet van 3 April 1806. Ik durfde daarover een hartig woordje spreken, ook om de christelijke strekking van het onderwijs te doen uitkomen. De pastoor en de predikant veroorloofden zich op dat onderwijs geene enkele aanmerking, toen ik er later met hen over sprak.

Het toeval wilde, dat het onderwerp der leesles in een volgende afdeeling viel op een moeder — uit ANSLIJK, 1ste leesboek over het kunstmatig lezen. — Ik verwijlde hier bij vele moeders, bekend in de gewijde en ongewijde geschiedenis, en eindigde met te wijzen op de moeder bij het kruis. Ik was zelf zeer goed gestemd en opgewekt, sprak uit het hart, en maakte indruk zoowel op de leerlingen als op de toehoorders.

De schriften werden vertoond; het goed gebruik dat de leerlingen wisten te maken van de pen, getoond. Het rekenen betrekkelijk de vier hoofdregelen, zoowel schriftelijk als uit het hoofd, was voldoende. Met de gronden der nederlandsche taal waren de leerlingen goed bekend, en zij wisten die kennis te gebruiken. De voorraad kennis van de aardrijkskunde, geschiedenis, kennis der natuur kon in een klein doosje. Het gezang was vrij harmonisch.

't Geheel liep ordelijk af. Geen vraag bleef bijna onbeantwoord, eenvoudig omdat ik er geen deed die ik wist, dat niet beantwoord kon worden. Een onderwijzer kan nog al wat kennis in een klasse van vijftig à zestig leerlingen neêrleggen, waarvan er velen zijn die deze kennis bezitten, maar niet allen kunnen ze teruggeven.

De leerlingen, die de school verlieten, namen nu na het ontvangen van getuigschriften en boekgeschenken afscheid, en het deed mij genoegen, dat de toehoorders nu konden zien en hooren, wat het verbreken van een band van zes of zeven jaren beteekent. Trouwens, zelden of nooit verliet

een kind de school, al was het ook ontijdig, of het zou voor het onderwijs bedanken en afscheid nemen; ik meende dat het zoo hoorde en overal gebruikelijk was, al was het maar voor de leus.

Nog eens, het liep beschamend af. Wantrouwen — ach, ik had 1 Januarij vóór dien tijd weêr een nieuwen burgemeester gekregen — was de oorzaak van dit examen, en meer vertrouwen het gevolg. 't Is naderhand niet meer gehouden, 't was niet noodig, de uitgaven niet waard, van hoe groote beteekenis en van welke heilzame gevolgen het ook voor het geregeld bijwonen van het onderwijs en het verlengen tot den leeftijd van 13 jaar ook zou geweest zijn.

Van 1855 tot 1860 kreeg ik vele vaders en moeders die in 1839, 1840 tot 1844 bij mij hadden t^{er} school gegaan, en mij nu hun kinderen ter school bragten. Zij kwamen zelf, en zij wisten zich zeer wel te herinneren welke de orders der school waren. Van het eene kind kwam de moeder, omdat ze mij zeer goed onder de oogen durfde zien, en aan haar verplichtingen in der tijd had beantwoord. Haar kind verzuimde geene enkele les, al was het ook van een vader die dikwijls zeer ongeregeld de school had bezocht, en dus met onvoldoende en gebrekkige kennis de school had verlaten. Van het andere kind verscheen de vader, en ook die hield zijn belofte gestand, in weerwil de moeder in der tijd het geregelde onderwijs had verwaarloosd. Van een derde kind verscheen een buurvrouw, want *en* vader *en* moeder zagen er tegen op mij bij die gelegenheid te ontmoeten; zij hadden beiden *of* de school te spoedig verlaten *of* er een slecht gebruik van gemaakt. Evenwel nu zouden zij voor hun kinderen beter oppassen, want zij ondervonden er al de nadeelen van. En de eene zoowel als de andere hield zijn woord vrij goed. De conclusie is: strijd twintig jaar lang tegen het ongeregeld

ter school gaan en het schoolverzuim, en die strijd zal ieder jaar gemakkelijker worden.

1839—1858. — Het onderwijs was kosteloos. Alle onkosten werden uit de gemeentekas bestreden, onbekrompen. De school nam in evenredigheid van de bevolking, en ook wegens belangstelling in het onderwijs, het langere verblijf en het meer en meer geregeld ter school gaan der leerlingen, in talrijkheid toe tot aan 1850. In diezelfde evenredigheid klommen mijne inkomsten, ja zij klommen van *f* 940, waarop de opbrengst der schoolgelden gerekend was, tot *f* 1600. Het was voor het hoofd van het gemeentebestuur een genoeg, dat hij zeer veel voor het onderwijs uitbetalen moest. Wanneer die hooge som in den gemeenteraad ter spraak kwam en bij het vaststellen van de begrooting telkens voor het volgende jaar weder een hoogere som aangevraagd werd, dan wist hij zonder eenige moeite de begrooting door de leden te doen goedkeuren.

Den 15 December 1846 liet de burgemeester mij verzoeken eens bij hem te komen. Met een staat in de hand en becijferingen op het papier, gaf hij mij te kennen, dat de som van de begrooting voor het loopende jaar betrekkelijk het onderwijs was verbruikt. „In de drie verschenen kwartalen hebt gij reeds zooveel ontvangen, in October bedraagt het zooveel, in November zooveel, en in December zal het ten naastenbij zooveel bedragen, en dan loopt het boven de begrooting. Ik heb geen lust verhooging voor dien post aan te vragen, er zijn gegronde redenen die mij dat verbieden, en dus moet gij van twee kwaden één kiezen: of de school tot 1 Januarij sluiten en vacantie geven, of gedurende dien tijd gratis school houden.” Ik koos, zonder eenige aarzeling — want de genoten belooning was zeer voldoende — de laatste uitvlugt. Het gevolg was, dat ik in het volgende jaar mijn ontslag ontving als klokklouder en opwinder van het uurwerk (betrek-

kingen die mij steeds zeer onaangenaam waren, dat wist hij), tegen geen noemenswaardige opoffering, en dat mij in andere opzigten weder aanmerkelijke vaste voordeelen toevloeden. Ook werd de post op de begroting weêr hooger uitgetrokken.

Dat ik aanmerkelijke voordeelen genoot door het getrouw en geregeld ter school komen der leerlingen, vuurde natuurlijk tot ijver en pligtsbetrachting aan. Ik geloof, dat het gunstigen invloed op het onderwijs had. Evenwel stuitte het mij, wanneer ik tot getrouw en geregeld schoolbezoek aanspoorde, dat daarmede geldelijke voordeelen gepaard gingen. Eén enkel verwijt is mij deswege op 19 April 1850 nog al door een invloedrijk persoon gedaan. 't Was daarom, dat ik mij altijd voorstelde, dat, wanneer ik een vast onbewegelijk inkomen had, ik dan hooger zou staan, meer onafhankelijk zou zijn en onbaatzuchtig kunnen handelen. Die tijd kwam in 1859, 1860 en 1861, ten gevolge der wet van 13 Augustus 1857. En toch mag ik daarover geen oordeel uitspreken. Er gingen met die verandering zoo vele omstandigheden gepaard, *a.* wat de bepaling mijner inkomsten betreft; *b.* wat de assistentie aanging; *c.* wat mijn huiselijke omstandigheden betrof, dat ik daarover niet mag oordeelen. Mijn gezondheid leed gevoelig, ik haakte naar rust, en gaf meermalen te kennen aan den districts-schoolopziener, dat ik afstand wenschte te doen. Het onderwijs ging achteruit, het ongeregeld schoolgaan nam toe, het publiek oordeelde nog steeds gunstig over de school, en het schooltoezigt maakte hoegenaamd geene aanmerkingen. Alleen kwam er een vader bij mij, 2 November 1860, met deze boodschap: „mijn achtste kind is 1 Mei j. l. bij u ter school gekomen; de zeven vorigen konden altijd op Allerheiligen flink lezen, en kregen dan een kerkboek, dat ze reeds goed konden gebruiken, en deze, de jongste, kent nog zeer weinig. Wat is daarvan de oorzaak, mankeert het aan den jongen of aan het onderwijs?” Ik had

den moed te zeggen: de oorzaak zit bij het onderwijs. Wees gerust, het zal, hoop ik, beter worden. (Op dien 2den November kom ik later terug).

Evenwel, alle omstandigheden in aanmerking genomen, geloof ik toch, dat een bewegelijk inkomen, boven een bepaald minimum, wel ernstige overweging en meer aandacht verdient, dan oppervlakkig schijnt. De contrôle is echter moeilijk.

Januarij 1856. — Klokke 12 uur trad de burgemeester af in een vergadering van den gemeenteraad, na nog een zeer gunstig voorstel aangaande mijne inkomsten voorgesteld te hebben, dat met algemeene stemmen aangenomen werd, en ten één uur trad de nieuwbenoemde in functie. Den 3den Januarij liet deze mij voor zich komen, en het eerste wat hij mij te zeggen had was: gij maakt alle maanden staten op van uwe inkomsten, en telkens per drie maanden ontvangt gij dat bedrag. Wie waarborgt mij, dat dit goed toegaat, dat die opgaven naar waarheid zijn? 't Is zoo, de afgetreden burgemeester had er in de zes jaren van zijn bestuur nooit naar omgezien, alles ging op goed vertrouwen. De man was goed en vertrouwde dit ook van anderen. Ik gaf te kennen, dat de betrekking welke ik bekleedde, daarvoor een waarborg was; maar zoo hij wenschte dit naauwkeurig na te gaan, het reglement daartoe termen bevatte. Zoo ik evenwel hem genoeg kon doen, om 'smorgens vóór half elf en 'smiddags vóór half drie opgave ter secretarie te bezorgen van het aantal aanwezige leerlingen van iedere les, dat ik dit dan zou doen. Dan had hij gelegenheid zich van de waarheid telkens na dien tijd te overtuigen, hetzij door eigen persoonlijk onderzoek of door de wethouders, leden van den raad, de leden van de commissie van toezigt, doch volstrekt *niet* door de politie-dienaars. Gaaf werd het voorstel aangenomen. Er werden nota's gedrukt, zoodat wij niet anders hadden in te vullen dan de cijfers van het aantal

leerlingen in iedere klasse aanwezig; die nota's werden verzameld, de getallen opgetrokken en daarmee nu mijn maandstaat vergeleken. Ik kwam altijd goed uit. Er werd contrôle gehouden, gedurig werd het getal nageteld, en het gevolg was, dat de opbrengst van het schoolgeld in Januarij, Februarij en Maart al direct meer bedroeg dan in die maanden van het vorige jaar, ofschoon het aantal schoolpligtige leerlingen iets minder bedroeg. Wat de oorzaak daarvan was, ofschoon mij goed bekend, meende ik niet te moeten mededeelen. 't Was den burgemeester onverklaarbaar. Het onderzoek hield naderhand op, ofschoon wij voortgingen de nota's ter secretarie te bezorgen. Zulk wantrouwen bevorderde zeker het onderwijs niet en werkte niet gunstig op de gemoedsstemming!

December 1843. — Ik had een twintigtal leerlingen ter school, die ieder *f* 10 'sjaars, bij vooruitbetaling op 1 Mei, het begin van het schooljaar, aan schoolgeld betaalden, (Er werden in den regel maar eenmaal 'sjaars, op 1 Mei, nieuwe leerlingen in de school opgenomen.) De betaling geschiedde aan den gemeenteontvanger. Ten opzichte van mij stonden die kinderen in alle opzichten in dezelfde betrekking als de andere leerlingen, die voor rekening van de gemeente ter school gingen. Het was voor mij geheel alsof mij de zaak niet aanging. Die leerlingen kwamen of uit naburige gemeenten, of waren beneden de $5\frac{1}{2}$ jaar oud bij hun komst 1 Mei op school, of zij waren in hun 14de jaar en dus boven de gewone schooljaren.

Met die van de laagste klasse had ik steeds niets te doen, geene enkele opmerking vind ik er van, maar met één leerling boven de schooljaren had ik onaangenaamheden, of liever met de ouders. Deze leerling veroorloofde zich meer vrijheden, maakte aanmerkingen op den gang van het onderwijs, onderwierp zich minder gewillig aan de tucht, ging

ongeregeld ter school, had gedurig een verzoek, nog al bestellingen in een of ander opzigt, zoodat ik eindelijk besloot de ouders er over te spreken, en ziet, wat was de oorzaak, dat zij zich een en ander veroorloofden? Het was de betaling van het schoolgeld; het vooruitbetalen, het hooge schoolgeld, het gemis van schoolbehoeften aan huis, de pen- nen, het papier en de leijen die zij betaalden, welke tot die onredelijke eischen aanleiding gaven. Het was anders een goed gezin, wat bekrompen van oordeel, en daarom die dingen niet uit het hoofd te praten. Des leerlings vorderingen bleven middelmatig, en met 1 Mei 1844 verliet hij de school mistroostig en ontevreden. Ofschoon in mindere mate en zonder noemenswaardig nadeel voor de leerlingen, waren die denkbeelden niet geheel vreemd aan zijn betalende medeleerlingen uit die klasse.

Of kosteloos onderwijs af te keuren is? Het is mij wel eens voorgekomen, dat het de waarde niet verhoogt, vooral niet, wanneer daarmede de hooge prijs van het privaat onderwijs vergeleken werd. Op de avondschool moest een gulden per maand van iederen leerling betaald worden. Het was wat veel, en daarom werd er duurzaam weinig gebruik van gemaakt. Ik geloof, dat het kosteloos onderwijs der dagschool er ook kwaad aan deed.

De Alexandra-school voor Hindoe-meisjes, te Bombay.

De *Bombay-Gazette* bevatte vóór eenigen tijd een uitvoerig bericht over een examen, dat aan de Alexandra-school aldaar was gehouden, en leverde daarmede een zeer verblijdend bewijs van de uitbreiding en levenskracht die het rijtje van moderne ontwikkeling, geënt op den boom van

overonde indische beschaving, verkregen heeft. De Alexandraschool te Bombay is namelijk een instituut, waarop de meisjes der inboorlingen in europeesche wetenschappen onderwezen, naar europeesche wijze opgevoed worden. De inrigting is een des te opmerkelijker teeken des tijds, daar zij niet door een bevel der engelsche regeering in het leven is geroepen, maar het resultaat is van de rustelooze bemoeijingen van een inboorling, den heer FRAMDSCHI COWARDSCHI.

Welke onbeschrijfelijke moeilijkheden zich bij het menschlievend streven van den heer FRAMDSCHI COWARDSCHI als het ware opeenhoopten, mogen zij zich voorstellen, die in het hoogbeschaafde Europa hebben ondervonden wat het zegt: voor de vrouw het eenvoudigste menschenregt, het regt op den arbeid, los te maken uit verjaarde, en door verjaring geheiligde banden. Welk een strijd moest er eerst gestreden worden, waar men zich kante tegen vooroordeelen, die duizenden van jaren door de godsdienst 'en door de zeden des lands als onaantastbaar voorgesteld, en met de uiterste hardnekkigheid door eene allesvermogende priesterkaste verdedigd werden! In een land, waar men de vrouw tot op de nieuwste tijden meer als een zaak dan als een persoon beschouwde, en haar den gestorven echtgenoot met zijn schatten, wapenen en lievelingsdieren door middel van den brandstapel in den dood nazond; in zulk een land moest het als eene ongehoorde misdaad, als een verzet tegen goddelijke en menschelijke wet voorkomen, aan deze ondergeschikte schepselen onderwijs te willen geven, en nog wel een onderwijs, waarbij europeesche beschaving ten doel werd gesteld. De heer FRAMDSCHI COWARDSCHI had een werk begonnen, tot wier uitvoering meer dan een menschenleven wordt vereischt; het was hem niet gegund den uitslag van zijn pogen te beleven. Op krachtige wijs heeft hij het vooroordeel getrotseerd, door zijne eigen dochter op europeesche wijs te laten

onderrigten. Hij was het ook die het plan voor de thans bestaande school ontwierp en de daarvoor benoodigde ruimte in een hem toebehoorend huis te Bombay inrigten liet. De dood verhinderde verdere zegenrijke werkzaamheid.

Het zaadkorreltje, dat de edele Hindoe had uitgestrooid, was echter in goede aarde gevallen en werd verpleegd door een vriend en landgenoot des afgestorvenen, zekeren heer MANOCHDSCHI, aan wiens ijver het te danken is, dat in September 1863 te Bombay de Alexandra-school kon worden geopend. Inderdaad een triomf der beschaving, die te verrassender is, als men bedenkt, dat in hetzelfde land, waar in 1863 een instituut de europeesche beschaving voor de vrouwen toegankelijk maakt, nog in 1839 een weduw-verbranding met allen godsdienstigen luister werd gevierd.

De Alexandra-school, waarvan, zooals reeds gezegd is, de heer FRAMDSCHI COWARDSCHI de grondslagen gelegd en waarvoor hij het lokaal geschonken heeft, staat onder de leiding van den heer MANOCHDSCHI, die verantwoording schuldig is aan een collegie van curatoren, zamengesteld uit de aanzienlijkste bewoners van Bombay, Engelschen en Hindoes. De middelen tot oprigting en tot onderhoud van het instituut werden door vrijwillige bijdragen bijeengebragt. De tijd, zegt men, zal echter niet verre zijn, waarin de inrigting niet alleen volkomen in al zijne uitgaven zal kunnen voorzien, maar zelfs eenig saldo zal opleveren. De Alexandra-school heeft namelijk in den tijd van haar bestaan eene aanmerkelijke uitbreiding gekregen, en reeds maakt men plan, naar haar model, dergelijke inrigtingen in verscheiden plaatsen van Hindostan te vestigen.

De leerlingen der Alexandra-school — thans 38 in getal — behooren ten deele tot den stam der Hindoes, deels tot dien der Parsen en zijn van zeer verschillende leeftijd. Als jongsten leeftijd voor de opname is de ouderdom van vijf jaren

bepaald. Het onderwijs wordt gegeven door engelsche onderwijzeressen die de landtaal goed kennen. De engelsche taal staat bij dat onderwijs op den voorgrond, omdat die als grondslag voor verdere ontwikkeling moet dienen. Zonder de moedertaal der kweekelingen te verwaarloozen, had de directeur der inrigting van een systematische behandeling daarvan afgezien. In den laatsten tijd is men echter overeengekomen ook aan de landtaal meer opmerkzaamheid te wijden, daar zij het zekerste aanknoopingspunt voor de studie der vreemde talen aanbiedt, en haar zorgvuldige ontwikkeling niet een der minst krachtige middelen is tot de snelle verspreiding eener meer algemeene beschaving. Andere leervakken, behalve die welke met het taalonderwijs verbonden zijn: lezen, spraakkunst en spelling, zijn: schoonschrijven, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, zingen en declameeren.

Bij het bovenvermelde openbare examen, in tegenwoordigheid van het collegie van curatoren afgenomen, legden al de leerlingen duidelijke bewijzen harer gemaakte voordeelingen af. Alle haar voorgelegde vragen werden beantwoord op een wijze, die bewees, dat hier geen geleerd lesje werd opgedreund, maar dat de antwoorden het resultaat waren van een grondig gegeven, met vlijt en oplettendheid ontvangen onderwijs. Zeer veel bewondering van het auditorium verwekte een klein Hindoe-meisje door het voordragen van een engelsch dichtstuk, zoowel ten opzichte van de zuiverheid der uitspraak, als van den regten nadruk. Het minst bevredigend was het gezang. Wel viel het niet te miskennen, dat er verscheiden mooie stemmen onder de kinderen waren, maar aan het effect ontbrak toch de harmonie. Intusschen mag men hopen, dat ook hier een langer onderwijs nog gunstiger resultaat zal opleveren. Als karakteristiek verdient nog vermeld te worden, dat bij het examen een aantal leerlingen in europeesche kleederdragt was verschenen.

De Alexandra-school staat in zulk een goeden dunk, dat zelfs een te Bombay wonend Engelschman zijn dochter aan haar wilde toevertrouwen. Dit verzoek moest, als strijdig met het reglement, van de hand worden gewezen. Curatoren denken er echter over deze beperking op te heffen, daarmede een gemeenschappelijk onderwijzen van de dochters der inboorlingen en der te Bombay wonende Engelschen als voor beide partijen voordeelig beschouwt. De eersten zouden in den omgang met leerlingen van gelijken leeftijd de engelsche taal praktisch aanleeren en gebruiken en zich met europeesche zeden vertrouwd maken; terwijl de laatsten, door de voortreffelijke leermeesteressen, bij de Alexandra-school aangesteld, gelegenheid zouden vinden tot het verkrijgen eener ontwikkeling, zoo als hare ouders haar anders niet dan door aanzienlijke opofferingen zouden kunnen verschaffen. Naar welke zijde wij echter den blik ook wenden, overal treedt ons in de Alexandra-school te Bombay een verschijning te gemoet, waaraan wij, in het belang der humaniteit, veelvuldige navolging van harte toewenschen.

Den Heer J. Geluk, te Dinteloort.

Geachte Heer!

Vergun mij een enkel woord bij u in 't midden te brengen over uw opstel in de *N. Bijdragen* van Maart jl., getiteld: „Lessen over voorwerpen.” Gij zult zeker begrijpen, dat ik het in hoofdzaak met den inhoud eens ben, en dat te meer, daar ik in het *Driemaandelijksch Tijdschrift voor onderwijs* in denzelfden geest schreef. Ik zou dan ook geen reden hebben thans mijne instemming met uwe gevoelens uit te drukken, of u openlijk te danken voor den steun dien gij aan het aanschouwelijk onderwijs geeft,

indien ik in uw stuk niet gestuit was op mijn eigen naam in een eenigzins vreemd verband.

Gij schrijft: „De Heer N. geeft in het *Driem. Tijdschr. voor onderw.*, in een naar het engelsch bewerkt opstel, een lijst op van 't geen op de lagere scholen behoorde aanwezig te zijn. Hij zegt.” En hier volgt dan eene aanhaling, aan 't slot van welke gij weêr herneemt: „Zeker zal het hier voorgestelde nog lang tot de vrome wenschen behoorren. Het kan evenwel zijn nut hebben er de aandacht op te vestigen. Misschien vindt deze of gene onderwijzer er eene aanleiding in, om, voor zoover zulks onder zijn bereik ligt, zijn school met eenige voorwerpen voor het onderwijs, buiten de thans algemeen bedoelde, te voorzien, of bij het gemeentebestuur op de aanschaffing aan te dringen.”

Maar hoe kunt gij mij laten spreken, als het zoo duidelijk blijkt, dat ik, onder hetzelfde opschrift als door u gekozen werd, eene vertaling leverde van eene passage uit eene amerikaansche didactiek van J. P. WICKERSHAM? Mij dunkt de noot, bij dat opschrift geplaatst, had u op het spoor moeten brengen van het doel, dat ik met die vertaling mij voorstelde. Vooral hadt gij uit de woorden: „Men meene ook niet, dat ik het ook over de methode met de engelsche en amerikaansche didactici geheel eens zou zijn,” gij hadt, zeg ik, uit die woorden moeten opmaken, dat uwe aanhaling niet onvoorwaardelijk onder mijn naam kon doorgaan.

Die noot verwees naar mijn opstel over „vormleer,” ook naar de daarin aangehaalde „Lessons on objects,” van C. MAIJO (1). In dat stuk heb ik mijne denkbeelden over aanschouwelijk onderwijs uit een gezet, en gij hebt daarin wel een of ander referaat kunnen vinden, dat van mijn

(1) In mijn 9den druk van 1843 is de schrijver van het werkje C. MAIJO, wiens zuster het door hem ontworpen plan in praktijk bragt.

gevoelen getuigd had, indien het u noodig voorkwam mijn naam te noemen. Daarin hadt gij ook mijne denkbeelden kunnen lezen over het werkje van MAIJO, dat ik niet onvoorwaardelijk aanpreef.

Gij houdt mij deze opmerkingen ten goede. Ik zou ze niet gemaakt hebben, indien gij mij niet aansprakelijk gemaakt hadt voor woorden, die de mijnen niet waren, in eene vertaling, die alleen moest doen blijken, dat men in Amerika, gelijk in Engeland, eene andere opvatting heeft van aanschouwelijk onderwijs dan bij ons, en die dus moest strekken, om mijne uitspraak over onze „vormleer” zijdelings te regtvaardigen.

Ik geloof met u, dat het nog lang zal duren, als het er ooit toe komt, eer onze scholen van voorwerpen voorzien worden, als die door WICKERSHAM genoemd. In zoover kan ik met u van vrome wenschen spreken. Maar wat ik in mijn opstel over „vormleer” ontwikkelde, behoeft niet tot de vrome wenschen gebragt te worden. Daarin dring ik slechts aan op eene gezonde methode, zonder gewag te maken van kostbare en voor de klasse soms moeilijk te gebruiken apparaten.

Reeds had mijn aanhalen van het door u gebruikte werkje van MAIJO dit duidelijk kunnen maken. Immers daarin wordt de leerstof gevonden in allerlei stoffen en voorwerpen uit het dagelijksch leven. Het is blijkens de voorrede de toepassing van de geschiedenis van de ladder en het raam, door u daaruit aangehaald.

Waarlijk, ik geloof niet, dat wij de gemeentebesturen lastig moeten vallen om allerlei min of meer kostbare voorwerpen. Die aangekochte en net in de kast gerangschikte rariteiten zijn meer tot ballast, dan tot nut in de school. Maar wil men iets in die rigting tot stand brengen, dan late men de leerlingen zelyen aanbrengen, dan zoeken men

zelf, zooals PESTALOZZI zulks in zijn eersten tijd deed. Men zal zoo doende voor goede woorden, zonder geld, eene voor de school kostbare verzameling verkrijgen.

Ik herhaal, dat ik niet zou geschreven hebben, als gij mij niet in de rij der overbrengers of slakers van vrome wenschen geplaatst hadt. Ik geloof met u, dat eene hervorming van ons onderwijs hoog noodig is; maar daarom juist moet ik mij verdedigen, waar ik verdacht wordt van aan illusiën voedsel te geven.

Gaarne reik ik u en anderen de hand, die ons lager onderwijs meer practisch willen maken, en het zal mij verheugen, als wij elkander op dit terrein nog meermalen mogen ontmoeten; maar dan is het ook noodig, dat wij elkander wel verstaan. Dit schrijven heeft geen ander oogmerk, dan eene poging daartoe aan te wenden.

Gij zult u overtuigd houden, dat ik met gevoelens van achting mij gaarne teeken,

Rotterdam,
12 April 1867.

UEd. dienstw. dienaar,
J. C. NEURDENBURG.

SCHOOLNIEUWS.

Benoeming van den Heer J. P. W. SCHERMER tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict van Zuidholland.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 28 Maart 1867, n°. 52, met ingang van den 1 April daaraanvolgende, tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict der provincie *Zuidholland* benoemd den Heer J. P. W. SCHERMER, te *Leiden*.

Benoeming van den Heer Mr. A. VAN NAAMEN VAN EEMNES tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict van de provincie Overijssel.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 19 April 1867, n°. 64, den Heer Mr. A. VAN NAAMEN VAN EEMNES, te *Zwolle*, met ingang van dien datum, op nieuw benoemd tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict der provincie *Overijssel*.

P E N S I O E N E N

door den Koning, krachtens de wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad n°. 103), verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.

(*Vervolg der opgave op bladz. 239.*)

Bij Kon. besluit van den 3 April 1867, n°. 58, is pensioen verleend:

aan A. HOUZER, zich noemende en schrijvende A. HOEZEN, gewezen hoofdonderwijzer te *Belfeld*, ten bedrage van *f* 266;
aan J. P. HERMANS, gewezen hoofdonderwijzer te *Munstergeleen*, *f* 266.

 U T R E C H T.

Vierde schooldistrict.

Veertigjarige schooldienst van den Heer G. J. LIT, hoofdonderwijzer te Veenendaal.

Veenendaal, den 1 April 1867. De dag van heden was voor de ingezetenen van deze gemeente een dag van aangename herinnering, eene ware feestdag. De verdienstelijke en algemeen geachte onderwijzer G. J. LIT vierde met zijne naaste betrekkingen en een aantal belangstellende vrienden zijne veertigjarige schooldienst als hoofdonderwijzer. Reeds vroegtijdig was eene groote schare van leerlingen in het smaakvol versierde schoolgebouw vergaderd, en nadat de jubilaris was uitgenoodigd om in hun midden te verschijnen, werd hem een toepasselijk lied, dat onder de leiding van een der hulponderwijzers werd aangeheven, plegtstatig toegezongen. Nu trad een der leerlingen op, om den beminden leidsman der jeugd uit naam van allen hulde en dank te

brengen voor het onderwijs, dat zij van hem hadden ontvangen. Daarna nam de Schoolopziener het woord op, en diens hartelijke toespraak getuigde van de vriendschap en achting jegens den feestvierenden onderwijzer, terwijl hij hem een geschenk in zilver vereerde als een bewijs van bijzondere tevredenheid over den ijver en de geschiktheid, die de waardige LIT steeds had aan den dag gelegd. Toen sprak de Burgemeester der gemeente, aan het hoofd eener deputatie uit den Raad en de Plaatselijke Schoolcommissie, in even hartelijke taal den onderwijzer toe, en bood, als oud-leerling, mede uit naam van andere oud-leerlingen, hem een prachtigen zilveren inktkoker met toepasselijke inscriptie aan, terwijl den onderwijzer ook nog door een ander oud-leerling uit *Amsterdam* een fraai zilveren cachet was toegezonden. Vervolgens bragt de Heer SIJPKENS, mede uit naam van en vergezeld door eenige leden van den Kerkeraad, regtmatige hulde aan de verdiensten van hem, die gedurende 40 jaren als onderwijzer en opvoeder zich de achting van zoo velen verworven had. Op eene niet minder hartelijke wijze werd nu de jubilaris aangesproken door zijnen ambtgenoot en vriend H. A. DIJKERMAN, hoofdonderwijzer te *Amerongen*, die den jubilaris geluk wenschte met dezen voor hem en de zijnen zoo hoogstgewigtigen dag, en hem tevens, namens de leden van het onderwijzersgezelschap, waarvan de jubilaris het voorzitterschap bekleedt, zijnen heilgroet bragt. Met eene toespraak van den oudsten der hulponderwijzers, ook uit naam zijner mede-hulponderwijzers, die gezamenlijk zooveel hadden toegebracht tot versiering van het schoolgebouw en opluistering van het feest, werden aan den jubilaris uit onderlinge bijdragen, ook van de leerlingen, aangeboden een sierlijke gouden bril, een fraaije mahonijhouten tafel en nog een kunstig ingelegd tafeltje, vervaardigd door een der oud-leerlingen, alsmede van de

christelijke jongelings-vereeniging een vergulde goudvischdrager met glas. Bovendien getuigden nog twee prachtige leuningstoelen, hem en zijne vrouw door hunne kinderen, ofschoon wel wat vroeger, doch tevens met het oog op dit feest, geschonken, een door een paar leerlingen hem aangeboden krans en nog andere geschenken, benevens menige handdruk en ontboezemde wensch van velen uit de notabelste ingezetenen, van de liefde en hoogachting, welke men den jubilaris toedroeg. Het was wel niet anders te verwachten, dan dat de feestvierende onderwijzer door al die bewijzen van dank en vriendschap diep getroffen moest zijn. In gepaste bewoordingen bedankte hij allen, die het hunne in toespraken en geschenken hadden toegebracht, om zijne feestvreugde te verhoogen, en eindigde met een woord aan zijne hulponderwijzers en leerlingen, waaraan hij nog eene korte herinnering van enkele bijzonderheden uit zijne verloopene veertigjarige schooldienst toevoegde.

De schooljeugd werd vervolgens op ververschingen onthaald en, na het aanheffen van nog een paar liederen en eene zegenbede over den geliefden onderwijzer, keerden allen vrolijk en wel voldaan huiswaarts.

In den avond was den jubilaris nog eene nieuwe verrassing bereid, daar hem bij fakkellicht en onder begunstiging van heerlijk weder, door de Rederijkers, gevolgd door eene schare van menschen, eene serenade werd gebragt, welke eer daarna ook aan den Burgemeester en den Predikant werd bewezen.

Lang zal dit feest in gedachtenis blijven bij allen, die daaraan deel namen en den jubilaris in woorden of stilzwijgend toewenschten, dat God hem nog eenige jaren lust en kracht mogte verleenen, om met dezelfde toewijding aan zijn gewichtig werk en met hetzelfde jeugdige vuur als vroeger zijn gunstigen naam als onderwijzer te handhaven en

nog te blijven arbeiden aan de vorming en opleiding van het opkomend geslacht.

N O O R D H O L L A N D.

SIMON KOK, hoofdonderwijzer der gesubsidieerde Bijzondere school te *Ouder-Amstel*, buurtschap *Waver*, bij arrest van het Provinciaal Gerechtshof van *Noordholland*, van 11 September 1866, schuldig verklaard aan *feitelijk vergrijp tegen de zeden* en te dier zake veroordeeld, heeft alzoo, ingevolge art. 10 der wet van den 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) *de bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs verloren*.

SCHOOLBERIGTEN.

April 1867.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. C. R. Hermans, te 's Hertogenbosch.

'S HERTOGENBOSCH. Aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs de tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1866.

II Distr. J. H. A. Diepen, te Tilburg.

HELVOIRT. Aan de Openbare school eene hulonderwijzersplaats vacant. *Maart* 1867.

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

III Distr. J. Ringeling, te 's Hertogenbosch.

NIEUWKUIK. Door de benoeming van M. L. VAN GEMERT tot hoofdonderwijzer der tweede Armenschool te *Breda* is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school opengevallen. Aan die betrekking is verbonden, behalve vrije woning met tuin, eene jaarwedde van *f* 525 en een veranderlijk inkomen van *f* 25. Sollicitanten worden uitgenoodigd de bij de wet gevorderde stukken vóór of op 25 Mei e. k., bij vrachtvrije brieven, aan den Burgemeester

in te zenden. Bevoegdheid tot het geven van onderwijs in de Fransche taal zal tot aanbeveling strekken.

UITWIJK, gemeente *Almkerk*. Ter vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school worden nogmaals sollicitanten opgeroepen, om zich vóór of op 20 Mei e. k., in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging der vereischte stukken, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente. De voordeelen aan deze betrekking verbonden zijn: *a.* genot van vrije woning met tuin, en *b.* eene vaste jaarwedde van *f* 478.

V Distr. Dr. J. A. W. Boerkamp, te *Grave*.

HAPS. Door het verleen van eervol ontslag aan G. DERKS als hoofdonderwijzer is de Openbare school vacant geworden. Sollicitanten, bezitters van den tweeden rang of der acte als hoofdonderwijzer, worden verzocht zich met vrachtvrije brieven, onder overlegging der vereischte stukken, aan te melden bij den Burgemeester dier gemeente, vóór 15 Mei e. k. De voordeelen, aan de betrekking verbonden, zijn: *a.* vaste jaarwedde *f* 500; *b.* veranderlijk inkomen *f* 25; *c.* de voordeelen, die zullen voortvloeijen uit de te houden avondschool; *d.* genot van vrije woning en tuin.

VII Distr. Mr. P. van den Heuvel,
te *Eindhoven*.

VLIERDEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VIII Distr. Mr. P. J. A. Smits, te *Eindhoven*.

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

RIETHOVEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1866.

IX Distr. Mr. J. P. van Blarckom,
te Eindhoven.

BLADEL. Den 3 April j. l. leed deze gemeente een groot verlies door het overlijden van den Heer ANTONIUS RICHARDUS VAN WEL, sedert den 5 Augustus 1862 hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs alhier. Eene borstziekte, die zich dezen winter openbaarde, ontrukte hem, op 32jarigen leeftijd, aan zijne diepbedroefde echtgenoot, aan zijne kinderen, nog te jong om hun verlies te beseffen.

Wat de kundige en ijverige man deed voor het onderwijs in deze gemeente, kunnen zij getuigen, die zijn onvermoeiden ijver en de vruchten daarvan gedurende zijn, helaas, te korten diensttijd alhier van nabij gade sloegen. Onderwijzer in zijn hart, offerde hij zich geheel op aan zijne edele roeping. Zal bij menig leerling, die zijne ontwikkeling aan hem te danken had, de nagedachtenis van den geliefden meester steeds in zegen blijven; allen, die een braaf, rechtschapen man, een uitmuntend onderwijzer weten op prijs te stellen, betreuren zijn vroegen dood. De waarneming der school is opgedragen aan den hulponderwijzer H. G. P. OBDEIJN.

Hoofdonderwijzers, tevens bevoegd tot het geven van onderwijs in de beginselen der Fransche taal, genegen om naar de opengevallen betrekking te dingen, gelieven zich, onder overlegging der vereischte stukken, in persoon of met vrachtvrije brieven, vóór den 20 Mei e. k., te wenden tot den Burgemeester der gemeente. De voordeelen, aan de betrekking verbonden, zijn: *a.* genot van vrije woning met tuin; *b.* eene vaste jaarwedde van *f* 500; *c.* een veranderlijk inkomen van 30 pct. van de opbrengst der schoolgelden, op minstens *f* 100 in het jaar gewaarborgd.

MIDDELBEERS, gemeente *Oostelbeers c. a.* De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

TONGEREN, gemeente *Boxtel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

X Distr. Mr. F. J. A. Fles, te Tilburg.

BAVEL, gemeente *Ginneken en Bavel.* De betrekking van hulponderwijzer in de Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

BEEK, gemeente *Princenhage.* Aan de betrekking van hulponderwijzer, welke sinds Mei 1866 vaceert, is thans, na eene verhooging van *f* 50, verbonden eene jaarwedde van *f* 300.

BREDA. Tot hoofdonderwijzer der op te rigten Armen-school voor jongens is benoemd de Heer M. S. VAN GEMERT, thans werkzaam te *Nieuwkuik*; hij was n°. 2 van het voorgedragen drietal.

XII Distr. Mr. J. J. Loke, te Breda.

DONGEN. Voor de Openbare school aan de vaartkant wordt gevraagd een hulponderwijzer, op eene jaarwedde van *f* 300.

OOSTERHOUT. Tot tweeden hulponderwijzer bij de Openbare school in Middeldijk is benoemd SIMON HUBERTUS COLÉN, laatst werkzaam te *Boxmeer.*

De plaats van eersten hulponderwijzer, met admmissie voor de Fransche taal, waaraan eene jaarwedde van *f* 400 verbonden is, is nog vacant.

SPRANG. Ten gevolge van het eervol ontslag aan den hoofdonderwijzer C. A. BAKKER, op zijn verzoek verleend, zal de Openbare school met den 1 Mei vacant worden. Bezitters eener acte van den tweeden rang of als hoofdonderwijzer, tevens geadmitteerd voor de Fransche taal, worden mitsdien

uitgenoodigd, zich, vóór of op den 20 Mei e. k., onder overlegging hunner bescheiden, bij den Burgemeester der gemeente aan te melden. De voordeelen aan de betrekking verbonden bestaan in eene jaarwedde van *f* 700 met genot van vrije woning en tuin. De dag van het vergelijkend examen zal den sollicitanten nader worden bekend gemaakt.

XIII Distr. A. J. L. de Rooik, te *Bergen op Zoom*.

BERGEN OP ZOOM. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1867.

STEENBERGEN. Aan de Openbare school in de kom der gemeente de tweede hulponderwijzersplaats vacant. Jaarwedde *f* 350. Vereischte is acte voor wiskunde.

G E L D E R L A N D.

I Distr. J. C. Vethake, te *Arnhem*.

ARNHEM. De Openbare tusschenschool vacant. *Maart* 1867.

II Distr. Dr. F. G. B. van Bleeck van Rijsewijk, te *Harderwijk*.

GARDEREN, gemeente *Barneveld*. Op 20 Maart j. l. werd te *Barneveld* het vergelijkend examen gehouden der sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school. Van de acht sollicitanten waren er vijf opgekomen. In tegenwoordigheid van Burgemeester en Wethouders, der Plaatselijke Schoolcommissie en van vele Raadsleden, werd het examen afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer G. J. KAPTEIJN. Op de voordragt werden, in overleg met den Schoolopziener, door Burgemeester en Wethouders geplaatst: HENDRICUS BELEN, hoofdonderwijzer te *Huinen*; JACOBUS ALEXANDER VAN HEUVEN, hoofd-

onderwijzer te *Hoewelaken* en JOHANNES VAN DER GOOT, hulponderwijzer te *Oldebroek*. Aangezien de eerstgenoemden een gelijk aantal punten hadden verkregen, heeft het lot over de rangschikking beslist. De Gemeenteraad heeft tot hoofdonderwijzer benoemd H. BEELEN.

HARDERWIJK. In de maand Februarij j. l. is alhier door MICHEL JOHAN DE LANGE eene Bijzondere school geopend voor volwassenen. Het onderwijs wordt alleen gedurende de wintermaanden gegeven. Deze school is opgerigt en wordt onderhouden uit een bestaand fonds onder administratie van Burgemeester en Wethouders.

HUINEN, gemeente *Putten*. Door de benoeming van H. BEELEN tot hoofdonderwijzer te *Garderen* is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school vacant. Sollicitanten worden uitgenoodigd, zich vóór 1 Junij e. k. met vrachtvrije brieven en overlegging der vereischte stukken aan te melden bij Burgemeester en Wethouders van *Putten*. De onderwijzer geniet eene jaarwedde van *f*400 benevens vrije woning met tuin.

VALK, gemeente *Ede*. Het vergelijkend examen, op 16 Maart j. l. gehouden, heeft tot resultaat opgeleverd, dat J. HARTOGVELD, hulponderwijzer te *Papendrecht*, tot hoofdonderwijzer der Openbare school is benoemd. Daar deze evenwel voor de benoeming bedankt heeft, worden sollicitanten andermaal uitgenoodigd, zich vóór 20 Mei e. k. met vrachtvrije brieven en met overlegging van de vereischte stukken aan te melden bij Burgemeester en Wethouders der gemeente *Ede*. De voordeelen, aan de betrekking verbonden, zijn: eene jaarwedde van *f* 450 en 't gebruik van woning en tuin.

III Distr. *J. Goedhart*, te *Apeldoorn*.

APELDOORN. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs eene hulponderwijzersplaats vacant. Oct. 1866.

OENE, gemeente *Epe*. De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

IV Distr. L. A. F. H. Baron van Heeckeren,
te *Zutphen*.

LOCHEM. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens de betrekking van hulponderwijzer vacant. *Febr.* 1867.

VI Distr. C. W. Graaf van Limburg Stirum,
te *Westervoort*.

DOESBORGH. Eene gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Jan.* 1867.

IX Distr. Mr. W. J. Triebels, te *Nijmegen*.

AMMERZODEN. Door het eervol ontslag, verleend aan den 84jarigen J. DE WAAL Az., sedert ruim 61 jaren hoofdonderwijzer alhier, zal de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school komen te vaceren. Sollicitanten worden opgeroepen, om zich, in persoon of met vrachtvrije brieven, met de vereischte stukken te wenden tot den Burgemeester der gemeente, uiterlijk vóór den 25 Mei e. k. De voordeelen zijn: vaste jaarwedde van *f* 500, vrije woning en groote tuin. Om nadere inlichtingen wende men zich tot den Burgemeester voornoemd. De dag van het vergelijkend examen zal den sollicitanten later worden medegedeeld.

WAMEL. Door het vertrek van den onderwijzer N. J. GIESEN naar elders zal omstreeks Augustus e. k. de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school komen te vaceren. Sollicitanten worden opgeroepen om zich, in persoon of met vrachtvrije brieven mitsgaders de vereischte stukken, te wenden tot den Burgemeester, vóór den 15 Junij e. k. De

dag van het vergelijkend examen zal hun later worden bekend gemaakt. De voordeelen zijn: vaste jaarwedde van *f* 500 en 5 pCt. van de schoolgelden, voorts vrije woning en tuin. Om nadere inlichtingen wende men zich tot den Burgemeester voornoemd.

X Distr. P. van der Burg, te *Nijmegen*.

NIJMEGEN. De school van het R. K. weeshuis vacant. *Febr.* 1867.

ZUIDHOLLAND.

II Distr. Dr. G. van Wieringhen Borski, te *Delft*.

MONSTER. Het hoofdonderwijzerschap bij de Openbare school, opengevallen door het vertrek van P. H. VAN KASSEL naar *Purmerend*, is opgedragen aan A. VERHOEFF, hoofdonderwijzer der Openbare school van het tot deze gemeente behorende *Ter Heijde*. Voor de school van *Ter Heijde* hebben zich aangegeven H. VAN BERGEN, H. VISSCHER, F. A. MOOIJ en W. C. PRINS, hulponderwijzers te *Delft*, *Monster*, *Hellevoetsluis* en *Vlaardingen*, die, overeenkomstig den uitslag van het vergelijkend examen, in dezelfde orde op de voordragt zijn geplaatst. Benoemd is H. VISSCHER, hulponderwijzer bij de Openbare school alhier.

III Distr. Dr. M. J. de Goeje, te *Leiden*.

NOORDWIJK AAN ZEE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Febr.* 1867.

V Distr. Dr. M. C. Mensing, te *Rotterdam*.

DELFSHAVEN. Op den 27 Maart j.l. had hier het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzeres der Openbare meisjesschool voor meer uitgebreid lager onderwijs. Het examen werd in bijzijn van Burgemeester en Wethouders en eenige leden van den Gemeenteraad afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door de

Bijdr. April 1867. 16

Heeren M. J. VAN TUSSCHENBROEK en P. MOLENBROEK, hoofdonderwijzers te *Delfshaven* en te *Rotterdam*. Beide sollicitanten, Mejufvrouwen W. G. GARDIEN en D. L. VAN DER VELDEN zijn in deze volgorde aan den Gemeenteraad ter benoeming voorgedragen.

VI Distr. Dr. C. J. Vaillant,
te *Schiedam*.

SCHIEDAM. Ten gevolge van de benoeming aan eene Openbare school voor gewoon lager onderwijs te 's *Gravenhage* van den Heer F. SNEL, hoofdonderwijzer aan eene Openbare tusschenschool te *Schiedam*, is deze betrekking vacant. Sollicitanten worden uitgenoodigd hunne stukken (zie art. 21 der wet op het lager onderwijs) vrachtvrij in te zenden aan den Burgemeester der gemeente, vóór of op 20 Mei e. k. De dagen van het vergelijkend examen zullen later aan de sollicitanten worden kenbaar gemaakt. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn f1300 tractement en vrije woning.

VII Distr. J. Broedelet, te *Gouda*.

STOLWIJK. Ter voorziening in de vacature, ontstaan door het verleend eervol ontslag aan den hoofdonderwijzer der Openbare lagere school, den Heer P. KROON, is door den Raad benoemd de Heer G. GROENEVELD, thans hoofdonderwijzer in 't *Beijersche*, gemeente *Stolwijk*.

'T *BELJERSCHE*, gemeente *Stolwijk*. De hoofdonderwijzersplaats der Openbare lagere school vacant. De voorwaarden zullen later worden bekend gemaakt.

VIII Distr. Dr. J. C. van Deventer, te *Dordrecht*.

PAPENDRECHT. Aan de Openbare school wordt tegen 15 Julij e. k., of vroeger, gevraagd een hulponderwijzer, op eene jaarwedde van f 350. De aanmelding met overlegging der stukken zoo spoedig mogelijk vrachtvrij te doen bij den Burgemeester dier gemeente.

IX Distr. Mr. J. R. Hoolboom, te *Leerdam*.

GIESSEN-NIEUWKERK. Aan den Heer A. SCHEER, hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs, is, op zijn daartoe uithoofde van zijnen ligchaamstoestand gedaan verzoek, eervol ontslag verleend, in te gaan 1 Mei dezes jaars. Sollicitanten worden verzocht zich, met toezending der noodige stukken, vóór of uiterlijk op 16 Mei e. k., aan te melden bij den Burgemeester; op later ingekomen sollicitaties zal geen acht geslagen worden.

GORINCHEM. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens, tevens kostschool zijnde, wordt, om dadelijk in dienst te treden, verlangd een hulponderwijzer, op eene jaarwedde van f 350, en tegen 1 Junij (1) e. k. een hulponderwijzer, op eene jaarwedde van f 250; benevens deze jaarwedden worden verleend kost, inwoning en gewone verpleging.

GROOT-AMMERS. Tot hulponderwijzer aan de Openbare school dezer gemeente is benoemd de Heer J. DE KOUWER, laatst als zoodanig werkzaam te *Middelharnis*.

LEERDAM. Alhier bestaat het voornemen om eene Bijzondere meisjesschool tot stand te brengen voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs. Voor het eerste jaar, in te gaan 1 Augustus e. k., zal ten behoeve der door den Gemeenteraad aan te stellen hoofdonderwijzeres worden geguarandeerd een bedrag van minstens f 800 schoolgeld, benevens vrij schoollocaal en desverkiezende ook woning, terwijl aan haar tevens kosteloos zullen worden verschaft de aanvankelijk benodigde schoolbanken en kaarten.

VIANEN. De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Febr.* 1867.

X Distr. B. Boers, te *Middelharnis*.

MIDDELHARNIS. Op den 3 en 4 April had alhier het

(1) In de vorige maand staat abusieflijk *Julij*.

vergelijkend examen plaats om te voorzien in de vacature, ontstaan door het vertrek van den Heer P. F. VAN SLIJPE, benoemd tot leeraar in de Engelsche taal aan de Hoogere burgerschool te *Goes*. Van de zes sollicitanten, die zich hadden aangemeld, zijn er slechts drie opgekomen.

Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener van het district, bijgestaan door den Heer MONTEBAN, openbaar onderwijzer te *Dirksland*. Op de nominatie werden de sollicitanten geplaatst in de volgende orde: 1. H. VAN DEN BERG, hulponderwijzer te *Rotterdam*; 2. H. J. VAN DER WOLDE, hulponderwijzer te *Asperen*; 3. P. F. VAN PESCH, hulponderwijzer te *Naarden*. Tot onderwijzer der Openbare school is door den Gemeenteraad op den 8 April benoemd de Heer H. J. VAN DER WOLDE.

ROCKANJE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1866.

XI Distr. Mr. A. M. de Cock, te Rotterdam.

ROTTERDAM. Aan eene der scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs eene hulponderwijzersplaats vacant. *Febr.* 1867.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. Aan eene Openbare burgerschool der eerste of laagste klasse wordt verlangd een hoofdonderwijzer. De vaste jaarwedde bedraagt *f* 1400 benevens 5 % der schoolgelden. Voorts teruggave der eerste drie tegenwoordige grondslagen der personele belasting, voor zooverre zij eene vrije woning bewonen, of eene vergoeding in verhouding tot die, hun voor huishuur verstrekt. Sollicitanten worden verzocht zich, met overlegging der bij de wet gevorderde stukken, hoofdonderwijzers-acte, acte voor de wiskunde en bewijs van goed gedrag loopende over de laatste twee jaren, schriftelijk en vrachtvrij aan te melden vóór of op 11 Mei e. k. ter Stedelijke Secretarie, afdeling Onderwijs.

AMSTERDAM. Door den Gemeenteraad is in zijne zitting van den 17 April j. l. tot hoofdonderwijzer der Openbare tusschenscholen benoemd CHRISTIAAN MONTIJN, thans hulp-
onderwijzer aan de Openbare tusschenschool litt. F. Nevens den benoemde waren op de voordragt geplaatst H. WIERDEMAN, hoofdonderwijzer te *Marken* (eiland) en J. H. EGGELTE, Pz., hulp-
onderwijzer te *Amsterdam*.

AMSTERDAM. Aan de Openbare armen- en tusschen-
scholen eerste hulponderwijzersplaatsen vacant. *Maart* 1867.

I Distr. Dr. J. Penn, te *Ansterdam*.

NIEUWERAMSTEL. Eene hulponderwijzersplaats vacant
in de Openbare school aan den Overtoom. *Nov.* 1866.

V Distr. Dr. A. L. Gastmann, te *Haarlem*.

HAARLEMMERMEER. Op hun verzoek zijn eervol ont-
slagen: 1°. H. H. GRIFFIJN, hulponderwijzer der school n°. 1
(*Nieuwerkerk*), met ingang van 1 Maart, en 2°. F. J. DE
GROOT, hulponderwijzer der school n°. 3 (*Vijfhuizen*) met
ingang van 1 Mei 1867. In de daardoor ontstane vacatures is
voorzien door de benoeming van de hulponderwijzers M. P.
BOOGAARD der school n°. 1 en J. OOSTENBROEK der school
n°. 3. Beiden zullen met 1 Mei in functie treden.

VII Distr. P. J. Heijning, te *Willemsoord*,
gemeente *Helder*.

WIERINGERWAARD. Aan de Openbare lagere school
met meer uitgebreid onderwijs in de avondschool eene hulp-
onderwijzersplaats vacant. *Maart* 1867.

VIII Distr. Mr. J. Gerdenier, te *Hoorn*.

HOOGWOUDE. Eene hulponderwijzersplaats vacant. Bezol-
diging f 325. De stukken vóór 10 Mei e. k. in te zenden
aan den Burgemeester.

X Distr. Mr. J. G. A. Faber, te *Amsterdam*.

GROSTHUIZEN, gemeente *Avenhorn*. Na gehouden ver-
gelijkend examen, den 28 Maart 1867, waarbij de Districts-

Schoolopziener werd geadsisteerd door de Heeren hoofdonderwijzers SMIT, op zijn verzoek eervol ontslagen, en DAALWIJK, van *Oudendijk*, is door den Gemeenteraad tot opvolger van eerstgemelden in de school te *Grosthuzen* benoemd de eerste der voordragt de Heer H. ZEILMAKER Hz., hoofdonderwijzer te *Oostzaan*.

XII Distr. R. Oldeman, te Wormerveer.

ZAANDAM. De Raad dezer gemeente heeft, in zijne vergadering van den 21 Februarij j. l., op verzoek van de Heeren L. RIJNINK en J. B. DE BOER VAN DER LEIJ besloten: L. RIJNINK met 1 Mei e. k. te verplaatsen naar de school van wijlen W. H. ESHUIS, en J. B. DE BOER VAN DER LEIJ naar de school van L. RIJNINK, en de school van DE BOER VAN DER LEIJ op den Zuidijk vacant te stellen. Na oproeping van sollicitanten voor de vacature en gehouden vergelijkend examen op den 26 Maart met de 5 candidaten, die zich hadden aangemeld, werd den 11 April uit het drietal, bestaande uit de Heeren W. J. VAN DER BILT, van *Beverwijk*; P. H. SCHREUDER, van *Buiksloot* en W. H. T. VAN DINGSTEE, van *Zaandam*, door den Raad der gemeente met meerderheid van stemmen tot hoofdonderwijzer benoemd W. J. VAN DER BILT, die berigt heeft den 15 Mei de betrekking te zullen aanvaarden.

Z E E L A N D.

II Distr. Dr. P. J. Andreae, te Zierikzee.

ZIERIKZEE. Aan de Openbare school voor onvermogenen (Armenschol) eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan. 1867.*

III Distr. Mr. C. J. Pické, te Middelburg.

THOLEN. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens eene hulponderwijzersplaats vacant. *Oct. 1866.*

THOLEN. Eene hulponderwijzersplaats vacant in de Openbare school voor gewoon lager onderwijs. *Maart* 1867.

IV Distr. Mr. J. H. de Laat de Kanter,
te *Goes*.

'S GRAVENPOLDER. De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

VI Distr. H. Q. Janssen, te *St. Anna ter Muiden*.
(tijdelijk.)

PAULUSPOLDER, gemeente *Stoppeldijk*. De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

U T R E C H T.

II Distr. Mr. P. A. M. V. O. Baron van
Rijckevorsel van Rijsenburg, te *Utrecht*.

LOENEN. Den 28 Maart 1867 heeft alhier het vergelijkend examen plaats gehad ter vervulling van de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, welke opengevallen is door het eervol ontslag, dat aan H. L. HEIJKOOP verleend is. Het werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer J. E. VAN RHEDEN, hoofdonderwijzer te *Utrecht*, als deskundige daartoe uitgenoodigd. Van de vijf opgekomen sollicitanten zijn, naar mate van de behaalde punten, op de voordragt geplaatst: 1°. L. W. RUINEN, 2°. J. C. J. VAN DER BURGH en 3°. J. C. VAN DER NAGEL. Bij besluit van den 3 April j. l. heeft de Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer benoemd L. W. RUINEN, hulponderwijzer eener Openbare school te *Zutphen*.

OUD-LOOSDRECHT. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

III Distr. Dr. A. A. H. Suijk, te *Utrecht*.

BUNSCHOTEN. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Maart* 1867.

SOEST. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. Jaarwedde *f* 300.

IV Distr. Dr. G. Leignes Bakhoven,
te Utrecht.

RHENEN. De Raad dezer gemeente heeft tot hoofdonderwijzer aan de gesubsidieerde Bijzondere school benoemd den Heer G. J. DIJKERMAN, kost- en dagschoolhouder te *Breukelen*.

RHENEN. Het Gemeentebestuur noodigt de zoodanigen uit, die genegen zijn om, tegen 1 Julij e. k. of eerder, als hulponderwijzer werkzaam te zijn in de Openbare school voor lager onderwijs, onder genot eener jaarwedde van *f* 300, om zich daartoe, in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging der vereischte bewijsstukken te vervoegen tot den Burgemeester.

WIJK BIJ DUURSTEDE. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

V Distr. Jhr. Mr. J. G. Bosch van Drakestein,
te Utrecht.

IJSSELSTEIN. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de Bijzondere kost- en dagschool voor meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens den 5 Mei e. k. openvallende, worden belanghebbenden uitgenoodigd zich vóór den 15 Mei 1867, onder overlegging der vereischte stukken met vrachtvrije brieven bij den Burgemeester te *IJsselstein* aan te melden. De voordeelen, aan die betrekking verbonden, zijn vrije woning en het gebruik der schoollocalen c. a.

F R I E S L A N D.

II Distr. Dr. C. J. de Lussanet de la Sablonière, te Harlingen.

SCHRAARD, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

WONS, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

III Distr. Dr. L. W. van Kleffens,
te Oenkerk.

MODDERGAT, gemeente *Westdongeradeel*. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

V Distr. Mr. Ph. van Blom, te Heerenveen.

GERSLOOT, gemeente *Aengwirden*. De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

VI Distr. Jhr. Mr. F. H. van Beyma thoe Kingma, te Heerenveen.

LANGEDIJKE, gemeente *Ooststellingwerf*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1867.

VII Distr. M. L. van de Woestijne Voerman, te Joure.

SLOTEN. Uit het vroeger vermelde zetal is door den Gemeenteraad, in zijne vergadering van den 18 Maart j.l., tot hoofdonderwijzer der Openbare lagere school benoemd J. STERKEN.

SLOTEN. Ten gevolge de benoeming van J. STERKEN, hoofdonderwijzer der Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, tot hoofdonderwijzer der Openbare lagere school, is die Bijzondere school opgeheven.

VIII Distr. Mr. J. J. Bolman, te Sneek.

ABBEGA, gemeente *Wijmbritseradeel*. De Openbare school vacant. *Junij* 1864.

O V E R I J S S E L.

I Distr. Mr. H. E. C. van Kerckhoff,
te Zwolle.

ZWOLLE. Bij besluit van 4 April heeft de Gemeenteraad, naar aanleiding van eene missive van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarbij werd medege-
deeld, dat de Rijks Hoogere burgerschool met vijfjarigen

cursus alhier omstreeks September e. k. zou worden geopend, en naar aanleiding van het Raadsbesluit van 25 Julij 1864, waarbij de Raad zich bereid had verklaard om bij de opening der Rijks middelbare school het stedelijk instituut voor lager en middelbaar onderwijs op te heffen, besloten om met 1°. September e. k. genoemd instituut te sluiten, en met genoemden dag eervol ontslag te verleenen uit hunne respectieve betrekkingen aan dat instituut, aan de Heeren W. A. ELBERTS, als hoofdonderwijzer; A. GROENIER, als hulponderwijzer; G. L. NICoud, als onderwijzer in de Fransche en J. LIVESLEY, als onderwijzer in de Engelsche taal, onder betuiging der tevredenheid van den Raad over de wijze waarop zij zich van hunne taak hebben gekweten.

Op den 4 Maart heeft alhier de aanbesteding plaats gehad van de gebouwen: 1°. voor de Openbare school voor gewoon en gedeeltelijk ook voor meer uitgebreid lager onderwijs en 2°. voor de gemeentelijke burgeravondschoon voor middelbaar onderwijs. Door de oprigting dezer scholen zal volledige uitvoering zijn gegeven aan de organisatie van het lager en middelbaar onderwijs alhier. De lokalen voor de school voor lager onderwijs zullen waarschijnlijk eerst tegen het einde van dit jaar kunnen worden betrokken. Daar echter de Rijks Hoogere burgerschoon met September zal worden geopend, en het openbaar instituut voor jongens alsdan zal zijn opgeheven, zal de nieuwe lagere schoon, die alsdan dadelijk dient te worden geopend, tijdelijk in eene andere localiteit worden gehouden. Het onderwijs op deze schoon, bestemd zoowel voor meisjes als voor jongens, zal de vakken van het gewoon lager onderwijs benevens de beginselen der Fransche taal en der wiskunde omvatten, en moet zoodanig worden ingerigt, dat de jongens van deze schoon geleidelijk naar de Rijks Hoogere burgerschoon kunnen overgaan.

Sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer aan

deze lagere school worden uitgenoodigd, om zich met vrachtvrije brieven, onder overlegging der noodige bewijsstukken en verdere attesten, aan te melden bij Burgemeester en Wethouders dezer gemeente, vóór den 1 Junij e. k. De dag van het vergelijkend examen zal hun later worden medegedeeld.

Vereischten zijn: het bezit der acte als hoofdonderwijzer of van den tweeden rang, en bevoegdheid tot het geven van onderwijs in de beginselen der Fransche taal en der wiskunde. De voordeelen zijn: *a.* eene vaste jaarwedde van omstreeks *f* 1200; *b.* tien of meer percenten van de schoolgelden; *c.* eene vergoeding voor gemis van vrije woning, ten bedrage van *f* 250. Het juiste cijfer van de vaste jaarwedde en van de percenten zullen vóór of bij het examen, na definitieve vaststelling door den Raad, aan de sollicitanten worden medegedeeld. Het schoolgeld voor de dagschool bedraagt: *a.* voor de 1ste klasse *f* 12; *b.* voor de 2de klasse *f* 16; *c.* voor de 3de klasse *f* 20, en voor de avondschool *f* 12, alles per jaar. De vier lokalen der school zullen ongeveer 250 kinderen kunnen bevatten.

ZWOLLE. Met 1°. Mei e. k. komt door vertrek van J. A. SCHUTTE eene plaats van hulponderwijzer 3de klasse aan de Openbare armenschool vacant: jaarwedde *f* 300. Sollicitanten worden uitgenoodigd om zich, met overlegging der noodige stukken, vrachtvrij te wenden tot Burgemeester en Wethouders vóór den 10 Mei e. k.

ZWOLLE. J. J. DALMEIJER, hoofdonderwijzer der Bijzondere school voor jongens, opgericht door het R. Kath. gesticht van Liefde, is benoemd tot hoofdonderwijzer der Openbare school te *Vierlingsbeek*; sedert 1°. Maart bestaat daardoor eene vacature bij eerstgemelde school; gedurende de maand Maart werd de school waargenomen door den hulponderwijzer A. VAN NIEUWENHUIZE, die echter met 1°. April in functie is getreden als hoofdonderwijzer der gymnastiek-

school aan *den Helder*. Thans wordt de school waargenomen door A. TEEUWESSEN, hoofdonderwijzer der R. Kath. armenschool, waardoor het onderwijs op deze laatste tijdelijk gestaakt is.

ZWOLLERKERSPEL: De hulponderwijzer aan de Openbare school te *Westenholte*, J. VAN DIJK, is benoemd tot hulponderwijzer aan de Bijzondere school in het weeshuis der Hervormde gemeente te *Zwolle*, zoodat deze plaats vacant is; jaarwedde *f* 300.

HEINO. In de plaats van W. BROUWER, overleden, is tot hulponderwijzer aan de Openbare school alhier benoemd F. F. K. BOUSEMA, vroeger hulponderwijzer te *Deventer*.

II Distr. Mr. A. van Naamen van Eennes,
te *Zwolle*.

ZWARTSLUIS. Eene Openbare school vacant. *Maart* 1867.

III Distr. Mr. R. C. Nieuwenhuijs,
te *Deventer*.

OLST. Ten gevolge van het eervol ontslag, aan H. W. KRUISSELBRINK op zijn verzoek verleend, worden sollicitanten naar de betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school opgeroepen om hunne bewijsstukken vóór 15 Mei vrachtvrij aan den Burgemeester in te zenden; jaarwedde *f* 300.

RAALTE. Aan den hoofdonderwijzer der Openbare school, R. TIJHOFF, is op zijn verzoek, wegens klimmende jaren en ziekelijkheid, eervol ontslag verleend. De Gemeenteraad heeft H. A. H. SLUITER, hoofdonderwijzer der Openbare school van dezelfde klasse te *Luttenberg*, binnen deze gemeente, naar de vacante school overgeplaatst. Dien ten gevolge wordt voor de vacante school te *Luttenberg* een hoofdonderwijzer gevraagd. De jaarwedde bedraagt *f* 500 benevens *f* 70 als vergoeding voor gemis van vrije woning. Sollicitanten worden verzocht zich, vóór 12 Mei e. k., vrachtvrij, met overlegging der vereischte bewijsstukken, te adres-

seren aan den Burgemeester van *Raalte*. Het vergelijkend examen zal te *Raalte* plaats hebben op Maandag, 3 Junij, des morgens ten 9 ure.

V Distr. Mr. B. G. ten Pol, te *Rijssen*.

BORNERBROEK, gemeente *Borne*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1867.

GEESTEREN, gemeente *Tubbergen*. Sollicitanten worden opgeroepen voor de betrekking van hoofdonderwijzer te *Gee-steren*, gemeente *Tubbergen*; jaarwedde *f* 400; voor gemis van vrije woning *f* 40. Men wordt verzocht de noodige bescheiden vóór 15 Mei e. k. aan den Burgemeester van *Tubbergen* in te zenden.

OOTMARSSUM. De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

TUBBERGEN. Voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school worden nogmaals sollicitanten opgeroepen; jaarwedde *f* 500; vergoeding voor gemis van vrije woning *f* 50. Er bestaat gelegenheid tot het geven van privaattlessen, ook in de vakken van het uitgebreid lager onderwijs alsmede in muziek.

VI Distr. Mr. L. J. van Riemsdijk, te *Ommen*.

DEDEMSVAART, gemeente *Avereest*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1866.

HARDENBERG (ambt). De Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs der Christelijke afgescheidene gemeente te *Lutten*, aan de *Dedemsvaart*, vacant. *Aug.* 1866.

OMMERSCHANS, gemeente *stad Ommen*. De hoofdonderwijzer der Rijksschool, H. HOOGSTRA, is bij beschikking van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken eervol uit zijne betrekking ontslagen, met bepaling, dat hij voortdurend, zoolang zijne krachten hem zulks toelaten, zich met het oppertoezicht der school zal blijven belasten.

VIII Distr. Mr. J. Kalff, te Almelo.

EGEDE, gemeente *Hellendoorn*. De hoofdonderwijzer der Openbare school F. BRUNSMAN is overleden. Daar er geen waarnemer beschikbaar was, zijn de hier schoolgaande kinderen tijdelijk naar de school te *Marle* verwezen.

G R O N I N G E N.**I Distr. Jhr. Mr. H. J. Trip, te Groningen.**

GRONINGEN. De nieuw opgerigte Openbare lagere school der eerste klasse buiten de Oosterpoort vacant. *Maart* 1867.

III Distr. J. W. van Roijen, te Kantens.

NOORDWOLDE, gemeente *Bedum*. Door den Raad dezer gemeente is na gehouden examen tot hoofdonderwijzer benoemd de eenig opgekomen sollicitant EGBERT WESTERHOF, waarnemend hoofdonderwijzer alhier, bezitter van den tweeden rang.

V Distr. B. Brugsma, te Groningen.

KALKWIJK, gemeente *Hoogezand*. Uit het ten gevolge van het vergelijkend examen voorgedragene zestal onderwijzers (zie *N. Bijdr.* van *Febr.* 1867) heeft de Raad dezer gemeente J. BOUMA, hulponderwijzer te *Muntendam*, tot hoofdonderwijzer benoemd; hij is den 1 April j. l. in dienst getreden.

VI Distr. Dr. W. Gleuns, Jr., te Groningen.

OUDE SCHANS, gemeente *Bellingwolde*. Door het verleend eervol ontslag aan den hoofdonderwijzer H. DOEDENS, die gedurende 44 jaren alhier nuttig werkzaam was, zal deze plaats met 1 Julij aanstaande vacant worden. De onderwijzer genoot als zoodanig eene jaarwedde van f 500 alsmede vrije woning en tuin. Hoofdonderwijzers, die genegen zijn naar deze betrekking te solliciteren, worden uitgenoodigd zich vrachtvrij aan te melden bij den Burgemeester dezer gemeente, vóór of op

den 25 Mei e. k. Het vergelijkend examen zal worden gehouden op Zaterdag, den 8 Junij, des morgens ten 9 ure in de school te *Oude Schans*.

VII Distr. Dr. G. A. Venema, te Groningen.

DE MUSSEL, gemeente *Onstwedde*. Op den 30 Maart j.l. is het vergelijkend examen van sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer te *de Mussel* gehouden, welke betrekking was vacant geworden door de verplaatsing van den hoofdonderwijzer J. HUIZING, van de *Hörsten* naar het *Stads Musselkanaal*, en van den hoofdonderwijzer E. SCHUITEMA, van *de Mussel* naar *de Hörsten*, welke scholen allen in de gemeente *Onstwedde* zijn gelegen. Van de zes sollicitanten namen vier aan het examen deel en van het op de voordragt geplaatste viertal werd RUELFF VEGTER, hulponderwijzer te *Uithuizer Meeden*, die bij het examen de meeste goedkeurende punten op zich had vereenigd, bij besluit van den Raad van de gemeente *Onstwedde* van den 4 April j.l., tot hoofdonderwijzer te *de Mussel* benoemd.

D R E N T H E.

I Distr. H. Boom, te Assen.

ASSEN. Aan het hoofd der Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs, die omstreeks den 1 Julij a. s. te *Assen* zal geopend worden, wordt verlangd een hoofdonderwijzer, bevoegd tot het onderwijzen der vakken genoemd onder letters *a* tot en met *l* en onder *o* van art. 1 der wet van 13 Augustus 1857. De bezoldiging, aan die betrekking verbonden, bestaat in eene vaste jaarwedde van *f* 1000; 10 pCt. der ontvangen schoolgelden; vrije woning, zonder tuin. Sollicitanten worden verzocht hunne bewijzen van bekwaamheid en aanbevelingen vrachtvrij in te zenden aan den Burgemeester van *Assen*, vóór den 6 Mei e. k., zul-

lende de dag van het vergelijkend examen nader worden opgegeven.

V Distr. Dr. P. Hofstede Crull,
te Meppel.

ANSEN, gemeente *Ruinen*. De onderwijzer B. F. HUIS is elders benoemd, de Openbare gehuchtschool is hierdoor open. Aangifte tot het vergelijkend examen, vóór 5 Mei, vrachtvrij; wedde *f* 240, vergoeding voor huishuur *f* 25.

L I M B U R G.

IV Distr. Mr. P. G. E. H. Baron de Bieber-
stein Rogalla Zawadsky, te Roermond.

EINIGHAUSEN, gemeente *Limbricht*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

JABEEK. De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

MUNSTERGELEEN. De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Febr.* 1867.

VI Distr. L. F. H. Beerenbroek,
te Roermond.

BAEXEM. De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

VII Distr. Dr. J. P. H. van de Loo,
te Venlo.

KESSEL. Door het eervol ontslag aan G. P. GEURTS, op zijn verzoek verleend, is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant geworden. De voordeelen hieraan verbonden zijn eene jaarwedde van *f* 525 met vrije woning en tuin; eene jaarlijksche rente van *f* 43.44, benevens de opbrengst der schoolgelden voor het meer uitgebreid onderwijs p. m. *f* 50. Sollicitanten, die, behalve de acte als hoofdonderwijzer of van den tweeden rang, de bevoegdheid hebben

tot het geven van onderwijs in de Fransche en Hoogduitsche taal, worden verzocht zich, vóór den 15 Mei e. k., bij den Burgemeester aan te melden.

VENLO. De nieuw opgerigte Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Febr.* 1867.

VIII Distr. Mr. F. P. J. de Sain, te *Horst*.

WELL, gemeente *Bergen*. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

B E R I G T.

Vergadering der leden van het Fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers in *Gelderland*, op Zaterdag, den 25 Mei e. k., des middags ten één ure, in het lokaal der verkooping, boven het koffijhuis „de Harmonie,” te *Arnhem*.

B. BLOKHUIS,
Secretaris.

PROGRAMMA VOOR EEN WEDSTRIJD

1. IN HET SCHOONSCHRIJVEN,

a. tusschen HULPONDERWIJZERS,

b. „ KWEKELINGEN,

2. IN HET SCHRIJVEN MET KRIJLT OP HET BORD

tusschen HULPONDERWIJZERS,

IN DE PROVINCIE GELDERLAND,

*uitgeschreven door het Bestuur der Gewestelijke vereeniging
Gelderland van het Nederl. Onderwijzers-Genootschap.*

Het Bestuur der Gewestelijke vereeniging *Gelderland* van het Nederl. Onderwijzers-Genootschap, de kunst van het

schoonschrijven op nieuw wenschende aan te moedigen, noodigt: 1°. alle aankomende onderwijzers in *Gelderland* uit, vrachtvrij bij den ondergeteekende, te *Dodewaard*, in te zenden, vóór of op den 15den Mei 1867, het volgende, geschreven op een gewoon vel papier waarop geene potloodlijnen zichtbaar zijn, en wel twee regels *groot*, twee regels *middelsoort*, twee regels *staand klein* en minstens twee regels *lopend klein*:

„De maancirkel, door den Griek METON, in 432 vóór CHRISTUS opgemerkt, is een tijdkring van 19 jaar, waarna de maansveranderingen weder op dezelfde dagen van 't jaar invallen. Het jaar 1867 is het 6de jaar van den 99sten maancirkel na de geboorte van JĒZUS CHRISTUS. Het jaarnommer noemt men het Gulden getal, omdat het oudtijds met gouden letters op de markt te Athene werd aangekondigd.”

Het schrift moet aan de keerzijde met eene spreuk geteekend en deze mede geplaatst zijn op een bijgevoegd verzegeld briefje, houdende den naam en de woonplaats van den schrijver; terwijl bovendien het schrift en het briefje van een hulponderwijzer met eene H, en van een kweekeling met eene K moeten geteekend zijn.

De naambriefjes van de niet bekroonde inzenders der schriften worden in de vergadering van de Gewestelijke vereeniging ongeopend vernietigd.

2de. Het Bestuur verzoekt verder iedere afdeeling in eene vergadering een concours te doen plaats hebben tusschen de hulponderwijzers in den omtrek in het schrijven met krijt op het bord, en daarover, mede vóór 15 Mei a. s., aan het adres van den ondergeteekende, rapport uit te brengen.

Ieder bekroonde — zoo van het schrift als wegens het schrijven op het bord in iedere afdeeling — zal een boekwerk worden toegekend, met inschrijving door het Bestuur, vermeldende wien en waarvoor het is uitgereikt.

Indien zich vijf of meer bekroonden van de schrijvers op het bord aanmelden, waarvan HH. Secretarissen verzocht worden in hun rapport te doen blijken, zal tusschen dezen op de Gewestelijke vergadering een wedstrijd gehouden worden.

Voor de bekrooning aldaar wordt *f* 10 uitgelooft.

Namens het Bestuur voornoemd,

De Secretaris,

J. SCHOONDERMARK.

I N H O U D.

BOEKBEORDEELINGEN.

- CHR. OESER'S *Handleiding tot de kennis der algemeene geschiedenis*. Bl. 265
 B. L. VAN DAM, *Schrijfboek ten dienste der scholen*. — 277

MENGELWERK.

- Gevoelens en herinneringen van een onderwijzer* . . — 283
Uit mijn dagboek — 302
De Alexandrina-school voor Hindoe-meisjes, te Bombay. — 317
Den Heer J. GELUK, te Dinteloord, door J. C. NEURDENBURG. — 321

SCHOOLNIEUWS.

- Benoeming van den Heer J. P. W. SCHERMER tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict van de provincie Zuidholland* — 325
Benoeming van den Heer Mr. A. VAN NAAMEN VAN EEMNES tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict van de provincie Overijssel — 325
Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad n°. 103), verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen. — 326

UTRECHT. *Vierde schooldistrict.*

- Veertigjarige schooldienst van den Heer G. J. LIT, hoofdonderwijzer te Veenendaal* — 326

NOORDHOLLAND. *Derde schooldistrict.*

- Waver, gemeente Ouder-Amstel. S. KOK verliest zijne bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs*. — 329

- SCHOOLBERIGTEN van April 1867* . . . — 330

Nieuwe uitgaven betreffende het onderwijs.

- Dekker, (D.) Leesboekje, naar de leerwijze van P. J. Prinsen, ingericht volgens de spelling van Dr. de Vries en Dr. te Winkel. 5e en 6e stukje. Purmerende, L. G. Post. Kl. 8°. per stukje. . f 0.10
- Engelen, (Mr. A. W. v.) Geschiedenis van het laatst der achttiende eeuw en van de negentiende eeuw tot op den tegenwoordigen tijd. 4e deel. Nieuwste geschiedenis (van 1789—1867). 3de druk. Groningen, J. B. Wolters. Gr. 8°. f 4.90
- Engelschman, (De kleine) Praktische aanleiding tot het verkrijgen eener goede uitspraak der Engelsche taal, tevens geschikt als vertaalboekje voor eerstbeginnenden, door een bewerker van: „A day well spent.” Amsterdam, H. de Hoogh. Kl. 8°. . f 0.35
- Geer, (Dr. P. van) Ontwikkeling van den geest, het hoogste doel van de beoefening der wiskunde. Redevoering ter aanvaarding van het buitengewoon hoogleeraarsambt aan de Leidsche hoogeschool, uitgesproken den 23 Maart 1867. Leiden, Jac. Hazenberg, Corns-zoon. Gr. 8°. f 0.40
- Geslachtlijst van zelfstandige naamwoorden der Nederlandsche taal. Ten dienste der scholen (Volgens de spelling der HH. te Winkel en de Vries). Amsterdam, A. Hoogenboom. Kl. 8°. f 0.25
- Graafland, (N.) S. E. Harthoorn's oordeel over het onderwijs in de Minahassa toegelicht. Rotterdam, M. Wijt en Zn. Post 8°. f 0.75
- Groneman, (H. J. H.) Beginselen van de leer der perspectief, toege-licht zonder behulp der beschrijvende meetkunde, ten dienste van de scholen voor middelbaar onderwijs. Groningen, J. B. Wolters. Post 8°. f 0.50
- Harting, (P.) De voorwereldlijke scheppingen, vergeleken met de tegenwoordige. In tafereelen. Met 4 steendrukplaten en 168 gly-phographische figuren in den tekst. (Nieuwe uitgave). 1e afl. Tiel, H. C. A. Campagne. Roy. 8°. f 1.00
Compleet in 4 afleveringen.
- Inleiding (Praktische) tot de cijferkunst, benevens eenige tafels bij het cijferen noodzakelijk voor het geheugen, ten gebruike der lagere school. Hengelo, H. D. Kunen. Kl. 8°. f 0.12½
- Jong, (H. de) Taaloefeningen voor de lagere scholen. St. Anna Parochie, J. Kuiken Jz. Kl. 8°. f 0.25
N. Bijdr. Ond. April 1867.

- Laveije, (E. de) Het volksonderwijs in de XIXe eeuw. Uit het Fransch vertaald, door E. C. Enklaar. Kampen, K. van Hulst. Gr. 8°. f 1.60
- Leigh, (J. C.) Aanschouwelijke natuurkunde. Platen voor school en huis, tevens geschikt tot teekenvoorbeelden. Geteekend onder leiding van W. Degenhardt. 1e afl. Amsterdam, C. L. Brinkman. Langw. 4°. f 0.40
- Moerkerken, (P. H. van) Redekunst, benevens schetsen en onderwerpen van opstellen, bewerkt voor middelbare en latijnsche scholen. Leiden, van den Heuvell en van Santen. 12°. f 1.00
- Romeyn, (P.) Wat te doen tegen schoolverzuim? (uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen) Amsterdam, H. W. Mooij. Gr. 8°. f 0.25
- Sack, Beschrijving van alle landen, staten en rijken der aarde. Aardrijkskundig handboek volgens de jongste toestanden. Met een voorbericht van Dr. J. J. Kreenen. 3e afl. Zwolle, van Hoogstraten en Gorter. Gr. 8°. f 0.40
- Shakspeare's Meesterstukken. Nieuwe uitgaaf. n°. 1. Othello. Amsterdam, K. H. Schadd en G. L. Funke. Post 8°. Pro compleet in 7 stukken f 4.00
- (William) Macbeth, with an introduction, critical and historical notes by M. P. Lindo. 2d edition. Arnhem, D. A. Thieme. Post 8°. f 0.75
- Tijdschrift voor onderwijzers; uitgegeven door de Afdeling Deventer van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap. Onder redactie van P. J. Eites, W. ten Entel Jr. en J. D. R. Moll. 5e jaarg. 1e afl. Deventer, W. Brinkgreve. Gr. 8°. Per jaarg. van 4 afl. f 2.50
- Tijdschrift voor reken-, stel- en meetkunde, uitgegeven van wege de gewestelijke vereeniging Noord-Holland van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap, onder redactie van: J. Aquoy, H. W. Bloem, D. W. Hinse, A. van Otterloo en R. van de Weerd. 15e jaargang, n°. 1. Amsterdam, A. Hoogenboom. Gr. 8°. Per jaargang van 4 n^os. f 0.50
- Toorenenberger, (J. J. van) Ter schoolwetherziening. Utrecht, Kemink en Zoon. Gr. 8°. f 0.25
- Viernagel, (C. J.) Economie. Nieuwe grondslagen voor de zoogenaamde staathuishoudkunde. Amsterdam, J. H. Scheltema. 12°. f 1.00
- Waterreus, (J.) Leesboek voor de hoogste klasse der lagere scholen. Amsterdam, J. H. Laarman. Kl. 8°. f 0.40
- Winkler, (T. C.) Op en in de aarde. Met 32 groote platen en kaarten, en een groot getal kleinere houtgravuren. 6e afl. Rotterdam en Leiden, H. Nijgh en v. d. Heuvell en van Santen. Gr. 8°. f 0.75

Uitgaven voor scholen van P. N. VAN KAMPEN,
te Amsterdam.

FRANSCH E TAAL.

De Zesde Druk van E. GERDES, Nieuwe Leerwijze der Fransche Taal (naar de Leerwijze van Dr. AHN), 1ste Cursus *f* 0.50.

De Derde Druk van den 2den of laatsten Cursus, *f* 0.60.

HOOGDUITSCH E TAAL.

De Vierde Druk van E. GERDES, Nieuwe Leerwijze der Hoogduitsche Taal (naar Dr. AHN), 1e Cursus, *f* 0.65; 2e Cursus, 2e druk, *f* 0.75; 3e of laatste Cursus, 2e Druk *f* 0.75.

E. GERDES, Deutsches Lesebuch für die Schulen. Zweite Auflage. 1er Theil *f* 0.50; 2er Theil *f* 0.50.

ENGELSCHE TAAL.

De Tweede Druk van E. GERDES, Handleiding tot het spoedig leeren der Engelsche Taal. *f* 0.90.

De Derde Druk van E. GERDES, Nieuwe Leerwijze der Engelsche Taal (naar Dr. AHN), 1e Cursus *f* 0.65; 2e of laatste Cursus, 2e druk, *f* 0.80.

E. GERDES, Engelsch Leesboek voor de Scholen. 1e stukje *f* 0.55; tweede of laatste stukje *f* 0.75.

P. J. VETH, Specimens from the English Classics, with an introductory essay on English literature, explanatory notes and a glossary. 2 vols *f* 3.

F. M. COWAN, A chronological critical table of English literature. In 4to. Second edition *f* 1.20.

ANDERSONS Mercantile Correspondence. Voorbeelden van Koopmans-briefvenstijl, ten gebruike van meergevorderden in de Engelsche taal. Naar W. ANDERSON, door EDW. TAYLOR. Derde vermeerderde Druk. *f* 0.90.

HANDELSGESCHIEDENIS.

J. J. ALBERDA, Schets der Handelsgeschiedenis. Een Leerboek voor Instituten en Inrigtingen van Middelbaar Onderwijs.

Eerste Stuk. De Handel der Oudheid en die der Middeleeuwen, *f* 0.80.

Tweede Stuk. De Handel der Nieuwere Volken tot 1789, *f* 0.90.

Derde Stuk. De Handelsgeschiedenis van 1789 tot op onzen tijd, *f* 1.05.

[394]

Bij G. PORTIELJE EN ZOON, te Amsterdam, ziet het licht:

G. N. Landré,

Verzameling van Brieven, om, met behulp der Nederduitsche taal, de jeugd door het vertalen van geschikte en uitgezochte voorbeelden tot de kennis van den Franschen briefstijl op te leiden. *Vijfde druk*. Op nieuw herzien, verbeterd, overeenkomstig de behoeften des tegenwoordigen tijds ingerigt en met **HANDELS-, BANKIERS- en WISSELBRIEVEN** enz. vermeerderd. Prijs *f* 1.15; bij het 12tal à *f* 1.10 per Ex.

J. C. F. Scherber,

Beknopte Handleiding tot de kennis der Hoogduitsche taalregelen, of Verzameling van opstellen, om vele moeilijkheden, op eene praktische wijze, spoedig te boven te komen en zich tevens den briefstijl eigen te maken. Naar de 3de verbeterde uitgave voor Nederlanders omgewerkt, aanmerkelijk vermeerderd en meerendeels naar HEYSE'S *Spraakkunst* ingerigt, door S. J. MULDER, Doctor in de Wijsbegeerte. *f* 1.25.

D. Ouwersloot,

Nederlands dichters tot op de helft der 18de eeuw in herinnering gebracht. 2 deelen, 945 bladz. *f* 3.75.

Benevens een aantal werkjes geschikt voor het onderwijs in de **FRANSCHÉ, ENGELSCHÉ en HOOGDUITSCHÉ TALEN**, waarvan de Lijst op *franco* aanvraag *gratis* te bekomen is.

Pas verschenen: de **ACHTSTE** VERBETERDE DRUK van:

Second Livre de lecture ou choix de plusieurs Historettes, Anecdotes et Beaux traits Amusants et Moraux, destinés a faciliter aux commençants l'étude de la langue Française, avec la version en Hollandais des Phrases et des mots par G. ENGELBERTS GERRITS. Prijs *f* 0.45. Bij het twaalfstal *f* 0.42¹/₂.

[395]

Bij J. SUYKERBUYK te Rosendaal, is van de pers gekomen:

DROOMEN VAN EEN SCHOOLMEESTER

OVER EXAMENS, ONDERWIJSWETTEN,
SCHOOLBOEKEN, ENZ.

Verhaald aan Ouders en Voogden ter waarschuwing.

28 Bladz. in 12°. — 20 Cent.

[396]

Bij G. G. BRUGMAN, te Weesp, is van de pers gekomen:

DE AARDE.

Aardrijkskundig leerboek voor de lagere scholen,

door A. L. BOESER. Prijs 30 Cts.

Dit schoolboek is ingericht volgens de nieuwste staatkundige verdeling en met het oog op de omstandigheden die in den laatsten tijd hebben plaats gehad. — Het is een vervolg op:

NEDERLAND. Aardrijkskundig leerboekje.

Prijs 15 Cts., waarvan heden de 2de druk is verschenen.

Voorts debiteert hij met succes:

A. L. Boeser.

Nieuw Rekenboek voor de lagere scholen.
1ste Stukje. Prijs 15 Cts. (waarvan heden de 2de druk is verschenen.)

" " 2de Stukje. Prijs 15 Cts.

" " 3de " " 15 Cts.

" " 4de " " 20 Cts.

" " 5de " (*is ter perse*).

Allerlei. Leesboek voor de lagere scholen. Prijs 25 Cts.

L. RIJNENBERG. **Voorlooper** van alle in Nederland gebruikt wordende Leerboeken der Fransche taal. Prijs 25 Cts.

J. H. HOFLAND. **Verstandsoefeningen.** Prijs 20 Cts.

 Voor Heeren Onderwijzers zijn present-exemplaren disponibel.

[397]

JOHN LOTHROP MOTLEY,
DE OPKOMST VAN DE NEDERLANDSCHE REPUBLIEK,
 (Onder WILLEM DEN EERSTE).

VERTAALD ONDER TOEZIGT VAN
 Dr. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK.

Volks-uitgaaf.

Welhaast zal het derde Eeuwgetijde daár zijn van den eersten opstand tegen Spanje, en den aanvang van den tachtigjarigen worstelstrijd, om vrijheid en onafhankelijkheid voor tijdgenoot en nakomelingschap te verwerven. Wie zou dán niet gaarne zich bij vernieuwing verplaatsen in dien merkwaardigen tijd en onverdeelde hulde brengen aan de Nederlanders van de XVIde eeuw, en aan hun met hen in leven en dood verbonden leidsman, WILLEM VAN ORANJE? — Drie eeuwen zijn sedert verloopen, en zijn er velen, die aan den roem onzer voorouders regt laten wedervaren, er zijn er ook, die hunne eer bezwalken. — Intusschen zijn de middelen en bronnen om de waarheid te kennen vermeerderd en gezuiverd; en zij, die een helderder kennis van den roem huns lands verlangen en onverdienden smaad wenschen afgekeerd te zien, kunnen hun weetlust in vele opzichten bevredigen.

Bovengenoemd werk van JOHN LOTHROP MOTLEY is ook in dit opzigt hoogst aanbevelingswaard. Hij toch heeft zijn Vaderland verlaten en onder ons volk geruimen tijd vertoefd, om met de oorkonden ook het volk zelf te bestuderen, opdat zijne Geschiedenis van de wording van onzen Staat een tafereel naar het leven en der waarheid getrouw zou zijn. Hij raadpleegde daartoe niet slechts gelijktijdige en latere historieschrijvers, hetzij Hollandsche, Vlaamsche, Fransche, Italiaansche, Spaansche of Hoogduitsche, maar spaarde tijd noch inspanning om behalve in ons Vaderland de Koninklijke archieven van Brussel en Dresden te doorzoeken, om er nieuwe belangrijke bouwstoffen te verzamelen, en daár de oplossing te vinden van wat nog verborgen, raadselachtig of onjuist was. — Op deze wijze is het den Schrijver mogen gelukken om in levendigen stijl eene nieuweanschouwelijke voorstelling te geven van een der gewigtigste tijdperken onzer Geschiedenis; — alles leeft in zijne tafereelen en beweegt zich in geleidelijke ontwikkeling of ontrolt zich als in een panorama.

De Uitgever besloot daarom thans eene nieuwe opslag van het werk te maken, en wel op het voetspoor des Engelschen uitgevers, eene **Volksuitgaaf tegen een lagen prijs**, opdat het boek voor iedereen, ook voor de minder gegoeden, zou verkrijgbaar zijn.

Deze goedkoope uitgaaf zal in 4 deelen van 400 bladzijden in post octavo verschijnen, à f 1.20 per deel, bij intekening. Drie deelen zijn in het licht. Na de uitgaaf van het vierde wordt de prijs verhoogd.

's Gravenhage 1867.

W. P. VAN STOCKUM.

[398]

Uitgaven van W. E. J. TJEENK WILLINK,
te Zwolle.

NIEUWE SCHRIJFMETHODE voor de Lagere scholen en Inrichtingen van middelbaar onderwijs; opgedragen aan den Heer Dr. J. J. KREENEN, *Inspecteur voor het Lager onderwijs in Overijssel*. Door H. BAARSCHERS, *Onderwijzer te Hardenberg*. Prijs f 1.80.

Deze schrijfmethode bestaat uit 30 *Voorschriften* benevens *Inleiding*, terwijl bij elk Exemplaar de Schrijfboeken N°. 1—3 worden afgeleverd, zoo als die tegen 7½ cent per stuk te bekomen zijn.

De Heer Dr. J. J. KREENEN, *Inspecteur van het Lager onderwijs in de provincie Overijssel*, toonde veel belangstelling in het plan en zag alle proeven na.

De practische doelmatigheid dezer methode werd vóór het afdrukken der *Voorbeelden* beproefd aan de Departements-school der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, door de Heeren MUIJDERMAN, *Hoofdonderwijzer*, en POSTEL, geëxamineerd volgens de Wet op het middelbaar onderwijs, voor het Schoonschrijven. Beiden verklaarden zich zeer ingenomen met deze volgens hun gevoelen zeer practische en weinig kostbare schrijfmethode.

Om de invoering op de scholen zoo gemakkelijk mogelijk te maken, zijn van de *Voorbeelden* te bekomen:

N ^o . 1—13,	behoorende bij het eerste Schrijfboek,	voor 0.78.
" 14—18,	" " " " tweede	" " " 0.30.
" 19—30,	" " " " derde	" " " 0.72.

Zie de aanprijzende beoordeeling in het *Weekblad voor Lager, Middelbaar en Gymnasiaal onderwijs*, 1867, n°. 3.

EERSTE, TWEEDE, DERDE en VIERDE LEESBOEKJE, van eenen Vriend der jeugd. Omgewerkt door H. BAARSCHERS, *Onderwijzer te Hardenberg*. Prijs 5, 7½, 7½ en 10 ct.

Van deze *Leesboekjes* wordt nu uitgegeven: van het eerste de **VIJFDE DRUK**, van het tweede de **VIERDE DRUK**, van het derde en vierde de **DERDE DRUK**, allen geheel omgewerkt door den Heer H. BAARSCHERS.

LEESBOEK voor de Lagere scholen en Normalessen; ter bevordering eener ongekunstelde, beschaafde uitspraak, door H. BAARSCHERS, *Onderwijzer te Hardenberg*. **DERDE DRUK**. Prijs 15 ct.

Door den algemeenen bijval en het invoeren op onderscheidene scholen werd deze **DERDE DRUK** noodig binnen het jaar na de uitgaaf van den eersten druk.

In de beoordeeling van dit boekje in de *Nieuwe Bijdragen voor onderwijs* leest men o. a.:

„Wil men *kinderen* leeren lezen in verschillende toonen, men dient dan een boek te hebben opzettelijk voor dat doel geschreven door

een bevoegde hand, en niet een dat fragmenten uit de beste schrijvers van vroegeren en lateren tijd geeft: de schoonheden dier auteurs zijn nog paalen voor de zwijnen geworpen.

Het werkje, dat wij hier aankondigen, schijnt ons bijzonder geschikt voor het meer genoemde doel: bevordering van eene ongekunstelde, beschaafde uitspraak en een goeden leestoon.

De inhoud der 64 lessen van het werkje ligt geheel onder de bevatting der kleine lezers; zij ontvangen deze leesstof met blijkbare voorliefde, gelijk ons bij ondervinding bleek."

Als proeve van behandeling worden door den recensent een paar Lesjes overgenomen, waarop hij laat volgen:

"Het is geen wonder, dat lessen in dien toon aan de jeugd bevallen en de leestoon door de voordragt van dergelijke stukjes meer natuurlijk en waar moet worden. Wij voorspellen auteur en uitgever van dit werkje een schitterend debiet."

TWEEDE LEESBOEK voor de hoogste klasse der Lagere scholen en Normaallengen; door H. BAARSCHERS. 72 bladz. **TWEEDE DRUK.** Prijs 20 cent.

Dit boekje is geheel bewerkt in den trant van het *Leesboek*.

De ruime bestellingen, die, al dadelijk na de uitgaaf, aan dit boekje ten deel vallen, strekken intusschen ten bewijze, dat de Heer B. ook in dezen gelukkig is geslaagd.

In de 4de aflevering van het *Ned. Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*, jaargang 1866, zegt de recensent bij eene gelijktijdige beoordeeling van *Natuurlijk lezen*, door G. VAN SANDWIJK, *Leerlingen en Voorbeelden*, door A. A. HOLST en *Tweede Leesboek voor de hoogste klasse der Lagere scholen en Normaallengen*, door H. BAARSCHERS, van dit laatste:

"N°. 3 is een 2de stukje van een vroeger loffelijk aangekondigd 1ste. 't Boekje is met veel oordeel samengesteld en geeft veel aanleiding aan den verstandigen onderwijzer, om met de kinderen en kweekelingen — want voor deze acht ik het ook zeer geschikt — over de taal in al hare verscheidenheid te spreken. Het proza is eigen werk; de poëzie eene kleine keur uit onze dichters. 't Leste 't beste, is op N°. 3 van toepassing."

DE KINDEREN VAN DEN BUITENMAN; een Schoolboekje, bevattende korte lessen over Landhuishouding, en houtsneéplaatjes, door H. BAARSCHERS. **DERDE DRUK.** Prijs 20 cent.

In *Pestalozzi*, *Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*, 1867, eerste aflevering, komt voor:

De bekende hoofdredacteur der *Landbouw-Courant* Dr. L. MULDER zegt in zijn aanprijzend woord: "De Heer BAARSCHERS is er in

geslaagd, om op ongekunstelde wijze veel goeds te zeggen. Zijne korte lessen verdienen allezins door de kinderen van den buitenman gelezen en met zorg behartigd te worden." Wat zullen wij, ná dit woord, zeggen? Dat wij het volkomen met dien Heer eens zijn.

't Is een boekje van 64 bladzijden kl. 8vo. De schrijver heeft kinderen van 11 en 12jarigen ouderdom op het oog gehad. Over veel een weinig; maar dat over 't geheel zeer goed is. Wij wenschen schrijver en uitgever goed succes.

Binnen kort verschijnt het *Tweede stukje* van **DE KINDEREN VAN DEN BUITENMAN**, door H. BAARSCHERS, met houtsneëplaatjes. Prijs f 0.25.

De Heer VRIESE, *Hoofdonderwijzer aan de Normalschool te Zwolle*, nam de bewerking op zich van den **VIJFDEN DRUK** van

VAN DER VEGT, Keur van nuttige en aangename Verhalen voor de jeugd, 110 bladzijden. Prijs 30 cent.

Over dit werkje vindt men de volgende aankondiging in het *Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*:

"Ik heb het boekje in zijn geheel zelf niet gelezen, maar het mijnen kinderen in handen gegeven, die aan den inhoud veel genoeg gehad hebben. Wat ik zelf gelezen heb, is mij wel bevallen. Het bevat, meest in proza, door een enkel liedje afgewisseld, bijna geheel vertellingen van allerlei inhoud, juist geen vertellingen, die de verbeelding hoog spannen. Ik geloof met den Heer VRIESE, dat een boek van meer aangename inhoud zijn nut heeft tusschen de behandeling van meer ernstige onderwerpen. Door den verschillende leestoon, dien het vordert, werkt het ook voordeelig op het lezen. In alles moet men zich voor overdrijving wachten: had men vroeger in de schoolboeken alleen vertellingen en wordt dat tegenwoordig met grond afgekeurd, men behoeft daarom de kinderen niet altijd en altijd weér met wetenschappelijke onderwerpen bezig te houden. Ik geloof daarom, dat dit boekje, hetwelk zich door goed papier aanbeveelt, nevens anderen met vrucht gebruikt kan worden."

REKENBOEK voor eerstbeginnende leerlingen, door H. KROEZE RAMAKER. 1ste stukje, 2de DRUK, 20 cent. 2de stukje, 25 cent. 3de stukje, 35 cent. De prijs der Antwoorden is 7 $\frac{1}{2}$, 7 $\frac{1}{2}$ en 10 cent.

H. DE BOER, *Oefeningen in de Vormleer*, voor de scholen, ten dienste der leerlingen. **TWEDE DRUK**, herzien door E. L. VEENSTRA, *Hoofdonderwijzer te Steenwijk*. Met platen 30 cent. Zonder platen 15 cent.

Proeve van een Leesboekje over den beredeneerden Landbouw, ten gebruike der *Dorpsscholen*, door E. C. ENKLAAR. VIERDE DRUK. 30 cent.

De Landbouw zoo als hij zijn kan. Een Volksleesboek, door E. C. ENKLAAR. TWEDE DRUK. Prijs 30 cent.

De Moestuin, in maandelijksche Tuinoefeningen, vrij gevolgd naar den *Calendrier du bon Cultivateur*, par M. DE DOMBASLE, door E. C. ENKLAAR. Prijs 30 cent. Bij 25 of meer exempl. 25 cent.

HOOGDUITSCH E SPRAAKKUNST, of gemakkelijke wijze om de Hoogduitsche taal te leeren; door J. V. MEIDINGER, 13de druk. Herzien door W. A. ELBERTS. 520 bladz. Prijs f 1.80.

Dit Schoolboek, waarvan de Twaalfde en Dertiende druk herzien is door den Heer W. A. ELBERTS, is alom gunstig bekend en wordt voortdurend algemeen gebruikt.

ENGLISH READING LESSONS, Extracted from the works of eminent English writers, designed as an instructive amusement for young persons of both sexes, to improve their language, for schools and private learning. With a complete vocabulary. Prijs f 1.25.

Aan deze met zorg gekozen bloemlezing uit Engelsche schrijvers, voorzien van eene Woordenlijst, valt van elk, die er mede kennis maakt, eene gunstige ontvangst te beurt. — De opvolging der stukken is zeer geleidelijk.

VOORSTELLEN ter oefening in de allereerste beginselen der Algebra, door W. SMAASEN, in *leven Leeraar in de Wis- en Natuurkunde aan het Gymnasium te Kampen*, benevens *Antwoorden*. DERDE DRUK, herzien door Dr. BIERENS DE HAAN, *Hoogleeraar te Leiden*. 2 stukken. Prijs te zamen f 0.60.

Deze voorstellen worden op onderscheidene instellingen van Middelbaar onderwijs gebruikt.

Dr. W. C. H. STARING, **VOORMAALS** en **THANS**. Opstellen over Neêrlands grondgesteldheid. Prijs f 3.—.

Deze Bundel bevat de volgende onderdeelen: De tijdperken der voorwereld van Nederland. *Met een kaartje*. — De veenen en de veenwording. *Met een kaartje*. — Uitputting der veenen. — De keijen der heidevelden of het Nederlandsch diluvium. *Met een kaartje*. Het zakken van den bodem. — Verlies en aanwinst van land. *Met twee kaartjes*. — Lijst der Nederlandsche inpolderingen. — De wateren van Nederland. — Verandering van den bodem door den mensch.

Lehr- und Uebungsbuch

DER

Deutschen Sprache

zum Schul-, Privat- und Selbstunterricht

mit Angabe der Aussprache und Betonung

VON

C. R. FROWEIN,

Erster Theil.

Wordt op heden uitgegeven door de Boekhandelaren C. L. SCHLEIJER
EN ZOON, te Amsterdam. Prijs f 1.15.

Bij alle Boekhandelaren zijn Ex. ter inzage te bekomen.

[400]

NATUURKUNDE.

G. B. VAN GOOR te Gouda debiteert met *uitmuntend succes*,
de **Vierde thans geheel nieuwe uitgave** van:

P. van der BURG,

EERSTE GRONDBEGINSELEN DER NATUURKUNDE,
streckende tot Leesboek voor alle standen, hoofdzakelijk tot zelf-
onderricht voor Jongelieden en tot handleiding voor Onderwijzers.
Met *Alphabetisch Register* en 652 tusschen den tekst gedrukte
Houtsneé-Figuren. Prijs Compleet in 3 deelen. f 5.—

De 4de verbeterde en vermeerderde druk van

P. van der BURG,

SCHETS DER NATUURKUNDE, *ten dienste der Scholen,*

1ste stukje met 79 Figuren 45 Cents.

2de " " 76 " 40 "

3de " " 104 " 50 "

Compleet in één deel met *Alphabetisch Register* f 1,45.

[401]

BELANGRIJK BERIGT

voor de Inteekenaars en hen, die wenschen in te teekenen op den tienden Jaargang, nieuwe serie (1867) van het

NEDERLANDSCH TIJDSCHRIFT

VOOR DE PRAKTISCHE BEOEFENING VAN

de Fransche, de Engelsche en de Hoog- duitsche taal en Letterkunde.

waarvan de prijs *f* 3 per jaar en n°. 1 dezer dagen verschenen is.

De ondergeteekende heeft besloten, aan de eerste *twee honderd Inteekenaars*, daaronder begrepen de reeds geabonneerden op bovengenoemd Tijdschrift, als PREMIE uit te reiken het alom gunstig bekende werk:

Soirées Littéraires. Histoire anecdotique des auteurs français avec des appréciations littéraires tirées des meilleurs littérateurs et de nombreuses citations. Moyen-âge -- Renaissance. XVIIème Siècle. par **L. Paul Delinotte**, waarvan de prijs **f 1.50** is.

Men leze verder het Prospectus, bovendien bevattende als bijzonder faveur voor de *Inteekenaars* een zeer voordeelig aanbod der vorige Jaargangen van genoemd Tijdschrift tegen verminderden prijs, hetwelk door den *Boekhandel* of op *Franco* aanvraage te bekomen is bij de Wed. D. R. VAN WERMESKERKEN, te *Tiel*.

[402]

Geslachtlijst

VAN ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

Ten dienste der scholen.

(Volgens de spelling der **HH. TE WINKEL** en **DE VRIES**)

Prijs 25 cents.

Uitgaaf van **A. HOOGENBOOM**, te Amsterdam.

[403]

Heden komt van de pers :

Leidraad

VOOR DE AANVANKELIJKE BEOEFENING VAN DE ONTLEDING DER
SAMENGESTELDE VOLZINNEN ,

naar Dr. H. KERN'S Handleiding bij het onderwijs
der Nederlandsche taal ,

DOOR

J. SCHMAL,

Hoofdonderwijzer te Voorburg.

Prijs 30 Cents.

De Uitgever, S. E. VAN NOOTEN.

[404]

De Schoolschrijfboeken

uit de fabriek van

J. C. NEISZEN en Co., Hoogstraat, 10—63, te Rotterdam,

zijn zeer aan te bevelen wegens de *goede kwaliteit* van het
papier en de *zeer lage prijzen.* [405]

 De Boekhandelaar K. van Hulst te Kampen
heeft alom verzonden :

I. Het Volksonderwijs in de XIXde eeuw; door
E. LAVELYE, Hoogleeraar in de Volkshuishoudkunde te Luik.
Uit het Fransch vertaald door E. C. ENKLAAR. Prijs *f* 160.

II. DE HEILIGE SCHRIFT. Een leesboek over den
Bijbel voor denkende Christenen; door EDUARD LANGHANS,
Godsdienstleeraar aan het Seminarium te Münchenbuchsee in Zwit-
serland. — Uit het Hoogduitsch vertaald door A. G. VAN ANROOIJ.
256 Pag. Compres gezet. Prijs *f* 1.25.

[406]

Uitgaven van A. HOOGENBOOM te Amsterdam.

- Boeser**, Eerste Rekenboekje, 15de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Tweede Rekenboekje, 13de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Derde Rekenboekje, 10de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Vierde Rekenboekje, 6de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Vijfde Rekenboekje, 6de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Eerste Verzameling, 7de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Tweede Verzameling, 6de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Derde Verzameling, 3de druk, 15 cent.
Boeser, Handleiding bij het rekenen uit het hoofd, 1e stukje.
 5de druk, 12⁵ cent. 2e stukje, 4de druk, 12⁵ cent.
Brandes, Oefeningen met fouten (Fransche taal) 12⁵ cent.
Hagoort, Eerste Gronden der Ned. Taal, 9de druk, 20 cents.
Hamer, Rijmtafel van vermenigvuldiging, 3 cents.
Iets over de Schei- en Zintteekens, 10 cents.
Koning, Leesstof voor Kinderen uit den Beschaafden Stand, 10 cents.
Van Koten, Rekenb. voor Meisjes, 2 stukjes à 12⁵ cents.
Krom, Leeroefeningen, 1e stukje 12⁵ cent, 2e stukje 20 cents,
 3e stukje 25 cents.
Meijer, Bloem en Blad. Leesboek ter bevordering van het Natuurlijk
 lezen, 25 cents.
Regt, Leesboekje voor eerstb. Leerl., 1e stukje, 4de druk à 5 ct.
 2e st. 4de druk à 7⁵ cent, 3e st. 2de druk à 10 cents.
Rijkens, Jezus de beste Kindervriend, 15 cents.
Sluifster, Fransche vertaal oefeningen, 2de druk, 30 cents.
Sluifsters Verz. van rekenk. Voorst., 5e 200tal, 30 cents.
 * **Sluifsters**, Oplossingen op bovenstaande, 65 cents.
Stankart, Handl. leeren Fransche taal, 2de druk, 20 cents.
Swartwolt, Vraagst. Vorml. hoogste kl., 2de druk, 15 cents.
Swartwolt, Vraagst. Vorml. midd. kl. 2de druk, 10 cents.
Tafel van Munten, Maten en Gewichten, 3 cents.
Veenendaal, Aardrijksk. en Chron. van Nederland, 2de druk, 8 ct.
Veenendaal, Aardrijksk. van Nederland, 2de druk, 5 cents.
Vos, Opgaven hoofdregelen der rekenk., 7de druk, 5 cents.
Witkamp, Nederl. Spraakkunst, 7⁵ cents.
Witkamp, Theorie der rekenkunst, 10 cents.
Wolf, Gemakkelijke Leeslesjes, 2de druk, 12⁵ cents.
 * **Het Kompas**, opgeplakt à 30 cents, onopgeplakt 20 cents.
 * **Onuitgewerkte** Tafel van vermenigv. *plano* à 20 cents.

NB. Met uitzondering van de met * geteekende, worden van
 bovenstaande, **present Ex.** ter kennismaking aangeboden.

Door L. G. POST te Purmerende is uitgegeven:

- D. Dekker**, leesboekje naar de leerwijze van P. J. Prinsen, ingericht volgens de spelling van Dr. de Vries en Dr. te Winkel, 5e stukje. 10 ct.
 id. id. id 6de stukje. 10 ct.

Heeren onderwijzers kunnen de geheele serie 1—6e stukje ter inzage aanvragen bij iederen boekhandelaar.

De bestelde exemplaren zijn verzonden.

[408]

Nieuwe Schoolboeken voor het Lager onderwijs.

1. **LEESLESJES** voor Kinderen van 6—9 jaren, door J. D. R. MOLL en H. BAARSCHERS, Hoofdonderwijzers te Deventer en Hardenberg. Prijs 15 cents.
2. **DE NATUUR**, in de verschillende jaargetijden, bijzonder met het oog op de Planten. Prijs 20 cents.

Ter inzage te bekomen of te ontbieden bij alle Boekhandelaars en bij den Uitgever S. E. VAN NOOTEN.

[409]

Bij I. M. J. VAN NES, te Kampen, ziet het licht:

Leerlust.

LEERBOEKJES, in vier stukjes, naar de Lees-leerwijze van PRINSEN, en volgens de Spelling van het Woordenboek, door J. ALLIROL, *Hoofdonderwijzer te Kampen*. Met druk- en schrijffletters. Prijs: 1ste stukje 6 cts.; 2de stukje 8 cts.; 3de stukje 8 cts. en 4de stukje 10 cts.

Deze boekjes zijn reeds op verscheidene scholen ingevoerd.

[410]

De Boekhandelaar W. N. C. ROLDANUS, te Rotterdam,
geeft uit:

J. C. Sander's Leesboekjes

VOOR DE LAGERE SCHOLEN,

getiteld:

ONZE OMGEVING. Leesboekje voor de laagste klasse.
Eerste stukje. Tweede druk. 60 bladz. Prijs 15 cents.

Dito. *Tweede stukje.* 1867. 64 bladz. Prijs 15 cents.

DE KLEINE HUMBOLDT. Leesboekje (voor de middelste klasse) over de *oppervlakte der aarde.* *Tweede druk.* 1867. 84 bladz. Prijs 20 cents.

DE GESCHIEDENIS VAN ONS VADERLAND,
ingerigt tot leesboek voor de hoogste klasse. 124 bladz. Prijs 30 cents.

[411]

Nieuwe uitgaven van G. J. THIEME, te Arnhem.

- I. **Cahiers** voor de vervoeging der fransche werkwoorden in 5 nummers à 5 cts.
- II. **Rekencahiers** in 5 nummers à 5 cts.
- III. **Nieuwe Schoolschriften**, Nederlandsche schrijffleerwijze, in 12 nummers à 7 cents.

 Depôthouder is A. HOOGENBOOM, te Amsterdam.

[412]

Nieuwe uitgave

van DE GEBROEDERS VAN CLEEF, te 'sGravenhage.

MAURY'S Natuurkundige aardrijkskunde, vertaald door M. J. VAN NIEUWKUIJK, onder toezicht en met eene voorrede van Dr. L. J. BURGERSDIJK. Post 80. met 2 platen.

Prijs f 1.25.

BOEKBEOORDEELINGEN.

Werkboekje, of opgaven voor zoogenoemde stille werkzaamheden in school en huis. Vierde omgewerkte druk van: D. W. RIJKEN'S *Handleiding tot geregelde en aanhoudende werkzaamheden* enz. door ABR. DE HEER, hoofdonderwijzer aan een der openbare burgerscholen te Rotterdam. Te Rotterdam, bij M. J. MENSING. Prijs *f* 0.25.

Stille werkzaamheden! Onmisbaar surrogaat in menige school voor de luider bezigheid, ten gevolge van onvoldoende hulp. Maar niet voor iedere klasse een onderwijzer staat, daar moet nu deze dan die klasse aan zich zelf, of aan het toezigt der kweekelingen of ouder leerlingen worden overgelaten, moet men zich behelpen met zoogenaamde stille opgaven. Meer opzigt zijn dezen dus te beschouwen als een noodzak kwaad, dat echter wel in menige school zich zal voorkomen, en zelfs nu en dan in de best ingerigte niet altijd kan worden ontgaan. Het is alzoo noodig, dat de onderwijzer steeds de hand zij met het verschaffen van zulk werk, dat niet het gedachteloos stil zitten in de hand werkt, maar daad vormend zijn leerlingen kan inspannen, en van hun ten vergt wat billikerwijs daarvan gevegd worden mag. *altijd* en voor ieder is dit echter even gemakkelijk, en *idr. Mei* 1867.

het is dus gansch niet verwerpelijk een goeden voorraad oordeelkundige vragen en opgaven te bezitten, waarvan men zich kan bedienen, wanneer de geest eens minder vaardig is om ze zelf te ontwerpen. Dat de behoefte althans door vele onderwijzers wordt gevoeld, getuigt het debiet van werkjes als het boven aangekondigde. Dit toch heeft daaraan zijn ontstaan te danken, dat de derde druk van RIJKEN'S *Handleiding* was uitverkocht, en de uitgever een vierden wenschte in het licht te zenden, gewijzigd naar de behoeften van het oogenblik.

Daar wij den vorigen druk niet bij dehand hebben, kunnen wij dezen daarmede niet vergelijken; maar dit doet ook weinig ter zake. Wij willen alleen constateeren, dat de Heer DE H. een zeer bruikbaar boekje heeft geleverd.

Het boekje bevat zes rubrieken, als: Vragen en opgaven ter beoefening van opmerkzaamheid en nadenken; zinsontleding; stof tot het maken van opstellen; aardrijkskunde; geschiedenis, en aantekeningen ter herhaling van het mondeling onderwijs in de aardrijkskunde.

Als wij eene enkele aanmerking zouden maken, dan zouden wij alleen willen vragen: of die laatste rubriek wel eigenaardig in dit boekje te huis behoort. Al de opgaven van het werkje zullen wel niet anders kunnen bedoelen, dan een herhaling van hetgeen bij het mondeling onderwijs is behandeld. Men kan bij de stille werkzaamheden immers niet uit de leerlingen halen wat er niet in zit. Een lijstje van de voornaamste jaartallen uit de vaderlandsche geschiedenis zou met evenveel regt hier dan een plaatsje kunnen eischen.

Als men het boekje inziet, zal men spoedig ontwaren, dat de bezorger van dezen vierden druk alle hoofdstukken bijna geheel heeft omgewerkt en hernieuwd. De vragen en opgaven getuigen, dat de vervaardiger een praktisch en oordeelkundig onderwijzer is, en wie dus in de noodzakelijkheid is nu en dan of dikwijls stille werkzaamheden te laten verrigten, hem

durven wij gerust aanraden zijn leerlingen het besproken werkboekje in handen te geven.

Nieuw volledig Nederlandsch-Hoogduitsch en Hoogduitsch-Nederlandsch zakwoordenboek (,) tot schoolgebruik vooral ook voor de behoeften van handel en nijverheid bewerkt door J. MIEG, Leeraar der Hoogduitsche taal- en letterkunde te Rotterdam. Bielefeld und Leipzig. Verlag von HELHAGEN und KLASING. 1867. Prijs f 3.50.

Bij de uitgevers van het boven aangekondigde woordenboek verscheen vroeger de derde druk van een Zakwoordenboek voor de Nederlandsche en Hoogduitsche talen van de hand van JOHANN CRAMER. De omwerking tot de uitgave van den vierden druk droegen zij in 1863 aan den rotterdamschen docent den Heer J. MIEG op, en het voor ons liggende werk is de vrucht van diens vierjarigen arbeid.

De Heer M. kondigt in zijn voorrede dezen druk als een gansche omwerking, en niet als een revisie van CRAMER's woordenboek. Hij zegt: „Mijn streven was vooral daarop gerigt, zoowel den industriëel als den leerling en den vriend der letterkunde een boek in de hand te geven, dat hem bij de behandeling der beide talen in *alle gevallen* opheldering en onderrigt zou geven, zonder daarbij den omvang, respectievelijk den prijs van een zakwoordenboek, te overschrijden. Om dit mogelijk te maken, heb ik die zamenstellingen en afleidingen in het woordenboek niet opgenomen, die in beide talen volkomen gelijk zijn, b. v. huis, Haus; vader, Vater: huisvader, vaderhuis, Hausvater, Vaterhaus; gaarne, gern; ongaarne, ungeru. Ook heb ik slechts weinige namen uit de plantenkunde en uit andere wetenschappen opgenomen;

daarentegen heb ik de op deze wijze uitgewonnen ruimte besteed tot de opneming van alle spreekwijzen en zamenstellingen, die voor den Nederlander of voor den Duitscher eenige moeilijkheid zouden kunnen opleveren, zoodat ik mij vlei ten minste iets praktisch geleverd te hebben."

En passant willen wij alleen vragen, of het door den bewerker zelven onderstreepte *in alle gevallen* niet wordt tegengesproken, door wat hij zegt aangaande het opnemen van slechts weinige wetenschappelijke benamingen. Den industriël, die nog al eens bij zijn lectuur de zoodanigen zal ontmoeten, zal het zakwoordenboek dus uit den aard der zaak van tijd tot tijd verlegen moeten laten. Trouwens, men mag aan een zakwoordenboek niet de eischen stellen, die men een grooter doet, en wij willen de opmerking ook alleen in zoover doen gelden, dat de bewerker zich van een minder sterke uitdrukking had kunnen bedienen.

Om over een woordenboek een juist oordeel te kunnen vellen, zal men het wel eenigen tijd moeten gebruiken. Wij hebben dan ook dien weg ingeslagen, en het een paar onzer verstgevorderde leerlingen in handen gegeven, terwijl wij zelven bij voorkomende gelegenheden er ons van bedienden en verscheiden woorden opsloegen die ons in gedachte kwamen, en het is ons een genoegen te kunnen verklaren, dat het woordenboek van den Heer MIEG hen en ons slechts zelden onbevredigd liet. In het opgeven van zamenstellingen en afleidingen is het vooral zeer rijk. Eigenaardige uitdrukkingen of spraakwendingen zijn zooveel opgegeven, als bij den omvang van het werk mogelijk was. De prijs is niet te hoog; en de druk is helder, al is de letter niet groot. Het papier kon in zoover beter zijn, dat wij liever een boek zien dat van het begin tot het einde op papier van dezelfde soort en kleur is gedrukt, en dat is met het ons toegezonden exemplaar althans niet het geval. De correctie is met zeer veel

zorg verrigt. Een fout als *ongekruisigt* is eene exceptie. Tot zoo verre kunnen wij dus onverdeeld prijzen. Regt jammer is het daarom, dat de Heer MIEG, die een zeer goede gids voor de hoogduitsche taal blijkt, zich niet een Nederlander heeft geassumeerd die in *zijn* moedertaal even goed te huis is als hij in de zijne. Wanneer wij toch van het eerste deel de letter *o* opslaan, dan kunnen wij niet anders dan de schouders ophalen over woorden als: *oneindelijk*, *onerkenntenis*, *ongeligchaamd*, *onnadenkelijk*, *onvrieselijk*, *ontouderen*, *ontpluizen*, *ontslaping*, *onuitbeeldelijk*, *onvalsch*, *ontvetten*, *ontzweeten*, *onuitkomelijk*, enz. enz. terwijl eene uitdrukking als: *die zaak is mij tegengedraaid*, zeker er niet door kan, door ons althans nooit is gehoord. Wij herhalen het, wij vinden het zeer jammer, dat zoo groot gebrek dit woordenboek aankleeft. Daar onze litteratuur op het punt van hoogduitsch-nederlandsche woordenboeken niet zoo heel ruim voorzien is, had het ons genoegen gedaan, zoo wij dit woordenboek ook voor de school hadden kunnen aanprijzen. Wij voor ons zouden echter zwaarigheid moeten maken onzen leerlingen zulke verkeerde woordvormen onder de oogen te brengen.

MENGELWERK.

Uit mijn dagboek. (1)

(*Vervolg van blz. 318*).

1 Mei 1841. — Er werd onderwijs in lezen, schrijven en rekenen gegeven aan een twintigtal meisjes van de burgerklasse, door eene achtenswaardige jufvrouw, die daartoe geen bevoegdheid had, en die bevoegdheid ook niet kon bekomen. Het onderwijs in het lezen en schrijven was vrij goed. Deze inrigting, oorspronkelijk een naai- en breischool, had zich van tijd tot tijd uitgebreid, omdat het openbaar onderwijs van mijn voorganger nog al te wenschen overliet, althans de goedkeuring niet wegdroeg. De burgemeester en ook de districts-schoolopziener waren van meening, dat dit nu moest ophouden, te meer, omdat er ook een jongejuftvrouwenschool was tot stand gekomen.

Ik ried dit ten sterkste af, vooral ook omdat de burgerstand op dat onderwijs gesteld was, de jufvrouw terecht geacht werd, en ik veronderstelde, dat het opheffen ontevredenheid zou te weeg brengen, terwijl ik niet gaarne mijn school zag bevolkt door gedwongen leerlingen. Zij bleef dus in stand. Den 1sten Mei 1840 kwamen er geen nieuwe leerlingen bij, de inrigting verminderde in aantal leerlingen, den 1sten Mei 1841 hield het onderwijs in het lezen, schrijven en rekenen op, en de school werd weder een naai- en breischool, overeen-

(1) In het vorige nummer bladz. 313, reg. 10 staat f 1600. Dit moet zijn f 1440.

komstig hare oorspronkelijke bestemming. De leerlingen kwamen nu bijna allen op de openbare school. Het betere onderwijs behaalde de overwinning door zijne innerlijke kracht, de burgerij was tevreden, — en daaraan is veel gelegen. Zou zij het geweest zijn, wanneer de school op hoog gezag ware gesloten? Ik geloof het niet.

15 Aug. 1840. — Een burgermeisje, den 1sten Mei te voren toegelaten, verliet de school. Het kind onderscheidde zich niet door vlugheid en vatbaarheid, (hetwelk de ouders niet altijd willen gelooven), zoodat haar vorderingen niet bijzonder in het oog vielen. Ik kwam er nog al aan huis en was met den grootvader zeer bevriend; van de moeder vernam ik nu dat de school *te gemeen* was. Dat deed mij zeer, en toch bevatte die kwalificeering, van haar standpunt gezien, eenige waarheid. Wegens gebrek aan ruimte zaten de kinderen destijds te dicht in een, en ofschoon er op onreinheid nauwkeurig gelet werd, niet altijd kon er volledig tegen gewaakt worden. Daarbij kwam, dat het aantal kinderen van den geringen stand verre de meerderheid uitmaakte, en dat de omgang met dien stand wel eens meer gebreken, verkeerde gewoonten en gemeene en platte uitdrukkingen in fatsoenlijke huizen bragt, dan gewenscht werd.

Ik dacht over de zaak na, en sedert werd het gewoonte bij mij, dat ik de leerlingen vóór en na den schooltijd nooit zonder opzigt liet in de school. Ik opende zelf steeds de deuren en sloot die. Ook zorgde ik nu voortaan meer dan vroeger voor een beschaafden toon bij het onderwijs, en werd zeer kiesch op het punt van assistentie. 't Was mij vóór dien tijd wel eens voorgekomen, dat de toon van onderwijs op onderscheidene armenscholen van dien tijd wel wat te wenschen overliet, en dat ook het onderwijs in enkele tusschenscholen, welke ik bezocht, een bijzondere tint had, die de goedkeuring niet mogt wegdragen.

Op deze wijze had de smadelijke bejegening een zeer gunstige uitwerking. Het denkbeeld, om alles ten nutte aan te wenden en er wat goeds uit te trekken, de schuld van vele onaangenaamheden het eerst bij mij zelve te zoeken, heeft mij steeds beheerscht, — en ik heb er mijn voordeel mede gedaan.

1 Nov. 1840. — Ik vond onder eenige nieuwe leerlingen, welke op dien dag zouden ter school komen, en waarvan mij de lijst werd ter hand gesteld, ook den naam van den zoon des burgemeesters. 't Was anders de gewoonte, dat er alleen nieuwe leerlingen op 1 Mei aangenomen werden; doch, omdat thans de geheel nieuw gebouwde school zou betrokken worden, en de tijdelijke localiteit veel te wenschen had overgelaten, werd er nu eene uitzondering gemaakt. De man bragt zijn zoon zelf op den bepaalden dag, het vaste uur, ter school; het geheele dorp zag het, ieder sprak er over, want zoo iets was men niet gewoon, het zou te gemeen zijn, — ook was er anders zeer gunstige gelegenheid op het instituut.

De jongen was vlug (vlugtig genoeg), een voor een onderwijzer gansch niet onverschillige zaak, wat de kinderen van autoriteiten betreft, en hij ontwikkelde dien ten gevolge bijzonder goed. Hij moest zich als alle anderen aan de tucht onderwerpen, leerde omgaan met de kinderen van de geringste klasse, moest leed verdragen, teleurstellingen ondervinden, diensten ontvangen en verleenen van en aan kinderen uit alle standen, en hij bleef ter school tot dat hij alle klassen doorloopen had.

Van dien tijd af kwamen kinderen ook van meer aanzienlijke standen ter school; de school was niet meer te gemeen, en daardoor werd inzonderheid aan dat deel der fatsoenlijke volksklasse een groote dienst bewezen, die geen genoegzame middelen bezaten om op het instituut f 80 's jaars schoolgeld te betalen, die daar ook niet gewenscht wer-

den, en welligt nu beter elementair onderwijs ontvingen.

De school nam in talrijkheid toe, doch met het privaat onderwijs werd minder verdiend, ofschoon toch die opbrengst nog al van beteekenis bleef. 't Scheen ook dat de prijs van het onderwijs wat daalde in veler oogen.

1 Mei 1840. — Er kwam een zeventigtal kinderen ter school. Onder dat getal waren velen, die tot nu toe, tegen betaling van schoolgeld, in een naburig dorp ter school gingen. Sommigen woonden in de onmiddellijke nabijheid van het naburige dorp, en waren van de R. C. godsdienst, evenals de onderwijzer dier school. Hoe dan ook, sympathie tusschen onderwijzer en leerlingen, (ofschoon er ook geen sprake is van onderwijs in het leerstellige van de godsdienst) in het godsdienstige, is een zaak die niet te versmaden is, en waarop wel eenige acht mag geslagen worden. Hier werd die sympathie verbroken; want ik behoor tot de Hervormde kerk. Toch vertrouw ik, dat het onderwijs nooit eenige aanleiding heeft gegeven tot wantrouwen. Evenwel de omstandigheid, dat de leerlingen bij mij geheel voor rekening van de gemeente ter school gingen, dat de burgemeester gaarne zag, — en ook nog al gunsten kon bewijzen, ofschoon hij het nimmer daarom zou doen; maar zoo bekrompen redeneert soms de menigte — dat al de kinderen van de openbare school gebruik maakten, daarom kwamen al de kinderen, ook uit de onmiddellijke nabijheid van andere gemeenten, bij mij ter school. In Januarij 1841 daaraanvolgende verbrak één dier leerlingen den band met mij. Hij was 12 jaar oud, en tot dien tijd was hij bij mij ter school, maar ging daarna weder naar de andere school terug. 't Eenige voorbeeld van dien aard; zoo ver mijne aantekeningen strekken. Onderwijzers van de R. C. godsdienst waren in die dagen ten platten lande zeldzaamheden; van daar dat de Hervormden die onderwijzers wantrouwden, omdat zij er niet aan gewoon

waren; de Roomsch Catholieken waren schier overal gewoon bij Hervormde onderwijzers ter school te gaan, en wantrouwden dezen nergens. 't Vertrouwen ging zoo ver, dat Hervormde onderwijzers den kinderen van Roomsch Catholieken behulpzaam waren in het van buiten leeren en overheoren der vragen en antwoorden voor het godsdienstig onderwijs in de kerk. Met dat vertrouwen ben ik echter nooit vereerd.

1 Mei 1842. — Kwamen de jonge heeren de school geregeld bezoeken, en woonden zij het geregeld bij, tot op dezen dag miste ik nog de meisjes uit den fatsoenlijken stand. Dezen gingen naar de jonge-jufvrouwen school, en menig vader en moeder getroostten zich, enkel uit fatsoen, opofferingen die hun krachten te boven gingen, en daarvoor bekwamen zij minder degelijk onderwijs. 't Geval veranderde echter sedert dezen tijd; want eenige aanzienlijken besloten hun meisjes aan mij toe te vertrouwen, en althans een paar jaren bij mij ter school te doen. Het werkte zeer in het voordeel van het onderwijs, het vertrouwen op de school werd er door versterkt. De meesten bleven tot haar tiende en elfde jaar ter school, en hadden daardoor goede gronden voor het verdere onderwijs gelegd. Vooral trok het steeds de aandacht van de jonge-jufvrouwen school, dat die leerlingen zoo flink konden cijferen, vooral uit het hoofd, en ook met de nederlandsche taal goed bekend waren en de pen wisten te gebruiken, waardoor ze zeer voordeelig afstaken bij die meisjes, die onafgebroken een vrouwenschool hadden bezocht, of door privaat onderwijs de voorbereidende kennis hadden opgedaan.

Enkelen der aanzienlijken braken het onderwijs, zoowel wat de jongens als de meisjes betreft, wel eens ontijdig af, omdat het aan hun te hoog gespannen verwachting niet voldeed, ook wel omdat ze de schuld van minder gemaakte vorde-

ringen, niet aan hun kinderen, wel aan de ondermeesters weten; doch later is wel gebleken, dat hun hoog gespannen verwachting elders ook beschaamd uitkwam. Ik heb anders niet gemerkt, dat het nadeel aan den goeden naam der school deed. 't Zijn intusschen geen plezierige gewaarwordingen.

1853. — De April-beweging gaf aanleiding tot — ten minste er kwam bij de Roomsche Catholieken een bewaarschool tot stand — in den loop van dit jaar werd zij al meer en meer uitgebreid, en behalve dat zou er ook onderwijs in vrouwelijke handwerken aan ter schoolgaande kinderen gegeven worden. Ik vreesde voor nadeel van het openbaar onderwijs, voor verwijdering tusschen Hervormden en Roomsche Catholieken, en ook voor finantiële nadeelen voor mijzelf.

Ik deelde die al spoedig mede aan den man, die bekend stond als de grootste voorstander en bevorderaar van die zaak, en tevens lid was van de commissie van toezigt op het openbaar onderwijs. Ik gevoelde al het gewigt van dezen concurrent op het gebied der school, te meer, omdat hier door ijver en vlijt, in de meeste gevallen, geen gewigt in de schaal te leggen was. Maar mijn vriend — zoo mag ik dien bekwamen man wel noemen, met wien ik jaren geregeld gearbeid heb, vooral in het opsporen van wetten en verordeningen op het lager onderwijs — kwam mij zelfs voor, door mij te verzekeren, dat alle kinderen welke in de schooljaren vielen, getrouw de openbare school zouden bezoeken, en op de naai- en breischool niet zouden toegelaten worden, als zij niet getrouw ter school kwamen. Zoo lang hij invloed op de zaak had, had ik geene aanmerkingen, hij hield getrouw zijn woord; alleen verzochten de geestelijke zusters wel eens om verlof voor sommige meisjes gedurende een of meer dagen, hetwelk nadeelig op het onderwijs moest werken. Enkelen bleven later wel eens een jaar te lang op de bewaarschool, doch dan waren het dikwijls dezulken, voor wie het ook beter was,

dat zij het onderwijs op de openbare school nog wat uitstelden. Over het geheel had het openbaar onderwijs voordeel van die bewaarschool: de kinderen kwamen eenigszins ontwikkeld ter school.

1853. — Die April-beweging van 1853 was ook, zoo kwam mij voor, de aanleidende oorzaak van de oprigting eener Hervormde bewaarschool. De edele stichtster raadpleegde mij al heel spoedig, en ik gaf haar onbewimpeld mijn goedkeuring te kennen. Ik had wel gewenscht, dat er maar één bewaarschool voor beide gezindten ware gekomen; doch daaraan viel thans niet meer te denken, nu de Roomsche Catholicken waren voorgegaan, en reeds zoodanige stichting hadden tot stand gebracht die onder het bestuur stond van Soeurs de charité. Ik gaf echter mijn hoop te kennen, dat die school voor kinderen van alle gezindten zou openstaan, en dat zij geen bijzondere kleur zou aannemen, welligt dat dan ook Roomsche Catholicken aan deze bewaarschool om de betere gelegenheid de voorkeur zouden geven. Ten einde mijn belangstelling verder te toonen, zou ik al dadelijk twee mijner eigene kinderen, een van bijna vijf en een van drie jaar bovenaan in het stamboek der school wenschen aangeteekend te zien. 't Geschiedde.

De school werd geopend, de schoolhouderes was zeer geschikt, en een goede klank ging er van uit.

De stichtster maakte zich echter ongerust over mij, en vreesde al heel spoedig, dat ik er in het vervolg nadeel van zou ondervinden, omdat zij meende dat vele kinderen op de bewaarschool zouden wenschen te blijven, ook nadat ze in de schooljaren vielen. Ik antwoordde schriftelijk: dat zij zich over mij niet ongerust behoefde te maken, dat ik er wel eenig nadeel van had te vreezen, omdat ik nu voortaan geen kinderen meer beneden de schooljaren zou krijgen — doch dat dit eigenlijk meer een toelating was, dan een regt; dat het

reglement van zoodanige kinderen geen melding maakte, en dat het verlies van dien kant voor mij geen f 30 's jaars bedroeg, — dat ik allen ouders bij dezen vrijheid gaf hun kinderen zoo lang zij verkozen op de bewaarschool te laten, al was het ook tot hun tiende jaar, mits er hoegenaamd geen pressie op de ouders, van welken kant die dan ook kwam, werd uitgeoefend. Die vrijheid had ik echter aan den Roomsch Catholieken stichter niet veroorloofd, en mij daarvan onthouden. Ik kreeg een hartelijk bedankje van de stichteres voor mijn zoo liberale denkwijze op dat punt, en daarmede waren de zwarigheden opgelost.

De 1ste Mei 1855 kwam, en alle kinderen, welke nu in de termen der school vielen, lieten zich ter secretarie inschrijven om in de openbare school opgenomen te worden.

Het beantwoordde aan mijn verwachting; want ik kende de publieke opinie aangaande het onderwijs en de school, en rekende daarbij ook nog een weinig op de menschelijke ijdelheid, op den kinderlijken hoogmoed, die toch niet onverschillig zijn, om tot iets hoogers te komen. De openbare school stond hooger aangeschreven dan de bewaarschool, 't is er voornammer, geleerder, ernstiger, verstandiger ook in het oog van vijf- en zesjarige kinderen.

Die concurrentie kan dus de openbare school op deze wijze doorstaan.

6 April 1855. — Ik was in het raadhuis, zoo als gewoonlijk, toen de ouders aangift moesten doen, en van hun voornemen moesten doen blijken, bewijzen van geboorte moesten overleggen van de kinderen buiten de gemeente geboren, en bewijzen van vaccine moesten vertoonen, zoo zij verlangden dat hun kinderen 1 Mei e. k. in de openbare school zouden opgenomen worden. 't Getal ingeschreven leerlingen was geringer, dan sedert jaren. Een der vaders komt ook zijn voornemen voor zijn oudste kind te kennen

geven; doch het bewijs van de vaccine ontbreekt. Hij zegt, dat het in der tijd aan de bewaarschool was bezorgd, doch dat men daar weigerde het af te geven; hij vraagt het vriendelijk voor de tweede en derde maal, eindigt met het te eischen, en neemt zijn kind onmiddellijk van de bewaarschool af. Ik vernam al spoedig dat er pressie uitgeoefend werd, en vervoege mij onverwijld bij de stichteres, zeide haar dat dit niet volgens afspraak was, dat ik op die wijze ontzettend veel nadeel zou lijden, en dat ik daar niet op had kunnen rekenen. Ik was verontwaardigd, gaf aan die verontwaardiging lucht — en die houding heeft tot vele onaangenaamheden aanleiding gegeven. Het deed mij leed, innig leed, — want ik had kunnen zwijgen en berusten, omdat ik had moeten weten, dat er niet aan te doen was. Toen en later werd ik gewaar, wat concurrentie op het gebied van het onderwijs beteekent. Zie hier eenige feiten, die nu, en in 1856, 1857 en 1858, telkens in de maand April voorvielen. Volgens geruchten hadden er veel ergere plaats.

Ouders, die in eene afhankelijke positie tot de stichteres en haar betrekkingen stonden, — en dat waren velen — kregen wenken om de kinderen op de bewaarschool te laten, wanneer zij regt hadden op de openbare school te komen.

Met anderen, die onafhankelijk waren, werden de volgende middelen aangewend:

De schoolhouderes ging in de maand April bij die ouders rond — zoo als zij mij later zeide deed zij zulks op last en met tegenzin — om hun te verzoeken, de kinderen op de bewaarschool te laten. Konden vriendelijke verzoeken niet baten, dan werd er gebeden, en met tranen in de oogen en hartelijke omhelzingen om gesmeekt.

Er werd handel gedreven in kinderen: een vader had een lief jongetje, de primus van de bewaarschool, en dreef een neringdoende zaak. Hij werd begunstigd, al meer en meer

begunstigd, tot dat eindelijk de schaal oversloeg in het belang van de bewaarschool. Na 1 Mei verminderde de begunstiging, doch nu was er niets aan te doen.

Een ander was vader van een zeer schoon kind, — de man trok geen voordeelen, en van mij had hij al jaren lang leverancie gehad, zonder dat ik er ooit aan gedacht had, dat dit te eeniger tijd voor mij belangrijk zou worden. Zijn beide kinderen kwamen te bestemder tijd ter school.

In 1856, 1857 en 1858 werd er eenvoudig te kennen gegeven aan sommige ouders, dat hun kinderen op de bewaarschool bleven. En toch kreeg ik enkele leerlingen zoo jong mogelijk op de school, onder anderen een, die op 31 December geboren was, en dus vijf jaar en vier maanden oud; maar dan waren het even als dezen stugge, onaangename, verwaarloosde, en minder schoone kinderen — voor wie de bewaarschool juist meestal nog noodzakelijk, ja dikwijls behoefte was.

Ofschoon er schoolgeld werd betaald op de bewaarschool, werd het niet meer ingevorderd, wanneer de kinderen op de openbare school konden worden toegelaten.

25 April 1857. — 's Middags ten half twee treedt geheel onverwacht de openbare school binnen: mevrouw de stichteres der bewaarschool. In vroeger jaren kwam zij gedurig met zeer aanzienlijk gezelschap, altijd zeer beleefd, voorkomend en belangstellend de school bezoeken, en het onderwijs korter en langer bijwonen. Sedert een drietal jaren hadden die bezoeken minder plaats; de aanzienlijke gasten en vrienden werden nu steeds naar de bewaarschool geleid: de openbare school had minder aantrekkelijkheid, hetwelk ik zeer goed kon verklaren. De bewaarschool was *haar* school. Zij was dus met de inrigting der openbare school goed bekend, en ging in het lokaal voor de laagste klasse, zonder eenige notitie van de onderwijzers te nemen. Zij had een lijstje in de hand, en liet

zich de kinderen aanwijzen, die 1 Mei te voren waren ter school gekomen en dus bijna een jaar hadden school gegaan. Dezen werden vrij nauwkeurig één voor één onderzocht, en de gemaakte vorderingen aangeteekend. Zonder te groeten verwijderde zij zich. Waartoe dit schoolbezoek? 't Is mij altijd een raadsel gebleven. Wel hoorde ik van een ambtgenoot uit de nabijheid, wier school zij later eens bezocht, dat zij klaagde met mij niet overweg te kunnen, dat mijn onderwijs niet goed was, en zoo meer. 't Publiek bleef echter gunstiger oordeelen. Aanmerkingen op het onderwijs zijn mij nooit gemaakt van wege het schooltoezigt.

Vergelijking van ons schoolwezen met dat van vroeger tijd;

DOOR EEN GEPENSIONEERD ONDERWIJZER.

Voor den waren menschenvriend is het een hoogst aangename opmerking te zien, hoeveel men thans over heeft voor onderwijs en opvoeding. Groote opofferingen getroost men zich in onzen tijd daarvoor, en nog steeds tracht men verbeteringen aan te brengen, al wat belemmering geeft uit den weg te ruimen, en den bloei op alle mogelijke wijzen te bevorderen. Met verrukking slaat men gade hoe zeer velen tijd, kracht en schatten willen opofferen aan deze hoogstbelangrijke zaak. Nog meer zal men dit doen, wanneer men nagaat, hoe weinig men in vroegeren tijd er voor over had, hoe gering de belangstelling toen was, hoe groot de gebreken toen waren, en welke geringe vruchten of groote nadeelen men er van oogstte. Stelt men die twee toestanden van het onderwijs tegenover elkander, dan gevoelt men dubbel hoezeer men zich dankbaar moet verheugen over het voorregt, dat wij in onze dagen genieten.

Een ander voordeel, dat uit zulk een vergelijking kan voortvloeijen is, dat men met de gebreken ook het goede uit vroeger dagen leert kennen. Immers bij het maken van verbeteringen verwerpt men niet zelden al te gereed het oude, zoowel het goede als het gebrekkige. Men toont zoo ligt te groote ingenomenheid met het nieuwe, en loopt gevaar van het eene gebrek tot het tegenovergestelde, van het eene uiterste tot het andere over te slaan, en aldus den gulden middelweg te verliezen. Deed men voorheen in vele opzigten te weinig, men kan thans te dien aanzien ook te veel doen, tot overdrijving en overhaasting vervallen. Partijgeest van tot de behoudenden of tot de vooruitstrevenden te behooren, mag in deze zaak niet gelden, en zou gewis altijd schaden. Aller streven moet zich eenstemmig rigten naar het waarlijk goede, en heeft men dat bereikt, naar het steeds volkomener. Vooral in onzen tijd moet hierop gelet worden.

Onder zoodanige inzigten zullen wij eens een vergelijkenden blik werpen op de volksschool van vroegeren en die van onzen tijd, om daaruit met onpartijdigheid af te leiden wat nog tot bevestiging van het goede of ter verdere verbetering kan worden verrigt.

Beschouwen wij vooreerst de schoollokalen, dan zien wij reeds daarin een verbazend onderscheid ten opzichte der onderscheiden tijdperken van hun bestaan. In het laatst der vorige eeuw waren het hoogst eenvoudige gebouwen, meestal laag van verdieping, zonder genoegzame luchtversching, gewoonlijk te klein en voorzien van steenen vloeren. De leerlingen zaten meermalen als opeengepakt, in een bedorven lucht en op een vochtig kouden grond, waartegen geen voetbanken hen beveiligden, en waartegen ook het dragen van houten klompen weinig baatte. Men was des zomers

meestal genoodzaakt deuren en vensters open te zetten, al leden de kinderen veel togt. 's Winters was hun toestand nog beklagenswaardiger. Wegens de koude werden deuren en vensters gesloten; een groot vuur in het midden der school diende tot verwarming van het lokaal, terwijl de meisjes stoven van huis medebragten, meestal zoo goed van vuur voorzien, dat ze geweldig stonken, de lucht bedierven of somtijds wel aan 't smeulen geraakten en naar buiten gebracht moesten worden. Hoe was het mogelijk, dat de leerlingen het in zulk een bedorven dampkring 2 à 3 uren achtereen konden uithouden? En toch moesten zij dit. Zij moesten daarbij zelfs lust en kracht toonen om zich aanhoudend in te spannen bij het leeren. Dat dit gebrekkig ging, dat zelfs de sterksten er somtijds niet tegen bestand waren, dat velen ongesteld werden, met hoofdpijn en afgemat te huis kwamen, dat alles moest wel het geval zijn.

Brandstof werd er niet overal opgeslagen. Elk kind kwam 's morgens met een turf onder den arm ter school, en bij gemis daarvan werd de toegang geweigerd. Zelfs moest op vele plaatsen elk op zijn beurt een kaars medebrengen tot verlichting der avondschool.

Men zat op houten banken, zonder voetbank, zoo los neêrgezet dat ze konden omvallen. De eerstbeginnenden moesten boek en lei op de knie leggen of met de handen vasthouden, somtijds steunende op de ruggen der voor hen zittenden: want paden tusschen de zitbanken waren er meestal niet, en over de banken klimmende of loopende moest men naar en van zijn plaats trachten te komen. De verdergevorderden, die op papier schreven, zaten ter wederzijden van smalle platte tafels tegenover elkander, op soortgelijke losse banken, die dikwijls te ver van of te dicht bij de schrijftafel stonden, naar mate de eerstzittenden ze hadden geplaatst. Sommige leerlingen hadden alzoo gebrek aan licht, terwijl anderen

het volle zonlicht in de oogen en op hun werk hadden: want op de plaatsing der glasramen was volstrekt niet gelet, en gordijnen had men niet geplaatst om het invallend zonlicht naar eisch te regelen. Blinde muren voor zwarte bordes, wandkaarten, enz. kende men bijna nergens, en zoo hierop werd gewerkt, konden de meeste leerlingen er bijna niets van zien, omdat de lichtspiegeling zulks belette.

Op den stand der school werd weinig of in 't geheel geen acht geslagen. Of zij aan den publieken weg, in de nabijheid van gedruisch makende fabrieken, mesthoopen, stinkende slooten, grachten of moerassen stond, dit was tamelijk onverschillig, en men waande het reeds voldoende, zoo er slechts een school bestond.

Speelplaatsen bij de school waren er niet aanwezig, en zoo de leerlingen te vroeg kwamen, moesten zij elders een heenkomen zoeken.

Na de schoolverbetering van 1806 kwam er van tijd tot tijd eenige verbetering in den toestand der schoollokalen. In plaats van steenen vloeren maakte men houten. Men verwarmde de school door middel van een kagchel, en het gebruik van vuurstoven voor meisjes werd veelal afgeschaft. De losse zitbanken en platte schrijftafels werden verwisseld met vaste lessenaars, ook voor de eerstbeginnenden, en de leerlingen konden dus met het gezicht naar denzelfden kant zitten, om gelijktijdig den onderwijzer vóór zich te zien. Waar het zonlicht op een verkeerde wijze toegang had, bragt men gordijnen aan, en zoo het mogelijk was, maakte men een blinden muur voor de zwarte bordes, wandkaarten en andere leermiddelen. Scholen, die te laag van verdieping of te klein waren, werden veranderd, of zoo zij bouwvallig waren, werden er nieuwe en betere gesticht, doch nog dikwerf te klein en in vele opzigten ongeschikt.

Deze en andere verbeteringen werden slechts langzaam en na verloop van vele jaren ingevoerd, terwijl veel gebrekkigs nog lang bleef bestaan. Men zag niet overal de noodzakelijkheid dier verbeteringen in, en was aan het bestaande gebrekkige reeds te zeer gewoon. Ook daarom was men zelden genegen veel kosten er aan op te offeren. Niet alleen ten platten lande, maar ook in de steden bestond nog veel gebrekkigs en ging het zeer langzaam en onvolkomen met de verbetering. Slechts in enkele gemeenten verrezen tamelijk goede scholen.

Zoo werd er onder de schoolwet van 1806, die tot 1857 in werking bleef, wel allengs iets verbeterd, maar de schoollokalen waren over het algemeen nog niet, wat zij behoorden te zijn.

De nieuwe schoolwet heeft in dit opzigt binnen weinige jaren groote verbeteringen tot stand gebracht. Gebrekkige en half goede scholen worden er niet meer geduld. Bijna overal vindt men ruime, luchtige, doelmatig ingerigte schoolgebouwen, vrij van al de gebreken die wij boven opnoemden, waarin op der leerlingen gezondheid is gelet, en zij met lust en vreugde hun werk dagelijks kunnen verrigten. Velerwege zijn het zelfs prachtige gebouwen, waaraan met ruime hand is ten koste gelegd, wat slechts wenschelijk mogt zijn. De oude geest van bekrompenheid en onverschilligheid is vrij algemeen geweken en verwisseld met mildheid en belangstelling in dezen, zoodat men ginds en elders zelfs tegen elkander schijnt te wedijveren wie het meeste er aan offert. Het valt sommigen zelfs zoo in het oog, dat zij het verspillingen noemen, en er een afkeurend oordeel over vellen, bewerende dat men wel zuiniger mogt handelen en het met iets minder wel toe kon. Met dit oordeel vereenigen wij ons niet; maar wij verheugen er ons in, dat men zoo openlijk bewijs geeft van hooge belangstelling in een zaak van

zoo groot gewigt. In slechte scholen kunnen zelfs de ijverigste onderwijzers en leerlingen niet op den duur met opgewektheid en goed gevolg werkzaam blijven. *Te* goed en *te* schoon kan een schoolgebouw eigenlijk niet zijn. Dat schoone en goede zal een gunstigen invloed hebben op het hart en gemoed der daarin werkende jeugd en harer onderwijzers. Men ga dus voort met van tijd tot tijd nog te verbeteren wat daarvoor vatbaar is, en nog meer er aan op te offeren, opdat het uitwendige met het inwendige der school steeds volkomener worde en des te schooner vruchten oplevere.

Behalve in de schoollokalen zijn er ook vele verbeteringen tot stand gekomen in zaken, daarmede in betrekking staande, als onderwijzerswoningen, tuinen, speelplaatsen, schoolmeubelen, enz.

In vroeger jaren waren vele onderwijzerswoningen in even slechten staat als de schoolgebouwen. Reeds onder de schoolwet van 1806 heeft men wel getracht daarin verbetering te brengen, maar ook dikwijls met slecht gevolg: want velerwege waren school en schoolhuis het eigendom van het een of ander kerkgenootschap, waarbij de onderwijzer kerkelijke bedieningen vervulde. Deze genootschappen waren somtijds ongenegen nog meer voor de geheele burgerlijke gemeente te doen, en ook meermalen waren zij daartoe niet in staat. Al stemde men de noodzakelijkheid van verbetering dier woningen toe, het bleef alzoo meestal bij vrome wenschen, en slechts op enkele plaatsen kwamen zij naar eisch tot stand. Bij sommige scholen had men zelfs geen vrije woning voor den onderwijzer, vooral in de steden niet. Ook niet overal, waar een vrije woning bestond, was een tuin er bij gelegen. De onderwijzers waren dus vaak genoodzaakt zelven te huren, wat hun in dezen ontbrak. Dat de onderwijzer behoefte heeft aan een tuin, dit geloofde

men vroeger nog niet algemeen, en er werd dus ook minder op aangedrongen. Op vele plaatsen bleef het zoo als het altijd was geweest, en slechts op enkele gelukte het gewenschte verbetering te bekomen.

Het zag er dus in dit opzigt veelal nog gebrekkig uit, toen de nieuwe schoolwet van 1857 werd ingevoerd. Deze vorderde, dat de onderwijzers zooveel mogelijk in het genot van vrije woningen met tuinen werden gesteld, of waar dit laatste ondoenlijk was, een som ter vergoeding ontvingen, om daarvoor in die behoefte te voorzien. Hieraan heeft men vrij algemeen met mildheid voldaan, in zooverre de omstandigheden het gedoogden. Meestal deed men dit gelijktijdig met de verbetering der schoolgebouwen, zoodat daaraan de onderwijzerswoning verbonden of in de nabijheid daarvan geplaatst werd. Thans treft men op vele plaatsen uitmuntende woningen voor de onderwijzers aan, waarin zij de ouders der leerlingen, hunne overheden en anderen die met hen over het onderwijs wenschen te spreken, fatsoenlijk kunnen ontvangen. Behalve een speelplaats bij de school voor de leerlingen, heeft men meestal bij de woning een tuin, vooral ten platten lande. De onderwijzer kan dus in vrije uren daar de frissche buitenlucht inademen en zich ontspannen van zijn moeijelijk schoolwerk. Van dien tuin kan hij ook gebruik maken, om zijn leerlingen in sommige opzigten aanschouwelijk onderrigt te geven in tuin- en landbouw of in hoofdzaken uit de landhuishoudkunde. Hij kan hun toonen hoe men den grond bewerkt, de planten aankweekt en oppast, op nuttige en schadelijke dieren let, in het klein proeven van verbeteringen neemt, om er op den akker naar te werken, enz. Zoo kan hij bewijzen, dat die tuin niet alleen voor hem, maar ook voor zijn leerlingen en medeburgers tot groot voordeel kan strekken.

Speelplaatsen heeft men niet alleen in open lucht, maar

somtijds ook overdekte, om er bij ongunstig en guur weder gebruik van te maken, of er onderrigt en oefening in gymnastiek te doen plaats hebben. Dit laatste is nog niet algemeen, omdat velen het nut er van betwijfelen; doch reeds velerwege vindt men voorstanders daarvan, wier werkzaam voorbeeld men mag hopen dat allengs algemeen zal worden gevolgd. Meer en meer begint men in te zien, dat ook voor den lichaamswelstand der leerlingen moet gezorgd worden, en het onderwijs dan alleen goed gevolg kan hebben. Men verkort daarom reeds ginds en elders de te lange schooluren, en wisselt ze met een korten speeltijd of met gymnastische oefeningen af, dewijl de boog niet overspannen moet worden en de leerlingen na zoodanige geestesontspanning zich veel beter weder kunnen inspannen om te leeren en goede vorderingen te maken. Een groot voorregt geniet derhalve thans de jeugd ook in dit opzigt boven hen die in vroeger jaren ter school gingen, toen men geenszins de noodzakelijkheid inzag van hiervoor te zorgen.

Vestigen wij den blik op de schoolmenbelen, dan zien wij een aanmerkelijken en heilrijken vooruitgang. Treurig zagen dezen er vóór de schoolverbetering van 1806 uit. Wij maakten er boven reeds melding van hoe gebrekkig de zitbanken en schrijftafels waren. Behalve een ijzeren vuurhaard in het midden der school, onder een wijden schoorsteen, had men een zoogenaamden stoel voor den onderwijzer, zijnde een houten zitplaats van ongeveer 4 voet lang en breed, even hoog, verbonden aan een lessenaar met kast er onder, en geheel afgesloten, behalve de ingang. Deze stoel stond meestal in een' hoek of tegen een zijmuur der school; op zoodanige wijze dat de onderwijzer, daarin zittende, de leerlingen behoorlijk kon overzien, al zaten eenigen met den rug, anderen met het gezigt derwaarts gekeerd.

Over het gebruik van dezen catheder zullen wij hierna nog nader spreken. Zwarte borden vond men wel in sommige scholen, maar daarop werd zelden gewerkt. Wandkaarten zag men uiterst zelden, maar wel hingen somtijds een of meer landkaarten aan den muur, grootendeels alleen tot sieraad en meestal geheel zonder eenig gebruik voor de leerlingen. Meer algemeen vond men in elke school een roede en plak, toen ter tijd als onmisbare werktuigen beschouwd, om door lichamelijke straf orde en tucht te handhaven.

Een beter aanzien kregen de schoolmeubelen na de invoering der schoolwet van 1806. Van tijd tot tijd werden bovenvermelde catheders, plak en roede afgeschaft, betere zitplaatsen met lessenaars ingevoerd, en het getal zwarte borden vermeerderd met het gebruik daarvan. Niet alleen landkaarten, maar ook wandkaarten kwamen meer en meer in gebruik, zoo ook leesmachines, letterhontjes, kuben-, eenheids- en breukentafels, enz. Bij de invoering van het metrieke stelsel werden ook de scholen voorzien van een stel maten en gewigten. Zoo won het getal schoolmeubelen reeds aanmerkelijk en de school kreeg daardoor een beter aanzien.

Bij de nieuwe regeling van het onderwijs volgens de schoolwet van 1857 zijn velen der bovengenoemde schoolmeubelen nog verder verbeterd, terwijl er bovendien anderen zijn aangeschaft, als: rekenmachines, lichamen voor de vormleer, afbeeldingen en voorwerpen voor het onderwijs in natuurkunde en natuurlijke historie, voorwerpen voor het teeken-onderrigt naar de leerwijze van DUPUIS, globes, wandkaarten, tijdstroomen, enz. Onder anderen heeft men ook op vele scholen banken met rugleuningen ingevoerd en andere verbeteringen tot stand gebracht, terwijl men daarmede nog van tijd tot tijd voortgaat, inzonderheid ook ter bevordering van het gymnastisch onderwijs.

Zoowel in- als uitwendig hebben derhalve onze heden-
daagsche scholen een veel gunstiger aanzien dan voorheen ,
en reeds dit belooft beter vruchten van het onderwijs: want
al waren sommige onderwijzers van vroeger jaren zeer ge-
schikt en ijverig , de toen bestaande gebreken in dit opzigt
moeten de goede gevolgen der school natuurlijk zeer veel
verminderd hebben.

Wat nu de onderwijzers van vroeger tijd betreft , met
uitzondering van zeer weinigen , waren zij , vóór de school-
verbetering van 1806 , zeer ongeschikt voor hun vak. En
geen wonder: zij hadden geen gelegenheid tot een goede
opleiding , en zij begrepen hun taak niet naar behooren. Som-
migen hadden zelfs in het geheel geene opleiding tot onder-
wijzer genoten. Lijfknechten , koetsiers en anderen , die te
oud en zwak werden , begunstigde men destijds soms met
den post van onderwijzer , waaraan de bediening van koster ,
voorzanger , enz. meestal was verbonden. De vereischten
waren zeer gering: zingen met een sterke stem , schrijven
met veel kunstmatige krullen , een weinig werktuigelijk
rekenen en lezen; dit was alles wat er toen voor dien post
noodig werd gerekend. Acten van toelating daartoe beston-
den er toen nog niet. Vergelijkende examens werden niet
altijd gehouden zoo er een vacature bestond; de hoofdver-
eischten waren geschiktheid voor bovengenoemde kerkelijke
bedieningen. Was zulks naar behooren , dan werd de plaats
meermalen aan den sollicitant gegeven als gunstbewijs. Som-
tijds hield men nog een vergelijkend examen , hetwelk dan
niet oneigenaardig heette , dat er „een school *verzongen*
werd”: want het zingen beschouwde men als hoofdzaak ,
vooral omdat de onderwijzer als voorzanger ter kerk moest
optreden. Een sterke stem , waardoor hij de gemeente bij
het kerkgezag , ook zonder orgel , kon bedwingen of over-

schreeuwen, was een hoofdvereischte, waarvoor al het overige op den achtergrond werd gesteld. Op fraai schrijven, en inzonderheid op het maken van trekletters met sierlijke krullen, was men in dien tijd zeer gesteld. Er waren dan ook onderwijzers, die een zeer vaste schrijffhand bezaten en in kunstmatig schrift uitmunten boven onze tegenwoordige onderwijzers. In het trekken van hoofdletters en allerlei krulwerk waren zij zeer bedreven, zoodat zij vogels, vischen, enz. uit de vrije hand konden trekken met bewonderenswaardige vastheid en juistheid. Waren de toenmalige onderwijzers in deze twee vakken bekwaam, dan werd er op de anderen minder gelet. Een zingend, dreunend en schreewend lezen werd gewoonlijk als voldoende beschouwd, om in de kerk als voorlezer te ageeren, en daarvoor werd gewoonlijk meer zorg gedragen dan voor de school. In het rekenen waren sommige onderwijzers zoo weinig ervaren, dat zij slechts een enkel boek over de koopmansrekening, b. v. dat van BARTJENS, werktuigelijk in hun magt hadden. Sommigen kenden dat nog maar gedeeltelijk, doch bezaten een uitgewerkt exemplaar van dat of een dergelijk rekenboek, waaruit zij de voorstellen afschreven en zonder eenige verklaring ter hand stelden aan de leerlingen, die het juiste antwoord daarop niet wisten te bekomen. Zoo gering was over het algemeen de kennis der toenmalige onderwijzers. Slechts enkelen waren in staat hun gedachten schriftelijk in goeden stijl uit te drukken, en ook in andere opzichten meer bedreven. Eenigen toonden tevens over onderwijs en opvoeding goede denkbeelden te bezitten, en dezen waren de eerste ijsbrekers ter verbetering van ons volks-onderwijs.

Aan bovenvermelden gebrekkigen staat van het onderwijs kwam gedeeltelijk en langzamerhand een einde door de invoering der schoolverbetering van 1806. Van dien tijd af

werd gevorderd, dat de onderwijzers eene acte van bekwaamheid moesten bezitten en tevens bewijs van zedelijk gedrag konden leveren. Al wie dong naar een onderwijzerspost, moest een zoodanige acte bezitten, verkregen bij examen, voor de provinciale commissie afgelegd. Vier onderscheiden rangen werden daartoe ingesteld, terwijl de scholen in drie klassen verdeeld werden, n. l. voor den 1sten en 2den, voor den 2den en 3den en voor den 3den en 4den rang. De twee laagste rangen waren alleen geldig voor de provincie waarin zij werden verkregen, doch de twee hoogste voor het geheele rijk.

Om aan de toen reeds fungeerende onderwijzers een overgangstijdperk te gunnen, gaf men hun voorloopig eene acte van algemeene toelating, waardoor zij gerechtigd werden in functie te blijven. Ontstonden er vacatures, dan werden dezen bij vergelijkend examen uit de opgekomen sollicitanten vervuld. Slechts in enkele gevallen werd er van gouvernementswege op gedane aanvraag dispensatie verleend, om zonder examen een onderwijzer aan te stellen.

Bovengenoemde provinciale commissien van onderwijs bestonden uit de schoolopzieners, die waren aangesteld om toezigt op het onderwijs te houden. De vereischten ter toelating werden door deze commissie allengs meer gesteld overeenkomstig de ingevoerde schoolwet. Deze bepaalde, dat de onderwijzers niet alleen werktuigelijk konden lezen, schrijven en rekenen, maar de theorie daarvan genoegzaam grondig kenden om er verstandelijk onderrigt in te geven. Daartoe werd ook van hen gevorderd, dat zij bekend waren met de nederlandsche taal, met geschiedenis en aardrijkskunde, alsmede met de voornaamste theoriën van onderwijs en opvoeding. Niet alleen op de kennis dezer theoriën, maar vooral op practische geschiktheid werd zeer veel gelet, en zij die goede proeven in dat opzigt gaven of voldoende ge-

tuigſchriften bezaten, werden boven anderen bevorderd. Bij rangexamens zoowel als bij vergelijkende nam men daarvan dikwijls opzettelijke proeven, of men bezocht na afloop van het examen de scholen der onderwijzers die het meest in aanmerking kwamen ter benoeming.

Loffelijk hebben vele ſchoolopzieners en onderwijzers geijverd, om allengs meer den toestand te verbeteren, en het gebrekkige oude te verwijderen, ofschoon zij veel tegenstand en vooroordeel hadden te overwinnen, en jaren lang dien ſtrijd hadden vol te houden alvorens eenigszins te zegevieren. Verkeerde gewoonten en vooroordeelen van sommige onderwijzers, gehechtheid aan het oude, ingenomenheid daarmede en afkeer tegen het nieuwe, onverstand en spot, ook van de zijde van onkundige ouders en medeburgers, deze en andere hinderpalen bleven lang bestaan eer het goede, door de ſchoolwet van 1806 bedoeld, genoegzaam ingang vond. Ook met de gebrekkige opleiding en de geringe beſchaving van vele onderwijzers had men lang te worstelen, eer zij meer bekwaam en geſchikt werden. Men zag in de maatschappij meestal nog uit de hoogte neder op den onderwijzersstand, met het oog op dien van vroegeren tijd. Dezen stand eenigszins te verheffen, meer invloed te bezorgen, dit viel moeilijk en gelukte slechts gedeeltelijk en langzamerhand. Evenwel gingen de zaken jaarlijks vooruit, en men mogt zich allengs meer verheugen in het bezit van waarlijk bekwame en geſchikte onderwijzers, die met lust en ijver werkten tot nut van velen.

Een hinderpaal bleef evenwel nog altijd de meestal geringe bezoldiging der onderwijzers en de wijze, waarop deze plaats had. Zij konden daardoor moeilijk hun stand handhaven en genoegzaam zelfstandig worden. Immers hun vast inkomen was gering en moest worden aangevuld uit de ſchoolgelden, die zij gewoonlijk zelven moesten invorderen en uit

de handen van ouders of leerlingen ontvangen. Zij waren dus in dit opzigt te zeer afhankelijk van de ouders; en wilden zij geen groote geldelijke nadeelen ondervinden; dan moesten zij zich te veel schikken naar dezer onverstand en vooroordeel. Slechts enkelen hadden den moed, altijd waardig het hoofd te bieden aan onverstandige vorderingen der ouders, en zij ondervonden daardoor niet zelden groot nadeel: want één ontevredene wist meermalen andere onkundigen mede te slepen, zoodat de onderwijzer de gunst verloor, terwijl ambtgenooten, die meer de huik naar den wind hingen, des te meer begunstigd en toegejuicht werden.

Nog erger zou dit kwaad gewerkt hebben, zoo niet schoolopzieners en schoolcommissiën den onderwijzer zooveel mogelijk gehandhaafd en beschermd hadden. Gelukkig zagen velen hunner de noodzakelijkheid daarvan geheel in, en dit had gunstigen invloed op de vorming der onderwijzers. Hadden allen dit steeds gedaan, zulks zou veel goeds gesticht, veel kwaads weggeruimd hebben.

Door de oprigting van onderwijzersgezelschappen heeft men veel toegebracht tot een betere vorming der onderwijzers. Zij leerden daar veel van en met elkander, dat hun anders onbekend zou gebleven zijn. Zij konden zich daar aan anderen spiegelen, het goede navolgen, het verkeerde mijden, en hun gebreken leeren inzien. Over vele hoogst belangrijke zaken werd daar onderling geraadpleegd, moeilijkheden werden overwogen en verbeteringen aangewezen. Bovendien ontstond er door deze bijeenkomsten een band van vereeniging tusschen de onderwijzers, waardoor zij tot meerder zelfstandigheid kwamen en de algemeene belangen van hun werkkring leerden inzien. Dit was vooral daar het geval, waar bekwame en welmeenende schoolopzieners de leiding dezer vergaderingen op zich namen, en ook waar kundige en geschikte hoofdonderwijzers zulks deden. Niet

alleen voor de aankomende onderwijzers, maar ook voor de meer gevestigden waren deze gezelschappen voortdurend tot groot nut. Zij waardeerden die gelegenheden over het algemeen naar behooren, en ondervonden er gezegende vruchten van voor hun vorming.

Teregt werden deze bijeenkomsten van regeeringswege door geldelijke bijdragen aangemoedigd, en de leesbibliotheken, welke daarvoor bij die gezelschappen werden opgericht, hebben veel toegebracht tot meerder bekwaming en beschaving der onderwijzers, ofschoon sommigen er te weinig gebruik van maakten. Vooral in één opzicht was dit laatste bij velen het geval: de onderwijs- en opvoedkundige werken, hun langs dien weg aangeboden, vonden weinig getrouwe lezers. Velen waren afkeerig van die studiën, en beschouwden de daarin gegeven theoriën te veel als onuitvoerbare hersenschimmen, terwijl zij meenden zonder dezen en alleen door ondervinding en oefening beter in geschiktheid voor hun werk te kunnen winnen. Deze dwaling heeft de goede zaak velerwege lang tegengewerkt en ongunstigen invloed gehad op veler vorming. Andersdenkenden, die er zich op toelegden theorie aan praktijk te verbinden en te toetsen, bereikten dan ook veel hooger trap van echte bekwaamheid en geschiktheid.

De oprigting van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap en provinciale zangverenigingen of gewestelijke verenigingen van onderwijzers werkten tevens gunstig op hun vorming.

Voor de opleiding van kweekelingen en aankomende onderwijzers werd onder de wet van 1806 ook reeds iets gedaan. Te Haarlem rigtte men van rijkswege een kweekschool voor onderwijzers op, welke vooral onder het bestuur van den Heer P. J. PRINSEN en ook daarna vele bekwame en zeer geschikte onderwijzers heeft opgeleverd. Slechts een gering getal kon evenwel in dat voorregt deelen. De overige kweekelingen

bleven aan zich zelve overgelaten, en slechts enkelen mogten zich verheugen in een goede opleiding door de zorg van hunnen onderwijzer of schoolopziener. De anderen vonden, behalve in de onderwijzersgezelschappen, ook in de vergelijkende en rang-examens, alsmede in den omgang met hun gelijken gelegenheid om nuttige wenken voor hun vorming op te doen. Zeer veel bragten tevens de onderlinge schoolbezoeken daartoe bij, die men ginds en elders instelde, maar ook meermalen weder afschafte, ofschoon zij voor het verkrijgen van practische bekwaamheid zeer bevorderlijk waren.

Ruim een halve eeuw bleef de schoolwet van 1806 in werking, en de onderwijzers werden allengs bekwaamer en geschikter, verre boven die, welke vóór deze schoolverbetering in functie waren. Oude en mingeschikte onderwijzers werden velerwege gepensioneerd, evenwel somtijds zoo schaars, dat het met alimentatie gelijk stond, en meer strekte tot veredering dan tot verheffing van den onderwijzersstand.

De toenmalige onderwijzers bezaten meer wetenschappelijke kennis dan die van vroegeren tijd. Evenwel zorgden de schoolopzieners door hun matige eischen bij examens, dat men zich bepaalde tot het zakelijke der wetenschappen, en vooral tot datgene wat voor de lagere school het meest noodzakelijk en nuttig kon zijn. Tegen overschrijding dier grenzen en te hooge opvoering van het onderwijs werd zorgvuldig gewaakt, en tegen geleerd wetenschappelijke beoefening der verschillende vakken werd steeds gewaarschuwd. Men rekende dat dit aan hooger onderwijs moest worden overgelaten. Zag men daarin mis?

De verstandelijke, zedelijke en godsdienstige vorming stond des te meer op den voorgrond, en men vorderde van den onderwijzer, dat hij alle onderwijs slechts als middel zou beschouwen om dit hoofddoel te bereiken. Van al wat hij onderwees moest hij in dien zin rekenschap kunnen geven, en zoo

hij dit niet kon, werd hij beschuldigd, waanwijze betweters en schrandere booswichten te vormen, die wel het vermogen, maar niet den wil bezaten om voor zichzelf en anderen nuttig te zijn in de maatschappij, in den staat en in de kerk.

Aanstoot aan andersdenkenden mogt de onderwijzer bij godsdienstig onderrigt nimmer geven; geschilpunten en leerstelsels moest hij onaangeroerd laten, ofschoon hij den bijbel als handleiding voor zichzelf ter school mogt gebruiken.

Klagten tegen den onderwijzer werden er in dit opzigt zelden vernomen, en men vond er veelal, ook van den kant der verschillende kerkgenootschappen, geen bezwaar in, den bijbel als leesboek een of tweemaal per week te gebruiken, zoo men een gepaste keuze daaruit deed. Zoo dacht en deed men toen, ofschoon velen thans bedenkingen daartegen zouden hebben, die wij hier onbeslist willen laten, om niemand te ergeren en om onpartijdig te blijven.

Naar deze theoriën werkten de onderwijzers in de eerste helft dezer eeuw, en op de vorming van ons volkskarakter hebben zij in vele opzigten een gunstigen invloed uitgeoefend, ook volgens het getuigenis van buitenlanders, ofschoon sommigen op dien lof iets afdingen, ook omdat er nog gebreken bestonden.

Onder anderen ging de bedrevenheid en vastheid in kunstmatig schrijven over het algemeen zeer achteruit, en men kon in dat opzigt geenszins wedijveren met de onderwijzers van voorheen. Dit rekenen velen als te zeer het goede van het oude te verwerpen; terwijl anderen beweren, dat de onderwijzer meer op goed leesbaar dan op kunstmatig schoon schrift moet werken. De zaak heeft haar vóór en tegen; later meer daarover.

In 1857 kwam de nieuwe schoolwet in werking, en ook deze had grooten invloed op de vorming der onderwijzers.

Volgens deze wet moest het personeel der onderwijzers ter school vermeerderd worden. Er ontstond daardoor weldra gebrek aan hulponderwijzers, en dit had ten gevolge, dat men bij toelatingsexamens de eischen niet zeer hoog stelde, maar tamelijk vrijgevig handelde. Toen dat gebrek grootendeels was aangevuld, stelde men de eischen iets hooger en handelde gestrenger. Maar nog hooger stelde men deze eischen en nog gestrenger paste men dezen toe, toen bij de eerste examens voor het middelbaar onderwijs klagten rezen over de onkunde der lagere onderwijzers.

Reeds onder de wet van 1806 klaagden sommigen, dat men te groote geleerdheid van de lagere onderwijzers vorderde, veel meer dan hun ter school te pas kwam. De schoolwet van 1857 vordert intusschen nog meer. Bij de gewone vakken van onderwijs voegde zij zelfs nieuwe, zoo als o. a. de vormleer en de beginselen van de kennis der natuur. Dezen werden, evenzeer als de overigen, tot verpligte leervakken verklaard. Voorheen hadden sommige onderwijzers wel onverplicht iets daarvan onderwezen, maar anderen waren er grootendeels of geheel mede onbekend. Er viel dus terstond iets te leeren om ook met deze nieuwe leervakken bekend te worden en ze ter school te kunnen onderwijzen.

Een programma bepaalde in hoofdzaak in hoe verre men met de verschillende leervakken moest bekend zijn voor de onderscheiden acten ter toelating voor het onderwijs. Intusschen kon dit geenszins de zaken zoo juist bepalen, dat er geen verschillende toepassing aan kon worden gegeven, naar mate gebrek of ruimte van onderwijzers-personeel het vorderde, of naar men meende voor de eischen onzes tijds noodig te zijn.

Van grooten invloed daarop was ook de keuze van inspecteurs, schoolopzieners en leden der schoolcommissiën. Had men vroeger veelal geestelijken daarvoor genomen, thans koos men letterkundigen uit andere standen. Eenigen dezer waren, met

gunstige uitzonderingen, beter bekend met hun voormalige letterkundige studiën op hoogeschoolen en elders, dan met het lager onderwijs, en in de opgaven voor examens sloop dus ligt iets binnen, dat eigenlijk buiten de grenzen der volkschool lag, zoodat men openlijk klaagde over te hooge opvoering der examens. Wanneer deze nieuwe leden der toelatingscommissiën door ondervinding meer bekend worden met het lager onderwijs, zullen zij gewis allengs beter de juiste grenzen in dezen in acht nemen, te meer, omdat onder hen ook mannen zijn, reeds door ondervinding en kennis rijp geworden voor hun taak.

Dat is ook hoogst wenschelijk voor de onderwijzers: want zij hebben van den nood een deugd moeten maken en hun studiën hoog opgevoerd, zoodat zij over het algemeen veel geleerder zijn dan hunne ambtsbroeders van vroeger tijd. Of zij daarom degelijker en grondiger bedreven zijn, en of de school daarbij heeft gewonnen, dit valt te betwijfelen. Gelukkig dat velen onder hen reeds inzien, dat zij niet te zeer de vorige schoolwet moeten vergeten, en zich mijden voor overlading en te hooge opvoering van het onderwijs.

Inzonderheid ten aanzien der nieuwe leervakken, vormleer en natuurkunde, heeft men zich ginds en elders aanvankelijk aan te hooge opvoering overgegeven, zoo als opgaven van gehouden examens en pogingen tot aanschaffing van physische instrumenten voor de school hebben bewezen. Men toont thans reeds daarvan terug te komen, en meer onderscheid in acht te nemen tusschen lager en hooger onderwijs.

Volgens de nieuwe schoolwet mag de bijbel niet meer ter school gebruikt worden, en moet het eigenlijk godsdienst-onderwijs aan de geestelijken overgelaten worden, opdat de onderwijzer, nog meer dan onder de vorige schoolwet, zich wachte voor het geven van aanstoot aan andersdenkenden. De wet wil evenwel geen ongodsdienstig onderwijs, want zij

schrijft voor, dat de onderwijzer de jeugd moet opleiden tot alle maatschappelijke en christelijke deugden. Wij zien hierin, dat men veel van het goede uit de oude schoolwet in de nieuwe heeft behouden, al heeft men den vorm veranderd.

Sommige onderwijzers evenwel hebben daaruit aanleiding genomen om zich weinig of in 't geheel niet met godsdienstig onderwijs in te laten. Eenigen beschouwen de bovengemelde theorie, dat alle onderwijs slechts middel tot zedelijke en godsdienstige vorming moet zijn, als een dweeperij van vroeger tijd, waaraan zij zich niet meer behoeven te storen. De verstandelijke ontwikkeling stellen zij ook te zeer op den achtergrond. Omdat de verpligte leervakken vermeerderd zijn, en men in onzen tijd van vooruitgang en spoed zoo veel van de school schijnt te eischen, ijveren zoodanige onderwijzers te veel alleen om de leerlingen in kennis en bekwaamheid te doen vorderen, zonder zich genoeg te bekreunen over vorming van verstand en hart. Maakt men zich zoo niet schuldig aan dresseeren? Vormt men zoo niet ligt schrandere booswichten, die alleen het vermogen, doch niet den wil bezitten om voor zichzelf en anderen nuttig te zijn? Zou men het ook aan zoodanige onderwijzers moeten wijten, dat sommigen op onze openbare scholen den algemeenen smet werpen van godsdienstloos te zijn?

Gelukkig zijn er vele onderwijzers, die hieraan niet schuldig zijn, die het gewigt van hun post te zeer gevoelen om zich zoo te vergrijpen aan de hun toevertrouwd, in wie zij den mensch voor zijne edele bestemming moeten ontwikkelen. Niet tot veelweterij en ijdele praal spannen zij zich in. Al leeren hun leerlingen niet zoo veel en zoo spoedig, zij willen dat zij het grondig begrijpen, levendig gevoelen, en dat zij krachtig ontwikkeld zijn, om later meer te kunnen leeren, wat voor rijper jaren behoefte zal zijn. Aan de overdreven eischen van sommigen, die met vooruitgang dweepen,

geven zij niet toe. Zij zouden dan ook zondigen tegen de schoolwet, die opleiding tot maatschappelijke en christelijke deugden van hen eischt.

Zoodanige onderwijzers bezitten wij thans. Zij komen dus in vele opzigten overeen met die, welke onder de vorige wet werkten, doch in kennis overtreffen zij dezen. In de school kunnen zij meer dan men voorheen vermogt; want onder de thans heerschende wet zijn zij meer onafhankelijk, omdat hun een vast inkomen is verzekerd en de schoolgelden niet meer door hen worden ingevorderd.

Redenen, om zich zoö bijzonder te haasten en ter school op veelweterij te werken met verwaarloozing van het hoofddoel, bestaan er thans des te minder, dewijl het onderwijzerspersoneel zooveel versterkt is. Waar voorheen een enkel hoofdonderwijzer somtijds alleen drie klassen moest bezig houden, heeft men thans meestal bij elke klasse een hulp-
onderwijzer of kweekeling, terwijl in groote scholen de hoofd-
onderwijzer zelfs geen klasse voor zijn rekening heeft, maar zich vrij beweegt, waar hij het noodig rekest om opzigt en invloed over het geheel te houden. Deze gewigtige verbetering heeft men hoofdzakelijk aan de nieuwe schoolwet te danken, en 't valt ligt te berekenen, dat de onderwijzers thans in korter tijd nog meer vermogen, dan men voorheen in langer tijd kon doen. De natuur laat zich evenwel niet geheel dwingen. Men kan zelfs bij het beste onderwijs b. v. den zevenjarige niet gelijkstellen met den twaalfjarige. Heeft het geheugen vroeg reeds groote kracht, het oordeel toont zulks gewoonlijk later. Zoo ontwikkelen de verschillende vermogens op vaste tijdperken het meest, en men kan wel die ontwikkeling bevorderen, maar de orde niet omkeeren. Alles op zijn tijd, zoo als de natuur aanwijst: dan zal men het best slagen. Een reden te meer, om degelijk werk te maken in plaats van overdreven vooruitgang te willen. De menschelijke ziel ontwikkelt zich

langzaam evenals het ligchaam. Al leven wij in een tijd van vooruitgang, wij mogen daarmede niet dweepen en dus ook van onze tegenwoordige onderwijzers niet meer en spoediger vruchten vergen, dan met echte ontwikkeling en vorming strookt.

Voor de opleiding en vorming van aankomende onderwijzers werd onder de nieuwe schoolwet meer en beter gezorgd dan onder de wet van 1806. De rijks-kweekschool te Haarlem bleef bestaan, en ook te Groningen en 's Hertogenbosch werden zoodanige scholen opgericht. Bovendien werden van rijkswege tal van normaalscholen in het leven geroepen, en onderwijzers uitgekozen en aangemoedigd om zich bezig te houden met de vorming van kweekelingen tot onderwijzers. Dat dit alles voordeelig moest werken op onze aankomende onderwijzers, is ligt te begrijpen. Nog altijd bleven echter eenigen zonder genoegzame leiding in hun studiën, zoo zij geen deel aan evengenoemde rijksinstellingen konden nemen. Loffelijk hebben sommige schoolopzieners evenwel zich dezer lot aangeetrokken en zich de moeite getroost, hun wekelijks eenig onderrigt te geven.

Overigens bleven de onderwijzers-gezelschappen tevens bevorderlijk aan de opleiding van onderwijzers, en genoten zij gelijke aanmoediging van gouvernementswege als voorheen. Het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap, reeds onder de schoolwet van 1806 opgericht, heeft zich meer uitgebreid en ook veel toegebracht ter betere vorming van den onderwijzersstand.

Voor de onderwijzeressen heeft men tot heden minder gezorgd dan voor de onderwijzers. Onderwijzeressen-gezelschappen bestaan er nog niet, en slechts zeer weinig gelegenheden voor hare opleiding, ofschoon de wet voor haar toelatings-examens bijna hetzelfde eischt als van de onderwijzers. Zou het dus niet wenschelijk mogen heeten, dan ook meer voor

haar vorming te doen? Te meer is zulks noodig, omdat men reeds het denkbeeld koestert, ook vrouwelijk hulppersoneel ter openbare lagere school te bezigen. Tot lof van vele onderwijzeressen kan men getuigen, dat zij in kennis en geschiktheid op een waardige wijze tegen de onderwijzers wedijveren, en aan de eischen des tijds trachten te voldoen, zoodat zij gelijke medewerking en aanmoediging verdienen.

Nog treuriger is het gesteld met onze bewaarschoolhouderessen. Deze scholen zijn nog niet door de wet geregeld, ofschoon zij zoo zeer in naauw verband staan tot de openbare lagere school, waarvan zij als het ware het voorportaal moesten zijn. Voor de opleiding der bewaarschoolhouderessen is slechts op enkele plaatsen gezorgd, en wat zij zijn, hebben zij grootendeels aan zichzelf te danken. Zeer uiteenlopend is dan ook haar geschiktheid en bekwaamheid, en 't is te wenschen, dat men eindelijk ook naar behooren zorg drage voor haar en haar gewichtig werk, waarvan de bloei der lagere school voor een groot deel afhangt.

Over deze scholen en onderwijzeressen hebben wij tot hertoe nog niet gehandeld, doch het boven aangewezen verband vordert, dat wij ook daarop thans den blik vestigen.

Reeds vóór de schoolverbetering van 1806 bestonden velerwege bewaar- of klein-kinderscholen: want vele ouders wenschten voor eenige uren ontslagen te zijn van de zorg voor hun jonge kinderen, die nog niet ter lagere school mogten aangenomen worden. Aanvankelijk waren het dus slechts alleen bewaarplaatsen voor de onnoozele kleinen, die daar als opeengepakt, zich gedurende geheel den schooltijd aan verveling ten prooi zagen. In sommige scholen werden de meisjes nog bezig gehouden met breiwerk, doch de jongetjes bleven geheel werkeloos, of zij zochten tijdverdrijf in snoeperijen, die zij van huis medebragten of ter school

konden koopen. Kinderen van 3 tot 5 jaar oud moesten dagelijks 4 à 5 uur in deze schooltjes doorbrengen, dikwerf tot groot nadeel voor hun gezondheid, en schadelijk voor hunne ontwikkeling naar ziel en ligchaam.

Deze bewaarscholen, breischolen of hoe men ze ook mogt noemen, waren geenszins echte voorbereidingsplaatsen voor de lagere school, zooals sommigen meenden; want aan het hoofd daarvan stonden meestal vrouwen die volstrekt geene opleiding tot onderwijzeressen hadden ontvangen, en dus niet in staat waren tot het geven van goed onderwijs. Zoo zij zich al daarmede bezig hielden, bestond dit in het lezen lezen volgens de oude spelmethode en het nakrabbelen van gebrekkig schrift, meestal op de lei, doch somtijds ook op papier. Onkundige ouders zagen niet zelden reeds hoog op tegen de vorderingen welke hun kinderen daar maakten, zooals zij zich verbeeldden, en lieten hen er langer ter school gaan dan noodig was, in plaats van hen op den regten tijd naar de lagere school te doen overgaan. De onderwijzeressen versterkten hen gaarne in dit gevoelen, omdat zij op deze wijze hare inkomsten vergroot zagen. De onderwijzers der lagere scholen wenschten evenwel dikwerf, wanneer zij eindelijk die kinderen als leerlingen bij zich ontvingen, dat zij nooit daar ter school waren geweest: want wat zij geleerd hadden was zoo verkeerd, dat het op zijn allergunstigst geen waarde had. Met het uitroeijen van het verkeerde hadden zij meestal meer moeite dan met geheel van voren af beginnen. De rechte plaats aan zulke leerlingen aan te wijzen, was uiterst moeilijk; en waardeerde de onderwijzer de gemaakte vorderingen in 't geheel niet, dan bedierf dit meestal terstond de goede verstandhouding tusschen hem en de ouders dezer leerlingen.

Na de schoolverbetering van 1806 werd wel van eigenlijke schoolhouderessen gevorderd, een examen af te leggen ter

verkrijging eener acte van toelating, doch hetgeen men daartoe van haar eischte beteekende zoo weinig, dat haar bekwaamheid en geschiktheid er weinig door aanwonnen. Slechts enkele onderwijzeressen trachtten de onderwijzers na te volgen in de verbetering van het onderwijs. Die leerden allengs meer de kleinen op eene aangename en nuttige wijze bezig houden, voor verveling bewaren, en door wandelen, spelen en andere afwisseling de gezondheid der leerlingen bevorderen. Jammer evenwel, dat deze voorbeelden zoo zeldzaam waren en bleven. Even als vroeger bleven onderwijzeressen of zogenoemde matressen, zonder acte van toelating, aan het hoofd der overige bewaar- en klein-kinderscholen, en dezen ondergingen zoo weinig verandering, dat zij eigenlijk niet in de schoolverbetering deelden. Zij werkten deze regtstreeks tegen. Waar b. v. ter lagere school de klankmethode werd ingevoerd, hield men zich ter bewaarschool nog voortdurend aan de oude spelmethode. 't Is ligt te begrijpen, hoe weinig dit bij overgang tot de lagere school in elkander paste; maar juist hierbij maakten de onderwijzeressen goede rekening: want nu konden zij des te beter de ouders in den waan brengen, dat hun kinderen het lezen naar deze leerwijze genoegzaam moesten kennen, alvorens tot de lagere school over te gaan, dewijl zij anders naar de klankmethode toch weder op nieuw moesten beginnen.

Zoo liet men dus de onderwijzeressen van klein-kinderscholen onder de schoolwet van 1806 grootendeels blijven in den toestand, waarin zij voorheen waren. Alleen de invloed der lagere school bragt bij eenigen een weinig verbetering te weeg. Om te zorgen, dat de leerlingen genoegzaam tijdig tot de lagere school overgingen, werd daartoe ginds en elders de ouderdom van 5 à 6 jaar bepaald; maar deze wet werd vaak zoo slecht gehandhaafd, dat zij menigwerf overtreden werd, tot groot nadeel vooral van hen die reeds vroeg

weder de lagere school verlieten en dus slechts een of twee jaar het onderwijs aldaar genoten. Inzonderheid was dit het geval met vele meisjes, omdat men zulks tevens noodig rekende tot het aanleeren van breijen, naaijen en andere vrouwelijke handwerken, waarin zij ter lagere school niet werden onderwezen.

Nadat de nieuwe schoolwet van 1857 werd ingevoerd, is de zaak omtrent bewaar- en andere klein-kinderscholen nog niet geregeld, en voor de onderwijzeressen dezer scholen bijna niets verrigt. Hoogstwenschelijk zou het zijn, zoo dit eerlang mogt geschieden, en er een einde mogt komen aan bovengenoemden gebrekkigen toestand. Ook wegens den staat der schoollokalen van deze soort zou dit zoo noodig zijn: want over het algemeen bevonden dezen zich vroeger in nog veel slechter toestand dan de openbare lagere scholen. Kleine vertrekken, laag van verdieping, niet zelden met steenen vloeren, vochtig en dampig, bijna of geheel zonder luchtverversching, twee of drievoudig overladen met leerlingen op kleine lage zitbanken geplaatst, waar zij zich naauwelijks konden keeren of wenden, ziedaar het treurig beeld der meeste schoollokaaltjes van deze soort. Alleen daar waar deze scholen opgericht waren door departementen der maatschappij *Tot nut van 't algemeen* of andere autoriteiten, werden die lokalen verbeterd en het onderwijs meer overeenkomstig onzen tijd ingerigt. Zelfs eenige bewaarscholen werden onder toezigt van den onderwijzer der lagere school gesteld, opdat zij des te meer in verband tot deze, ter voorbereiding tot haar onderwijs zouden strekken. Zou het niet wenschelijk zijn, dat dit voorbeeld meer algemeen werd nagevolgd? Gewis zouden dan deze scholen in plaats van nadeel groot voordeel teweeg brengen. Men is reeds velerwege er op bedacht, verbetering in dezen te bewerken, en hoopt dat de zaak eerlang algemeen worde geregeld door de wet, opdat overal goede klein-

kinderscholen mogen bestaan, bestaard door beter opgeleide onderwijzeressen.

Over de noodzakelijkheid van zoodanige inrigtingen is men het evenwel nog niet eens. Sommige ouders beweren, dat hun kinderen niet zoo vroeg ter school moeten gaan, dat het ligchaam zich eerst vrij moet ontwikkelen en de geest slechts voor korten tijd mag werken, wanneer hij behoefte daaraan toont te hebben. Tegen deze stelling valt niet veel in te brengen. Zijn de kinderen b. v. tot hun zesde of zevende jaar te huis onder goed opzigt en verstandige leiding, zoodat voor ligchaam en ziel wordt gezorgd zooals de natuur dit eischt, dan hebben zij geen bewaarschool noodig, vooral ook zoo zij de lagere school later niet te vroeg behoeven te verlaten. Maar hoe weinig kinderen genieten te huis dat voorrecht! De ouders hebben meermalen te veel andere bezigheden om zich bestendig in te laten met de oppassing, leiding en bestaring hunner kinderen. Zij laten de zorg daarvoor aan kindermeyden over, die meestal ongeschikt voor deze taak zijn, en zelfs bij den besten wil door onkunde meer kwaad dan goed te weeg brengen. Er behoort veel kennis en ondervinding toe om dit waarlijk goed te doen, en zelfs vele ouders, al ontbreekt het hun niet aan tijd en lust, zijn slechts gebrekkig in staat het naar eisch te doen. Daarom zouden goede bewaarscholen, met bekwame en geschikte onderwijzeressen, voor vele kinderen een groote weldaad zijn. Zij zouden hen spelend kunnen leeren, door afwisseling van beweging en rust, met verstand, zachtmoedigheid en liefde hen leidende, het verblijf in die school nuttiger en aangenamer doen zijn dan in de ouderlijke woning, en onberekenbaar voordeelig zijn ter voorbereiding tot het lager onderwijs.

Na deze afdwaling keeren wij terug tot de lagere school, waarvan wij het uit- en inwendige, benevens de onderwijzers

ten aanzien hunner opleiding, reeds hebben leeren kennen. Thans zullen wij hun werk ter school meer van nabij beschouwen en over de verschillende tijdperken vergelijken.

Wij treden in onze verbeelding een school binnen van het laatste der vorige en het begin onzer eeuw. Meent gij dat wij daar orde en stilte zullen aantreffen, zooals wij zulks thans gewoon zijn? Neen; reeds van verre kunnen wij hooren, dat er school wordt gehouden, zoodat wij het gebouw gemakkelijk vinden. Bij het binnentreden hooren wij een oorverdoovend rumoer; want al de leerlingen leeren ieder afzonderlijk en zeer luid hun lessen, zoodat wij een verward geroep hooren van allerlei mengsel, waarvan bijna niets is te verstaan of te onderscheiden. Stil *mag* het hier niet zijn: dat zou een bewijs van werkeloosheid gerekend worden. Ieder leerling is verplicht zoo luid te leeren, dat de onderwijzer kan hooren, dat hij niet ledig zit. Ontstaat er te veel stilte, dan hooren wij den onderwijzer daarover kijken, en terstond verheft zich het rumoer zoodanig, dat het ons niet gemakkelijk zal vallen elkander eenige woorden toe te spreken.

Intusschen hooren wij reeds, dat de onderwijzer door eenigen gefopt wordt: want ofschoon velen de les in hun boek geregeld spellen of lezen, er zijn er ook die maar onophoudelijk het opschrift der les of den titel van het boek uitgalmen, zoodat de woorden „catechismus, evangeliën, apostelen” en dergelijken bestendig worden herhaald, zonder dat de onderwijzer dit kan bemerken, en gewis ook zonder eenig nut voor de leerlingen.

Stond hij hier bij ons, of wandelde hij met ons in de school rond, dan zou hij het bespeuren; maar dit is zelden het geval. Toen wij de schoolmeubelen beschouwden spraken wij reeds over den catheder, waarin hij bijna onophoudelijk blijft zitten, gelijk wij nu zien.

Er staat een leerling vóór dien zetel om zijn les op te

zeggen. Ongeveer een minuut daarna gaat hij naar zijn plaats en er komt een ander. Zoo laat elk zich beurtelings de les overhooren, en komt blij of droevig terug, naarmate het is afgelopen. Angstig naderen zij meestal dien catheder. En geen wonder! De onderwijzer ziet er alles behalve vriendelijk uit; integendeel is hij zeer stuursch en barsch jegens zijn leerlingen. Hij verandert dat ook in 't minst niet om onze tegenwoordigheid, maar schijnt het nog des te meer te zijn; want zoo behoort het: de leerlingen moeten bang voor hem zijn, om te gehoorzamen; een vriendelijk onderwijzer had in dien tijd geen crediet; men zou hem gewis een ELI genoemd hebben, over wien de leerlingen den baas speelden.

Wij zien dan ook, dat hij een der leerlingen, die de les niet goed kent, bij de hand neemt en met zijn plak er zoo hevig inslaat, dat het arme kind krimpt van pijn, schreiend terugkomt en het wapen van dit strafwerktuig nog lang zichtbaar blijft op den gloeienden handpalm.

Kort daarna zien wij, dat de onderwijzer een ouden opgerolde almanak met perkamenten omslag, waaraan een touwtje dat zich ontrolt, toewerpt aan een knaap die ledig zit. Deze brengt dit, volgens de wet der school, aan den onderwijzer terug, die terstond opstaat, de roede van onder zijn lessenaar neemt, en den jongen daarmede eenige harde slagen over den rug geeft, zoodat ook deze weenend en met een droevig gelaat naar zijn plaats terugkeert.

Terwijl onder dit alles de lezers beurtelings zoo de les komen opzeggen, zien wij een der rekenaars de lei in de hoogte steken met den uitroep: „de som komt niet goed, meester!” Hij ontvangt een wenk om de lei aan den onderwijzer te brengen. Deze neemt die, ziet het werk daarop na, neemt zijn uitgewerkt rekenboek, schrijft de oplossing daaruit op de lei over, reikt deze den jongen toe zonder een woord te spreken, en de laatste gaat blij naar zijn plaats;

want nu komt er het regte antwoord, en het is hem dus veroorloofd verder te gaan, al begrijpt hij er overigens weinig of niets van. Dit alles heeft plaats terwijl bovengenoemde lees-oefeningen ongestoord voortgaan, en de onderwijzer tusschenbeide een woord verbetert dat verkeerd uitgesproken wordt. Op leestekens en leestoon wordt volstrekt niet gelet, en over het gelezene wordt niet gesproken, zoodat het onverschillig is of het begrepen wordt, als 't maar zoo luid galmend wordt uitgeroepen, dat men het kan hooren. Dat de onderwijzer dat alles zoo tegelijk kan doen, en tusschenbeide nog het oog over de geheele school laat gaan, is geen wonder; want hij kent de leesboeken wel geheel van buiten of uit het hoofd, en met die rekenkunstige oplossingen kan 't geen kwaad zoo er een cijfer verkeerd staat, indien het regte antwoord er slechts onder geplaatst is. Het wordt immers niet nagerekend.

Eindelijk geeft de onderwijzer bevel om te schrijven op papier naar geschreven voorschriften. Dit werk levert beter resultaat dan men zou verwachten; want opzigt wordt er niet bij gehouden. Elk legt het schrift, houdt pen en vingers zooals hij verkiest; doch men schrijft zeer langzaam en ziet naauwkeurig toe: want wordt het werk niet goed, dan heeft men straf te wachten. De onderwijzer zou er ook kwalijk tijd voor vinden om goed opzigt over de schrijf-oefening te houden, omdat hij bijna onophoudelijk aangezocht wordt pennen te vermaken, welke dan door dezen dan door genen worden aangeboden als ongeschikt om er mede te schrijven.

Nadat de schriften afgewerkt zijn, gaat de onderwijzer rond om met een oogopslag ze goed of af te keuren. Wien dit laatste treft, die heeft niet veel goeds te wachten, zooals zijn gelaat reeds aantoon. Hierna begint de onderwijzer een psalmvers te zingen, dat door al de leerlingen tevens

wordt aangeheven, en waarbij men met elkander schijnt te wedijveren, wie het luidst kan schreeuwen: want zingen kan het eigenlijk niet heeten. Eindelijk kiest de onderwijzer een der verstgevorderden uit om een van buiten geleerd gebed uit te spreken, terwijl al de overigen de oogen sluiten, of hoed of pet daarvoor houden en de handen vouwen. Dat gebed wordt intusschen zoo gepreveld of afgerabbeld, dat het grootendeels onverstaanbaar is. Hiermede is de les geëindigd, en de leerlingen verlaten de school, om huiswaarts te gaan of zich buiten dit gebouw al spelende te vermaken, en tusschen den schooltijd er in terug te komen om hun boterhammen te eten, die zij van huis hebben medegebragt: want dit doen gewoonlijk de verstaftwonende leerlingen.

Zoo als het thans afgeloopen is, eveneens gaat het elken anderen schooltijd. Een tafel van werkzaamheden is niet in gebruik. 't Is genoeg als men slechts werkt; wat en hoe, dit komt weinig in aanmerking. Alleen des zaturdags zeggen eenigen der verstgevorderden de vragen uit den Heidelberg-schen catechismus op, waarover des anderen daags moet worden gepredikt, en er worden een paar leerlingen, die ze het best in hun geheugen hebben geprent, uitgekozen, om ze dan in de kerk op te zeggen. Overigens is er geen verandering of afwisseling. De leer- en leesboeken blijven jaar in jaar uit dezelfde, en gelijk de onderwijzer, zooals wij boven aanmerkten, ze reeds van buiten kent, zoo ook is dit bij vele leerlingen eenigszins het geval, zelfs eer zij tot de klasse bevorderd zijn waar ze moeten gebruikt worden, omdat zij die lessen dagelijks kunnen aanhooren van de in hun nabijheid zittenden. Dit geeft aanleiding tot sleurwerk, en werkt de wezenlijke bedrevenheid zeer veel tegen.

De vorderingen der leerlingen zijn dan ook op die wijze

zeer gering. Hun lezen bestaat in dreunend opnoemen der woorden, zonder toon en gevoel, zonder er zelven iets van te begrijpen, en dus ook onbegrijpelijk voor de hoorders. Leesteevens worden hun nimmer onderwezen, en zij kunnen ze dus ook niet in acht nemen.

In de theorie der cijferkunst ontvangen zij evenmin onderrigt van den onderwijzer, als in de praktijk. Elk werkt slechts uit zijn rekenboek, en wordt practisch teregt geholpen door zijn medeleerlingen die iets verder gevorderd zijn. 't Is grootendeels zelfoefening. Daar, waar dit ontoereikend is, roept men op de boven beschreven wijze des onderwijzers hulp in. Machinaal rekenen is alzoo het eenige dat er, en dan nog gebrekkig, wordt geleerd. Het oordeel blijft daarbij geheel werkeloos. Men leest zelfs niet altijd de voorstellen, maar zoekt er de getallen alleen uit, en werkt daarmede zoo lang op verschillende wijzen, totdat men het antwoord bekomt.

In het werktuigelijk schrijven maakt men tamelijk goede vorderingen, en is dus in staat zeer goed te copiëeren, maar zelf een brief te stellen, zijn gedachten schriftelijk mede te deelen zonder grove spelfouten en in verstaanbaren stijl, dit kan men niet; want in taal, spelling en stijloefening ontvangt men geen onderwijs.

Even machinaal wordt het zingen onderwezen. In vele scholen leert men slechts op het gehoor medezingen, totdat men met de melodie van eenige psalmen of andere liederen bekend wordt. Slechts in eenigen zingt men met dat doel nog op noten, en bekomt alzoo eenige vaardigheid in het treffen der tonen. Aan maat oefeningen, beweging, enz. wordt zelfs niet gedacht, en de stem wordt alleen geoefend in het voortbrengen van sterke tonen, zoodat hij die daarin uitmunt, voor den besten zanger wordt gehouden. Zacht, gevoelvol en hartroerend gezang wordt er dus zelden of nooit gehoord.

Ziedaar al wat er wordt geleerd. Men zou denken dat zoo weinig dan ook in korten tijd kon geleerd worden. Dit is evenwel geenszins het geval. Immers, wij hebben boven gezien dat elke leerling slechts een of twee minuten wordt onderwezen, en al het overige steunt op zelfoefening en wederkeerig onderrigt, in zoo verre dit laatste als ter sluk kan geschieden. Bovendien is de leerwijze zoo gebrekkig, dat daarvan weinig is te verwachten. In een school waar zooveel rumoer heerscht, is het bijna onmogelijk zich goed in te spannen, geregeld te denken en zich met gelukkig gevolg te oefenen. Geen wonder, dat alleen de zintuigen werkzaam zijn tot machinale oefening, en het verstand daarbij grootendeels rust. Zelfs vlugge leerlingen hebben op die wijze zeer vele jaren noodig om in dit weinige genoegzaam bedreven te worden. Dit blijkt ook daaruit, dat de leerlingen de school zeer lang bezoeken. Men ziet er zoowel zestien- à achttienjarigen als zesjarigen. Een groot onderscheid met de schooljaren die men thans aan de jeugd gunt, en die dikwerf al te kort zijn. Volgde men meer dat voorbeeld van voorheen, de school zou bij verbeterde inrigting gewis de schoonste vruchten opleveren.

Hulponderwijzers had men in dien tijd in zeer weinig scholen, zelfs niet al waren er meer dan honderd leerlingen. Dit verkortte al weder den tijd van werkelijk onderrigt voor elken leerling; want men maakte geen gebruik van klassikaal onderwijs.

Meermalen moest de onderwijzer onder den schooltijd de school verlaten om de klok te luiden, aanwijzing van grafplaatsen te doen, kerkeradsvergadering te bedienen, enz.; want klokluider, doodgraver, koster en soortgelijke bedieningen waren de eigenlijke hoofdzaken van zijn post, en het belang daarvan gold meestal boven dat der school. Bij zoodanige afwezigheid van den onderwijzer werd het

toezigt en bestuur over de school aan een der verstgevorderde leerlingen opgedragen. Dit ging beter dan men zou verwachten; want de onderwijzer wist dien plaatsvervanger zoo goed te handhaven, dat allen evenzeer ontzag toonden als bij zijne aanwezigheid; wee hem, over wien geklaagd werd: tot een voorbeeld ter waarschuwing werd hij terstond bij de terugkomst des onderwijzers zeer streng gestraft, zelfs zonder onderzoek naar schuld of onschuld, opdat niemand ooit mogt wagen zich in dat geval te verontschuldigen. Hoe gebrekkig ook dit middel zij en afkeuring verdiene, er ligt toch een wenk in voor onderwijzers om hun medehelpers steeds naar behooren te handhaven, — iets dat thans niet zelden te zeer verzuimd wordt, terwijl de onderwijzer er somtijds eene eer in stelt, meer ontzag te hebben dan zijne ondergeschikte medewerkers.

(Wordt vervolgd).

Kinderlectuur.

Met genoegen hebben wij kennis gemaakt met het nieuwe geschrift, dat in den vorm van een weekblad, bij den Heer *Mijs* te Tiel is uitgegeven, en getiteld is: *Mentor, raadgever voor de Nederlandsche jeugd, voor school en huis, ook voor opvoeders en onderwijzers.*

De eerste aflevering daarvan maakt een zeer gunstigen indruk, en met het oog op het uitgebreide veld, dat de Redactie zich, volgens den prospectus, ter bearbeiding gekozen heeft, bestaat er alle kans, dat dit werk, door rijkdom in afwisseling, alleszins geschikt zal zijn om den kinderen, gedurende de uren van ontspanning, in handen gegeven te worden.

De briefvorm, waarin de raadgevingen en wenken aan de
Bijdr. Mei 1867.

jeugdige scholieren omtrent hun schoolwerk en hun huiselijke bezigheden gegoten zijn, is zéér geschikt om de aandacht te boeijen; de verhaaltjes en opstelletjes uit de natuurkunde en geschiedenis zullen bij kinderen nimmer aanbeveling behoeven, en, wat betreft de rekenkunstige vragen en aardigheden, alsmede de raadsels en kleine gedichten of bekende zangwijzen, we twijfelen niet of ze worden met graagte ontvangen.

Het is in het belang van elk, die tot onderwijs en opvoeding in betrekking staat, kennis te nemen van den *Mentor*, en we wenschen er den uitgever een ruim debiet van toe.

W.

Kinderspelen.

In den onlangs te Tiel bij D. MIJS verschenen *Mentor*, raadgever voor de *Nederlandsche jeugd in school en huis*, ook voor opvoeders en onderwijzers, las ik een stuk over den *zak-mikroskoop*, waarin met duidelijkheid zeer overtuigend wordt aangetoond, hoe wenschelijk men het zou mogen rekenen, alle kinderen in het bezit van dit werktuig of speelgoed (om het nu eens zoo te noemen) te zien. Dan toch zullen zij bij wandelingen in de vrije natuur of in ledige oogenblikken te huis, zich geenszins behoeven te vervelen, — maar uren lang kunnen turen op de schoonheden, die zelfs de schijnbaar nietigste natuurvoorwerpen kunnen aanbieden, — niet alleen beziens- en bewonderenswaardig voor kinderen, maar ook voor meerbejaarden.

Hiervan ten volle overtuigd, vormde ik het plan, voor mijn drie kinderen zulke zakmikroskopen aan te schaffen, te meer, omdat in den *Mentor* opgegeven werd, dat men ze voor ongeveer een halven gulden kon koopen. Juist op dat

zelfde oogenblik ontving ik het *Weekblad voor Lager-, Middelbaar- en Gymnasiaal onderwijs*, waarin de *Mentor* terecht zeer werd aangeprezen, maar waarbij werd aangemerkt, dat men zulke zakmiskopen voor dien prijs slechts bij uitdragers zou kunnen bekomen.

Dit speet mij: want om meer geld er voor te besteden, dit voegde mij slecht; en misschien zal het met velen zoo zijn. De goede raad van den *Mentor* zou dan ook, tot groot nadeel voor de jeugd, grootendeels in het water vallen en verongelukken.

Omdat ik evenwel zoo groot belang in de zaak stelde, liet ik mij niet terstond ontmoedigen, maar ik ging naar een galanteriewinkel, om te onderzoeken wat er voor een zakmiskoop moest betaald worden. Men liet mij drie soorten zien, n. l. van 40, van 50 en van 60 centen, allen splinternieuw en zoo netjes, regt geschikt om ze in den zak te dragen, en juist zoo als in den *Mentor* was opgegeven. Waren ze duurder, minder goed of halfsleten, gelijk bij uitdragers, geweest, dan zou ik slechts één daarvan gekocht hebben; maar nu ze zoo goedkoop waren als de *Mentor* had opgegeven, nam ik ze alle drie, opdat ieder mijner kinderen er een van kon verkrijgen. En of zij zich daarmede ook vermaken! Ik zelf heb er met belangstelling in gezien dat de nul (van 10 ct.) op een dubbeltje, zoo groot scheen als het dubbeltje voor het bloote oog, en een blaauwe vlieg in dit vergrootglas zag ik zoo groot als een winterkoningje of ander klein vogeltje, terwijl de deelen verrassend schoon waren.

Terwijl ik er mij over verheugde, dat bovenstaand onderzoek zoo gunstig was afgelopen, en het zeer goed vond, dat de *Mentor* die zakmiskopen meer algemeen bekend maakte, dacht ik zoo eens na over de *kinderspelen*, en mij dunkt, dat het wel goed zou zijn als ouders en onderwijzers

zich daarmede wat meer bemoeiden, dan thans nog meestal het geval is.

Leeren en spelen zijn toch de twee groote hoofdzaken uit de kinderwereld. Deze beiden moeten voor de jeugd behoorlijk afwisselen, zal het met ziel en ligchaam goed gaan. Spelen is noodig voor het leeren, en leeren evenzeer voor het spelen. Het kind dat te weinig speelt, kan niet op den duur goed leeren. Leert het niet, dan zal het spel hem vervelen en het zal evenmin op de regte wijze kunnen spelen.

Voor het leeren zorgen ouders en onderwijzers gewoonlijk zeer veel mede; maar voor het spelen minder. Meestal laat men de zorg daarvoor geheel alleen aan de kinderen over, en men bemoeit er zich niet mede.

Menig onderwijzer zou het ook ver beneden zich rekenen, zich met de kinderspelen in te laten. Hij zou vreezen, dat men de satyre op hem zou toepassen van den jongen die zelf: „'t gaat onzen meester even als de groote torenklok, want eerst speelt hij en dan slaat hij.” Men kan intusschen overal meê spotten, zoowel met het goede als met het kwade. Het is dus dwaas, zich door dergelijke satyres te veel te laten leiden. Voorheen heb ik dit ook gedaan. Op het voorbeeld van sommigen bemoeide ik mij alleen met het onderwijs. Ik liet de kinderen spelen zoo als zij het goedvonden. Mij daarmede in te laten of met hen te spelen, dit rekende ik, dat mij alle ontzag en achting zou doen verliezen.

Thans ben ik daarvan teruggekomen; want nu men zelfs speelplaatsen bij de scholen aanlegt, sommigen overdekt, ook wel elders om onder de gewone leeruren bij afwisseling in gebruik te zijn; nu moeten de onderwijzers toch ook wel mede in dien vooruitgang deelen. De kinderspelen mogen hun niet meer onverschillig zijn. Zij, zoowel als de hulp-onderwijzers, maken een stijf figuur, als zij op de speelplaats staan zonder zich in het minste met de spelen hunner leer-

lingen te bemoeijen. Er valt zoo ligt iets te regelen, te raden of aan te wijzen, waarin de kinderen uit zichzelf geen erg hebben en waaruit ligtelijk ongelukken zouden kunnen voortkomen. Willen b. v. de zesjarigen nadoen wat alleen de twaalfjarigen kunnen, en voor hen te gevaarlijk zou zijn, zou men dan niet mogen en moeten waarschuwen? Hebben de kinderen een spel gehad waarvan zij zweeten, en kiezen zij terstond daarna een, waarbij zoo weinig beweging noodig is dat zij zouden kunnen bekleumen, moet de onderwijzer dit maar zorgeloos aanzien? Als zij op den harden, steenen grond bokje-over spelen, in plaats van dit in het zachte gras te doen, mag de onderwijzer hen dan maar laten begaan, zonder hen te waarschuwen en te raden?

Zoo, en op vele andere wijzen, kan en mag en moet de onderwijzer zich bemoeijen met de spelen zijner leerlingen. Ik doe het reeds sedert lang, en in plaats dat ontzag en achting er bij verliezen, winnen dezen er veel bij; want het jonge volkje is er regt dankbaar voor als zij zien, dat ik hen met welgevallen zie spelen en daarbij liefderijk zorg voor hen draag. Zou het ook wel anders kunnen zijn? Neen, zegt gewis elk, die de kinderharten kent en naar behooren waardeert.

Al speelt de onderwijzer zelf niet mede, dan geeft dit reeds zulk een gunstigen indruk. Zelf mede spelen? Dit loopt te ver, zegt misschien menigeen. Ik zeg het niet, maar durf het zeer goed doen; want de ondervinding heeft mij geleerd, dat daarin volstrekt geen gevaar steekt, maar wel voordeel.

Intusschen doe ik dat alleen, wanneer het noodig is om mijn leerlingen in hun spelen teregt te wijzen of hun een spel te leeren dat zij nog niet kennen. Zoo kwam onlangs een hunner op de speelplaats met een bromtol, dien hij op zijn verjaardag van zijn grootvader had ontvangen.

Geen mijner leerlingen kon met dit speeltuig terecht. Ik herinnerde mij zeer goed, hoe ik mij als kind met zulk een tol had vermaakt, en daarom heb ik toen zelf medegespeeld, tot dat mijn leerlingen met dit spel genoegzaam bekend waren, terwijl ik hen tevens waarschuwde voor ongelukken, die daarbij zouden kunnen plaats hebben zoo men verkeerd handelde.

Op zekeren tijd schoten mij een paar kinderspelen in gedachten, die ik in mijn jeugd meermalen met mijn speelgenooten had gespeeld, maar nog nooit door mijn leerlingen had zien spelen. Toen ik hun dit vertelde, hadden zij er zeer veel lust in ze ook te leeren, en omdat zij mijn mondelinge inlichtingen hierover niet begrepen, was ik wel genoodzaakt meer aanschouwelijk onderwijs daarin te geven. Ik speelde toen ook die spelen zoo lang mede, tot dat zij ze goed begrepen en kenden. Wanneer zij nu later zich daarmede vermaken, kijken ze mij somtijds aan alsof zij willen zeggen: „dat hebt gij ons geleerd en wij danken u zeer daarvoor.” Het is, alsof zij dan bij het leeren des te gehoorzamer en vlijtiger zijn, om dit te toonen en mij alzoo te meer liefde en achting te bewijzen.

Nu zij zoo doen, reken ik mij wel verplicht op zoodanige wijze voort te varen, en evenzeer voor verbetering van hun spelen als van hun leeren te zorgen. Met den zakmikroskoop, dien ik door den *Mentor* heb leeren kennen, heb ik hen ook bekend gemaakt, en reeds eenigen hebben er een aangeschaft, om er gebruik van te maken in ledige uren en op hun wandelingen.

Zijn er anderen, die mij goede, minder algemeen bekende spelen en speeltuigen weten aan te wijzen, ik zal er dankbaar gebruik van maken, voor mijn leerlingen niet alleen, maar tevens om een boekje te schrijven over *kinderspelen*, opdat ook in ruimer kring dat goede voor de jeugd moge

verspreid worden, en deze na vroolijk spel des te lustiger leere. Zoo zullen zij versterkt worden in het geloof, dat hunne onderwijzers ook hun ware vrienden zijn.

Wie mogen onderwijzers worden?

Vestigt men het oog op de toelatings-examens voor het onderwijs, dan zou men misschien niet weten welk antwoord te geven op bovenstaande vraag: want eenigen dier examens vorderen grootendeels geleerdheid, anderen meer hoofdzakelijk geschiktheid om onderwijzer te worden. 't Is ligt in te zien, dat daarin groot verschil kan bestaan; want de wet vordert onderscheiden leervakken, en de examinatoren hebben niet zelden zeer verschillende inzigten. En dan, onder deze omstandigheden het hulponderwijzers-examen? Dit beslist over veler levenslot. Slaagt men daarin, dan mag men onderwijzer zijn en blijven; heeft het tegendeel plaats, dan wordt men als het ware buitengeworpen: men is dan genoodzaakt iets anders te kiezen op een leeftijd, waarin de tijd van kiezen eigenlijk grootendeels voorbij is. Gelukkig hij die dan nog een goede keus doet en er in slaagt; maar verreweg de meesten staan op dat oogenblik als verdwaald in de wereld, met diep berouw over hunne eerste keuze, met spijt over tijd en krachten daaraan te vergeefs gewijd, en geheel ontmoedigd, verslagen, besluiteloos, omdat de leertijd voor elk ander vak reeds bijna is verstreken, en men zoo laat niet overal leerlingen aanneemt.

Inderdaad, hoogst beklagenswaard is de toestand van hem, die op 18 à 20jarigen leeftijd door mislukte examens uit de schoolwereld verbannen, niet weet welken weg in te slaan om toch eindelijk een nuttig lid in de maatschappij te worden.

Op veranderingen in onze tegenwoordige schoolwet aan te dringen is eenigszins gevaarlijk, de reden waarom is zeker genoeg bekend; maar volmaakt zal die wet gewis niet zijn; en zoo het dus geoorloofd is op wijzigingen aan te dringen, dan doe men het vooral ten opzichte van het bovenstaande. De kweekeling is nu op achttienjarigen leeftijd verplicht zijn hulponderwijzers-examen af te leggen; zoo hij wordt afgewezen en naderhand nog eens dit ondervindt, dan mag hij op geen school werkzaam blijven. Al staat hij dan ook verlegen wat te doen, al is de tijd om een anderen werkkring te kiezen reeds te ver verstreken, hij wordt in zijn loopbaan gestuit en heeft te vergeefs aan het onderwijs tijd en krachten verspild, die hij nu niet meer kan besteden ter opleiding in eenig ander vak.

Omdat kweekelingen thans uitgelokt worden door het genot eener jaarlijksche toelage, juist daarom bieden er zich des te meer aan om tot onderwijzer opgeleid te worden. Zoo jong reeds iets te verdienen en daarbij vooruitzigt tot opklimming te hebben, dit lacht velen te zeer toe, terwijl zij in andere vakken somtijds leergeld moeten betalen voor hunne opleiding. Deze finantiële voordeelen worden gewis door velen meer geraadpleegd dan de lust en wezenlijke geschiktheid voor den onderwijzerspost. Anderen, somtijds reeds half voornemens een anderen stand te kiezen, trachten op die wijze kosteloos onderwijs te ontvangen in hetgeen zij daarvoor nog noodig hebben, en kunnen onder genot eener jaarlijksche toelage, naar zij meenen, die keuze wel eenigen tijd geheim houden en uitstellen. Zulke speculanten zijn minder te beklagen dan de overigen, zoo zij eindelijk worden afgewezen en hunne eerste loopbaan wordt afgesloten.

Men zou intusschen hopen, dat de onderwijzers wijzer mogten handelen in het aannemen van kweekelingen voor hun stand, dat zij alleen de inderdaad geschikten aan-

namen en de ongeschikten niet. Moeijelijk is het evenwel ook voor hen daarover te oordeelen en te beslissen, zonder er een genoegzaam langdurige proef van te nemen; dit laatste kan alleen geschieden als de leerlingen werkelijk kweekelingen zijn. Bovendien kan de school zoowel gebrek als overvloed van kweekelingen opleveren. Is het eerste het geval, dan helt de onderwijzer des te ligter over tot vrijgevigheid in de toelating van kweekelingen. Heeft het tweede plaats, dan kan hij meer naauwgezet in dit opzigt handelen. Hij kan dan onderzoeken, of de wensch om kweekeling te worden op goede gronden steunt en of er reden is op wezenlijke geschiktheid voor het vervolg te hopen. Wel is waar zou men kunnen beweren, dat de onderwijzer hierin maar regt door zee moet gaan en zich aan die bijzaken niet behoort te storen. Dit valt moeijelijk geheel tegen te spreken; maar wie al te regt door zee wil, kan ondiepten en klippen ontmoeten. Dit geldt ook hier: de onderwijzer komt ter raadpleging in dezen in aanraking met onderscheiden invloeden, als o. a. het getal leerlingen, het belang der school en der gemeente, de betrekking tot het gemeentebestuur, de schoolcommissie of het plaatselijk toezigt, enz. Laakbare stijfheid en onbruikbaarheid zou het zijn, deze en soortgelijke omstandigheden in 't geheel niet in acht te willen nemen bij het al of niet aannemen van kweekelingen.

Te meer kan de onderwijzer zich hier schikken, omdat hij eigenlijk toch eerst na proefnemingen over de zaak kan beslissen: want al biedt zijn eigen leerling zich bij hem als kweekeling aan, al kent hij diens zielsvermogens en aanleg in het bekwamen van zichzelf, hij moet nog beproeven in hoeverre hij geschikt is of kan worden om zijn kennis aan anderen mede te deelen, met hen verstandig om te gaan, hen te leiden, te besturen en op te voeden voor hun bestemming.

Sedert de invoering der nieuwe wet op het lager onderwijs heeft de ondervinding reeds geleerd, dat schaarschheid en overvloed van hulppersoneel voor de school grooten invloed kunnen uitoefenen op de toelating van hulponderwijzers en ten gevolge daarvan ook op de aanbieding en aanneming van kweekelingen. Onderscheiden tijden zullen daarin gewis verschillende resultaten opleveren en verschil veroorzaken in de toepassing.

Weldadige bepalingen heeft de nieuwe schoolwet reeds in bovengenoemde opzichten gegeven, en die hebben gunstige gevolgen gehad, niet weinig toegebracht tot den bleei waarin ons schoolwezen zich thans bevindt, en geven hoop op nog grooter vooruitgang. Bij de invoering dier wet heeft men terecht ingezien, dat er gebrek aan hulponderwijzers en kweekelingen zou ontstaan, en men de aanneming van kweekelingen, de vorming van hulponderwijzers moest aanmoedigen en bevorderen. Dit getuigen toelagen, beurzen, kweek- en normaalscholen. Hadden dezen niet zoo gunstig gewerkt, men zou thans waarschijnlijk nog klagen over gebrek aan personeel voor het onderwijs. Wat zou de beste wet dan gebaat hebben, zoo er geen handen gereed stonden om aan den ploeg te worden geslagen? Thans zijn de zaken veranderd door de omstandigheden, en de bovenverwachting goede werking der alzoo genomen maatregelen. Gaat de toepassing der wet ongestoord voort, dan zal er overvloed ontstaan, waar voorheen gebrek was.

De wetsontwerpers zullen dus thans reeds toestemmen, dat „de getijden zijn verlopen” en men dus „de bakens moet verzetten.”

Dit en al het voorgaande in aanmerking genomen, geven wij in overweging of het niet raadzaam zou zijn thans het volgende te bepalen:

1°. De 18jarige kweekeling mag examen afleggen om

hulponderwijzer te worden, — maar hij mag dit ook uitsstellen, zonder voor 't vervolg een slagboom te ontmoeten, die hem noodzaakt een anderen stand te kiezen.

2°. De 13jarige leerling mag kweekeling zijn totdat hij 16 jaar oud is, en na dan afgelegd voldoende examen zulks blijven.

3°. Hij geniet eerst dan de tegenwoordige toelage en mag dingen naar een rijksbeurs bij kweek- en normaalscholen.

Wanneer de wet in dien zin werd gewijzigd, zou de hoofdonderwijzer twee of drie proefjaren kunnen bezigen om te onderzoeken en te beslissen over de verdere aanneming tot kweekelingen van hen die zich daartoe bij hem mogten aanbieden. Hij zou dan kunnen beproeven, of zij lust en geschiktheid bezitten om onderwijzer te worden. Viel die proef ongunstig uit, dan zou hij hun kunnen aanraden, in tijds een anderen werkkring te kiezen, en zij zouden later geen reden hebben zulks te laat te hebben gedaan.

Mogt de onderwijzer verkeerd geoordeeld hebben omtrent hen die hij als kweekelingen had aangenomen, dan zou het examen op 16jarigen leeftijd nader in dezen beslissen, en het zou dan nog vroeg genoeg zijn in een anderen stand opgeleid te worden. Op dien leeftijd zou men zich niet behoeven te beklagen zulk een slagboom te ontmoeten en in zijn loopbaan te worden gestuit. Veeleer zal men erkennen, dat zulks hoogst nuttig zou zijn, zoowel voor elken kweekeling in het bijzonder als voor het onderwijs in het algemeen. Immers voor hen die bezwaarlijk bekwame en geschikte onderwijzers zouden kunnen worden, mogt het een weldadige teregtwijzing heeten, in tijds van een verkeerde keuze terug te komen. Voor het schoolwezen in het algemeen zou het gewis voordeelig zijn, de ongeschikten in tijds te weren en alzoo een goed personeel te bekomen.

Maar, zegt men misschien, is het niet te vroeg, op 16-

jarigen ouderdom reeds een examen af te leggen? En heeft de kweekeling genoegzamen tijd om zich daartoe voor te bereiden?

Deze bedenkingen zijn gemakkelijk uit den weg te ruimen. Onder de vorige schoolwet mogten de kweekelingen ook reeds op dien leeftijd een examen afleggen, ter bekoming van den 4den of laagsten rang en zij deden dit meestal ook. Waarom zou dit ook thans niet kunnen? De wet vorderde wel niet, dat zij het op dien ouderdom deden, maar zij mogten het doen of uitstellen tot zoo lang zij het goedgevonden. Verreweg de meesten deden het evenwel op dien leeftijd: want zoo zij dien rang bezaten, konden zij dingen naar eene ondermeestersplaats.

Wat dus den tijd van voorbereiding tot een examen op den ouderdom van 16 jaren betreft, deze staat gelijk met dien ter voorbereiding voor het 4de rangs-examen onder de schoolwet van 1806. De leervakken zijn wel onder de nieuwe wet eenigszins vermeerderd, maar daarmede ook het onderwijzers-personeel. Op twaalf- of dertienjarigen leeftijd kunnen de leerlingen, als zij de school geregeld bezocht hebben, reeds alle klassen hebben doorloopen, en dus gereed zijn om zich tot kweekelingen aan te bieden. Wie eerst later daarmede gereed zijn, zullen misschien te weinig vlotte zielsvermogens bezitten om tot onderwijzers te worden opgeleid. Over het algemeen zullen de kweekelingen dus ongeveer drie jaren kunnen bezigen ter voorbereiding tot het examen en ter oefening in practische geschiktheid voor het onderwijs.

Het examen dat de zestienjarige kweekelingen zouden moeten afleggen, en waardoor men zou beslissen of zij bij het onderwijs mogen werkzaam blijven, zou men overeenkomstig hun jaren behooren in te rigten, en derhalve, wat kennis en bekwaamheid in de onderscheiden leervakken

betreft, veel lager grenzen moeten stellen dan thans voor het hulponderwijzers-examen. Vooral zou men bij dit onderzoek proeven moeten nemen omtrent de practische geschiktheid en bedrevenheid in het geven van oordeelkundig onderwijs, eenige kennis der verschillende leerwijzen voor de onderscheiden leervakken en de meest algemeene theoriën van onderwijs en opvoeding. Alleen op getuigschriften omtrent practische geschiktheid moet men het niet geheel laten aankomen. Het belang der zaak vordert het opzettelijk nemen van proeven in dezen; want juist van deze hoofdzaak moet het voornamelijk afhangen, of de kweekeling al dan niet bij dit vak zal mogen blijven, al zijn overigens zijn kennis en bekwaamheid minder groot. Het nemen dezer proeven kan wel is waar ongelijk uitvallen, naar mate de aspirant meer of minder vrijmoedig is, maar dit zal voor de examinatoren ligt zijn te onderscheiden van wezenlijke ongeschiktheid en onbedrevenheid.

Is het niet te hoog, vraagt men misschien, van deze jongelieden reeds zooveel te vergen ten aanzien der leerwijzen en der theoriën van onderwijs en opvoeding? Wist men, hoezeer het een vrij algemeen gebrek onder kweekelingen en aankomende onderwijzers is, om te zeer afkeerig van die hoofdvereischten te zijn, dan zou men dit niet vragen. Zij toch beschouwen die theoriën te veel als onuitvoerbare hersenschimmen, op studeerkamers bedacht, maar onuitvoerbaar in de school, en voor de praktijk van geene of weinig waarde. De ondervinding heeft mij geleerd, dat zoo zij niet veinzen, men zal bevinden dat zij er meestal zoo over denken. Wanneer geene examens er hen toe noodzaken, zullen zij niet ligt eenig opvoedkundig werk, een zielkunde of de eene of andere handleiding met belangstelling lezen. Zij meenen alleen door de praktijk genoegzaam en beter bekwaam te zullen worden dan geholpen door theorie, al

stemmen zij ook toe, dat in andere vakken praktijk moet steunen op grondige en welbegrepen theoriën.

Bovenstaande dwaling moet uitgeroeid worden, hoe eerder hoe liever: zij ondermijnt den echten bloei van ons volks- onderwijs. Zij wordt zelfs nog gekoesterd door sommige reeds bejaarde onderwijzers. Dat voorbeeld werkt ook zeer ten nadeele op de jongeren. Dit laatste is niet te verwonderen; zij die er nimmer ernstig de proef van hebben genomen, gevoelen niet wat zij missen. „Onbekend maakt onbemind,” zegt het spreekwoord, en dit geldt ook hier. Onderwijzers die er wél de proef van genomen hebben, denken er anders over. Dagelijks ondervinden zij het groote nut er van, en daarom blijven zij gaarne voortgaan met het lezen en herlezen der onderwijs- en opvoedkundige theoriën, gegeven niet alleen door geleerden, maar ook door practisch ervaren mannen. Zij beseffen, dat alle bedrevenheid zonder deze theoriën weinig meer is dan sleurwerk zonder genoegzaam vasten grond.

Al wil men dus slechts het voornaamste bij bovengenoemd examen in dit opzigt vorderen (1), men zal dan deze dwaling in tijds uitroeijen, en een hechten grondslag bezigen ter beslissing over het al of niet toelaten van den kweekeling. Bij volgende examens meer van dien aard te vorderen, zal natuurlijk wenschelijk en nuttig zijn. Doet men dit laatste niet, dan zullen velen reeds op den beteren weg blijven, door deze eerste vordering voor hen ontsloten; maar vordert men het voortdurend, zoowel bij vergelijkende- als rang-examens, zou men dan geen reden hebben om te hopen op veel grooter geschiktheid der onderwijzers, en onberekenbaar schooner vruchten van ons volks- onderwijs, onze volks- vorming en opvoeding?

(1) Van meer dan zeer algemeene beginselen van paedagogie zal bij de zestienjarige knapen toch wel geen spraak kunnen wezen! *Red.*

SCHOOLNIEUWS.

N O O R D H O L L A N D.

Vijfde schooldistrict.

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer
J. VAN TERM, te Heemstede.

Heemstede, 4 Mei 1867. De Heer J. VAN TERM, openbaar hoofdonderwijzer, mogt den 1sten dezer maand zijne 25jarige ambtsvervulling herdenken. Na gedurende 18½ jaren bijzonder hoofdonderwijzer te *Haarlem* geweest te zijn, was hij daarna omtrent 6¼ jaren te *Heemstede* werkzaam.

Des morgens had in zijne school het gewone jaarlijksche schoolexamen en de daarmede verbonden prijsuitdeeling plaats ten overstaan van het Gemeentebestuur en den Heer Dr. A. L. GASTMANN, Districts-Schoolopziener, een en ander zeer ten genoegen zoowel van de school-autoriteiten als van de schooljeugd.

Na afloop daarvan begaven de eerstgenoemden zich naar de woning des onderwijzers, terwijl de kinderen op ververschingen werden onthaald. Tegen 2 ure kwamen onderscheidene openbare en bijzondere onderwijzers uit het district hunnen ambtgenoot begroeten, en hem met zijne feestviering geluk wenschen; terwijl anderen hem van hunne deelneming in geschrifte deden blijken. Tot op dit oogenblik was er over deze feestviering opzettelijk nog niet gesproken. Nu nam echter de Schoolopziener het woord en sprak den Heer VAN TERM op eene treffende wijze toe. Hij wees hem op het voorregt, dat hij op dezen dag mogt genieten, hem daarbij toe-

wenschende, dat, evenals de mei-morgen der natuur nieuwe levenskracht schenkt, ook hem, bij het ingaan als 't ware van een nieuw levenstijdperk, vernieuwde lust en verjongde kracht mogten ten deel vallen ter vervulling van de even moeitevolle als zegenrijke taak, die op hem als onderwijzer rustte.

Daarop rigtte de Burgemeester C. VAN LENNEP een hartelijk woord tot den getroffen onderwijzer en vereerde hem tevens, namens de gemeente, een sierlijk bewerkten zilveren inktkoker met toepasselijke inscriptie. Toespraak en vereering beiden getuigden niet alleen van de achting, die men den feestvierenden onderwijzer toedraagt, maar ook van het groote belang, dat de gemeente *Heemstede* in de zaak van het onderwijs en van de volksopvoeding stelt.

Geroerd aanvaardde de Heer TERM dit bewijs van vereering, en kon hij slechts met weinige woorden zijn dank voor het verrassende van het oogenblik en zijne hoop voor de toekomst uitbrengen.

Vervolgens begaven allen zich te midden der vrolijke schooljeugd, waar den jubilaris eene nieuwe verrassing was bereid. Met eenvoudige maar hartelijke woorden trad een der leerlingen den meester te gemoet, en vereerde hem namens de schooljeugd een fraaijen sigarendrager, welk geschenk, vergezeld van een algemeen en driemaal herhaald: „leve de meester!” werd overhandigd.

Hierna begaven de feestgenooten zich met den jubilaris naar diens woning terug, waar zij onder het genot der hun aangeboden ververschingen nog een uurtje in aangename gesprekken doorbragten, en na een hartelijk afscheid den feestvierende achterlieten, die meer dan eens betuigde, dat deze dag een der gelukkigste zijns levens mogt genoemd worden.

Contract tusschen Zuidhollandsche onderwijzers en onderwijzeressen, om den deelhebbers bij hun overlijden te verzekeren eene toelage in ééns; ten behoeve van hunne weduwen, kinderen of andere wettige erven.

Op den 27 April j. l. had alhier de gewone jaarlijksche vergadering der leden van bovengenoemd contract plaats. Een vijfentwintigtal afgevaardigden en leden woonden haar bij en gaven daardoor het bewijs hunner belangstelling in eene zaak, die meer en meer de aandacht der Zuidhollandsche onderwijzers en onderwijzeressen trekt en, zoo wij vertrouwen, ook volkomen waardig is.

Onder de punten, die op de agenda voorkwamen, bekleedde het „Verslag van den staat en werking van het contract over het afgelopen jaar,” eene eerste plaats. De voorname inhoud daarvan is met de rekening en verantwoording reeds aan de leden toegezonden, maar even als dit tot dus verre jaarlijks is geschied, wil de directie ook nu door middel van dit tijdschrift daaraan meerdere bekendheid geven en tevens zoo kort mogelijk verslag doen van het voornaamste in die vergadering ter tafel gebracht.

Alvorens de directie hare mededeelingen aanving, herinnerde zij er aan, dat het contract op 1 Januarij 1866 telde: 5 donateurs en 2 donatrices, waarvan 4 in de 4de en 1 in de 6de klasse; 102 leden in de 1ste klasse; 3 leden in de 2de klasse; 49 leden in de 3de klasse; 19 leden in de 4de klasse; 27 leden in de 5de klasse, en 25 leden in de 6de klasse, totaal 225 leden.

Uit het verslag bleek:

1°. dat het contract in den loop van het jaar 1866 verloor:
door overlijden:

op 25 December 1865, F. STREEF, rustend hoofdonderwijzer te *Delfgaauw*, contractant der 3de klasse;

- op 10 Januarij 1866, A. VAN LEEUWEN, rustend hoofdonderwijzer te *Leiden*, contractant der 1ste klasse;
 „ 12 Junij 1866, W. G. J. VAN DOORN, hoofdonderwijzer te *Gorinchem*, contractant der 1ste klasse, en
 „ 6 Julij 1866, H. VAN DORSTEN, rustend hoofdonderwijzer te *Leiden*, contractant der 1ste klasse;

door bedanken:

K. B. W. HUIJSEERS, hulponderwijzer te *Barendrecht* en contractant der 6de klasse.

2°. dat aan de respective erven was uitbetaald:

aan die des eersten	f	382.50;
„ „ „ tweeden	„	486.00;
„ „ „ derden	„	503.50, en
„ „ „ vierden	„	503.50.

Het aantal sterfgevallen was alzoo geklommen tot 97 en het bedrag der uitkeeringen tot f30350.85;

3°. dat gedurende het jaar 1866 waren toegetreden:

in de 1ste klasse:

de HH. D. L. HARDEMAN, hoofdonderwijzer te *Hellevoetsluis*;

C. VAN DEN BAN,	„	„	„
J. AKKERSDIJK,	„	„	<i>Heinenoord</i> ;
H. BELLINK,	„	„	<i>Nieuwenhoorn</i> ;
G. J. VAN DIJK,	„	„	<i>Dordrecht</i> ;
L. AKKERHUIJS, JEz.	„	„	<i>Moercapele</i> ;
J. VERHOEFF,	„	„	<i>Ter Heijde</i> .

in de 3de klasse:

de HH. F. A. MOOIJ, hulponderwijzer te *Hellevoetsluis*;

L. SEIDEL, JZN. privaat docent	„	<i>Rotterdam</i> ;
J. A. NOORDEMAN, hoofdonderwijzer	„	<i>Rozenburg</i> ;
P. KRUIJNE,	„	<i>Brielle</i> , en
J. M. STROES, bijzonder onderwijzer	„	<i>Z. Beijerland</i> .

in de 6de klasse:

de HH. R. C. LAAN, hulponderwijzer te *Hellevoetsluis*;

de HH. C. VAN DER JAGT, hulponderwijzer te *N. Helvoet*, en
 F. H. LANDSMAN, " " *Gouda*, terwijl
 van de 5de naar de 1ste klasse was overgegaan de Heer
 D. H. LOS, hoofdonderwijzer te *Nieuwe-Wetering*, en van de
 3de naar de 6de klasse, de Heer F. A. MOOIJ, hulponder-
 wijzer te *Hellevoetsluis*.

Er had dus, wat de getalsterkte betreft, eene vermeerdering
 van 10 leden plaats en telde het contract op 1 Januarij 1867:
 3 donateurs, 2 donatrices en 235 leden, verdeeld als volgt:
 3 donateurs en 1 donatrice in de 4de klasse; 1 donatrice in
 de 6de klasse; 107 leden in de 1ste klasse; 3 leden in de
 2de klasse; 52 leden in de 3de klasse; 19 leden in de 4de
 klasse; 26 leden in de 5de klasse, en 28 leden in de 6de klasse.
 Het bedrag der uitkeeringen bedroeg daardoor op dien datum:

Voor de erven van een lid der 1ste klasse	f	507.50;
" " " " " " " " 2de	"	" 454.00;
" " " " " " " " 3de	"	" 399.00;
" " " " " " " " 4de	"	" 318.00;
" " " " " " " " 5de	"	" 225.50, en
" " " " " " " " 6de	"	" 120.00. (1)

- (1) Na 1 Januarij verloor het contract door overlijden:
 op 30 Januarij, den Heer A. BUIJS, rustend hoofdonderwijzer van
Abbenbroek, lid der 3de klasse;
 „ 7 Februarij, den Heer J. H. SIEBKES, onderwijzer te 's *Gravenhage*,
 lid der 1ste klasse, en
 „ 30 April, den Heer C. J. VAN HOEKEN, hulponderwijzer te *Leiden*,
 lid der 3de klasse.

Aan de erven des eersten werd uitbetaald f 403.00;

" " weduwe „ tweeden „ „ „ 510.50;

" " „ „ derden „ „ „ 405.00;

Het aantal sterfgevallen bedraagt dus 100 en de som der uitkeer-
 ringen f 81689.35.

Daarentegen traden sedert dien datum tot het contract toe:
 in de 1ste klasse:

de HH. J. WIJMA, hoofdonderwijzer te *Ond- en Nieuw-Mathenesse*;
 W. DE VLETTER, " " *Scheveningen*;

4°. dat gedurende het jaar 1866 in het personeel van HH. agenten niet alleen enkele mutatiën hadden plaats gehad, maar ook het getal agentschappen was vermeerderd. Het overlijden van den Heer H. VAN DORSTEN, agent voor het 2de agentschap *Leiden* (buitenleden), maakte een nieuwe keuze noodzakelijk en versterkte de directie in hare overtuiging van de noodzakelijkheid, dat er in elk agentschap, nevens den agent, een plaatsvervangend agent moest worden benoemd. Voor den Heer H. VAN DORSTEN werd, overeenkomstig het reglement, als plaatsvervanger benoemd de Heer K. WASSENBURG, hoofdonderwijzer te *Voorhout*. Die keuze was de directie zeer aangenaam geweest, omdat zij gemelden Heer als warm voorstander van het contract had leeren kennen. Als een gevolg van den openlijk door de directie uitgesproken wensch, dat groote agentschappen zich zouden splitsen, mocht zij de splitsing der agentschappen *Dordrecht* en *Moordrecht*, in de agentschappen *Dordrecht*, *N. Beijerland*, *Moordrecht* en *Oudewater*, met de agenten G. BONKET, H. E. WULLINGS, G. B. LALLEMAN en P. H. M. SEUTER aanmerken, en hoewel de splitsing van

IJ. IJKEMA, hoofdonderwijzer te 's *Gravenhage*;

D. G. AVENARIUS, " " *Kouderkerk*;

J. VAN EFVEREN, " " *Leiden*.

in de 3de klasse, de Heer G. C. v. D. LAAN, hoofdonderwijzer te *Rotterdam* en H. LABAN, hoofdonderwijzer te *Oud-Beijerland*;

in de 4de klasse, de Heer A. H. VAN NOORDEN, hoofdonderwijzer te *Dordrecht*;

in de 6de klasse, de Heeren J. VAN WEEL, hulponderwijzer te *N. Helvoet*; J. DE WAAL en W. F. DEN BROEDER, hulponderwijzers te *Hellevoetsluis* en C. SCHREUDERS, hulponderwijzer te *Nieuwenhoorn*.

Het contract telt dus op dit oogenblik: 5 donateurs en 2 donatrices, waarvan 3 donateurs en 1 donatrice 4de klasse en 1 donatrice 6de klasse; 111 leden in de 1ste; 3 leden in de 2de; 52 leden in de 3de; 20 leden in de 4de; 26 leden in de 5de en 32 leden in de 6de klasse, en bedraagt daardoor de som der uitkeeringen, respectievelijk *f* 523; *f* 467.50; *f* 410.50; *f* 327.50; *f* 232.50, en *f* 124.50.

het agentschap *Brielle*, in de agentschappen *Brielle* en *Hellevoetsluis*, met de agenten F. DE ZWAAN en H. KLAVER, aan oorzaken, buiten het contract gelegen, moet worden toegeschreven, had de directie zich toch in die splitsing verheugd, omdat zij in den Heer H. KLAVER een actief en ijverig voorstander van het contract had leeren kennen, aan wiens flinke pogingen het was mogen gelukken, het agentschap *Hellevoetsluis*, dat aanvankelijk slechts 2 leden telde, nu reeds tot 11 leden te doen klimmen. Het kan wel niet anders of zulke ervaringen versterken de directie in hare overtuiging, dat de vermeerdering van het getal agentschappen, hetzij die door splitsing ontstaat of uit andere oorzaken geboren wordt, niet anders dan gunstig op het contract kan werken. Openlijk spreekt zij dan ook op nieuw den wensch daartoe uit.

Ten gevolge der gemelde veranderingen bestond het personeel der agenten op 1 Januarij uit de volgende Heeren:

1. J. H. SIEBKES,	onderwijzer te 's Gravenhage; (1)
2. G. A. HUEBER,	" " <i>Veur</i> ;
3. A. J. ROOZEMEIJER, rust.	" " <i>Leiden</i> ;
4. K. WASSENBURG,	" " <i>Voorhout</i> ;
5. A. SEGERS,	" " <i>Oudshoorn</i> ;
6. G. B. LALLEMAN,	" " <i>Moordrecht</i> ;
7. P. H. M. SEUTER,	" " <i>Oudewater</i> ;
8. G. DE JAGER,	" " <i>Bodegraven</i> ;
9. C. JENNÉ,	" " <i>Nieuwoeven</i> ;
10. P. J. HARREBOMEË,	" " <i>Gorinchem</i> ;
11. J. HARDEMAN,	instituteur " <i>Nieuwpoort</i> ;
12. G. BONKET,	onderwijzer " <i>Dordrecht</i> ;

(1) De Heer J. H. SIEBKES, den 7den Februarij overleden, is als agent vervangen door den Heer R. VAN DER BRUIJN, hoofdonderwijzer te 's Gravenhage.

13. H. E. WULLINGS,	onderwijzer te	<i>N. Beijerland;</i> (1)
14. H. STEENBEEK,	" "	<i>Strijen Sas;</i>
15. S. ADMIRAAL,	" "	<i>N. Tonge;</i>
16. F. DE ZWAAN,	" "	<i>Vier-Polders;</i>
17. H. KLAVER,	" "	<i>N. Helvoet;</i>
18. H. WESTENDORP,	rust.	" " <i>Heenvliet;</i> (2)
19. M. J. SCHÜLLER,	" "	<i>Barendrecht;</i>
20. D. J. VAN VEEN,	" "	<i>Delft;</i>
21. N. P. VAN ES,	rust.	" " <i>Vlaardingen;</i>
22. ABR. DE HEEB,	" "	<i>Rotterdam.</i>

5°. dat in het personeel van HH. commissarissen van het
zigt geen verandering was gekomen, maar in de directie
eene verandering was ontstaan door het bedanken van den Heer
D. VAN DER VEEN, president en penningmeester. Over-
komstig art. 32 van het reglement was door het agentschap
Leiden de Heer H. VAN DER KOOG als lid der directie be-
noemd. Gemelde Heer had zich die benoeming laten wel-
vallen en was tevens bereid bevonden de betrekking van pen-
ningmeester op zich te nemen. HH. agenten waren reeds
dan eens in de gelegenheid geweest zijne activiteit te kun-
beoordeelen. De betrekking van president had de Heer
J. H. EICHMAN op zich genomen.

6°. dat de staat der kassen gunstig kon genoemd worden.
De vaste gelden waren met *f* 22 vermeerderd en bedroegen
f 449. Van die *f* 22 waren er 20 door den Heer D. VAN
VEEN aan de vaste gelden toegevoegd, ten einde op die wijze
een bewijs te geven van zijne ingenomenheid met het con-
zoowel als van zijne erkentelijkheid voor het vereerd

(1) De Heer H. E. WULLINGS, op 1 April vertrokken naar Heer-
prov. *Gelderland*, is als agent vervangen door den Heer J. ANKER
hoofdonderwijzer te *Heinenoord*.

(2) Het agentschap *Heenvliet* uit 2 leden bestaande is ontbonden
ingedeeld bij de agentschappen *Vier-Polders* en *Moordrecht*.

ken, hem namens al de leden geschonken. De administratie wees een batig saldo van *f* 23.18^s aan, terwijl nog *f* 2.60 s te ontvangen. Hoe gaarne ook de directie een gedeelte van dit batig saldo bij de vaste gelden had overgeschreven, ende zij toch ditmaal, met het oog op meerdere uitgaven voor drukloon, die noodzakelijk zouden zijn, daartoe geen voorstel te moeten doen. De bijdrage van ieder lid voor administratiekosten over 1868 werd op *f* 0.50 bepaald. Het vrij aanzienlijk bedrag, dat de contractskas op 1 Januarij bezat, was dubbel welkom geweest bij de schielijk op elkander volgende sterfgevallen in het begin van dit jaar. Binnen weinige maanden toch moest door de directie worden uitgekeerd *f* 913.50. De vaste gelden daartoe uitmuntend te stade kwamen, leverde geen betoog, en het blijft daarom steeds de wensch der directie, die gelden successivelijk te vermeerderen.

2. Het overmaken der contributiën maakte ook nu weder, als in vorige jaren, een punt uit, dat de directie in haar vergadering besprak. Hoe dankbaar de directie zich ook betoonde over de merkbare verbetering in dit opzigt, zij kon er toch niet onverschuldig zwijgen, te minder omdat de rekening en verantwoording van het bewijs zou leveren, dat dit nog niet was, zoo als het zonder onredelijk te zijn, met billijkheid mogt verlangen. Ditmaal werd er op gewezen, dat dit voor een gedeelte niet geweten worden, aan de te groote uitgestrektheid van sommige agentschappen, waarom bij vernieuwing met ernst op zijde werd aangedrongen. Maar er waren ook nog wel, die zeer weinige, kleine agentschappen, in welke het niet maken iets te wenschen overliet, en waar de afstand geen middel tot spoedige afdoening kon wezen. Waar moest hier onderzoek gezocht worden? Was het gebrek aan een juist inzicht in aard en het wezen van het contract? was het onverschillig, of waren het andere oorzaken? De directie kon die vragen niet voldoende beantwoorden, maar wenschte hartelijk,

dat zij niet gedaan behoeften te worden. De commissie, met het nazien der rekening belast, constateerde de gegrondheid der klagt, en drong er met warmte en nadruk op aan, dat iedereen zich zou bevljtigen om de taak der directie niet te verzwaren, maar haar door welwillendheid, vooral op het punt van geheele en spoedige overmaking der contributiën, te gemoet te komen.

Andere onderwerpen op deze vergadering besproken, maar die toch allen van ingenomenheid met het contract getuigenis aflegden, zoo als toezegging van nieuwe leden, enz. gaan wij, als van minder publiek belang, stilzwijgend voorbij; alleen zij nog vermeld, dat door de directie twee voorstellen op de punten van beschrijving waren gebragt, waarvan het eerste met *algemeene*, het tweede met groote meerderheid van stemmen werd aangenomen. Die voorstellen waren de volgende:

1°. „In elk agentschap zal, nevens den agent, benoemd worden een plaatsvervangend agent, om, bij eventuële omstandigheden, dadelijk in zijne plaats handelend te kunnen optreden.”

2°. Het herdrukken van de „Naamlijst der leden.”

De directie eindigt hiermede hare mededeelingen en wenscht hartelijk, dat zij de belangstelling in het contract zullen levendig houden en, zij het niet velen, dan toch nog enkelen tot deelneming zal aansporen.

Leiden, Mei 1867.

Namens de directie, enz.

J. P. LANCEL,
Secretaris.

SCHOOLBERIGTEN.

Mei 1867.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. C. R. Hermans, te 's Hertogenbosch.

'S HERTOGENBOSCH. Aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs de tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1866.

II Distr. J. H. A. Diepen, te Tilburg.

HELVOIRT. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1867.

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

III Distr. J. Ringeling, te 's Hertogenbosch.

NIEUWKUIK. De Openbare school vacant. *April* 1867.

UITWIJK, gemeente *Almkerk*. De Openbare school vacant. *April* 1867.

V Distr. Dr. J. A. W. Boerkamp, te Grave.

HAPS. De Openbare school vacant. *April* 1867.

Bijdr. Mei 1867.

20

VII Distr. Mr. P. van den Heuvel,
te Eindhoven.

VLIERDEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VIII Distr. Mr. P. J. A. Smits, te Eindhoven.

BERGELJK. Aan de Openbare school wordt verlangd een hulponderwijzer op eene jaarwedde van *f* 250. Sollicitanten worden verzocht zich ten spoedigste, onder overlegging der vereischte stukken, in persoon of met vrachtvrije brieven aan te melden bij den Burgemeester.

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

RIETHOVEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1866.

IX Distr. Mr. J. P. van Blarckom,
te Eindhoven.

BLADEL. De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *April* 1867.

MIDDELBEERS, gemeente *Oostelbeers c. a.* De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

SPOORDONK, gemeente *Oirschot.* Voor de Openbare school te *Spoordonk*, waarop art. 20 der wet op het lager onderwijs is toegepast, wordt ten gevolge van het eervol ontslag, aan A. KEERIS verleend, een hoofdonderwijzer gevraagd op eene jaarwedde van *f* 400 en het genot van vrije woning en tuin. Sollicitanten wenden zich, in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging der vereischte stukken, vóór 21 Junij e. k., tot den Burgemeester der gemeente *Oirschot.*

TONGEREN, gemeente *Boxtel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

X Distr. Mr. F. J. A. Fles, te Tilburg.

BAVEL, gemeente *Ginneken en Bavel*. De betrekking van hulponderwijzer in de Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

BEEK, gemeente *Princenhage*. De betrekking van hulponderwijzer vacant. *April* 1867.

XII Distr. Mr. J. J. Loke, te Breda.

DONGEN. Aan de Openbare school aan de vaartkant eene hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1867.

OOSTERHOUT. De plaats van eersten hulponderwijzer, met admissie voor de Fransche taal, vacant. *April* 1867.

SPRANG. De Openbare school vacant. *April* 1867.

XIII Distr. A. J. L. de Rooek, te Bergen op Zoom.

ROOSENDAAL. De tweede hulponderwijzersplaats vacant.

ST. WILLEBRORD, gemeente *Rucphen en Sprundel*. De Openbare school vacant.

STEENBERGEN. Aan de Openbare school in de kom der gemeente de tweede hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1867.

G E L D E R L A N D.**I Distr. J. C. Vethake, te Arnhem.**

ARNHEM. De Openbare tusschenschool vacant. *Maart* 1867.

II Distr. Dr. F. G. B. van Bleeck van Rijsewijk, te Harderwijk.

APPEL, gemeente *Nijkerk*. Aan A. KOEBRUGGE is op zijn verzoek een eervol ontslag verleend als hoofdonderwijzer in de buurtschool te *Appel*. Sollicitanten naar deze betrek-

king worden uitgenoodigd hunne stukken vrachtvrij bij Burgemeester en Wethouders in te zenden vóór 20 Junij aanstaande. Daar art. 20 der wet, regelende het lager onderwijs op deze school is toegepast, kunnen zoowel hoofd- als hulponderwijzers tot de mededinging worden toegelaten. De voordeelen zijn: eene jaarwedde van *f* 300 en *f* 100 voor gemis van vrije woning.

HUINEN, gemeente *Putten*. De Openbare school vacant. *April* 1867.

VALK, gemeente *Ede*. De Openbare school vacant. *April* 1867.

III Distr. **J. Goedhart**, te *Apeldoorn*.

APELDOORN. Tot eersten hulponderwijzer aan de school voor meer uitgebreid lager onderwijs is benoemd **LOUIS WESSEL**, vroeger hulponderwijzer te *Leeuwarden*.

OENE, gemeente *Epe*. De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

IV Distr. **L. A. F. H. Baron van Heeckeren**, te *Zutphen*.

LOCHEM. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens de betrekking van hulponderwijzer vacant. *Febr.* 1867.

V Distr. **Dr. L. Lasonder**, te *Groenlo*.

HAARLO, gemeente *Borculo*. Den 28 April verloor deze gemeente door het overlijden van G. B. BOUHS een braven en verdienstelijken onderwijzer, die meer dan 30 jaren aan het hoofd stond van de Openbare school in het dorp *Haarlo*. De tijdelijke waarneming der school is opgedragen aan den hulponderwijzer A. H. HOFKAMP. Hoofdonderwijzers, genegen om naar de opengevallen betrekking te dingen, gelieven zich, onder overlegging der vereischte stukken,

in persoon of met vrachtvrije brieven, vóór den 20 Junij e. k. te wenden tot den Burgemeester van *Borculo*. Aan de betrekking is thans, na eene verhooging van *f* 50, verbonden eene jaarwedde van *f* 450, benevens vrije woning met tuin.

VI Distr. C. W. Graaf van Limburg Stirum,
te *Westervoort*.

DOESBORGH. Eene gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Jan.* 1867.

IX Distr. Mr. W. J. Triebels, te *Nijmegen*.

AMMERZODEN. De Openbare school vacant. *April* 1867.

WAMEL. Door het vertrek van den onderwijzer N. J. GIESEN naar elders zal omstreeks Augustus e. k. de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school komen te vaceren. Sollicitanten worden opgeroepen om zich, in persoon of met vrachtvrije brieven mitsgaders de vereischte stukken, te wenden tot den Burgemeester, vóór den 15 Junij e. k. De dag van het vergelijkend examen zal hun later worden bekend gemaakt. De voordeelen zijn: vaste jaarwedde van *f* 500 en 5 pCt. van de schoolgelden, voorts vrije woning en tuin. Om nadere inlichtingen wende men zich tot den Burgemeester voornoemd.

X Distr. P. van der Burg, te *Nijmegen*.

NIJMEGEN. Op den 3 Mei is door HH. Regenten der beide weeshuizen als hoofdonderwijzer in het R. K. Weeshuis benoemd P. J. VAN DEN BOOGAARD, die onmiddellijk in functie is getreden.

NIJMEGEN. Door het Departement *Nijmegen* der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen wordt tegen 1°: Augustus

aanstaande, voor de Dag- en Kostschool voor meisjes gevraagd eene hulponderwijzeres, bevoegd tot het geven van onderwijs in het Hoogduitsch, Engelsch en vrouwelijke handwerken. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, bestaan in een jaarlijksch inkomen van *f* 300, benevens inwoning, kost en bewassing. Men gelieve zich vóór den 10 Junij aan te melden, onder overlegging van de vereischte stukken, bij den Heer A. M. VAN VOORTHUIJSEN, Secretaris der Departementale Schoolcommissie.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. M. J. de Goeje, te Leiden.

RHIJNSBURG. Eene plaats van hulponderwijzer vacant. Bezoldiging *f* 350. Men adressere zich aan den Burgemeester.

V Distr. Dr. M. C. Mensing, te Rotterdam.

DELFSHAVEN. De betrekking van hoofdonderwijzeres der Openbare meisjesschool voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *April* 1867.

VI Distr. Dr. C. J. Vaillant, te Schiedam.

SCHIEDAM. Eene Openbare tusschenschool vacant. *April* 1867.

VII Distr. J. Broedelet, te Gouda.

'T BEIJERSCHE, gemeente *Stolwijk*. De Openbare school vacant. *April* 1867.

VIII Distr. Dr. J. C. van Deventer, te Dordrecht.

PAPENDRECHT. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1867.

IX Distr. Mr. J. R. Hoolboom, te *Leerdam*.

ASPEREN. Voor de betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school worden sollicitanten opgeroepen; jaarwedde *f* 475. Alleen zij, die bevoegdheid hebben tot het geven van onderwijs in de Fransche en Engelsche taal, zullen in aanmerking komen.

BLESKENS GRAAF. Aan de Openbare school voor gewoon lager onderwijs wordt een hulponderwijzer verlangd op eene jaarwedde van *f* 350.

GIESSEN-NIEUWKERK. De Openbare school vacant. *April* 1867.

GORINCHEM. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens, tévens kostschool zijnde, wordt tegen 1 September e. k. een hulponderwijzer verlangd op eene jaarwedde van *f* 350, benevens kost en inwoning.

LEERDAM. Eene Bijzondere meisjesschool voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *April* 1867.

VIANEN. De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Febr.* 1867.

X Distr. B. Boers, te *Middelharnis*.

ROCKANJE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1866.

XI Distr. Mr. A. M. de Cock, te *Rotterdam*.

ROTTERDAM. Aan eene der scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs eene hulponderwijzersplaats vacant. *Febr.* 1867.

NOORDHOLLAND.**Distr. I—IV.**

AMSTERDAM. Eene Openbare burgerschool der eerste of laagste klasse vacant. *April* 1867.

AMSTERDAM. Aan de Openbare armen- en tusschen-scholen eerste hulponderwijzersplaatsen vacant. *Maart* 1867.

I Distr. Dr. J. Penn, te *Amsterdam*.

AALSMEER. Aan den hoofdonderwijzer der Openbare school in wijk III, G. GORTZAK, werd op zijn verzoek, wegens ligchaamsgebreken, een eervol ontslag verleend. Na gehouden vergelijkend examen werd door den Raad der gemeente in zijne plaats benoemd L. A. BRAAT, hulponderwijzer te *Meppel*.

NIEUWERAMSTEL. Eene hulponderwijzersplaats vacant in de Openbare school aan den Overtoom. *Nov.* 1866.

V Distr. Dr. A. L. Gastmann, te *Haarlem*.

BLOEMENDAAL. Daar voor de Openbare lagere school dezer gemeente te *Vogelenzang* geen geschikt kweekeling, die volgens het aantal leerlingen vereischt werd, te vinden was, heeft de Gemeenteraad besloten tot de aanstelling van een hulponderwijzer over te gaan en als zoodanig benoemd den Heer H. D. FOETH, op eene jaarwedde van *f* 350. De benoemde heeft zijne betrekking reeds aanvaard.

HAARLEM. Aan H. HAGEN, hulponderwijzer aan de Stads-armenschool litt. A, is op zijn verzoek met ultimo April 1867 eervol ontslag uit zijne betrekking verleend.

VII Distr. P. J. Heijning, te *Willemsoord*, gemeente *Helder*.

WIERINGERWAARD. Aan de Openbare lagere school met meer uitgebreid onderwijs in de avondschool eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1867.

VIII Distr. Mr. J. Gerdenier, te *Hoorn*.

HOOGWOUDE. Eene hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1867.

XII Distr. R. Oldeman, te Wormerveer.

OOSTZAAN. Door het vertrek van den Heer H. ZEILMAKER naar *Grosthuisen* is de Zuiderbijschool vacant geworden. Na oproeping van sollicitanten en gehouden vergelijkend examen met vier candidaten, op den 20 April j. l., is door den Raad der gemeente, in zijne vergadering van den 23 April, tot hoofdonderwijzer benoemd P. H. SCHREUDER, hulponderwijzer te *Buiksloot*, die de betrekking den 13 Mei heeft aanvaard.

Z E E L A N D.**II Distr. Dr. P. J. Andreae**,
te Zierikzee.

ZIERIKZEE. Aan de navolgende Openbare lagere scholen in de gemeente worden gevraagd: 1°. aan die voor minvermogenden (*Tusschenschool*) een tweede hulponderwijzer, op eene jaarwedde van *f* 275; 2°. aan die voor onvermogenden (*Armenschool*) een derde en een vierde hulponderwijzer, elk op eene jaarwedde van *f* 250, en zulks om in functie te treden, dadelijk of zoodra mogelijk na hunne aanstelling. Sollicitanten gelieven zich, vóór den 15 Junij 1867, onder overlegging der bij de wet gevorderde stukken, met vrachtvrije brieven, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente.

III Distr. Mr. C. J. Pické, te Middelburg.

THOLEN. Tegen 15 Augustus e. k. wordt gevraagd een hoofdonderwijzer aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, op eene jaarwedde van *f* 1200 en daarenboven voor vergoeding van huishuur *f* 100. Vereischten zijn: acte als hoofdonderwijzer en toelating voor de levende talen en de wiskunde. Sollicitanten worden verzocht zich met

vrachtvrije brieven te wenden tot den Burgemeester, vóór of op den 8 Junij aanstaande.

THOLEN. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens eene hulp-onderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1866.

THOLEN. Eene hulponderwijzersplaats vacant in de Openbare school voor gewoon lager onderwijs. *Maart* 1867.

IV Distr. Mr. J. H. de Laat de Kanter,
te Goes.

's GRAVENPOLDER. De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

's HEERARENSKERKE. Door het overlijden van J. JILLE, hoofdonderwijzer te 's Heerarenskerke (*Oudedorp*), de Openbare school aldaar vacant geworden zijnde, werd door den Gemeenteraad de Heer M. PLEUNE, hoofdonderwijzer der Openbare school te *Nieuwedorp* in zijne plaats benoemd. Ter vervulling der daardoor ontstane vacature te *Nieuwedorp* meldde zich op de herhaalde oproeping van sollicitanten alleen aan de Heer D. DUIVEWAARDT, hulponderwijzer te *Middelburg*, die door den Gemeenteraad in zijne vergadering van 22 Februarij j. l. werd benoemd en bereids in functie is getreden.

HEINKENSZAND. De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs door het overlijden van den hoofdonderwijzer J. A. AUGUSTIJN vacant geworden zijnde was de 20 Maart j. l. bestemd tot het houden van het vergelijkend examen. Van de zes sollicitanten, die zich hadden aangemeld, verscheen alleef de Heer G. H. KEIJ, hulponderwijzer te *Leiden*. Van dezen werd onder toezigt van den Schoolopziener een examen afgenomen door de Heeren M. LEOPOLD, Directeur der Hoogere burgerschool en

W. SWART, hoofdonderwijzer, beiden te *Goes*, met het gunstig gevolg, dat hij door Burgemeester en Wethouders in overleg met den Schoolopziener ter benoeming werd voorgedragen aan den Gemeenteraad, die daartoe in zijne vergadering van den 28 Maart j. l. overging. Den 1 Mei trad de benoemde in functie.

V Distr. H. Q. Janssen, te *St. Anna ter Muiden*.

BIERVLIET. Aan de Openbare school voor lager en meer uitgebreid onderwijs wordt gevraagd een hulponderwijzer tegen eene jaarwedde van f 300. Sollicitanten gelieven hunne bescheiden zoo spoedig mogelijk vrachtvrij bij den Burgemeester in te zenden.

HOOFDPLAAT. Een hulponderwijzer, bevoegd tot het geven van onderwijs in de Fransche taal, wordt verlangd aan de Openbare school op eene jaarwedde van f 400. Brieven enz. zoo spoedig mogelijk vrachtvrij te zenden aan den Burgemeester.

VI Distr. H. Q. Janssen, te *St. Anna ter Muiden*.
(tijdelijk.)

PAULUSPOLDER, gemeente *Stoppeldijk*. De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

U T R E C H T.

II Distr. Mr. P. A. M. V. O. Baron van Rijkevorsel van Rijsenburg, te *Utrecht*.

OUD-LOOSDRECHT. Den 11 April j. l. heeft alhier het vergelijkend examen plaats gehad ter vervulling van de betrekking van hoofdonderwijzer, welke is opengevallen ten gevolge van het eervol ontslag, aan W. WAGENAAR verleend. Het werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgegaan door den Heer J. E. VAN RHEDEN, hoofdonderwijzer

te *Utrecht*, als deskundige daartoe uitgenoodigd. Uit de dertien sollicitanten is, naarmate der behaalde punten, de volgende voordragt opgemaakt, als: A. C. VAN DER GRIJP, L. VAN WIJNGAARDEN, H. D. DE WINTER, K. H. HEROMA, D. SNUIF en J. G. R. VAN DEN BERG. Bij besluit van den 23 April j. l. heeft de Gemeenteraad uit de voorgedragen sollicitanten tot hoofdonderwijzer te *Oud-Loosdrecht* benoemd A. C. VAN DER GRIJP, hulponderwijzer te *Leiden*.

III Distr. Dr. A. A. H. Suijck, te *Utrecht*.

AMERSFOORT. Aan de Openbare armenschool een hulponderwijzer verlangd wordende, noodigen Burgemeester en Wethouders van *Amersfoort* degenen, die daartoe in aanmerking wenschen te komen, uit om, met overlegging der gevorderde bewijsstukken, hunne verzoekschriften vóór den 10 Junij aanstaande vrachtvrij aan den Burgemeester dier gemeente in te zenden; jaarwedde f 350.

BUNSCHOTEN. In de vacature van hulponderwijzer aan de Openbare school is voorzien.

SOEST. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *April 1867*.

IV Distr. Dr. G. Leignes Bakhoven,
te *Utrecht*.

RHENEN. De hulponderwijzersplaats in de Openbare school vacant. *April 1867*.

WIJK BIJ DUURSTEDEN. De Openbare school vacant. *Nov. 1866*.

V Distr. Jhr. Mr. J. G. Bosch van Drakestein,
te *Utrecht*.

IJSSELSTEIN. De Bijzondere kost- en dagschool voor meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens vacant. *April 1867*.

F R I E S L A N D.**II Distr. Dr. C. J. de Lussanet de la Sablonière, te Harlingen.**

SCHRAARD, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

WONS, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

III Distr. Dr. L. W. van Kleffens, te Oenkerk.

MODDERGAT, gemeente *Westdongeradeel*. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

IV Distr. Dr. Th. Sprée, te Veenwouden.

MUNNEKEZIJJ, gemeente *Kollumerland*, c. a. De betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school opengevallen zijnde door de benoeming van W. LAUTENBACH tot dergelijke betrekking te *Engwierum*, werd op den 24 April j. l. het vergelijkend examen der in de couranten opgeroepen sollicitanten gehouden. Uit de vervolgens opge maakte voordragt heeft de Gemeenteraad gekozen FREERK DE VRIES, die den 15 Mei daaraanvolgende in functie is getreden.

V Distr. Mr. Ph. van Blom, te Heerenveen.

GERSLOOT, gemeente *Aengwirden*. De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

VI Distr. Jhr. Mr. F. H. van Beyma thoe Kingma, te Heerenveen.

LANGEDIJKE, gemeente *Ooststellingwerf*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1867.

VIII Distr. Mr. J. J. Bolman, te Sneek.

ABBEGA, gemeente *Wijmbritseradeel*. De Openbare school vacant. *Junij 1864.*

OVERIJSEL.

I Distr. Mr. H. E. C. van Kerckhoff,
te Zwolle.

ZWOLLE. De Openbare school voor gewoon en gedeeltelijk ook voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *April 1867.*

ZWOLLE. Eene plaats van hulponderwijzer 3de klasse aan de Openbare armenschool vacant. *April 1867.*

ZWOLLE. De Bijzondere school voor jongens, opgericht door het R. Kath. gesticht van Liefde, vacant. *April 1867.*

ZWOLLERKERSPEL. Benoemd tot hulponderwijzer te *Westenholte* M. BENNEKERS, hulponderwijzer in de gemeente *ambt Hardenbergh.*

II Distr. Mr. A. van Naamen van Eenmes,
te Zwolle.

HASSELT. Vacant de gesubsidieerde Dag- en Kostschool voor meisjes, voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs, waaraan verbonden is een subsidie van *f* 200, met vrij gebruik van schoollocaal, ruime woning en fraaijen tuin. Sollicitanten worden uitgenoodigd zich, met vrachtvrije brieven en met overlegging der vereischte stukken, te wenden tot den Burgemeester der gemeente *Hasselt.*

ZWARTSLUIS. Eene Openbare school vacant. *Maart 1867.*

III Distr. Mr. R. C. Nieuwenhuijs,
te *Deventer*.

OLST. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *April 1867*.

LUTTENBERG, gemeente *Raalte*. De Openbare school vacant. *April 1867*.

IV Distr. T. de Voogt, te *Oldenzaal*.

HENGELO. Tot hoofdonderwijzer aan de niet gesubsidieerde Bijzondere school in de fabriek van de HH. G. en S. DIJK is aangesteld A. KOEBRUGGE. Deze heeft den 6 Mei j. l. de school geopend, nadat zijne stukken volgens art. 37 in orde bevonden en gevisceerd zijn.

V Distr. Mr. B. G. ten Pol, te *Rijssen*.

BORNERBROEK, gemeente *Borne*. De Openbare school vacant. *Jan. 1867*.

GEESTEREN, gemeente *Tubbergen*. De Openbare school vacant. *April 1867*.

OOTMARSSUM. De Openbare school vacant. *Maart 1867*.

TUBBERGEN. De Openbare school vacant. *April 1867*.

VI Distr. Mr. L. J. van Riemsdijk, te *Ommen*.

DEDEMSVAART, gemeente *Avereest*. Tot het vergelijkend examen op den 4 en 5 April, waarbij de Schoolopziener werd bijgestaan door den hoofdonderwijzer D. C. F. PIERA, zijn van 29 sollicitanten, die zich aangemeld hadden, 17 opgekomen. Uit de gedane voordragt is tot hoofdonderwijzer benoemd K. WESTRA, hoofdonderwijzer te *Oudehorne*, provincie *Friesland*.

DEDEMSVAART, gemeente *ambt Hardenbergh*. Ten gevolge van het vertrek van den hulponderwijzer M. BEN-

NEKERS naar *Westenholte*, wordt een hulponderwijzer gevraagd voor de school voor gewoon lager onderwijs van den hoofdonderwijzer H. K. DE VRIES. Jaarwedde *f* 300. Sollicitanten gelieven zich met vrachtvrije brieven te wenden tot den Burgemeester van *ambt Hardenbergh*.

HARDENBERGH (ambt). De Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs der Christelijke afgescheidene gemeente te *Lutten*, aan de *Dedemsvaart*, vacant. *Aug.* 1866.

OMMERSCHANS, gemeente *stad Ommen*. De betrekking van hoofdonderwijzer der Rijksschool vacant. *April* 1867.

VIII Distr. Mr. J. Kalff, te *Almelo*.

EGEDE, gemeente *Hellendoorn*. De Openbare school, vallende in de termen van art. 20, is vacant door het overlijden van J. F. BRUNSMAN. De jaarwedde is *f* 250, met *f* 40 voor gemis van vrije woning. Sollicitanten gelieven zich aan te melden vóór 10 Junij e. k. bij vrachtvrije brieven en met inzending der vereischte stukken bij den Burgemeester van *Hellendoorn*.

KERSPEL GOOR, gemeente *Markelo*. De nieuw opgerigte school is vacant. Jaarwedde *f* 400 met *f* 50 voor gemis van vrije woning. Sollicitanten gelieven hunne acten en getuigschriften vóór 20 Junij e. k. vrachtvrij in te dienen aan den Burgemeester der gemeente.

G R O N I N G E N.

I Distr. Jhr. Mr. H. J. Trip, te *Groningen*.

GRONINGEN. Den 15 April j. l. had het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer der nieuw opgerigte Openbare lagere school der eerste klasse buiten de Oosterpoort. Het werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den hoofdonderwijzer H. SUIDINGH.

Van de twaalf sollicitanten, die zich hadden aangegeven, waren tien opgekomen. De meeste punten werden verkregen door P. WINTERWERP, hulponderwijzer aan de bij de Rijkskweekschool te *Groningen* behoorende leerschool; F. CAMMINGA JELTES, hoofdonderwijzer te *Veendijk*; F. DE VRIES, hulponderwijzer te *Hoogkerk*; J. RUTGERS, A. BOLHUIS en R. STRAAT, alle drie hulponderwijzers aan eene Openbare school te *Groningen*. Deze werden op de voordragt geplaatst. De Gemeenteraad heeft den 20 April P. WINTERWERP benoemd, die de betrekking op 1 Mei aanvaardde.

VI Distr. Dr. W. Gleuns, Jr., te *Groningen*.

OUDE SCHANS, gemeente *Bellingwolde*. De Openbare school vacant. *April* 1867.

D R E N T H E.

I Distr. H. Boom, te *Assen*.

ASSEN. De Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *April* 1867.

V Distr. Dr. P. Hofstede Crull,
te *Meppel*.

ANSEN, gemeente *Ruinen*. De Openbare school vacant. *April* 1867.

L I M B U R G.

IV Distr. Mr. P. G. E. H. Baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky, te *Roermond*.

EINIGHAUSEN, gemeente *Limbricht*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

GUTTEKOVEN, gemeente *Limbricht*. Bij besluit van den Gemeenteraad van den 25 April j. l. is aan den Heer

GERARD JACOB TUMMERS, hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs, op het daartoe door hem gedaan verzoek, eervol ontslag verleend uit zijne gemelde betrekking. De voordeelen, aan dezen post verbonden, zijn: eene jaarwedde van f 200; 2°. eene vergoeding van f 25 voor het gemis eener vrije woning.

JABEEK. De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

MUNSTERGELEEN. Den 8 April j. l. heeft het examen plaats gehad voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, opengevallen door het eervol ontslag, op zijn verzoek, verleend aan den Heer JAN PIETER HERMANS. Slechts één sollicitant, JAN WILLEM HERMANS, bezitter eener acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer, had de vereischte stukken ingezonden en was opgekomen. Het examen werd ten overstaan van Burgemeester en Wethouders en in tegenwoordigheid van de leden van den Gemeenteraad, afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer J. H. TUMMERS, hoofdonderwijzer te *Sittard*. Na voldoende blijken van bekwaamheid en geschiktheid gegeven te hebben werd de Heer JAN WILLEM HERMANS op de voordragt geplaatst en dienzelfden dag bij Raadsbesluit benoemd.

VI Distr. L. F. H. Beerenbroek,
te *Roermond*.

BAEXEM. De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

VII Distr. Dr. J. P. H. van de Léd,
te *Venlo*.

KESSEL. De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *April* 1867.

VENLO. Den 15 Mei j. l. werd het examen gehouden voor de betrekking van hoofdonderwijzer aan de op te rigten

Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs. Er was slechts één sollicitant opgekomen, te weten: D. SCHRAM, hoofdonderwijzer alhier aan de Openbare school voor gewoon lager onderwijs, voor de betalende leerlingen. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer J. M. BOERS, te *Sevenum*, in tegenwoordigheid van Burgemeester en Wethouders, van den Gemeenteraad en van de Plaatselijke Schoolcommissie.

Daar de candidaat D. SCHRAM voldoende kennis aan den dag legde, werd hij door Burgemeester en Wethouders in overleg met den Schoolopziener op de voordragt geplaatst en bij besluit van den 18 Mei j. l. door den Gemeenteraad tot die betrekking benoemd.

VIII Distr. Mr. F. P. J. de Sain, te Horst.

WELL, gemeente *Bergen*. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. Dec. 1866.

I N H O U D.

BOEKBEOORDEELINGEN.

- ABR. DE HEER, *Werkboekje, of opgaven voor zoogenoemde stille werkzaamheden in school en huis* Bl. 357
- J. MIEG, *Nieuw volledig Nederlandsch-Hoogduitsch en Hoogduitsch-Nederlandsch zakwoordenboek* — 359

MENGELWERK.

- Uit mijn dagboek* — 362
- Vergelijking van ons schoolwezen met dat van vroeger tijd; door een gepensioneerd onderwijzer* — 372
- Kinderlectuur* — 405
- Kinderspelen* — 406
- Wie mogen onderwijzers worden?* — 411

SCHOOLNIEUWS.

NOORDHOLLAND. *Vijfde schooldistrict.*

- Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer J. VAN TERM, te Heemstede* — 419
- Contract tusschen Zuidhollandsche onderwijzers en onderwijzeressen, om den deelhebbers bij hun overlijden te verzekeren eene toelage in ééns, ten behoeve van hunne weduwen, kinderen of andere wettige erven* — 421
- SCHOOLBERIGTEN van Mei 1867** — 429
-

Nieuwe uitgaven betreffende het onderwijs.

- Baarschers, (H.) De kinderen van den buitenman; een schoolboekje, bevattende korte lessen over landhuishouding. Met eene aanbeveling van Dr. L. Mulder. 1e stukje. 3e druk. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. Kl. 8°. f 0.20
- Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde, verzameld en uitgegeven door Mr. Is. An. Nijhoff, vervolgd door P. Nijhoff. Nieuwe reeks. 5e deel. 1e stuk. Arnhem, Is. An. Nijhoff en zoon. Gr. 8°. f 1.25
- Boek, (Nieuw groot A. B. C.) zeer geschikt om jonge kinderen te leeren en ook ingerigt voor scholen. 2e herziene druk. Gorinchem, G. C. van der Mast. Kl. 8°. f 0.06
- Boeser, (A. L.) Verzameling van voorstellen ter toepassing van de hoofdregels met geheele benoemde getallen. Amsterdam, A. Hoogenboom. kl. 8°. 1e stukje, 15e druk. f 0.12¹/₂. 3e stukje, 10e druk f 0.12¹/₂
- Bronkhorst, (J.) Losse aantekeningen betreffende de rekenkunde. 2e afl. Vlaardingen, J. F. C. Brückwilder. Gr. 8°. f 0.45
- Cate, (J. ten) Een bezoek gebragt aan den directeur en de leeraren, werkzaam aan de hogere burgerschool te Sneek. Sneek, van Druten en Bleeker. Gr. 8°. f 0.35
- Conradi, (J.) Eerste werkboekje. Eenvoudige vragen en opgaven voor jonge kinderen. Gorinchem, C. Schook f 0.10
- Dale, (J. H. van) Taalkundig handboekje, of alphabetische lijst van alle Nederlandsche woorden, die wegens spelling of taalkundig gebruik aan eenige bedenking onderhevig zijn. 3e druk. Deventer, A. ter Gunne. Kl. 8°. f 0.75
- Droomen van een schoolmeester over examens, onderwijswetten, schoolboeken, enz., verhaald aan ouders en voogden ter waarschuwing. Rosendaal, J. Suykerbuyk. 12°. f 0.20
- Encyclopedie. (Algemeene Nederlandsche) Woordenboek van kunst, wetenschap, nijverheid, landbouw en handel. Afl. 43 en 44. Zutphen, P. Bz. Plantenga, en Leiden, A. W. Sijthoff. Roy. 8°. Per afl. f 0.30
- Geerts, (A. J. C.) Beginselen der quantitatieve analytische scheikunde; ten gebuik bij het hooger en middelbaar onderwijs. Bewerkt naar Dr. Sonnenschein's „Anleitung zur quantitativen chemischen Analyse." Utrecht, J. G. Broese. Post 8°. f 3.90
- Handleiding bij het eerste onderwijs in plant- en delfstofkunde. Bewerkt naar het Hoogduitsch. Met een voorwoord van D. Huizinga. Met 10 tusschen den tekst geplaatste afbeeldingen. Groningen, P. Noordhoff. Kl. 8°. f 0.35
- N. Bijdr. Ond. Mei 1867.*

- Heremans, (J. F. J.) **Nederlandsch-Fransch en Fransch-Nederlandsch woordenboek.** 2e deel. Afl. 1 en 2. Antwerpen, J. P. van Dieren en Co. 's Hertogenbosch, Henri Bogaerts. Roy. 8°. Per afl. . f 0.50
- Inleiding tot de beoefening der Nederlandsche letterkunde. Bloemlezing uit de voornaamste schrijvers der 16e, 17e en 18e eeuw, met ophelderingen en aanteekeningen, door D. de Groot, L. Leopold en R. R. Rijkens. 2e deel. Groningen, J. B. Wolters. 12°. f 1.25
Compleet f 2.50
- Klinkert, (P.) **Klassikaal rekenen. III. De hoofdregelen.** Purmerende, J. Schuitemaker. Kl. 8°. f 0.15
- Lavelye, (Emile de) **Het volksonderwijs in de XIXe eeuw.** Eene proeve. Naar het Fransch. Met aanteekeningen en een voorbericht van J. W. Regt. Tiel, D. Mijs. 12°. f 1.50
- Leich, (J. C.) **Aanschouwelijke natuurkunde.** Platen voor school en huis, tevens geschikt tot teekenvoorbeelden. Onder leiding van W. Degenhardt. 1e afl. Amsterdam, C. L. Brinkman. 4°. f 0.40
- Meijers, (G. A.) **Lessen en verhalen.** Een leesboek voor de volkschool. Rosendaal, J. Suykerbuyk. Kl. 8°. f 0.20
- Motley, (J. L.) **De opkomst van de Nederlandsche republiek,** vertaald onder toezigt van Dr. R. C. Bakhuizen van den Brink. 3e druk, 4e deel. 's Gravenhage, W. P. van Stockum. Post 8°. f 1.20. Compleet bij intekening f 4.80; buiten intekening f 5.60
- Nieuwenhuis' woordenboek van kunsten en wetenschappen, herzien, omgewerkt en vermeerderd tot verspreiding van kennis en bevordering der beschaving onder alle standen, door Nederlandsche geleerden. 10e deel. 6e Afl. Leiden, A. W. Sijthoff. Gr. 4°. f 0.60
- Onderrigt (Eerste) ten gebruike van de laagste scholen en ook ingerigt tot eigen oefening. Gorinchem, G. C. v. d. Mast. Kl. 8°. f 0.05
- Othello. Blijspel niet naar Shakspeare, maar naar een vertelling, voor rederijkers bewerkt. Purmerende, J. Schuitemaker. Kl. 8°. f 0.50
- Page, (D.) **Leiddraad tot de kennis der natuurkundige aardrijkskunde.** Uit het Engelsch, door Dr. J. J. Kreenen. Met in den tekst gedrukte figuren en schetskaarten. Sneek, van Druten en Bleeker. 12°. f 1.20
- Sack, **Beschrijving van alle landen, staten en rijken der aarde.** Aardrijkskundig handboek volgens de jongste toestanden. Met een voorbericht van Dr. J. J. Kreenen, 4de afl. Zwolle, van Hoogstraten en Gorter. Gr. 8°. f 0.40
- Susan, (S.) **Nieuw Nederlandsch-Hoogduitsch en Hoogduitsch-Nederlandsch zak-woordenboek.** 1ste deel. Utrecht, L. E. Bosch en Zoon. 12°. Pro compleet in 2 deelen, in linnen. f 5.—
- Thijm, (P. P. M. Alberdingk) **Karel de Groote en zijne eeuw;** voorgesteld inzonderheid met betrekking tot Nederland. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff; Amsterdam, C. L. van Langenhuijsen. Gr. 8°. f 4.25

- Tijdschrift (Nederlandsch) voor de praktische beoefening van de Fran-
sche, de Engelse en Hoogduitsche taal- en letterkunde. Nieuwe
serie. 10de jaargang. N°. 1. Tiel, wed. D. R. van Wermeskerken.
Gr. 80. Per jaarg. van 4 N^o. bij intek. *f* 3.—, buiten intek. *f* 3.50
- Vissering, Mr. S., Handboek van praktische staathuishoudkunde. 2de
herziene druk. 2de deel. Amsterdam, P.N. van Kampen. Post 8°. *f* 3.—
compleet *f* 6.90
- Wagner, (H.) Het dierenrijk, vertaald door Dr. T. C. Winkler. Met elf
gekleurde platen en houtsneden tusschen den tekst. Amsterdam,
Loman en Verster. Br. 12°. *f* 1.90, in linnen *f* 2.50
- Het planten- en delfstoffenrijk, vertaald door Dr. T. C. Winkler.
Met 4 gekleurde platen. Amsterdam, Loman en Verster. Br. 12°. *f* 0.60
- Winkler, (T. C.) Op en in de aarde. Met 32 groote platen en kaarten,
en een groot getal kleinere houtgravuren. 7de afl. Rotterdam en Leiden,
H. Nijgh en v. d. Heuvel en van Santen. Gr. 80. *f* 1.—
- Witkamp, (P. H.) Landen en volken. Zeden, gewoonten, godsdiensten,
kleederdrachten van alle volken der aarde. 2de afl. Leiden, D. Kunst;
Gent, W. Rogghé. Gr. 80. *f* 0.40
- Witte, (H.) Praatjes over planten. Afl. 4—6. Groningen, J. B. Wolters.
Post 8°. Per afl. *f* 0.25
- Worp, (J.) De zingende kinderwereld. Kinderliedjes voor een of twee
stemmen met piano-begeleiding. Woorden van J. J. A. Goeverneur.
4de twaalfstal. Groningen, J. B. Wolters. Langw. 4°. *f* 0.65

Voor Scholen en Gymnasiën

is bij de ERVEN F. BOHN, te Haarlem uitgegeven:

- Alphabetische lijst der Gymnasiën, Latijnsche scholen en hogere Burgerscholen**, met de namen der onderwijzers, en de vakken waarin zij onderwijs geven. *f* 0.40
- Allereerste beginselen** der aardrijkskunde voor de scholen, 11de druk, verbeterd en vermeerderd door P. H. WITKAMP. *f* 0.10
- N. Anslijn, Nz.**, Nieuw Spel- of Leesboekje, 6 stukjes en Bijvoegsel op het 1ste stukje.
Alle stukjes kosten 7½ cent, behalve het in tweeën gesplitste 1ste stukje, dat 10 cent compleet kost, terwijl het 1ste gedeelte *afzond.* à .5 en het 2e ged. *afzond.* à 7½ cent geleverd wordt.
- Becker, K. F.**, Algemeene Geschiedenis, verkort door A. DOIJER TZN., 4 deelen, 5 stukken *f* 6.90
- Bloemlezing uit van Kampen's** Handboek der Hoogduitsche Letterkunde. (I. Proza; II. Poezij). Elk stuk. . *f* 0.60
Ter bevordering van het gebruik dezer Bloemlezing is de vroegere prijs van *f* 1.— van elk stuk op 60 cent gereduceerd.
- Borski, G. van Wieringhen**, Handleiding tot de beoefening van den Nederlandschen Prozastijl. *f* 0.45
- Cosijn, Dr. P. J.**, Cacographie. Ten gebruike bij het Middelbaar Onderwijs *f* 0.60
- Vergelijkende spraakleer der Nederlandsche, Hoogduitsche en Engelsche talen (vormleer), voor schoolgebruik bewerkt. *f* 1.10
- Deutsch-Holländisches Wörter- und Gesprächsbuch**, Zum gebrauch für Anfänger. Empfohlen von L. OBERMÜLLER. 140 blz. *f* 0.40
- Geerligs, G. H.**, Rekenkundige Voorstellen voor de lagere scholen. 2 stukjes. 3de verbeterde druk *f* 0.30
- Oefeningen met getallen. 3 stukjes. Ieder. „ 0.06
- Taalk. Oefeningen voor de lagere scholen, 2de druk. „ 0.12
- Gunn, C. H.**, Manual of modern English Poetical Literature (with biographical notices). *f* 0.70
- Manual of modern English Prose Literature (with biographical notices). *f* 0.70
- Hartmann, J. J. F.**, Inleiding tot de beoefening der Hoogduitsche taal, bevattende de beginselen der taal, met opstellen over elken regel in het Hoogd. en Nederd., benevens eene verzameling van anecdoten, met oefeningen in het spreken en eene volledige woordenlijst *f* 0.70

- Handboekje** bij het aanschouwelijk onderwijs omtrent de voorwerpen van Natuur en Kunst in de bewaarscholen. f 0.40
- Handelscorrespondenz (Deutsche)**. Mit Erläuterungen von S. SUSAN f 0.80
- Heusden, (Dr. A. A. van)** Handboek der Aardrijkskunde, Staatsinrigting, Staatshuishouding en Statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden, 2 deelen f 6.10
- Jansen, J. F.** Boekje tot oefening in het lezen. 7 stukjes. Prijs van het 1ste en 2de boekje 5 cent, en van het 3de tot 7de boekje 10 cent ieder.
- Jorissen, Theod.**, Schets der Algemeene geschiedenis. f 1.50
- Kuijper, Ez., T.**, Natuurlijke historie der Zoogdieren voor de scholen, 3de druk, herzien door Dr. D. LUBACH. f 0.35
- Natuurlijke historie der Vogels, Visschen, Kruipende dieren, enz. voor de scholen, derde druk, herzien en veel vermeerderd door Dr. D. LUBACH f 0.35
- Lion, Jz., J.**, De wet op het Lager onderwijs, volledig verklaard en toegelicht f 1.95
- Logeman, W. M.**, Natuurkundige stellingen I. f 0.60
- Prinsen, P. J.**, Leesboek voor minder gevorderde kinderen, 10de druk. f 0.12
- Leesboek voor jonge kinderen, 14de druk „ 0.15
- Gemakkelijk leesboek voor kinderen van de laagste klasse, 18de druk f 0.20
- Leesboek voor gevorderde kinderen, 10de druk. „ 0.20
- Programmata voor de Examens**, volgens de wet op het lager onderwijs van den 13den Augustus 1857. „ *Met de wijzigingen in Oct. 1865.*” f 0.06
- Siegenbeek, M.**, Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde f 2.90
- Susan, S.**, Handbuch der Modernen Deutschen Prosaisten, mit biographisch literarischen Erläuterungen f 0.70
- Veegens, D.**, Bloemlezing uit Nederlandsche Prozaschrijvers. 4 stukken (van SPIEGHEL tot VAN DER HOEVEN JR.) f 1.70
- Het vierde stukje ook onder den titel van: **Bloemlezing uit Nieuwere Nederlandsche Prozaschrijvers**, (van BILDERDIJK tot VAN DER HOEVEN JR.) f 0.40
- Winkler, T. C.**, Korte Natuurl. historie der Planten „ 0.30
- Korte Natuurlijke historie der Delfstoffen „ 0.30

[413]

Bij SCHALEKAMP, VAN DE GRAMPSEL & BAKKER,
is verschenen:

D. W. BOSCH DZ.,

**Beknopt SCHOOLWOORDENBOEKJE voor de
Nederlandsche taal;**

volgens de Spelling aangenomen voor het *Woordenboek
der Nederlandsche taal.*

f 0.40.

NB. Behalve de zelfstandige naamwoorden met nauwkeurige aanduiding van geslacht en verbuiging, bevat dit werkje al die woorden welke in de spelling moeilijkheid opleveren. [414]

Bij G. G. BRUGMAN, te Weesp, is van de pers gekomen:

DE AARDE

Aardrijkskundig leerboek voor de lagere scholen,
door **A. L. BOESER.** Prijs 30 Cts.

Dit schoolboek is ingericht volgens de nieuwste staatkundige verdeling en met het oog op de omstandigheden die in den laatsten tijd hebben plaats gehad. — Het is een vervolg op:

NEDERLAND. Aardrijkskundig leerboekje.
Prijs 15 Cts., waarvan heden de 2de druk is verschenen.

Voorts debiteert hij met succes:

A. L. Boeser.

}	Nieuw Rekenboek voor de lagere scholen. 1ste Stukje. Prijs 15 Cts. (waarvan heden de 2de druk is verschenen.)
	" " 2de Stukje. Prijs 15 Cts.
	" " 3de " " 15 Cts.
	" " 4de " " 20 Cts.
	" " 5de " (<i>is ter perse</i>).
	Allerlei. Leesboek voor de lagere scholen. Prijs 25 Cts.

L. RIJNENBERG. **Voorlooper** van alle in Nederland gebruikt wordende Leerboeken der Fransche taal. Prijs 25 Cts.

J. H. HOFLAND. **Verstandsoefeningen.** Prijs 20 Cts.

Voor Heeren Onderwijzers zijn present-exemplaren disponibel. [415]

Aan Ouders, Voogden en Onderwijzers.

Met den meesten lof wordt in het *Nederl. Algemeen Advertentieblad* van 22 en 23 Maart, in het *Dagblad van Zuidholland en 's Hage* van 30 Maart, in de *Nieuwe Rotterd. Courant* en het *Weekblad voor Middelbaar en Gymnasiaal Onderwijs* van 13 April en in de *Wekker* van 26 April gewag gemaakt van het doel en den inhoud van de

MENTOR,

Raadgever voor de Nederl. jeugd, in school en huis, ook voor Opvoeders en Onderwijzers. — Prijs per jaargang, bestaande uit 52 bladen druks, gewoon schrijfformaat, f 2.—, franco per post f 2.60.

Algemeen is verzonden :

HET VOLKSONDERWIJS IN DE XIX^{de} EEUW.

Naar het Fransch van E. DE LAVELEYE, *met aantekeningen en een voorbericht* van J. W. REGT, hoofdonderwijzer te Waddinxveen. Prijs f 1.50.

Uitgaven van **D. MIJS**, te Tiel.

[416]

GEKLEURDE

WANDKAART DER WERELD

volgens MERCATORS projectie.

Hoog 1.6 Ned. El, breed 2 Ned. El (zonder namen).

MET CARTONS DER WERELDSTROOMEN EN WINDEN.

Prijs slechts f 3.—.

Eene ferme kaart, doeltreffend geschikt ter aanplakking tegen den muur der school, om onwillekeurig de omtrekken der werelddeelen in het geheugen der kinderen te prenten, de ligging der plaatsen zonder zoeken te leeren aanwijzen en alzoo het aardrijkskundig onderwijs te bevorderen. *De geringe prijs stelt haar onder het bereik van elken onderwijzer, om deze kaart op zijne school te brengen.*

Uitgave van C. F. STEMLER, te Amsterdam.

[417]

Uitgaven van W. E. J. TJEENK WILLINK,
te Zwolle.

NIEUWE SCHRIJFMETHODE voor de Lagere scholen en Inrichtingen van middelbaar onderwijs; opgedragen aan den Heer Dr. J. J. KREENEN, *Inspecteur voor het Lager onderwijs in Overijssel*. Door H. BAARSCHERS, *Onderwijzer te Hardenberg*. Prijs f 1.80.

Deze **schrijfmethode** bestaat uit 30 *Voorschriften* benevens *Inleiding*, terwijl bij elk Exemplaar de Schrijfboeken N°. 1—3 worden afgeleverd, zoo als die tegen 7½ cent per stuk te bekomen zijn.

De Heer Dr. J. J. KREENEN, *Inspecteur van het Lager onderwijs in de provincie Overijssel*, toonde veel belangstelling in het plan en zag alle proeven na.

De praktische doelmatigheid dezer methode werd vóór het afdrukken der *Voorbeelden* beproefd aan de Departements-school der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, door de Heeren MUIJDERMAN, *Hoofdonderwijzer*, en POSTEL, geëxamineerd volgens de Wet op het middelbaar onderwijs, voor het Schoonschrijven. Beiden verklaarden zich zeer ingenomen met deze volgens hun gevoelen zeer praktische en weinig kostbare **schrijfmethode**.

Om de invoering op de scholen zoo gemakkelijk mogelijk te maken, zijn van de *Voorbeelden* te bekomen:

N°. 1—13, behoorende bij het eerste Schrijfboek, voor f 0.78.

" 14—18, " " " tweede " " " " 0.30.

" 19—30, " " " derde " " " " 0.72.

Zie de aanprijzende beoordeeling in het *Weekblad voor Lager, Middelbaar en Gymnasiaal onderwijs*, 1867, n°. 3.

EERSTE, TWEEDE, DERDE en VIERDE LEES-BOEKJE, van eenen Vriend der jeugd. Omgewerkt door H. BAARSCHERS, *Onderwijzer te Hardenberg*. Prijs 5, 7½, 7½ en 10 ct.

Van deze *Leesboekjes* wordt nu uitgegeven: van het eerste de VIJFDE DRUK, van het tweede de VIERDE DRUK, van het derde en vierde de DERDE DRUK, allen geheel omgewerkt door den Heer H. BAARSCHERS.

LEESBOEK voor de Lagere scholen en Normaallessen; ter bevordering eener ongekunstelde, beschaafde uitspraak, door H. BAARSCHERS, *Onderwijzer te Hardenberg*. DERDE DRUK. Prijs 15 ct.

Door den algemeenen bijval en het invoeren op onderscheidene scholen werd deze DERDE DRUK noodig binnen het jaar na de uitgaaf van den eersten druk.

In de beoordeeling van dit boekje in de *Nieuwe Bijdragen voor onderwijs* leest men o. a.:

„Wil men kinderen leeren lezen in verschillende toonen, men dient dan een boek te hebben opzettelijk voor dat doel geschreven door

een bevoegde hand, en niet een dat fragmenten uit de beste schrijvers van vroegeren en lateren tijd geeft: de schoonheden dier auteurs zijn nog paalen voor de zwijnen geworpen.

Het werkje, dat wij hier aankondigen, schijnt ons bijzonder geschikt voor het meer genoemde doel: bevordering van eene ongekunstelde, beschaafde uitspraak en een goeden leestoon.

De inhoud der 64 lessen van het werkje ligt geheel onder de bevatting der kleine lezers; zij ontvangen deze leesstof met blijkbare voorliefde, gelijk ons bij ondervinding bleek."

Als proeve van behandeling worden door den recensent een paar Lesjes overgenomen, waarop hij laat volgen:

"Het is geen wonder, dat lessen in dien toon aan de jeugd bevallen en de leestoon door de voordragt van dergelijke stukjes meer natuurlijk en waar moet worden. Wij voorspellen auteur en uitgever van dit werkje een schitterend debiet."

TWEEDE LEESBOEK voor de hoogste klasse der Lagere scholen en Normaallesen; door H. BAARSCHERS. 72 bladz. TWEEDE DRUK. Prijs 20 cent.

Dit boekje is geheel bewerkt in den trant van het *Leesboek*.

De ruime bestellingen, die, al dadelijk na de uitgaaf, aan dit boekje ten deel vallen, strekken intusschen ten bewijze, dat de Heer B. ook in dezen gelukkig is geslaagd.

In de 4de aflevering van het *Ned. Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*, jaargang 1866, zegt de recensent bij eene gelijktijdige beoordeeling van *Natuurlijk lezen*, door G. VAN SANDWIJK, *Leerlingen en Voorbeelden*, door A. A. HOLST en *Tweede Leesboek voor de hoogste klasse der Lagere scholen en Normaallesen*, door H. BAARSCHERS, van dit laatste:

"N°. 3 is een 2de stukje van een vroeger loffelijk aangekondigd 1ste. 't Boekje is met veel oordeel samengesteld en geeft veel aanleiding aan den verstandigen onderwijzer, om met de kinderen en kweekelingen — want voor deze acht ik het ook zeer geschikt — over de taal in al hare verscheidenheid te spreken. Het proza is eigen werk; de poëzie eene kleine keur uit onze dichters. 't Leste 't beste, is op N°. 3 van toepassing."

DE KINDEREN VAN DEN BUITENMAN; een Schoolboekje, bevattende korte lessen over Landhuishouding, en houtsneeplaatjes, door H. BAARSCHERS. DERDE DRUK. Prijs 20 cent.

In *Pestalozzi*, *Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*, 1867, eerste aflevering, komt voor:

De bekende hoofdredacteur der *Landbouw-Courant* Dr. L. MULDER zegt in zijn aanprijzend woord: "De Heer BAARSCHERS is er in

geslaagd, om op onge Kunstelde wijze veel goeds te zeggen. Zijne korte lessen verdienen allezins door de kinderen van den buitenman gelezen en met zorg behartigd te worden." Wat zullen wij, ná dit woord, zeggen? Dat wij het volkomen met dien Heer eens zijn.

't Is een boekje van 64 bladzijden kl. 8vo. De schrijver heeft kinderen van 11 en 12jarigen ouderdom op het oog gehad. Over veel een weinig; maar dat over 't geheel zeer goed is. Wij wenschen schrijver en uitgever goed succes.

Binnen kort verschijnt het *Tweede stukje* van DE KINDEREN VAN DEN BUITENMAN, door H. BAARSCHERS, met houtsnēplaatjes. Prijs f 0.25.

De Heer VRIESE, *Hoofdonderwijzer aan de Normaalschool te Zwolle*, nam de bewerking op zich van den VIJFDEN DRUK van

VAN DER VEGT, *Keur van nuttige en aangename Verhalen voor de jeugd*, 110 bladzijden. Prijs 30 cent.

Over dit werkje vindt men de volgende aankondiging in het *Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*:

„Ik heb het boekje in zijn geheel zelf niet gelezen, maar het mijnen kinderen in handen gegeven, die aan den inhoud veel genoeg gehad hebben. Wat ik zelf gelezen heb, is mij wel bevallen. Het bevat, meest in proza, door een enkel liedje afgewisseld, bijna geheel vertellingen van allerlei inhoud, juist geen vertellingen, die de verbeelding hoog spannen. Ik geloof met den Heer VRIESE, dat een boek van meer aangename inhoud zijn nut heeft tusschen de behandeling van meer ernstige onderwerpen. Door den verschillenden leestoon, dien het vordert, werkt het ook voordeelig op het lezen. In alles moet men zich voor overdrijving wachten: had men vroeger in de schoolboeken alleen vertellingen en wordt dat tegenwoordig met grond afgekeurd, men behoeft daarom de kinderen niet altijd en altijd weér met wetenschappelijke onderwerpen bezig te houden. Ik geloof daarom, dat dit boekje, hetwelk zich door goed papier aanbeveelt, nevens anderen met vrucht gebruikt kan worden.”

REKENBOEK voor eerstbeginnende leerlingen, door H. KROON RAMAKER. 1ste stukje, 2de DRUK, 20 cent. 2de stukje, 25 cent. 3de stukje, 35 cent. De prijs der Antwoorden is $7\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$ en 10 cent.

H. DE BOER, *Oefeningen in de Vormleer*, voor de scholen, ten dienste der leerlingen. **TWEDE DRUK**, herzien door E. L. VEENSTRA, *Hoofdonderwijzer te Steenwijk*. Met platen 30 cent. Zonder platen 15 cent.

Proeve van een Leesboekje over den beredeneerden Landbouw, ten gebruike der *Dorpsscholen*, door E. C. ENKLAAR. VIERDE DRUK. 30 cent.

De Landbouw zoo als hij zijn kan. Een Volksleesboek, door E. C. ENKLAAR. TWEDE DRUK. Prijs 30 cent.

De Moestuin, in maandelijksche Tuinoefeningen, vrij gevolgd naar den *Calendrier du bon Cultivateur*, par M. DE DOMBASLE, door E. C. ENKLAAR. Prijs 30 cent. Bij 25 of meer exempl. 25 cent.

HOOGDUITSCH SPEAKKUNST, of gemakkelijke wijze om de Hoogduitsche taal te leeren; door J. V. MEIDINGER, 13de druk. Herzien door W. A. ELBERTS. 520 bladz. Prijs f 1.80.

Dit Schoolboek, waarvan de Twaalfde en Dertiende druk herzien is door den Heer W. A. ELBERTS, is alomt gunstig bekend en wordt voortdurend algemeen gebruikt.

ENGLISH READING LESSONS, Extracted from the works of eminent English writers, designed as an instructive amusement for young persons of both sexes, to improve their language, for schools and private learning. With a complete vocabulary. Prijs f 1.25.

Aan deze met zorg gekozen bloemlezing uit Engelsche schrijvers, voorzien van eene Woordenlijst, valt van elk, die er mede kennis maakt, eene gunstige ontvangst te beurt. — De opvolging der stukken is zeer geleidelijk.

VOORSTELLEN ter oefening in de allereerste beginselen der Algebra, door W. SMAASEN, in *leven Leeraar in de Wis- en Natuurkunde aan het Gymnasium te Kampen*, benevens Antwoorden. DERDE DRUK, herzien door Dr. BIERENS DE HAAN, *Hoogleeraar te Leiden*. 2 stukken. Prijs te zamen f 0.60.

Deze voorstellen worden op onderscheidene instellingen van Middelbaar onderwijs gebruikt.

Dr. W. C. H. STARING, **VOORMAALS en THANS**. Opstellen over Neêrlands grondgesteldheid. Prijs f 3.—

Deze Bundel bevat de volgende onderdeelen: De tijdperken der voorwereld van Nederland. *Met een kaartje*. — De veenen en de veenwording. *Met een kaartje*. — Uitputting der veenen. — De keijen der heidevelden of het Nederlandsch diluvium. *Met een kaartje*. Het zakken van den bodem. — Verlies en aanwinst van land. *Met twee kaartjes*. — Lijst der Nederlandsche inpolderingen. — De wateren van Nederland. — Verandering van den bodem door den mensch.

[418]

FRANSCH E TAAL.

Bj J. M. E. MEIJER, te Amsterdam, is van de pers gekomen en alom verzonden:

A. VAN DER HOEVEN, le guide de la conversation française, destiné aux écoles d'instruction moyenne en hollandse. f 0.75.

Men leest in het *Leeskabinet* 1866, n°. 12, aangaande dit werkje:

„Wij beschouwen het als eene aanwinst voor de studie van het Fransch, en gelooven dat de onderwijzers, die het bij hunne leerlingen invoeren, reden zullen hebben om den heer VAN DER HOEVEN dankbaar te zijn voor de moeite, die hij zich gegeven heeft, om dezen *Guide* (die inderdaad een uitmuntende gids mag heeten) zamen te stellen.”

Tevens zijn bij denzelfden uitgever weder van de pers gekomen:

NIEUWE DRUKKEN van

A. VAN DER HOEVEN, beginselen der Fransche taal gemakkelijk gemaakt, als: 1e Stukje, 10e druk; 2e Stukje, 8e druk; 3e Stukje, 7de druk; 4de Stukje, 5de druk. Manuel de lecture et de version française pour les commençants, tome Ier, 4e Edition. Abrégé de la grammaire française. 2e Edition.

[419]

Door P. ANDRÉE MENDER, te Barneveld, is verzonden:

Het zingende Vogeltje.

Verzameling van (25) Zangstukjes voor de laagste klassen der Volksschool en voor Bewaarscholen;

DOOR

G. LAMMERS,

Hoofdonderwijzer te Renswoude.

Prijs 17½ cent.

[420]

Lehr- und Uebungsbuch

DER

Deutschen Sprache

zum Schul-, Privat- und Selbstunterricht

mit Angabe der Aussprache und Betonung

VON

C. R. FROWEIN,

Erster Theil.

Wordt op heden uitgegeven door de Boekhandelaren C. L. SCHLEIJER
EN ZOON, te Amsterdam. Prijs f 1.15.

Bij alle Boekhandelaren zijn Ex. ter inzage te bekomen.

[421]

NATUURKUNDE.

G. B. VAN GOOR te Gouda debiteert met *uitmuntend succes*,
de **Vierde thans geheel nieuwe uitgave** van:

P. van der BURG,

EERSTE GRONDBEGINSELEN DER NATUURKUNDE,
strekking tot Leesboek voor alle standen, hoofdzakelijk tot zelf-
onderricht voor Jongelieden en tot handleiding voor Onderwijzers.
Met *Alphabetisch Register* en **652** tusschen den tekst gedrukte
Houtsneel-Figuren. Prijs Compleet in 3 deelen. f 5.—

De 4de verbeterde en vermeerderde druk van

P. van der BURG,

SCHETS DER NATUURKUNDE, ten dienste der Scholen,

1ste stukje met 79 Figuren 45 Cents.

2de " " 76 " 40 "

3de " " 104 " 50 "

Compleet in één deel met *Alphabetisch Register* f 1.45.

[422]

BELANGRIJK BERIGT

voor de Inteekenaars en hen, die wenschen in te teekenen op den tienden Jaargang, nieuwe serie (1867) van het

NEDERLANDSCH TIJDSCHRIFT

VOOR DE PRAKTISCHE BEOEFENING VAN

de Fransche, de Engelsche en de Hoog- duitsche taal en Letterkunde.

waarvan de prijs *f* 3 per jaar en n°. 1 dezer dagen verschenen is.

De ondergeteekende heeft besloten, aan de eerste *twee honderd Inteekenaars*, daaronder begrepen de reeds geabonneerden op bovengenoemd Tijdschrift, als PREMIE uit te reiken het alom gunstig bekende werk:

Soirées Littéraires. Histoire anecdotique des auteurs français avec des appréciations littéraires tirées des meilleurs littérateurs et de nombreuses citations. Moyen-âge -- Renaissance XVIIème Siècle. par L. Paul Delinotte, waartus de prijs *f* 1.50 is.

Men leze verder het Prospectus, bovendien bevattende als bijzonder fauteur voor de *Inteekenaars* een zeer voordeelig aanbod der vorige Jaargangen van genoemd Tijdschrift tegen verminderden prijs, hetwelk door den *Boekhandel* of op *Franco* aanvraag te bekomen is bij de Wed. D. R. VAN WERMESKERKEN, te *Tiel*.

[423]

Geslachtlijst

VAN ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

Ten dienste der scholen.

(Volgens de spelling der HH. TE WINKEL en DE VRIES)

Prijs 25 cents.

Uitgaaf van A. HOOGENBOOM, te Amsterdam.

[424]

Uitgaven van A. HOOGENBOOM te Amsterdam.

- Boeser**, Eerste Rekenboekje, 15de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Tweede Rekenboekje, 13de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Derde Rekenboekje, 10de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Vierde Rekenboekje, 6de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Vijfde Rekenboekje, 6de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Eerste Verzameling, 7de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Tweede Verzameling, 6de druk, 12⁵ cent.
Boeser, Derde Verzameling, 3de druk, 15 cent.
Boeser, Handleiding bij het rekenen uit het hoofd, 1e stukje, 5de druk, 12⁵ cent. 2e stukje, 4de druk, 12⁵ cent.
Brandes, Oefeningen met fouten (Fransche taal) 12⁵ cent.
Hagoort, Eerste Gronden der Ned. Taal, 9de druk, 20 cents.
Hammer, Rijmtafel van vermenigvuldiging, 3 cents.
Iets over de Schei- en Zintteekens, 10 cents.
Koning, Leesstof voor Kinderen uit den Beschaafden Stand, 10 cents.
Van Koten, Rekenb. voor Meisjes, 2 stukjes à 12⁵ cents.
Krom, Leeroefeningen, 1e stukje 12⁵ cent, 2e stukje 20 cents, 3e stukje 25 cents.
Meijer, Bloem en Blad. Leesboek ter bevordering van het Natuurlijk lezen, 25 cents.
Regt, Leesboekje voor eerstb. Leerl., 1e stukje, 4de druk à 5 ct. 2e st. 4de druk à 7⁵ cent, 3e st. 2de druk à 10 cents.
Rijkens, Jezus de beste Kindervriend, 15 cents.
Sluifster, Fransche vertaal oefeningen, 2de druk, 30 cents.
Sluifsters Verz. van rekenk. Voorst., 5e 200tal, 30 cents.
* **Sluifsters**, Oplossingen op bovenstaande, 65 cents.
Stamkart, Handl. leeren Fransche taal, 2de druk, 20 cents.
Swartwolt, Vraagst. Vorml. hoogste kl., 2de druk, 15 cents.
Swartwolt, Vraagst. Vorml. midd. kl. 2de druk, 10 cents.
Tafel van Munten, Maten en Gewichten, 3 cents.
Veenendaal, Aardrijksk. en Chron. van Nederland, 2de druk, 8 ct.
Veenendaal, Aardrijksk. van Nederland, 2de druk, 5 cents.
Vos, Opgaven hoofdregelen der rekenk., 7de druk, 5 cents.
Witkamp, Nederl. Spraakkunst, 7⁵ cents.
Witkamp, Theorie der rekenkunst, 10 cents.
Wolff, Gemakkelijke Leeslesjes, 2de druk, 12⁵ cents.
* **Het Kompas**, opgeplakt à 30 cents, onopgeplakt 20 cents.
* **Onuitgewerkte** Tafel van vermenigv. *plano* à 20 cents.

NB. Met uitzondering van de met * geteekende, worden van bovenstaande, **present Ex.** ter kennismaking aangeboden.

Bij I. M. J. VAN NES, te Kampen, ziet het licht :

Leerlust.

LEERBOEKJES, in vier stukjes, naar de Lees-leerwijze van PRINSEN, en volgens de Spelling van het Woordenboek door J. ALLIROL, *Hoofdonderwijzer te Kampen*. Met druk en schrijffletters. Prijs: 1ste stukje 6 cts.; 2de stukje 8 cts.; 3de stukje 8 cts. en 4de stukje 10 cts.

Deze boekjes zijn reeds op verscheidene scholen ingevoerd.

[426]

De Schoolschrijfboeken

uit de fabriek van

J. C. NEISZEN en Co, Hoogstraat, 10—63, te Rotterdam.

zijn zeer aan te bevelen wegens de *goede kwaliteit* van het papier en de *zeer lage prijzen*.

[427]

DE GEBROEDERS VAN CLEEF, te 's Gravenhage, debiteren met goed succes :

Comte, Dr. F. C. le, Essai sur la flexion des verbes français. 8vo. f 1.50

Maury's natuurkundige aardrijkskunde, vertaald door M. J. van NIEUWKUIJK, onder toezicht en met eene voorrede van Dr. L. J. BURGERSDIJK. Post 8vo. Met 2 platen f 1.25

Reis, (de paedagogische) van Prof. P. J. VETH, beschouwd door de Algemeene onderwijzers-vereeniging, gevestigd te Rotterdam f 0.50

Roorda van Eysinga, Dr. P. P., Noodzakelijk Handwoordenboek der Nederduitsch-Maleische taal. 12de veel vermeerderde en verbeterde druk. Kl. 8vo. f 1.00

— Algemeen Nederduitsch-Maleisch Woordenboek, in de Hof-, Volk- en Lage taal, met aanduiding der woorden, welke uit de Oostersche en Westersche talen ontleend zijn. 8vo. Geb. in half led. band. f 12.70

Sypestejn, Jhr J. W. van, Nederland en Brandenburg in 1672 en 1673. 8vo. f 0.90

— Geschiedkundige Bijdragen. Uit onuitgegeven stukken bewerkt en toegelicht. I en II, elke ad f 2.25

III - 3.50

SCHOOLNIEUWS.

P E N S I O E N E N

door den Koning, krachtens de wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad n°. 103), verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.

(Vervolg der opgave op bladz. 326.)

Bij Kon. besluit van den 1 Junij 1867, n°. 43, is pensioen verleend:

aan A. KEERIS, gewezen hoofdonderwijzer te *Spoordonk*, gemeente *Oirschot*, ten bedrage van *f* 266;

aan A. SCHEER, gewezen hoofdonderwijzer te *Giessen-Nieuwkerk*, *f* 466;

aan W. WAGENAAR, gewezen hoofdonderwijzer te *Loosdrecht*, *f* 530;

aan R. TIJHOFF, gewezen hoofdonderwijzer te *Raalte*, *f* 461.

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

U T R E C H T.

Tweede schooldistrict.

Zwijlen, den 18 Mei 1867. Heden heeft in het schoolvertrek der Openbare school alhier de vereenigde vergadering der beide onderwijzers-gezelschappen van dit schooldistrict plaats gehad. Er waren zes en twintig deels hoofddeels hulponderwijzers onder voorzitting van den Schoolopziener tegenwoordig. Na het vaststellen van de notulen der voorgaande vergadering, werd er verslag gedaan van de werkzaamheden van de gezelschappen. In beide gezelschappen hebben de vergaderingen, zooveel de tijdsomstandigheden het toelieten, geregeld plaats gehad, en zijn de leer vakken in de vroeger bepaalde orde behandeld. Over het algemeen hebben de hulponderwijzers bewijzen van belangstelling gegeven in de lessen, welke hun door de hoofdonderwijzers zijn gegeven. Ook hebben zij met ijver de taak vervuld, welke hun is opgedragen, en voornamelijk door het maken van opstellen getoond, dat zij deze gelegenheid tot hunne vorming, welke hun door de hoofdonderwijzers aangeboden wordt, op prijs weten te stellen. Ingevolge het besluit der voorgaande vergadering, werden dan ook heden drie opstellen, welke in de gezelschappen deze onderscheiding waardig gekeurd waren, door de schrijvers voorgelezen. Het eerstvoorgedragen opstel bevatte een overzicht van de lotgevallen van JACOB VAN BEIJEREN, door den hulponderwijzer J. LAM, te *Tienhoven*. Men had aan dit opstel daarom boven andere de voorkeur gegeven, omdat de schrijvers wel geraadpleegd, maar niet afgeschreven waren. Uit

het verschillend erfregt, dat in de Staten gold, welke tot de nalatenschap van JACQBA'S vader behoorden, werden de moeilijkheden zeer duidelijk afgeleid, waarmede deze vorstin te kampen heeft gehad; vervolgens werden hare ongelukkige huwelijken beschreven, zoodat de aanhoorders zich konden voorstellen hoe trapsgewijze deze vorstin, die aanvankelijk tot Koningin van *Frankrijk* bestemd scheen, eindigde met den staat van een eenvoudigen edelman deelachtig te worden, en op jeugdigen leeftijd stierf. Het tweede opstel, van den hulponderwijzer J. GRIFFIOEN, te *Abcoude-Proostdij*, betref de schrijfleerwijze in het algemeen, zoo als ze, naar het inzien van den schrijver, in de lagere school behoort ingerigt te zijn, om de beste vruchten op te leveren. Daar er in de zamenleving voor elken burger behoefte bestaat aan loopend, en niet aan staand schrift, moet het schrijven in de school de aanleiding zijn om goede vlugschrijvers te vormen. Over het algemeen echter is men in het beoefenen van het schrijven te veel aan het oude blijven hangen en, in plaats van het schoonschrift, behoort men het leesbaar brievenschrift in de school te beoefenen. Het schrijven is eene werktuigelijke beweging der vingers, en daarom kan men niet te veel zorg besteden aan het leeren houden van de pen, het plaatsen van de hand, en het rigten van het hoofd en van het geheele ligchaam, zelfs vóór dat de leerlingen aanvangen met schrijven. Deze oefeningen kunnen reeds in de laagste klasse plaats hebben. Het eigenlijk schrijven nu zal aanvankelijk bestaan in het namaken van de eenvoudigste lettervormen, en dus eene oefening in het staand schrift zijn, doch zoodra de leerlingen woorden kunnen schrijven, wordt het tijd om meer opzettelijk oefeningen te laten doen tot voorbereiding van het briefschrift, welke daarin bestaan, dat de hand niet telkens verplaatst of de pen van het papier niet opgeheft worde. Aldus voortgaande, meende

spreker tot zijn doel te zullen geraken, doch slechts onder voorwaarde, dat het schrijven steeds onder het toezigt van den onderwijzer plaats hebbe, en niet, zoo als vroeger, tot de zoogenaamde stille werkzaamheden gebragt worde. Dit opstel mogt de goedkeuring van de aanhoorders in ruime mate wegdragen, omdat het bewijzen van eigen onderzoek en nadenken bevatte. Het derde opstel, van den hulponderwijzer J. A. P. WESTERINK, te *Breukelen*, betref de vraag: in hoeverre het van belang te achten is, dat de eerste beginselen der natuurkunde in de volkschool onderwezen worden? Bij de beantwoording daarvan werd door den schrijver voornamelijk de omvang van de kennis van de natuur in de lagere school aangewezen, en werden daaraan eenige opmerkingen toegevoegd, betreffende de leerwijze, welke door den onderwijzer behoort gevolgd te worden.

Nadat men elkander over deze opstellen onderhouden had, deed de hoofdonderwijzer H. BREUNINGHOFF, van *Abcoude-Proostdij*, eene voordragt over de vraag: is de tegenwoordige opleiding van de kweekelingen geschikt om met grond te kunnen verwachten, dat zij aan hunne bestemming zullen beantwoorden. Naar aanleiding van de beantwoording van deze vraag, wierd de stelling behandeld, welke men wel eens verneemt van mannen, die met het schooltoezigt belast zijn, en die zeggen: de wetenschappelijke ontwikkeling der onderwijzers moet goed zijn, dan zal de kunst van onderwijzen wel komen. Het eerste deel van dit gezegde is, volgens spreker, volkomen waar, doch op het tweede zijn veel aanmerkingen te maken. Vervolgens deelde hij mede, dat aan de vroegere Rijkskweekschool te *Haarlem* ruimschoots gelegenheid was, om zelf te zien en op te merken, en zich daardoor tot onderwijzer te vormen. Daar kon men scholen leeren kennen, en, al onderwijzende in goede en in minder goede scholen, moest men wel zelf onderwijzer worden.

Doch ook de wetenschappelijke opleiding, in die kweek-school gegeven, was niet zoo gebrekkig, als men het wel eens heeft doen voorkomen. Spreker besloot zijne rede met een warm woord ter herinnering van zijn vroegeren leermeester, den Heer PRINSEN. Ten slotte betoogde spreker nog, dat de meeste dorpskweekelingen beter *tact* hebben tot het geven van onderwijs, dan zij, die weinig in de school werkzaam zijn geweest. Ook zou de vraag kunnen behandeld worden: hoe moeten de examens ingerigt worden tot het verkrijgen van eene acte van bekwaamheid? Doch even als spreker vrijmoedig zijne gedachten geuit had, zoo noodigde hij ook anderen uit, dat zij even zoo zouden doen. Immers al ons streven, zoo eindigde hij, moet zijn: medewerken tot de bevordering en tot den bloei van het onderwijs in Nederland.

De laatste voorlezing was die van den onderwijzer H. KLUIWER, aan *de Hoef*, te *Mijdrecht*, die in eene dikwijls geestige, doch ook wel eens scherpe, rede aantoonde, hoe de onderwijzer ten gevolge van omstandigheden, welke geheel en al buiten zijn invloed liggen, zijne droombeelden gaande weg aflegt of verliest.

Na een eenvoudig ontbijt gebruikt te hebben, verlieten de talrijk opgekomen leden de vergadering, in de hoop, dat zij elkander in het volgende jaar te *Wilnis* zouden wederzien.

L I J S T

der school- en huisonderwijzers en onderwijzeressen, die in het voorjaar van 1867 examen afgelegd en acten van bekwaamheid verkregen hebben.

I.

HOOFDONDERWIJZERS.

A.

Achterberg, Lambert, geb. 27 April 1839, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Ochten, had den derden rang.

Assen, Riemer van, geb. 16 Jan. 1844, geëxam. in Friesland, hulponderwijzer te Dockum, had acte als hulponderwijzer.

B.

Baan, Antonie Levinus Cornelius van der, geb. 16 Nov. 1841, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Alblasterdam, had acte als hulponderwijzer.

Bannink, Joannes Hermanus, geb. 29 Dec. 1843, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer.

Bleijenberg, Wilhelm Adolf, geb. 2 Sept. 1843, geëxam. in Groningen, huisonderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer.

Boer, Steije de, geb. 29 Aug. 1843, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Beerta, had acte als hulponderwijzer.

Boorsma, Pieter Anne, geb. 1 Mei 1844, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer.

Braam, Simon van, geb. 16 Junij 1843, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Leerdam, had acte als hulponderwijzer.

Brinks, Willem, geb. 31 Julij 1843, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Wildervank, had acte als hulponderwijzer.

Brouwer, Nikolaas, geb. 7 Maart 1844, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Krimpen a/d Lek, had acte als hulponderwijzer.

Brugge, Pieter Nicolaas van der, geb. 6 Aug. 1843, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Lekkerkerk, had acte als hulponderwijzer.

C.

Claessen, Jan, geb. 14 Dec. 1843, geëxam. in Limburg, hulponderwijzer te Sittard, had acte als hulponderwijzer.

D.

Demmenie, Arij, geb. 26 Nov. 1843, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Delft, had acte als hulponderwijzer.

Deukeren, Klaas van, geb. 12 Jan. 1842, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Westzaan, had acte als hulponderwijzer.

Driessen, Hendricus Leonardus Cornelis, geb. 29 Nov. 1842, geëxam. in Noordbrabant, te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer.

E.

Eerdbeek, Hendrik, geb. 3 Mei 1843, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer.

F.

Feringa, Jan, geb. 28 Dec. 1843, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer.

G.

Gartmann, Willem Andries, geb. 16 Oct. 1843, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te Tilburg, had acte als hulponderwijzer.

Gijlstra, Jan, geb. 21 Dec. 1843, geëxam. in Friesland, hulponderwijzer te Sneek, had acte als hulponderwijzer.

Goldschmidt, Jan, geb. 28 Jan. 1843, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer.

Gosses, Sjoerd, geb. 12 Jan. 1844, geëxam. in Friesland, hulponderwijzer te Dragten, had acte als hulponderwijzer.

Gruneveld, Geert, geb. 9 Febr. 1842, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Dordrecht, had acte als hulponderwijzer.

H.

Havinga, Egbertus, geb. 13 April 1843, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Gouda, had acte als hulponderwijzer.

Hermans, Jan Hendrik Joseph, geb. 19 Mei 1842, geëxam. in Limburg, hulponderwijzer te Buchten, had acte als hulponderwijzer.

Hoekstra, Auke, geb. 12 Maart 1844, geëxam. in Friesland, hulponderwijzer te Sneek, had acte als hulponderwijzer.

Hommema, Roelof, geb. 22 Aug. 1843, geëxam. in Friesland, hulponderwijzer te St. Anna Parochie, had acte als hulponderwijzer.

J.

Jager, Pieter Gijsbert de, geb. 8 Oct 1840, geëxam. in Zeeland, hulponderwijzer te Middelburg, had acte als hulponderwijzer.

Japikse, Jacobus, geb. 13 Sept. 1840, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer.

Jong, Rintje de, geb. 18 Nov. 1843, geëxam. in Friesland, hulponderwijzer te Lemmer, had acte als hulponderwijzer.

K.

Keulen, Hille, geb. 14 Aug. 1840, geëxam. in Friesland, hulponderwijzer te Sneek, had acte als hulponderwijzer.

Koetsier, Pieter, geb. 16 Jan. 1843, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer.

L.

Laan, Roelof Cornelis, geb. 18 Febr. 1844, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Hellevoetsluis, had acte als hulponderwijzer.

Lantermans, Johannes, geb. 25 Jan. 1841, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer.

Lavell, George, geb. 18 Maart 1841, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Amersfoort, had acte als hulponderwijzer.

Linde, Jan van de, geb. 1 Maart 1841, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Dordrecht, had acte als hulponderwijzer.

Loos, Petrus Johannes, geb. 19 Oct. 1843, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te Eindhoven, had acte als hulponderwijzer.

M.

Matthijs, Petrus Cornelis, geb. 28 Mei 1842, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Sommelsdijk, had acte als hulponderwijzer.

Meijnen, Joannes, geb. 10 Maart 1829, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Groningen, had den derden rang.

Metz, Henri Gerardus, geb. 5 Jan. 1842, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer.

Minderhoud, Aarnoud, geb. 16 Nov. 1843, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Schoonhoven, had acte als hulponderwijzer.

Modderman, Remees Floris, geb. 13 Jan. 1844, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer.

Moll, Aalbert, geb. 19 Maart 1843, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Putten, had acte als hulponderwijzer.

Moojen, Dirk, geb. 29 Nov. 1837, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Gouda, had acte als hulponderwijzer.

N.

Nijzen, Gijsbertus, geb. 23 April 1842, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Dordrecht, had acte als hulponderwijzer.

Noorman, Jannes, geb. 2 Nov. 1839, geëxam. in Drenthe, onderwijzer te Nieuw Schoonebeek, had acte als hulponderwijzer.

O.

Oliemans, Cornelis, geb. 1 Nov. 1842, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer.

Oostveen, Dirk van, geb. 18 Mei 1841, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Dordrecht, had acte als hulponderwijzer.

P.

Palsenborg, Hendrik Jan, geb. 8 Julij 1841, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Eibergen, had acte als hulponderwijzer.

Pol, Gerrit van den, geb. 19 Nov. 1843, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Ermelo, had acte als hulponderwijzer.

Priester, Johannes de, geb. 16 April 1842, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Voorburg, had acte als hulponderwijzer.

Princen, Michiel Hubertus, geb. 16 Maart 1843, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer.

Putten, Johannes Hendricus Reinier van der, geb. 21 Febr. 1844, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer.

R.

Redeker, Jacob, geb. 17 Jan. 1843, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Tiel, had acte als hulponderwijzer.

Roelofsen, Steven, geb. 9 Oct. 1843, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer.

Rooijen, Hendrikus Hermanus Jacobus van, geb. 23 Febr. 1843, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer.

Ruijter, Paulus Hermijns de, geb. 1 Mei 1843, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Amerongen, had acte als hulponderwijzer.

S.

Scheltens, Jan, geb. 4 Dec. 1838, geëxam. in Drenthe, onderwijzer te Eexterveen, had acte als hulponderwijzer.

Schippers, Jacob, geb. 21 Nov. 1843, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer.

- Schrijnmakers, Petrus Johannes*, geb. 20 Maart 1843, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te Leur, had acte als hulponderwijzer.
- Smidts, Pieter*, geb. 30 Mei 1843, geëxam. in Friesland, hulponderwijzer te Akkrum, had acte als hulponderwijzer.
- Smit, Hendrik*, geb. 6 Febr. 1844, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Wormerveer, had acte als hulponderwijzer.
- Smith, Franciscus Hendrikus Johannes*, geb. 27 Oct. 1842, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer.
- Smits, Jacobus*, geb. 7 Nov. 1840, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Zutphen, had acte als hulponderwijzer.
- Staal, Adriaan*, geb. 27 Mei 1843, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer.
- Stark, Nicolaas*, geb. 1 April 1844, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Uitgeest, had acte als hulponderwijzer.

T.

- Tabak, Johannes*, geb. 10 Mei 1843, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer.
- Teerink, Gerrit Willem*, geb. 30 Sept. 1841, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te Klundert, had acte als hulponderwijzer.
- Thierrij, Daniel Raimond*, geb. 5 Mei 1842, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer.
- Tijl, Antoine Henri Elie*, geb. 2 Dec. 1843, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Tiel, had acte als hulponderwijzer.
- Treffers, Willem Gijsbert*, geb. 26 Aug. 1843, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Delfshaven, had acte als hulponderwijzer.

V.

- Verlaan, Willem Hendrik*, geb. 15 Febr. 1843, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer.
- Verschuren, Hendrikus Antonie*, geb. 20 Jan. 1844, geëxam. in Limburg, hulponderwijzer te Venraij, had acte als hulponderwijzer.
- Vlam, Ludovicus Maria Mattheus de*, geb. 30 Mei 1843, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te Rijsbergen.

W.

- Waterbolk, Harm*, geb. 25 Sept. 1843, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Andel, had acte als hulponderwijzer.

IJ.

IJserinkhuijsen, Johannes, geb. 10 Maart 1844, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer.

Z.

Zanden, Gijsbertus van der, geb. 20 Nov. 1841, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Leerdam, had acte als hulponderwijzer.

II.

HOOFDONDERWIJZERESSEN.

A.

Amstel, Maria Elisabeth van, geb. 21 Sept. 1841, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres.

B.

Berhaut, Maria Hubertina Josephina, geb. 3 Dec. 1840, geëxam. in Limburg, te Roermond, had acte als hulponderwijzeres.

Bernhardi, Ludovico Damina Jeannette, geb. 8 Julij 1843, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres.

Bogaers, Anna Maria Barbara Gerarda, geb. 5 Febr. 1841, geëxam. in Limburg, te Vaals, had acte als huisonderwijzeres.

F.

Frackers, Elizabeth Johanna Catharina, geb. 31 Julij 1841, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te Alphen, had acte als hulponderwijzeres.

G.

Grimmelt, Dina Helena Josephina, geb. 26 Oct. 1843, geëxam. in Limburg, te Heijthuijsen, had acte als hulponderwijzeres.

H.

Haesen, Maria, geb. 19 Oct. 1835, geëxam. in Limburg, te Maastricht, had acte als hulponderwijzeres.

Hallo, Johanna Hillegonda Emma, geb. 21 Junij 1842, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Zaandam, had acte als hulponderwijzeres.

Helmhout, Johanna Elisabeth, geb. 9 Dec. 1843, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres.

Hicken, Marie Elisabeth, geb. 17 Junij 1842, geëxam. in Utrecht, huisonderwijzeres te Driebergen, had acte als hulponderwijzeres.

Hoitsema, Aurelia Maria, geb. 11 Oct. 1842, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te 'sGraveland, had acte als hulponderwijzeres.

J.

Jans, Maria Antonia, geb. 7 Oct. 1843, geëxam. in Limburg, te Roermond, had acte als hulponderwijzeres.

Jonker, Pietje, geb. 19 Dec. 1842, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres.

L.

Leng, Henriette de, geb. 18 Sept. 1842, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te Leiden, had acte als hulponderwijzeres.

Lugt, Evelina Adriana van der, geb. 11 Sept. 1842, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres.

M.

Mallinckrodt, Carolina, geb. 20 Mei 1843, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres.

Meij, Wilhelmina Hendrika, geb. 11 Mei 1839, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Arnhem, had acte van algemeene toelating als schoolhouderes.

Meuter, Eugenia Maria Louisa, geb. 20 Dec. 1841, geëxam. in Limburg, te Sittard, had acte als hulponderwijzeres.

P.

Pesch, Maria Geertruida van, geb. 6 Maart 1843, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres.

Q.

Quanjer, Hendrika Cornelia, geb. 26 Febr. 1837, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres.

R.

Roldanus, Catharina Roulina, geb. 16 Oct. 1842, geëxam. in Friesland, hulponderwijzeres te Leeuwarden, had acte als hulponderwijzeres.

S.

Schaap, Jacoba Maria, geb. 11 Julij 1842, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Winterswijk, had acte als hulponderwijzeres.

Strootman, Maria Engelina, geb. 23 Febr. 1843, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Amsterdâm, had acte als hulponderwijzeres.

T.

Tak, Elisabeth Cornelia, geb. 18 Aug. 1837, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Zutphen, had acte als hulponderwijzeres.

Tobbe, Anna Maria, geb. 9 Jan. 1843, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Zaandam, had acte als hulponderwijzeres.

V.

Verkerk, Dorothea Maria, geb. 28 Maart 1843, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres.

Visser, Cornelia Johanna Maria, geb. 25 Jan. 1844, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres.

W.

Werdt, Angelica van der, geb. 24 Oct. 1842, geëxam. in Limburg, te Venraij, had acte als hulponderwijzeres.

Wit, Elizabeth Geertruida de, geb. 11 Maart 1844, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres.

III.

HULPONDERWIJZERS.

A.

Alblas, Jan, geb. 29 Julij 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rijswijk.

Arends, Louis Frederik, geb. 15 Oct. 1848, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Vledder.

Asch, Willem van, geb. 11 Dec. 1844, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Beesd.

B.

Baudet, Hermanus Helenus, geb. 30 Sept. 1847, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam, had acte als huisonderwijzer.

Beckmann, Cord Heinrich Dieterich, geb. 1 April 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.

Beerlink, Jannes Bernardus, geb. 6 Maart 1839, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Assen.

Begeer, Bastiaan, geb. 20 Mei 1848, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Haarlem.

Benjaminse, Pieter, geb. 1 Oct. 1848, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te Besoijen.

Berends, Wessel Jan, geb. 8 Jan. 1849, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Nijmegen.

Berg, Gerard Antonie van den, geb. 6 April 1849, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Utrecht.

- Berkhout, Adrianus*, geb. 17 Febr. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Brielle.
- Berne, Hendrikus van*, geb. 8 Febr. 1849, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Utrecht.
- Beumer, Christiaan Frederik*, geb. 24 Febr. 1849, geëxam. in Gelderland, te Arnhem.
- Bisschop, Albertus*, geb. 5 Jan. 1849, geëxam. in Friesland, kweekeling te Leeuwarden.
- Blanc, Arie*, geb. 14 Jan. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Hellevoetsluis.
- Boer, Joan Christiaan van Sierenberg de*, geb. 11 Oct. 1847, geëxam. in Overijssel, te Steenwijk.
- Boer, Sake de*, geb. 7 Febr. 1849, geëxam. in Friesland, kweekeling te Herbarijum.
- Bol, Gerrit*, geb. 4 April 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Helder.
- Boode, Pieter*, geb. 1 Maart 1848, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Amersfoort.
- Boot, Johannes Kornelis*, geb. 15 Dec. 1848, geëxam. in Zeeland, kweekeling te Kerkwerve.
- Borgesius, Beeno Berend*, geb. 22 Dec. 1847, geëxam. in Groningen, te Oude Pekela.
- Bos, Pieter*, geb. 17 Oct. 1847, geëxam. in Noordholland, te Wognum.
- Bosch, Jan Hendrik*, geb. 12 Julij 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Workum.
- Bouwman, Anthonij*, geb. 14 Nov. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Hellevoetsluis.
- Braakenburg, Jacobus Johannes*, geb. 1 Jan. 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Haarlem.
- Braakhuis, Hermanus*, geb. 16 Febr. 1844, geëxam. in Overijssel, te Tubbergen.
- Brandt, Geerlof*, geb. 19 Febr. 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Haarlem.
- Breers, Bernardus*, geb. 18 April 1849, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Pannerden.
- Breetvelt, Abram Richard*, geb. 20 Febr. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Delft.

- Brevée, Izaak*, geb. 22 Oct. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Leiden.
- Briel, Pieter Johan van den*, geb. 9 Nov. 1847, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te 's Bosch.
- Broek, Nicolaas ten*, geb. 24 Jan. 1849, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Amerongen.
- Broekhuizen, Gerrit*, geb. 11 Dec. 1848, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Meppel.
- Broos, Jan*, geb. 10 April 1849, geëxam. in Groningen, kweekeling te Appingedam.
- Brouwer, Klaas*, geb. 8 Nov. 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Wolvega.
- Bruchem, Johannes van*, geb. 10 Jan. 1849, geëxam. in Gelderland, te Culenborg.
- Brugge, Martinus van der*, geb. 26 Oct. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Vlaardingen.
- Bruijn, Jacobus de*, geb. 18 Junij 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.
- Bruins, Willem Frederik Derk Herm Jan*, geb. 21 Febr. 1849, geëxam. in Overijssel, kweekeling te Zwolle.
- Burgerhoudt, Theodorus Jan*, geb. 15 Julij 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Sommelsdijk.
- Buuren, Jacob van*, geb. 19 April 1849, geëxam. in Friesland, kweekeling te Leeuwarden.

C.

- Coevoet, Johannes Baptist*, geb. 30 Julij 1848, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Utrecht.
- Collet, Adolph Michel*, geb. 19 Aug. 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Sexbierum.
- Coops, Carel Louis*, geb. 10 Maart 1849, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Rhenen.
- Courtens, Johannes Jacobus*, geb. 8 Julij 1847, geëxam. in Noordbrabant, te Bergeijk.
- Cramer, Wilhelms*, geb. 6 Jan. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.
- Cremer, Jan*, geb. 29 Julij 1848, geëxam. in Groningen, te Groningen.

Cuijle, Johannes Josephus, geb. 31 Maart 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Leiden.

Cuijpers, Jan Hubertus, geb. 6 Dec. 1847, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te Helmond.

D.

Dam, Volkert, geb. 11 Sept. 1847, geëxam. in Overijssel, te Avereest.
Dekkers, Azuerus, geb. 20 Oct. 1847, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Utrecht.

Dijk, Antonie van, geb. 5 Jan. 1849, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Vreeswijk.

Dijk, Jan van, geb. 22 Nov. 1848, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Harderwijk.

Dijk, Simon van, geb. 8 Maart 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Dordrecht.

Doelman, Adriaan, geb. 15 Dec. 1848, geëxam. in Zeeland, kweekeling te Dreischor.

Dolk, Arie, geb. 28 Nov. 1848, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Haarlem.

Donszelman, Arinoldus, geb. 3 Sept. 1847, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Zegwaard.

Dormaar, Pieter Johan Jakob, geb. 11 Mei 1848, geëxam. in Zeeland, kweekeling te Middelburg.

Draaijers, Gerhard Rudolf, geb. 28 Febr. 1849, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Aalten.

Driessen, Gerard Jozef Theodor, geb. 22 Maart 1848, geëxam. in Limburg, kweekeling te Horst.

Drost, Harm, geb. 12 April 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Gerkesklooster.

E.

• *Edinga, Hans*, geb. 27 Febr. 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Oldeholtpade.

Eijbergen, Julius Hendrikus, geb. 3 Junij 1848, geëxam. in Zeeland, kweekeling te Vlissingen.

Eisses, Jan, geb. 9 Jan. 1849, geëxam. in Groningen, kweekeling te Muntendam.

Ellermeijer, Bartholomeus, geb. 29 Dec. 1848, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Amsterdam.

Elzinga, Rinze, geb. 19 Jan. 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Kortezwaag.

Engelbergh, Gerhardus Johannes, geb. 28 Nov. 1847, geëxam. in Overijssel, te Tubbergen.

Engels, Willem, geb. 31 Dec. 1848, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Assen.

F.

Faassen, Coenraad Ernst, geb. 5 Maart 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Bolnes.

Franken, Lodewijk, geb. 12 Junij 1848, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te 's Bosch.

G.

Gediking, Jasper, geb. 8 Maart 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Hoorn.

Gottmer, Gerardus Hermanus Antonius, geb. 11 Dec. 1847, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Amsterdam.

Graaf, Johannes de, geb. 4 Jan. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Scheveningen.

Greebel, Alexander, geb. 3 Oct. 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

Greven, Antonius Josephus, geb. 20 Jan. 1847, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te Uden.

Groen, Arnoldus Lambertus, geb. 8 Maart 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.

Groenier, Harmannus, geb. 9 Junij 1847, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.

Groeveld, Arij, geb. 26 Jan. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Zuidland.

Groot, Hendrikus de, geb. 20 Nov. 1848, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Nijmegen.

H.

Ham, Johannes van, geb. 23 Febr. 1847, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.

Hamelen, Lammert van, geb. 1 Dec. 1848, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Assen.

Heijden, Franciscus Johannes van der, geb. 2 Sept. 1848, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te 's Bosch.

Heijmans, Pieter Martinus, geb. 11 Julij 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Leiden.

Hieter, Sijriacus, geb. 22 Nov. 1848, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Harderwijk.

Hafman, Johan Philip, geb. 18 Febr. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.

Hogerheijde, Johannes, geb. 7 Junij 1849, geëxam. in Zeeland, kweekeling te Zierikzee.

Horsthuis, Bernardus Franciscus, geb. 14 Sept. 1847, geëxam. in Overijssel, te Haarle.

Houdt, Petrus Lambertus Josephus van der, geb. 12 Oct. 1848, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te Tilburg.

Hourand, Hermanus Johannes, geb. 2 Julij 1844, geëxam. in Limburg, te Maastricht.

Houtgraaf, Frederik, geb. 16 Febr. 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Amsterdam.

Huges, Gerrit, geb. 23 Julij 1847, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.

Hulsenbeek, Alexander Lodewijk, geb. 24 April 1848, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Amsterdam.

J.

Jansen, Albertus Franciscus, geb. 6 Aug. 1847, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Utrecht.

Janssen, Antonius Ernestus, geb. 2 Oct. 1847, geëxam. in Limburg, te Roermond.

Jennissen, Joannes Antonius Hubertus, geb. 8 Sept. 1848, geëxam. in Limburg, kweekeling te Echt.

Jongsma, Jurrit, geb. 21 Aug. 1847, geëxam. in Friesland, kweekeling te Siegerswoude.

K.

Kammen, Djoerd Steven van, geb. 18 Febr. 1849, geëxam. in Friesland, kweekeling te Leeuwarden.

Kamp, Arend, geb. 24 Febr. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Leerdam.

Kampen, Daniel Marten van, geb. 9 Dec. 1848, geëxam. in Groningen, kweekeling te Baflo.

Kanon, Douwe, geb. 5 Maart 1848, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.

- Kappert, Gerrit Jan*, geb. 27 Maart 1849, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Zutphen.
- Keiser, Vilke*, geb. 1 Jan. 1849, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.
- Keiser, Berend*, geb. 29 Oct. 1848, geëxam. in Overijssel, kweekeling te Zuidveen.
- Kemmere, Hubertus Edouard*, geb. 4 Mei 1848, geëxam. in Limburg, te Weert.
- Klinkenberg, Johan Anton*, geb. 1 Nov. 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.
- Kloeke, Albertus Gerardus*, geb. 23 Sept. 1848, geëxam. in Overijssel, kweekeling te Zwolle.
- Klooster, Jan Gerrit ten*, geb. 21 Oct. 1848, geëxam. in Overijssel, kweekeling te Zwolle.
- Kloppers, Johan George*, geb. 1 Oc. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Zegwaard.
- Koster, Arnoldus Ambrosius*, geb. 7 Dec. 1848, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Haarlem.
- Kraal, Johannes Jacobus*, geb. 8 Febr. 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Haarlem.
- Kraan, Karel Johan*, geb. 8 Junj 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te 's Gravenhage.
- Kramer, Pieter*, geb. 15 Oct. 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Harlingen.
- Kremer, Klaas*, geb. 26 Maart 1849, geëxam. in Groningen, kweekeling te Uithuizen.
- Kroef, Martinus*, geb. 15 Febr. 1849, geëxam. in Limburg, te Maastricht.
- Kruissink, Albert Berend*, geb. 25 Oct. 1848, geëxam. in Overijssel, kweekeling te Deventer.
- Kuipers, Gjalt*, geb. 16 April 1848, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.
- Kuipers, Heerke*, geb. 24 Aug. 1848, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Gieten.

L.

- Lacoste, Georg Nicolaas*, geb. 17 Maart 1849, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Anlo.

- Laet, Martinus Hendrikus de*, geb. 12 Julij 1848, geëxam. in Overijssel, kweekeling te Kampen.
- Lankamp, Hermanus*, geb. 1 Nov. 1848, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Amsterdam.
- Laverman, Brune*, geb. 7 April 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Leeuwarden.
- Leempoel, Cornelis Arnoldus*, geb. 24 Febr. 1847, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Veenendaal.
- Leeuwen, Marcellius van*, geb. 21 Jan. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Delft.
- Leeuwen, Paulus van*, geb. 13 Aug. 1844, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te St. Oedenrode.
- Lijbaart, Izak*, geb. 31 Oct. 1848, geëxam. in Zeeland, kweekeling te Middelburg.
- Lovendaal, Gijbertus Wilhelmus*, geb. 11 Febr. 1847, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Nijmegen.

M.

- Mallée, Johannes Gerardus Jacobus*, geb. 19 Aug. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te 's Gravenhage.
- Mars, Gerrit*, geb. 23 Jan. 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Hoorn.
- Meerman, Willem*, geb. 20 Mei 1845, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Papekop.
- Meiboom, Arend*, geb. 6 Aug. 1847, geëxam. in Gelderland, te Terwolde.
- Mierlo, Johannes van*, geb. 20 Oct. 1847, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te 's Bosch.

N.

- Naethuijs, Joannes Maria Agnes*, geb. 29 Dec. 1847, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.
- Nennstichl, Geert Willem*, geb. 26 Oct. 1848, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.
- Nijk, Roelof*, geb. 23 Febr. 1849, geëxam. in Overijssel, kweekeling te Steenwijkerwold.
- Nijzen, Cornelis*, geb. 22 Febr. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Dordrecht.

Noo, Bruno de, geb. 16 Nov. 1848, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Arnhem.

O.

Ommen, Johannes van, geb. 12 Febr. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.

Ooik, Pieter van, geb. 12 Julij 1848, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Utrecht.

Oostergetel, Jantinus Albertus, geb. 26 Nov. 1848, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Assen.

Oostergo, Dirk, geb. 26 Oct. 1845, geëxam. in Friesland, kweekeling te Appelscha.

Oosterhagen, Sikke, geb. 16 Dec. 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Franeker.

Oosterling, Hendrik, geb. 16 Maart 1849, geëxam. in Friesland, kweekeling te Leeuwarden.

Oostveen, Willem Fredrik, geb. 11 Jan. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Leiden.

Orbaan, Johannes Franciscus, geb. 20 Febr. 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Amsterdam.

Ott, Aalwijn, geb. 8 Junij 1848, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Kolhorn.

P.

Ploegsma, Wijnand, geb. 16 Febr. 1849, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.

Poll, Reinhart Aalbert van de, geb. 16 Nov. 1848, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Putten.

Pont, Daniel Jacob, geb. 26 Sept. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te 's Gravenhage.

Poortstra, Willem, geb. 13 Dec. 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Leeuwarden.

Prins, Carel, geb. 12 Jan. 1849, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Apeldoorn.

Prinse, Abraham, geb. 14 Jan. 1848, geëxam. in Zeeland, kweekeling te Zonnemaire.

Prummel, Jakob, geb. 14 Oct. 1847, geëxam. in Groningen, te Veendam.

R.

- Raams, Evert*, geb. 2 Maart 1849, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Nijmegen.
- Ravestijn, Willem Hermanus van*, geb. 25 Sept. 1848, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te Someren.
- Regt, Cornelis de*, geb. 23 Nov. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.
- Riechelman, Johan Heinrich Christiaan*, geb. 11 Nov. 1848, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Amsterdam.
- Rhijn, Jacobus van*, geb. 9 Oct. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Schiedam.
- Roetman, Laurens*, geb. 23 April 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Mathenesse.
- Roos, Barend de*, geb. 12 Jan. 1849, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Nijmegen.
- Rothengatter, Hendrik*, geb. 28 Maart 1849, geëxam. in Overijssel, kweekeling te Deventer.
- Ruijven, Herman Christiaan van*, geb. 6 Dec. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.
- Runnard, Hendrik Johannes van*, geb. 15 April 1848, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Haarlem.

S.

- Sanders, Jacobus*, geb. 29 Mei 1848, geëxam. in Zeeland, kweekeling te Middelburg.
- Sauveplanne, Antoine Leonard Marie*, geb. 8 Jan. 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Amsterdam.
- Schenk, Johannes Franciskus*, geb. 17 Maart 1848, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Vledder.
- Schippers, Pleun*, geb. 17 Jan. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Hendrik Ido Ambacht.
- Scholte, Hindrik*, geb. 15 Febr. 1848, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.
- Schoo, Johan Jurriaan*, geb. 12 Maart 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Amsterdam.
- Schors, Oeds van der*, geb. 12 Febr. 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Eestrum.

erda, Bauke, geb. 7 Dec. 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Bolsward.

nghe, Izaäk, geb. 28 Febr. 1849, geëxam. in Groningen, kweekeling te Zandweer.

en, Hermanus Hubertus, geb. 23 Dec. 1847, geëxam. in Limburg, te Roermond.

, Peter, geb. 30 Nov. 1847, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te Waalré.

s, Cornelis Martinus, geb. 17 Febr. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Schiedam.

, Cornelius Alexander, geb. 4 Dec. 1847, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te 's Bosch.

Aaldert, geb. 9 Sept. 1848, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Assen.

Antoon Johannes Hubertus Maria de, geb. 17 Dec. 1847, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te 's Bosch.

Hendrik, geb. 21 Oct. 1848, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Assen.

Bertus, geb. 1 Mei 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Sneek.

Theodorus Marinus, geb. 7 Mei 1846, geëxam. in Noordbrabant, te 's Bosch, had acte als huisonderwijzer in de beginselen der natuurviskunde.

an, Matthijs, geb. 21 Maart 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.

Willem van der, geb. 9 Maart 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Haarlem.

Arie, geb. 4 Febr. 1848, geëxam. in Gelderland, te Gorssel.

der, Hans, geb. 14 Nov. 1848, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.

, Hendrikus Franciscus, geb. 20 Febr. 1845, geëxam. in Limburg, te Maastricht.

T.

Nicolas Theodorus van der, geb. 26 April 1849, geëxam. in Friesland, te Barneveld.

Jacobus, geb. 9 Nov. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.

- Thuijl, Godefridus Joannes van*, geb. 3 Sept. 1848, geëxam. in Limburg, kweekeling te Weert.
- Tienhoven, Antonius van*, geb. 10 Oct. 1848, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Wageningen.
- Tijenk, Hendrik*, geb. 20 Nov. 1848, geëxam. in Overijssel, kweekeling te Deventer.
- Tol, Leendert*, geb. 24 Aug. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Goudswaard.
- Top, Hindrik*, geb. 16 Jan. 1849, geëxam. in Groningen, kweekeling te Beerta.
- Tuinen, Klaas van*, geb. 7 Mei 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Leeuwarden.

U.

- Uljée, Jacobus Gijsbertus*, geb. 28 Jan. 1848, geëxam. in Gelderland, te Oosterbeek.

V.

- Valk, Cornelis Adrianus*, geb. 18 April 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.
- Valkenburgh, Lucas*, geb. 18 Febr. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te 's Gravenhage.
- Varossieau, Johannes*, geb. 28 Junij 1848, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te Waalwijk.
- Veen, Dirk*, geb. 3 Febr. 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Edam.
- Veen, Willem van der*, geb. 27 Febr. 1849, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.
- Veeneklaas, Gerrit*, geb. 25 Jan. 1849, geëxam. in Overijssel, kweekeling te Deventer.
- Veltman, Warner Atzes*, geb. 27 Jan. 1849, geëxam. in Friesland, kweekeling te Franeker.
- Verbeeten, Hendrikus*, geb. 4 Julij 1847, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te 's Bosch, had acte als huisonderwijzer in de beginselen der wiskunde.
- Verdier, Anthon Wouter Martinus*, geb. 12 Maart 1849, geëxam. in Overijssel, kweekeling te Deventer.
- Verheul, Arie Johannes*, geb. 1 Dec. 1846, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Naaldwijk.

- Verhoog, Leendert*, geb. 20 April 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Naaldwijk.
- Vermeulen, Franciscus Joannes*, geb. 27 Dec. 1847, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te Breda.
- Versteeg, Johannes Wilhelmus*, geb. 2 Jan. 1847, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Utrecht.
- Verweij, Johannes Jacobus*, geb. 8 Dec. 1847, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te 's Bosch.
- Vlekken, Jan Frederik*, geb. 20 Maart 1849, geëxam. in Zeeland, kweekeling te Oud-Vossemeer.
- Vlemminckx, Johannes*, geb. 14 Oct. 1846, geëxam. in Noordbrabant, te Middelbeers.
- Vlodrop, Petrus van*, geb. 27 Sept. 1846, geëxam. in Limburg, te Buggenum.
- Volten, Hendrik*, geb. 2 Mei 1849, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Harderwijk.
- Vreman, Hendrikus*, geb. 28 Febr. 1843, geëxam. in Gelderland, te Aalten.
- Vries, Cornelis de*, geb. 8 Jan. 1849, geëxam. in Friesland, kweekeling te Franeker.
- Vries, Cornelis de*, geb. 16 Jan. 1849, geëxam. in Friesland, kweekeling te Sneek.
- Vroemen, Jan Hendrik*, geb. 17 Febr. 1846, geëxam. in Limburg, te Beek.
- Vrugtman, Johannes Antonius*, geb. 17 Dec. 1848, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Zutphen.

W.

- Wagter, Jan de*, geb. 1 Nov. 1848, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Haarlem.
- Wal, Sijtze van der*, geb. 5 Julij 1845, geëxam. in Friesland, kweekeling te St. Anna Parochie.
- Walters, Lauwerens*, geb. 10 Aug. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Rotterdam.
- Wamelen, Maarten van*, geb. 16 Sept. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Mathenesse.
- Waterman, Hijman*, geb. 27 Dec. 1848, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Arnhem.

- Weij, Hotsa van der*, geb. 20 Dec. 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Sneek.
- Welbergen, Gerrit*, geb. 5 Mei 1848, geëxam. in Utrecht, kweekeling te Utrecht.
- Wenink, Hendrik*, geb. 20 Maart 1849, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Meppel.
- Westrienen, Marinus van*, geb. 9 Nov. 1848, geëxam. in Gelderland, kweekeling te Wadenoijen.
- Wieberdink, Gerrit*, geb. 13 Julij 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Terwispele.
- Wijk, Johannes van der*, geb. 11 Maart 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Sloten.
- Wijma, Lourens Johannes*, geb. 6 Sept. 1848, geëxam. in Friesland, kweekeling te Sneek.
- Wijngaarden, Cornelis Arnoldus van*, geb. 7 Oct. 1846, geëxam. in Gelderland, te Vorden.
- Wille, Jan Hendrik*, geb. 12 Febr. 1849, geëxam. in Noordholland, kweekeling te Amsterdam.
- Wind, Albert Gerbinus*, geb. 26 Maart 1849, geëxam. in Drenthe, kweekeling te Assen.
- Winter, Jakob*, geb. 7 Jan. 1847, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.
- Woensdrecht, Nicolaas Pieter Jacobus*, geb. 13 Nov. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekeling te Schiedam.
- Woltjer, Jan*, geb. 4 Jan. 1849, geëxam. in Groningen, kweekeling te Groningen.
- Woudhuijsen, Daniël*, geb. 17 Nov. 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

Z.

- Zijl, Engelko*, geb. 13 Dec. 1848, geëxam. in Groningen, kweekeling te Beerta.
- Zonnwijlle, Michiel*, geb. 24 Dec. 1848, geëxam. in Zeeland, te Aardenburg.

IV.

HULPONDERWIJZERESSEN.

A.

Abbink, Johanna, geb. 16 Jan. 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres.

Admiraal, Elizabeth Adriana, geb. 22 Jan. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekelinge te Rotterdam.

Adriani (Busch), Alagonda, geb. 11 Julij 1848, geëxam. in Friesland, kweekelinge te Sneek.

B.

Bianchi, Anna Elisabeth Sophia, geb. 30 Julij 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

Bijlevell, Christina Wilhelmina van, geb. 28 Febr. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekelinge te 's Gravenhage.

Birnie, Alijda Maria Louiza, geb. 2 April 1849, geëxam. in Overijssel, te Kampen.

Bouman, Anna Elisabeth, geb. 4 Nov. 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

Breijer, Elise Sophie, geb. 9 Dec. 1848, geëxam. in Gelderland, te Arnhem.

Brinkman, Carolina Leonardina, geb. 12 Dec. 1848, geëxam. in Noordholland, kweekelinge te Amsterdam.

Bruijn, Wilhelmina, geb. 18 Oct. 1847, geëxam. in Utrecht, kweekelinge te Utrecht.

Buuren, Margaretha Adriana van, geb. 3 April 1848, geëxam. in Utrecht, kweekelinge te Utrecht.

C.

Camman, Anna Christina, geb. 30 Oct. 1848, geëxam. in Gelderland, te Bennecom.

Camphuis, Elisabeth, geb. 13 Dec. 1848, geëxam. in Noordholland, kweekelinge te Amsterdam.

Casteren van Cattenburch, Auguste Louise Caroline Jeanne, geb. 12 Febr. 1849, geëxam. in Overijssel, te Kampen.

Cremer, Jacoba Christina de la Lande, geb. 8 Maart 1843, geëxam. in Friesland, kweekelinge te Bolsward.

D.

- Dijkstra, Wijske*, geb. 26 Febr. 1849, geëxam. in Drenthe, kweekelinge te Assen.
- Dongen, Maria Carolina van*, geb. 21 Dec. 1846, geëxam. in Limburg, te Maastricht.
- Duffels, Theodora Johanna*, geb. 10 Febr. 1837, geëxam. in Noordbrabant, te Roosendaal.
- Dufour, Dorothee Charlotte Wilhelmine*, geb. 6 Jan. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekelinge te Gorinchem.
- Dupuij, Jacoba Maria*, geb. 26 Maart 1849, geëxam. in Noordholland, kweekelinge te Amsterdam.

E.

- Eick, Maria Josepha Anna*, geb. 8 Jan. 1849, geëxam. in Limburg, te Venraij.
- Engelbrecht, Pauline Cornelia*, geb. 1 Mei 1848, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.
- Epkema, Marretje*, geb. 9 Oct. 1848, geëxam. in Noordholland, kweekelinge te Weesp.
- Evers, Antonetta Allegonda*, geb. 18 Oct. 1847, geëxam. in Noordbrabant, te Engelen.

G.

- Gartman, Maria Elisabeth*, geb. 7 Mei 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.
- Gersen, Cornelia Petronella*, geb. 26 Dec. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekelinge te Rotterdam.
- Goor, Dorothea Anna Clara van*, geb. 21 Jan. 1849, kweekelinge te Amsterdam.
- Götte, Janna Willemina*, geb. 5 Jan. 1849, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.
- Gouka, Helena Martina*, geb. 23 Jan. 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekelinge te Rotterdam.
- 's Graeuwen, Emma Petronella*, geb. 27 Dec. 1847, geëxam. in Gelderland, te Nijmegen.
- Gude, Christina Coerdina Catharina*, geb. 24 Febr. 1849, geëxam. in Noordholland, kweekelinge te Amsterdam.

H.

- Hartman, Louise Agatha*, geb. 18 Maart 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.
- Heer, Elisabeth de*, geb. 9 Aug. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekelinge te 's Gravenhage.
- Heringa, Petronella Maria*, geb. 26 Mei 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.
- Heuvel, Elisabeth Christina Frederique van den*, geb. 9 April 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.
- Heuvel, Maria Constantina Johanna Schol.^a*, geb. 10 Febr. 1848, geëxam. in Limburg, te Venraij.
- Hoek, Angelique Maria*, geb. 15 Mei 1848, geëxam. in Overijssel, te Kampen.
- Holrah, Constantia Cornelia Amelia*, geb. 6 Sept. 1841, geëxam. in Noordbrabant, te Roosendaal.

I.

- Ingenhoes, Anna Elisabeth Catharina*, geb. 2 Maart 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.
- Isenbeek, Berta*, geb. 30 Oct. 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekelinge te Rotterdam.

J.

- Jansen, Maria Anna Catharina Lucia*, geb. 27 Mei 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.
- Janssonius, Titia Hillegonda*, geb. 28 Dec. 1848, geëxam. in Groningen, kweekelinge te Groningen.
- Jonkergouw, Cornelia Maria Catharina*, geb. 6 Sept. 1846, geëxam. in Limburg, te Heijthuisen.
- Julius, Johanna Wilhelmina*, geb. 4 Maart 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

K.

- Kappelhoff, Johanna Cornelia*, geb. 22 Sept. 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.
- Keijser, Anna Margaretha Elisabeth*, geb. 27 Nov. 1848, geëxam. in Noordholland, kweekelinge te Amsterdam.
- Kiersch, Hendrika Christophelina Louise*, geb. 24 Mei 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem.

Kimman, Adriana Maria, geb. 26 Maart 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

Kosters, Wilhelmina Maria, geb. 20 Nov. 1848, geëxam. in Overijssel, te Enschede.

Kouwenberg, Elisabeth Catharina, geb. 14 Mei 1848, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.

Kramer, Henriette Maria, geb. 27 April 1848, geëxam. in Noordholland, kweekelinge te Amsterdam.

L.

Lagers, Jacoba Johanna, geb. 3 Aug. 1848, geëxam. in Noordholland, kweekelinge te Weesp.

Lienaarts, Louisa Maria, geb. 29 Maart 1836, geëxam. in Limburg, te Klimmen.

Lucke, Anna Maria, geb. 16 Junij 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

M.

Martens, Susanne Jacoba, geb. 28 Junij 1848, geëxam. in Noordholland, kweekelinge te Amsterdam.

Meuwese, Antonia Martina, geb. 18 Dec. 1848, geëxam. in Noordbrabant, kweekelinge te Schijndel.

Millard, Marij Anne, geb. 16 Nov. 1847, geëxam. in Noordholland, huisonderwijzeres te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres in de beginselen der Engelsche taal.

Mispelblom Beijer, Anna Herberta, geb. 25 Febr. 1849, geëxam. in Gelderland, te Oosterbeek.

Moors, Maria Cornelia Louisa, geb. 6 Mei 1843, geëxam. in Noordbrabant, te Engelen, had acte als huisonderwijzeres in de beginselen der Fransche taal.

Mulder, Annegje, geb. 10 Dec. 1847, geëxam. in Drenthe, kweekelinge te Assen.

N.

Nicolai, Gesina Alida, geb. 6 Maart 1848, geëxam. in Friesland, kweekelinge te Dragten.

Nix, Henriette Christine, geb. 6 Maart 1849, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

Nout, Jeanne Gerardine Frederique, geb. 12 Junij 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

O.

Oostmeijer, Johanna Clasina, geb. 1 Febr. 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

Op de Coul, Maria Mechtilda Elisabeth, geb. 19 Oct. 1848, geëxam. in Limburg, te Roermond.

Ounen, Anna Hermina Gerardina, geb. 25 Maart 1849, geëxam. in Zuidholland, kweekelinge te Delft.

P.

Pabst, Maria Ottolina Agnes, geb. 19 April 1848, geëxam. in Gelderland, te Nijmegen.

Palmen, Maria Rosa, geb. 1 Maart 1849, geëxam. in Limburg, te Heijthuijsen.

Plate, Marie, geb. 13 Nov. 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.

R.

Ranneft, Jeltje Catharina, geb. 22 Oct. 1848, geëxam. in Friesland, kweekelinge te Sneek.

Reimer, Maria Franciska, geb. 23 Mei 1844, geëxam. in Limburg, te Heijthuijsen.

Revalk, Catharina, geb. 28 Dec. 1846, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

Roelofs, Berendina Janetta, geb. 11 Nov. 1848, geëxam. in Overijssel, te Enschede.

Rompen, Maria Anna El. H^a. Jos^a. Hub^a., geb. 2 Junij 1830, geëxam. in Limburg, te Roermond.

Ruijter, Margaretha Susanna de, geb. 20 Julij 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

S.

Schiffer, Maria Josephina Gertrud, geb. 22 April 1846, geëxam. in Noordbrabant, te Engelen, had acte als huisonderwijzeres in de beginselen der Hoogduitsche taal.

Schuit, Elisabeth, geb. 16 Junij 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

Schutte, Johanna Jacoba, geb. 17 Dec. 1846, geëxam. in Noordholland, kweekelinge te Weesp.

Seijler, Anna Maria Mathilda Louisa, geb. 22 Nov. 1847, geëxam. in Limburg, te Venraij.

T.

Tiedtke, Catharina Johanna Berendina, geb. 3 Maart 1846, geëxam. in Gelderland, te Lochem.

Treeck, Johanna Theresia van, geb. 26 Junij 1841, geëxam. in Limburg, te Roermond.

Triebart, Wilhelmina Carolina, geb. 9 Mei 1848, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.

V.

Ven, Anna Maria Elisa van de, geb. 22 Sept. 1843, geëxam. in Limburg, te Venraij.

Voetelink, Catharina Henrietta, geb. 9 Maart 1848, geëxam. in Overijssel, te Enschede.

Volmer-Knollaert, Jeanne Hermance, geb. 16 Oct. 1848, geëxam. in Limburg, te Roermond.

Vries, Maria Gijsberta Hieronijma de, geb. 19 Febr. 1849, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

Vrolijk, Anna Petronella, geb. 20 Febr. 1849, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam.

W.

Wansleven, Fredrike Henrica Caroline, geb. 20 April 1849, geëxam. in Groningen, kweekelinge te Groningen.

Wijnstroom, Johanna Petronella, geb. 11 Dec. 1845, geëxam. in Zuidholland, kweekelinge te Leiden.

Wispelweij, Johanna, geb. 7 Aug. 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.

Z.

Zeegers, Anna Catharina, geb. 6 April 1849, geëxam. in Noordholland, kweekelinge te Amsterdam.

V.

ONDERWIJZERS,

die, reeds in het bezit eener acte van bekwaamheid of daarmede gelijk staande acte van algemeene toelating, met gunstig gevolg examen hebben afgelegd in een of meer der vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs.

A.

Abels, Cornelis, geb. 10 Jan. 1845, geëxam. in Groningen, te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen.

- Akkerman, Reinier*, geb. 31 Dec. 1846, geëxam. in Drenthe, hulponderwijzer te Hoogeveen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.
- Altena, Gerard Marius van*, geb. 27 Mei 1848, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Renswoude, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.
- Amstel, Jean Ludolf van*, geb. 22 Sept. 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.
- Arnold, Johannes Rudolph*, geb. 13 Jan. 1841, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te 'sGravenhage, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

B.

- Barentsen, Pieter*, geb. 20 Julij 1842, geëxam. in Zeeland, onderwijzer te Schoondijke, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.
- Beekman; Johan Hendrik*, geb. 30 Nov. 1847, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Obergum, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.
- Bellaart, Joseph*, geb. 4 Mei 1847, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te Breda, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.
- Benthem, Arent*, geb. 12 Mei 1844, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Veur, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.
- Bergen, Huibert van*, geb. 2 Febr. 1842, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Delft, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.
- Beuzemaker, Jacques Jeremie*, geb. 30 Mei 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Nijmegen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.
- Bijleveld, Hendrik*, geb. 1 Febr. 1848, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.
- Boer, Harmen de*, geb. 4 Maart 1846, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Benningbroek, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Boer, (S. de) vermeld onder III. In de beginselen der Fransche taal.
Boskamp, *Gerardus Theodorus*, geb. 25 Febr. 1846, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te Veghel, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Bouman, *Laurens*, geb. 7 Julij 1847, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Sliedrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Braakman, *Jacob Arnold Hendrik*, geb. 8 Maart 1845, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Gorinchem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Briel, (P. J. van den) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde.

Brug, *Pieter*, geb. 27 April 1839, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te Breda, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Brugmans, *Jan Georg*, geb. 21 Febr. 1846, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

C.

Coster, *Matthieu Jean*, geb. 18 Sept. 1848, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Cremer, (J.) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde.

D.

Denekamp, *Herman*, geb. 19 Mei 1848, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzer te Deventer, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Dijkstra, *Robertus*, geb. 15 Maart 1846, geëxam. in Drenthe, hulponderwijzer te Assen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen.

Dirks, *Charles Johannes*, geb. 24 Sept. 1846, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te Princenhage, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Dolk, (A.) vermeld onder III. In de gymnastiek.

Doedens, *Joannes Petrus*, geb. 19 Julij 1845, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Dormaar, (P. J. J.) vermeld onder III. In het teekenen.

Draaijer, *Willem*, geb. 26 Dec. 1847, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzer te Deventer, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Duinen, *Sicco Jacobus van*, geb. 24 Jan. 1846, geëxam. in Groningen, te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

E.

Egelie, *Johannes Bartholomeus*, geb. 4 April 1847, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Eggelte, *Wilhelm Fredrik*, geb. 27 Jan. 1847, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Elshout, *Jacob Marinus*, geb. 8 Mei 1846, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal en in het teekenen.

Emous, *Hendrik Jan*, geb. 10 Mei 1848, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

F.

Franken, (L.) vermeld onder III. In het teekenen.

G.

Garvelink, *Hendrik Jacob*, geb. 19 April 1846, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Zutphen, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Gediking, *Frederik*, geb. 12 Mei 1847, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Zaandam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Gent, *Pieter van*, geb. 16 Junij 1848, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Maassluis, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Gerritsen, *Willem Leonard*, geb. 31 Oct. 1843, geëxam. in Gelderland, te Lent, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Goedhart, *Bastiaan Jan*, geb. 23 Jan. 1848, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Noordwijk binnen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Gool, Jan Willem van, geb. 15 Jan. 1843, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Tiel, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Goor, Hendrik van, geb. 19 Aug. 1847, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzer te Kampen, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Greidanus, Tjardus, geb. 11 Maart 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Dieren, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Groenier, (H.) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in de gymnastiek en in het teekenen.

H.

Haanstra, Wijbrandus, geb. 2 Dec. 1841, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Leiden, had acte als hoofdonderwijzer. In het teekenen.

Haar, Hermanus Gerardus van der, geb. 7 Dec. 1846, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Lichtenvoorde, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Haijkens, Johannes, geb. 30 Julij 1843, geëxam. in Groningen, te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Ham, (J. van) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in de gymnastiek en in het teekenen.

Hartkamp, Jan Willem, geb. 13 Julij 1840, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Zutphen, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Heijden, (F. J. van der) vermeld onder III. In de gymnastiek en het teekenen.

Heijden, Johannes Georgius van der, geb. 23 April 1846, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Heilbron, Jacob Julius, geb. 8 Oct. 1847, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Haarlem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Hemmelder, Gerhardus Bernardus, geb. 13 Maart 1846, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzer te Oldenzaal, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Hillen, Willem Pieter, geb. 22 Sept. 1846, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Hoencamp, Michael Joseph, geb. 19 Jan. 1846, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Holterman, Andries Derk, geb. 23 Jan. 1847, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzer te Deventer, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Hond, Willem Adriaan de, geb. 22 Maart 1847, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Dordrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Horstmeier, Carel Hendrik, geb. 19 Jan. 1845, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Huges, (G.) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in de gymnastiek en in het teekenen.

I.

Ittman, Dirk Hendrik Coenraad, geb. 7 April 1847, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Ouddorp, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

J.

Jacobs, Gerardus, geb. 13 Dec. 1839, geëxam. in Limburg, onderwijzer te Sibbe, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Jonker, Hendrik, geb. 7 Jan. 1847, geëxam. in Drenthe, hulponderwijzer te de Wijk, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

K.

Kalkman, Johannes, geb. 10 Sept. 1844, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Kamerbeek, Carel, geb. 12 Jan. 1847, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Kanón, (D.) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in de gymnastiek en in het teekenen.

- Kapteijn, Gerrit Cornelis*, geb. 13 Sept. 1838, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Sassenheim, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.
- Karszen, Peter*, geb. 20 April 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Wageningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.
- Keiser, (U.)* vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in de gymnastiek en in het teekenen.
- Kievits, Herman Hendrik*, geb. 5 Dec. 1846, geëxam. in Gelderland, te Rheden, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.
- Klaarhamer, Pieter Johannes Willem*, geb. 17 Sept. 1848, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.
- Klooster, (J. G. ten)* vermeld onder III. In de gymnastiek.
- Knols, Johannes Leonardus*, geb. 4 Oct. 1839, geëxam. in Limburg, onderwijzer te Ulestraten, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.
- Koning, Jacobus de*, geb. 3 Mei 1845, geëxam. in Noordbrabant, kweekeling te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.
- Kraal, (J. J. W.)* vermeld onder III. In de gymnastiek.
- Kruisje, Hs., Pieter*, geb. 23 Febr. 1847, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Numansdorp, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.
- Kuipers, (G.)* vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in de gymnastiek en in het teekenen.

L.

- Laan, Johan Andries van der*, geb. 6 April 1847, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Velsen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.
- Laban, Paulus*, geb. 1 Mei 1845, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Mijnsheerenland, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.
- Lapidoth, Pieter Cornelis Johannes*, geb. 5 Nov. 1839, geëxam. in Friesland, huisonderwijzer te Wolvega, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Lenderink, Hendrik Jacob, geb. 17 Oct. 1846, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzer te Zwolle, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Leopold, Johan Albert, geb. 20 Mei 1846, geëxam. in Groningen, te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen.

Lour, Pieter Adrianus de, geb. 14 Julij 1846, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te Oisterwijk, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Lijbaart, (I.) vermeld onder III. In het teekenen.

M.

Malta, Johannes Filippus, geb. 16 Sept. 1842, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Mansveld, Lodewijk Gerardus Johannes Heller, zich noemende, geb. 13 Dec. 1847, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Mierlo, (J. van) vermeld onder III. In het teekenen.

Mükring, Jan Frederik Hendrik, geb. 5 Nov. 1843, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Zutphen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Muntendam, Pieter Jans, geb. 19 Nov. 1847, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Veendam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

N.

Nauta, Hubert, geb. 29 Julij 1843, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Nijpels, Frans Alphonsis, geb. 22 Jan. 1846, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

O.

Ooms, Antonie, geb. 6 Jan. 1848, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

P.

Peteri, Hermannus, geb. 23 Oct. 1846, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzer te Enschede, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Pløegsma, (W.) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in de gymnastiek en in het teekenen.

Posthuma, Jan, geb. 17 Maart 1845, geëxam. in Friesland, hulponderwijzer te Lippenhuizen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Putte, Jan van de, geb. 7 Julij 1843, geëxam. in Zeeland, hulponderwijzer te Middelburg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

R.

Raeven, Jan Mathijs, geb. 18 Nov. 1839, geëxam. in Limburg, onderwijzer te Horn, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Ravenhorst, Jan Hubregt Adelbert van, geb. 18 Jan. 1846, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Amersfoort, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Reeselaar, Willem Johannes, geb. 11 Oct. 1843, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Tiel, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Riet, Jan Karel van, geb. 18 Aug. 1839, geëxam. in Zuidholland, huisonderwijzer te Rotterdam, had acte als huisonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Rosmolen, Arie, geb. 3 Nov. 1845, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te Emmikhoven, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Ruijven, Bernardus van, geb. 13 Mei 1846, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Voorburg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

S.

Sanders, (J.) vermeld onder III. In het teekenen.

Sannes, Edo Johannes, geb. 7 Nov. 1846, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Hees, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Schellinga, Leonardus Epeus de Blocq van, geb. 17 Junij 1842, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

- Schepers, Jan Willem*, geb. 29 Dec. 1831, geëxam. in Gelderland, onderwijzer te Winterswijk, had den tweeden rang. In de beginselen der wiskunde.
- Scholte, (H.)* vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in de gymnastiek en in het teekenen.
- Scholten, Hendricus Arnoldus*, geb. 8 Dec. 1844, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzer te Zwolle, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.
- Schut, Adrianus Hendrikus*, geb. 11 Maart 1845, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.
- Schut, Gerhard Willem*, geb. 2 Sept. 1848, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Zutphen, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.
- Slager, Jan Willem*, geb. 28 April 1844, geëxam. in Zeeland, hulponderwijzer te Aardenburg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.
- Slotje, IJbe*, geb. 30 Oct. 1845, geëxam. in Groningen, te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.
- Smeets, Jan Lodewijk*, geb. 18 Dec. 1839, geëxam. in Limburg, onderwijzer te Wijlré, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.
- Smit, (A. J. H. M. de)* vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde.
- Smitt, Pieter*, geb. 6 Junij 1845, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.
- Smout, (Th. M.)* vermeld onder III. In de gymnastiek en het teekenen.
- Snijders, Dirk Johan Herman*, geb. 28 Dec. 1845, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.
- Spek, (W. van der)* vermeld onder III. In de gymnastiek.
- Spronken, Paulus Gerrit*, geb. 6 Junij 1846, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Muiden, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.
- Stomps, Daniel*, geb. 22 Maart 1844, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Stoutjesdijk, Bastiaan, geb. 10 Sept. 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Edeerveen, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Strucker, Antonius, geb. 30 Jan. 1846, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

T.

Tamson, George Jacobus, geb. 21 Maart 1845, geëxam. in Zeeland, hulponderwijzer te Kruieningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Teunissen, Willem, geb. 7 Febr. 1846, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Oosterbeek, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

U.

Uljee, (J. G.) vermeld onder III. In het teekenen.

V.

Valk, (C. A.) vermeld onder III. In de gymnastiek.

Valk, Jacobus, geb. 4 Jan. 1846, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal en in de gymnastiek.

Veen, (W. van der) vermeld onder III. In de gymnastiek en in het teekenen.

Veenhuizen, Willem Johannes, geb. 13 Jan. 1847, geëxam. in Drenthe, hulponderwijzer te Zuidwolde, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Veenstra, Oebele Gerbens, geb. 18 Maart 1846, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Purmerend, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Vermeulen, Roelof, geb. 31 Aug. 1844, geëxam. in Friesland, hulponderwijzer te Leeuwarden, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Vernimmen, Johannes Baptista, geb. 13 Nov. 1845, geëxam. in Zeeland, hulponderwijzer te Aardenburg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Verluis, Louis, geb. 1 Jan. 1848, geëxam. in Zeeland, hulponderwijzer te Middelburg, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Voorhuisen, Willem, geb. 1 Jan. 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Gendringen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Vreugdenhil, Frans, geb. 8 Junij 1839, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Vrind, Hindrik, geb. 28 Jan. 1838, geëxam. in Groningen, onderwijzer te Ezinge, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

W.

Waal, Willem Marinus, geb. 29 Dec. 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Wagter, (J. de) vermeld onder III. In de gymnastiek.

Wal, IJpe van der, geb. 30 Sept. 1846, geëxam. in Friesland, hulponderwijzer te Workum, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Wall, Krieno van der, geb. 17 Jan. 1848, geëxam. in Groningen, hulponderwijzer te Oostwold, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Wattjes, Frederik Douwe, geb. 26 Mei 1842, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Weertman, Roelof, geb. 20 April 1844, geëxam. in Drenthe, onderwijzer te Norgervaart, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Weimar, Hermanus Franciscus Bernardus, geb. 10 Mei 1844, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzer te Ravenstein, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Werp, Hendrik van der, geb. 20 Maart 1846, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Wijers, Evert Jan, geb. 25 Febr. 1845, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzer te Voorst, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Wind, (A. G.) vermeld onder III. In het teekenen.

Wins, Hendrik, geb. 17 Oct. 1842, geëxam. in Zuidholland, hulp-

onderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Winter, (J.) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in de gymnastiek en in het teekenen.

Winter, Willem Frederik, geb. 13 Nov. 1845, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Woerkom, Gerrit Matthijs van, geb. 26 Oct. 1846, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzer te Dordrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Woltjer, (J.) vermeld onder III. In de beginselen der Fransche taal.

VI.

ONDERWIJZERESSEN,

die, reeds in het bezit eener acte van bekwaamheid of van algemeene toelating, met gunstig gevolg examen hebben afgelegd in een of meer der vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs.

A.

Abs, Maria Frederika van, geb. 10 Sept. 1847, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzeres te Amersfoort, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Adriani, (Busch), (A.) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Allebé, Anna Maria, geb. 25 Sept. 1846, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Amstel, Henriette Alexandrina van, geb. 30 Aug. 1843, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Artillaet Brill, Susanna Johanna Henrietta, geb. 30 Junij 1831, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte van algemeene toelating als schoolhouderes. In de beginselen der Engelsche taal.

Asmussen, Paulina Amalia, geb. 9 Maart 1848, geëxam. in Noordholland, te Haarlem, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

B.

- Baetens, Maria Jacoba Willemina*, geb. 25 Sept. 1848, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzeres te Breda, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.
- Beesten, Anna Johanna Dodonea Holdinga van*, geb. 7 Nov. 1846, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Tiel, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.
- Berg, Theodora Gijsberta Roos van den*, geb. 7 Aug. 1848, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.
- Bettink, Johanna Cornelia Wefers*, geb. 26 Nov. 1840, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.
- Bettink, Petronella Jacoba Wefers*, geb. 14 Maart 1848, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.
- Bijl, Neeltje Maartje*, geb. 22 Dec. 1840, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.
- Birnie, (A. M. L.)* vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.
- Blankert, Christina Diederica Tanneke*, geb. 13 Aug. 1848, geëxam. in Zeeland, te Middelburg, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.
- Blom, Anna Carolina Nathalie*, geb. 1 Julij 1843, geëxam. in Noordbrabant, te Engelen, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.
- Boele van Hensbroek, Johanna Martina*, geb. 11 Febr. 1847, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.
- Bremer, Betje*, geb. 6 April 1837, geëxam. in Noordholland, onderwijzeres te Amsterdam, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.
- Breijer, (E. S.)* vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.
- Broek, Henrica Wilhelmina Johanna van den*, geb. 8 Febr. 1837, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzeres te Etten, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Brouwer, Ada Maria Margaretha, geb. 30 Mei 1822, geëxam. in Gelderland, onderwijzeres te Renkum, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal en in de handwerken voor meisjes.

Buissonjé, Maria Theresia de, geb. 15 Sept. 1847, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Helder, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Burgh, Anna Henriette Maria van der, geb. 21 April 1846, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

C.

Cambier, Anna Maria Jacoba, geb. 13 April 1848, geëxam. in Noordholland, te Houtrijk en Polanen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Cluijsenaar, Pompea Onnodina, geb. 8 Dec. 1847, geëxam. in Utrecht, huisonderwijzeres te Wijk bij Duurstede, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Coenen, Gertrudis Hubertina, geb. 10 Oct. 1834, geëxam. in Limburg, te Maastricht, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Coops, Henrica Jacoba Bertha, geb. 23 Sept. 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Doesborgh, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Couwenberg, Henriette Wilhelmina, geb. 6 Febr. 1848, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te 'sGravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

D.

Dijk, Evertjen Alberta ten, geb. 10 Nov. 1844, geëxam. in Noordholland, te Haarlem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Dijkstra, (W.) vermeld onder IV. In het teekenen.

Donker, Alida, geb. 16 Junij 1839, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Renkum, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Driel, Hendrika Petronella Margaretha van, geb. 1 Julij 1839, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te Schiedam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Duffels, (Th. J.) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

E.

Ebersold, Maria Antonia Leopoldina, geb. 10 Oct. 1846, geëxam. in Zuidholland, huisonderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Eick, (M. J. A.) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Eijk, Jacoba Johanna van, geb. 12 Maart 1839, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzeres te Kampen, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Elink Sterk, Clara Johanna, geb. 17 Oct. 1844, geëxam. in Zuidholland, te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Elven, Anna Henriette Tetar van, geb. 15 Sept. 1843, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Engelbrecht, (P. C.) vermeld onder IV. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Eshuijs, Elisabeth Cornelia Catharina, geb. 21 Aug. 1845, geëxam. in Zuidholland, te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

F.

Fabius, Maria Cornelia, geb. 4 Junij 1848, geëxam. in Gelderland, te Barneveld, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche en Hoogduitsche talen.

Fels, Mathea Cornelia, geb. 21 April 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Zetten, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Frohnhaeuser, Josephine Bernardine, geb. 15 April 1848, geëxam. in Limburg, te Venraij, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche en Hoogduitsche talen.

G.

Gastmann, Anna Louise Henriette Elisabeth, geb. 3 Mei 1848, geëxam. in Noordholland, te Haarlem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal en in de handwerken voor meisjes.

Gardenier, Catharina, geb. 26 Oct. 1843, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Gersen, Agathe Marguerite Anne, geb. 14 Julij 1847, geëxam. in Zeeland, te Middelburg, had acte als hulponderwijzeres. In de

beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes. *Goor, (D. A. C. van)* vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Grolle, Anna Maria Francina, geb. 14 Maart 1847, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzeres te Ambt Ommen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

H.

Haagen, Margaretha Maria van der, geb. 4 Oct. 1848, geëxam. in Noordholland, kweekelinge te Alkmaar, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Haas, Lena Maria de, geb. 8 Maart 1830, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Nijmegen, had acte van algemeene toelating als schoolhouderes. In de beginselen der Fransche taal.

Hardenberg, Jeannette Henriette, geb. 28 Nov. 1845, geëxam. in Zuidholland, te Dordrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Heringa, (P. M.) vermeld onder IV. In de beginselen der Engelsche taal.

Heuvel, (M. C. J. S. van den) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Hiddinga, Anna Hermina, geb. 9 Nov. 1847, geëxam. in Friesland, te Sneek, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Hiddinga, Johanna Henrica, geb. 22 April 1846, geëxam. in Friesland, te Sneek, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Hoek, Margaretha, geb. 29 Oct. 1846, geëxam. in Overijssel, te Kampen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Hoën, Maria Albertina Henriette, geb. 24 Nov. 1846, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te Gorinchem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Hoet, Anna Margaretha ten, geb. 15 Maart 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Zalt Bommel, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Hoeven, Diederika, geb. 8 Aug. 1845, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Hoeven, Louize Gezina van der, geb. 9 Febr. 1847, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Holrah, (C. C. A.) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Honhon, Mathilda Rosalia, geb. 25 Mei 1847, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzeres te Deventer, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Houtman, Dirkje, geb. 31 Jan. 1848, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Houwink, Anna Aleida, geb. 4 Sept. 1848, geëxam. in Friesland, te Leeuwarden, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche en Hoogduitsche talen en in de handwerken voor meisjes.

Hulstijn, Maria Aagje, geb. 12 Febr. 1848, geëxam. in Zuidholland, te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

I.

Ingenhoes, Gerdina, geb. 30 Julij 1846, geëxam. in Limburg, hulponderwijzeres te Meerssen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal en in de handwerken voor meisjes.

J.

Jansen, Catharina Hendrika, geb. 10 Jan. 1843, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Janssonius, (T. H.) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

K.

Kaempff, Susanna Juliana Henrietta, geb. 8 Maart 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen.

Kiersch, (H. Ch. L.) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Klaar, Swaantje Henriette Wilhelmina, geb. 28 April 1845, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te 'sGravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Knipscheer, Anna Maria Catharina, geb. 19 Dec. 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Kouwenberg, (E. C.) vermeld onder IV. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Kuller, Antonetta Johanna, geb. 17 Nov. 1833, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte van algemeene toelating als schoolhouderes. In de beginselen der Fransche taal.

L.

Lamberts, Eva Magdalena, geb. 5 Nov. 1846, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Lamie, Margareta Johanna, geb. 22 Febr. 1846, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.

Lange, Andrea Helena, geb. 11 Maart 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Lee, Catharina Cornelia van der, geb. 14 Sept. 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Leendertz, Antje, geb. 2 Nov. 1846, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Leeuwen, Henriette Sara Wilhelmina van, geb. 15 Jan. 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Leu, Christina Alida de, geb. 22 Nov. 1841, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Lier, Rosine van, geb. 15 Oct. 1847, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Loenen, Diena Johanna van, geb. 4 Aug. 1844, geëxam. in Friesland, hulponderwijzeres te Sneek, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Logeman, Luberta Geertruijda Elisabeth, geb. 6 Febr. 1846, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Loggere, Ludovica Helena Bernardina Francisca, geb. 13 Febr. 1847, geëxam. in Zeeland, te Vlissingen, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Look, Antonia Maria, geb. 30 Jan. 1840, geëxam. in Friesland, te Leeuwarden, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Lugt, (E. A. van der) vermeld onder II. In de handwerken voor meisjes.

M.

Manen, Johanna Maria van, geb. 11 Junij 1847, geëxam. in Zuidholland, te 'sGravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Meenderink, Maria Christina Machteld, geb. 1 Nov. 1847, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Molenaar, Maria Jacoba, geb. 13 Maart 1848, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Oosterbeek, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Muhring, Bernardina Hermina, geb. 22 Julij 1842, geëxam. in Utrecht, huisonderwijzeres te Amersfoort, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Mulder, (A.) vermeld onder IV. In het teekenen.

Muller, Francine Henriette Johanna, geb. 19 Nov. 1847, geëxam. in Zeeland, te Middelburg, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.

Muller, Louise Antonie Julie Wilhelmine, geb. 18 Aug. 1845, geëxam. in Zuidholland, huisonderwijzeres te Rotterdam, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Mumm, Gesina Alberdina Carolina, geb. 13 Sept. 1845, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Muntendam, Maria Wilhelmina Nicolina, geb. 21 Febr. 1847, geëxam. in Gelderland, te Zutphen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

N.

Naerssen, Louise Jacqueline van, geb. 17 Jan. 1839, geëxam. in Noordbrabant, onderwijzeres te Bergen op Zoom, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Neuhaus, Maria Anna Antonetta, geb. 16 Oct. 1832, geëxam. in Zuidholland, onderwijzeres te 'sGravenhage, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Nielsen, Neeltje Wilhelmina, geb. 26 Aug. 1840, geëxam. in Zuid-

holland, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hoofdonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Noë, Louisa Adriana, geb. 3 Maart 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

O.

Oomen, Henriette Johanna Maria, geb. 7 Maart 1846, geëxam. in Noordbrabant, te Bergen op Zoom, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Op de Coul, (M. M. E.) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen.

P.

Pijnacker, Hermina Christina, geb. 18 Dec. 1843, gexam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Oosterbeek, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Ploeg, Frankje van der, geb. 18 Oct. 1842, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Middellie, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Pretat, Magdalena Maria Susanna, geb. 30 Aug. 1847, geëxam. in Noordbrabant, hulponderwijzeres te 's Bosch, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

R.

Ranneft, (J. C.) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Reeselaar, Johanna Cornelia, geb. 17 Nov. 1841, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Nijmegen, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Rehm, Margareta Jacoba Johanna, geb. 24 Jan. 1842, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Vorden, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.

Rijnbach, Anna Elizabeth van, geb. 8 Oct. 1844, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Robbers, Johanna Petronella, geb. 14 Sept. 1848, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Roo, Albertina Charlotta, geb. 18 Sept. 1842, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzeres te Zwolle, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Roth, Adriana Antje, geb. 22 Sept. 1847, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te Gouda, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Rousseau, Bernardine Antoinette, geb. 21 Maart 1834, geëxam. in Noordholland, onderwijzeres te Amsterdam, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

S.

Sacré, Elisabeth Anna, geb. 30 Sept. 1846, geëxam. in Noordholland, te Haarlem, had acte als huisonderwijzeres in de beginselen der Fransche taal. In de handwerken voor meisjes.

Schimmel, Martina Woutera, geb. 21 Mei 1848, geëxam. in Gelderland, te Barneveld, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Schothorst, Lubarta, geb. 7 Dec. 1847, geëxam. in Gelderland, te Barneveld, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Schouten, Johanna Maria, geb. 25 Julij 1848, geëxam. in Noordholland, te Spaarndam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Seijler, (A. M. M. L.) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Selm, Anna Cornelia van, geb. 15 Aug. 1844, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Slothouwer, Cornelia Geertruida, geb. 24 Jan. 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Doetinchem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Snijders, Dina Catharina, geb. 17 Dec. 1845, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Soeters, Swanetta Petronella, geb. 16 Nov. 1845, geëxam. in Noordholland, te Haarlem, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Sorber, Anna Catharina, geb. 19 Sept. 1840, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Speelman, Johanna Angelina Jacoba, geb. 9 Oct. 1848, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Strootman, (M. E.) vermeld onder II. In de handwerken voor meisjes. *Suijck, Anna Magdalena*, geb. 14 April 1845, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzeres te Amersfoort, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

T.

Tak, Petronella, geb. 17 Dec. 1843, geëxam. in Gelderland, te Zevenaar, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Terneij, Martha Maria Theodora, geb. 18 Oct. 1847, geëxam. in Utrecht, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Tijn, Brendel van, geb. 7 Dec. 1843, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Timans, Aldegonda Bernardina Louisa, geb. 17 Julij 1848, geëxam. in Zeeland, te Goes, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Tops, Lucia Johanna, geb. 14 Maart 1840, geëxam. in Noordbrabant, te Engelen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Trouillart Hanssen, Geertruida Elisabeth, geb. 15 Maart 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Oosterbeek, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

V.

Vane, Frederika Anna, geb. 19 April 1846, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Veeneman, Anna Elisabeth, geb. 24 Aug. 1847, geëxam. in Zeeland, hulponderwijzeres te Middelburg, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Ven, (A. M. E. van de) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Verdam, Adriana Elisabeth, geb. 24 Mei 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Verheij, Margaretha, geb. 21 Jan. 1847, geëxam. in Noordholland,

te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Volmer-Knollaert, (J. H.) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Volmer-Knollaert, Maria Johanna Petronella, geb. 22 Febr. 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Vries, Maria Catharina Johanna Cornelia de, geb. 27 Junij 1844, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Helder, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

W.

Wansleven, (F. H. C.) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Werdt, Jacqueline Anthonia van, geb. 12 Dec. 1847, geëxam. in Gelderland, hulponderwijzeres te Nijmegen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Wichers, Anna Elisabet, geb. 5 Oct. 1846, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Willink Ketjen, Maria Anna Catharina, geb. 3 Jan. 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Winkelaar, Maria Margaretha, geb. 9 Julij 1848, geëxam. in Zuidholland, hulponderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Winter, Cornelia Johanna de, geb. 25 Junij 1848, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Helder, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Wisselingh, Catharina van, geb. 8 Sept. 1846, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Wisselingh, Hendrika Maria Elisabetha van, geb. 4 Febr. 1844, geëxam. in Zuidholland, te Dordrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Wit, Bernardina Johanna de, geb. 10 April 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Z.

Zegwaard, Johanna Christina van, geb. 18 Febr. 1843, geëxam. in Noordholland, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Zillinger, Berendiena, geb. 2 Nov. 1836, geëxam. in Overijssel, hulponderwijzeres te Zwolle, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

VII.

HUISONDERWIJZERS.

B.

Batenburg, Willem, geb. 16 Nov. 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de gymnastiek.

Berrington, Benjamin, geb. 21 Aug. 1845, geëxam. in Zuidholland, te Voorburg. In de beginselen der Engelsche taal.

E.

Eggelte, Jan Hendrik, geb. 14 Maart 1849, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In het teekenen.

Ehnlé, Johan Godfried, geb. 16 Nov. 1842, geëxam. in Overijssel, te Kampen. In de gymnastiek.

H.

Haaxman, Pieter Anne, geb. 14 Jan. 1847, geëxam. in Zuidholland, te Delft. In het rekenen, de beginselen der vormleer, die der aardrijkskunde en der geschiedenis en in het teekenen.

Herbert, Sidneij Montfort, geb. 27 Junij 1844, geëxam. in Utrecht, te Utrecht. In de beginselen der Engelsche taal.

Hopper, Johann Gerardus, geb. 17 Jan. 1849, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de gymnastiek.

J.

Jacobson, Jacobus Dirk Leonardus Levie, geb. 7 Jan. 1846, geëxam. in Noordholland, te Sloterdijk. In de beginselen der Engelsche taal.

Janssen, Duco Joachemus, geb. 16 Jan. 1849, geëxam. in Friesland, te Leeuwarden. In de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen.

K.

Kosters, Gerardus Martinus, geb. 21 Nov. 1841, geëxam. in Zuidholland, te Leiden. In het teekenen.

L.

Leeuwen, Albertus van, geb. 10 April 1847, geëxam. in Utrecht, te Utrecht. In de gymnastiek.

M.

Makkink, Jan Hendrik, geb. 7 Sept. 1838, geëxam. in Gelderland, te Harderwijk. In het teekenen.

Margadant, Peter Diederick, geb. 26 Junij 1846, geëxam. in Zuidholland, te Rotterdam. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Meijers, Pieter, geb. 16 April 1845, geëxam. in Gelderland, te Elburg. In het lezen, schrijven en in de beginselen der kennis van de natuur.

O.

Op 't Eijnde, Johannes Felix Bernard Antoine, geb. 22 Nov. 1839, te Arnhem. In de gymnastiek.

S.

Senneth, Joseph Graham, geb. 6 Oct. 1838, geëxam. in Zuidholland, te Rijswijk. In de beginselen der Engelsche taal.

Sijpkens, Sijpko, geb. 1 April 1841, geëxam. in Groningen, te Zuidbroek. In de beginselen der landbouwkunde.

Stokman, Wilhelmus, geb. 17 Maart 1847, geëxam. in Gelderland, te Zeddam. In het lezen, schrijven, rekenen en in de beginselen der kennis van de natuur.

T.

Timmermans, Adrianus Antonius Marie, geb. 25 Oct. 1846, geëxam. in Limburg, te Roermond. In de beginselen der Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.

V.

Vries, Gerrit de, geb. 16 Dec. 1842, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de beginselen der wiskunde.

VIII.

HUISONDERWIJZERESSEN.

A.

Abel, Hermina, geb. 14 Sept. 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

- Aerts, Adriana Maria*, geb. 8 Maart 1836, geëxam. in Zuidholland, te Rotterdam, had acte van algemeene toelating als schoolhouderes. In de beginselen der Engelsche taal.
- Ahrensman, Julie Charlotte*, geb. 23 Nov. 1847, geëxam. in Zeeland, te Goes. In de beginselen der Fransche taal.
- Annokkée, Johanna Wilhelmina*, geb. 8 Mei 1847, geëxam. in Zuidholland, te 'sGravenhage. In de handwerken voor meisjes.
- Appel, Johanna Wilhelmina*, geb. 29 Jan. 1849, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

B.

- Baar, Alida Petronella Hendrica Margaretha*, geb. 22 Oct. 1848, geëxam. in Zuidholland, te Dordrecht. In de handwerken voor meisjes.
- Beijerinck, Johanna Hermans Alida*, geb. 2 Febr. 1849, geëxam. in Noordholland, te Haarlem. In de beginselen der Engelsche taal.
- Bekenkamp, Angelice, Henriette Marie*, geb. 9 Dec. 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de handwerken voor meisjes.
- Bekker, Aleida Henrietta*, geb. 20 Nov. 1845, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.
- Bekking, Geertruida Christina*, geb. 12 Maart 1845, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.
- Blass, Johanna Petronella*, geb. 31 Dec. 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.
- Blommestein, Johanna Jacobina*, geb. 10 Oct. 1848, geëxam. in Overijssel, te Kampen. In de beginselen der Fransche taal.
- Bodegem Smith, Anna van*, geb. 16 Nov. 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de beginselen der Engelsche taal.
- Bogaers, Anna Maria Barbara Gerarda*, geb. 5 Febr. 1841, geëxam. in Limburg, te Vaals, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.
- Bokhoven, Anna Wijnanda*, geb. 5 April 1843, geëxam. in Gelderland, te Barneveld. In de beginselen der Fransche taal.
- Bonjour, Marie Octavie*, geb. 8 Febr. 1849, geëxam. in Noordholland, te Uithoorn. In de beginselen der Fransche taal.
- Bosch, Catharina Hendrika van den*, geb. 31 Jan. 1844, geëxam. in Limburg, te Roermond. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Burger, Alida Margaretha, geb. 2 Julij 1846, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Burghgraef, Hermanna Maria, geb. 22 Jan. 1849, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de handwerken voor meisjes.

C.

Cate, Froukje ten, geb. 18 Febr. 1836, geëxam. in Friesland, te Sneek. In de handwerken voor meisjes.

Challandes, Julie Caroline, geb. 28 Nov. 1848, geëxam. in Gelderland, te Tiel. In de beginselen der Fransche taal.

Cotzell, Emily Ruchton, geb. 17 Dec. 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de beginselen der Engelsche taal.

Coventry, Elisabeth Mary Anne, geb. 27 Febr. 1849, geëxam. in Gelderland, te Doesborgh. In de beginselen der Engelsche taal.

Oriens, Jacoba Berendina, geb. 18 April 1848, geëxam. in Friesland, huisonderwijzeres te Sneek, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

D.

Danis, Maria Hubertina Celina, geb. 17 Mei 1845, geëxam. in Limburg, te Heijthuisen. In de beginselen der Fransche taal.

Dijkstra, Akke, geb. 8 Dec. 1841, geëxam. in Friesland, te IJlst. In de handwerken voor meisjes.

Diskoeck, Sara Petronella, geb. 1 Jan. 1832, geëxam. in Zeeland, te Zierikzee. In de handwerken voor meisjes.

E.

Evenhuis, Manna, geb. 26 Dec. 1848, geëxam. in Groningen, te Groningen. In de handwerken voor meisjes.

Evenwoel, Johanna, geb. 13 Febr. 1847, geëxam. in Zuidholland, te Dordrecht. In de handwerken voor meisjes.

F.

Fiddelaar, Wijntje Catharina, geb. 19 Sept. 1846, geëxam. in Noordholland, te Spaarndam. In de handwerken voor meisjes.

Fijn, Amelie, geb. 10 Junij 1847, geëxam. in Limburg, te Vaals. In de beginselen der Fransche taal.

Fisher, Emily Baldry, geb. 26 Jan. 1846, geëxam. in Overijssel, huisonderwijzeres te Deventer, had acte als huisonderwijzeres in de Engelsche taal. In de beginselen der Fransche taal.

G.

- Gatsonides, Murkje*, geb. 28 Febr. 1844, geëxam. in Friesland, te Dockum. In de handwerken voor meisjes.
- Gaus, Francina Hendrika Christiana*, geb. 7 Maart 1842, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.
- Genicoud, Louise Marie*, geb. 5 Nov. 1848, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de beginselen der Fransche taal.
- Goos, Anna Sophia Elisabeth*, geb. 2 Jan. 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.
- Greive, Ann Hall*, geb. 10 Mei 1839, geëxam. in Zuidholland, te 's Gravenhage. In de beginselen der Fransche taal.
- Groot, Agatha Clasina de*, geb. 16 Oct. 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.
- Groot, Anna Catharina*, geb. 7 Nov. 1843, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.
- Guinaud, Maria Catharina*, geb. 17 April 1842, geëxam. in Zuidholland, te Leiden. In de handwerken voor meisjes.
- Gulik, Johanna Margaretha van*, geb. 13 Junij 1841, geëxam. in Groningen, te Groningen. In de handwerken voor meisjes.
- Gussenhoven, Johanna Maria*, geb. 1 Dec. 1847, geëxam. in Gelderland, te Velp. In de handwerken voor meisjes.
- Gussenhoven, Johanna Maria Jacoba*, geb. 29 Aug. 1844, geëxam. in Gelderland, te Neerbosch. In het lezen, schrijven, in de beginselen der Nederlandsche taal en der kennis van de natuur.

H.

- Hamwijk, Johanna Cornelia*, geb. 14 Dec. 1848, geëxam. in Groningen, te Groningen. In de handwerken voor meisjes.
- Hart, Johanna Charlotta de*, geb. 9 Dec. 1835, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.
- Hekker, Cornelia*, geb. 13 Maart 1848, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.
- Hendriks, Hendrina Josina*, geb. 5 Sept. 1841, geëxam. in Noordbrabant, huisonderwijzeres te Gemonde, had acte als huisonderwijzeres in het rekenen. In het schrijven.
- Hengeveld, Klazina Maria*, geb. 28 Nov. 1846, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Heuvel, Maria Gerardina van den, geb. 8 April 1849, geëxam. in Noordbrabant, te Tilburg. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Hofland, Johanna Maria, geb. 15 Sept. 1847, geëxam. in Noorholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Holwerda, Ernestine, geb. 31 Julij 1843, geëxam. in Zuidholland, kweekelinge te 'sGravenhage. In de handwerken voor meisjes.

Hoogen, Jacomina Maria, geb. 1 Maart 1847, geëxam. in Limburg, te Beek. In de beginselen der Fransche taal.

Hoogendoorn, Cornelia Amerentia Frederica, geb. 26 Junij 1839, geëxam. in Groningen, te Groningen. In de handwerken voor meisjes.

Horne, Emily, geb. 25 Junij 1837, geëxam. in Limburg, te Vaals. In de beginselen der Engelsche taal.

Houwerzijl, Willemina Jacoba, geb. 6 Mei 1847, geëxam. in Groningen, te Groningen. In de handwerken voor meisjes.

I.

Immink, Hendrika Johanna, geb. 8 Mei 1848, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de handwerken voor meisjes.

Ingenhousz, Louise Adriana Maria, geb. 23 Julij 1843, geëxam. in Zeeland, te Vlissingen. In het schrijven en de beginselen der Fransche taal.

Iscke, Selma Thecla Eugenia, geb. 5 April 1842, geëxam. in Zuidholland, te Voorschoten. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

J.

Jong, Rinske de, geb. 19 Dec. 1831, geëxam. in Utrecht, te Maarsse. In de handwerken voor meisjes.

Jonte, Cathérine Amélie, geb. 10 Jan. 1836, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de beginselen der Fransche taal.

K.

Kalff, Margaretha, geb. 6 April 1849, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen.

Kingma, Gerbrigje Geertruida, geb. 21 Julij 1842, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Klep, Margaretha, Anna Emelia Maria, geb. 15 Aug. 1847, geëxam. in Noordbrabant, te Oosterhout. In de beginselen der Engelsche taal.

Klinkenberg, Geertruida Theodora, geb. 23 Dec. 1848, geëxam. in Friesland, te Leeuwarden. In de handwerken voor meisjes.

- Koch, Louise Josephine*, geb. 26 April 1847, geëxam. in Limburg, kweekelinge te Maastricht. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.
- Kocken, Gertrude Eugénie*, geb. 17 Oct. 1848, geëxam. in Utrecht, te Utrecht. In de beginselen der Fransche taal.
- Kok Ankersmit, Pauline Constance Mathilde*, geb. 28 Julij 1848, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de handwerken voor meisjes.
- Kramers, Maria Geertkida*, geb. 3 Febr. 1844, geëxam. in Noordbrabant, te Veghel. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.
- Krodiët, Neeltje*, geb. 21 Nov. 1848, geëxam. in Friesland, te Heerenveen. In de handwerken voor meisjes.
- Kreffer, Anna Maria*, geb. 24 Julij 1845, geëxam. in Zeeland, te Vlissingen. In het schrijven.

L.

- Landré, Charlotte Louise*, geb. 12 Nov. 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de handwerken voor meisjes.
- Langedijk, Johanna Wilhelmina*, geb. 1 Aug. 1846, geëxam. in Groningen, te Groningen. In de handwerken voor meisjes.
- Leendertz, Wilhelmina Antonia*, geb. 17 Maart 1848, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.
- Leeuw, Johanna Cornelia Maria de*, geb. 28 April 1837, geëxam. in Zeeland, te Sas van Gent. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.
- Liempt, Hendrica van*, geb. 1 Nov. 1839, geëxam. in Noordbrabant, te Veghel. In de handwerken voor meisjes.
- Lieuwens, Hendrika Anna Gesina*, geb. 3 Maart 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.
- Loewer, Cornelia Jacoba*, geb. 3 Junij 1848, geëxam. in Zeeland, te Zierikzee. In de handwerken voor meisjes.

M.

- Maire, Josephine Le*, geb. 16 Maart 1848, geëxam. in Zeeland, te Middelburg. In de beginselen der Engelsche taal.
- Matten, Marie Henriette Selma Felicie*, geb. 14 Nov. 1837, geëxam. in Utrecht, te Maarssen. In de beginselen der Fransche taal.

Marquard, Wilhelmina Camilla de, geb. 6 Febr. 1844, geëxam. in Limburg, te Vaals. In de beginselen der Engelsche taal.

Meijer, Elisabeth, geb. 17 Jan. 1840, geëxam. in Friesland, te Sneek. In de handwerken voor meisjes.

Meulen, Johanna van der, geb. 2 Oct. 1847, geëxam. in Friesland, huisonderwijzeres te Dragten, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Moreau, Alida Johanna, geb. 23 Febr. 1848, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de beginselen der Hoogduitsche taal en in de handwerken voor meisjes.

Musquetier, Johanna Maria Elisabeth Constantia, geb. 21 Maart 1834, geëxam. in Noordholland, te Haarlem. In de handwerken voor meisjes.

Musquetier, Sara Maria Constantia, geb. 20 Febr. 1848, geëxam. in Zeeland, te Middelburg. In de beginselen der Fransche taal.

N.

Natzmer, Martha Conradine von, geb. 28 Maart 1847, geëxam. in Gelderland, te Wageningen. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Niemeijer, Pieterella Wilhelmina, geb. 29 Mei 1847, geëxam. in Zuidholland, te Leiden. In de handwerken voor meisjes.

Nood, Elisabeth Adriana de, geb. 25 Dec. 1847, geëxam. in Zeeland, te Middelburg. In de handwerken voor meisjes.

Nuboer, Catharina Elisabeth, geb. 4 Maart 1849, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

O.

Oirschot, Antonia Leonarda Maria van, geb. 27 Mei 1846, geëxam. in Noordbrabant, kweekelinge te 's Bosch, had acte als huisonderwijzeres in het schrijven. In de handwerken voor meisjes.

Oudshoorn, Wopkje van, geb. 24 Mei 1843, geëxam. in Friesland, te Sneek. In de handwerken voor meisjes.

P.

Parzer, Julia Godfriet, geb. 8 Febr. 1847, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de beginselen der Fransche taal.

Piccardt, Isabelle Catherine Gerarde Soetbrood, geb. 27 Jan. 1849, geëxam. in Zeeland, te Goes. In de handwerken voor meisjes.

Piejeers, Maria Jacoba Anna, geb. 19 Mei 1845, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

- Poel, Adriana Cornelia van der*, geb. 1 Dec. 1848, geëxam. in Zeeland, te Zierikzee. In de handwerken voor meisjes.
- Prillewitz, Elsje*, geb. 27 Aug. 1848, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de handwerken voor meisjes.
- Prins, Francina*, geb. 2 Oct. 1848, geëxam. in Gelderland, te Ede, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.
- Putten, Maria van*, geb. 10 Sept. 1838, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

R.

- Raijmakers, Theodora*, geb. 24 Junij 1825, geëxam. in Zeeland, te Vlissingen. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.
- Reinacker, Anna*, geb. 20 Aug. 1847, geëxam. in Overijssel, huisonderwijzeres te Zwolle, had acte als huisonderwijzeres in de beginselen der Fransche taal. In de beginselen der Engelsche taal.
- Ridders, Anna Maria Elizabeth*, geb. 14 Oct. 1846, geëxam. in Zuidholland, te Rotterdam. In de handwerken voor meisjes.

S.

- Sacré, Elisabeth Anna*, geb. 30 Sept. 1846, geëxam. in Noordholland, te Haarlem. In de beginselen der Fransche taal.
- Salis-Jenino, Jacqueline Sophie Ursula*, geb. 28 Maart 1842, geëxam. in Limburg, te Venlo, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der aardrijkskunde en der geschiedenis.
- Schaepman, Theodora Geertruida Johanna Maria*, geb. 23 Oct. 1848, geëxam. in Noordbrabant, te Dongen. In de beginselen der Fransche taal.
- Schanly, Elizabeth*, geb. 17 Aug. 1847, geëxam. in Noordbrabant, te Roosendaal. In de beginselen der Engelsche taal.
- Schijfsma, Anna Sophia*, geb. 13 Maart 1849, geëxam. in Friesland, te Sneek. In de handwerken voor meisjes.
- Schol, Anna Margaretha Emilia*, geb. 29 Jan. 1849, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.
- Schol, Willemina Constantia Jacoba*, geb. 28 Sept. 1846, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.
- Smith, Eliza Martha*, geb. 1 Maart 1844, geëxam. in Noordholland, te Alkmaar. In de beginselen der Engelsche taal.
- Sniijders, Elizabeth Huberta Johanna*, geb. 2 Julij 1839, geëxam. in Zeeland, te Middelburg. In de gymnastiek.

Stabenow, Anna Josephine, geb. 20 Febr. 1847, geëxam. in Gelderland, te Arnhem. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Steenema, Aaltje, geb. 14 Sept. 1836, geëxam. in Groningen, te Leermens. In de handwerken voor meisjes.

Stok, Heinderijntje, geb. 29 Mei 1848, geëxam. in Zuidholland, kweekelinge te Rotterdam. In de handwerken voor meisjes.

T.

Terpoorten, Franciska Johanna, geb. 3 April 1846, geëxam. in Limburg, te Roermond. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Thomassen, Anna Catharina Constantia, geb. 3 Maart 1843, geëxam. in Limburg, te Maastricht. In de beginselen der Fransche taal.

Thomassen, Maria Anna Alajda, geb. 28 Aug. 1840, geëxam. in Limburg, te Maastricht. In de beginselen der Fransche taal.

Tiddens, Jantje, geb. 4 Nov. 1822, geëxam. in Groningen, te Groningen. In het lezen, schrijven en in de handwerken voor meisjes.

U.

Usener, Dirkje, geb. 10 Febr. 1847, geëxam. in Zuidholland, te Leiden. In de handwerken voor meisjes.

V.

Vennekool, Magdalena Johanna, geb. 8 Sept. 1842, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Visser, Elisabeth Cornelia, geb. 2 Julij 1843, geëxam. in Utrecht, te Utrecht. In de handwerken voor meisjes.

Voets, Maria Elizabeth, geb. 5 Nov. 1848, geëxam. in Noordbrabant, te 's Bosch. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Voskuil, Bertha Mathilda Johanna Dorothea, geb. 27 Febr. 1835, geëxam. in Utrecht, te Utrecht, had acte als huisonderwijzeres in de beginselen der Engelsche taal. In de beginselen der Fransche taal.

Vries Robbé, Johanna Maria de, geb. 7 Jan. 1849, geëxam. in Gelderland, te Ede. In de beginselen der Engelsche taal.

W.

Waarden, Martine Henriette van der, geb. 16 Aug. 1848, geëxam. in Gelderland, te Apeldoorn. In de beginselen der Engelsche taal.

Wautier, Henriette Josephine, geb. 28 Julij 1848, geëxam. in Utrecht, te Utrecht. In de beginselen der Fransche taal.

Wijke, Geertruida van, geb. 4 Junij 1848, geëxam. in Overijssel, te Zwolle. In de handwerken voor meisjes.

Willems, Martha, geb. 20 April 1837, geëxam. in Noordholland, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers in de provincie Gelderland.

Op den 25 Mei j. l. had te *Arnhem* de aangekondigde jaarlijksche vergadering plaats der leden van bovengenoemd fonds.

Gepresideerd door den Schoolopziener van het eerste district van *Gelderland*, werd de vergadering tevens vereerd door de tegenwoordigheid van den Schoolopziener van het zesde district.

Nadat de presentielijst was geteekend en de notulen der vorige vergadering waren gelezen, bepaalde de Voorzitter de leden bij het smartelijk verlies, door de commissie van beheer en bestuur geleden, in het zeer onverwacht afsterven van den Heer E. VAN AMSTEL DJZ., die als penningmeester, sedert de oprigting van het fonds, steeds met ijver en naauwgezetheid de belangen dezer weldadige inrigting had behartigd, waardoor dan ook diens naam met eere in de geschiedenis van het fonds zal voortleven. Hierna deed de Voorzitter mededeeling van het besluit van den Inspecteur van het lager onderwijs in *Gelderland*, dato 20 Maart 1867, n°. 162, waarbij, in plaats van den overledene, benoemd is de Heer H. J. VAN DER MEER, hoofdonderwijzer aan de Openbare school n°. 2, in de gemeente *Arnhem*, die deze functie bereids had aanvaard.

Vervolgens werd ter kennisse van de leden gebracht, dat de Inspecteur, bij vroeger besluit, dato 18 October 1866, n°. 645, bij vernieuwing tot lid der commissie van beheer

had benoemd den Heer B. BLOKHUIS, hoofdonderwijzer aan de Openbare school te *Velp*, bij welke missive de Inspecteur tevens zijne goedkeuring had verleend aan het voorstel der Commissie van beheer en bestuur, om het bedrag van één aandeel voor de weduwen, over het fondsjaar 1866/67 onveranderd te laten, en alzoo te houden op *veertig* gulden.

Eindelijk eene missive van den Inspecteur, dato 4 April 1867, n°. 206, ter begeleiding van het door hem goedgekeurde verslag met daarbij behoorende rekening en verantwoording over het fondsjaar 1865/66, eindigende den 31 October 1866, welk verslag door den Voorzitter werd voorgelezen en waaruit mogt blijken, dat

het fonds bij het einde van 1865/66 telde 156 leden, verdeeld in de volgende klassen:

In de 6de klasse 55,

" " 5de " 9, waaronder 1 met verhoogde contributie;

" " 4de " 55, " 5 " " "

" " 3de " 4,

" " 2de " 2,

" " 1ste " 31, " 1 " " "

Dit aantal was sedert het vorige jaar vermeerderd met
4 leden in de 6de klasse,

1 lid " " 4de "

en 2 leden " " 1ste "

Daarentegen verminderd met

3 leden in de 6de klasse,

2 " " " 4de "

en 3 " " " 1ste "

Van deze acht leden in vermindering was één, dat geene betrekkingen naliet, die regt hadden op trekking. Een tweede maakte door overlijden zijner vrouw, gebruik van het regt, bepaald bij art. 26.

Voor de betrekkingen van een derde moest art. 23 wor-

den toegepast, terwijl voor de betrekkingen der 5 overige leden het regt van trekking is ingegaan.

In den loop van genoemd fondsjaar werd voor de betrekkingen van 2 leden de bepaling van art. 27 opgeheven.

De uitkeering aan eene weduwe zonder kinderen is door overlijden opgehouden.

Het aantal trekkende weduwen bedroeg bij het einde van 1865/66 33, verdeeld in de volgende klassen:

12	in de	6de	klasse,
1	"	"	5de "
10	"	"	4de "
1	"	"	3de "
3	"	"	2de "
en 6	"	"	1ste "

De jaarlijksche contributie der 156 leden bedroeg *f* 2040.25

Wegens entréegelden werd ontvangen.	85
" reglementen en acten van lidmaatschap.	2.50
" verhoogde examinagelden.	160.50
" boeten.	3.50
" toepassing van art. 35 en 41.	8
" cahiers Thieme, door het Ned. Onderwijzers-Genootschap	25.04
" interest van onder hypotheek geplaatste gelden.	1936.75
Zoodat de geheele ontvangst bedroeg. <i>f</i>	4261.54
De gezamenlijke uitkeeringen bedroegen.	2987.33
Zoodat aan het vaste fonds werd overgedragen <i>f</i>	1274.21
waardoor dit op 31 Oct. 1866 vertegenwoordigde	41093.22 ^s
waarvan onder hypotheek à 5 pct. was geplaatst.	19100
à 4 ³ / ₄ "	1600
à 4 ¹ / ₂ "	19400
Tijdelijk in de spaarbank	700
In kas.	293.22 ^s

Hierna werden de Heeren A. DE VRIES en J. G. STEENBEEK, respectievelijk hoofdonderwijzers te *Middagtersteeg* en te *Ellecom*, door den Voorzitter benoemd tot commissie voor het nazien der rekening en verantwoording, met de daarbij behorende stukken en bescheiden, welke commissie na gehouden onderzoek rapporteerde, alles in behoorlijke orde te hebben bevonden.

Eindelijk werd door een der leden voorgesteld, om de volgende algemeene vergadering, wanneer het fonds 25 jaren zal hebben bestaan, te doen volgen door eene vriendschappelijke bijeenkomst.

De vergadering, zich met dat voorstel vereenigende, heeft aan de Commissie van beheer en bestuur opgedragen die bijeenkomst nader voor te bereiden en te regelen.

We zouden hiermede dit kort verslag kunnen eindigen, indien de Commissie van beheer en bestuur nog niet een' aangenamen pligt had te vervullen, met nameijk den Schoolopziener van het eerste district dezer provincie, zeker ook namens al de leden, openlijk hulde en dank toe te brengen voor de belangstelling, door hem in dit fonds betoond, alsmede voor de moeiten, welke hij zich wel heeft willen getroosten, vóór de betrekking van wijlen den verdienstelijken penningmeester weder was vervuld.

VELP,
Junij 1867.

Namens de Commissie van beheer,
De Secretaris,
B. BLOKHUIS.

SCHOOLBERIGTEN.

Junij 1867.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. C. R. Hermans, te 's Hertogenbosch.

'S HERTOGENBOSCH. Aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs de tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Aug.* 1866.

II Distr. J. H. A. Diepen, te Tilburg.

HELVOIRT. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1867.

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

III Distr. J. Ringeling, te 's Hertogenbosch.

DUSSEN. Voor de nieuw opgerigte derde Openbare school wordt een hoofdonderwijzer gevraagd, op eene jaarwedde van *f* 550 en vrije woning met tuin en boomgaard, benevens een nader te bepalen veranderlijk inkomen, waarvan het minimum is gesteld op *f* 60 'sjaars. Sollicitanten wenden zich, in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging der vereischte stukken, vóór of op den 20 Julij e. k., tot den Burgemeester.

NIEUWKUIK. De Openbare school vacant. *April* 1867.

UITWIJK, gemeente *Almkerk*. De Openbare school vacant. *April* 1867.

V Distr. Dr. J. A. W. Boerkamp, te *Grave*.

HAPS. De Openbare school vacant. *April* 1867.

VI Distr. Dr. F. B. Trosée, te 's *Hertogenbosch*.

ZIJTAART, gemeente *Veghel*. Na gehouden examen is door den Raad der gemeente *Veghel*, in zijne openbare vergadering van den 15 Mei j. l., tot onderwijzer der Openbare school benoemd de Heer J. C. TUMMERS, bezitter eener acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en van acten voor de gymnastiek en het teekenen.

VII Distr. Mr. P. van den Hewel,
te *Eindhoven*.

VLIERDEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

VIII Distr. Mr. P. J. A. Smits, te *Eindhoven*.

BERGEIJK. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Mei* 1867.

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

RIETHOVEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1866.

ZES GEHUCHTEN. Onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten heeft de Gemeenteraad besloten tot het oprigten eener Openbare school en bepaald, dat de hoofdonderwijzer dier school zal genieten: *a.* vrije woning met tuin; *b.* eene jaarwedde van *f* 500, en *c.* een veranderlijk inkomen, bedragende 10 centen per maand van elk kind, dat

boven het getal van 20 leerlingen gedurende de maanden April—September en van 30 gedurende de overige maanden des jaars de school bezoekt, en de helft van het schoolgeld van iederen leerling, die de avondschool bijwoont.

Hoofdonderwijzers, die genegen mogten zijn naar gemelde betrekking te dingen, worden verzocht zich, vóór 20 Julij e. k., in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging der vereischte stukken, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente.

IX Distr. Mr. J. P. van Blarckom,
te *Eindhoven.*

BLADEL. Den 5 Junij j. l. werd het examen gehouden voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school. Het werd afgenomen door den Schoolopziener, ten overstaan van Burgemeester en Wethouders, in tegenwoordigheid van leden van den Raad en andere belangstellenden. Slechts één sollicitant had zich aangemeld, PETRUS JOHANNES LOOS, hulponderwijzer te *Eindhoven*, bij beschikking van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken toegevoegd aan den hoofdonderwijzer bij de normaallessen in die gemeente, om hem bij de opleiding der kweekelingen behulpzaam te zijn, hebbende acte als hoofdonderwijzer en aantekening voor de beginselen der Fransche taal. Daar de sollicitant zeer voldoende blijken van kunde en bekwaamheid gaf, terwijl hij na het verkrijgen der acte als hulponderwijzer in 1862, als zoodanig reeds anderhalf jaar bij die lessen met zeer veel vrucht werkzaam was geweest, is hij den 7 Junij j. l. door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, tot voormelde betrekking voorgedragen.

MIDDELBEERS, gemeente *Oostelbeers c. a.* De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

SPOORDONK, gemeente *Oirschot*. De Openbare school vacant. *Mei* 1867.

TONGEREN, gemeente *Boxtel*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

X Distr. Mr. F. J. A. Fles, te *Tilburg*.

BAVEL, gemeente *Ginneken en Bavel*. De betrekking van hulponderwijzer in de Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

BEEK, gemeente *Princenhage*. De betrekking van hulponderwijzer vacant. *April* 1867.

XI Distr. Dr. J. Pennink, te *Zevenbergen*.

OUD- en NIEUW GASTEL. De hulponderwijzersplaats vacant tegen *f* 300 jaarlijks, benevens vijf cent per drie maanden voor elk schoolgaand kind.

XII Distr. Mr. J. J. Loke, te *Breda*.

DONGEN. Aan de Openbare school aan de vaartkant eene hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1867.

OOSTERHOUT. De plaats van eersten hulponderwijzer, met admmissie voor de Fransche taal, vacant. *April* 1867.

SPRANG. De Openbare school vacant. *April* 1867.

XIII Distr. A. J. L. de Roock, te *Bergen op Zoom*.

ROOSENDAAL. De tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Mei* 1867.

ST. WILLEBRORD, gemeente *Rucphen en Sprundel*. De Openbare school vacant. *Mei* 1867.

STEENBERGEN. Aan de Openbare school in de kom der gemeente de tweede hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1867.

Bijdr. Junij 1867.

G E L D E R L A N D.**I Distr. J. C. Vethake, te Arnhem.**

ARNHEM. Op den 27 en 28 Mei j. l. had het vergelijkend examen plaats van de sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school n°. 5. Daar zich 36 candidaten hadden aangemeld, had de Schoolopziener hen, naar alphabetische rangorde, in twee afdeelingen gesplitst, van welke de eerste geëxamineerd werd op den 27 en de tweede des anderen daags. In het geheel namen 25 sollicitanten aan het examen deel; van de overige hadden slechts vier berigt gegeven, dat zij van de mededinging afzagen. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door zijnen Ambtgenoot L. A. F. H. Baron VAN HEECKEREN en den Heer J. A. VRUGTMAN, te *Zutphen*. Op de voordragt werden door Burgemeester en Wethouders geplaatst: W. G. BORRIAS, hoofdonderwijzer te *Wageningen*; L. J. VAN HASSELT, hoofdonderwijzer te *Dieren*; J. R. HAZEMEIJER, hulponderwijzer te *Rotterdam*; J. A. KOLPA, hoofdonderwijzer te *Ooltgensplaat*, en P. J. MOLL, hoofdonderwijzer te *Bathmen*. Den 18 Junij werd door den Gemeenteraad W. G. BORRIAS tot hoofdonderwijzer der gemelde school benoemd.

II Distr. Dr. F. G. B. van Bleek van Rijsewijk, te Harderwijk.

APPEL, gemeente *Nijkerk*. De Openbare school vacant *Mei* 1867.

HUINEN, gemeente *Putten*. De Openbare school vacant *April* 1867.

VALK, gemeente *Ede*. Op 1 Junij j. l. werd andermaal een vergelijkend examen gehouden voor de betrekking van

hoofdonderwijzer der Openbare school. De vier sollicitanten, welke zich hadden aangemeld, waren tegenwoordig. Nadat het examen door den Schoolopziener was afgenomen in tegenwoordigheid van Burgemeester en Wethouders, eenige Raadsleden en de Plaatselijke Schoolcommissie, werden volgens de voorschriften der wet op de voordragt geplaatst: STEVEN ROELOFSEN, hulponderwijzer te *Arnhem*; JAN PASCHIER QUANT, hulponderwijzer te *Bergen*, en JAN GERRITSEN, hulponderwijzer te *Velp*, die allen eene acte als hoofdonderwijzer bezitten. De Gemeenteraad heeft S. ROELOFSEN tot hoofdonderwijzer benoemd.

III Distr. J. Goedhart, te *Apeldoorn*.

OENE, gemeente *Epe*. De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

IV Distr. L. A. F. H. Baron van Heeckeren, te *Zutphen*.

LOCHEM. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens de betrekking van hulponderwijzer vacant. *Febr.* 1867.

V Distr. Dr. L. Lasonder, te *Groenlo*.

HAARLO, gemeente *Borculo*. De Openbare school vacant. *Mei* 1867.

VI Distr. C. W. Graaf van Limburg Stirum, te *Westervoort*.

DOESBORGH. Eene gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Jan.* 1867.

VIII Distr. Mr. W. van de Poll, te *Tiel*.

CULEMBORG. Door den Gemeenteraad is besloten de

Bijzondere meisjesschool, waaraan een subsidie verbonden is van f 300, in stand te houden. Diensvolgens worden hoofdonderwijzeressen, die bovendien aanteekening hebben voor de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen en die gene- gen zijn naar genoemde vacerende betrekking te dingen, uitgenoodigd, om, vóór 15 Augustus e. k., hare stukken met vrachtvrije brieven in te zenden bij den Burgemeester van *Culemborg*, die bereid is de noodige inlichtingen te geven.

IX Distr. Mr. W. J. Triebels, te *Nijmegen*.

AMMERZODEN. De Openbare school vacant. *April* 1867.

WAMEL. De Openbare school vacant. *Mei* 1867.

X Distr. P. van der Burg, te *Nijmegen*.

NIJMEGEN. Aan de Dag- en Kostschool voor meisjes eene plaats van hulponderwijzeres vacant. *Mei* 1867.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. M. J. de Goeje, te *Leiden*.

RHJNSBURG. Eene plaats van hulponderwijzer vacant. *Mei* 1867.

V Distr. Dr. M. C. Mensing, te *Rotterdam*.

DELFHAVEN. De betrekking van hoofdonderwijzeres der Openbare meisjesschool voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *April* 1867.

VI Distr. Dr. C. J. Vaillant,
te *Schiedam*.

SCHIEDAM. Eene Openbare tusschenschool vacant. *April* 1867.

VII Distr. J. Broedelet, te Gouda.

'T BEIJERSCHE, gemeente *Stobwijk*. De Openbare school vacant. *April 1867*.

CAPELLE a/d IJSSEL. De betrekking van hoofdonderwijzer der nieuw opgerigte tweede Openbare school voor lager onderwijs is vacant. Voordeelen zijn eene jaarwedde van *f* 900, benevens vrije woning met tuin. Aangiften, onder overlegging der vereischte stukken, bij den Burge-meester, vóór den 7 Julij aanstaande. De benoemde zal den 1 October 1867 in functie treden. De dag van het vergelijkend examen zal nader worden bekend gemaakt.

VIII Distr. Dr. J. C. van Deventer, te Dordrecht.

PAPENDRECHT. Aan de Openbare school eene hulp-onderwijzersplaats vacant. *April 1867*.

IX Distr. Mr. J. R. Hoolboom, te Leerdam.

ASPEREN. De betrekking van hulponderwijzer, met admissie voor de Fransche en Engelsche talen, vacant. Jaarwedde *f* 475.

BLESKENS GRAAF. Aan de Openbare school wordt een hulponderwijzer verlangd. Jaarwedde *f* 350.

GIESSEN-NIEUWKERK. Den 3 Junij j. l. heeft alhier het vergelijkend examen plaats gehad voor de vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, vacant geworden door aftreding van den Heer A. SCHEER, die gedurende ruim 41 jaren aan het hoofd dezer school tot genoegen der ingezetenen is werkzaam geweest. De Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer G. BLOKHUIS, bijzonder onderwijzer te *Leerdam*. Van de 14 sollicitanten, die zich hadden aangemeld, zijn er 11 opgekomen. Op de voordragt

zijn geplaatst de Heeren H. VAN BERGEN, te *Delft*, met $33\frac{1}{2}$ punten; K. H. HEEROMA, te *Schagen*, met 32; J. J. HEIJNIS, te *Schiedam*, met $30\frac{1}{2}$; L. SCHENK, te *Brielle*, met $30\frac{1}{2}$; G. J. BREEDVELD, te *Dordrecht*, met 29 en A. VAN DER HEIDEN, te *Nieuwland*, met $24\frac{1}{2}$ punten. De benoeming was den 18 Junij j. l. nog niet geschied.

GORINCHEM. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens, tevens kostschool zijnde, wordt tegen 1 September e. k. een hulp-onderwijzer verlangd op eene jaarwedde van *f* 350, benevens kost en inwoning.

LEERDAM. De betrekking van hoofdonderwijzeres aan de alhier in Augustus e. k. op te rigten Bijzondere school voor meisjes zal bekleed worden door Mejufvrouw C. R. ROLDANUS, laatst hulponderwijzeres te *Leeuwarden*.

VIANEN. De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Febr.* 1867.

X Distr. B. Boers, te Middelharnis.

ROCKANJE. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Nov.* 1866.

SPIJKENISSE. Aan de Openbare school wordt een hulp-onderwijzer verlangd, tegen eene jaarwedde van *f* 300. Er bestaat eene gunstige gelegenheid tot inwoning, enz. tegen *f* 4 per week. Belanghebbenden worden uitgenoodigd zich aan te melden bij den Burgemeester.

XI Distr. Mr. A. M. de Cock, te Rotterdam.

ROTTERDAM. Aan eene der scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs eene hulponderwijzersplaats vacant. *Febr.* 1867.

NOORDHOLLAND.**Distr. I—IV.**

AMSTERDAM. Eene Openbare burgerschool der eerste of laagste klasse vacant. *April* 1867.

AMSTERDAM. Aan de Openbare armen- en tusschen-scholen eerste hulponderwijzersplaatsen vacant. *Maart* 1867.

I Distr. Dr. J. Penn , te Amsterdam.

NIEUWERAMSTEL. Eene hulponderwijzersplaats vacant in de Openbare school aan den Overtoom. *Nov.* 1866.

V Distr. Dr. A. E. Gastmann , te Haarlem.

HAARLEM. Bij besluit van den Gemeenteraad van den 22 Mei is G. DE HAAN, te *Gorinchem*, benoemd tot derden hulponderwijzer aan de Stadsschool, litt. A.

HAARLEM. Aan J. J. HAMENT, hulponderwijzer aan de Stadsschool, litt. A., is op zijn verzoek eervol ontslag verleend, met ingang van 1 Julij a. s.

**VII Distr. P. J. Heijning , te Willemsoord ,
gemeente Helder.**

WIERINGERWAARD. Aan de Openbare lagere school met meer uitgebreid onderwijs in de avondschool eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1867.

VIII Distr. Mr. J. Gerdener , te Hoorn.

HOOGWOUD. Eene hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1867.

Z E E L A N D.**I Distr. Dr. H. Polman Kruseman ,
te Middelburg.**

VLISSINGEN. De hoofdonderwijzer J. H. MAAS heeft

zijne Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs in April j. l. opgeheven.

II Distr. Dr. P. J. Andreae,
te Zierikzee.

ZIERIKZEE. Aan de navolgende Openbare lagere scholen vacant: 1°. aan die voor minvermogenden (*Tusschenschool*) een tweede hulponderwijzer; 2°. aan die voor onvermogenden (*Armenschool*) een derde en een vierde hulponderwijzer. *Mei* 1867.

III Distr. Mr. C. J. Pické, te Middelburg.

THOLEN. De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Mei* 1867.

THOLEN. Aan de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens eene hulponderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1866.

THOLEN. Eene hulponderwijzersplaats vacant in de Openbare school voor gewoon lager onderwijs. *Maart* 1867.

IV Distr. Mr. J. H. de Laat de Kanter,
te Goes.

's GRAVENPOLDER. De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

V Distr. H. Q. Janssen, te St. Anna ter Muiden.

BIERVLIET. Aan de Openbare school voor lager en meer uitgebreid onderwijs eene hulponderwijzersplaats vacant. *Mei* 1867.

HOOFDPLAAT. Aan de Openbare school eene plaats van hulponderwijzer, bevoegd tot het geven van onderwijs in de Fransche taal, vacant. *Mei* 1867.

VI Distr. H. Q. Janssen, te *St. Anna ter Muiden*.
(tijdelijk.)

STOPPELDIJK. De hoofdonderwijzer der Openbare school te *Pauluspolder*, A. C. VAN DEN EECKHOUDT, is door den Gemeenteraad benoemd tot hoofdonderwijzer der nieuw opgerigte school nabij de *Veerstraat*, die den 1 Mei daaraanvolgende geopend is.

Op den 10 April j. l. werd het vergelijkend examen gehouden ter vervulling der eerstgemelde school, welke vervulling, met goedkeuring der Gedeputeerde Staten, heeft plaats gehad op den voet van art. 20 der wet. Dit examen werd afgenomen door den waarnemenden Schoolopziener, bijgestaan door den hoofdonderwijzer der Openbare school te *Axel*, H. VAN WIJNGAARDEN. Slechts twee sollicitanten waren opgekomen: P. L. AHSMANN, hulponderwijzer aan de school voor Roomsch-Katholieken uit den beschaafden stand te *Delft*, en H. C. VAN OERS, hulponderwijzer te *Tubbergen*, die beiden op de voordragt geplaatst werden. Hieruit werd door het Gemeentebestuur de eerstgemelde benoemd, die den 1 Mei zijne betrekking aanvaard heeft.

UTRECHT.

III Distr. Dr. A. A. H. Suijck, te *Utrecht*.

AMERSFOORT. Aan de Openbare armenschool eene hulponderwijzersplaats vacant. *Mei* 1867.

SOEST. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *April* 1867.

IV Distr. Dr. G. Leignes Bakhoven,
te *Utrecht*.

RHENEN. De hulponderwijzersplaats in de Openbare school vacant. *April* 1867.

WIJK BIJ DUURSTEDEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1866.

V Distr. Jhr. Mr. J. G. Bosch van Drakestein,
te Utrecht.

LJSSELSTEIN. Bij besluit van den 3 Junij 1867 heeft de Gemeenteraad benoemd tot hoofdonderwijzer der gesubsidiëerde Bijzondere kost- en dagschool voor meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens J. M. VERSTER, hoofdonderwijzer te Venlo.

POLSBROEKERDAM, gemeente *Benschop*. Voor de Openbare school opgericht aan den *Polsbroekerdam*, waarop art. 20 der wet is toegepast, wordt een hoofdonderwijzer gevraagd op eene jaarwedde van f 400.

Sollicitanten worden uitgenoodigd zich te wenden in persoon of met vrachtvrije brieven onder overlegging der bij de wet vereischte stukken, vóór 20 Julij aanstaande, tot den Burgemeester van *Benschop*.

F R I E S L A N D.

II Distr. Dr. C. J. de Lussanet de la Sablonière, te Harlingen.

SCHRAARD, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

WONS, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

III Distr. Dr. L. W. van Kleffens,
te Oenkerk.

MODDEBSAT, gemeente *Westdonyeradeel*. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

V Distr. Mr. Ph. van Blom, te Heerenveen.

—GERSLOOT, gemeente *Aengwirden*. De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

**VI Distr. Jhr. Mr. F. H. van Beyma thoe
Klingma**, te Heerenveen.

LANGEDIJKE, gemeente *Ooststellingwerf*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1867.

VIII Distr. Mr. J. J. Bolman, te Sneek.

ABBEGA, gemeente *Wijmbritseradeel*. De Openbare school vacant. *Junij* 1864.

O V E R I J S S E L.

I Distr. Mr. H. E. C. van Kerckhoff,
te Zwolle.

ZWOLLE. De Openbare school voor gewoon en gedeeltelijk ook voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *April* 1867.

ZWOLLE. Benoemd tot hulponderwijzer aan de Openbare armenschool W. F. D. H. J. BRUINS.

ZWOLLE. De Bijzondere school voor jongens, opgericht door het R. Kath. gesticht van Liefde, vacant. *April* 1867.

II Distr. Mr. A. van Naamen van Eenmes,
te Zwolle.

HASSELT. De betrekking van hoofdonderwijzeres der gesubsidiëerde Bijzondere dag- en kostschool voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant zijnde, worden zij, die genegen zijn naar die betrekking te dingen, verzocht, vóór den 10 Julij e. k., onder overlegging der vereischte stukken, zich te adresseeren aan den Burgemeester. De voordeelen zijn: vrij gebruik van een voor kostschool doelmatig ingerigt en ruim woonhuis met schoolgebouw en grooten tuin, benevens een jaarlijksch subsidie van *f* 300.

ZWARTSLUIS. Eene Openbare school vacant. *Maart* 1867.

III Distr. Mr. R. C. Nieuwenhuijs ,
te *Deventer*.

OLST. De onlangs gestichte school voor Christelijk-Nationaal onderwijs, hoofdonderwijzer J. GROENEWEG, is 30 Mei j. l. geopend.

LUTTENBERG, gemeente *Raalte*. Het vergelijkend examen voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school werd den 3 Junij door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer W. TEN ENTEL Jr., hoofdonderwijzer te *Deventer*, afgenomen. De drie sollicitanten werden na afloop van het examen in onderstaande orde op de voordragt geplaatst: A. WARMINK, met 32½ punten; H. T. VAN DE WETERING, met 26½ punten, en J. S. VELDHUIS, met 24½ punten. De Gemeenteraad heeft op den 7 Junij H. T. VAN DE WETERING tot hoofdonderwijzer te *Luttenberg* benoemd.

IV Distr. T. de Voegt, te Oldenzaal.

ENSCHEDÉ. Overleden de verdienstelijke hoofdonderwijzer van eene der Openbare scholen, D. W. JENNES.

V Distr. Mr. B. G. ten Pol, te Rijssen.

BORNERBROEK, gemeente *Borne*. De Openbare school vacant. *Jan*. 1867.

GEESTEREN, gemeente *Tubbergen*. De Openbare school vacant. *April* 1867.

OOTMARSSUM. De Openbare school vacant. *Maart* 1867.

TUBBERGEN. De Openbare school vacant. *April* 1867.

VI Distr. Mr. L. J. van Riemsdijk, te Ommen.

DEDEMSVAART, gemeente *Ambt Hardenbergh*. Tot

hulponderwijzer aan de school van den hoofdonderwijzer H. K. DE VRIES is benoemd G. ARENDSHORST.

HARDENBERGH (ambt). De Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs der Christelijke afgescheidene gemeente te *Lutten*, aan de Dedemsvaart, vacant. *Aug.* 1866.

OMMERSCHANS, gemeente *stad Ommen*. De betrekking van hoofdonderwijzer der Rijksschool vacant. *April* 1867.

VIII Distr. Mr. J. Halff, te Almelo.

EGEDE, gemeente *Hellendoorn*. De Openbare school vacant. *Mei* 1867.

KERSPEL GOOR, gemeente *Markelo*. De nieuw opgerigte Openbare school vacant. *Mei* 1867.

G R O N I N G E N .

VI Distr. Dr. W. Gleuns, Jr., te Groningen.

OUDE SCHANS, gemeente *Bellingwolde*. De Openbare school vacant. *April* 1867.

D R E N T H E .

I Distr. H. Boom, te Assen.

ASSEN. Het vergelijkend examen voor de Openbare school van uitgebreid lager onderwijs is den 24 en 25 Mei gehouden. Van de negen onderwijzers, die er deel aan hebben genomen, zijn op de voordragt geplaatst: A. H. E. TIJL, H. LAUER en A. SCHUTTEN, in betrekking te *Tiel*, *Arnhem* en *Enkhuizen*. De derde op het drietal, A. SCHUTTEN, is den 7 Junij benoemd.

V Distr. Dr. P. Hofstede Crull, te Meppel.

ANSEN, gemeente *Ruinen*. Voor de Openbare gehucht-

school, naar art. 20, is 't vergelijkend examen den 18 Mei gehouden. Drie hulponderwijzers, eerst onlangs toegelaten, werden geëxamineerd en voorgedragen: H. WENINK, W. ENGELS en L. T. ARENDS. ARENDS, 't eerst benoemd, bedankte. In zijne plaats werd de tweede gekozen, WILLEM ENGELS, die den 27 Mei de school heeft aanvaard.

L I M B U R G.

IV Distr. Mr. P. G. E. H. Baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky, te Roermond.

EINIGHAUSEN, gemeente *Limbricht*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

GUTTEKOVEN, gemeente *Limbricht*. De Openbare school vacant. *Mei* 1867.

JABEEK. De Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

VI Distr. L. F. H. Beerenbroek, te Roermond.

BAEXEM. De Openbare school vacant. *Sept.* 1866.

VII Distr. Dr. J. P. H. van de Loo, te Venlo.

KESSEL. Den 28 Mei j. l. had het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, opengevallen door het eervol ontslag, op zijn verzoek, verleend aan den Heer G. P. GEURTS. Slechts twee der vijf sollicitanten waren opgekomen, te weten: A. H. MOSTART, hoofdonderwijzer te *Itteren* en H. BLOEMERS, hoofdonderwijzer te *Belfeld*. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den hoofdonderwijzer D. SCHRAM, ten overstaan van Burgemeester en Wethou-

ders , in tegenwoordigheid van de leden van den Gemeenteraad. A. H. MOSTART behaalde de meeste punten , werd de eerste op de voordragt geplaatst en , bij besluit van den 31 Mei j. l. , tot hoofdonderwijzer benoemd.

VENLO. Door de benoeming van den Heer D. SCHRAM tot hoofdonderwijzer aan de op te rigten Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs , is de betrekking van hoofdonderwijzer aan de Openbare school van gewoon lager onderwijs voor betalende leerlingen vacant geworden. Aan deze betrekking is verbonden f 800 met vrije woning. Sollicitanten gelieven zich , vóór den 10 Julij e. k. , met vrachtvrije brieven te wenden tot den Burgemeester.

VIII Distr. Mr. F. P. J. de Sain, te Horst.

WELL, gemeente *Bergen*. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Dec.* 1866.

I N H O U D.

SCHOOLNIEUWS.

Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad n°. 103), verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen. Blz. 449

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

UTRECHT. *Tweede schooldistrict* — 450

Lijst der school- en huisonderwijzers en onderwijzeressen, die in het voorjaar van 1867 examen afgelegd en acten van bekwaamheid verkregen hebben — 454

Fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers in de provincie Gelderland. — 514

SCHOOLBERIGTEN *van Junij 1867.* — 519

Nieuwe uitgaven betreffende het onderwijs.

- Andriessen, (W. F.) Toegepaste cijferkunst, ingerigt naar het stelsel van nieuwe munten, maten en gewigten. 4e stukje. De gewone breuken. 2e druk. Amsterdam, J. D. Sybrandi f 0.25
- Arend, (J. P.) Algemeene geschiedenis des vaderlands van de vroegste tijden tot op heden. Voortgezet door Mr. O. van Rees en Dr. W. G. Brill. 3e deel, 4e stuk, 22e afl. Amsterdam, C. L. Schleijer en Zoon. 4°. f 0.50
- Bemmelen, (P. van) Het ongrondwettige tot slooping der lagere scholen, strekkende wetsvoorstel van Jhr. Mr. W. M. de Brauw. Alkmaar, P. Kluitman. 120. f 0.65
- Biesen, (Mr. J. J. W. v. d.) Wat is liberaal? Een woord met betrekking tot de tegenwoordige kwestie van het lager onderwijs. Amsterdam, C. L. van Langenhuijsen. Gr. 8° f 0.30
- Boekje (Het eerste) voor het godsdienstig onderwijs, ten dienste van katholieke scholen en huisgezinnen. Naar het Hoogduitsch. Als boven. 16° f 0.50
- Boeser, (A. L.) Eerste rekenboekje. Verzameling van voorstellen, ter toepassing van de hoofdregels met geheele benoemde getallen. 15e druk. Amsterdam, A. Hoogenboom. Kl. 8°. . . . f 0.12¹/₂
- Derde rekenboekje. Verzameling van voorstellen, ter toepassing van de leer der gewone breuken. 10e druk. Als boven. Kl. 8°. f 0.12¹/₂
- Broek, (Dr. J. H. v. d.) Lessen over de natuurwerkingen. 3e reeks. 1e en 2e afl. Utrecht, J. G. Broese. Gr. 8°. Per aflevering. f 0.30
- Gestel, (A. v.) De Nederlandsche schoolwet, getoetst aan het christelijk beginsel. De opvoeding der jeugd in de vreeze des Heeren. 's Hertogenbosch, Henry Bogaerts. 12°. f 0.75
- Kinderkost. Leesboekje voor jonge kinderen, door den schrijver van „leer de dieren kennen.” Sneek, T. S. Feenstra. Kl. 8°. . f 0.10
- Lammers, (G.) Het zingende vogeltje. Verzameling van zangstukjes voor de laagste klassen der volksschool en voor bewaarscholen. Barneveld, P. Andreae Menger. Kl. 8° f 0.17¹/₂
- Leer opmerken! Een leesboekje voor de lagere klassen der volksschool. 1e stukje. 2e druk. Venlo, Wed. H. H. Uyttenbroeck. Kl. 8°. f 0.10
- Meurs, Rz. (J.) Vormleer. Verzameling van vragen en opgaven ter herhaling en toepassing, tot gebruik voor de lagere school. 4e stukje. Nieuwe Niedorp, J. Groot. Kl. 8°. f 0.17¹/₂
- N. Bijdr. Ond. Junij 1867.*

- Nieuwenhuis' Woordenboek van kunsten en wetenschappen, herzien, omgewerkt en vermeerderd tot verspreiding van kennis en bevordering der beschaving onder alle standen, door Nederlandsche geleerden. 10e deel, 7e afl. Leiden, A. W. Sythoff. Gr. 4°. *f* 0.60
- Otterloo, (A. v.) Aardrijkskunde voor handel, nijverheid en statistiek. Amsterdam, Gebr. Kraay. Gr. 8°. *f* 2.90
- Petit, (Prof.) Sterrenkunde voor den beschaafden stand, met ingelaschte noten, ten dienste van middelbaar en hooger onderwijs. Naar het Fransch. Met 286 figuren in den tekst en 2 platen als Planiglobe. 1e deel. 2e—5e afl. Gouda, G. B. van Goor. Post 80. per afl. *f* 0.60
- Roodhuijzen, (H. G.) Exercices d'ortographie. 1e partie. 3e édition. Amsterdam, L. F. J. Hassels. Kl. 8°. *f* 0.20
- Schetsen uit de vaderlandsche geschiedenis. Verhaald voor jonge kinderen. Sneek, T. S. Feenstra. Kl. 8°. *f* 0.15
- Vloten, (Dr. J. v.) Nederlandsch dicht en ondicht uit de 19e eeuw. I. Bloemlezing uit de Nederlandsche dichters. 1e deel. Tweede herziene en verbeterde druk. Deventer, A. ter Gunne. Gr. 8°. in linnen *f* 3.40
- Vorsterman van Oijen, (G. A.) Theorie der algemeene rekenkunde. Met een voorbericht van G. J. Verdam. 2e deel, 5e afl. Schoonhoven, S. E. van Nooten. Post 80. *f* 0.75; compleet . . . *f* 3.90
- Vries, (Dr. M. de) en Dr. L. A. te Winkel, Woordenboek der Nederlandsche taal. 5e afl. 's Gravenhage, Leiden, Arnhem, M. Nijhoff, A. W. Sijthoff, D. A. Thieme. Roy. 8°. . *f* 0.87½
- Woltering, (F. A. R.) Bekenkundige opgaven voor de hoogste klasse van lagere scholen, voor scholen van meer uitgebreid lager onderwijs en voor kweekelingen. 1e stukje. Deventer, W. Brinkgreve. Kl. 8°. *f* 0.20
- Wijne, (Dr. J. A.) Beknopt leerboek der algemeene geschiedenis. Vierde geheel omgewerkte en vermeerderde druk. Groningen, J. B. Wolters. Gr. 8°. 2e deel. Middeleeuwen. *f* 1.90; 3e deel. Nieuwe en nieuwste geschiedenis *f* 2.90
- Zimmerman, (Dr. W. F. A.) De aardbol en zijne natuurwonderen. Versierd en opgehelderd door ongeveer 200 keurige platen. 2e veel vermeerderde druk. 10 afl. Leiden, D. Noothoven van Goor. Gr. 8° *f* 0.40

Voor Scholen en Gymnasiën

is bij de ERVEN F. BOHN, te Haarlem uitgegeven:

Alphabetische lijst der Gymnasiën, Latijnsche scholen en hogere Burgerscholen, met de namen der onderwijzers, en de vakken waarin zij onderwijs geven. *f* 0.40

Allereerste beginselen der aardrijkskunde voor de scholen, 11de druk, verbeterd en vermeerderd door P. H. WITKAMP. *f* 0.10

N. Ansljyn, Nz., Nieuw Spel- of Leesboekje, 6 stukjes en Bijvoegsel op het 1ste stukje.

Alle stukjes kosten 7½ cent, behalve het in tweeën gesplitste 1ste stukje, dat 10 cent compleet kost, terwijl het 1ste gedeelte *afzond.* à 5 en het 2e ged. *afzond.* à 7½ cent geleverd wordt.

Becker, K. F., Algemeene Geschiedenis, verkort door A. DOIJER TZN., 4 deelen, 5 stukken *f* 6.90

Bloemlezing uit van Kampen's Handboek der Hoogduitsche Letterkunde. (I. Proza; II. Poezij). Elk stuk. . *f* 0.60

Ter bevordering van het gebruik dezer Bloemlezing is de vroegere prijs van *f* 1.— van elk stuk op 60 cent gereduceerd.

Berski, G. van Wieringhen, Handleiding tot de beoefening van den Nederlandschen Prozastijl. *f* 0.45

Costjn, Dr. P. J., Cacographie. Ten gebruike bij het Middelbaar Onderwijs *f* 0.60

— Vergelijkende spraakleer der Nederlandsche, Hoogduitsche en Engelsche talen (vormleer), voor schoolgebruik bewerkt. *f* 1.10

Deutsch-Holländisches Wörter- und Gesprächsbuch, Zum gebrauch für Anfänger. Empfohlen von L. OBERMÜLLER. 140 blz. *f* 0.40

Geerligs, G. H., Rekenkundige Voorstellen voor de lagere scholen. 2 stukjes. 3de verbeterde druk *f* 0.30

— Oefeningen met getallen. 3 stukjes. Ieder. „ 0.06

— Taalk. Oefeningen voor de lagere scholen, 2de druk. „ 0.12

Gunn, C. H., Manual of modern English Poetical Literature (with biographical notices). *f* 0.70

— Manual of modern English Prose Literature (with biographical notices). *f* 0.70

Hartmann, J. J. F., Inleiding tot de beoefening der Hoogduitsche taal, bevattende de beginselen der taal, met opstellen over elken regel in het Hoogd. en Nederd., benevens eene verzameling van anecdoten, met oefeningen in het spreken en eene volledige woordenlijst *f* 0.70

- Handboekje** bij het aanschouwelijk onderwijs omtrent de voorwerpen van Natuur en Kunst in de bewaarscholen. *f* 0.40
- Handelscorrespondenz (Deutsche).** Mit Erläuterungen von S. SUSAN *f* 0.80
- Heusden, (Dr. A. A. van)** Handboek der Aardrijkskunde, Staatsinrigting, Staatshuishouding en Statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden, 2 deelen *f* 6.10
- Jansen, J. F.,** Boekje tot oefening in het lezen. 7 stukjes. Prijs van het 1ste en 2de boekje 5 cent, en van het 3de tot 7de boekje 10 cent ieder.
- Jorissen, Theod.,** Schets der Algemeene geschiedenis. *f* 1.50
- Kuijper, Ez., T.,** Natuurlijke historie der Zoogdieren voor de scholen, 3de druk, herzien door Dr. D. LUBACH. *f* 0.35
- Natuurlijke historie der Vogels, Visschen, Kruipende dieren, enz. voor de scholen, derde druk, herzien en veel vermeerderd door Dr. D. LUBACH *f* 0.35
- Lion, Jz., J.,** De wet op het Lager onderwijs, volledig verklaard en toegelicht *f* 1.95
- Logeman, W. M.,** Natuurkundige stellingen I. *f* 0.60
- Prinsen, P. J.,** Leesboek voor minder gevorderde kinderen, 10de druk. *f* 0.12
- Leesboek voor jonge kinderen, 14de druk „ 0.15
- Gemakkelijk leesboek voor kinderen van de laagste klasse, 18de druk *f* 0.20
- Leesboek voor gevorderde kinderen, 10de druk „ 0.20
- Programmata voor de Examens,** volgens de wet op het lager onderwijs van den 13den Augustus 1857. „*Met de wijzigingen in Oct. 1865.*” *f* 0.06
- Siegenbeek, M.,** Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde *f* 2.90
- Susan, S.,** Handbuch der Modernen Deutschen Prosaisten, mit biographisch literarischen Erläuterungen *f* 0.70
- Veegens, D.,** Bloemlezing uit Nederlandsche Prozaschrijvers. 4 stukken (van SPIEGHEL tot VAN DER HOEVEN Jr.) *f* 1.70
- Het vierde stukje ook onder den titel van: **Bloemlezing uit Nieuwere Nederlandsche Prozaschrijvers,** (van BILDERDIJK tot VAN DER HOEVEN Jr.) *f* 0.40
- Winkler, T. C.,** Korte Natuurl. historie der Planten „ 0.30
- Korte Natuurlijke historie der Delfstoffen „ 0.30

Uitgaven van W. E. J. TJEENK WILLINK,
te Zwolle.

NIEUWE SCHRIJFMETHODE voor de Lagere scholen en Inrichtingen van middelbaar onderwijs; opgedragen aan den Heer Dr. J. J. KREENEN, *Inspecteur voor het Lager onderwijs in Overijssel*. Door H. BAARSCHERS, *Onderwijzer te Hardenberg*. Prijs f 1.80.

Deze **schrijfmethode** bestaat uit 30 *Voorschriften* benevens *Inleiding*, terwijl bij elk Exemplaar de Schrijfboeken N°. 1—3 worden afgeleverd, zoo als die tegen 7¹/₂ cent per stuk te bekomen zijn.

De Heer Dr. J. J. KREENEN, *Inspecteur van het Lager onderwijs in de provincie Overijssel*, toonde veel belangstelling in het plan en zag alle proeven na.

De praktische doelmatigheid dezer methode werd vóór het afdrukken der *Voorbeelden* beproefd aan de Departements-school der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, door de Heeren MUIJDERMAN, *Hoofdonderwijzer*, en POSTEL, geëxamineerd volgens de Wet op het middelbaar onderwijs, voor het Schoonschrijven. Beiden verklaarden zich zeer ingenomen met deze volgens hun gevoelen zeer praktische en weinig kostbare schrijfmethode.

Om de invoering op de scholen zoo gemakkelijk mogelijk te maken, zijn van de *Voorbeelden* te bekomen:

N ^o . 1—13,	behoorende bij het eerste Schrijfboek,	voor f	0.78.
" 14—18,	" " " tweede	" , " "	0.30.
" 19—30,	" " " derde	" , " "	0.72.

Zie de aanprijzende beoordeeling in het *Weekblad voor Lager, Middelbaar en Gymnasiaal onderwijs*, 1867, n°. 3.

EERSTE, TWEEDE, DERDE en VIERDE LEES-BOEKJE, van eenen Vriend der jeugd. Omgewerkt door H. BAARSCHERS, *Onderwijzer te Hardenberg*. Prijs 5, 7¹/₂, 7¹/₂ en 10 ct.

Van deze *Leesboekjes* wordt nu uitgegeven: van het eerste de VIJFDE DRUK, van het tweede de VIERDE DRUK, van het derde en vierde de DERDE DRUK, allen geheel omgewerkt door den Heer H. BAARSCHERS.

LEESBOEK voor de Lagere scholen en Normaalllessen; ter bevordering eener ongekunstelde, beschaafde uitspraak, door H. BAARSCHERS, *Onderwijzer te Hardenberg*. DERDE DRUK. Prijs 15 ct.

Door den algemeenen bijval en het invoeren op onderscheidene scholen werd deze DERDE DRUK noodig binnen het jaar na de uitgaaf van den eersten druk.

In de beoordeeling van dit boekje in de *Nieuwe Bijdragen voor onderwijs* leest men o. a.:

„Wil men *kinderen* leeren lezen in verschillende toonen, men dient dan een boek te hebben opzettelijk voor dat doel geschreven door

een bevoegde hand, en niet een dat fragmenten uit de beste schrijvers van vroegeren en lateren tijd geeft: de schoonheden dier auteurs zijn nog paalen voor de zwijnen geworpen.

Het werkje, dat wij hier aankondigen, schijnt ons bijzonder geschikt voor het meer genoemde doel: bevordering van eene ongekunstelde, beschaafde uitspraak en een goeden leestoon.

De inhoud der 64 lessen van het werkje ligt geheel onder de bevatting der kleine lezers; zij ontvangen deze leesstof met blijkbare voorliefde, gelijk ons bij ondervinding bleek."

Als proeve van behandeling worden door den recensent een paar Lesjes overgenomen, waarop hij laat volgen:

"Het is geen wonder, dat lessen in dien toon aan de jeugd vallen en de leestoon door de voordragt van dergelijke stukjes meer natuurlijk en waar moet worden. Wij voorspellen auteur en uitgever van dit werkje een schitterend debiet."

TWEEDE LEESBOEK voor de hoogste klasse der Lagere scholen en Normaallessen; door H. BAARSCHERS. 72 bladz. TWEEDE DRUK. Prijs 20 cent.

Dit boekje is geheel bewerkt in den trant van het *Leesboek*.

De ruime bestellingen, die, al dadelijk na de uitgaaf, aan dit boekje ten deel vallen, strekken intusschen ten bewijze, dat de Heer B. ook in dezen gelukkig is geslaagd.

In de 4de aflevering van het *Ned. Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*, jaargang 1866, zegt de recensent bij eene gelijktijdige beoordeeling van *Natuurlijk lezen*, door G. VAN SANDWIJK, *Leeringen en Voorbeelden*, door A. A. HOLST en *Tweede Leesboek voor de hoogste klasse der Lagere scholen en Normaallessen*, door H. BAARSCHERS, van dit laatste:

"N°. 3 is een 2de stukje van een vroeger loffelijk aangekondigd 1ste. 't Boekje is met veel oordeel samengesteld en geeft veel aanleiding aan den verstandigen onderwijzer, om met de kinderen en kweekelingen — want voor deze acht ik het ook zeer geschikt — over de taal in al hare verscheidenheid te spreken. Het proza is eigen werk; de poëzie eene kleine keur uit onze dichters. 't Leste 't beste, is op N°. 3 van toepassing."

DE KINDEREN VAN DEN BUITENMAN; een Schoolboekje, bevattende korte lessen over Landhuishouding, en houtsneêplaatjes, door H. BAARSCHERS. DERDE DRUK. Prijs 20 cent.

In *Pestalozzi, Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*, 1867, eerste aflevering, komt voor:

De bekende hoofdredacteur der *Landbouw-Courant* Dr. L. MULDER zegt in zijn aanprijzend woord: „De Heer BAARSCHERS is er in

geslaagd, om op ongeunstelde wijze veel goeds te zeggen. Zijne korte lessen verdienen allezins door de kinderen van den buitenman gelezen en met zorg behartigd te worden." Wat zullen wij, ná dit woord, zeggen? Dat wij het volkomen met dien Heer eens zijn.

't Is een boekje van 64 bladzijden kl. 8vo. De schrijver heeft kinderen van 11 en 12jarigen ouderdom op het oog gehad. Over veel een weinig; maar dat over 't geheel zeer goed is. Wij wenschen schrijver en uitgever goed succes.

Binnen kort verschijnt het *Tweede stukje* van DE KINDEREN VAN DEN BUITENMAN, door H. BAARSCHERS, met houtsnēplaatjes. Prijs f 0.25.

De Heer VRIESE, *Hoofdonderwijzer aan de Normaalschool te Zwolle*, nam de bewerking op zich van den VIJFDEN DRUK van

VAN DER VEGT, *Keur van nuttige en aangename Verhalen voor de jeugd*, 110 bladzijden. Prijs 30 cent.

Over dit werkje vindt men de volgende aankondiging in het *Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*:

"Ik heb het boekje in zijn geheel zelf niet gelezen, maar het mijnen kinderen in handen gegeven, die aan den inhoud veel genoeg gehad hebben. Wat ik zelf gelezen heb, is mij wel bevallen. Het bevat, meest in proza, door een enkel liedje afgewisseld, bijna geheel vertellingen van allerlei inhoud, juist geen vertellingen, die de verbeelding hoog spannen. Ik geloof met den Heer VRIESE, dat een boek van meer aangename inhoud zijn nut heeft tusschen de behandeling van meer ernstige onderwerpen. Door den verschillenden leestoon, dien het vordert, werkt het ook voordeelig op het lezen. In alles moet men zich voor overdrijving wachten: had men vroeger in de schoolboeken alleen vertellingen en wordt dat tegenwoordig met grond afgekeurd, men behoeft daarom de kinderen niet altijd en altijd weér met wetenschappelijke onderwerpen bezig te houden. Ik geloof daarom, dat dit boekje, hetwelk zich door goed papier aanbeveelt, nevens anderen met vrucht gebruikt kan worden."

REKENBOEK voor eerstbeginnende leerlingen, door H. KROEZE RAMAKER. 1ste stukje, 2de DRUK, 20 cent. 2de stukje, 25 cent. 3de stukje, 35 cent. De prijs der Antwoorden is $7\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$ en 10 cent.

H. DE BOER, *Oefeningen in de Vormleer*, voor de scholen, ten dienste der leerlingen. TWEDE DRUK, herzien door E. L. VEENSTRA, *Hoofdonderwijzer te Steenwijk*. Met platen 30 cent. Zonder platen 15 cent.

Proeve van een Leesboekje over den beredeneerden Landbouw, ten gebruike der *Dorpscholen*, door E. C. ENKLAAR. VIERDE DRUK. 30 cent.

De Landbouw zoo als hij zijn kan. Een Volksleesboek, door E. C. ENKLAAR. TWEDE DRUK. Prijs 30 cent.

De Moestuin, in maandelijksche Tuinoefeningen, vrij gevolgd naar den *Calendrier du bon Cultivateur*, par M. DE DOMBASLE, door E. C. ENKLAAR. Prijs 30 cent. Bij 25 of meer exempl. 25 cent.

HOOGDUITSCH E SPRAAKKUNST, of gemakkelijke wijze om de Hoogduitsche taal te leeren; door J. V. MEIDINGER, 13de druk. Herzien door W. A. ELBERTS. 520 bladz. Prijs f 1.80.

Dit Schoolboek, waarvan de Twaalfde en Dertiende druk herzien is door den Heer W. A. ELBERTS, is alom gunstig bekend en wordt voortdurend algemeen gebruikt.

ENGLISH READING LESSONS, Extracted from the works of eminent English writers, designed as an instructive amusement for young persons of both sexes, to improve their language, for schools and private learning. With a complete vocabulary. Prijs f 1.25.

Aan deze met zorg gekozene bloemlezing uit Engelsche schrijvers, voorzien van eene Woordenlijst, valt van elk, die er mede kennis maakt, eene gunstige ontvangst te beurt. — De opvolging der stukken is zeer geleidelijk.

VOORSTELLEN ter oefening in de allereerste beginselen der Algebra, door W. SMAASEN, in *leven Leeraar in de Wis- en Natuurkunde aan het Gymnasium te Kampen*, benevens Antwoorden. DERDE DRUK, herzien door Dr. BIERENS DE HAAN, *Hoogleeraar te Leiden*. 2 stukken. Prijs te zamen f 0.60.

Deze voorstellen worden op onderscheidene instellingen van Middelbaar onderwijs gebruikt.

Dr. W. C. H. STARING, VOORMAALS en THANS. Opstellen over Neêrlands grondgesteldheid. Prijs f 3.—

Deze Bundel bevat de volgende onderdeelen: De tijdperken der voorwereld van Nederland. *Met een kaartje.* — De veenen en de veenwording. *Met een kaartje.* — Uitputting der veenen. — De keijen der heidevelden of het Nederlandsch diluvium. *Met een kaartje.* Het zakken van den bodem. — Verlies en aanwinst van land. *Met twee kaartjes.* — Lijst der Nederlandsche inpolderingen. — De wateren van Nederland. — Verandering van den bodem door den mensch.

NATUURKUNDE.

G. B. VAN GOOR te Gouda debiteert met *uitmuntend succes*,
de **Vierde** thans geheel nieuwe uitgave van:

P. van der BURG,

EERSTE GRONDBEGINSELEN DER NATUURKUNDE,
streckende tot Leesboek voor alle standen, hoofdzakelijk tot zelf-
onderricht voor Jongelieden en tot handleiding voor Onderwijzers.
Met *Alphabetisch Register* en 652 tusschen den tekst gedrukte
Houtsneé-Figuren. Prijs Compleet in 3 deelen. f 5.—

De 4de verbeterde en vermeerderde druk van

P. van der BURG,

SCHETS DER NATUURKUNDE, *ten dienste der Scholen,*

1ste stukje met 79 Figuren 45 Cents.

2de " " 76 " 40 "

3de " " 104 " 50 "

Compleet in één deel met *Alphabetisch Register* f 1.45.

[430]

Bij den Boekhandelaar W. N. C. ROLDANUS, te Rotterdam,
en verder alom, is te bekomen:

H. Hemkes, Kz.

HANDLEIDING VOOR KWEEKELINGEN,

aankomende en jeugdige

ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.

Prijs

VIERDE,
naar de wet op het Lager Onder-
wijs van 13 Augustus 1857
gewijzigde en vermeerderde
druk.

f 1.80.

Zie de uitvoerige, zeer gunstige beoordeeling van dit Werk
in de *N. Bijdr.* 1863, n°. 2. [431]

Bijdr. Junij 1867.

24*

Halfstuivers Rekenboekjes, goed en goedkoop!

IN VIJF STUKJES KOMPLEET.

De prijs van ieder, 16 blz. kompr. druk, is ingenaaid en omgeplakt 2½ cent.

ANTWOORDEN, de vijf. nummers in één boekje 5 cent.

De **Antwoorden** op ieder nommer afzonderlijk één cent.

Ook kan men deze Rekenboekjes in **LOSSE VELLE**n bekomen, het boek van 24 vel, tegen 40 cent, 't zij van ieder nommer apart of gesorteerd.

**FOLKERS' PRACTISCH REKENBOEK VOOR DEN
LANDELIJKEN STAND. 20 cent.**

TAFEL VAN VERMENIGVULDIGING, enkele en dubbele, 1 ct.;
de honderd in ééns **30 cent**, 50 stuks **20 cent**.

TAFEL VAN MUNTEN, MATEN en GEWICHTEN, dezelfde prijzen.

Hoofddepôthouder: de Boekhandelaars **SCHALEKAMP, VAN DE
GRAMPEL EN BAKKER**, te Amsterdam.

Uitgaven van **S. FOLKERS**, te Utrecht, bij wien **HH. Onderwijzers**,
op franko aanvraag, present-ex. ter kennismaking kunnen bekomen.

[432]

Uitgaven van **J. GROOT**, te Nieuwe Niedorp.

V O R M L E E R.

**Verzameling van vragen en opgaven ter herha-
ling en toepassing, tot gebruik voor de lagere
school.** Door **J. MEURS**, Rz. Hoofdonderwijzer te Spanbroek,
4 stukjes. Prijs 1e, 2e en 3e Stukje elk 15 cent, het 4e stukje
17½ cent.

ONZE PROVINCIE.

(NOORDHOLLAND).

door **J. DAALWIJK**, Jz. Prijs 17½ cent.

[433]

De Schoolschrijfboeken

uit de fabriek van

J. C. NEISZEN en C^o, Hoogstraat, 10—63, te Rotterdam,

zijn zeer aan te bevelen wegens de *goede kwaliteit* van het papier en de zeer *lage prijzen*. [434]

L. J. E. VAN DEN BOR, te Amsterdam, heeft uitgegeven:

Nederland en zijne Bezittingen buiten Europa,

EEN AARDRIJKS- EN GESCHIEDKUNDIG LEERBOEKJE
VOOR MINGEVORDERDEN.

DOOR H. A. B. Prijs 15 cents.

[435]

Door S. HOUTSMA, te Harlingen, worden met veel succes gedebiteerd:

- BRUG. Volksnatuurkunde** naar CRÜGER, 9de druk, 30 ct.
 „ **Volksnatuurlijke historie**, 2de dr. 40 ct.
 „ **Volkstechnologie** of beschrijving der kunstproducten, 30 ct.
 „ **De natuur**, aanvankelijk leesboek, 8ste dr. 12¹/₂ ct.
 „ **Vervolg** op De natuur, 6de dr. 12¹/₂ ct.
 „ **Natuurlijke historie**, 20 ct.
 „ **Eerste leesboekje** over de natuur, 4de dr. 10 ct.
 „ **Natuurlijke historie**, 15 ct.
 „ **Nieuwjaars-,** verjarings- en gelegenheidsbrieven en gedichtjes, 30 ct.
 „ **Nieuw brievenboek** voor kinderen van 8—13 jaren, 30 ct.

H. KOSTER. Schetsen uit de vaderl. geschiedenis, 2de dr. 25 ct.
 „ Christelijke en maatschappelijke deugden, 30 ct.

[436]

Aan Ouders, Voogden en Onderwijzers.

Met den meesten lof wordt in het *Nederl. Algemeen Advertentieblad* van 22 en 23 Maart, in het *Dagblad van Zuidholland en 's Hage* van 30 Maart, in de *Nieuwe Rotterd. Courant* en het *Weekblad voor Middelbaar en Gymnasiaal Onderwijs* van 13 April en in de *Wekker* van 26 April gewag gemaakt van het doel en den inhoud van de

MENTOR,

Raadgever voor de Nederl. jeugd, in school en huis, ook voor Opvoeders en Onderwijzers. — Prijs per jaargang, bestaande uit 52 bladen druks, gewoon schrijfformaat, f 2.—, franco per post f 2.60.

Algemeen is verzonden :

HET VOLKSONDERWIJS IN DE XIX^{de} EEUW.

Naar het Fransch van E. DE LAVELEYE, met *aanteekeningen en een voorbericht* van J. W. REGT, hoofdonderwijzer te Waddinxveen. Prijs f 1.50.

Uitgaven van **D. MIJS**, te Tiel.

[437]

De Boekhandelaar W. N. C. ROLDANUS, te Rotterdam, geeft uit:

J. C. Sander's Leesboekjes

VOOR DE LAGERE SCHOLEN,

getiteld:

ONZE OMGEVING. Leesboekje voor de laagste klasse. *Eerste stukje. Tweede druk.* 60 bladz. Prijs 15 cents.

Dito. *Tweede stukje.* 1867. 64 bladz. Prijs 15 cents.

DE KLEINE HUMBOLDT. Leesboekje (voor de middelste klasse) over de *oppervlakte der aarde.* *Tweede druk.* 1867. 84 bladz. Prijs 20 cents.

DE GESCHIEDENIS VAN ONS VADERLAND, ingerigt tot leesboek voor de hoogste klasse. 124 bladz. Prijs 30 cents.

[438]

Bij H. TEN BRINK te Meppel, verschijnt:

Korte beschrijving over de talstelsels. . . . f 0.30

C. L. VAN WOELDEREN, **Theoretische gronden der rekenkunde**, dienende ter inleiding tot de studie der wiskunde. Derde druk f 0.65

Nieuw praktisch rekenboek voor de lagere scholen. I. (geheele getallen) 10 cts; II. (tiendeelige breuken) 12¹/₂; III. (gewone breuken) 10 cts; IV. (evenredigheden, toegepast op den regel van drieën) 10 cts; V. (intrestrekening, enz.) 10 cts; VI. (winst- en verlies-, gezelschaps- en rabatrekening, enz.) 15 cts.; VII. (menging- en rulling-rekening, kettingregel, enz.) 15 cts.

P. S. EITES, **Schets der geschiedenis van ons vaderland**. Een leesboek voor de hoogste klasse en ten dienste van kweekelingen. 35 cts. [439]

De Wed. J. DOESBURG, te Groningen heeft uitgegeven:

REKENBOEK VOOR LAGERE SCHOLEN.

OMGEWERKTE DRUK VAN DE ZES REKENBOEKJES, DOOR
L. BOUWMAN.

Zes stukjes, ieder stukje 4 cts. **Antwoorden** op deze stukjes zullen spoedig volgen.

☞ Heeren Onderwijzers kunnen op franco aanvraag franco en gratis één exemplaar bekomen.

[440]

Bij SCHALEKAMP, VAN DE GRAMPSEL & BAKKER,
is verschenen:

D. W. BOSCH Dz.,

Beknopt **SCHOOLWOORDENBOEKJE** voor de
Nederlandsche taal;

volgens de Spelling aangenomen voor het *Woordenboek der Nederlandsche taal*.

f 0.40.

NB. Behalve de zelfstandige naamwoorden met nauwkeurige aanduiding van geslacht en verbuiging, bevat dit werkje al die woorden welke in de spelling moeilijkheid opleveren. [441]

Uitgave van DE GEBROEDERS VAN CLEEF, te 's Gravenhage.

Maury's Natuurkundige Aardrijkskunde,

VERTAALD DOOR

M. J. VAN NIEUWKUIJK,

Kapitein der Artillerie;

ONDER TOEZICHT EN MET EENE VOORREDE VAN

DR. L. A. J. BURGERSDIJK,

Hoogleeraar aan de Hoogere Burgerschool te Deventer.

143 bladz. Post 80. Met 2 platen. f 1.25.

Dr. T. C. WINKLER. zegt in de Gids van Junij 1867: „Het bovenstaande is de titel van een werkje, waarvan niets anders gezegd kan worden als dat het een *uitmuntend* werkje is. Ik zeg dit met de overtuiging, dat niemand die het leest er iets anders van zal kunnen zeggen. De stijl is goed, de taal is goed, de spelling is die van DE VRIES en TE WINKER... en dus ook goed. Papier en druk zijn zeer goed — wat wil men meer.” enz.

In het Weekblad voor het Lager, Middelbaar en Gymnasiaal onderwijs,

van 29 Sept. 1866, no. 39, leest men: « Waar de kennis van de natuurkundige aardrijkskunde steunt op langdurig eigen onderzoek, en op de grootste en beste geschriften en kaarten, daar is iets goeds te verwachten; maar wanneer een man als MAURY schrijft, en schrijft voor de jeugd, met de hem geheel eigenaardige gemakkelijheid en duidelijkheid, dan is er geen twijfel of er volgt een werk dat meer dan goed is. Het is ondoenlijk in eene aankondiging het eigenaardige van dit werkje voldoende te doen uitkomen; men moet het lezen.
De lezing van enkele biadzijden is voldoende om de overtuiging te vestigen, dat de beschouwingen zoo zijn voorgesteld, dat ze òn gemakkelijk zijn te bevatten, èn zeer licht het eigendom der leerlingen worden.» enz.

Dr. L. A. J. BURGERSDIJK zegt in de voorrede: „ Wanneer een man als MAURY zich nederzette om een werk voor het algemeen te schrijven, kon men verwachten, dat het een blik zou doen slaan op het leven der natuur, en kennis zou mededeelen, onmisbaar voor iedereen, die op algemeene beschaving aanspraak maken wil. Ik vlei mij, instemming van velen te zullen ondervinden, wanneer ik mijn overtuiging uitspreek, dat hij uitmuntend geslaagd is, en dat men door het bestudeeren van dit kleine werkje beter inzicht kan krijgen in de samenstelling der aarde en de werking van haar verschillende deelen, dan uit menig lijvig boekdeel. ”

In de Nieuwe Bijdragen ter bevordering van het Onderwijs en de Opvoeding, van Aug. 1866, leest men: « Een werkje over de natuurkundige aardrijksbeschrijving van de hand van MAURY zelf moest natuurlijk de aandacht trekken, en het verwondert zeker niemand, dat spoedig na de verschijning eene uitgave in nederlandsch gewaad daarvan het licht ziet. Wij voor ons verwondere ons er niet alleen niet over, maar verblijden ons, daar onze litteratuur met een uitstekend werkje is verrijkt.

Wij achten het boekje van MAURY eene aanwinst, waarvan de middelbare school zeker partij zal weten te trekken. Wij durven het haar gerustelijk aanbevelen. Maar ook de lagere onderwijzer moet er kennis mede maken. Veel wat hem nog schemerde, zal er hem in worden opgeklaard. enz.

MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Teekenkunst.

Bij P. N. VAN KAMPEN, te Amsterdam, wordt uitgegeven:

GRONDBEGINSELEN DER TEEKENKUNST,

Eene theoretische en practische Handleiding om het teekenen grondig te leeren.

DOOR **C. C. HUYSMANS,**

Leeraar aan de Kon. Milit. Academie en Directeur van de Teekenschool te Breda.

62 Platen in plano, met 16 bladen tekst f 15.50.

In portefeuille. „ 16.25.

De auteur van dit werk ontving van den Raad van Bestuur der Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten de volgende missive:

„Met U geloof ik de Raad dat door de uitgave van dit werk in een wezenlijke behoefte is voorzien, welke bestond aan een werk, dat tot leidraad konde dienen bij een *grondig* onderwijs in de Teekenkunst.

„De uitvoering heeft genoegzaam bewezen hoe volkomen hij, die zulk een taak op zich had genomen, daarvoor berekend was.

„Het beste bewijs van de ingenomenheid van het bestuur der Academie, meent het daardoor te geven, dat het zich dadelijk heeft aangeschaft 3 Exemplaren van Uw Handboek, om die te doen dienen ten gebruike bij de lessen van de leerlingen dier Inrigting.

„Aan u wordt volkomen vrijheid gegeven om dit gunstig gevoelen omtrent uw werk bekend te maken, daar en wanneer Gij zult goedvinden.

„Wenschende en vertrouwend het Bestuur dat dit Handboek zal bijdragen tot bevordering van den bloei der beeldende kunsten in ons Vaderland.”

*De Raad van Bestuur der
Koninkl. Academie van Beeldende Kunsten,*

D. D. BÜCHLER, *Voorzitter.*

C. P. VAN EGGHEN, *Loco-Secretaris.*

[442]

BELANGRIJK BERIGT

voor de Inteekenaars en hen, die wenschen in te teekenen op den tienden Jaargang, nieuwe serie (1867) van het

NEDERLANDSCH TIJDSCHRIFT

VOOR DE PRAKTISCHE BEOEFENING VAN

de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche taal en Letterkunde.

waarvan de prijs f 3 per jaar en n°. 1 dezer dagen verschenen is.

De ondergeteekende heeft besloten, aan de eerste *twee honderd Inteekenaars*, daaronder begrepen de reeds geabonneerden op bovengenoemd Tijdschrift, als PREMIE uit te reiken het alom gunstig bekende werk:

Soirées Littéraires. Histoire anecdotique des auteurs français avec des appréciations littéraires tirées des meilleurs littérateurs et de nombreuses citations. Moyen-âge -- Renaissance. XVIIème Siècle. par L. Paul Delinotte, waarvan de prijs f 1.50 is.

Men leze verder het Prospectus, bovendien bevattende als bijzonder faueur voor de *Inteekenaars* een zeer voordeelig aanbod der vorige Jaargangen van genoemd Tijdschrift tegen verminderden prijs, hetwelk door den *Boekhandel* of op *Franco* aanvraag te bekomen is bij de Wed. D. R. VAN WERMESKERKEN, te *Tiel*.

[443]

Geslachtlijst

VAN ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

Ten dienste der scholen.

(Volgens de spelling der HH. TE WINKEL en DE VRIES)

Prijs 25 cents.

Uitgaaf van A. HOOGENBOOM, te Amsterdam.

[444]

DE ERVEN J. J. TIJL, te Zwolle, hebben uitgegeven :

CHOIX DE MORCEAUX EN PROSE ET EN VERS,

PAR

N I C O U D,

Maître de Français à Zwolle,

ET

H A K K E R T,

Maître des langues étrangères à Enschede.

I.

à L'USAGE DES CLASSES INFÉRIEURES.

Table des matières : L'enfant gâté. — Le savant et le voleur. — Le lézard gris. — M. le marquis de Nihil et Mlle Nihilette. — L'aïeul et le petit-fils. — Les deux petits Suisses égarés. — Le bouvreuil. — Le chien et le serpent. — Les deux baptêmes. — Le chardonneret. — Le violon magique. — Un mariage dans le province de Viborg. — Trait de magnanimité de la part d'un nègre. — Anecdote militaire. — Le chien de Brisquet. — La maison à trois étages à Amsterdam. — Le cep de vigne. — Le paysan et l'avocat. — La fauvette. — Le jeune trompette. — Mariette. — Combat de Gladiateurs à Rome. — La fileuse d'Evrecy. — Le serpent devin. — Le convoi de guerre. — Anecdote. — Souvenir. — La peur. — Le brave soldat. — La vache à Colas. — Un ambassadeur du Maroc. — Aventure dans une salle d'anatomie. — Le petit verre d'eau-de-vie. — Vengeance d'un médecin. — Anecdote. — Le monsieur au joujoux. — Les épées et les ongles. — La chasse à courre. — Un trait de Montmorency. — L'adroite consultation. — Funestes suites de l'imprudence. — Pelisson. — Les petits écoliers de Passy. — Le chevreuil. — Le jaguar. — Epreuve de l'amitié. — Les Arabes. — La récompense. — Une aventure du dernier des Condé. — Trait de bienfaisance. — Gaugelme. — Le duel. — Un autre duel. — Napoléon I et ses deux sous-officiers. — La vivandière et sa chatte. — L'empereur et la petite paysanne. — Le petit garçon et l'écho. — La part du bon Dieu. — Madame Deshoulières et le fantôme. — La bonne et l'enfant. — La fête d'une mère. — Prière de l'orphelin. — Aux petits enfants. — La petite mendiante. — L'oreiller d'un enfant. — Le nid de fauvette. — Un trait de Louis XII. — L'immortelle et les épis.

(108 pag. Prijis f 0.75.)

